

ఉపన్యాస దర్పణము

(ఆంధ్ర సాహిత్య దర్పణము.)

*

*

వెల రు. 2/-

1936

సాహిత్యభూషణ
నందిరాజు చలపతిరావు
ప్రణీతము.

14-214

A GUIDE TO

TELUGU COMPOSITION.

ఆధునాపిత్య గర్పణము

ఉపన్యాసదర్పణము.

BY.

N. Chalapati Rao.

*Author of the Modern English Telugu Dictionary
Sivapuranam & Several Telugu Works.*

CHECKED - 1962

॥

THIRD EDITION

FOR STUDENTS

Preparing for IV, V & VI Forms.

Intermediate & B. A., Classes.

1936.

M. V. PRESS, ELLORE.

Copyright registered.)

(Rs. 1-8-0.

శ్రీ ర జ్జు . విషయ సూచిక .

మొదటి భాగము .

	పుటలు
పండితాభిప్రాయములు	22
ప్రీతిక.	5
ఉపోద్ఘాతము.	8
1 కళాదుక్రిత ప్రకృతిక వివరణము	1—19
2 సంధి	20—52
3 వర్ణోత్పత్తి ప్రకరణము	53—59
4 సంస్కృతాంధ్ర శబ్దపరిజ్ఞానము	60—68
5 సంస్కృతసంధి	69—90
6 అర్థానుస్వార పరిజ్ఞానము	91—101
7 మహత్తు, అమహత్తు, వచనము	102—113
8 శబ్దముల వివిధరూప పరిజ్ఞానము	114—130
9 శబ్దముల వర్ణక్రమము	131—140
10 సాధారణపు తప్పులు సవరణలు	141—159
11 రేఫ శకటరేఫల నిర్ణయము	160—175
12 శబ్దవృత్తులు	176—188
13 సమాసములు	189—203
14 ఉపసర్గలు	204—213
15 వాక్యపరిచ్ఛేదము	214—217
16 వాక్యకల్పనము, విభక్తులు	218—230
17 వాక్యకల్పన నూత్రములు	231—255
వ్యాసముల విచార	256—272
వ్యాసరచిత కనుకూలమైన మఱికొన్ని ముఖ్య విషయములు	273—275

రెండవ భాగము.

20	కావ్య (రస) విషయములు	...	...	276—288
21	అలంకారములు	...	...	289—302
22	కవిసమయములు	...	...	303—306
23	ఉపమానోపమేయములు	...	...	307—311
24	కావ్యదోషములు	...	...	312—316
25	శిశీయములు	...	...	317—364
26	న్యాయములు	...	...	365—391
27	ఆంధ్రీలోకోక్తులు	...	...	392—415
28	సంస్కృతలోకోక్తులు	...	...	416—420
29	ఆనుకరణములు	...	...	421—425
30	ఉపస్కారపదములు	...	...	426—427
31	వర్ణనలు	...	...	428—432
32	గ్రామ్యభాష	...	...	433—451
33	సంఖ్యానూచకములు	...	...	452—460

రెండవ కూర్పు.

ఆంధ్రసాహిత్య దర్పణమును నీ యుపన్యాసదర్పణము పునర్ముద్రణముగాంచు భాగ్యము గలిగినది. ఈ గ్రంథము ముద్రింపఁ బడినతోడనే విద్యార్థుల కాంధ్రభాషగఱపు పండితులెట్లు దీని నాదరించినదియు నిందలి యభిప్రాయములవలన దెలియనగును.

ఇది టెక్స్టు బుక్కు కమిటీవారి వలన ఆహ్వానము చేయబడినది. కాని ఇనస్పెక్టింగు ఆఫీసులలో ననేకులకు ఆంధ్రభాషా సంప్రదాయ మందాదరము లేకుండుట చేతను, సులభతైలి, సులభతైలియని యర్థరహితమైన మాట యొకటి వారిలో ననేకుల కలవాటగుటచేతను నీ గ్రంథము పొందదగినంత వ్యాప్తిఁ బొందలేదు. ఈ గ్రంథమును కొనిన వారిలో నుక్కుల విద్యార్థులకంటె నాంధ్రభాషను నేర్చుకొను సభిలాషుగల విద్యార్థులెక్కువగ నున్నార. ఆంధ్రభాషలో నేదయైన వ్రాయు గడంగువారికి తెలియదగిన కమన్తకవయములను మిక్కిలి శ్రమపడి గూర్చి పండితమండలచేత నిట్టి గౌరవమును పడవిన నీ గ్రంథమును ప్రతి పాఠశాలలో ఒరనీయముగా నుంచుకుండుటకు కారణమేమైయుండునా? అను ప్రశ్న మాంధ్రభాషాపరుల దృష్టి నాకర్షించుటకును, తెన్నివారక మార్గము లారయటకు నీ కవయమును గూర్చి వ్రాసితిని.

నుక్కులపైఠాలు చదివిన విద్యార్థి లెప్పులు లేకుండ మాతృభాషలో మనోగతభిప్రాయముల వ్రాయలేకుండునట్టి స్థితిని సహకూర్చిన ఇనస్పెక్టింగు ఆఫీసులును, నా రోప్పచు నెలబగులును కనర్చున్నాములు.

నుక్కుల్పన వ్రాయబడు గ్రంథములు, టెక్స్టుబుక్కు కమిటీవారం గీకరించిన గ్రంథములు, పోర్టునెయింటుబార్జి గెజటుందు కలవు. ఆ కేల కొలది గ్రంథములలో నెన్ని యిప్పుడు జీవముతో నున్నవియో, ఎన్ని నామ మాత్రావశిష్టములలో ఎన్ని పునర్ముద్రణమైన గాంచకపోయినవియో, యిట్టి యవస్థసంభవించుటకు గారణమేమిగలవో, విచారించుట, అంధ్రుల కల్లరకు విభాషాకక్యోమని మనవిచేసికొనుచున్నాను.

ఇందు కొంతగా “సంస్కృతసంధి” చేర్చబడినది.

ఆంధ్రులు మునుపటివలెనే నీ ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణము నాదరించి మాంధ్రభాషా సంప్రదాయము నుద్ధరింతురుగాతి । ఇట్లు,

మీలూరు,
191-23.

ఆంధ్రభాషాపరుడు,
సుదిరాజు చలపతిరావు.

తృతీయ ముద్రణము.

ప్రపంచయద్ధ సమయమున, నీ గ్రంథము ద్వితీయ ముద్రణముగా వింశవలసిన వచ్చినది. బహుపండితాదరణమును, బహుశహృదీ విద్యార్థి జనాభిమానమును గాంచి, యీ గ్రంథము తృతీయ ముద్రణముగాంచు భాగ్యమబ్బుట ముదానహమ.

భారత భాగవత రామాయణాది గ్రంథములు తప్ప సాధారణముగా ఆధునిక కవికృత గ్రంథములు ఒకటి రెడుసార్లు ముద్రింపబడటయే సత్కృతుగా సంభవించుచుండును.

ఈ ముద్రణమున వర్ణోత్పత్తి ప్రకరణ మొకటి కొత్తగా చేర్చబడిను. సంస్కృతసంధి విపులదాహరణ పూర్వకముగా బొందు పరుపబడిను.

ఈ యపన్యాసదర్పణము టెక్సుట్ బక్కు కమిటీవారిచే తిరిగి ఆపూర్తి చేయబడిను. (2—6—36.)

ఆంధ్రవిశ్వ విద్యాలయము వారి గ్రంథమును చదువదగిన గ్రంథముగా నిర్ణయించి కావించిన ప్రోత్సాహమునకు స్పృహజ్ఞుడను.

ఈ గ్రంథము ప్రతి పాఠశాలలోని గ్రంథ భాండాగారము వారికి రింపదగినదిగా నెంచబడియున్నది.

ఇందలి న్యాయాదికములను “ఆంధ్రవాచస్పత్యై” కిరైలు తిలకింపుటవలనం దుదాహరించి వ్యాప్తి గలిగించునపుడు గ్రంథనామము నైమదాహరింపలేదని భాషాపరులు పత్రికలలో వ్రాసిననున్నాడు.

ఈ న్యాయములలో గొన్ని తెలుగునుడినందే సంస్కృత మొనర్పబడినవి గలవు. చాల భాగము సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములనుండి బహుశ్రమతోర్చి యేర్చుకొన్నవయ్యె, కొన్ని ఉపనిషత్తులనుండి సంగ్రహించబడినవి. కొన్ని పురాణాభ్యయ కల నుండియు, విస్తార భాగము సంస్కృత

గ్రంథముల నుండియు సేకరింపబడినవి. వాచస్పత్య కామల తామే యే గ్రంథమునుండి ప్రేమిని క్రొకొనిరో తెలియజేయుట మాకు వలె నుకరముగాదు.

ఈగ్రంథము పేరు దాహరింపబడకున్నను 1912 వ సంవత్సరము నుండి వేలకొలది ప్రతులు వ్యయపడుచు నాంధ్రదేశమున ప్రాచీన గ్రంథమువలె స్థిరనివాస మేర్పరచుకొని వ్యాప్తి చెందుచున్న నీ ఆంధ్రసాహిత్య దర్శనము నందభిమానాదరములు గల వారెందరో యుందురు. వారికి న్యాయముల సంగతి తెలియబడక పోదు.

ఈన్యాయముల వ్యాప్తికి తోడ్పడుచున్న వాచస్పత్య నిఘంటుకర్తల కెంతయు గృతజ్ఞుడను.

ఆంధ్రభాషా పరులందు నంతకాల మీ గ్రంథమితోధిక ప్రశస్తిని బడ నున్నట్లు పరాత్పరు డనుగ్రహించు గాక !

వీ లూ రు .
20—8—36

}

ఇట్లు
భాషాపరుడు,
నందిరాజు చలపతిరావు.

పండితాభిప్రాయములు.

I have read your "UPANYASA DARPANAM" with great pleasure. It contains exhaustive instructions regarding correct Telugu composition. From my experience of the candidates appearing for the University Examinations, in my capacity of a University Telugu Examiner, I can say that the book is indispensable to the college students who have obtained a minimum in Telugu composition in the University Examination. That the quality at present received by the college students in Telugu composition is deplorably poor, is manifest from the large number of failures in the recent Intermediate Examination. The want of a suitable Guide to Telugu composition has contributed a great deal to this disastrous result. I am confident that if this book is regularly taught to the Intermediate & School final students, the quality of Telugu composition will considerably improve and many sad failures will be avoided. Telugu composition is a fine art and requires regular training. I am sure your book supplies a long-felt want.

I heartily recommend it to the High School & College authorities and students.

MADRAS,
10th July 1912. }

G. KANAKA RAJU, B. A. B. L.
Govt. Translator & University,
Telugu Examiner & Etc.

I congratulate you on the publication of your admirable work on "Telugu composition." which I have just received. In these days when great attention is paid to composition, your timely publication will enable the students to master the subject very easily. It is quite indispensable to every student of Telugu considering the very exhaustive and clear way in which the subject has been treated under various heads. I hope the work will command a rapid sale and repay you for the immense labour you have bestowed upon it.

N U Z V I D ,
7-7-12.

V. KRISHNA RAU,
Assistant Rajah's High School,
Nuzvid.

Dear Sir,

I have gone through your Upanyasa Darpanam and have great pleasure in adding my testimony to its great usefulness. I am of opinion that this is a very meritorious publication and is calculated to materially help the students who want to learn how to write a chaste, simple and idiomatic Telugu. The arrangement adopted in the Upanyasa Darpanam is very praiseworthy. The various parts of it are put together with great judgment and with due regard to the various classes of students for whom they are intended. This does great credit to your ability and energy. I fully hope it will meet with that encouragement which it so richly deserves. For my part, I shall not fail to bring your Upanyasa Darpanam to the notice of my students. Hoping to be excused for the delay.

Narsapur, }
15-7-1912 }

I remain
Dear Sir,

DARBHA JAGANNADHA SASTRY,
Senior Telugu Pandit,
Talyor High School, Narsapur.

అయ్యా!

శ్రీ. కళలద్రుతప్రకృతి ♦ కమ్ములవివరించి

సంధిరూపంబుల ♦ జతనపటిచి

సంస్కృతాధములైన ♦ శబ్దముల్ వచియించి

బిందుభేదంబుల ♦ బొందుపటిచి

మహదాదిభేదముల్ ♦ మమతతోడనుజెప్పి

• వివిధశబ్దావళి ♦ వేఱుపటిచి

రేఫలభేదంబు ♦ సాఫల్యముగఁజెప్పి

శబ్దవృత్తులనెల్ల ♦ జక్కపటిచి

శ్రీ. వాక్యకల్పనాదిగా ♦ వలయువాని

చన్నియునుజెప్పి వ్యాసముల్ ♦ వన్నెమీఱ

వ్రాసియున్నవిగావున ♦ వ్యాసరచన

దీనికెనయగునది భువి ♦ లోనలేదు.

శ్రీ. కావ్యవిషయమాక్తి ♦ కములుప్పతిలుశుక్తి

కనదలంకృతులుంచు ♦ నినుపపెట్టె

కవిసమయంబులు ♦ గన్నడు గగనంబు

కావ్యవోషవిభాగ ♦ కరణ గురువు

న్యాయరత్నములెల్ల ♦ బాయనివారాశి

యనుకరణంబుల ♦ కాటపట్టు

దేశీయపదముల ♦ దెల్పుకోశంబిది

వర్ణముల్ గల్గును ♦ వర్ణ శిఖరి

శ్రీ. గ్రామ్యభాషా లతాళికి ♦ ఖడ్గమిదియ

బాలకులయజ్ఞానంబు ♦ బాపుదివ్వె

పండితులసందియముదీర్చు ♦ బట్టుకొమ్మ

దీనికెనయగునదిభువి ♦ లోనలేదు.

శ్రీ. నందిరాజాస్వయం ♦ మందార ! మారంపి

సత్ప్రిపాత్తమునాకు ♦ నందెనిపుడు

చదివినాడనునిందు ♦ సర్వాంశములనెల్ల

బరమహద్వమునాకు ♦ బ్రబలదీన

నప్పకవీయము ♦ నందుఁ గన్నట్టని

లక్షణావళులవి ♦ లక్షణముగఁ

కెప్పియుండఁటచేత ♦ సేత్యాదిహిమనగ

పర్యంతవాసుల ♦ పండితులకుఁ

గీ. జాలనానందమొసరింపఁ ♦ జాలునిదియ

వేయమాటలనింకను ♦ వ్రాయనేల

యూపన్యాసదర్పణ ♦ మీశుకృపను

నిలనుకాశము రా ♦ జిలునుగాత.

గురూయ, }
త 7 జూలై 1912 ను॥

నోరి హనువచ్చాస్త్రి.

మిషన్ కాలేజీ నడిగడ ..

మహారాజశ్రీ నందిరాజు చలపతిరావుగారిచే రచింపఁడి రయా
పూర్వకంబుగా నాకుఁ బంపఁబడిన యుపన్యాస దర్పణంబును గాంచి
వాడను. ఇది పాఠశాలలయందలి బాలర కల్లెరకు నాధివాక్యకల్ప
కా పాఠముల యందత్యంతోప యుక్తంబుగా నుండును. ఆధిభాషా
ప్రపంచంబునందలి యెల్ల పదార్థంబులను దెల్లంబునీసి యానందంబుఁ గానింప
వీదర్పణం బెంతయుండగును.

రాజమండ్రి,
9-8-1912.

అ కుం ది వ్యా స శా స్త్రి .

సీనియర్ పండితుఁడు,

వీరేశలింగము హైస్కూలు.

మీ ముసన్యాసదర్పణమను పుస్తకము మీగుల రమణీయముగా
యున్నది. ఇది శులభశైలిని విపులముగా వ్రాయబడి యున్నది. ఇందలి
విషయమెల్ల నుపాధ్యాయులవలనఁ గాకుండ మెట్రిక్యులేషన్ ఇంటర్
మీడియేట్ విద్యార్థులు స్వయముగానే గ్రహింపఁదగి యున్నది. క్రింది
ప్రకృతి విద్యార్థులు సాధ్యముల బోధలవలన బాగుగా గ్రహింతురు.
ఇందలి న్యాయము లాదిలాఁగల కొన్నివిషయములు బహుగ్రంథ పరిశ్రమ
జేసి సంగ్రహింపఁ బడినవై యున్నవి.

ఇట్లు,

10-7-12. }
—7—12. }

మల్లంపల్లి మల్లికార్జునశాస్త్రి,
సి. ఎమ్. ఎస్. హైస్కూల్.

కృతిప్రశంస.

ఈ ముసన్యాస దర్పణంబునం బెక్కువిషయములు నెక్కులుపఁబడి
యున్నవి. అందువల్లనే సాత్తము వెంపుఁజెందను, విద్యార్థుల కిది వివిదార్థ ప్రద
యగుటకు, కల్పకరుణదగును. దీనికి ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణ మని పేరిడుట
శుచుచిర మని సంభావించుచున్నాను. విద్యార్థుల కీసాత్తము బాగుగాఁ గుదిరి
యున్నదనియె యెన్నఁదగి యున్నది. వేయేల? ఈ గ్రంథము బహుగ్రంథ
సాధకుగుటనో బ్రహ్మసంశ నీయముగా నున్నది. దీనిని శ్రద్ధతోఁజదివినం బాలుర
పండితులు గాఁగలగని భావించుచున్నాను. ఇది ఆంధ్ర వాఙ్మయంబున
శ్రేయంకాగము.

రాజమహేంద్రవరము. }
10-7-12 }

కొక్కొండ వెంకటరత్నశర్మ,
మహామహోపాధ్యాయుఁడు

సుధీమణీ ! ఆదరణంబున మీపంచిన యుపన్యాసదర్పణంబు నామా
కాగ్రంబుగఁ జదివితినీ.

ఈ గ్రంథరాజంబు భాషాభిలాషులకుం భాషాపదేశకులకుం గడు
గడు చేయుతయై పరగడి. ముఖ్యముగ నాంగ్లేయ భాషాభ్యాసకులకు
దేశభాషాభ్యాసము నిర్బంధ వ్యాసలేఖనముననే కడతేరవలయునని తదభ్య
తులచే నియమితంబయిన కతనను తదుపాధ్యాయు లెన్నియో వితంబుల
వ్యాసగచనకు మాగ్ధంబులఁ గఱపినను నయ్యాయమాగ్ధంబులెల్లం బడె
కారు లంగీకరింపమిచే నబ్బలురు నిరుత్సాహులగుచుండిరి. ఇప్పుడన్ని
నిష్పాతంబు సర్వజనోపయుక్తంబై కల్పభూయమాంబు వలె సకలార్థ
కాలయై మోహిన్యవతారంబుమాడ్కి సుమనస్సంవేద్య గుణాలం
కోభిలంబై కౌముదులు చందంబున ఘంభీరధ్వని విరాజితంబై, భ
కతాగ్రంబున పామంబై, దేశీయ సభాభవనంబువడువున, నానా
ర్థసమస్తపద భూయిష్టంబై యొప్పారుచున్నది. ఒక్క సంగీతమున
బుననేమి, శబ్దసౌవ్యవంబుననేమి, యలంకారాది కావ్య విషయంబులనేమి,
యిది యిది యననేల సర్వవిధంబుల నుపయుక్తంబగుట నీగ్రంథంబున
కతితనా క్తి కాఁబాలదు.

గీ. దర్పణములోననెల్ల య • ర్థములందోచు
విలము మీపాత్రమున శబ్ద • వితతులెల్ల
కావ్యసంగతులెల్ల సం • గ్రహముగాను
కన్నులకుపండ్లువైనట్లు • గానుపించు.

చ. సులలితమైనబోధమును • సొంపునునై యలరారువ్యాసముల్
పలువురుబాలురాంధ్రమున • వ్రాయఁగలేక పరీక్షులందు ని
ష్ఫలతనుఁ జెందులోపమునుఁ • బాఁపఁగ్గపాయతద్వప్తిచేత నీ
చలపతిరా వుపన్యాసపుఁ • జక్కనిదర్పణమొప్పునన్నిటన్.

హరపనహళ్ళి,
బళ్ళారిజిల్లా.

ఇట్లుబాధ విధయుడు,
పాలపూడి నరసింహశాస్త్రి.
ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు, బోర్డునకడఁగూర్చు.

ఆర్యవర్యా !

తమరు సాదరముగ నంపిన “ యుపన్యాస దర్పణ ” మను గ్రంథమును సాంతముగఁ బఠించినాఁడ. తమరాంధ్రభాషా విషయమునఁ జేసిన పరిశ్రమ మెంతయు శ్లాఘనీయము. ఈగ్రంథమును సమగ్రముగను, శ్రద్ధగను జదివిన విద్యార్థుల కాంధ్రభాషయందు గొప్ప పాండిత్యము గలుగునని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను.

ఉపన్యాస దర్పణమను నామమిద్దానికి సార్థకమై యొప్పుచున్నయది. ఇందలి ప్రకరణములన్నియు నిత్యపర్వములఁబోలి రసావహములై యున్నయవి. వ్యకావ్యములయందు భారత మెట్లో యట్లు వచనగ్రంథముల యందది కల్పమహాయజుని త్రికరణ శుద్ధిగాఁ జెప్పఁగలను. ఇది విద్యార్థులకుఁగామధేనువై, పండితులకు మిత్రమై, వ్యర్థవాగాడంబర పండిత సత్కాలమై యుండును. ఇట్టియుత్కృష్ట గ్రంథగర్వ మా చంద్రావళి సజ్జన వినుతఁగాంచి విస్తరిల్లి గ్రంథకర్త కత్యంత కీర్తిదాయకమగుఁగాక.

క డ ప
10-7-1912 }

ఇట్లు విన్నవించు సజ్జనవిధేయుఁడు
జనమంచి శేషాదిశర్మ.

ఆర్యవర్యా !

తమచేఁపంపబడిన యుపన్యాసదర్పణము నాముతాగ్రముగా బరిశీలించి నాఁడను. ఇందాంధ్రభాషాపన్యాస రచనకు వలయునంశంబులన్నియు బాలావబోధముగను, నత్యంత వైరళ్యముగను, సునాతనా ధునాతనా గ్రంథస్థాంశోదాహరణ పూర్వకముగను బొందుపడియుండుటచేతఁ బాఠశాలాబాలుర కాంధ్రవ్యాసరచనకు నీగ్రంథము మిక్కిలి సహకారియగునని నొక్కివక్కాణించుచున్నాడను.

చి త్తగించవలెను.

వైద్యాపురము
11-7-1912 }

శలపాక వెంకట నార్యప్రకాశము
Telugu Pandit
A. E. L. Mission High School,
Peddapur.

మీరుపంపిన “ఉపన్యాసదర్పణము” చదివి చూచితిని. మీ రొనర్చిన పరిశ్రమము విద్యార్థుల కత్యంతోపశారముగా నున్నది. ఇప్పు డిట్టి పుస్తకములు 6 ఫారమునకేమి, ఇంటర్మీడియటు క్లాసువారికేమి అత్యంతోపయుక్తములు. ఆందులకు మార్గప్రదర్శకులు మీరని వ్రాయుటకు సంశయింపను. మాన్యములలో తప్పక దీని నుపయోగింప దలచితిని. ఈ వత్సరము కూడఁ గొందఱు దీనిని వ్రాసి తెప్పించుకొను కుతూహలముతో నున్నారు. చిత్తగించవలెను.

బంధు,

చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రి,
శతావధాని.

మ. రా. శ్రీ నందిరాజు చలపతిరావు పంతులుగారిచే రచింపఁబడి యుండఁగలగదా “ఉపన్యాసదర్పణము”ను గ్రంథముగా గాఁడను.

గ్రంథ పరిశీలనముచేసి సులభముగాఁ దెలియు తుకై సోపాన క్రమంబున నీ దర్పణమునఁ బొందుపరచిన వ్యాకృత్యాది విషయము లన్నియు వ్యాసరచనాభ్యాసమొనర్చు విద్యార్థులకెకాక యుపాధ్యాయులుగనుండు పండితులకుం గూడ నుపాదేయములని చెప్పవచ్చును. మఱియుఁ దత్త్వప్రకరణములలో నునిచిన జాతీయోక్తులు, లోకక వ్యాసములు, ఉపసర్గవిశేషములు, లక్ష్యభూతములగు పూర్వకవి ప్రయోగములు, లోనగునవి కడుంగడు హృదయంగమముగ నున్నయవి. ఇట్టి గ్రంథము లొక్క భాషలో నోహరిసాహరిగ నుదయించినవి. నేటి కాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁగల కొంత తీర్చి భాషామోషకుఁ జక్కని దర్పణమును నిర్మించి యిచ్చి పంతుల వారి కనేక వందనములు. సర్వకళాధ్యక్షులు దీనిని గొలఁది కాలములోఁ బఠనీయగ్రంథముగ విధించెదరని యూఁది పలుకనగును. ఇట్లు,

“కావ్యకంఠ” గౌర్తి సూర్యనారాయణశాస్త్రి,

Senior Telugu Pandit.

Ripon Hindu Theological High School,
Vizianagaram.

అయ్యా !

తనురు పంపించిన యుపన్యాసదర్పణ మందినది. నేనామూలాగ్రముగా దీనినిఁ బరిశీలించితిని. ఇది మిక్కిలి సులభశైలిని సముక్తికముగా సమస్తాంశములు బోధపడునట్లు వ్రాయబడినది. ఉపన్యాస రచనకు దీనికంటె మంచి గ్రంథము మఱియొకటిలేదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పవలను. అనేకగ్రంథముల ననేక వారంబులు పరిశీలించిన వారిట్టిగ్రంథమును వ్రాయగలుగుదురుగాని సామాన్యులు వ్రాయలేరు. సమస్తగ్రంథసారమగు దీనిని బఠించిన విద్యార్థులచిహ్నములతోఁ బరిజ్ఞాతలగుదురని నా నమ్మకము. దీనివలన సలక్షణభాషామయము, గుణదోషపరిజ్ఞానమును, మనోహరమైన యుపన్యాసరచనా కాశలము, రసభావా లంకారజ్ఞానభావమును, లోకశాస్త్రపరిజ్ఞానమును, శీఘ్రకాలమున నుపయోగపడుటకు సరియగుములేదు. ఇది యుపన్యాసముగా నుపయోగపడుటకుఁ దగినదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. దీనినిఁ బఠించిన విద్యార్థులు యంశముల నేకములున్నవి. ఇట్టిగ్రంథమును పఠించినవారికిఁ బ్రతిభా విశేషముగాఁ జెప్పవచ్చును.

భళ్ళమూడి దక్షిణమూర్తిశాస్త్రి.

Chiencole
10-7-12 }

Telugu Pandit
Municipal High School.

అయ్యా !

మీకుఁ గురిత యుపన్యాసదర్పణమును జూచితిని. విద్యార్థుల పేలుకొఱకు జూచి శ్రమపడితి కొనినారు. నామెరింగి నంతలో నిదివరలో నింతశ్రమ జేసిన వారు లేరు. అయితే విద్యార్థులందఱు సాధారణముగా కొనుకట్టి వెలయుండిన బాగుగా నుపయోగపడు కొదచున్నాను. వీలున్న రెండల మీకు తోచినంత వెల పెద్దించి యొక పుస్తకము వి. పి. గా పంపింతురు.

సికింద్రాబాదు.

శేషముగారు,
21-7-12 }

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము

ఆంధ్రోపాధ్యాయుడు
వెస్టియన్ మిషన్ స్కూలు

అయ్యా !

మీరంపిన “ఉపన్యాసదర్పణము” అందినది. అందలి విషయంబులనూ మాకవకాశమున్న కొలది పరిశీలించినారము.

బాలురపన్యాస రచనయందు గమనింపవలయు విషయంబు లిందుఁ జక్కగ సులభశైలిని విశదీకరింపఁబడినవి. కావలయు వ్యాకరణవిషయంబు లన్నియు వివరింపఁబడినవి. సలక్షణమైన గ్రాంథికభాష యందనూయ జనించు కాలమున నిట్టి లక్షణగ్రంథము లుత్పన్నములై యాయనూయను ఖండింపఁగల ధర్మమనియే తోచును. ఈగ్రంథము ఆంధ్ర భాషాభిమానులగు నెల్ల కత్యంతోపయుక్తమని చెప్పుట కెంతమాత్రమును సందియములేదు.

మీరుచేసిన పరిశ్రమమునకుఁ జదువరులు కృతజ్ఞులగుదురు గారు.

ఇట్లు విరమించుభవన్మిత్రులు,

KRISTNAMACHARI B. A. L. T.
Chairman, Board of Telugu Studies
A. E. L. M. College Guntur.

11-7-12

MATUKUMALLY SARASWATI SASTRI,

Telugu Senior Pundit

A. E. L. M. College Guntur,

శ్లో॥ నందిరాజాస్వయోద్భూతశ్చలపత్యార్యశ్చకారతత్ ।

సర్వాన్గ్రంథాన్సమాలోక్యమాత్మోపన్యాసదర్పణం ॥

శ్లో॥ మంత్రవాద్యస్వయేజాతో వేంకటాఖ్యోద్విజసుస్థిః ।

సమ్యగ్విలోక్యతతోక్తం పరమానంద మాప్తవాన్ ॥

తమరు పంపిన పుస్తకమును సాకల్యముగ వీక్షించి యందుల యంశంబుల నన్నిటిని జూడనాకు నామనంబత్యద్భుతానందంబు నొందె. ఈ గ్రంథ నామము హైస్కూల్స్ బాలురకు బహుపయోగకరమని నా యభిప్రాయంబు విశదపరచితిని.

బా ప ట .

21-7-12

}

మంత్రవాది వేంకటేశాస్త్రి,

బోర్డు హైస్కూలు తెలుగుపండితుడు.

అయ్యా !

తమరు విద్యన్ముఖమునఁ బ్రస్తుతహాణవిద్యార్థి సార్థభాషావృద్ధుల
పయుక్తంబగునటుల రచియించి ప్రకటించిన స్వపరసాధనంబగు నాయొద్దకు
నంపిన యీ యుపన్యాసదర్పణంబు నామాలాగ్రముగఁ బరిశీలించితి. ఇందలి
యంశములొక కొన్ని ప్రస్తుతపాఠశాలా విద్యార్థుల కుపయోగించునవియుగ,
మఱి కొన్ని మంచి యాంధ్ర పాండిత్యము కుదిరినవారి కుపయోగించునవి
యుగ, ఇంకొన్ని సరసకవితాశైలి ననుభుటించుట కనుకూలములైనవియుగ,
ఉపన్యాసరచనకు మిగిలినవియుగ, గనుపట్టుచున్నవి. ఇందలి యంశములు
ప్రతిబింబంబములుగఁ గనుపడుటం జేసి దీనికి దర్పణనామము సార్థకంబయి
వర్ణంబయగుచున్నది. కొద్దిదినములలో విద్యార్థులు కొంతకొంతగా నాశక్తినింబడి
స్వీతము నిందుపయోగింపఁ బ్రయత్నించె.

12—7—1921

బె జ వా డ

గొల్లపల్లి శ్రీరామకృష్ణ

సి. యం. యస్. హై. స్కూలు.

అయ్యా !

మీరు స్త్రీతి పూర్వకంబుగా పంపిన యుపన్యాస దర్పణము చేరినది.
ఇట్లు పూర్వప్రయోగ సహితముగా ప్రతి విషయంబునను ననేకవిధములగు
దృష్టాంతములతో నిండి నిశ్చిహితమగు గ్రంథము నవృష్టశ్రుతిపూర్వమని
తలంచెద.

ప్రకృతపద్ధతిప్రకారము నాంక్షేగుభాషను పఠించు విద్యార్థులకు
పాఠ్యసరచనయందు శ్లాఘాభివృద్ధి గలుగజేయుటకు బృహస్పతియే మీ గ్రంథ
స్వరూపంబున నవతరించినట్లు తలంచెద.

పొద్దులూరు,
15—7—12

}

ఇట్లు విధేయుఁడు,
చెట్లూరు రామాచార్యులు
నేషనల్ హైస్కూలు తెలుగుపండితుఁడు.

అయ్యా!

వాఙ్మయ ప్రపంచమందలి పదార్థము లన్నియుఁ జూపుచు నాంధ్ర భాషా యోషామణి విలాసదర్శన మనఁజూచిన “ ఉపన్యాసనర్పణము ” అను గ్రంథరత్నమును, తాము ప్రతిపునస్సరంబునఁ బనుప నవలొకించి యుండునంద కందళిత హృదయుండ నయితి. చిరకాలమునుండి యిట్టి గ్రంథము నొక దానిని రచియింపఁ గౌతూహలముఁ గలవాఁడ నైనను, కార్యావసరములచే నవ కాశము లేమి రచియింపనేరక, యిట్టిభాగ్య మబ్బు ధమ్యం డెవ్వఁడో యు వేచియుండి, తుదకు విపశ్చిన్వరేణ్యులగు మిమ్ముఁ గాంచితిని. ఉపన్యాస చంద్రిక, ఉపన్యాసపయోనిధి లోనగు గ్రంథంబుల, నాయావిషయంబులగున్చి మృదుమధుర శైలిని వచన రచనలుఁగాన్పించును గాని, వచన రచనఁ గావించు విధంబును, దానికిఁగావలసిన సామగ్రియగు, సుశబ్దాపశబ్ద రేఫ శకటరేఫాగ్రాస్వార జ్ఞానము, ప్రామాణ్యవాక్య విభజన, దేశీయ, ఔచిత్యాదులకాగ్ర లోనగు విషయముల నన్నియు సారసంగ్రహ గ్రంథ మొక్కటిఁ జూపింపఁ జూపిన విధముండ, మీ గ్రంథమొత్తము వాచకసాలిట తల్పదుర్బిణివలె వివిధార్థ ప్రదాయకముగఁ గన్పించు చున్నది. సూత శాలా విద్యుత్తుల కనసేమి, ఆంధ్రభాషనుఁ బాండిత్య మలవణముకొని నిర్దుష్టముగ, గద్య పద్య రచనలఁ గావింపఁగోరు ప్రతి భాషాభిమానికి నత్యంత సహాయకారిగ నున్నది. బహు గ్రంథములఁ బరిశీలించి, ఆయా గుండర్భముల నుచిత ప్రమాణముల నిచ్చుచు, ప్రథమ భాగమందు, రేఫ, శకట రేఫ, అనుస్వార సుశబ్దాపశబ్దనిణాయ, సుధి, విసంధిలోనగు వ్యాకరణ విషయంబుల విశదీకరించుచు, ద్వితీయ భాగమందు, వ్యాసనననోపయుక్త, దేశీయములు, అలంకారములు, న్యాయములు, వాక్యార్థము, ఉపస్కాన పదములు లోనగు విషయంబులఁ జేర్చి వచనరచనాకాలంబునఁ గలుగు వివిధ శబ్దార్థ సందియంబులనుఁ బోగొట్టు నీ యుత్తమ గ్రంథమును గచియించిన మీయెడనాంధ్ర భాషాకోవిదులందఱును, కృతజ్ఞులుగ నుందురని తలంచెదను.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము, అప్పకవీయము, కవిమిశ్రము, సగ్వలక్షణసాగ మంగ్రహము, కావ్యాలంకారసంగ్రహము, లోనగు లక్షణ గ్రంథముల

వలనఁ గలుగు జ్ఞానమంతయు సంగ్రహముగ, నీ యొక్క గ్రంథము వలనఁ
కలుగునని నమ్ముచున్నాఁడను. నాలుగు, ఆయిదు, ఆఱు, ఘోరములయందును,
కళాకాలలయందునుఁ జదువు విద్యార్థులకు నిబంధన గ్రంథముగ, దేశభాషా
గ్రంథ నిర్ణాయక సభవారు నియమించిన నెంతయు నుపయోగకరముగ
నుండును. అథఃనాతన వచన రచనా ప్రణాళికలనుఁ గల చమత్కారంబులను
జూపించు నీ గ్రంథ మెంతయుఁ బ్రశంసనీయము. ఇట్టి నద్వైతములను, రచి
యించుటకు వలసిన, సహాయోత్సాహ సంపత్తుల నాంధ్రభాషాభిమానులు
మీ కొసంగుదురు గావుత.

ఇట్లు బుధజనవిధేయుడు,

ము. గోపాలక్రిష్ణయ్య

Telugu & Sanskrit Pandit,

A. P. College, Ongole.

అయ్యా!

తమ రాదరపూర్వకముగా మాకుఁ బంపించిన “సామంతము”
లంఠినవి. చాల భాగము చదివినారము. అందు వ్యాకరణాలంకారాది విషయ
ములు విఘ్నముగను సుబోధకముగను సప్రమాణముగను వివరింపఁబడియున్నవి.
గ్రామ్య గ్రామిక భాషాభేదములు సోదాహరణముగఁ జక్కఁగఁ దెలుపఁ
బడినవి. అన్ని యంశములును సవివర్ధముగ, నతి పరిశ్రమముతో వ్రాయఁ
బడినట్లు స్పష్టముగ గాన్పించుచున్నవి. మీ గ్రంథరాజము జదువరులకు
మిక్కిలి సహాయోపకరమని నిస్సందేహముగఁ జెప్పఁగలము. మఱియు నిది
యుపోధ్యములకు నయిత మనేక విషయములలో నిఘంటువు వలె నుప
యోగకరముగను నుండునని మా యభిప్రాయము. ఇట్లు విధేయులు,

R. Ch. High School,
Pittapuram.
19th July 1912.

పురాణపండ మల్లయ్య శాస్త్రి.

కూచి నరసింహము,

Head Master.

అయ్యా !

మీరుపంపిన యుపన్యాసదర్పణమను గ్రంథము మాపాఠశాలాస్థాన
మంటపం బలంకరించి మమ్ముల నందఱిని నిరతిశయానందభరితులఁ జేసినది.
“ఇక్షోరగ్రాత్క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథారసవిశేషః” అనునీతి అనగా
చెఱుకుకొన మొదలు క్రమక్రమముగా నొక్కొక గణుపును తినుచు వచ్చిన
యెడల యొక గణుపు కన్నను మఱియొక గణుపును, దానికన్నను మఱియొక
టియను విశేష మధురరసము కలిగినట్లు తమగ్రంథములొని ప్రకరణములన్నియు
నొకదానికన్నను మఱియొకటి యతిశయ రసవంతములగుటచేఁ పాఠకులందఱిని
పట్టరాని సంతోషాకాంక్ష చిత్తులనుగా జేసినవి. ఈ పాఠమును విద్యార్థు
లందరికిని వాచక పుస్తకముగా వాడుకొనివయెడల శ్రీఘృకాలంబున
యాంధ్రభాషావిశేష మనీషావంతులగుట కెంతయు నిస్సంశయము. కేవల
విద్యార్థులకే గాక యుపాధ్యాయులకుఁగూడ నెంతో సహకారిగ మ
నునది సుపరిచితము. ఇట్లు,
అగ్రహారం కృష్ణశాస్త్రి,
మునిసిపల్ హైస్కూలు తెలుఁగుపండితుఁడు.

అయ్యా,

తమ యుపన్యాసదర్పణ మందినది. దాని నామూలగ్రమముగాఁ జదు
వుటకు సాకవకాశము లేకపోవుటచేత నక్కడక్కడ జదివిచూచితిని. ఆంధ్ర
భాషాభ్యాసము చేయఁగోరువారికిఁ గావలసిన సాహాయ్యమంతయు నించు
మించుగా దీనివల్లఁ గలుగవచ్చునని నాకు దోచినది. ఈ యుపన్యాసదర్పణ
మధికమయిన భాషాపరిశ్రమానుభవముల ఫలముగాఁగాన వచ్చుచున్నది. ఇది
తుదముట్టఁ జదువువారలకు నాంధ్రభాషలొని మర్మములన్నియుఁ దెలియ
వచ్చునని తలంచుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము

26—7—12

వడ్డాది సుబ్బారాయుడు,

ఆర్యా !

తమరు దయతోనంపిన మీ యుపన్యాసదర్పణము నా కవకాశమున్న
కాలముల సమగ్రముగాఁ జదివితని. బాలు రెన్నియో గ్రంథపాఠములవలన
సంపాదించు కొనదగిన పాండిత్య మీ యుపన్యాసదర్పణావలోకనమువలన
వలవరించుకొని వ్యాసములు వ్రాయుటకు శక్తులగుదురు. మఱియు నుత్తమ
తమముగా గద్యకావ్యముల రచించుటకు పండితులకును నిది యాదర్శమై
పాఠ్యక నామమును వహింపగలదు.

గీ నందిరాజకులోత్తంస ♦ నాకుమీరు

మనోసగినయుపన్యాస ♦ దర్పణంబుఁ

వితిని దీనియంతటి ♦ సరసమైన

గ్రంథమింతకు లేదిల ♦ నాంధ్రీ

వ్యకరణాదిబహుత్తులు

కల్యముగాఁ బఠించి ♦ శాస్త్రనియతగా

జేదొనదగువంశంబులు

మీ కావ్యమునందుగలిగి ♦ మిగుల రహించెన్.

గీ. వ్యాసరచనకునూత్రముల్ ♦ వరలకునికి

దేశ్యభాషానుమాగ్గంబు ♦ దెలియకునికి

నాంగిలేయాంధ్రభాషల ♦ నభ్యసించు

పాఠశాలలయందలి ♦ బాలురందు.

గీ. కొందఱు గ్రామ్యమే ♦ బొందిపంపలెనందు

కొందఱు సంఘలు ♦ గూడదందు

కొందఱుద్గ్రంథముల్ ♦ గొనిగూడదగదందు

కొందలంకృతుల్ ♦ గూడదందు

కొందఱుసంశయం ♦ బొందిమానుచునుందు

కొందఱుసహ్యముల్ ♦ గూర్చుచుందు

కొంద ఊసమాసంబె ♦ కోరినేయ-చునుందుఁ

కొందఱనర్థమున్ ♦ బొందుపకట

గీ. రందఱునుమీయుపన్యాస ♦ మందులుగు

విషయములు లక్ష్యలక్షణ ♦ విధములగుచు

సందియంబునుదోలి యా ♦ నందమొసగ

వ్యాసములుయోగ్యతరముగా ♦ వ్రాయగలరు.

గీ. అంధ్రబాలురపాలిటి ♦ కమరతరువు

గాననేకాంధ్రశబ్దాళి ♦ గలయగూర్చి

కష్టములకోగ్నిలోకోప ♦ కారమునకుఁ

బాటుపడినట్టిమీకిచ్చు ♦ బుడుసిరులు.

ఇట్లు భవద్విధేయుడు,

సుముల కోటయ్యశాస్త్రి

నీనియర్, తెలుగుపండితుఁ

మహబూబ్ నగర్

Dear Sir,

తమరు పంపిన యుపన్యాసదర్పణమును జూచితిని గాని విరామము లేమిని సంతోషముగఁ జూడనైతి. గ్రంథము కష్టపడి వ్రాసితిగనటకు సందియములేదు. విద్యార్థులకుఁ గావలసిన యనేక విషయము లిందుఁగలవు. విషయములును జక్కగానే వ్రాయఁబడియున్నవి. దీనిని బ్రతివిద్యార్థియు బదివి, ఆంధ్రబాష నుద్ధరింపవలయును.

చెన్నపురి
24-7-12

}

ఇట్లు విన్నవించు భవద్విధేయుడు,
వావిలికొలను సుబ్బారావు

ఆర్య వర్యా !

తాము దయతోఁ బంపిన యుపన్యాసదర్పణమును పుస్తకమును సంతోష పూర్వకముగా సాంతముగాఁ దిలకించితి. వ్యాకరణ విషయములేమి, అలంకార ములేమి, తదితర విషయములేమి, నూతన పద్ధతుల నవలంబించి వ్రాయఁబడుట నాంధ్రభాష సభ్యసించు హాణవిద్యార్థుల కత్యంతోపకారియై యున్నది. స్కూలుఫయినలు, ఇంటర్మీడియేటు విద్యార్థులు దీనిని తప్పక చదివిన వచన రచన వ్రాయుటకుం గేవల మనుకూలమై పరీక్షలం గడతేరుట సులభసాధ్యమని నా దృఢమయిన విశ్వాసము. ప్రతి పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయు లీ పోత్తమును తమ బాలురచే జదివింతురుగాక !

మా పాఠశాల యందు మీ చక్కని పోత్తమును పెట్టు పుస్తకముగాఁ బ్రవేశపెట్టుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాడే.

గు త్తి
2-7-12 }

ఇట్లు తమ మిత్రుడు,
ఉప్పరపల్లె రంగాచార్యులు.

మ. రా. శ్రీ నందిరాజు చలపతిరావుగారు రచించిన యీయుపన్యాసదర్పణము సాకల్యముగఁ గనుగొంటిని. ఇయ్యది పాఠశాలలయందు నాలుగవ తరగతి మొదలు ఇంటర్మీడియేటు పరీక్షవఱకుఁ జదువు విద్యార్థులకత్యావశ్యకమైన వివిధవిషయములచే నలంకరింపఁబడియున్న యద్భుతమతీయు నియ్యది రాజకీయ పాఠశాలలం జదువు విద్యార్థులకెగాక యాంధ్రభాషయందు వ్యాసములు చక్కఁగ వ్రాయ సభిలాషగలవారికిని నెంతో యుపకారియై యుండగలదనుటకు సందియములేదు. ఇప్పుడు రాజకీయ పాఠశాలలయందు వచన రచనము నిర్బంధవిషయములలో నొక్కటిగనిర్ణయింపఁబడినదిను విషయము సుప్రసిద్ధంబయి యున్నయది. వ్యాసముల యం దేయేసందిగ్భముల నెట్టి పదము లుపయోగింప వచ్చునో యెట్టిపదము లుప

యోగింపరానో, వాక్యము తెట్లువ్రాసిన మనోహరముగ నుండునోయని సందేహమగ్న మనసులగుచు విద్యార్థుల కధిక వ్యధం గలిగించుచుండిరి. ఇప్పుడట్టి లోపమిద్దాన నివారింపబడెను, గాన నట్టిప్రయాస నుపాధ్యాయుల కియ్యకయే విద్యార్థులింక సుఖముగ వ్యాసరచనాభిజ్ఞులుఁ గాగలరని తలం చెద. దీనిని బఠించినచో, విద్యార్థులు వచనరచనా నైపుణ్యముఁగలిగి వ్యాస లేఖనపరిక్షయందుఁ దప్పక కడతేజఃగలరని నొక్కి వక్కాణింపనగు. పో పకార పారీణులగు శ్రీపంతులుగారనేక గ్రంథములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో బరిశీలించి యీపుస్తకమును రచించి విద్యార్థుల కష్టములను దొలగించిరి. వేయేల? వ్యాకరణముఁ బ్రత్యేకముగఁ బఠింపకపోయినను నీగ్రంథమాలా గ్రముగఁ గనుగొని యాయా యంశములఁ మనస్సునం దిడికొనిన విద్యార్థి నిర్దుష్టశైలియం దసమాన ప్రావీణ్యముగల నాడగును. నుతీయు బాలురకు బోధింపఁదగిన యనేకాంశము లిందుండుచే నియ్యది యుపాధ్యాయుల కును, నావశ్యకంబై యున్నయది. విబుధజన శ్లాఘనీయంబగు నీ గ్రంథ మాంధ్ర విద్యార్థులకు వ్యాసరచన యందత్యంత సహకారిగ నుండఁగలదని నా యభిప్రాయము.

20-7-1912

కర్నూలు

}

ఇట్లు బుధజనవిధేయుఁడు,
ఆలూరు ఆదిశేషశాస్త్రి
మునిసిపల్ హైస్కూలు తెలుగు పండితుఁడు.

మిత్రార్థము!

తాము ప్రీతితో సంపిన యుమ్మత్కృత యుపన్యాసదర్పణం బనుపాత్రం బుండె. అమందానందంబున నద్దానిం దిలకించితిని. ఈ యుత్తమ గ్రంథ పఠనా దులవలన నాంధ్రభాషయందు సులక్షణంబుగ వ్యాసరచనా చాతుర్యంబు ప్రతిబింబవహోకనంబువలె సులభంబుగ నలవడుటం జేసి దీని కీనామం బన్వర్తక

ముగ నున్నయది. ఇదియునుంగాక యిస్వాత్తంబిదానీతన వివాహాతపబాధ
 యోర్వఃజాలక శుష్కించు సలక్షణాంధ్రభాషాలత కమృతనేచన ప్రియమై
 యొప్పుచున్నది. ఇక్కాలమున నాంధ్రేయభాషాధ్యేతలగును వ్యాస రచనాను
 లయను సలక్షణయగు నాంధ్రభాష నభ్యసింపఁగోరు విద్యార్థులు పారిటికిది
 శ్రుతావప సవ్యశంబు. తెలుగు బాసయందుఁబ్రాథమ్యము లక్షణ గ్రంథం
 బును, గావ్యనాటక పురాణేతిహాసంబులును బెహ్మణు పేర్కొనఁజూచు చదివి
 సుకాసింపఁదగిన లక్షణజ్ఞానము, లోకోక్తి చామర్యము, దేశీయములును
 భరము, మున్నగునవి యీ పుస్తకపత్రంబున సులభంబుఁ దెలియును కాదు
 తము పండితులులేదు. ఆంధ్రదేశీయుల యభివృద్ధికొఱకుఁ బెహ్మణు గ్రంథం
 బులు విమర్శించి యిక్కాలానుసారంబుగ నన్నివిషయములు సులభంబుగ
 బాటరతుఁ దెల్లచుగునట్లు సుహృద్భావముతో నీ గ్రంథంబు రచించిన మీ
 యెడఁ గృతజ్ఞత చూపుట కుపాయ మొక్కటిమాత్రము కనుపించు చున్నయది.
 అది యేదియన ? విద్యార్థు లత్యాదరంబున దీనిం జదివి సలక్షణంబుఁ దెలుగు
 భాషయందు వ్యాసరచనయందు సేర్పరులయి యుష్మత్సంకల్పంబు సాధన
 కంబుఁ గావించుటయేనుమి. ఆంధ్రదేశీయుల యభివృద్ధికొఱకుఁ బాటుపడు
 నుత్పరుషవరేణ్యులకుఁ బరమేశ్వరుఁ డాయురాగోగ్యాదుల నిచ్చి రక్షించుఁ
 గాతమని కోరుచున్నవాఁడను.

ఇట్లు వ్రాయుచున్నవాఁడు,
 చిత్తూరు, } చివుకుల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి,
 '20-7-12. } తెలుగు పండితుఁడు, బోర్డుహౌసుస్కూల్.

అమ్య !

తమను పండితులయందభిమానముతో పంపిన “ఉపన్యాసదర్పణ” మను
 సొత్తము నాకరం బలంకరింప నద్దాని నామూలాగ్రము దట్టించితి. ఇందలి
 నియత విషయము లనేకములగు గ్రంథములం బరిశోధించి బహులక్షణములతోఁ

గడురమ్యముగ నాతికఠినశైలితో రచించినటులఁదెలియ నాయెను. ఇట్టి ప్రబంధనిర్మాణ మతికష్టతమమని నెక్కిని వక్కాణింపనగు. ఇయ్యది నవీన పద్ధతి ననుసరించి వచనరచనాధురంధరులగు విద్యార్థి బృందమునకు కల్పమహిమ మాము చందంబున నిష్టార్థసిద్ధి నొడగూర్చి, ఆయ్యయి పరీక్షలలో కృతికృత్యములనుగావింప నీప్రబంధమొక్కటియే చాలుననుటకు సందియములే, మఱియ నీగ్రంథము వ్యాకరణ విషయమును బాలురకు నుఖసాధ్యముగ బోధించు వ్యాసరచనకొక్కింత లక్షణమే నుడుపుచున్నది. మొత్తముమీద నీప్రబంధము కడురమణీయ మయియున్నది. క్రింద తరగతిబాలురు పండితులబోధనచే నాయావిషయములఁ గనుఁగొననగు. ఇట్టిప్రబంధనిర్మాణదత్తుఁడను, అనవరత భాషాసేవక రతుఁడను, అగు చలపతిరాయని కృతిరత్నము సుధీవరులయొక్కయు, విద్యార్థులయొక్కయు, హృదయసీమ నధిరోహించి తాఁడవమాడఁచు నభిమతము లొసగి, యాచంద్రితారార్కమువారి పరిశ్రమ సఫలము గావింప నీశ్వరుని ప్రార్థించుచున్నాఁడ.

సుజనవిధేయుఁడు,

SARASWATI VENKATA RAMASASTRI.

WALAJANGAR,
22—7—12.

Telugu Pandit,
Municipal High School.

శ్లో॥ సందిరాశాన్వయోత్తంస । పండితానందదాయక ।

లిఖ్యేమదీయాం విజ్ఞప్తిం చలపతాఖ్య పీత్యతామ్.

శ్లో ఆర్యవర్యా!

నా యందలి ప్రేమచే దమరంపిన యుపన్యాసదర్పణముం స్మరణితో నంది యాద్యంతముం గన్నులారఁ గాంచి యమంనానంద నుంది లిత హృదయుండనైతి. సర్వవిషయములం దిలకించుట కద్దమనం దగిన యా యుపన్యాసదర్పణము పండితప్రకాండలకుఁ బాఠశాలలయందలి బాలురకుఁ

పాదుకపాక్షికి నవవోల్లసనాయకమై, ప్రీతిజనకమై, పరమోపకారకమై, యుపన్యాసరచనా విచక్షులంజేయఁ జాలినదని విశ్వసించుచున్నాడ.

ఇక వ్రాయవలసిన సహృదయుల కన్నఁడును గోచరము గాని సంతకము లేన్నియో యిందుఁ బొందుపఱుపఁబడినవి.

కరంబు వ్యయప్రయాసలకోర్చి యిట్టిగ్రంథమును లోకమున కిచ్చినందు కుఁబ్రతివారలు నీపాత్రయుఁ దెప్పించి, వీక్షించి, సారమును గ్రహించి కృత ను దెల్పుదురుగాత. నాసాధ్యమైనంతవఱకు మాబాలురకు యితరులకు యిం నలి విషయములఁదెల్పి తెప్పింపఁ బ్రయత్నింతు.

ఇట్లు వినీత వశంవదుఁడు,

29-7-1912 }
శికింద్రాబాద్.

కప్పగంతు శ్రీరామశాస్త్రి,
Sanskrit & Telugu Pandit
Wesleyan Mission School.

అర్యవర్యా !

భవత్ప్రేషితంబగు నుపన్యాసదర్పణంబుగాంచి సంతోష చిత్తుండనైతి. అందలి విషయంబులు బాలురకే గాక యుపాధ్యాయులకును మిక్కిలి యుపయోగకరంబులని నా యభిప్రాయంబు. ఏ తద్గ్రంథ విమర్శన అంధప్రభావము బంపినాడను. మదభిప్రాయంబు పద్య రూపంబుగా వ్రాసి చుకొంటిని గాని కాలవ్యవధి లేక పోవుటచే నాలస్యమగును. ఇంతకు భంబులు బయిండుచేయుపకున్న నిక వారము రోజులలో నా యభిప్రాయంబు మీ కందించెద. ఇప్పుడు 6 గ్రంథములు నా పేర బుక్కుపోస్టుగాఁ బంపుదు.

చిత్తగించవలెను.

జార్జిటవుక్, } పోకల మేకటవరసింహారావు నాయుఁడు.
చెన్నపురి. 24-7-12. } ముత్యాలపేట హైస్కూలు, తెలుగుపండితుఁడు.

నార్యా వర్యా !

గీ. ఆదరంబున మీరిప్పు • డనిపినట్టి

యాయుపన్యాసదర్పణం • బెలమివోడ

సాంబమగుదాకఁజదివితీ • నయ్య ! నాదు

స్వాంతమున కెంతయో సంత • సంబుగలిగె.

ఈ. పాటది యెంతయుఁబడిన • బాగుగ నెట్టికృతుల్ గచించుటల్

మాటలుగాదు, బుద్ధిమహి • మంబును పాండిత్యుండఁగావలెన్

నేటికి నాఁద్రభావను గ • జింప నెట్టిది లేదటంచు ము

మ్మాటికిఁ జెప్పవచ్చును ను • మా ! మనబాసకు మేలుచేసితి !

పి. కని ద్రుతాంతములేవో • కళలేవో తెలియంగ

వచ్చుఁగా నీదు క • బృంబు వలన

రేఫశకటరేఫ • రీతుల నెఱుంగగ

వచ్చుఁగా నీదు క • బృంబు వలన

నానాప్రయోగ సం • దర్భంబు లరయంగ

వచ్చుఁగా నీదు క • బృంబు వలన

నాఁద్రభాషారహ • స్యంబులన్నియు నేర్వ

వచ్చుఁగా నీదు క • బృంబు వలన

వెక్కులేలయ్య ! మీ గ్రంథ • మొక్కదానిఁ

జదివి తెనుఁగునఁ బాండితీ • సంతరించు

కొనఁగవచ్చును నిజము న • ద్గుణధురీణ

నందిరాజకులఁభోధి • చందిరుండ.

బాబ్బిలి

20-7-21

కేతవరపు వెంకటశాస్త్రి,

హూణపాఠశాలఁధిపతిఁడు.

ప్రీతిక.

ఉపన్యాసదర్శనము.

—:0:—

శ్రీకృష్ణదేవరాయలనాడు విజృంభించి ప్రచారణమునల్పిన ఆంధ్రభాషా యోషామణి చల్లని బిర్రీపు రాజ్యమున బ్రాను దొరవారిచేతను, సర్వకలాపరి వత్తుచేతను మఱల తల యెత్తి దినదిన ప్రవర్థమానమై నూతన వచన కావ్య కల్పన కుత్సేజమొసంగి యొక వెలుగు వెలింగెను.

కాల మొక్క రీతిగా నుండదు గావున ఆంధ్ర భాషా పాఠము నిర్బంధ ముగా తీసివేయఁబడినప్పటినుండియు, పిడుగు మొత్తినటుల భావసన్నగిలఁ జొచ్చెను. ఇట్లుండ గవర్న మెంటువారు **Telugu Composition** ఆంధ్రోపన్యాసరచన నిర్బంధ పాఠముగా నేర్పఱచి కొంతవఱకు భాషా సతి నూరడించిరి.

ఈయూరడింపు సక్రమముగాకొనసాగక సంభాషణకైలి విహ్వలయనీమలయందు తాండవ మాడఁజొచ్చినది. అవక్రీతుల “చదువకయె నాకు సర్వ వేదంబులు సర్వశాస్త్రములును సంభవిల్లె అని నట్టిప్పటి విద్యార్థులు శ్రమలేక వ్రాయఁదగిన సంభాషణ కై యాడుచు వాని నుపాసించిన వారి మనోభిప్రాయమును గాంచనేరక మొట్టి వ్రాతలు వ్రాయఁజొచ్చిరి.

స్కూళ్ళయందలి పండితులు కొందరు విద్యార్థులు వ్రాసిన వ్యాసములను దిద్దుట యెట్లని వితర్కింపసాగిరి. కొందరు విసంధిదోషముగా పరిగణించిరి. కాని విద్యార్థులు అంగ్లేయ భాషలో సంధిలేదు. మేమింటమాటలాడునప్పుడు సంధి చేయము. అట్లే వ్రాయుదుమనిరి. మరి కొందఱు ఉకారాది నిత్యసంధులను మాత్రము గ్రహించెద మనిరి.

కొందరు పండితులు “అపశబ్దములు” పనికిరావనిరి. విద్యాస్థులు దీనికి పరిహాసోక్తిగా “అపశబ్దభయనాస్తి వ్యావహారిక భాషాచార్యసన్నిధౌ” అను వాక్యమును జూప సాగిరి.

“మహాగజాపలాయంతే మశకానాతు కాగతిః” అనునట్లు సుధి శబ్దములే యెగిరిపోవుచుండగా నిక సమాసము లేవనికే గావలయును.

బాణాసురుని ప్రతామనకు పంచభూతములు చేష్టలుడిగి వైవర్ణ్యమును బొందినట్లు, భావకు పూర్ణాదులవంటి కళా ద్రుతప్రకృతికములు పటాపంచలయ్యెను. శబ్దనృత్తులు వక్రించెను. సుధి వాక్య విరామమందు జొచ్చెను. అలంకారము లడుగంటెను. కావ్య దోషములు గుణములయ్యెను. రసము, ఔచిత్య వేఱు త్రోవలఁ బర్చులిడెను. దేశీయములు ఉన్మత్త ప్రభావముగా మెను. ఈ సందడిలో శబ్దములలో నడఁగి మడఁగియున్న అర్థానుస్వారము లుష్ణన నూడి వేయబడెను. శకటరేఫ, రైలు, స్త్రీమరుల నెక్కి వలసబోయెను. ధ్వని బాలుర యల్లరియందును, పండితులను గ్రాంథిక శైలిని దూలటాడుటయందు జొచ్చెను. అహహా !

“మహిమన్ వాగనుశాసనుండు సృజియింపం గుండలీందుగ్రిందు త

నీయస్థితిమూలమై నిలుప శ్రీనాథుండు పోలివన్మహా

లై సోముండు భాస్కరుండు వెలయింపం సొంపు వాటిల్లు నీ

గాంధోక్తిమయ ప్రపంచమునఁ దద్రాగల్భ్య మూహించెదన్”

ట్టి భావ యీ మహాకలిసంక్షోభమున నక్కడక్కడఁ గల కొలఁదిల వాక్కు జొచ్చెను.

పరమ శాంతులును, భాషాసేవైక రతులును, భాషాశోవిదులును, వాల్మీక రామాయణాది బహుశ్రంధవిధాతలును ప్రసిద్ధిని కళాశాలా పండితులునగు బ్ర॥ శ్రీ॥ వావిలికొలను సుబ్బారాయ కవివర్యులు, ఉ. కాటుక కంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేల యేడ్చెదో

కైటభ దైత్య మర్దనుని గాదిలికోడల యోమదంబయో

హాటక గర్భరాణి నిను నాకటికిం గొనిపోయి యల్ల “గ్రా

మ్యాటవినిం జరించు గుణహారుల” కమ్మనటంచుఁ దెల్పుచున్.

“నాకు భార్య బిడ్డలులేరు, మీ బిడ్డలు, బిడ్డలబిడ్డలు, వారి బిడ్డలు, పొంపవ్యముగ...చార్వాకులుగానో, నాస్తికులుగానో, యగుదురు. వారిని జెడిచిన సాపము మీకు దప్పదు” “ఆంధ్రభాషయు నాంధ్రవిద్యా యులు సంపూర్ణముగఁ జెడకముందే యాంధ్రమహాజనులగు మీరు కార్యము చక్కదిద్దఁ గరములు మోడ్చి ప్రార్థించుచున్నాను” అని మహాపన్యాసము గాని భాషాభిజ్ఞులను, నిద్రనుండి లేపెను.

ఇట్లుండ ముద్రిత గ్రంథములయందలి యపశబ్దములు ఆంధ్రభాషకు కీడు చేయుచున్నవని తలంచి భాషాసతి నూరజించుటకై కింకిణులను సమర్పించిన అభి నవవాగనుశాసనులు బ్రాహ్మదము వేంకటరాయశాస్త్రిల వారు పచ్చయ్యప్పకళా శాలయందు సంభాషణ (గ్రామ్యశైలి) యొక్కదుష్టతను గూర్చి యుద్వోషించి యేమ విధాయక కృత్యము నెక్కువసామర్థ్యముతో నిర్వహించిరి. కృష్ణాపత్రిక యన సమాజ గంభీర వాక్కులతో గ్రామ్యమును దూషించెను. ఆంధ్రప్రచారిణి గ్రంథప్రచురణ కర్త లీశైలిని నిందించిరి. శశిరేఖయు నిది దుష్టమనియెను.

ఎవని దానమును గూర్చివ్రాయుటకు భాషాపదములు సమర్థములు గావో, ఎవని సౌజన్యమాన్యతనుగూర్చి వచించుటకు కవులకును సాధ్యపడవో, ఎవని ఆంధ్రభాషాభిరతినిగూర్చి వక్కాణించుటకు కేవల సరస్వతి అమోఘవాక్య మొక్కటి మాత్రమే సమర్థమో, అట్టి మహా స్థాపింపఁబడిన ఆంధ్రపరివత్తుకూడ నీగ్రామ్యశైలి దుష్టమని చాటిం

సంభాషణ శైలి యవసరమగుచోట్లమాత్ర మనుసరింపదగినదను వాదాంశమే. అశైలి నేర్చుకొనుటకై ప్రయాసపడ నగత్యములేదు. సలక్షణ యే కష్టపడి సాధింపఁదగినదగుటను, విద్యార్థిదశయందే నేర్వదగినదగుటను, అది నిర్బంధ పాఠముగానుండుటచేతను, దాని నిర్వహణార్థమై యీ గ్రంథము రచింపఁబడినది.

గ్రంథమునుగూర్చిన మంచిచెడ్డలు పాఠకులును పండితులే నిర్ణయింపంగల కర్తలు. సలక్షణ భాషాశైలిని విద్యార్థులకు బోధించుట యెట్లయని విచారించి చిద్దుష్టమై యెల్లజనులచేత నంగీకరింపఁబడిన చిన్నయనూరి యొక్కయు, ఆంధ్ర

కవిత్వ విశాగదులును, వచన కావ్యాభరణ మనందరిన రావుబద్ధుల
వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగువారి గ్రంథములను కైకొని వారు చేసిన
మాగ్గముల నాగని అట్టి శైలినలవరచు కొనుటకు వలయు నుపకరణములను
గూర్చి యథోచితముగా బాలావబోధముగా గూర్చితిని.

ఈ గ్రంథమును గచించుటలో నాకు బ్ర॥ మ॥ రావు బహద్దరు వీరేశలిం
గము పంతులుగారి గ్రంథము లెంతయోసాహాయకము లయినవి. ఆంధ్రవిద్య
జనులకు సులభమును, భావప్రకటనప్రధానమునగు శైలినేర్పుటలో పంతులవా
నిర్దుష్ట గ్రంథములువేనోళ్ళ పొడవడవలసి యున్నవి. నాయశ్రియపడి తెలిసిం
చినశారీరశాస్త్రము, జ్యోతిష శాస్త్రమునాంధ్రభాషాంతరీకరణములనియెవ్వరను
కొనరు. ఇట్లున్రాయుటకు వారికివారేసాటి. బహుశాంధ్ర ద్యగ్రంథప్రచారయగు
నామహామహానికి ఆంధ్రజనులెల్లగుకృతజ్ఞులుగా నుండవలయును. ఏవిషయమును
గూర్చి చాతమన్నను వారి గ్రంథములలో నుండును. ప్రథమమున నుపన్యాస
శైలినని యొకటి యేర్పరచినది వీరే. స్త్రీపునర్వివాహ చరిత్రయందలి నాకవ్య
ము లీశైలికి నిదర్శనములు. దేశీయములు వీరి సాము.

విద్యార్థులు వీరి గ్రంథములను చఱచు చదువుచు మంచిశైలి నేర్చుకొన
ప్రస్తుతము మనకువర్స మెంటు గ్రాన్సులేటరుగానున్న మ. రా. రా
కరాజు పంతులుగారి శైలియు, జనానా పత్రిక సతీసాహస్ర్యముతో
రా. రా. రాయసము వెంకట శివుడు పంతులుగారి శైలియు
యెచుగా వీరేశలింగము పంతులుగారి శైలి ననుకరించును. కాని
ప్రప్రకటనమందు మాత్రము పంతులుగారితో తులనూగలేరు. ఇట్లు వీ
రిరువురిని పేర్కొనుటచేత నిట్టి శైలి న్రాయగల సమర్థులిరువులు లేగని నా
తలంపుగాదు. కాని పైవారి శైలి పంతులవారిశైలికి మిక్కిలి దగ్గరగానుండును.
వీరుభయులును నిర్దుష్టమయిన శైలిన్రాయుదురు. అందును గ్రాన్సులేటరుగారి
శైలికొంచము ప్రాథమ్యము. వీరుభయు లుద్యోగ ధగ్గములలోనుండి గ్రంథములకు
దొరకొనకుండుట భాషాసతికి లోపము. బ్ర॥ మ॥ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము

గారి శైలి మిక్కిలి సమంజసముగా నుండును. నేనీ గ్రంథమందనేకుల
గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు శ్రేయోని నందులకు వారికి కృతజ్ఞతాభి-
వందనము లర్పించుచున్నాను.

ఇట్లు పలువురు గ్రంథములను రచింపకున్న బావ యెట్లభివృద్ధికి
వచ్చును?

ఈ గ్రంథమందలి న్యాయములను గూర్చిన ప్రకరణము ౭॥ మ॥
వల్లంపల్లి వల్లి కార్జున శాస్త్రులగారివలన వారి శిష్యులమగు మాకొత్తకై
సవకుర్పఁడనది. ఇన్ని న్యాయముల నొక ప్రోగుగాఁ గూర్చుటకై శాస్త్రుల
వారు మాబోటి విద్యార్థులకు శోధించుట యలవాటుచేసెరి. బహుగ్రంథములను-

నేనీగ్రంథము వ్రాయుటకు గుఱూరు కాలేజీలో నుపాధ్యాయులు
గానున్న బ్ర॥ వల్లాది సోపయాజులగారి ఉపన్యాస చంద్రిక చాల సహ-
కారియయ్యెను.

ఈ గ్రంథమందు నేరచించిన శాక్యములు మిక్కిలి లెక్కవ. అందులో
వములన్న సవరించి విద్యార్థులకు బోధచేయుటకు పండితులు ప్రార్థితులు.

నేనీ గ్రంథమును రచించునప్పుడు నా తో కూడనుండి, ఆర్థ-
శిష్యములను నాకు బోధపఱచిన బ్ర॥ మ॥ శ్రీరామ భద్రాద్రి రా-
వారికిని, నా గ్రంథమును విని సంతోషించిన బ్ర॥ వేదము వేకట-
లవారికిని కృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచు నేనీగ్రంథరచనకై
విద్యార్థులు వ్యర్థముగా కుండఁ జేయుదురని కోరుచున్నాను.

ఇట్లు సజ్జన విధేయుఁడు,
నందిరాజు చలపతిరావు.

ఉ పో ద్ధా త ము .

“ ఎవ్వఁడు హంసములను, శుకములను మయూరములను శుక్లహరిత్రములను, చిత్రములఁ గావించె నాయీశ్వరుఁడాయయి జంతువులకుఁ దత్తను రూప మయిన వృత్తిని గల్పించువాడు. మూఢులీ యర్థమెఱుంగక వృత్తికయి పడరాని పాట్లుపడి కాలము వ్యర్థముగాఁ బోఁగొట్టుచున్నారు. విత్తము గడన యంతొక దుఃఖము, కాపుదల యందొక దుఃఖము, వినాశమందొక దుఃఖము పుట్టించుచున్నది. ఇట్లు దుఃఖైక మూలమయిన విత్తమేల? కాల్పనా ! ధర్మార్థము ధనము గోరుట కంటె నిస్సహత్వము మంచిది. “అడుసు త్రొక్కనేల కాలు గడుగనేల.” ఆకాశమునందుఁ బక్షులచేత భూమియందు వ్యాళములచేత జలములయందు మొలచేత హంసము భక్షింపఁ బడినట్లు సర్వత్ర విత్తవంతుఁడు భక్షింపఁబడియెడును. కాఁబట్టి ధనతృప్తి మానికోలు వివేక కార్యము. తృప్తి యొకటి మానెనా యావల దరిద్రు డెవఁడు ? ధనికుఁ డెవఁడు ? దాని కెవ్వ డెడమిచ్చును, వానిమూఢమే దాస్యమునకు సింహాసనము. ఈసన్నికర్షణము చేత నాయజ్ఞానము సర్వము నివర్తించినది. కృతార్థుఁడ నైతిని గా నీతోడిసంగతికంటె నాకు లాభ మొకటిలేదు. నీతోడి ప్రణవకొఱతయు రాబోదు. ప్రణయము లామరణాంతములు, కోపము భంగురములు, త్యాగములు నిశ్చంకములు నగుట మహాత్ములకు

(నీతిచంద్రు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు వ్యాకరణ నియమమేర్పరచి ప్రామాణికుఁడ వాసిగాంచిన చిన్నయనూరి యాంధ్రభాషయందలి కొఱతనునివారింపఁ బూని నీతిచంద్రికయను వచన కావ్యమును శాతి కఠినశైలిని నిర్దోషముగ విరచించి ఖ్యాతిఁగాంచెను.

అందులోని యొక కొంచెము భాగ ముదాహరణముగాఁ గైకొని వచనకావ్య రచనకు ముఖ్యముగాఁ దెలిసికొనఁదగిన యంశముల నిందు స్థూలపులాకన్యాయముగాఁ జూపుచుంటిమి.

“ఎవ్వఁడు:— అరసున్న సిద్ధము. చిత్రములఁ గావించెను;— ఇది సాధ్యము. ఎఱుఁగక;— సిద్ధము, వ్యర్థముఁగాఁబోగొట్టు:— సాధ్యమును. విధక్షింపఁబడియె:— సాధ్యము. కొఱత:— సిద్ధము.

 ఈ విధముగా నరసున్నల పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

“చిత్రములఁ గావించెను. ”చిత్రములన్ + కావించెను:— ఇది ద్రుతప్రకృతికము. “జంతువులకుఁ దత్తదనురూప” జంతువులకున్ + తత్తదనురూప:— ద్రుతప్రకృతికము. “వ్యర్థముగాఁ బోగొట్టుచున్నార” వ్యర్థముగాన్ + పోన్ + కొట్టు—ద్రుతములు. “ఆకాశముగందుఁబక్షుల చేత భూమియందు వ్యాళములచేత” ఆకాశముగందున్ + పక్షులచేతన్, భూమియందున్ + వ్యాళములచేత:— ద్రుతప్రకృతికములు.

“ఈశ్వరుఁడాయయి” ఈశ్వరుఁడు:— కథ. “తత్తదనురూపమైన” అనురూపము— కథ. “వృత్తికై పడఁచాని” వృత్తికై — కథ. ఏల:—కథ. “మొకటి” తృష్ణ—కథ.

 ఈ విధముగాఁ గల ద్రుతప్రకృతికముల పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

“ఈశ్వరుఁడాయయి” ఈశ్వరుఁడు + ఆయయి:— ఉకారసంధి. “అనురూపము” అనురూపము + ఒక:— ఉకారసంధి. “ధనము” ధనము + కోరుట:— సరళాదేశ సంధి. “ధనతృష్ణ మనికోలు” తృష్ణన్ + మనికోలు:— ద్రుతలోపసంధి. “తృష్ణమొకటి” తృష్ణ + ఒకటి:— సంధిలేదు.

 ఈ విధముగా సంఘుల పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

“ధనము గోరుటకంటె” కోరు:— సానురేఫ. “ఒక్క కొఱతయు” చాబోదు. ” కొఱత:— శకటరేఫ.

 ఈ విధముగా రేఫ శకటరేఫ పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

వృత్తి:— ఋకారము. తృష్ణ— ఋకారము. దరిద్రుడు:— రేఫ
ఉకారము.

ఈ విధముగా కొమ్మ క్రారల వ్రువసుడి పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

“అడుసుత్తోక్కనేల కాలుగడుగవేల” ఇది ప్రసిద్ధమయిన తెలుగు

మెత.

ఇట్టివి యుపయోగించుట రచనాచాతుర్యముఁ దెలియఁజేయును.

ఈ విధముగా సామెతల పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

“హంసములను, శుకములను, మయూరములను, శుక్ల హరిత చిత్ర
ములఁగావించె “యథా సంఖ్యలంకారము. “ఆకాశమందుఁ బక్షులచేత
భూమియందు వ్యాళములచేత జలమందు మీలచేత మాంసము భక్షింపఁబడి
నట్లు సర్వత్ర విత్తవంతుఁడు భక్షింపఁబడియెడును” ఉపమాలంకారము.

ఈ విధముగా నలంకార పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

“వినాశ” వి + నాశ — ఉపసర్గము. ఇచట “వి” కర్తములే
“నిస్సృకత్వము” నిర్ + స్పృహ:— ఇందిది నష్టో అర్థకము=లేక
“వివేకము” వి + వేకము:— ఉపసర్గము. “సన్నికర్షము” సం + ని -
ఉపసర్గములు. అర్థాంతరముల నిచ్చుచున్నవి.

“సంగతి” సం + గతి:— ఉపసర్గము అర్థాంతరము నిచ్చుచున్నది.

ఈ విధముగా నుపసర్గ పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

“అయీశ్వరుఁడాయయి జంతువులకుఁ దత్తదనురూప మయిన
వృత్తిని కల్పించువాఁడు” ఈశ్వరుఁడు, వృత్తిని కల్పించువాఁడు. ఇది
మూలవాక్యము. “అయయిజంతువులకు” అనునది వృత్తి కల్పనతో సంబంధము.
“తత్తదను రూపమయిన” వృత్తికి విశేషణము. “ఆ” ఈశ్వరునికి విశేషణము.

ఈ విధముగా వాక్యవృద్ధిరచనా పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

“పగతురు మనల మిగిలి నొగిలించుట కంలరంగంబున నెగులొండ
తుము. “అత్యుచ్రయః పతనహేతు” వనియార్యులు వచియింతురు గావునఁ
బెరిగెడివాఁడె వితిగెడివాఁడు. నేఁడు శత్రునిరాసంబున “ధన్యోస్మి”
యనుకొని విట్టువీగు దాయ తేజేమి మూఁడనున్నాఁడో, యేలెలుఁగుదురు శి
శుతముఁ గంటికి తెప్పవలెఁగాచుచుఁ బోవుచుచుండు దేవరబుద్ధివిని
స్వామియే కనువెలుఁగుగా వెంటఁ జరియించు తలంపున, మేమందఱ
మికడకుం జనుదెంచినారము. నీయట్టి ఘనుని కరుణారసవృష్టి కలిగిన
గదా, మాహృదయ తాపము చల్లారును. ఇన్ని నాళ్ళును నందఱానానన
బడికి, తుదకుఁ బారువము చెడినప్పుడు శరీరధారణార్థం బొక్క నీచ
వృత్తికిలోనయి, రోతలకాలయము కానేల ? ఈతకు మిక్కిలి లోతు
లేదుకాన, సాహసించి, యసహాయశూరులమై, జనులు మనమీఁదఁ జాల
మివెట్టుఁ జోటులేకుండ, నాయురవసాన పర్యంతమును బోరి, యధువుఁ
బులగు దేహంబులచే ధ్రువంబగుకీర్తి నార్జింతము.”

(నీతిచంద్రిక - విగ్రహము.)

ఇది “అభినవగద్య తిక్కన” అను బిరుదువడసి, ఆంధ్రప్రసంఁచ
వచనకావ్యముల కొఱతను విస్తార భాగముతీర్చిన రావుబహద్దరు
పీఠేశలింగము పంతులవారు రచించిరి.

“అత్యుచ్రయః పతనహేతుః” “ధన్యోస్మి” ఇవి అనుకృతులు
(imitations.)

“ఈ విధముగా వాక్యరచన యందనుకృతుల పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

“నీ యాకాశపంచాంగము నాచెంగట విప్పజూడు. విక్రమంబున
రాజచక్రింబు నాక్రమించుట యక్రమంబని చెప్పువాని నినదప్ప వట్టి
యొక్కని నెక్కడను గనఁజాలను. ధర్మరహస్యముల సారస్యములఁ దుడ
ముట్టఁగనివెట్టితిని. బాగు బాగు ! దేవాధ్యముగాఁ దెచ్చిన పొడ్డివుల నా
వలన విడిపింప నంతకున కేని నంతకాంతకున కేని దగము కాదు.

నన్నేమో మీరు తలగిల్లి మొలవవేయుదురని భీతిల్లబోను. విన్నవారునూ గన్నవారునూ నవ్వ నీనోరనొవ్వ నీలట్టాభట్టీయము లేల నేకరువు పెట్టె దవు ? పాపము. నాపాపము మీమెడఁజుట్టుకొననేల ? మీరు గిలగిలఁ గొట్టుకొననేల ? ఆ యడరుమీకుఁ దొడరకుండ మామక పరశుధారచే నీనీచ శరీరంబులు తప్పించి నవీన దివ్యశరీరంబులు తెప్పించువాఁడ.”

(ధర్మజరాజనూయము.)

ఇది యుభయభాషాపండితులును, అనేక గద్య కావ్య రచనాధురంధరులునగు నేతి వేంకట సుబ్బరాయ శాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడినది.

“ఆకాశ పంచాంగము” “తలగిల్లి మొలవ వేయుదురు.” “లట్టా భట్టీయము” ఇవి లోకోక్తులు.

ఈ విధముగా వాక్యరచనయందు లోకోక్తుల దేశీయములు (Idioms) పరిజ్ఞాన మావశ్యకము.

దిజ్ఞాత్రముగాఁ జూపబడిన పయి విషయములేగాక రసము మున్నగు మఱికొన్ని కావ్యవిషయముల పరిజ్ఞానమావశ్యకము.

తొల్లిటికన్న యావత్ప్రపంచమునందును, విద్యాభ్యాసము చేయువారు పెక్కురు కలిగియుండుటచే నందఱికి నందుబాటుగు సులభ శైలి యావశ్యక మగుటచేతను, పశ్చిమదేశ సఁఘర్షమువలన మనదేశమున కుటుంబ యాత్రకు ధనవ్యయ మెక్కువ కావలసి యందుల కుపయోగించు బహువిధములఁ గనుఁగొనుట ముఖ్యమగుటచేతను, దీరికగాఁ గూర్చుండి భావయొక్కలోతుఁ గనుఁగొనుట కవకాశము లేక పోవుటచేతను, గ్రంథశైలి నానాటికి సులభ, సులభతర, సులభతమత్వములం బొందవలసివచ్చెను.

శైలి యేదియైనను పైని జెప్పఁబడిన యంశము లుపాదేయములు కావున వాని వివరణము యథోచితముగా బాలావబోధముగా నొనరింపఁబడును.

ఇప్పుడు సర్వకళా పరీక్షాధికారులు ఆంధ్రభాషావాక్యరచన నిర్బంధ పాఠముగా నేర్పఱచిరి. అందు రెండు ముఖ్యవిషయములు గలవు.

(1) విషయ పరిజ్ఞానము.

(2) విషయములను నిర్దోషమయిన శైలితో రసయుక్తముగా భావ ప్రకటన ప్రధానముగా వ్రాయు పాటవము.

ఈ రెంటిలో విషయపరిజ్ఞానము స్కూలుఫయినలు, (School Final) మెట్రిక్యులేషను, (Metriculation) ఇంటర్మీడియేట్ (Intermediate) విద్యార్థులకు వారాయా తరగతులయందుఁ జదువు వివిధ గ్రంథముల వలననే తెలియును, లేదా ఆ విషయములను బోధించుట కింగ్లిషున కావలసినంత గ్రంథ సముదాయము కలదు.

రెండవ విషయమగు సలక్షణముగా భావము వ్రాయు పాటవముఁ గూర్చియే యెంతయుఁ బ్రయత్నము చేయవలెను.

ఈ ప్రయత్నము రెండు విధములు.

(1) భావము సక్రమముగా నేర్చుకొనుట.

(2) లాకిక భావముండి సుసాధుత్వమునె నిద్దుకొనుచు నేర్చుకొనుట.

లాకికభావముగూర్చి యొకటి రెండుమాటలు:—

మనుజుఁడు పుట్టినది మొదలు తల్లితో మాటాడుట, పిల్లలతో నాడు కొనుట మొదలయిన పనులయందు, ఇతర జాతివారితో మాటాడుటయందును పెద్దవాండ్రయిన తరువాతఁ గూడ నే పనిలోనికిఁ బోయినను నచ్చటచ్చట జనులతో మాటాడుటయందును, లాకికభావ (Colloquial) యే సిద్ధపడి యుండును. విద్య గఱపునట్టి గురువులు సయితము పాఠములోనున్న శబ్దములను పరిశుద్ధముగా బోధ చేయుట తప్ప ఆ బోధ చేయుకాలములో నైతము నే లాకికభావతోడనే నుడువు చుందురు.

కావున సాధుభావము వ్రాయుదలఁచినవాఁడు సాధ్యసాధుశబ్దములను జిక్కఁగాఁ దెలిసికొనుట యత్యవశ్యకమయియున్నది.

తా కి క భా వ.

“పెద్దిభొట్లు— నిజము నెలవిచ్చారు. మంచిదినములు వచ్చినట్లయితే అంతా శుభమే. ఎవరి నొసటి వ్రాలెవరు చూచారండీ? ఆయనకే అదృష్టము వొరికి గొప్పదశ పట్టగూడదండీ? ఏమి మహద్భాగ్యము. ఇప్పుడు డిప్టీ కలెక్టర్లు తహశీలుదారులు కొమ్ములతో బుట్టినారా? గీతయుంటేసరి. ఇప్పుడీపని కలిసి వచ్చి వైవాండ్రు అనుగ్రహముంటే తహశీలుదారీ అనగా యంతండీ. అయిదు సంవత్సరములలో కానేవచ్చును. గ్రహబలము చూతాము పంచాంగం తెప్పించండి.”

(ప్రణయమహిమ.)

గ్రాంధిక భావ.

పెద్దిభట్లు— నిజము నెలవిచ్చితిరి. మంచిదినములు వచ్చినట్లయిన నంతయు శుభమే. ఎవరి నొసటి వ్రాలెవరు జూచిరి. ఆయనకే అదృష్టము దొరలి గొప్పదశ పట్టగూడదా? ఏమి మహాభాగ్యము. ఇప్పుడు “డిప్యూటీ కలెక్టరులు,” “తహశీలుదారులు” కొమ్ములతో బుట్టినారా? గీతయుండినసరి. ఇప్పుడీ పని కలిసివచ్చి వైవాండ్రు అనుగ్రహముండిన “తహశీలుదారీ” యనగా నెంత. అయిదు సంవత్సరములలో కానే వచ్చును. గ్రహబలముచూతము. పంచాంగము తెప్పింపుండి.”

ఈ ప్రకారముగా ఇంగ్లీషు భాషయందును గూడ సలక్షణమైన భాషయనియు పామరజన గ్రామ్యమగు తాత్కాలికభాషయనియు రెండు దెరువులు గలదు.

గ్రామ్యభాష నాటకములయందును జాతీయోక్తులు యథావిధిగా వర్ణించునప్పుడును వాడబడుచున్నది. తక్కిన యెల్లసమయముల యందును సలక్షణమైన భాషయే వాడబడుచున్నది. సలక్షణమైన భాషయే ఆంధ్రుల కందతికిని దెలియుభాష.

సలక్షణమై, సులభశైలితో గూడి, దేశీయ పదసమ్మిళితమై మృదులమై సరళమైన భాషయే విద్యార్థు లుపన్యాసరచనయందు పయోగింపఁ జేసినభాష. అట్టిభాషను నేర్పటయే యీ గ్రంథోద్దేశ్యము.

ఉపన్యాసముల వల్లించి వానినే వ్రాయుట బాలకుల విద్యావృద్ధి
హానికరము. కాబట్టి ఆవిషయమును విడిచి పెట్టితిమి.

ఈ గ్రంథమును జదువరులు చూచి యానందించి యుపయోగము.
లోనికిఁ దెచ్చుకొనుటదే మాకు బ్రత్యుపకృతి.

ఇట్లు విన్నవించు సజ్జన విధేయుఁడు,
నందిరాజు చలపతిరావు.

ఉ ప న్యాస ద ర్పణ ము .

—(0)—

CHAPTER. 1

కళాద్రుతప్రకృతి కవివరణము.

ఆంధ్రభాషలోని సమస్తశబ్దములు నవి యేభాషా భాగములొండ్రేరిన
వైనను, (1) కళలనియు (2) ద్రుతప్రకృతికములనియు రెండు తెలుగులుగా
నుండును. తెలుగున వాక్యరచనకు నీకళా ద్రుతప్రకృతిక పరిజ్ఞాన మావశ్య
కము.

ఎందువలన ననఁగా:— ఈభాషయందు రెండుశబ్దములు కలుపునపుడు
సంధిచేయవలసి యుండఁను. అట్లు సంధిచేయు నప్పుడు శబ్దములు కళలైన
పక్షమున నొకవిధము గాను, ద్రుతప్రకృతికములైన పక్షమున మఱియొక
విధముగాను రూపమును బొందును.

కళలు.

కళలనగా అచ్చు అంతమందుఁగల శబ్దములు. అనఁగా నకారమంత
మందులేని శబ్దములు.

Nouns & Pronouns.

నామములయు సర్వనామములయు కళలు.

దు, ము, వు, లు అను ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయములు.

ఉదా:— రాముఁడు, వనము, ధనువు, ధనువులు.

N. B. అన్ని, ఇన్ని, ఎన్ని, కొన్ని, వెక్కు, పలు, ఆ, ఈ, ఏ,

నీ, నా, మన, తా, ఒకటి, రెండు మొదలగు సంఖ్యావాచకములు, ఇవి

మన్నియు ప్రథమావిభక్తింతములగు సర్వనామములు.

అన్ని (అందఱు) ఇన్ని (ఇందఱు) ఎన్ని (ఎందఱు) కొన్ని (కొందఱు) వెక్కు (వెక్కులు, వెక్కురు) పలు (పలువులు) ఆ (వాడు, వారు, అది, అవి) ఈ (వీడు, వీరు, ఇది, ఇవి) ఏ (ఎవడు, ఏడు, వేడు ఎవరు, ఏరు, వేరు, ఎవ్వతె) నీ (నీవు, ఈవు, మీరు, ఈరు, మీరలు, ఈరలు) మన (మనము) ఇవి సర్వనామముల రూపాంతరములు.

తా, నా, ఈ రెండు శబ్దములును బ్రథమైక వచనమునఁ గళలు కావు.

బహు - తాము, తారు, తమరు, మేము, నేను, ఏము ఇవి కళలు, ద్వితీయావిభక్తి ప్రత్యయమగు, కూర్చి, కూటిచి, గుటించి, గుటిచి చివర గల శబ్దములు.

ఉదా — హరిం గూర్చి. వనముం గూటిచి, నన్నగుటించి, దానిం గూర్చి, వారింగుటిచి.

చతుర్థివిభక్తి ప్రత్యయమగు “కై” చివరగల శబ్దములు.

ఉదా — రామునికై, వనములకై

పంచమివిభక్తి ప్రత్యయమగు “పట్టి” చివరగల శబ్దములు.

ఉదా—జ్ఞానముం బట్టి, నిన్ను బట్టి.

షష్ఠివిభక్తి ప్రత్యయమగు “యొక్క” చివరగల శబ్దములు.

ఉదా— రాముని యొక్క, మాయొక్క, వానియొక్క.

N. B. ఈయొక్కకు గ్రంథములయందుఁ బ్రయోగము లేదు.

గూను, మేను, (మెడ) నాను, మీను, వేను, మాను, బోను, ఇత్యాది శబ్దముల యందలి నకారము శబ్దములలో స్వతస్సిద్ధముగా నున్నది గావున ద్రుతముకాదు, కళయే.

N. B. ప్రతి శబ్దము విభక్తి ప్రత్యయము లేకయుండదు. ఆ ప్రత్యయములు కొన్ని చోట్ల లోపించుటచేతఁ అవి చేర్చబడినట్లు కాన్పించవు.

ఉదా— పీత, హరి, చెట్టు, కాకి, మేకు.

Adjectives.

విశేషణములు.

విశేషణములన్నియుఁ గళలే.

ఉదా— నల్లని, వచ్చుచున్న, తినిన, రాగల, చూచు, ఐన, “చూచు నావు” అనుచో ఉకారాంత విశేషణమునకు అచ్చుపరమగుటచే వచ్చిన నకారాగమముగాని ద్రుతముగాదు.

కొన్నియెడల బ్రథమేతరవిభక్తుల విశేషణములు అయావిభక్తులే కలిగి ద్రుతాంతములగును.

ఉదా:— విశాలమున్వనమును, అతి దీర్ఘమునకుం దోవకు.

సంబోధన విభక్తి యంతమందుగలవి కళలు.

ఉదా:— ఓరామ, ఓరామా, రాములార, రాములారా.

Verbs

క్రియలు

ము, రు, దు, వు ఁ డు, మి, రి, ది, వి, అను ప్రత్యయములు గల నమా పక క్రియలన్నియుఁ గళలు.

ము.

చేయుము. వ్యతిరేకార్థక ఉత్తమపురుష బహువచనము.

వ్రాయుము. పార్థనార్థక ఏకవచనము.

వ్రాయుదము. ఉభయకర్తృక పార్థనార్థకము.

వ్రాయఁగలము. భవిష్యదర్థక ఉత్తమపురుష బహువచనము.

రు.

చేయు చున్నారు. వర్తమానార్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

చేయరు. వ్యతిరేకార్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

చేయుదురు. లౌఘార్థక ప్రథమ పురుష బహువచనము.

చేయఁగలరు. భవిష్యదర్థక ప్రథమపురుష బహువచనము, మధ్యమ
పురుష బహువచనము.

దు.

చేయదు. అమహదర్థక వ్యతిరేకార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

చేయుదు. తద్ధర్మార్థక మధ్యమపురుష ఏకవచన రూపాంతరము.

చేయఁగలదు. భవిష్యదర్థక ప్రథమ పురుష ఏకవచనము.

వు.

వ్రాయుచున్నావు. వర్తమానార్థక మధ్యమపురుష ఏకవచనము.

వ్రాయవు. వ్యతిరేకార్థక అమహదర్థక మధ్యమపురుష ఏకవచనము. ఓ

వ్యతిరేకార్థక అమహదర్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

వ్రాయుదువు. తద్ధర్మార్థక మధ్యమపురుష ఏకవచనము.

వ్రాయఁగలవు. భవిష్యదర్థక, మధ్యమపురుష ఏకవచనము. ఓ భవిష్యదర్థక
అమహదర్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

డు.

వచ్చుచున్నాడు. వర్తమానార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

రాఁగలడు. భవిష్యదర్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

రాడు. వ్యతిరేకార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

మి

తింటిమి. భూతార్థక ఉత్తమపురుష బహువచనము.

రి

వచ్చిరి. భూతార్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

వచ్చితిరి. భూతార్థక మధ్యమపురుష బహువచనము.

ది

వచ్చుచున్నది. అమహదర్థక వర్తమానార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

వచ్చినది. భూతార్థక అమహదర్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

వి.

వచ్చితివి. భూతార్థక మధ్యమపురుష ఏకవచనము.

వచ్చుచున్నవి. అమహదర్థక వర్తమానార్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

వచ్చినవి. భూతార్థక అమహదర్థక ప్రథమపురుష బహువచనము.

క్వార్థకము వ్రాసి—వ్యతిరేక క్వార్థకము వ్రాయక. ఇది కథయైన క్వార్థకము నకువ్యతిరేక మవుటచేతను, తఱుచుగాఁ బ్రయోగములు కాన్పించుటచేతను గళగానే కొందఱు వ్యాకరణ కర్తలు వ్రాసిరి. కాని యచ్చటచ్చట ద్వితములు కాన్పించుటచేత నుభయమని తోచుచున్నది.

కథకు ఉదా. “కాదన కిట్టిపాటి యపకారము”

(భారతము ఆ-1)

ద్వితప్రకృతికమునకు

ఉదా-క. “అనఘ యిది యేటితపమే

మనుషమ దుఃఖితులమగుట నాధారములే

కను సంతానోచ్ఛేదం

బున వ్రేలెదమధమలోకముల తెరవు సనన్.”

(భారతము. ఆ-1)

వండుట. భావార్థకము.

వండమి. వ్యతిరేక భావార్థకము

ఈ రెండును ప్రథమా విభక్తులు.

Indeclinables.

అవ్యయములు.

1 ఇంచుక, కొంచెము అంత (ఇనుమంత, చీమంత, కాసంత, గోరంత) కించదర్థకములు.

2 భలీ, బలా, బాపు, బాపురే, మొదలగు ప్రకంసనార్థకములు.

3 ఓహో, ఔరా, మజ్జారే, మజ్జా, బాపురే, చాగురే, పారిపారి, హైసర,

అమ్మకచెల్ల, అమ్మచెల్ల, ఓచెల్ల, ఆయ్యారే, మొదలగు నాశ్చర్యార్థకములును.

4 అయ్యో, అకట, అక్కట, కట్ట, కటకట, కట్టా, అన్న, అన్నన్న, ఆహో, అబ్బబ్బ, మొదలయిన సంతాపార్థకములును.

5 ఎప్పుడు, అప్పుడు, ఇప్పుడు, మొదలయిన యదా తదార్థకములు.

6 ఆటు, అట్టు, అట్టులు. ఆటులు. ఆట్లు. ఇటు. ఇట్లు. ఇట్టులు. ఇటులు. ఇట్లు. ఎటు. ఎట్టు. ఎట్టులు. ఎటులు. ఎట్టూ. ఎట్లు మొదలయిన ప్రతారార్థకములును.

7 ఏమి. ఏల. మొదలయిన కిమర్థకములును.

8 ఆ. ఆ. ఎ. ఏ అను ఏవార్థకములును.

9 ఊరక. మిన్నక. అను తూష్ణీమర్థకములును.

10 అంట. అంట. కదా. కద, కదరా. కదవే. అనుకిల్పార్థకములును.

11 చుమి, చుము, చుమ్మి, చుమ్ము, అను నిశ్చయార్థకములును.

12 ఆ, ఓ, ఏ, అను సందేహార్థకములును.

13 ఒండె, మొదలగు వికల్పార్థకములును.

14 మఱి, మొదలయిన సముచ్చయార్థకములును.

15 ప్రార్థనార్థకముమీదవచ్చు, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఒ, ఓ అనునవి.

ఉదా—చూడుమి, వండుమి, వండవె, వండవే, చూడవొ, చూడవో అనునవియు.

16 ఇప్పుడు, ఇపుడు, ఇప్పు, ఆప్పుడు, అపుడు, అప్పు, ఎప్పుడు, ఎపుడు, ఎప్పు, మొదలైన కాలార్థకములును.

17 అంత, ఇంత, ఇదిగో, ఇగో, అదిగో, అనయము, చీ, తరమిడి, ఉద్దవిడి, పదఁపడి, మునుకొని, తలా, అద్దిర, ఇనీ, ఉవ్వెత్తు, ఎట్టు, ఎట్టూ, ఎత్తిలి, ఒత్తిలి, ఎప్పటి, ఒకొ, ఓచెల్ల, ఒండె, ఓటు, చేసి, ఓయి, ఓరి, ఓసి, కరము, సవి, హో, హుటాహుటి, హోరాహోరి, కాని,

కాబట్టి, చెటి, చెల్లవో, మిక్కిలి, వెండి మోదలగు ప్రతిపదోక్తావ్యక్త
ముములును (క్రియలనుండి పుట్టనివి)

* ఇవియన్నియు గళలు.

Exercises.

సా ధ క ము లు.

I

ఇందలి కళలను విడచి నామయముఁడు.

“నావిని పింగళ కుండు దమనకా ! నీవు మాకు హితభృత్యుండవు. నీ
వచనంబు మాకవశ్యగ్రాహ్యంబు. మేము నీకుఁ గ్రోత్తవారమే ! ఏల జంకు
వడియెదవు ? నీయిచ్చవచ్చిన చొప్పునం జెప్పవచ్చును. నావుడు దమనకుండు
కరంబున నోరుమూసికొని యావచనంబు లాలించి బుద్ధి బుద్ధి యని దేవా !
యింకం గొంతముందు యమునా కచ్చంబునకుంబోయి యచట రిచ్చవడిన
తెఱంగు దోఁపం గొంతసేపు చిత్రరూపంబు పగిది జూపట్టి మరలి యిరవున
కరుదెంచితిరి” (నీతిచంద్రిక.) ఇందు 35 కళలుగలవు.

II

“ఏ నప్పుడుప్పటిల్లెడు మది కలంక యెఱుక పడకుండ గాంభీర్యంబుఁ
జెచ్చుకొని లనకు వస్త్రాభరణాది సంభావన లానర్చుటకు వారి వీరిం బిలిచి
నియోగించుచు సంభ్రమించుట కనుంగొని యన్నియు వచ్చెం జాలు నిలు
మని వారింపుచు నిలింప ద్వేషి యిట్లనియె. (ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము అ 1.)
ఇందు 15 కళలుగలవు.

III

“పూర్వము రురువను నొక మునికుమారుఁడు యదృచ్ఛగాఁ దిరుగుచు
అదృత లాశణ్యయైన ప్రహద్వరయను నొక కన్యను మేనకకును ఒకా నొక

విద్యాధరునికిని జన్మించి స్థూలకేశుడను మునిచేత స్వాశ్రమములో బెంపఁ బడిన దానినిఁజూచి కామమోహితుడై వెంటనే స్థూలకేశునియొద్దికిఁబోయి యామెను దనకు వివాహార్థ మిమ్మని యడిగెను.” (కథాసరిత్సాగరము లం. 2 త. 6.) ఇందు 22 కళలుగలవు.

IV

“అట్లు దూఱి, యప్పక్షులెల్ల నన్ను రూక్ష వీక్షణంబుల నీక్షించుచు, సరోవ పరుషాక్షురంబుల మఱియు నిట్లనియె. “ఓరీ ! దుర్మతి ! నీవు మతి భ్రమగప్పి మాకడ గోరంతలు కొండంతలుగాఁ జదువఁజొచ్చితివి. అంతతో నైన నిలువక, నిర్భయంబుగ మాదేశమును మమ్మును నూరక మీరనాడితివి. నీవు పాపవర్తనుండవు, నీబుద్ధి పోనిచ్చుకొందువే ? ఏవారలంగాని వారిని బట్టుకొన్న నైసర్గికదోషంబులు విడువవు.” (నీతిచంద్రిక విగ్రహము) ఇందు 26 కళలు గలవు.

V

“భవజ్ఞనకుండు పాండురాజు తెఱంగెఱింగి నన్నుఁగనుఁగొన్న తఱి సకలలోక గేయంబగు రాజనూయంబు సక్రమంబుగ నొనర్చువారు, శక్రుని కడ హరిశ్చంద్రుని నరేంద్రుని పోల్కి సురరాజికిం బూజితు లగుదురు. మీరు మానవలోకంబునకుం జని నేనిందుండుటయును, హరిశ్చంద్రుండొ రాజనూయంబుచేసిన కతమ్మున, శచీకాంతః గృహంతగంబునం గుండుటయును భర్మజునిమదిఁ బాదుకొన నెఱుక పరువుఁడు.” (చర్మజ రాజనూయము) ఇందు, 25 కళలు గలవు.

VI

“తాపసోత్తమా ! నాకుం దమయెడంగల చనవున నొక మాటయడుగం బలఁచితిని. దానుగల ముపరాధంబులు సహించుట దేవర కృత్యంబు, అది యెద్దియనిన, మహీమండలైశ్వర్యంబు బలవదేక భోగ్యంబైయుండు. బలవంతం లన్ననో యొకరిపై నొకరుందురు. ఏక ఫలాపేక్షులు పెక్కురున్నయెడం బోరు వాటిల్లకపోదు.” (వచననైషధము) ఇందు 24 కళలు గలవు.

దుత్తపక్రతికములు.

ద్రుతమనఁగా నకార మంతమందుఁగల శబ్దములు.

ఇచట నకారమనఁగా అచ్చులేని హల్లు (న్) నకారపుసొల్లు, కాని దీనిపయిం గొన్ని చోట్ల నకారము సంబంధించు చున్నది.

ఉదా—వచ్చెన్, వచ్చెను.

NOUNS & PRONOUNS.

నామములు - సర్వనామములు.

1 ద్వితీయావిభక్తి వర్ణములగు ని, ను, ల

ఉదా—కృష్ణుని, వనమును, వనములన్, ఎవ్వనిన్, ఏవారలను, ఎవ్వారలన్, తన్నున్, నిన్నున్, మిమ్మున్.

2 తృతీయావిభక్తి వర్ణకములగు, చేత, చే, తోడ, తో,

ఉదా—కృష్ణునిచేతన్, కృష్ణునిచేన్, కృష్ణునితోడన్, కృష్ణునితోన్, ఎవ్వనిచేతన్, వానిచేన్, దానితోడన్, వీరితోన్, రెంటిచేన్, మొ॥

3 చతుర్థీ విభక్తివర్ణకములగు కొఱకు.

ఉదా—గోవుకొఱకున్, అన్నింటికొఱకున్. కొందఱికొఱకున్. వాని కొఱకున్. మొ॥

4 పంచమీవిభక్తి వర్ణకములగు, వలన. కంటె.

ఉదా—రామునివలనన్. నీవలనన్. జ్ఞానమున కంటెన్. వారికంటెన్. అన్నిటివలనన్. మొ॥

5 షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయములగు కి. కు, లో. లోపల.

ఉదా—భగవంతునికిన్. గృహమునకున్. వారిలోన్, అందఱి లోపలన్. మొదలయినవి.

N. B. లో. లోపల అనునవి మధ్యవాచకమగు అవ్యయములునగు
గలవు.

ఉదా— సముద్రములోపలన్. (సముద్రమధ్యమున.) భూమిలోన్.
(భూమిమధ్యమున)

6 సప్తమివిభక్తి ప్రత్యయములగు - అందు. న.

ఉదా—వనమందున్. వనమునన్. అన్నిటియందున్. మొదలగునవి.

N. B. నేను. తాను. శబ్దములు ప్రథమలయ్యును ద్రుతప్రకృతి,
కములే.

Verbs క్రియలు.

1 భూతార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

ఉదా—కొట్టెను. కొట్టించెను. మొదలయినవి.

2 నర్తమానార్థక ఉత్తమపురుష ఏకవచనము.

ఉదా—కొట్టించుచున్నాను. కొట్టుచున్నాను.

N B. ఇచ్చట ద్రితము తప్పక ఉకారముతో సంబంధించి మే
యుండును.

3 భవిష్యదర్థక ఉత్తమపురుష, ఏకవచనము.

ఉదా:—కొట్టంగలను, కొట్టించగలను, మొ.

4 లద్ధర్మార్థక ప్రథమపురుష ఏకవచనము.

ఉదా:—కొట్టున్, కొట్టెడిన్, కొట్టెడున్, మొద.

5 ఆశీరాద్యర్థకములగు, ఎడు, త వగ్గకములు.

ఉదా:—అయ్యెడున్, కావుతన్ మొద.

6 శత్రుర్థకమగు - చున్.

ఉదా:—కొట్టుచున్, మొదలయినవి.

7 తుమున్నాద్యర్థకము.

ఉదా:—కొట్టన్. కొట్టంగన్ మొద.

8 ఆనుచర్యార్థకము.

ఉదా:— కొట్టుదున్, మొద.

9 చేవాద్యర్థకము.

ఉదా:— కొట్టినన్. మొదలయినవి.

Indeclinables — అవ్యయములు.

1. ప్రతిపదోక్తావ్యయములు (అనగా మఱియొక ప్రకృతివలనఁ బుట్టినవి, స్వతస్సిద్ధముగా నుండునవియని యర్థము.

ఉదా:— ఎంతయున్, ఎల్లన్, ఏనిన్, వలెన్, పోలెన్, కావునన్, కానక, కాఁబోలుక, గొక్కునన్, క్రమ్మఱన్, కనుకన్, దనుకన్, మఱియున్, పిమ్మటన్. వెండియున్, కడున్, ఇంకన్, ఎట్టకేన్, ఎట్టకేలకుక, ఎట్టకేనిక. మిగులక. వెంటక. వెంటడిక. మొదలగునవి.

2. సులభముగాఁ దెలియని ద్రుతాంతావ్యయములు.

(1) అగు ధాతువుయొక్క తుమున్యాద్యర్థకము, కాక, కక.

ఉదా:— ఇట్లుగాఁ జూచి, నిన్నుగఁదలఁచి.

(2) వచ్చుధాతువు యొక్క తుమున్యాద్యర్థకము, రాక.

ఉదా:— వానిని రాఁజేసి, మొదలగునవి.

(3) అట్టులక, ఇట్టులక, ఎట్టులక.

(4) సముచ్చయమగు. యు, ను.

Exercises,

సాధకములు.

ఇందలి ద్రుతప్రకృతికములను విడఁదీయుఁడు.

1

“దుష్టన సాఁగత్యము సంభవించిన తరువాత దుర్మార్గమునఁ బడక సన్మార్గమున బుద్ధి చరించుననుట వెట్టితనము. తొలుతఁ జేయరాని పని చేయఁ

పోవునప్పుడు దానివలనఁ గలుఁగఁబోవు కష్టము లట్టివని తెలియఁరాదు. మన యంతరాత్మ “ఈపని చేయవలదు. ఇది యకృత్యము.” అని నొక్కి చెప్పుచున్నను నిచ్చకములాడు స్నేహితుల తియ్యని మాటలచేత మోసపోవుచుండుము. లోకానుభవములేని తఱిని రాఁబోవు కష్టముల స్వభావ మెఱుఁగ నప్పుడు నిండు ప్రాయముననున్న పిల్లకాయలు దుస్సహవాసము వలనఁ జెడిపోవుటేమి యబ్బురము. కావునఁ దలిదండ్రులు వేయికన్నలఁ గాపాడుచు దుండగంపు నేస్తము మాన్పవలయును.” (ప్రణయమహిమ) ఇందు 22 వ్రత ప్రకృతికములు కలవు.

II

“అంత నక్కాంత కాంతునికి శుంతసంబుగాఁ గొంత కొంత లత్రాష్ట్ర సంబు సఫలంబుచేసె నతఁడంత నింతకు మున్నది యెన్నఁడును ? శ్మయఁగా దిప్పుడెప్పగిది నొదవెఁ జెప్పుమవి గుచ్చిగుచ్చి యడుగ నిది నేఁడు నేర్చి నదికాదు. లడవులనుండియు నేనెఱుంగునదియు యొక్కకారణంబున నిది యెఱుకపరుపక నెఱయ మఱచియు నేఁడు బాలభాను పాండు వేళు సంగం విశేష వీక్షణంబునం దలంచిన మానసంబు లోనన పూనియుండి యిప్పటి నీదుండగంబువలనఁ గలిగి వెలివిరియ నొచ్చినని పఠిన నతం డిట్లుండు” (కళాపుష్పాదయము) ఇందు 23 ద్వివ్రత ప్రకృతికములు కలవు.

III

“ఇట్లు వీరు బయలుదేరి పోవునపుడు ఊర్వశి తనకు మహోపకారి యైన పురూరవశ్చక్రివర్తిని సెలవడుగఁగోరి తానుగా, అతనితో మాటలాడుటకు సిగ్గుపడి తన యభిప్రాయమును తన చెలియగు చిత్రరేఖతోఁజెప్పి యడిగింప, ఆయన “మంచిది పోయి రావచ్చును. నామీదఁ తలంపుమాత్ర ముండవలయును.” అని చెప్పఁగా ఆయనను విడిచిపోను మనస్సురాక తన చీర తీగమీదఁ జిక్కుకొన్నదని నెపముపెట్టి చిత్రరేఖను దానిని వీడఁదీయుమని యిట్లు కొంతసేపు జాగుచేసి ఆయనను తిరిగి తిరిగి చూచుచు విడిచి,

సోవలసివచ్చెనే యను దుఃఖముతో ఎట్లా పోయి తన తావు చేరెను.”
(విక్రమోర్వశీయము) ఇందు 29 ద్వుతప్రకృతికములు కలవు.

IV

“విజయాంకునిఁగూర్చియు గంధినిని గూర్చియు నసంబద్ధ ప్రలాహ
ముతోఁ బొద్దుపొచ్చుచు నడుమ నడుమ పొడుము బీల్చుచు హుక్కా
కఱిదొకటి త్రాగుచు వేజు చేయుచుండిరి. ముసలివాఁడు విజయాంకు
డని వాఁకిఁ దెలియదుగదా! లోకములో మనము సంచరించు నప్పుడు మన
ప్రక్కనే దైవమును తిరుగుచుండును. మన మేమేమి చేసినను కనిపెట్టి
యుండును. దైవమునందలి ప్రీతిచేత గాకపోయిన, భయముచేతనైన మనుజులు
జాగరూకులుగా నుండుట మేలు.” (విజయాంకసాహసము) ఇందు 21
ద్వుతప్రకృతికములు కలవు.

V

“లోకములోఁ బండితులు కానివారు తమకొక్క విషమ దశప్రాప్తి
వఁగునప్పుడు, దైవమును గర్హించురు. కాని, యాత్మకర్మ దోషంబుల నెఱుంగు
గఁజాలరు. అపథ్యానురాగులగు రోగుల లాగున నృపాలురును హితతంత్రులగు
మంత్రులవలె నతిక్రమించి యాత్మవంచకులయి యభినవ ప్రియాలం బురస్క
రించుకొని కార్యంబు ముగిసిన వెనుక గర్వము సర్వముందూలి యప్పుడప్పుడు
ముం బేరుకొందురు. సుహృదులును హితకాములునునగు సచివుల వాక్యంబు
లాదరింపనివారు నహవాసి హితోపదేశంబు వినక చెడిన దీర్ఘ సూత్రిండను
విసాగంబు తీరున వినాశంబు నొందుదురు. అక్కఱ, వక్కాణించెద నవధు
రింపుడు.” (నీతిచంద్రిక-సంధి) ఇందు 17 ద్వుత ప్రకృతికములు కలవు.

VI

“అహమ్మా! మనుష్య జన్మంబు జన్మంబులలో నెల్ల నుత్తమంబును
స్వర్గలోక జన్మంబులైన నెట్టివికావు. అందు నర జన్మమున నెట్లుట్లు భాగవత
మహాశ్మలతోడి సమాగమంబు ప్రచురంబుగ నలవడదు. కావున నాజన్మములందు

ప్రయోజనం బెయ్యది ? నిరంతరము మీ పాద పరాగంబు సేవించువారికి హరిభక్తి గలుగునన్నఁ జిత్రించేమి ? నీతోడి సంగమంబు ముహూర్తమాత్రము లభించి నంతన దుస్సర్కమాలమగు నా యవివేకము పొడ వడంగె.” (ఈ ఘంటం వెంకట రంగశాస్త్రిగారి వచన భాగవతము) ఇందు 13 ద్రుత ప్రకృతికములు కలవు.

కళాదుర్గత ప్రకృతిక విమర్శనము.

సంస్కృత భాషయందుఁ గల శబ్దజాలములో నజంత శబ్దములు ముస్సాతిక వంతును, హలంతశబ్దములు పాతికవంతును గలవు.

అంధ్రభాషయం దజంతములేకాని హలంతములు లేవు. ఒక్క నకారాంతములు మాత్రము ద్రుత ప్రకృతికములను పేరితోఁ బెక్కులు కలవు. ప్రథమాబహువచనమగు లు వణముయొక్క ఉకారము లోపించి యొకానొకచో లకారము శబ్దాంతమందుఁ గానంబడుచున్నది. ఇట్లే, కేఫాంతములును గలవు.

ఉదా—చిలుకల్, పాలయలుకల్. “కలిగినవేకదా మకరికల్మషకప్పుడు వ్రాసియుండుటల్. ”

“వివ్వచ్చుచేతికి గన్నుల్లవంచు నెంచి రపుడెంతేవీరమోధావ్రణుల్. ” (విజయవిలాసము) వత్తుర్వారు.

ఈ లకార రకారము లున్నందువలన సంధికాలమందుఁ గ్రొత్త మార్పులే వియును గలుగవు. కావున వీనినిఁ బరిగణించుట మాని నకారమును మాత్రము ద్రుతమను పేరుఁబెట్టి, అది కలదానికి ద్రుతప్రకృతిక మను పేరుఁబెట్టి దీని పర్యవసాన నిమిత్తమై యజంతములకుఁ గళలను పేరుఁబెట్టి వై గూరణులింత మూరము శ్రమపడి నడచుటకుఁ గారణమేమన నీ ద్రుతమునైఁ బరమములు గూరణములగుటయు, పరుషేతరములు పరమగునవుడు లోపము, స్వల్పము,

మిందువు, సంశ్లేషమును, అచ్చుపరమైన యపుడు లోపసంశ్లేషములు లేకుండుటయు మొదలగు రూపభేదములు దీనివలనఁ గలుగుచున్నవి. కావున దీని నింత మూరము వక్కాణించవలసి వచ్చినది.

Important Notes.

ముఖ్యవిషయములు.

యొక్క—దీనిని ఆంధ్రవైయాకరణులు వష్టివిభక్తినిగాఁ బరిగణించిరి గాని యే కవియు దీనిం బ్రయోగించినట్లు కాన్పించదు. అర్థమునుజెప్పక కాలమందు మాత్రము దీనిని సంబదార్థమున వాడుచున్నారు.

అంత—ఇది పరిమాణార్థకమయిన ప్రత్యయమగునప్పుడును, సమస్తము అను నర్థమందును గళ.

అటుతరువాత నను నర్థమందు ద్రిత ప్రకృతికము.

ఉదా— గోరంతలు కొండంతలు చేసి - పరిమాణార్థము.

లోకమంతయు - సమస్తార్థము,

అంతం గొంత కాలమునకు - అటుతరువాత నను నర్థము.

వ్యతిరేకత్వార్థకము—ఇది ధాతువుమీఁద, “అక” అను ప్రత్యయముం జేర్చుటచే నేర్పడును.

ఉదా.—ఎఱుంగక, ఇది కళగాని ద్రిత ప్రకృతికముకాదు.

ఉదా— “కావన క్రిచ్చిసాటి యపకారము” (భారతము. ఆ. 1.

ఇక్కడ ద్రితప్రకృతికమైన యెడల సంధిరాకపోవును.

ఉదా— “నావలని ప్రయోజన మెఱుంగక యేలిక” (చిన్నయనూరి రత్నావళి.)

ఇచ్చట ద్రిత ప్రకృతికమైన యెడలసంధి రాన వుండు యకారము కాక న లోగము వచ్చును.

“క. అనఘ యిదియేటి తపమే

మనుపమ దుఃఖితులమగుట నాధారములే

కను సంతానోచ్ఛేదం

ఋణ ప్రేతేద మధమలోకముల తెరువు సనన్” (భారతము ౧.2

ఇందు “లేకను” అనునది కొందఱు ద్రుతప్రకృతికముగా భావించెదరు. మఱికొందఱు కళగా నంగీకరించియు “ను” అను దానిని సముచ్చయముగా భావించిరి. అయితే నన్నయభట్టు వ్యతిరేకత్వార్థకము త్వాద్యకముతోపాటు కళగానే పరిగణించి సర్వత్ర కళగానే ప్రయోగించెను. కావున నీవ్యయము నందు ద్రుతప్రకృతికముగా నెంచుట యతని తాత్పర్యము గాదు.

మఱియేమన్నను, ఆధారములేక + అనుసంతానోచ్ఛేదము = అను = అనున రించిన (అనఁగా నవిచ్ఛిన్నమయిన) సంతాన = కులవిస్తారముమొక్క, ఉచ్ఛేదము = తెగిపోవుట. అని యర్థము. కావున నీవ్యతిరేకత్వార్థమును కళయనుటకు సందియ మించుకయు లేదు.

న్ను, నూ, ఇత్యాదులు సముచ్చయార్థమందు లౌకిక భాషయందు వ్యయమొనరింతురు గాని గ్రాంథికమందవి యగ్రాహ్యములు.

ఉదా— వాడున్ను నేనునూ వచ్చితిమి — అసాధువు.

వాడును, నేనును వచ్చితిమి — సాధువు.

Exercises.

సాధకములు.

ఇందలి కళాదుగ్రతప్రకృతికములను విడచియుండు.

I

“అప్పుడా రాజు ఆ కొడుకును జూచి మిక్కిలి సంతోషముతో దేవేంద్రునికి జయంతుండను కొడుకువలె నాకీ కొడుకు కలిగెను.” అని చెప్పెను. అప్పుడు ఊర్వశికి ఆ దేవేంద్రుని పేరు విన్నతోడనే తన పూర్వపు

“పుత్రాంతము స్మృతికిరాఁగా, ఇంక నీరాజును బాయవలయునే యనుకొని
“కన్నుల నీళ్ళు విడుచుకొనెను.” (విక్రమార్వశీయము.)

II

“హరికథాశ్రవణ ప్రవణహృదయుండైన పరీక్షిన్నరోత్తముండు శుక
యోగిసత్తమున కిట్లునియె. మునివరేణ్యా, భగవంతుండభిల భూతములకు
సముండు, ప్రియుండు, సుహృదుండు నయ్య నేలయింద్రుని తదర్థ విషముం
డై దైత్యులఁ దెగటార్చె ? సాక్షాత్పరమానంద స్వరూపుడై నిర్గుణుండైన
యప్పరమాత్మునకు సురలవలనంగాఁగల యర్థంబు నసురులవలన వెఱపును వారి
యెడఁబగయుఁ గన్నట్టదు. ” (శతఘంటము మొకటరంగశాస్త్రీగారి వచన
భాగవతము.)

III

“అంత జనకుండు ఆబ్రాహ్మణునికి నమస్కరించి, అతఁడు, ఓ యీ
మంచిబుద్ధికలవాడవు అగుమనిదీవింప, మనస్సులో ఏమి వేఱుగానున్నది.
ఈయాశీర్వాదక్రమము అనుకొని, అయ్యా ! ఇటుఁ గూర్చుండుండు, అనఁగా,
పనిలేదు దూతనుగదా నేను, సమాచారము వినుడని యిట్లునియె.”
(ప్రసన్న రాఘవము.)

IV

“ఇంతలో ఒకగొప్పసందడి వినరాఁగా ద్రౌపది భయపడుచు ధర్మ
రాజుతో, పరాక్రమముచేత గర్వించినవాని గొంతువలెనున్నది. ఇంక నేమయిన
విప్రీయసమాచారమును వినకముందు ప్రాణత్యాగముచేయుట మంచిది”
అనఁగా, ధర్మరాజు, “ఇంక నాలస్యములేదు. మాయమ్మగారికిని నీ సవతా
లకును ఏదైన సమాచారముచెప్పి పంపెడిపక్షమున కానిమ్ము, అనెను.”
(వేణీసంహారము)

V

“మూత్ర పిండములు—వీనికి సంస్కృతమున వృక్కలని పేరు. కటికి
నాఁగి వీనిని పక్కెరగుండెలనియు, ఉలవకాయయనియు, వాడుదురు. ఇది

కెనుకతట్టన వీపువైపున వెన్నుపూసలకును నడ్డిపూసలకును నడుమగా వెన్నెముక కిరుప్రక్కలను కెటియొకటియు నుండును. పక్కరగఁడె నీమచ్చిక్కుడు గింజ యాకారముగా నుండును, నీమచ్చిక్కుడుగింజను చూడనివాఁడని యింఁచుమింఁచుగా మద్దగానుండు మనచెవిబోలి యుండునని యెంచుకొవచ్చును.”
(కారీరకాస్త్ర సంగ్రహము)

VI

“ఆప్పడిరావతి తన పరిచారికయగు నిపుణికతోఁగూడ ఆతోఁడు యందలి యయ్యెల చరికద్దఱవచ్చి వయకముచేత కాళ్ళు కడఁపడ తన ప్రాణేశుని వెదకునపుడు, ఆమెపరిచారికయైన నిపుణిక, “అమ్మా! నీనము మల్లెపువ్వును వెదకుచున్నాము, మన కంటికి గండుఁజీమ కానఁబడుచున్నది అనెను. ఆమాటవిని యిరావతి అది యేమిటిదనియడగా, అది మాళవికను చూపెను.” (మాళవికాగ్నిమిత్రము)

VII

“ఇట్లు ప్రియావృత్తాంతమునువిని విక్రమాదిత్యమహారాజు అపెను. ఉత్కంఠతో తలంచుకొని బ్రాహ్మణుని యిష్టమును నెఱవేర్చు బ్రహ్మహర్షిని యియమించి, ఆమెయొక్క దృఢానురాగమును ప్రతిష్ఠింప నింక నాయాన మాసములలో కొంచమే శేషించి యుండుటయును ఆలోచించి, వెంటనే మంచిమఁతురిలకు రాజ్యమునొప్పగించి ప్రతిష్ఠానమునకు పోయి బ్రోతాన్నిచ్చవనయు విజుధార్పితవైభవయు కృత్యమైన కాలెను ప్రతిపన్నప్రతేఖనుంజోని దానిని చూపెను.” (కథాసరిత్సాగరము)

VIII

“వారణాసియందు ధావకమల్లుడను చాకివాఁడుగలఁడు. ఒక నాఁడు వాఁడు మిగుల ఒట్టలు గుంజవ ఒడలికచేత వయవజుచి గుర్రకెట్టి కెట్రింబోవుమఁడెను. అనడికి రేయి వాని యల్లొక దొంగ చొచ్చెను. అప్పుడు వాని యింటివాకిటఁ గాలిబండముతో గాడిదె నిలుచుండెను. అయింటికి వలికుక్క దావునఁ గూర్చుండి చూచుచుండెను.” (చిన్నయమారి నీతిచంద్రక)

IX

“బుద్ధిబలంబుగలవానికిం దక్కుబలంబు లేకుండినం గొఱంతలేదు. ధీరశక్తి విరహితునకుం దక్కుంగల బలిమి యెంతగలిగిన నుత్కలంబయి చను. తొల్లియొక్క శశకంబు నేర్పనంజేసి యొక సింగంబుం ద్రుంగించె నక్కఱ వక్కాణించెద నవధానంబుతోడ వినుము” (చిన్నయనూరి నీతి చంద్రిక)

X

“నూతాశనునకు సమీరంబుంబలె మధుమాసంబు సహాయంబగుగాత్ర మర్థలాభంబును సేమంబును బునర్దర్శనంబు నయ్యెడుమని దీవించిన దేవేంద్రుని యానతి ముత్యాల సేసంబోలె శిరంబునఁదాల్చి యైరావణకుంభి కుంభాస్పాలన కర్కశంబగు కరంబున వాస్తోష్పతి తన్ను సంస్పర్శించి గౌరవించిన మన్మథుండు మధుసహాయుండై హిమవత్పర్వతంబు సేరంజనియె నానమయంబునంగు (హరనిలాసము)

ప్రకరణము 2.

CHAPTER II.

సంధి.

ఇంగ్లీషుభాషలో సంధిలేదు. కాని ఉచ్చారణ కాలమందు మాత్రము సంధిచేసి నట్లే పదములలోని కొన్ని యక్షరములను లోపింపజేసి, కొన్నిటి యుచ్చారణములను మార్చి పలుకుచున్నారు. ఇది వ్రాయుకప్పుడు అట్టి మార్పు లేమియుఁ గలుగకుండుటచేత ఉచ్చారణ మార్పియందుఁగల మా మార్పులకై శాస్త్రము పుట్టలేదు.

సంస్కృతభాషా ప్రాణాళిక ననుసరించిన యీ యాంధ్రభాషయందు సంస్కృతమునందు వలెనే సంధి యావశ్యకమైయున్నది.

తెలుఁగుభాష అజంతముని యిదివఱకే తెలుపఁబడి యున్నది. అందు వలన నచ్చులసంధియే ప్రధానము.

అచ్చులకు సంధిలేకుండఁ గూడ నచ్చటచ్చట గద్యకావ్యములయందుఁ బ్రయోగము గానంబడుచున్నది.

ఉదాహరణము—

“శ్వాసకోశములు రెండును దాదాపుగా హృదయ కుహరమునంత నాక్రమించుకొని యుండునని వెనుకనే చెప్పఁబడినది. హృదయము శ్వాసాశయములచే నించుమించుగా చుట్టఁబడి యున్నది. ఈ రెంటిలో కుడి పుపుసము మూడు వృత్తములను గలదిగానున్నది. అవి వయసగా. ఊర్ధ్వవృత్తము, మధ్య వృత్తము అథోవృత్తము, అనఁబడును.” (శారీరశాస్త్రసంగ్రహము.)

“అని తన తల్లి సాధ్వీమతల్లి యగుటంబట్టి తన ప్రకృతికి శీలభంగ గుణము విరుద్ధమని వక్కాణించి, శీలముకై కాలునేకులు దండచుర్పించిన మహాపురుషునికి సారంగధరునికి సాటియొందుఁ దేగలము! ఉర్వశి వలపును వీటిఁబుచ్చిన యర్జునుండును వరూధినిందొచ్చి చనిన ప్రవరుండును అట్టి యా దిట్టతనంబునకై యిట్టిచెట్టు బొరయరైరికదా.” (సారంగధర చరిత్ర టిప్పణము.)

ఇట్లు సందివిడచుటకుఁ గారణమేమనః — సంస్కృత వ్యాకరణమున సంది ప్రకరణములో “సంహితా” అని నూత్రిము, సంది ప్రకరణము ఆఖరునఁగల సంబంధించు నట్లుగా వ్రాయఁబడి యున్నది. “సంహిత” అనగా అక్షరముల వ్యవధానములేని యుచ్చారణము, అట్టి యుచ్చారణము వివక్షించు నపుడు, ఈ సంధులగునని నూత్రి తాత్పర్యము.

“సంహిత” వివక్షించనిచో (అనఁగా గొంచెముకాలము రెండుశబ్దముల నడుమ నాగి యుచ్చరించినచో) (,) సంధిలేకున్నను దోషము లేదు అని నాని తాత్పర్యము.

కావున సంస్కృతము ననుసరించిన తెలుఁగునందుఁగూడ సంహిత వివక్షించనిచో సంధిచేయక పోవచ్చును. అట్లు చేయకపోవుటయే కొన్నిచోట్ల నింపునకును, కొన్నిచోట్ల సంశయ పోవుటకును గారణమై యుండును.

ఇట్లు పద్యకావ్యములయందును గొంచెముగఁ గాన్పించును. ఇదియే మనస్సునకు నుంచుకొని వాక్య విరామమందు సంది లేకున్నను దోషము లేదని—

ఉదా—“పడగనున్న హనుమ భయవిహ్వలుఁడుగాను
అరదమునకు నూతుఁ డచ్యుతుండు”

“నర్వ తీర్థాభి గమనంబు సర్వవేద । సమధిగమము సత్యంబుతో
సరియుగావు । ఎఱుఁగుమెల్ల ధర్మములకు నెందుఁబెద్ద । యందు సత్యంబు
భక్తజ్ఞులైన బుధులు” ఇత్యాదులను నిర్వహించి.

N. B. ఈ చోటులయందుఁ బరమైన యచ్చునకు యడాగమము లేదు. అట్లు లేకుండుటయే సంహితావివక్ష లేకపోవుట నూచించు చున్నది.

సందియనఁగా—మొదటి శబ్దముమొక్క తుదినున్న యచ్చుసోయి రెండవ శబ్దము మొదటనున్న యచ్చువచ్చుట.

ఆకారము.

1 ఆకారమున కచ్చుపరమైన యపుడు సఁధి కొన్నిచోటుల నిత్యము, కొన్నిచోటుల వికల్పము, కొన్నిచోటులలేదు.

ఉదా—చింత + ఆకు. చింతాకు.

వేన + అత్త = వేనత్త. వేన + అత్త = వేనయత్త.

అమ్మ + ఇచ్చెను. అమ్మయిచ్చెను.

N. B. అయ్య. ఆమ్మ. అప్ప. ఆక్క. అన్న. ఎడు. ఏసి. అంత.

ఈ శబ్దములు పరమైనయపుడు అన్ని యచ్చులకు సఁధి నిత్యము గావున ఆకారమునకును నట్లే.

నిత్యము—ఉదా—రామ + అయ్య=రామయ్య.

లక్ష్మీ + ఆమ్మ=లక్ష్మమ్మ.

రామ + ఆక్క=రామక్క.

భీష + అన్న=భీషన్న.

బార + ఎడు=బారెను.

ఇంత + ఏసి=ఇంతేసి.

కొండ + అంత=కొండంత.

నిత్యముగా రానివి—స్త్రీ లింగములకు, స్త్రీ సహములకుఁ దత్సమములకు,

సంబోధనములకు నచ్చుపరంబగునపుడు సంధిలేదు.

ఉదా—సీత + ఆమె=సీతయామె. (స్త్రీలింగము)

గోడ + అడ్డము=గోడయడ్డము (స్త్రీసహము)

ధాత + ఆతఁడు=ధాతయతఁడు (తత్సమము)

చెలువుడ + ఇమ్ము=చెలువుడయిమ్ము (సంబోధనము)

వికల్పము—పయిరెండు తెఱంగులుగాక తక్కిన ఆకారమునకు సఁధి

వికల్పము.

ఉదా—పుట్టిన + ఇల్లు=పుట్టిల్లు, పుట్టినయిల్లు, పుట్టియిల్లు.

ఉదా—చిన్న + అన్న=చిన్నన్న, చిన్నయన్న.

B. N. శ్రీ సమములనఁగా మువర్ణక డువర్ణకములు ప్రథమావిభక్తి :
శోరానివి.

మఱియొక విధము—ఆమ్రేడితము పరమైశ్వర్యపుడన్ని యచ్చులకు
సంధి నిత్యముగావున అకారమునకును నిత్యమే. ఉదా—ఆన్నన్నా. అబ్బబ్బా-
కొరార.

రాముల + అందు=రాములందు. రాములయందు.

ఎనిమిదవ + అది=ఎనిమిదవది. ఎనిమిదవయది.

Exceptions.

ని పా త ము లు.

1 పేదాదిశబ్దముల కాలుశబ్దము పరంబగునపుడు కర్మధారయంబునందు
(ర) వచ్చును.

ఉదా—పేద + ఆలు=పేదరాలు.

ఇట్లే, పేద. బీద. మద్య. బాలింత. కొమ. జవ. ఐదవ. మనుమ. మొ
లగువానికిని వచ్చును.

2. కర్మధారయ సమాసమందుఁ దత్సనుంబులకుఁ ఆలుశబ్దము పరమగు
నపుడు అకారమున కుకారమును. రేఫమును వచ్చును.

ఉదా—ధీర + ఆలు=ధీరురాలు.

గుణవంత + ఆలు=గుణవంతురాలు.

N. B. పేదయొక్క ఆలు అను వస్త్రీసమాసమందు ఈరేఫ రాకుండు
మీర కర్మధారయ సమాసమందని నూత్రములలోఁ జెప్పబడినది.

ఉదా—పేదయొక్క + ఆలు=పేదయాలు, బీదయొక్క + ఆలు=బీదా-
యాలు మొ.

N. B. దీర్ఘచ్చులకు సంధిలేదు.

ఉదా—నా + ఆది=నాది. మా + ఆది=మాది. నవలా + ఆది=నవలాయది.

నాది, మాది యనుచోట సమాసమునందు, అది యవి శబ్దముల అకారమునకు లోపముగాని సుధిగాదు.

ఉదా—మా + అమ్మ = మా యమ్మ. మీ + ఇల్లు = మీయిల్లు. మా + డోరు=మాయూరు.

Exercises.

సాధకములు

I

నిత్యసంధులు.

పెద్దన్నా ! యచ్చటనుండుము. నేనును జిన్నక్కయ్యయు నీతో వచ్చుచుంటిమి. నీవు ముందుబోలివేని మాకుఁగొండంత భయముకలుగును, నీవు వచ్చినప్పుడు పెద్దప్పతోఁ గూడఁ జెప్పివచ్చితివా ? చిన్నన్నగూడ వచ్చెదనని నాతోఁ జెప్పెను, నేను వచ్చునటకు మూరెడు త్రోవయైనను నడువకుము. మనమెల్లరముఁగలసి పోయి గంపెనుపండ్లు తెచ్చివచ్చుము. ఆ గోటలో గడవలంతేసి పండ్లుగలవు. మన పెద్దయ్యగారి తోటలోని కన్న రామమ్మ తోటలోని పండ్లు మంచివి.

 ఇందలి అకార నిత్యసంధులు విడచీముఁడు.

II

నిత్యముగాఁగాని సంధులు

 యడాగమము గలని.

ఓ మిత్రమ ! ఇద్దేశమునందు వారిధార యధికముగాఁ బ్రవహించుటచేఁ దోట యెంతయో రెక్కొనియున్నది. ఇందలి పువ్వుల గొప్పదముఁ గాంచితివా ? ఇచ్చటన యుండి చెట్టుపైనున్న యలరులం గోసికొందము.

III

వికల్పసంధులు.

“చింత యాకంతైనకొ” అని రామలింగని పాండురంగ మాహాత్మ్యము నందుఁ గలదు. చింతాకుఁఫల్లన. వేపాకు చేదు. వంగాకున ముండ్లుండును. మా మేనత్త యత్త పుట్టినంటికిని మా మేనత్త పెట్టినయింటికినిఁ గీర్తిదెచ్చెను. ఆమె పే నల్లుడనై నే నించుక పేరుఁజెంద లేకుండుటయే కాక యామె మేన చుల్లుడనని చెప్పుకొనుటకైనను జాలకయుంటిని.

 ఇందలి వికల్పసంధులను విడఁచీయుండు.

VI

మన యిండ్లకన్న రాజులిండ్లు పెద్దయై యుండుటయేకాక రమ్యతయుఁ గలిగి విలువ యెక్కువయుండి, కొండంతపాడవు గలిగి యుండును. అట్టియింటు చుండువానికి నుఖము గలుగకుండునా ? బీదలయింట నించుక యానంద మల వడదు. నారలయిండ్లు రమాకాంతయుండు పద్మము లన వచ్చును.

 ఇందలి యన్ని సంధులను విడఁచీయుండు.

N. B. “గంగనుకాసె” గంగ + అనుకాసె. అని యాముక్తమాల్య యందుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాని యంతమాత్రముచే నది వికల్పసంధియని యనఁగూడదు. తరుచుగనుండు ప్రయోగములు ప్రమాణముగాని యెచ్చటనో యొకటి కవిసాహసముచేఁ బ్రయోగించినది ప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

ఇకారము.

1. మధ్యమపురుష క్రియల యికారమునకు సంధినిత్యము.

ఉదా—వ్రాసితివి + అది = వ్రాసితివది.

వచ్చితిరి + ఇంటికి = వచ్చితి రింటికి.

2. ప్రథమోత్తమ పురుషంబుల యికారమునకు సంధి వికల్పము.

ఉదా—చూచిరి + ఆర్యులు = చూచిరార్యులు, చూచిరి యార్యులు.

తింటిమి + అన్నము = తింటిమన్నము, తింటిమియన్నము.

3. ఏమి, మఱి, కి (వస్త్రీ) అది, అవి, ఇది, ఇవి. ఏది. ఏవి.

వీని యికారమునకు సంధి వైకల్పికము.

ఉదా— ఏమి + ఉన్నది = ఏమున్నది. ఏమి యున్నది.

మఱి + ఒకటి = మఱొకటి. మఱియొకటి.

వానికిన్ + ఇచ్చెను = వానికిచ్చెను. వానికి నిచ్చెను.

N. B. ఇచట (కి) అనువానికిని పై అచ్చునకును ప్రత్యుత్థాన్నము సంధిని విధించుటచే న కారము లోపించునని యాసంధివిధియే తోపించుచున్నది.

అది + ఇమ్ము = అదిమ్ము. అది యిమ్ము.

అవి + ఎక్కడ = ఆవెక్కడ. అవియెక్కడ.

ఇది + ఎవరిది = ఇదెవరిది. ఇది. యెవరిది.

ఇవి + ఉన్నవి = ఇవున్నవి. ఇవియున్నవి.

ఏది + అయ్య = ఏదయ్య. ఏదియయ్య.

ఏవి + ఆమ్ము = ఏవమ్ము. ఏవియమ్ము.

4. “అవ” పరమగునపుడు ఇకారమునకు సంధివైకల్పికము.

ఉదా—ఎనిమిది + అవ = ఎనిమిదవ. ఎనిమిదియవ.

5. ధ్వజక ఇకారమునకును ప్రథమానిధక్తి ఇకారమునకును ప్రథమా తుల్య ఇకారమునకును వస్త్రీసమాస ఇకారమునకును సంధి లేదు.

ఉదా—వచ్చి + ఇచ్చెను = వచ్చియిచ్చెను—ధ్వజకము.

హరి + తండ్రు = హరియతండ్రు—ప్రథమ.

ఎత్తిలి + నది = ఎత్తిలియైనది—ప్రథమా తుల్యము.

నది + ఒడ్డు = నదియొడ్డు—వస్త్రీసమాసము.

Exception—“అవలసంతిగాక” మొదలగు ప్రత్యయములు ధ్వజకగణ మెఱుంగక, వ్రాసుచుండినవి కావు. ఇది దేశీయము. ఇట్లే “ఇటు చూపిండు” “ఇటు చూపము” అనియుం గలదు. ఇదియు దేశీయమే “అవలసి యుంటి

మింతే" అనికూడ వేంకటకవి ప్రయోగించి యుండుటచే వికల్ప సంధియని తలచినట్లు తోచుచున్నది.

Exercise.

సాధకము.

I

రామునియాకతి యాదలబూని యవ్వానరులు స్వామి! మేమా వెడలుచుంటిమని చెప్పి యరిగిరి యా రవికులమణి యోసుగ్రీవా! నీవీ పుడమి యెల్లనెప్పుడు చూచితివని యడుగ నోరామా! మాయన్నయు నేనును గలహము జేందితిమి యందు నతనిజేఁ దరుచుఁజడి యెనిమిదిసారు లెనిమిది దిక్కులకుఁ బారిసోయి తుదకుఁ దొమ్మిదవసారి ఋశ్యమూకముం జేరితిని. అటుపైఁ బదియవ తడవ నాపై కాతడు వచ్చుటయేలేదు.

ఇందలి ఇకార సంధులను విడవేయుఁడు.

ఉకారము.

1. ఉకారమున కచ్చపగంబగునపుడు సంధినిత్యము.

ఉదా—రాముఁడు + అతఁడు = రాముఁడతఁడు.

అతఁడు + ఎక్కడ = అతఁడెక్కడ.

ఇతఁడు + ఒక్కఁడు = ఇతఁడొక్కఁడు.

ఇంపు + అగు = ఇంపగు.

2. చతుర్థ్యాది విభక్తులయొక్కయు, నన్ను. మమ్ము. నిన్ను. మిమ్ముల యొక్కయు శత్రుత్వకచువణకము యొక్కయు ఉకారమునకు సంధి వికల్పము.

ఉదా—నీకొఱకున్ + ఇచ్చితిని = నీకొఱకిచ్చితిని, నీకొఱకునిచ్చితిని.

నాకున్ + అనుభవమా = నాకనుభవము, నాకుననుభవము, రాముని

మఁకున్ + ఆసక్తి = రామునియందాసక్తి, రామునియందు వాసక్తి.

నన్నున్ + అడిగెన్ = నన్నడిగెన్, నన్ననడిగెన్.

మమ్మున్ + ఎంచెన్ = మమ్మెంచెన్, మమ్మనెంచెన్.

నిన్నున్ + అడిగెన్ = నిన్నడిగెన్, నిన్ననడిగెన్.

మిమ్మున్ + ఊరక = మిమ్మూరక, మిమ్మునూరక.

వచ్చుచున్ + ఉన్నాడు = వచ్చుచున్నాడు. వచ్చుచునున్నాడు.

N. B. ఈ నూత్రమందు, ఉకారమునకును, పదమైన వచ్చునకు నడుమ ద్విత్వవడ్డున్నను సఙ్గి విధి సామర్థ్యమువలన నకారలోప మగునొకపదముచున్నది. కావున నిచ్చటను, ఇక, అట, చుడు అను శబ్దములయందను దప్ప నేయచ్చునకుఁగాని నకారవడ్డున్నచో సఙ్గిరాదని తాత్పర్యము.

నన్నయభట్టు మొదలు, తెలుఁగు వ్యాకరణముఁ జేసిన యెల్లవారు ప్రథమేతర విభక్తయందు, ఉకారమునకు సఙ్గి వికల్పముగా విధించి. నాది పక్షమున ద్వితీయావిభక్తిలో నన్ను, మమ్ము, నిన్ను, మిమ్ము, లకు సఙ్గి వచ్చినను “రామున్ + అడిగెన్.” ఇత్యాదులయందు సఙ్గి రాకుండును, తృతీయలో నుకారము లేనందునను జతుర్థాది విభక్తయందునుటయు ననవచ్చు. కానించుచున్నది. ద్వితీయావిభక్తియందు నన్ను మమ్ముల కష్టాస్త్రముచు చుండఁగా నవి నూత్రమందు స్వీకరించఁబడినవి.

చువగ్గకమనఁజాలదా? శత్రుర్థక చువగ్గక మననేల? అనినచో. కాంచున్, వచ్చున్. ఇత్యాదులయందలి “చు” అనుదానికి సఙ్గి రాకుండుటకు విధింపఁబడినది.

3 ఉదంతతద్ధర్మార్థవిశేషణమున కచ్చుపరంబగునపుడు నుగా గమంబగు.

ఉదా—చేయు + అతఁడు = చేయునతఁడు.

చేసెడు + అతఁడు = చేసెడు నతఁడు.

4 వశ్చీసమాసమందు. ఉకార, ఋకారముల కచ్చు పరంబగు నపుడు నుగాగమంబగు.

ఉదా—రాజు యొక్క + ఆజ్ఞ = రాజునాజ్ఞ.

విధాతయొక్క + ఆనతి = విధాతృనానతి.

5 సమాసంబుల నుదంతములకును, పుంపువులకును బహువచనములలో పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు.

ఉదా—చిగురు + కైదువు = $\left\{ \begin{array}{l} \text{చిగురుంగయిదువు} \\ \text{చిగురుగయిదువు} \\ \text{చిగురున్గయిదువు.} \end{array} \right.$

తళుకు + గజ్జెలు = $\left\{ \begin{array}{l} \text{తళుకుం గజ్జెలు} \\ \text{తళుకుగజ్జెలు} \\ \text{తళుకున్గజ్జెలు.} \end{array} \right.$

సింగపు + కొదమ = $\left\{ \begin{array}{l} \text{సింగపుంగొదమ} \\ \text{సింగపుగొదమ} \\ \text{సింగపున్గొదమ.} \end{array} \right.$

ఉన్నతంపు + గొడుగు = $\left\{ \begin{array}{l} \text{ఉన్నతంపు గొడుగు} \\ \text{ఉన్నతంపు న్గొడుగు} \\ \text{ఉన్నతంపుంగొడుగు.} \end{array} \right.$

6 కర్మధారయములయం దుకారమున కచ్చు పరంబగునపుడు టు గాగమంబగు.

ఉదా—నిగ్గు + అద్దము = నిగ్గుటద్దము.

కఱకు + అమ్మ = కఱకుటమ్మ.

సరసపు + అలుక = సరసపుటలుక.

(1) Exception—కొన్ని యెడల ఉకారాంత వ్యతిరేక్తస్థలములయందును, కర్మధారయము కాని సమాసములయందునూ గూడటుగాగమంబు గానంబడుచున్నది.

ఉదా—మిద్దె + ఇల్లు = మిద్దెటిల్లు,

పల్లె + ఊరు = పల్లెటూరు.

దుక్కి + ఎడ్లు = దుక్కిఁజెడ్లు,

పడుక + ఇల్లు = పడుకటిల్లు.

ప్ర) మో—పాపజవరాలిబంగారు - పడుకటిల్లు " (విజయవిలాసము)

తేనె + ఈగ = తేనెటీగ.

పక్క + ఎముక = పక్కటెముక.

వేలుపు + ఆవు = వేల్పువావు.

మదము + ఏనుగు = మదపుటేనుగు

7. కర్మధారయంబునఁ బేర్పాదిశబ్దముల కచ్చ పరంబగునపుడు టు
గాగమంబు విభావనగు. (వికల్పము)

ఉదా— పేరు + ఉరము = పేరుటురము. పేరురము.

చిగురు + ఆకు = చిగురుటాకు. చిగురాకు.

పొదరు + ఇల్లు = పొదరుటిల్లు. పొదరిల్లు.

N. B పొదరు—పొద + రు = పొదరు.

8. సమాసంబున కుటు, చిటు, కడు, నడు, నిడు, శబ్దముల ఱ, డ, లకు
అచ్చ పరంబగునపుడు ర్విరుక్తకారంబగు.

ఉదా—కురు + ఉసురు = కుట్టుసురు.

చిటు + ఎలుక = చిట్టెలుక.

కడు + ఎదురు = కట్టెదురు.

నడు + ఇల్లు = నట్టిల్లు.

నిడు + ఊరుపు = నిట్టూరుపు.

(1) Exception.— “కడునెండమొక్కునంతకు,

నడుగకయచ్చ నుప నడచియుగ్రాటవిలాగొ

(భారతము—అరణ్యపర్వము).

(“కడునధికుతోడఁ నొడరిన,” భారతము—సభాపర్వము).

“కడు + ఎండ = కడునెండ” అనుచో సమాసము కారు గావున
ర్విరుక్తకారమురాలేదు “కడు నధికు” ఇదియు నట్లే.

N. B. ఓగురూ (3) ఇటురమ్మ-ఇత్యాదులయందు, ప్లుతము గావున సంధిలేదు.

Exercise.

సా ధ క ము.

I

రాముఁ డప్పుడు, లక్ష్మణు నీక్షించి మనము నీతకొఱ కీ వనమునందున్న పుష్పగుల కించుక యత్నముజేసి యని యామెకు నిత్తము. మన మీమె యానందముకొఱకు నెదలో గుఱుతుంచుకొని యెల్లచోటులయందు నట్టి పని నేయుట కుద్యమములోనే యుండము. ఈమె పేరాసగలది కాదు గావున మంచివస్తువులఁ జూచుచుండియు మనల నడుగ సంకోచించుచు నుండును. నన్నేని, నిన్ను నేని నరుదగు నొక చిగురుటాకు, మధురంపుఁబండు, చెట్టునాకు, చిగురుగొమ్మగాని యడుగ నేరను. కట్టెమటం గల తేనెటీగ తేనెపెరలో మిదైటింటఁ బరుండి నట్లుండఁనని నూచించును గాని, కడు పెండఁబడి బడలియు నమ్మదు వడుగదు.

 ఇందలి సంధులను విడఁచియుండు.

N. B. అ, ఇ, ఉ, ఈ మూఁడింటికిఁ దప్పఁ దక్కిన యచ్చులకుఁ దెనుఁగులో సంధిలేదు.

హ ల్ప ం ధి.

1. ప్రథమమిది క చ చ ట త ప లకు, గ స స ద వ లు బహుళముగ నగును.

ఉదా—వాఁడు + కొట్టె = వాఁడుకొట్టె, వాఁడుకొట్టె.

అపుడు + చనియె = అపుడుచనియె, అపుడు చనియె.

మిశ్రుఁడు + చేరెన్ = మిశ్రుఁడుచేరెన్, మిశ్రుఁడుచేరెన్.

నీవు + టక్కరివి = నీవుడక్కరివి, నీవుటక్కరివి.

మీరు + తలఁడు = మీరుదలఁడు, మీరుతలఁడు.

వారు + పోరు = వారుపోరు, వారుపోరు.

2. కళలగు క్రియాపదములు, అప్పుడు, ఇప్పుడు, ఎప్పుడు మొదలగు నవ్యయములును బ్రధమాతుల్యములు కావున వీనికిఁ బరముగా గనఁదగిన దవలు రావచ్చును.

ఉదా—అప్పుడు + కలిగెన్ = అప్పుడుగలిగెన్, అప్పుడుకలిగెన్.

ఇప్పుడు + చనియెన్ = ఇప్పుడుచనియెన్, ఇప్పుడుచనియెన్.

ఎప్పుడు + టీకవ్రాసెన్ = ఎప్పుడు టీకవ్రాసెన్, ఎప్పుడు టీకవ్రాసెన్.

అప్పుడు + తరిమెన్ = అప్పుడు దరిమెన్, అప్పుడు తరిమెన్.

ఎప్పుడు + పడియెన్ = ఎప్పుడు పడియెన్, ఎప్పుడు పడియెన్.

వత్తురు + పోదురు = వత్తురు పోదురు, వత్తురు పోదురు.

3 తెలుఁగులమీఁది సాంస్కృతిక పరుషములకు గనఁదగిన రావు.

ఉదా—వాఁడు + కంసారి = వాఁడు కంసారి.

వీఁడు + చక్రపాణి = వీఁడు చక్రపాణి.

ఆయది + టంకృతి = ఆయది టంకృతి.

అది + తథ్యము = అదితథ్యము.

ఇది + పథ్యము = ఇది పథ్యము.

N. B. తెలుఁగులమీఁది తత్సమశబ్దముల పరుషములకు సరళాదేశము రాఁగూడదుగాని తత్సమములమీఁది, తత్సమముల యొక్కగాని, తత్సమముల మీఁది తెలుఁగు శబ్దముల యొక్కగాని పరుషములకు సరళములు రావచ్చును.

ఉదా—క. “కావలియై సురరాజ్య

శ్రీవాలింపంగఁదగు విశేషంబున” (భారతము - ఉద్యోగ)

ఇది సంస్కృతముపై సంస్కృతమునకు నుదాహరణము.

ఐనను గొన్ని యెడలఁ దెనుఁగులపై సంస్కృతశబ్దముల పరుషములకుఁ గూడ నీయాదేశములు కాన్పించుచున్నవి.

ఉదా—“ఎవ్వండువరించెడువాఁడు ధన్యుఁడు మునిప్రవరా” (కాశీఖండము)

క. “అది మొదలుగాఁగ విష్ణుని,

మదినిల్పి యతండు నాకు మగఁడగునని యి

ట్లు దపంబు సేయుచుండెద ”

(నిర్వచనోత్తర రామాయణము అ. 5.)

“ పెంపువరీక్షింపమొ నింపమోచెలియ యేభూపాలురందైన”

(వసుచరిత్రము 3. ఆ.)

“ వీ | రల్లాపించిన నంతకుండు జెడుమిరా యోర్పువారు”

(ఉత్తర హరివంశము అ. 4.)

ఈ ప్రయోగ భేదములన్నియు బహుళక్రమాణముచే సంగ్రహింపఁ బడఁచున్నవి. కావున నివి తప్పలనుటకు సాహసింపఁగూడదు.

4 ద్వంద్వంబునం బదంబుపయి పరుషములకు గసడదవలగు.

ఉదా—కూర + కాయ = కూరగాయలు

కాలు + చేయి = కాలుసేతులు.

టక్కు + పెక్కు = టక్కు పెక్కులు.

తల్లి + తండ్రి = తల్లిదండ్రులు.

ఊరు + పల్లె = ఊరుపల్లెలు.

—(0)—

Exercise.

సా ధ క ము లు

I

దేవుఁడు పుట్టించిన వాఁడు గానకుండునా ? నారు వోసిన వాఁడు నీరువోయఁడా ? వాఁడు నూడకుండిన మనముఁ దలయెత్తఁగలమా ? ఇది తెలియక కొందఱు దామే పాటవము గలవాగమని పెక్కులు తక్కిరి మాటలాడుచుందురు. వారు చాలనప్పుడు గొన్ని పొల్లుమాటలు పలికినను గ్రియ కవి

టాటోటు మాటలు కాకపోవు. కాలనేతులు చల్లగా నున్నంతకాలమునైవాడు కన్నలకుఁ గానరాడు.

 ఇందలి హల్సంధులను విడచియుండు.

II

కుటుంబమునకుఁ దల్లి దండ్రులు మూలమేగావున వారు ప్రేమ మన నందఱియందుఁ దల్యలే. తెరుచుగ నప్పానెల్లెండ్రు గలిసియుండురు. అన్నాదమ్మలు గలసి యుండురు. కాని యన్నదమ్మలకు నప్ప చెల్లెండ్రవైఁ జేరిమ లేకుండదు. తల్లి దండ్రులకుఁగోల నవము గాదు. మాతాపితల ప్రేమమాత్రము శర్వత్ర సవముగా నుండును. ప్రేమము పలుచోటల జేటుగానే కానవచ్చుచున్నది. కాని, అది కుటుంబమునకు వేలుకాదు.

నీవే నెద్దవాడవా ! కానిమ్ము. ఇప్పుడు పలుమాటలేల ? నాయనా ! పదపద. ఈవయస్సులు చదవువలనఁ దేలవు. నెక్కుపలుకులు పఠికన నిద్దాంతము లేటపడును.

 ఇందలి సంధుల యసాధుసాధుత్వములను విడచియుండు.

N. B. తల్లి దండ్రులు యత్యాదుల దీర్ఘములకు హేతువు గాన్పించదు. మాతాపితలు, అనుచో మాతృశబ్దముపైని ఋకారమునకు, అకారము వచ్చినది. కాని మనసున్న ఋకారమునకు దీర్ఘముకాదు. “మిత్రానరుణాలు, అగ్నిష్ఠోములు,” ఇత్యాదయందు మనసున్న యచ్చునకు దీర్ఘము రాలేదాయందరేమా ? అక్కడనైనను సంగ్రహత వ్యాకరణమలో, “అకారము వచ్చును. ఈకారమువచ్చును.” అని చెప్పెను గాని దీర్ఘమని చెప్పలేదు. మఱియు నీయాకారాది కధులేవో కొన్ని శబ్దములకు జెప్పెనుగాని, ద్వంద్వసమాసమున్న చోటలెల్లఁ జెప్పలేదు. ఇందఱేల ! సంగ్రహత వ్యాకరణము శర్వత్ర లేనగన కుషయోగించునా !

ద్రుత ప్రకృతికమునకు హల్లులు పరమగుచోఁ గలుగు
మాములు.

1 ద్రుతప్రకృతికముమీఁది కచటతపలకు గజడదబ లగును.

అద్రుతము, అరసున్నగాని, నిఁడునున్నగాని, ఉకారముగలదిగాఁ గాని
వైహల్లుతోఁ గలసినదిగాని యగును.

ఉదా—పూచెను + కలువలు=పూచెనుగలువలు.

తోఁచెను + చుక్కలు=తోఁచెనుజుక్కలు.

చేసెను + టక్కులు=చేసెనుడక్కులు.

నెగడెను + తమములు=నెగడెనుదమములు.

మొగిడెను + పద్మము=మొగిడెనుబద్మము.

ఉదా—పూచెనుగలువలు= { పూచె గలువలు, పూచెగలువలు,
పూచెన్గలువలు.

తోఁచెనుజుక్కలు= { తోఁచె జుక్కలు, తోఁచె జు
క్కలు, తోఁచెన్జుక్కలు.

చేసెనుడక్కులు= { చేసెండక్కులు, చేసెండక్కులు,
చేసెన్డక్కులు.

నెగడెనుదమములు= { నెగడెదమములు, నెగడెదమ
ములు, నెగడెన్దమములు.

మొగిడెనుబద్మము= { మొగిడెనుబద్మము, మొగిడెబద్మ
ము, మొగిడెన్బద్మము.

2 ద్రుతమునకు, కచటతపలకు, ఆదేశముగారాని గజడదబలుగాని, స్థిర
వర్ణములుగాని పరఁబులగునపుడు ద్రుతమునకు లోపముగాని, వైహల్లు
తోఁ గలియుటగాని, ఉకారము గలిగి యుండుటగాని యగును.

ఉదా—వచ్చె + గోవులు= { వచ్చెగోవులు, వచ్చెన్గోవులు, వచ్చె
ను గోవులు.

$$\text{మెఱసెను} + \text{ఖడ్గము} = \begin{cases} \text{మెఱసెఖడ్గము,} & \text{మెఱసెన్ఖడ్గము,} \\ \text{మెఱసెను ఖడ్గము.} \end{cases}$$

N. B. కచటతపలు పరుషములు, గజడవబలుసరళములు, తక్కిన యక్షరములు స్థిరములు.

3 ద్రితమునకు వర్గములలోని రెండు నాల్గక్షరములుగాని సరళములుగాని పరంబగునపుడు, ఒకానొకచోఁబూర్ణ బిందువుగానం బడియెడి.

ఉదా—వచ్చెను + ధాత్రీపతి=వచ్చెంధాత్రీపతి,

పాడెను + గంధర్వఁడు=పాడెంగంధర్వఁడు.

కన్ + దోయి=కందోయి.

“కల్మింజనియించు దుర్యశము మేల్కని లేహనవేళ వాఁడూ
ర్పంజెడు మాణిబంధ నికరంబుల” (ఆసుక్తమాల్యద)

“అంజదవుగాక ననుజెం

తంజేరఁగనీక యెంతతగ్గినమిరియా

లుం జొన్నలుసరిగావే

లంజతనమునందుఁ గొమరులంబిలువనొకొ “ (ఉత్తరహరివంశము)

4 చివరనున్న ద్రితంబునకుఁ బైనుండు అచ్చునకుగాని, ద్రుతమునకుఁ గాని లోపము బహుళముగనగును.

ఉదా—వాఁడువచ్చెన్, వాఁడువచ్చె, వాఁడువచ్చెను.

N. B. ఈలోపంబు పద్యాంతమందు గణము ననుసరించివచ్చును.

(అనఁగా నీమూఁడు రూపములలో నేదియో యొకటి వచ్చునని తాత్పర్యము.)

గురువంత మందుఁగల పద్యమునకు ద్రితలోపంబును, ద్రుతమువై నచ్చు గలిగియుండుటయు లేదు. పొల్లు నకారము మాత్రము వచ్చునని తాత్పర్యము.

ఉదా—“అతిశయముగ బుద్ధిమంతుఁడగు బుధసేవన్”

5 కొన్నియెడల ద్రితముమీఁద నింకొక నకారము గానవచ్చును.

ఉ—అదియును న్నాక. దినసంబునుంబోలె.

6 తొలి హ్రస్వము వైనిగల ద్రుతమునకు, అరసున్నగాని, లోపము గాని కలుగవు.

Exception— ఇక, ఆట, చుడు. వీనిలోమాత్రము ప్రథమ హ్రస్వమువై నరసున్న కానబడియెడిది.

ఉదా— చెంగువ, ముంగొంగు, కొంబసిడి, కన్వోయి, పెన్వాలి.

7 దీర్ఘములవై ద్రుతము వై హల్లుతో సంశ్లేషము నొందదు.

ఉదా— తాంజదివె, తానుజదివె, నేంజదివితి. నేనుజదివితి.

“తాంజదివె, నేంజదివితి” అని యుండదు.

ఇట్లే— నీవు రాజింతించెను, నీవురాను జింతించెను.

మంచిదిగాదలచెను, మంచిదిగాను దలచెను. మొ.

8 సమాసంబున ద్రుతమునకు లోపముగలుగును.

ఉదా— ఎల్లయర్థములు, ఎల్లకలుషములు.

N. B. ఈయెల్లశబ్దము సమాసములేనప్పుడు విశేష్యమునకు ముందుండదు. ఉదా— జనులెల్లన్.

ఇచ్చట యెల్లకొ అనునది సమాసముకాదు, గావున పరమందే యున్నది.

9 సమాసంబునకు ద్రుతంబునకు స్వత్వంబులేదు.

ఉదా— చిగురున్నెదువు.

సమాసమున ద్రుతమునకు లోపము గలుగునను సూత్రముచే లోపము కలుగుచుండగా ద్రుతమునకు స్వత్వరూపమే సంభవించదు. అట్లుండ ద్రుతమునకు స్వత్వములేదని, స్వత్వ నిషేధమేలయందుకో, ద్రుత మనగా సమాసంబులందు విధించిన నుగాగమ రూపమైన ద్రుతమునకు స్వత్వము లేదని యిచ్చటఁ జెప్పుటగాని, స్వతస్సిద్ధ నకారమునకుఁ గాదు, అది లోపమునే పొందును. ఆలోపము దీనికేల లేదని యిట్టిరేని నుగాగమము విధించిన సామర్థ్యముచే లోపమురాదు. (అనగా నీ నుగాగమ నకారమునకు లోపము వచ్చునెడ నుగాగమము వచ్చునని చెప్పనేల ? కావున రాదు.

ఉదా— ఎల్లన్ + కలువములు=ఎల్లకలువములు.

ఇది స్వతస్సిద్ధ సకారము కావున లోపమువచ్చినది.

చిగురు + కైదువు= } చిగురునైదువు, చిగురుంకైదువు.
చిగురుంకైదువు.

ఇది నుగాగమ సకారము కావున స్వత్వము రాలేదు. తక్కిన రూపములు వచ్చినవి.

10. తలఁబ్రాలు మొదలగు సమాసంబుల ద్రితమునకు లోపములేదు.

ఉదా— తలఁబ్రాలు. { ఊరఁబిచ్చక.
ఒడిఁబ్రాలు. { తోడఁబుట్టువు.
నేసఁబ్రాలు. { తోఁబుట్టువు
ఊరఁబండి. { ఒల్లఁబాటు, ఒడఁబాటు.

11 ఆకారాంతములైన గుణవాచకశబ్దములకు “తన” యను ప్రత్యయంబు పరంబగునపుడు నుగాగమంబగు.

ఉదా—చక్క + తనము= { చ్చందనము, చక్కదనము.
చక్కదనము.

12 సమాసంబులందుఁ బ్రాతాదుల తొలి యచ్చుమీఁది వర్ణమునకుఁ బహుశంబుగా లోపము గలిగి, లోపించఁగా మిగిలినదానికిఁ బరుషములు పరములగునపుడు నుగాగమంబగు.

ఉదా—ప్రాత + కెంపు=ప్రాఁగెంపు, ప్రాతకెంపు.

లేత + కొమ్మ=లేఁగొమ్మ, లేతకొమ్మ.

పూవు + తోట=పూఁదోట, పూవుతోట.

కెంపు + తామర=కెందామర, కెంపుదామర.

చెన్ను + తోవ=చెందోవ, చెన్నుదోవ. మొ.

N. B. “మీఁదు + కడ=మీఁగడ” అని నూత్రమందు బహుశం గ్రహణముచేయుటచేత నిత్యముగా నే వచ్చినది.

13 కొత్తశబ్దమునకుఁ బూర్వసూత్రముచే లోపమురాగా, లోపించఁగా మిగిలినదానికిఁ గొన్నియెడల నుగాగమమును, కొన్ని యెడల వైహల్లనకు ద్విత్వమును గలుగును.

ఉదా—కొత్త + చాయ=కొంజాయ
 కొత్త + చెమట=కొంజెమట
 కొత్త + పసిండి=కొంబసిండి
 కొత్త + కారు=కొక్కారు
 కొత్త + తావి=కొత్తావి

} నుగాగమమునకు
 } ద్విత్వమునకు.

“కెందూళి, కెంజడలు, ” అనియిట్లు కానంబడుచున్నవి. “కొత్తకుండ” ఇత్యాదులయందు ఒహాశ మన్నందువలన లోపములేదు. (ఆనఁగాఁ “కొత్తకుండ” యనియేకాని “కొక్కుండ” యని యుండదు. “కీగడుపు” ఇత్యాదులయందు లోపించఁగా మిగిలినదానికి ఒహాశ గ్రహణముచే దీర్ఘము వచ్చును.

ఉదా—క్రిందు + కడుపు=క్రింగడుపు.
 క్రిందు + కాలు=క్రింగాలు.
 క్రిందు + తొడ=క్రిందొడ.

మఱియు నొక నొక శబ్దమునకు నొకానొకశబ్దముపరమగునపుడు వెనుకటివలె లోప నుగాగమములువచ్చును. కొన్ని చోటుల లోప ద్విత్వములు వచ్చును. వీనినిఁ బ్రయోగములవలన నెఱుఁగునది.

ఉదా—పది + తొమ్మిది = పందొమ్మిది.
 తొమ్మిది + పది = తొంబది.
 వంక + చెఱుగు = వంజెఱుగు.
 గము + కోరు = సంగోరు.
 నిండు + వెఱు = నివ్వెఱు.
 నిండు + వెఱుగు = నివ్వెఱుగు.
 నెఱు + తఱి = నెత్తఱి.
 నెఱు + నడుము = నెన్నడుము.
 నెఱు + మది = నెమ్మది.
 నెఱు + వడి = నెవ్వడి.

} నుగాగమము.
 } ద్విత్వము.

Exercise,

సాధకము.

I

ఈలేమొగము చక్కనిదై తోచుచుండెదా! తూర్పుదిక్కునం
జుక్కలదొరయు నెల్లెడ నాకసంబునఁ జుక్కలును నొక్కమొగిని గన్నట్లై,
చెందొవలుల్లసిల్లుచుండె, అడంగెను జీకటులు, మొగిడె దామరలు, గోష్ఠము
నకె గోవులు నేరుచున్నవి, మన్మథుఁ డెక్కిడెను ధనువును. కందోయి కింపు
వెన్నెలలున్దోచె. తెమ్మెరయునుం జల్లంగ వీచుచుండెను. మరుండు
స్వారిరాఁ గోడెకాండ్రుఁ జెంగలువలు పెగుమ్మవలెఁ దోచుచుండెను.
మనుజులెల్ల నెల్ల కార్యంబులు నుజ్జగించి పడుకటిండ్ల కరుగుచుండిరి.
మరుండు చిగురున్దోలలు నూరుచుండె. మొల్లులు మొల్లంపుం బరిమళముఁ
బూని తెల్లందనమునఁ బూఁ దోటలలోఁ గొంజాయల నొప్పి కొత్త
పుల వెదఁజల్లుచున్నవి. చెంగలువ దిగ్గియలనుండి కెందూశులు రేచుచుఁ
బెనుఁగాలి వీచుచున్నది. చకోరకమ్మలు పదులు, తొంబదులుగాఁ గూడి
యాకటి నెవ్వగదీర వెలివెన్నెలలఁ గ్రీగడుపులు సంగోరుగా నింపుకొని
క్రీడలం దలలపై జేర్చికొని నెమ్మది నిదిరించుచున్నవి.

 ఇందలి సంధులను విడదీయుడు.

Miscellaneous.

వి వి ధ ము ల గు స ం ధు లు .

1 అచ్చున కామ్రేడితంబు పరంబగునపుడు సంధి తరుచుగానగు.

ఆమ్రేడితమనఁగా రెండుపర్యాయము లుచ్చరించు దానిలో రెండవ
తూపము.

ఇది (1) అత్యంతార్థమందును— (Intensity)

ఉదా— ఔరార, ఏమేమి, ఏమియేమి.

ఇంటన్ + ఇంటన్ = ఇంటింటన్, ఇంటనింటన్.

ఊరన్ + ఊరన్ = ఊరూరన్, ఊరనూరన్.

ఇంచుక్ + ఇంచుక్ = ఇంచించుక్, ఇంచుకించుక్.

నాడు + నాడు = నానాడు, నాడునాడు.

4 ఆమీడితంబు పరంబగునపుడు మధ్యమపురుష మువర్ణకము, పృథమ విభక్తి యందు వర్ణకములకు లోపంబు విభావనగు.

ఉదా—ఉండుము + ఉండుము = ఉండుండుము, ఉండుముండుము.

కొట్టుడు + కొట్టుడు = $\begin{cases} కొట్టుకొట్టుడు \\ కొట్టుడుకొట్టుడు. \end{cases}$

5 సమాసంబునం బ్రాతాదుల తొలియచ్చుమీడి వర్ణంబుల కెల్లలోపంబు బహుళంబుగానగు.

ఉదా—ప్రాత + యిల్లు = ప్రాన్నిల్లు, ప్రాతయిల్లు.

లేత + దూడ = లేదూడ, లేతదూడ.

పూవు + రెమ్మ = పూరెమ్మ, పూవురెమ్మ.

6 అందందుకు మొదలగునవి ప్రయోగముల ననుసరించి యెఱుగవలెను.

ఉదా—అదుకు + అదుకు = అదదుకు.

ఇంకులు + ఇంకులు = ఇట్టింకులు.

ఇగ్గులు + ఇగ్గులు = ఇల్లిగ్గులు.

చెదరు + చెదరు = చెల్లచెదరు, చెల్లాచెదరు.

తుమురు + తుమురు = తుత్తుమురు.

తునియలు + తునియలు = తుత్తునియలు.

మిట్లు + మిట్లు = మిఱుమిట్లు.

7 పకారాది ధాతువులు పరమగునపుడు కర్మాధ్యక్షకేబ్బము యొక్క ము వర్ణకమునకు లోప పూర్ణబింబువులు విభావనగు.

ఉదా—భయము + పడెన్ = $\begin{cases} భయపడెన్, భయపడెన్, భయము \\ పడెన్. \end{cases}$

$$\text{నూత్రము} + \text{పట్టెన్} = \left\{ \begin{array}{l} \text{నూత్రపట్టెన్, నూత్రంపట్టెన్, నూత్రము} \\ \text{పట్టెన్.} \end{array} \right.$$

$$\text{మోసము} + \text{పుచ్చెను} = \left\{ \begin{array}{l} \text{మోసపుచ్చెను, మోసంపుచ్చెను.} \\ \text{మోసము పుచ్చెను.} \end{array} \right.$$

$$\text{పదము} + \text{పడి} = \left\{ \begin{array}{l} \text{పద పడి, పదం పడి,} \\ \text{పదము పడి.} \end{array} \right.$$

8 మధ్యమపురుష మువర్ణమునకు హల్లు పగంబగునపుడుగాని, వైస నక్షరములు లేనప్పుడుగాని లోపము వికల్పము.

ఉదా—చూడుము + నన్ను = చూడు నన్ను, చూడుము నన్ను.
ఇటు చూడు, ఇటు చూడుము.

అచ్చపరఃపగునపుడయితే, చూడుము + అనియెన్ = చూడుమనియెన్
వినుము + అనియెన్ = వినుమనియెన్, ఇక్కడ లోపము లేదు.

9 వ్యతిరేక మధ్యమ పురుష ము వర్ణమునకు నెల్ల యెడల లోపము వికల్పముగానగు.

ఉదా—నమ్మకుము + ఇట = నమ్మకిట, నమ్మకుమిట.

$$\text{చూడకుము} + \text{వానిని} = \left\{ \begin{array}{l} \text{చూడకు వానిని} \\ \text{చూడకుము వానిని.} \end{array} \right.$$

అక్కడికి వెళ్ళకు, అక్కడికి వెళ్ళకుము.

10 అనుకరణంబున విసర్గమునకు లోపంబు గలుగును.

ఉదా—వర్ణతాంశ్రీః + అనియె = వర్ణతాంశ్రీయనియె.

11 అనుకరణమున నమశ్శబ్దము తుది అకారమున కోత్యము వికల్పము గానగు.

$$\text{ఉదా—} \text{తుభ్యంనమః} + \text{అనె} = \left\{ \begin{array}{l} \text{తుభ్యం నమాయనె} \\ \text{తుభ్యం నమయనె.} \end{array} \right.$$

N. B. ఒకానొకచో నమశ్శబ్దమునకుఁ గాక యితరమునకుఁ గూడ
ఈ కార్యము గానించు చున్నది.

“ గతానుగతికో లోకోయటంచున్ ”

12 అనుకరణంబునఁ దుది హల్లునకు ద్విత్వము వచ్చును.

ఉదా—కింతత్ + అనియెన్ = కింత త్తనియెన్

క స్త్వం + అనియెన్ = క స్త్వమ్మనియెన్.

13 అనుకరణంబునం దహమాదుల మకారమునకు ద్విత్వము వికల్పముగానగు.

ఉదా—దాసోహం + అనియెన్ = $\begin{cases} \text{దాసోహమ్మనియెన్} \\ \text{దాసోహమనియెన్.} \end{cases}$

క ర్తవ్యం + అనెన్ = కర్తవ్యమ్మనెన్. కర్తవ్యమనెన్

11 ఉదంతనామముల కనుకరణమునందు వు గాగమంబగు.

ఉదా—ఇయంధేనుః + అనెన్ = ఇయంధేనువనెన్.

15 ఆ, ఈ, ఏ, ఇవి త్రికము.

ఉదా—ఆ + కాంత = అక్కాంత, ఈ + చోటు = ఇచ్చోటు ఏ + విధము = ఎవిధము.

Exercise.

i

ఓరారా ! పట్టపట్టుడు, కొట్టుడు, కొట్టుడని పిట్ట పిడుగులవలె
మీదబడు రక్కసులను లెక్క సేయక యప్పటప్పటికిఁ దగునట్లు
తప్పించుకొనుచుఁ దన వాలాగ్ని నించించుక యింటింట నిడుచు నక్క
డక్కడ వాని చక్కందన మెన్నుచుఁ బట్టపగలెల్లరుఁ జూచుచుండఁ నిది
ప్రాయిల్లిది కొత్త యిల్లిది లేఁ బెట్టిది పూఁగొమ్మయని చింతించక యందుం
గల గృహస్థులెల్లఁ గన్నలు మిటుమిట్లు గొలుపఁజూచి చెల్లాచెదరై,
తుత్తునియలై తుట్టుతుద కిట్టింకులింక నించుకేనియు భయంపడక పూదో
టతోపాటు నూత్రోపట్టినట్లున్న యిశ్వన్నియదహించి చిట్టచివరకు దెట్ట
తెరవుజేసెను. అట్టియెడ బెట్టిదపు రక్కసులెల్ల నోరీ ! మిత్రుఁడా యటు.

ప్రకరణము 3.

CHAPTER III.

వర్ణోత్పత్తి ప్రకరణము.

ఏ భాషకైనను శబ్దము ప్రధానము. ఆ శబ్దములు అక్షరధ్వని వలన నేర్పడుచున్నవి. ధ్వనిని తెలుపుగుఱ్ఱము అక్షరములు. ఏ ధ్వనిని భాగించుటకు పీలులేదో అది అక్షరము.

ప్రతి భాషకును ధ్వనినిచ్చు వర్ణముల పుట్టుక ఒక్క విధముగానే యుండును.

మనుజుడు నిరంతరము శ్వాసకోశమునుండి గాలిని లోపలికిపీల్చి మరల నైకి విడిచిపెట్టుచున్నాడు. ఇందులో లోపలినుండి నైకిరచ్చు గాలికి “నిశ్వాస మని పేరు. ఈ నిశ్వాసవాయువు వలననే వర్ణములు పుట్టుచున్నవి. శబ్దమును పలుకవలెనను కోర్కె మనస్సున కలుగగానే అది జతరాగ్నిని ప్రేరేపించును. ఆ కదలికవలన నిశ్వాసవాయువు బయలుదేరి ఉరము, కంఠము, శిరసు, జిహ్వములము, దంతములు, నాసిక, ఓష్ఠములు, తాలువులతో కలిసి యాయ వర్ణములను బుట్టించును. ఈ నిశ్వాసవాయువు గళమునుండి వెడలునప్పుడు కొన్ని అక్షరముల పలుకుబడికి గళము సంకోచము నొందును. అప్పుడు వెడలు ధ్వని నాదమని పేరు.

అచ్చులు.

హల్లులస్వతంత్రములు, అచ్చులు స్వతంత్రములు, హల్లులయొక్క సహాయము లేక అచ్చుల నుచ్చరింపవచ్చును. అచ్చుల సహాయము లేక హల్లుల ఉచ్చారణము సుకరముగాదు. కావున అచ్చులు ముందు చెప్పబడును. అచ్చులలో అ ఆ ఇ ఈ లు పుట్టిన కంఠము, మృదుతాలువుల స్థానక్రియమును బట్టి అవి ముందుగా జెప్పబడినవి. ఉత్తరోష్ఠమున బుట్టి, అధరోష్ఠము కరణముగా నుండుటచేత ఉ, ఊ, తరువాతను, ఋ, ౠ, ౡ, కొంచెము (ర,ల) అను హల్లుల ధ్వనిగల వగుటచేత వాని తరువాతను క్రిమ మేర్పడినది. ఏ, ఐ, ఓ, ఔలు, అచ్చులతో అచ్చులు గలుపుటచేత వానికి తరువాత చెప్పబడినవి.

హల్లులు.

హల్లుల ఉత్పత్తిక్రమమును బట్టియే వాని క్రమ మేర్పడినది. జిహ్వ మూలము (నాలుక మొదలు) తాలువు (దవడ) మూర్ధము నోటిలోని భాగము, దంతములు (పన్నులు) ఓష్ఠములు (పెదవులు) వరుసగా నున్నందున కవర్ణ ముందుగాను, తరువాత చవర్ణ, వానితరువాత త, టపవర్ణలు వరుసగా వచ్చినవి.

హల్లులను పలుకునప్పుడు ఆ వర్ణోత్పత్తి స్థానములకు, జిహ్వమూలము, జిహ్వమధ్యము, జిహ్వగ్రము, జిహ్వ క్షేపాగ్రములను స్పృశించును (తాకును).

ఈ స్పర్శమును గలుగజేయుటకు కొన్ని అభ్యంతర ప్రయత్నములు గలవు. ఇవియే హల్లులకు ముఖ్యమైనవి. ఇవి అచ్చులకు లేవు. ఇది వ్యాకరణ శాస్త్రక్రమము

అ, ఇ, ఉ, ఋ, ౠ హ్రస్వములు, అ + అ = (ఆ) అకా ఉ ఋ ౠ దీర్ఘములు.

అ + ఇ = ఏ	
అ + ఈ = ఓ	
అ + ఓ = ఐ	ఏ, ఐ, ఓ, ఔ సంయుక్తాచ్చులు.
అ + ఉ = ఓ	
అ + ఓ = ఔ	

అచ్చులంత స్ఫుటమైన ఉచ్చారణలేక, హల్లులంత ఉచ్చారణ విహీనముగాక ఉభయమధ్యముగా నున్న అక్షరములు ౦ : వీనికి ప్రత్యేకోచ్చారణ మలభముగాదు, కావున ఒక అక్షరముతో కలిపి యుచ్చరించుచుందురు.

సంస్కృతము (స్వర) ప్రధానమైన భాష. అపస్వరోచ్చారణ మహా ప్రాచీనము. ఇది పాత భాషాసంప్రదాయము కాపాడ బడుచుండెను.

క్ర.సం.	హ్రస్వమా దీర్ఘమా	సాధనము.	కరణము.	ప్రయత్నం	విశేషము.
అ	హ్రస్వము	కంఠము	ఓష్ఠము	సంవృతము	
ఆ	దీర్ఘము	"	"	"	
ఇ	హ్రస్వము	తాళువు	జిహ్వోష్ఠము	వివృతము	
ఈ	దీర్ఘము	"	"	"	నీని నుచ్చరించు
ఉ	హ్రస్వము	ఉత్తరోష్ఠము	ఆధరోష్ఠము	"	నపు పెదవులుదీ
ఊ	దీర్ఘము	"	"	"	ర్థములై వరుల
ఋ	హ్రస్వము	దంతపంక్తి	"	"	ములగును.
ౠ	దీర్ఘము	ఊర్ధ్వభాగము	"	"	
		దున్న ఉన్నత ప్రదేశము			హనుమాలా ప్రాంతములు
ౡ	హ్రస్వము	పార్శ్వములు	జిహ్వోష్ఠము	వివృతతర	స్పృశింపబడె
ౣ	దీర్ఘము	"	"	ప్రియత్నం	
ఎ	హ్రస్వము	కంఠము	"	వివృతతమ	హనువులు మిగు
ఏ	దీర్ఘము	తాళువు	"	ప్రియత్నం	లవ్యశ్యస్తము
ఐ	హ్రస్వము	"	"	వివృతతర	లుగావు
ఔ	దీర్ఘము	కంఠము	"	ప్రియత్నం	ఇదిలకారోకా
ఓ	హ్రస్వము	కంఠోష్ఠస్థానం	"	వివృతతమ	రగవభివ్యాహ
ఔ	దీర్ఘము	"	"	ప్రియత్నం	రంవల్లకల్లినది

N. B. హ్రస్వము=కుఱుచ, దీర్ఘము=నిడుద, అ, ఆః, కంఠ్య
ములు= కంఠముతో బలుకదగినవి ఇ ఈ తాళువులు = దవడలతో పలుకఁ
బడునవి. ఉ ఊ ఓష్ఠములు=పెదవులతో పలుకఁబడునవి. ఋ ౠ మూర్ధము=
నోటిలోని గోళాకారమున పలుకఁబడి శరస్సునందు వ్యనించునవి. ౡ ౣ
దంత్యములు = దంతములతో పలుకఁబడునవి : విసర్గః ఇది ప ఫ బ భ లకు
ముందువచ్చిన ఉపధ్మానీయమనియు క ఖ గ ఘ లకు ముందువచ్చిన జిహ్వో
మూలీయమనియు చెప్పఁబడును. దీనికి విడిగా ప్రయోగము లేదుగాన దీని
పూర్వాచ్చునుఁజేటి ఉత్పత్తిస్థాన మేర్పడుచుండును.

హల్లు అ ప థ క ము

వర్గములు.	పరుషములు	వర్గము	సరళములు	వర్గము	అనునాసికము.	ఉత్పత్తిస్థానముబట్టి సంజ్ఞలు
కవర్గము	క	ఖ	గ	ఘ	జ	కంఠ్యములు
చవర్గము	చ	ఛ	జ	ఝ	ఞ	తాలవ్యములు
టవర్గము	ట	ఠ	డ	ఢ	ణ	మూర్ధన్యములు
తవర్గము	త	థ	ద	ధ	న	దంత్యములు
పవర్గము	ప	ఫ	బ	భ	మ	ఓష్ఠ్యములు

క-ఖ-గ-ఘ-జ—కవర్గము

చ-ఛ-జ-ఝ-ఞ—చవర్గము

ట-ఠ-డ-ఢ-ణ—టవర్గము

త-థ-ద-ధ-న—తవర్గము

ప-ఫ-బ-భ-మ—పవర్గము

క-చ-ట-త-ప=పరుషములు.

గ-జ-డ-ద-బ=సరళములు.

జ-ఞ-ణ-న-మ=అనునాసికములు.

ఖ-ఛ-ఠ-ఛ-ఫ=వర్గయుక్తులు.

ఘ-ఝ-ఢ-ధ-భ=వర్గయుక్తులు.

[య, ర, ల, వ = 'అంతస్థములు' నాలుకచివరఁ బలుకబడునవి. శ, ష, స, హ ఊష్మములు (నోటిగాలిచేఁ బలుకఁబడునవి)]

అక్షరములు.	శ్వాసము	నాదము	ఘోషము	అఘోషము	వివారము	సంవారము	అల్పప్రాణము	మహాప్రాణము	అక్షరములు	శ్వాసము	నాదము	ఘోషము	అఘోషము	వివారము	సంవారము	అల్పప్రాణము	మహాప్రాణము
క	శ్వా	అ	వి	అల్ప	ద	నా	ఘా	సం	అల్ప	శ్వా	అ	వి	అల్ప	ద	నా	ఘా	సం
ఖ	శ్వా	అ	వి	మహా	ధ	నా	ఘా	సం	మహా	శ్వా	అ	వి	మహా	ధ	నా	ఘా	సం
గ	నా	ఘా	సం	అల్ప	వ	నా	ఘా	సం	అల్ప	నా	ఘా	సం	అల్ప	వ	నా	ఘా	సం
ఘ	నా	ఘా	సం	మహా	ప	శ్వా	అ	వి	అల్ప	నా	ఘా	సం	మహా	ప	శ్వా	అ	వి
ఙ	నా	ఘా	సం	అల్ప	ఫ	శ్వా	అ	వి	మహా	నా	ఘా	సం	అల్ప	ఫ	శ్వా	అ	వి
చ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	బ	నా	ఘా	సం	అల్ప	చ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	బ	నా	ఘా
ఛ	శ్వా	అ	వి	మహా	భ	నా	ఘా	సం	మహా	చ	శ్వా	అ	వి	మహా	భ	నా	ఘా
జ	నా	ఘా	సం	అల్ప	మ	నా	ఘా	సం	అల్ప	జ	నా	ఘా	సం	అల్ప	మ	నా	ఘా
ఝ	నా	ఘా	సం	మహా	య	నా	ఘా	సం	అల్ప	ఝ	నా	ఘా	సం	మహా	య	నా	ఘా
ట	నా	ఘా	సం	అల్ప	ర	నా	ఘా	సం	అల్ప	ట	నా	ఘా	సం	అల్ప	ర	నా	ఘా
ఠ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	ల	నా	ఘా	సం	అల్ప	ఠ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	ల	నా	ఘా
ద	శ్వా	అ	వి	మహా	వ	నా	ఘా	సం	అల్ప	ద	శ్వా	అ	వి	మహా	వ	నా	ఘా
ధ	నా	ఘా	సం	అల్ప	శ	శ్వా	అ	వి	మహా	ధ	నా	ఘా	సం	అల్ప	శ	శ్వా	అ
ణ	నా	ఘా	సం	మహా	ష	శ్వా	అ	వి	మహా	ణ	నా	ఘా	సం	మహా	ష	శ్వా	అ
త	నా	ఘా	సం	అల్ప	స	శ్వా	అ	వి	మహా	త	నా	ఘా	సం	అల్ప	స	శ్వా	అ
థ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	హ	నా	ఘా	సం	మహా	థ	శ్వా	అ	వి	అల్ప	హ	నా	ఘా

హాల్లుల ఉచ్చారణ.

హాల్లుల సక్రమోచ్చారణమునకు క ఉదాహరణముగా చెప్పబడును.

కొ, ఇది జిహ్వములమునబుట్టి దవడలు మృదు తాలువు లుకరణముగా వెలువడును. కొ నోయముసికొని ఉచ్చరించుటకు వీలులేదు. కొ ఉచ్చరించు నపుడు ఘోషములేదు, గావున అఘోషము, దవడలు, మృదుతావులకు దృఢముగా తాకుటచేత శ్వాసము, ధ్వనికంతమందు తగిలి ఆలస్యముగా వెలుపలికి వచ్చుటచేత మహాప్రాణమని వైయాకరణులు సిద్ధాంతము చేసియున్నారు.

$$కొ + అ = కొ + క = క.$$

అచ్చుల ఉచ్చారణము.

అచ్చులు 1 అను నాసికము 2 అనను వాసికములు అని రెండు విధములు. ఈ రెండువిధములైన అచ్చులు, 1 హ్రస్వములు 2 దీర్ఘములు 3 ఘోషములని మూడువిధములు, ఈబహువిధములైన భేదములు యథాశాస్త్రీయముగా పాటింపబడుచున్నవి.

ఉచ్చారణ సూత్రములు.

1. భూతార్థక క్రియాపదములయందును తద్ధర్మార్థక క్రియాపదములయందునుండు యకార మెత్వముగలది,

ఉదా— భూ. కనియెన్ వినియెన్

త. కనియెడున్, వినయెడున్

N. B. కనియన్ అని ఉచ్చరించరాదు,

2. ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతు అను పదములలోని మధ్యయకార మెత్వముగలది.

N. B. పయ్యెద శబ్దములోని యకార మత్వముగా కవికర్ణ రసాయనాదులందు బ్రయోగము.

3. ఆంధ్రభాషయందు పదాది ణకార, యకార, శకారములును, ఉ ఊ, ఓ ఓలంగూడిన (వు, వూ, వొ, వో) వకారమును లేవు.

ఉదా— యెవడు. తప్పు = ఎవడు అనవలెను

వూరు. తప్పు — ఊరు అనవలెను

శావు వోపిక, తప్పు = లావు ఓపిక. ఓప్పు.

య, ర, ల వ లకువలెనే శ, మ, స, హ ల ఉచ్చారణముగూడ మిక్కిలి జాగ్రత్తతో నేర్చుకోవలయును. అట్లు నేర్చుకొననిచో నర్థభేదము గలుగును.

ఉదా— శరము (బాణము) సరము (దండ)

మణ్ముఖుడు - కుమారస్వామి,

సన్ముఖుడు = మంచిమొగముగలవాడు,

హంస - ఆంస

CHAPTER IV.

సంస్కృతాంధ్రశబ్ద పరిజ్ఞానము.

“ వాఁడు + కంసారి = వాఁడుకంసారి ” ఇచ్చటఁ బ్రథమాంత మయిన తెలుఁగుశబ్దముపైఁ గనదడవలు రావుగావునఁ బైపదము సంస్కృతమో తెనుఁగో తెలిసికొనవలసియున్నది.

సమాసము చేయునపుడు సంస్కృతాంధ్ర పదములు కొన్నియెడలం దక్క సమసించఁగూడదు, గావున సంస్కృతాంధ్ర పదములను దెలిసికొనుట యావశ్యకము.

ఉదా—అల్ప దండు.

ఇచ్చట దండు యనునది తెలుఁగు. అల్ప అనునది సంస్కృతము. కావున నిట్లుండఁగూడదు. “అల్పసేన” రెండును సంస్కృతములే కావున నిట్లుండ వచ్చును.

ఏ శబ్దము సంస్కృతమో యే శబ్దము తెలుఁగో తెలియుటకై కొన్ని గూఱుతులు చెప్పబడు చున్నవి.

1. వర్ణములవలనఁ గనుగొనుట—అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ ఊ, ఊ, ఐ, ఓ, ఔ, ం, క, గ, చ, జ, ట, డ, ణ, త. ద, న, ప, బ, మ, య, ర, ల, వ, శ, హ, ళ, ళ, ఈ యక్షరములు సంస్కృతాంధ్రముల రెంటియందు నుండును.

ఋ, ౠ, ౡ, ః ఖ, ఘ, ఙ, ఛ, ఝ, ఞ, ఠ, డ, ఢ, ధ, ఫ.

భ, శ, వ, ఈ యక్షరములు సంస్కృతమున మాత్రమేయున్నవి.

ఎ, ఓ, ం, చే, జ, ట, డ, ఇవి తెలుఁగులో మాత్రమేవచ్చును.

సంస్కృతక్షరములు గలవి సంస్కృతశబ్దములని తెలుఁగక్షరములు గలవి తెలుఁగు శబ్దములనియు స్పష్టమేకదా.

Exceptions.

అందు తవు, తవర, థాక, తవణించు, తజభి, ఇత్యాదులు సంస్కృతాక్షరములు, గలిగియుఁగొన్ని తెలుఁగుశబ్దములై యున్నవి.

ఇ, ఈ, ఎ, ఏ లతోఁగూడని వయ్యఁ దావ్యములైన చలు గలవి సంస్కృతశబ్దములు.

ఉదా—చంద్రుఁడు, చోరుఁడు, విచారము, జయము, జాయ, రజ్జోగుణము.

ఇక రెండవ భావము నమానములగు నక్షరములు మాత్రమేగల శబ్దములు తెలియుటకు సాధనములేవనః—

స్థిరవర్ణము నకుఁ బూర్వము, అనుస్వారము కలదియు, యకారమాది యందుఁ గలదియు, సంస్కృత శబ్దము. ఇట్లు వర్ణములచేఁ దెలియవలయును.

ఉదా—సంసారము, సింహము, సయమి, యతి యోగము.

2. ఇతరములవలనఁ గనుగొనుట—దీర్ఘసమాసము కలవి సంస్కృత శబ్దములు.

ఉదా—నీరాకరనుతాసమేతుఁడు.

ఒకవో సంస్కృతమని తెలిసిన శబ్దముతో సమసించిన సందేహశబ్దము మఱియొకవోఁ గాన్పించినప్పు డది సంస్కృతమే యని గుర్తించుకోవలెను.

ఉదా—కోర్కెధ సమేతుఁడు.

ఇచ్చట సమేతశబ్దము వర్ణములవలనఁ దెలియకున్నను ధకారముగల కోర్కెధ శబ్దముతో సమసించి యుండుటచే సంస్కృతమని తెలిసికొనవలెను.

ప్రేరణ లేకుండ ధాతువు నుచ్చరించు నపుడే, ఇంచుగాగమము కలది సంస్కృతము.

ఉదా—హరించు, పూరించు, జయించు, భోగించు.

ప్రేరణలేకుండ ధాతువు నుచ్చరించుటయని చెప్పుట యేలయనఁగా ప్రేరణార్థమందలి యిచ్చుగాగమము గలవి తెలుఁగు శబ్దములగును.

ఉదా—వండించు, తిట్టించు.

అంగలాదుల యందలి యింఁచుగాగమముగలవి తెలుఁగు శబ్దములు.

ఉదా—అంగల + ఇంచు=అంగలించు, ఇట్లే, అడకించు, ఆరగించు, ఆవులించు, ఉంకించు, ఉగ్గడించు, ఓరించు, కారిచు, గాలించు, జాడించు, తిలకించు, తులకించు, పంకించు, పరికించు, పలవించు, అప్పించు, ఒప్పించు, ఆలించు” ఇత్యాదు లంగ లాదులు.

ఉపసర్గలుగల శబ్దములు సంస్కృత శబ్దములు.

ఉదా—ప్రకారము.

ఇచట “ప్ర” ఉపసర్గము కావున నిది సంస్కృతము.

“ప్ర, పరా, అప, అవ, సు, అను, నిర్, దుర్, అ, అధి, అపి, వి, ని, అతి, సు, అభి, ఉప, పరి, ప్రతి, ఉత్” ఇవి ప్రాదులు. (ఉపసర్గలు)

N. B. అ, ఈ, ఏ, తా, నా, నీ మొదలగు సర్వనామశబ్దములును, శ్రీనివలన బుట్టిన, అక్కడ, అట్లు మొదలయిన శబ్దములును, నాలుగయిదు మొదలగు సంఖ్యావాచక శబ్దములు తెలుఁగులు.

తద్భవశబ్దము లన్నియుఁ దెలుఁగులే—ఉదా—పక్క (పక్షశబ్దతద్భవము.)

తెనుఁగుభాషాప్రణాళిక.

(సంస్కృత పదములు రెండు విధములుగాఁ దెనుఁగునం బ్రవేశించుచున్నవి. (1) అందుఁ గొన్ని ప్రాకృత భాషలలో జొచ్చి ప్రాకృత పదంబులై, అచ్చటనుండి (through that medium) తెలుఁగునఁ జేరుచున్నవి. (2) మఱికొన్ని సంస్కృత శబ్దంబులు ప్రాకృతభాషయందు జేరక సరిగాఁ (directly) దెలుఁగునం బ్రవేశించుచున్నవి. ఈ సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దములు తెలుఁగున జేరునపుడు చివరమాత్రము స్వల్పములగు మార్పులు చెందినం జెందుఁగాని యితరభేదముల నొందవు. ఈ ద్వివిధ పదంబులే

“తత్సమంబులు” (Sanskrit and Prakrita words naturalised in Telugu) అని వ్యవహరింపబడును. ఇట్లు తెలుగు లోనికి వచ్చిన సంస్కృతపదములు “సంస్కృతసమము” అనియు, ఇట్లే వచ్చిన ప్రాకృతపదములు ప్రాకృతసమము అనియు, దెలియఁ బడుచున్నవి. ఇట్టి పదములుగాక. సంస్కృత ప్రాకృత శబ్దంబులముఁగొన్ని చివరమార్పులేగాక, పదములలోని వర్ణములు పోయిగాని వర్ణములు మాఱిగాని క్రొత్తవర్ణములు చేఱికాని మాఱు రూపంబులనొంది తెనుఁగునఁజేరెడు కొన్ని సంస్కృత ప్రాకృతశబ్దములు “తద్భవంబులు” (disguised words) అని చెప్పఁ బడును. ఇట్లు సంస్కృతమునుండి పుట్టిన పదములు “సంస్కృత భవములు” ప్రాకృతమున నుండి పుట్టినవి. “ప్రాకృతభవములు” సంస్కృతసమ, ప్రాకృతసమ, సంస్కృత భవ, ప్రాకృతభవములే కాక, “దేశ్యములు” అనెడి పదంబులును దెలుఁగునం గలవు. సంస్కృత సమంబులుగాక తక్కిన నాల్గువిధములైన యాంధ్రపదంబులు “అచ్చికములనియు. అచ్చతెనుఁగు” అనియుఁ దెలియఁబడును.

“త్రిలింగలక్షణము.”

శుద్ధాంధ్రములు.

ఉదా—

“నిలిచినజూచిగొల్ల దొరనిండినబత్తినిఁ గేలుమోడ్చి య
బ్బలియుఁడొసంగువీవనలఁ బల్మఱుఁగైకొనిగొప్పతమ్మికెం
పులు గదియించినట్టి జిగిపుత్తడి ముక్కలిపీటమీఁద ని
నిచ్చలముగనుంచి పూజలిడిచయ్యననాతని తోడనిట్లునున్.”

(నీలాసుందరి పరిణయం.)

“అనినన్నీళులు తేరఁగాననిచి యొయ్యన్నెన్నొసల్ తానె లో
నెనరారందన చేతులంగడిగి చిన్నెంగాంచిరా కన్నియల్
కని యెంతో యరుదందఁ గొఁగిటను జక్కంజేర్చియా తొయ్యలి
దనయారంజెయిసాచిరాదిగిచి కన్నీరొల్కగా నిట్లునున్”

(“శుద్ధాంధ్రనిరోధ్య నిర్వచన ప్రైశ్నః.”)

మిశ్రములు.

“అటజనికాంచే భూమినురుడంబర చుంబి శిరస్సరజ్ఞో
పటల ముహూర్ముహూర్లుత దభంగతరంగమృదంగనిస్వన
స్ఫుటనటనానురూప పరిపుల్లకలాప కలాపిజాలముం
గటక చరత్కరేణకర కంపితసాలము శీతశైలమున్”

(మనుచరిత్రము)

“ఏనుహితంబుఁజెప్ప నిటు లేచి దురాచారణంబు లిమ్మెయిన్
మానవు, రోగిచేదయిన మందుదనుం దెవులంటఁ దాకినం
గానియెఱుంగడఱ్ఱ ప్రతికారముగల్గునె యట్లువోలెనీ
దైన నికృష్టవృత్తి ఫలమంది తలంచెదుగాక సిమ్మటన్”

(నిర్వచనోత్తర రామాయణం)

నీతి చంద్రికలోని ఈక్రిందిభాగమును గైకొని, యిందలి
సంస్కృత సంస్కృతేతరపదములు సకారణముగాఁ జూపెదము.

‘అని వీణాకర్ణుడు చెప్పఁగా విని చూడాకర్ణుడు తడవులఁబట్టి యీ
యెలుక యిక్కడ నొక లాఁగ తావుచేసికొని విడువక వాసము చేయు
చున్నది. ఇట్లు వసించుటకు నిమిత్తము తెలిసినదికాదు. త్రవ్వించెదఁ
గాక యని చెప్పి యొక గుద్దలితో నేను వసించు వివరము త్రవ్వి చిరకాలా
పార్జితమయిన నా ధనము సర్వము గ్రహించెను. తరువాత సత్వోత్సాహ
ములు లేక నానాఁడాహారము సయితము సంపాదించుకొనఁజాలక దిగులు
పడి కృశించి మెల్లమెల్లఁగా సంచరించుచుండఁగాఁ జూచి చూడాకర్ణు
డిట్లునియె. ధనముగలవాఁడె బలవంతుఁడు, ధనముగలవాఁడె పండితుఁడు,
ధనము సర్వశ్రేయములకు నిదానము, ధనము లేనివాని జీవనమేల? ఈ
మాషికము తన ధనము కోలుపోయికదా తొంటి జవసత్త్వములుడిగి స్వజాతి
పామ్యమును బొందెను! (నీతిచంద్రిక మిత్రలాభము.)

- (1) అని = అనుధాతువు. ధాతువుతో నించుగా గమములేదు గావు నందెనుఁగు. 2 వీడాకర్ణుఁడు = ఇది సంజ్ఞ. ఇదియేభావ యుక్తోన్నను దోషములేదు. కాని దీని యవయవములగు వీణాశబ్దము, కర్ణశబ్దములు సంస్కృతములే. 3 చెప్పన్, కాన్, విని = ఇవి చెప్ప, అగు, విను అను ధాతువులు. ఇంచుగా గమము లేదుగావునఁ దెలుఁగు. 4 చూడాకర్ణుఁడు = వీణాకర్ణునివలెనే 5. తడవులంబట్టి = తడవులు, తెలుఁగు. ఇది గురుతులే నిది. పట్టి = పట్టుధాతువు. 6. ఈ యెలుక = ఈ = సర్వనామము కావునఁ దెలుఁగు. ఎలుక = హ్రస్వ ఒకారమున్నది. గావున దెనుఁగు 7 ఇక్కడ ఈ + కడ = ఇక్కడ, ఈశబ్దముతో సమసించినది గావునఁ దెలుఁగు. 8 ఒక = హ్రస్వ ఒకారమున్నది గావునఁ దెలుఁగు 9 లాఁగ = అరసున్న యున్నది గావునఁ దెలుఁగు 10 తావు = తెలుఁగు. గుఱుతులేదు. 11 చేసికొని = చేయుధాతువు, కొనుధాతువు తెలుఁగు. 12 విడువక = విడుచు ధాతువు తెలుఁగు. 13 వాసము = సంస్కృతము గుఱుతులేదు. 14 చేయుచున్నది = చేయుధాతువు తెలుఁగు. 15 ఇట్లు = యీశబ్దముతోనుండి పుట్టిన అవ్యయము తెలుఁగు. 16 వసించుటకు = వసించుధాతువు ఇంచుగా గమమున్నది గావున సంస్కృతము, 17 నిమిత్తము = ని = ఉపసర్గ యున్నది గావున సంస్కృతము. 18 తెలిసినది = ప్రాస్వ ఒకారమున్నది కావునను, మఱియుఁ దెలియుఁ ధాతువు గావునను దెనుఁగు. 19 కాదు = అగుధాతువు తెలుఁగు. 20 త్రిప్పి, చూచెదన్, కాక, అని చెప్పి = తెలుఁగు ధాతువులు. 21 ఒక ప్రాస్వ ఒకారమున్నది గావునఁ దెలుఁగు. 22 గుద్దలితో = కుద్దాలశబ్ద తద్భవముగాన తెలుఁగు. 23 నేను = సర్వనామము గావునఁ దెలుఁగు. 24 వసించు = ధాతువు. సంస్కృతము. 25 వినరము = 'వి' ఉపసర్గ సంస్కృతము. 26 త్రిప్పి = త్రవ్వ ధాతువు. తెలుఁగు. 27 చిరలోకాపార్జితము = దీర్ఘసమాసము. సంస్కృతము. ఇందులో చిరకాల డప మొనలగు శబ్దములు మఱియొకచోట వచ్చినను సంస్కృతములే యని తెలియనగును. 28

అయిన = అగు ధాతువు తెలుగు. 23 నా = సర్వనామము తెలుగు. 39
 ధనము = ధ, వత్తున్నదిగావున సంస్కృతము. 31 సర్వము = గురుతులేదు.
 సంస్కృతము. 32 గ్రహించెను = గ్రహించు ధాతువు సంస్కృతము. 33
 తరువాత = గురుతులేదు తెలుగు. 34 సత్త్వోత్సాహములు = ఉత్సాహ శబ్ద
 ములో, ఉత్. ఉపసర్గముగావున కమాసమంతయు సంస్కృతమే. 35
 లేక = కలుగుధాతువు తెలుగు. 36 ఆనాడు = ఆసర్వనామము గుటచేతను
 నాడులో అరసున్న యుండుటచేతను, తెలుగు. 37 ఆహారము = ఉపసర్గ
 సంస్కృతము. 38 సయితము = సహితశబ్దతద్భవము తెలుగు. 39 సఃపా
 దించు సుం = ఉపసర్గ, మఱియు, ఇంచుగా గమము గల ధాతువు కావున
 సంస్కృతము. 40 కొనన్ = హ్రస్వ ఏకారము తెలుగు. 41 చాలక =
 చాలు ధాతువు తెలుగు. 42 దిగులు = గురుతు లేదు. తెలుగు. 43
 పడి = పడుధాతువు తెలుగు. 44 కృశించి = ఋకార శవర్ణ ఇంచుగా
 గమములు గలది కావున సంస్కృతము. 46 మెల్ల మెల్లగా = హ్రస్వ ఏకా
 రముగావున తెలుగు. 46 కాన్ = అగుధాతువు తెలుగు. 47 సంచరిం
 చుచు = సంచరించు = సుం ఉపసర్గ, ఇంచుగా మధాతువుకాకట్టి సంస్కృ
 తము. 48 ఉండఁగాఁ = ఉండు, అగుధాతువులు తెలుగు. 49 చూచి =
 చూచుధాతువు తెలుగు. 50 చూడాకర్ణుడు = ఇది సంజ్ఞ పెనుకటివలెనే
 51 ఇట్లు ఈశబ్దములోనుండి పుట్టిన అవ్యయము తెలుగు. 52 అనియె =
 అనుధాతువు తెలుగు. 53 ధనము = 'ధ' వత్తుగావున సంస్కృతము. 54
 కలవాడె = కల. కలుగుధాతువు. తె. వాడు = ఆ = సర్వనామశబ్దము. తె.
 ఎ = హ్రస్వ ఏకారము తెలుగు. 55 బలవంతుడు = సంస్కృతముగురుతు
 లేదు. 56 ధనము = పూర్వమువలెనే. 57 కలవాడె = పూర్వము వలెనే.
 58 పండితుడు = గురుతు లేదు సంస్కృతము. 59 ధనము = పూర్వమువ
 లెనే. 60 సర్వ శ్రేయములకుఁ = శవర్ణముగల శ్రేయశబ్దముతో సమా
 కముగావున సఃలేయు సంస్కృతము. 61 నిదానము = 'ని' ఉపసర్గకావున

సంస్కృతము. 62 ధనము = పూర్వమువలెనే 63 లేనివాడు = లేని = కలుగు
 ధాతువు తెలుగు. వాడు = తొల్లిటి వలెనే. 64 జీవనము = గుఱుతు
 లేదు, సంస్కృతము. 65 ఏల = ఏ శబ్దములోనుండి పుట్టినది కావున
 డెనుగు. 66 ఈ = ఈశబ్దముతెలుగు. 67 మూషికము = మకారమున్నది
 కావున సంస్కృతము. 68 తన = తాశబ్దము తెనుగు. 69 ధనము = పూర్వ
 మువలెనే. 70 కోలుపోయి = నిత్యము సము పోవుధాతువు తెనుగు. 71
 కదా = గుఱుతు లేదు, తెలుగు. 72 తొంటి = హ్రస్వ ఒకారమున్నది
 గా వున తెలుగు. 73 జవసత్త్వములు = జవ = జకారము, అకారముతోఁ
 గూడుకొనియుఁ దాలవ్యమయినందున నీకమాస మంతయు సంస్కృతమే.
 74 ఉడిగి = ఉడుగుధాతువు తెలుగు 65 స్వజాతీసామ్యమును = “జా”
 అకారముతోఁ గూడుకొనియుఁ దాలవ్యమగుటచే సమాసమంతయు సంస్కృ
 తమే. 76 పొందెను = హ్రస్వ ఒకారము. పొందుధాతువు, ఉన్నది కావున
 డెలుగు.

Exercises.

I

“పింగళకుం దొల్లి నేవించుచుండి కాటకపాటకంబులను రెండు జంబు
 కంబులు కృతాపరాధంబులగుటంజేసి నిష్కాశితంబులయ్యె అయ్యవి వెండియు
 తేని యనుగ్రహంబు సంపాదించగోరి సుజీవకు వనుసరించు చున్నయవి.
 ఇదియు మదీయోద్యోగంబున కనుకూలంబు కానంబడు చున్నయది. నెఱ
 విమ్మ పోయివచ్చెద.” (నీతిచంద్రిక-మిత్రలాభము)

ఇందలి సంస్కృతశబ్దములను తెలుగుశబ్దములను విడదీయుఁడు.

II

“ఒక్క జలాశయంబునం దనాగత విధాతయుఁ బ్రత్యుత్పన్న మతియు
 యద్భవివ్యంబునని మూడు మత్స్యంబులు వసించుచుండు. ఒక్కనాడనాగత

విధాతప్రత్యుత్పన్న మతి యద్భవిష్యంబులంగాంచి యీయేడింతనఱకు వాన
లేబరంబయ్యె” (నీతిచంద్రిక—మిత్రభేదము)

 ఇందలి సంస్కృతశబ్దములను దెలుగుశబ్దములను విడచీయుడు.

III

“బదరికా వనంబునందు సాహోదంబను కాసారంబుగలదు. అక్కడి
కొక్క మొసలి కొక్కెరనచ్చి నయివంబులు నిమిలించి యాహారంబు మాని
డువ్కరంబయిర తపంబు చేయు గానివలె నొంటికాలితో నిలువంబడి
యుండెను. (నీతిచంద్రిక—మిత్రభేదము)

 ఇందలి సంస్కృతశబ్దములను దెలుగుశబ్దములను విడచీయుడు.

IV

“అనినఁ గరటమండు నీకుఁ గార్యసిద్ధిఁగావుత. అదెఁటేడును, మరలి
తన యిరవునకుఁ జనుచున్నవాడు. ఆతఁడెరవు శ్రేయసంతకుఁ నీవు బోయి
చాకొనవచ్చుబొమ్ము.” (నీతిచంద్రిక—మిత్రభేదము)

 ఇందలిసంస్కృతశబ్దములను దెలుగుశబ్దములను విడచీయుడు.

CHAPTER V.

HINTS ON SANSKRIT SANDHI.

సంస్కృతసంధి.

సంస్కృతభాష స్వర ప్రధానమైనభాష. అందలి సంధులన్నియు తెలుగుభాషలోని సంధులవలె కృతకములుగాక, భ్వనికాస్త్ర సంప్రదాయవర్ధకములుగా నుండును. సక్రమ శబ్దోచ్ఛారణమున నాసంధులు సూత్రములతో నిమిత్తములేకుండ యధారూపముగానే యలవడును.

ఉదా. రామ + అనుజః = రామానుజః.

సంధి.

అచ్సంధి, హల్సంధి, విసర్గసంధి, ప్రకృతిభావసంధి, స్వాదిసంధి— అని సంధు లయిను విధంబులు.

అచ్సంధి.

1 సవర్ణ దీర్ఘసంధి— హ్రస్వదీర్ఘంబులయిన అ, ఇ, ఉ, ఋ, ౠ, వర్ణకంబులకు (సవర్ణములు) అనగా మరల నవియే పరమగునపుడు పూర్వ పర బంబులకు దీర్ఘంబగు. సవర్ణమనగా ఏకస్థానమున బుట్టివది.

అఅ + అఅ = అ, ఉదా: నిరూఢ + ఆత్ముండు = నిరూఢాత్ముండు,

ఇఈ + ఈఈ = ఈ ఉదా-ఋషి + ఈశ్వర = ఋషీశ్వర.

ఉఊ + ఉఊ = ఊ- ఉ పృను + ఊరువు = పృగూరువు.

ఋఋ + ఋఋ = ఋ- ఉర, పితృ, ఋణము = పితౄణము.

2 గుణసంధి—అకారమునకు హ్రస్వదీర్ఘంబులైన-ఇ = ఉ-ఋ-ౠ- వర్ణకంబులు పరంబు లగునపుడు వరుసగా ఏ - ఓ - అ - వర్ణకంబులా దేశంబులగు. ఏ, ఓ లకు గుణమనిపేరు.

అఅ ఇఈ = ఏ-ఉదా, నర, ఈశ్వరుడు = నరేశ్వరుడు

అఅ + ఉఊ = ఓ. ఉదా, నృప, ఉత్తముడు = నృపోత్తముడు

అల + ఋబూ = అల్, ఉదా, సప్త + ఋషి = సప్తషి

అల + ఇగ్గా = అల్-ఉదా, తప, గృహారంశపల్కారం

3 వృద్ధిసంధి— ఆకారమునకు-ఎఐ-ఓఔ-లు పరములగు నపుడు
కృమముగా వి-ఔ లాదేశంబులగు. వి, ఔ లకు వృద్ధియనిపేరు.

అల + ఏఐ = వి. ఉదా. దళిత. ఏన = దళితైన

అల + ఓఔ = ఔ-ఉదా = దివ, ఓకనులు = దివకనులు.

4 యణాదేశసంధి— ఇఉ ఋ-ఇ వర్ణకంబులకు సవర్ణము లుకాని
వర్ణకములు పరములగునపుడు యర-ల వర్ణకంబులాదేశంబులగు. య, ర, ల, వ
లకు “యణ్” అని పేరు.

ఉదా—ప్రతి, అధిప్రత్యధి, విష్ణు, అంశము = విష్ణ్వంశము, ధాత్య
అంశము = ధాత్యంశము-ఇ, ఆకృతి = లాకృతి.

అ చ్చ ం ధి వి వ ర ణ ము.

అ. అ.

అ + అ = అ

ఉదా— రామ + అనుజః = రామానుజః.

అ + అ = అ

స్వరూప + అనంద = స్వరూపానంద.

అ + అ = అ

అంగనా + అనుషంగ = అంగనానుషంగ

అ + ఇ = ఏ

ఉప + ఇంద్ర = ఉపేంద్ర

అ + ఈ

దేవ + ఈశ = దేవేశ

అ + ఇ = ఈ

గంగా + ఇష్ట = గంగిష్ట, రమా + ఈశః = రమేశః

అ + ఉ = ఓ

గంగ + ఉదకం = గంగోదకం

అ + ఊ = ఓ

వామ + ఊరు = వామోరు

అ + ఉ, ఊ

రమా + ఉదయ = రమోదయ, నాగవాసా + ఊరు = నాగవాసోరు

అ + ఋ = ఎ

కృష్ణ + ఋద్ధి = కృష్ణర్ధి

అ + ఋ = ఌ

మమ + ఋకారేణ = మమర్కారేణ

అ, అ + ఋ, ఋ

రమా + ఋకారేణ = రమర్కారేణ

రమా + ఋకారేణ = రమర్కారేణ

అ + ఌ = ఌ

తవ + ఌకార = తవల్కార

అ + ఌ = ఌ

ఇహ + ఌకారేణ = ఇహల్కారేణ.

అ + ఏ = ఏ

తవ + ఏషా = తవైషా. కృష్ణ + ఏకత్వం = కృష్ణైకత్వం.

అ + ఐ = ఐ

దేవ + ఐశ్వర్యం = దేవైశ్వర్యం;

ఆ

ఆ + ఏ = ఐ

సా + ఏవ = సైవ; సా + ఐంద్రీ = సైంద్రీ.

అ + ఓ = ఔ

సోమ + ఓషధి = సోమోషధి;

అ + ఔ = ఔ

పరమ + ఔషధం = పరమోషధం;

ఆ, ఓ; ఔ = ఔ

గంగా + ఓఘ = గంగోఘ, కాభా + ఔన్నత్యం = కాభోన్నత్యం.

ఇ, ఈ

ఇ + అ, ఆ = య

దధి + ఆత్రీ = దధ్యత్రీ; కృషి + ఆరంభ = కృష్యారంభ.

ఈ + అ, ఆ = య

గౌరీ + అంక = గౌర్యంక; కుమారీ + ఆలాప = కుమార్యాలాప

ఇ, ఇ, ఈ + ఈ

కరి + ఇంద్రీ = కరీంద్రీ; గిరి + ఈశ = గిరీశ

ఈ + ఇ, ఈ = ఈ

మహీ + ఇయం = మహీయం, ఊజీ + ఈశ్వరః = ఊజీశ్వరః

ఇ + ఉ, ఊ = య

యది + ఉత్తిష్ఠసి = యద్యుత్తిష్ఠసి;

అతి + ఊషర = అత్యూషర

ఈ + ఉ, ఊ = య

వదీ + ఉద్భోషః = నద్యుద్భోషః; వేణీ + ఊనా = వేణ్యానా

ఇ + ఋ, ఋ, ౠ, ౡ = య

మతి + ఋక్షః = మత్స్యక్ష

కతి + ఋకారాః = కత్యకారాః

ఇ + ఇ ఇ

గతి + ఇ కారేణ = గత్యకారేణ
ఇ

ఇతి + ఇ దంతా = ఇత్యదంతా
ఇ

ఈ ఇ

ఈ + ఋ, ఋ, ఇ, ఇ = య

నదీ + ఋచతి = నద్యచతి

ఇ + ఏ, ఐ, ఓ, ఔ = య

ఇతి + ఏవం = ఇత్యేవం

అతి + ఐశ్వర్యం = అత్యైశ్వర్యం

గిరి + ఓషధయః = గిర్యోషధయః

కవి + ఔపాసనం = కవ్యోపాసనం

ఈ + ఏ, ఐ, ఓ, ఔ = య

వాణీ + ఏకా = వాణ్యేకా

దేవీ + ఐక్యం = దైవ్యైక్యం

కుమారీ + ఓష్ఠః = కుమార్యోష్ఠః

వేణీ + ఔషమ్యం = వేణ్యోషమ్యం

ఉ, ఊ.

ఉ + అ, ఆ, ఇ, ఈ = వ.

మధు + ఆరిః = మధ్వరిః.

ప్రభు + ఆశ్రయః = ప్రభ్వాశ్రయః.

మధు + ఇష్టః = మధ్విష్టః.

లఘు + ఈక్షణం = లఘ్విక్షణం.

ఉః అ, + అ, ఇ ఈ = వ.

స్వయంభూ + అర్చనం = స్వయంభవార్చనం.

వధూ + ఆననం = వధ్వాననం.

తనూ + ఇషవః = తన్నిషవః

దృంభూ + ఈక్షణం = దృంభ్విక్షణం

ఉ + ఉ ఉః = ఉః

విష్ణు + ఉదయః = విష్ణూదయః

తరు + ఉఃథః = తరుఃథః

ఉ + ఉ ఉః = ఉః

తనూ + ఉచితా = తనూచితా

ఉ + ఋ, ఋ, ఇ, ఇ, ఎఐ, ఓ, ఔ = వ

తను + ఋణం = తన్వణం

బహు + ఎన = బహ్వేన

ధేను + ఐశ్వర్యం = ధేక్షేశ్వర్యం

మంజు + ఓష్ఠః = మంజోష్ఠః;

చారు + ఔషధం = చార్షాషధం

ఉః + ఋ, ఋ, ఇ, ఇ, ఎ, ఐ, ఓ, ఔ = వ

ఋ, ఋ.

ఋ + అ, అ, ఇ, ఈ, ఉ, ఉః = రేప (ర)

ధాతృ + అంశః = ధాత్రంశః

జామాతృ + ఆగమః = జామాత్రాగమః

భర్తృ + ఇచ్ఛా = భర్త్రిచ్ఛా

పితృ + ఈప్సితం = పిత్రీప్సితం

మాతృ + ఉత్పన్నః = మాత్రుత్పన్నః

పితృ + ఊర్ధ్వం = పిత్రూర్ధ్వం

N. B. ఋకాలములకు, అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఊ. లుపరమైనను నిష్టేయగును.

ఋ + ఋ = ఋ, ఋ

హోతృ + ఋకారః = హోతృకార, హోతృకారః

జాతృ + ఋణం = జ్ఞాతృణం, జ్ఞాతృణం

పితృ + ఋణం = పితృణం

ఋ + ఋ = ఋ

కృ + ఋకారేణ = కృకారేణ

ఋఋ = ఋ(లేక) ఋ

హోతృ + ఋకార = హోతృకార
ఋ

ఋ + ఎ, ఐ, ఓ, ఔ = రేప

పితృ + ఎకః = పిత్రేకః

ధాతృ + ఐక్యం = ధాతౌక్యం

భ్రాతృ + ఓదనః = భ్రాత్రోదనః

పితృ + ఔర్ధ్వదేహికం = పితౌర్ధ్వదేహికం

N. B. ఋ + ఎ, ఐ, ఓ, అవును నిష్టేయగును.

ఋ

ఋ + అ = ల

ఋ + అయం = లయం

ఎ

ఎ + అ = ఎ

హరే + అవ = హరేవ

ఎ + అ = అయ్

హరే + అః = హరయః

ఎ + ఆ = అయ్, ఇది వికల్పము

గృహ + ఆగతః = గృహయాగత, గృహఆగత

హరే + ఇహ = హరయిహ, హరఇహ

అరే + ఈశః = అరయీశః, అరఈశః
 హరే + ఈదృశీ = హరయీదృశీ, హరఈదృశీ
 గృహీ + ఉత్సవః = గృహాయుత్సవః, గృహఉత్సవః
 స్థలే + ఉపరః = స్థలయూపర, స్థలఉపర
 స్వర్గే + ఋభవః = స్వర్గయృభవః, స్వర్గఋభవః
 ఏతే + ఋవర్ణాః = ఏతయౌవర్ణాః, ఏతఋవర్ణాః
 ఇమే + ఇకారాః = ఇమయకారాః, ఇమఇకారాః
 ఇ

హరే + ఎహ = హరయేహ, హరఎహ
 జనే + వికమత్యం = జనవికమత్యం
 జలే + ఓదనః = జలయోదనః, జలఓదనః
 ముఖే + ఔత్సుక్యం = ముఖయాత్సుక్యం, ముఖఔత్సుక్యం

వి

వి + అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఋ, ఋ, ఇ, ఐ, ఎఐ, ఓఔ =

అయోనికల్పము.

తస్మై + అఖిలం = తస్మాయఖిలం, తస్మాఅఖిలం
 తస్మై + ఆసనం = తస్యాయాసనం, తస్మాఆసనం
 యస్మై + ఇదం = యస్మాయీదం, యస్మాఇదం
 కస్మై + ఇష్టం = కస్మాయీష్టం, కస్మాఇష్టం
 తస్యై + ఇతి = తస్యాయీతి, తస్మాఇతి
 ధృత్యై + ఈహతే = ధృత్యాహతే, ధృత్యాఈహతే
 శ్రియై + ఉద్యతః = శ్రియాఉద్యతః, శ్రియాఉద్యతః
 శ్రియై + ఉర్మికా = శ్రియాయూర్మికా, శ్రియాఉర్మికా
 స్థిత్యై + ఉతం = స్థిత్యాతూతం, స్థిత్యాఉతం
 హస్యై + ఋణం = హస్యాయృణం, హస్యాఋణం.

శ్రియై + ఎవః = శ్రియాయేవః, శ్రియాఎవః

పుష్ట్యై + ఇంద్రం = పుష్ట్యాయేంద్రం, పుష్ట్యాఇంద్రం

తస్మై + విచ్ఛకం = తస్మాయేచ్ఛకం, తస్మావిచ్ఛకం

పుష్ట్యై + ఓదనః = పుష్ట్యాయోదన, పుష్ట్యాఓదనః

రుజ్జీవృత్తై + ఔషధం = రుజ్జీవృత్తాయాషధం
రుజ్జీవృత్తాయాషధం

శుచ్యై + ఔపాసనం = శుచ్యాపాసనం
శుచ్యాపాసనం

ఓ

ఓ + అ = ఓ

N. B. పదాంతముల విషయమున మఱికొన్నిచోట్ల అవ్ అనే
అదేశము వచ్చును.

గురో + అభివాదయే = గురోభివాదయే

గురో + ఆః = గురువః

విష్ణో + అం = విష్ణవం

ఓ + అ.....ఐ = అవ్, అవ్ లోని వ వికల్పముగా లోపించును.

గురో + ఆనమామి = గురవానమామి. గురఆనమామి

విష్ణో + ఇహ = విష్ణవిహ, విష్ణఇహ

కృశానో + ఇంధనం = కృశానవింధనం, కృశానఇంధనం

శంభో + ఈషత్ = శంభవీషత్, శంభయీషత్

విష్ణో + ఉత్సారయ = విష్ణు ఉత్సారయ, విష్ణుఉత్సారయ

గురో + ఊర్మయ = గురూర్మయ, గురఊర్మయ

వటో + ఋక్షః = వటవృక్షః, వటఋక్షః

గురో + ఋణం = గురవృణం, గురఋణం

విష్ణో + ఎహ = విష్ణవేహ, విష్ణఎహ

గో + ఐశ్వర్యం = గవైశ్వర్యం, గవిశ్వర్యం

విష్ణో + ఓదనః = విష్ణవోదనః, విష్ణఓదనః

నూనో + ఔషధం = నూనపౌషధం, నూనఅవుషధం

ఁ

ఁ + అ.....వి = అవ్, ఆదేశ వకారమునకు లోపమువికల్పము.

బుద్ధౌ + అమితః = బుద్ధావమితః, బుద్ధాఅమితః

తౌ + ఆక్రాంతౌ = తావాక్రాంతౌ, తాఆక్రాంతౌ

ఆసౌ + ఇంద్రః = అసావింద్రః, అసాఇంద్రః

కరా + ఈద్యశౌ = కరావీద్యశౌ, కరాఈద్యశౌ

హరా + ఉద్యత = హరావృద్యత, హరాఉద్యత

కుచా + ఉర్ధగౌ = కుచావూర్ధగౌ, కుచాఉర్ధగౌ

కృతా + ఋకారః = కృతావృకారాః కృతాఋకారాః

పఙ్తా + ఋకారా = పఙ్తావృకారా, పఙ్తాఋకారా

క్ష్ప్రా + ఋకారః = క్ష్ప్రావకారః, క్ష్ప్రాఋకారః

నరా + ఎతౌ = నరావేతౌ, నరాఎతౌ

గజౌ + వింద్రౌ = గజావైంద్రౌ, గజావింద్రౌ

భూమా + ఓషధిః = భూమావోషధిః భూమాఓషధిః

రిపా + ఔద్ధత్యం = రిపావౌద్ధత్యం, రిపాఔద్ధత్యం.

Exceptions.

ని పా త లు .

సార + అంగః = సారంగః (పశువు, పక్షి) సారాంగము (అన్యము)

సీమ + అంతః = సీమంతః (కొప్పు) సీమాంత (అన్యము)

శక + అంధుః = శకంధుః

కుల + అటా = కులటా

పటత్ + ఇతి = పటితి

పటత్ + పటత్ + ఇతి = పటత్పటేతి

హల + ఈష = హలీష

స్వ + ఈరం = స్వేరం

ప్ర + ఊఠః = ప్రోఠః

ప్రవృ + ఉహః = ప్రవృహః

ప్ర + ఋణం = ప్రార్ణం

దళ + ఋణః = దళార్ణః

శివ + ఏహ = శివేహ

బింబ + ఓష్ఠః = బింబోష్ఠః, బింబాష్ఠః

గో + అక్షః = గవాక్షః

గో + ఇంద్రః = గవేంద్రః

అహా, అహా. ఉతాహా, హాహా, హాహా, అఘో, భో, శో, ఇవి ఓకారాంత నిపాతలు.

నిపాతలనగా, ధాతుప్రత్యయ వివేచనలేని శబ్దములు.

ప్రకృతి భావ సంధి.

ప్రకృతి భావమవగా, పూర్వపర వర్ణములు అచ్చులుగా నున్నప్పటికిని సంధిని బొందక ఉన్న రూపములున్నట్లే యుండుట.

ఓకారాంత నిపాతలు. అ, ఆ, ఇ, ఉ, య, ఏకాక్షర నిపాతలు. ఇవియన్నియు స్వరములు పరముకాగా ప్రకృతి భావమును పొందును. ఔకారమును బొందని ద్వివచనాంతములు అచ్చుపరముకాగా ప్రకృతి భావమును పొందును.

ప్రకృతిభావము వికల్పము.

మణీ + ఇవ = మణీవ, మణీఇవ

దంపతీ + ఇవ = దంపతీవ, దంపతీఇవ

జంపతీ + ఇవ = జంపతీవ, జంపతీఇవ

అముకే + అత్రతివృతః = అముకేత్రవివృతః

స్థితములకు అచ్చులు పరముకాగా ప్రకృతిభావము వచ్చును.

హల్స్యంధి.

సకారమునకును శేవణమునకును శకారమును చవర్ణమును బరంబులగునపుడు వానికిఁ గ్రమముగా శవర్ణ చవర్ణము లాదేశములగు ఉ — తపన్ + శక్తి = తపశ్శక్తి, శిరన్ + ఛేదము = శిరశ్చేదము. నుహ్ + జనుఁడు = హృజనుఁడు.

2 సకార-తవగణములకు మకార - టవగణములు పరంబులగునపుడు వానికి గ్రమముగా మకార టవర్ణము లాదేశములగు. ఉ — మనన్ + మత్పదము = మనష్పదము, ధనన్ + టంకారము = ధనష్టంకారము, తత్ + టీక = తట్టీక.

3 తవర్ణమునకు లకారము పరమగునపుడు లకారంబాదేశంబగు.

ఉ॥ విద్యుత్ + లత = విద్యుల్లత.

4 వర్ణములయందు మొదటి నాల్గక్షరములలో దేనికయిననొక అనునాసికవణము పరంబగునపుడు అ (పూర్వ) వణంబున కావణముండునట్టి వర్ణముయొక్క అనునాసికము వైకల్పికముగా నాదేశంబగు.

ఉ॥ వాక్ + మయము = వాఙ్మయము, వక్ష్యమాణవిధిచే వాగ్మయము.

5 పరువములకు అచ్చులుగాని, అను నాసికములుగాని గఘ జర్ఘ ష ఠ డ ధ ఙ భ హ యవలర వర్ణములు గాని, పరము లగునపుడు సరళములాదేశంబగు ఉ॥ సద్ + మేమ = శదమేమ, భిష్యత్ + భ రేమ = భిషివ్యద్భారతము.

6 హ్రస్వముకంటెఁ బరంబయిన ఛ కారమునకుముందు చకారాగమంబగు, ఉ॥ తను + ఛాయ = తనుచ్ఛాయ.

7 పదాంతంబగు ిఘాఞ్చునకంటెఁ బరంబగు ఛ కారమునకు ముందు

చకారాగమము వైకల్పికము - ఉ—మాయా + ఛలము=మాయాఛలము,
మాయాచ్ఛలము.

8 అను నాసికవణములు కాబట్టి స్వర్ణాక్షరములకంటె పరమమున
శేవణమునకు అచ్చులుగాని, హ-య-వ-ర-ల-వణములుగాని, పరమాలగు
నపుడు ఛకారము వికల్పముగా నాదేశమగు ఉ॥ దిక్ + శబ్దము=దిక్శబ్దము-
దిక్ శబ్దము.

హ ల్ప ం ధి వి వ ర ము .

ఇందులో అచ్ సంధిలో అకారము మొదలుకొని, అన్ని అచ్చులకు
వ్రాసినట్లు వ్రాయుటకు వీలులేదు.

కాబట్టి యే అక్షరములు సంధివల్ల ప్రయోగములయందు సంధివల్ల
బుట్టిన వికారమును బొందుచున్నవో అవి మాత్రమే ఉదాహరింప బడు
చున్నవి.

- (1) వాక్ + అత్త = వాగత్త
వాక్ + జయతి = వాగ్జయతి
అచ్ + అత్త = అజత్త
అచ్ + గచ్ఛతి = అజ్గచ్ఛతి
షట్ + అత్త = షడత్త
తత్ + అత్త = తదత్త
తత్ + గచ్ఛతి = దద్గచ్ఛతి
కకుప్ + ఆస్తై = కకుబాస్తై
కకుప్ + జయతి = కకుబ్జయతి

వి క ల్ప స ం ధు లు .

- (2) వాక్ + మతిః = వాగ్మతిః, వాద్మతిః
అచ్ + మాత్త = అజ్మాత్ర, ఆజ్మాత్ర
షట్ + ముఖాని = షడ్ముఖాని, షణ్ముఖాని

తత్ + నయనం = తద్నయనం, తన్నయనం

విద్యుత్ + మాలా = విద్యుద్మాలా. విద్యున్మాలా

త్రిష్టప్ + మినోతి = త్రిష్ట బ్మినోతి, త్రిష్టమ్మినోతి

(3) వాక్ + శూరః = వాక్శూరః, వాక్శూరః

అచ్ + శేషః = అచ్ఛేషః, అచ్ఛేషః

షట్ + శ్యామాః = షట్శ్యామాః, షట్శ్యామాః

(4) తత్ + శ్వేతం = తచ్ఛ్వేతం, తచ్ఛ్వేతం

తత్ + శ్లక్షం = తచ్ఛ్లక్షం. తచ్ఛ్లక్షణం

తత్ + శ్మశ్రు = తచ్ఛ్మశ్రు, తచ్ఛ్మశ్రు

(5) వాక్ + హరిః = వాగ్హరిః వాగ్హరిః

అచ్ + హరా = అజ్ఞరౌ, అజ్ఞరౌ

షట్ + హలాని = షడ్దలౌని, షడ్దలౌని

తత్ + హితం = తద్ధితం, తద్ధితం

కకుప్ + హాసః = కకుబ్హాసః, కకుబ్హాసః

(6) తత్ + లునాతి = తల్లునాతి

తత్ + చరతి = తచ్ఛరతి

తత్ + ఛాదయతి = తచ్ఛాదయతి

తత్ + జయతి = తజ్జయతి

తత్ + రూపయతి = తజ్ఞాపయతి

తత్ + ఇకారేణ = తజ్ఞికారేణ

తత్ + టీకనే = తట్టికనే

తత్ + రకారేణ = తట్టకారేణ

తత్ + డీనం = తడ్డినం

తత్ + డాకతే = తడ్డాకతే

తత్ + ణకారేణ = తణ్ణకారేణ

(7) కక్ష్ + అపై = కక్ష్పాపై

సుగణ్ + అత్త = సుగణ్ణత్త

- పచన్ + ఇ హ = పచన్నిహ
 కృషన్ + ఆస్తే = కృషన్నాస్తే
- (8) భవాన్ + చరతి = భవాంశ్చరతి
 భవాన్ + చంద్రః = భవాంశ్చంద్రః
 భవాన్ + ఛాదయతి = భవాంశ్చాదయతి
- (9) సన్ + సః = సన్తస్యః, సత్సః
 భవాత్ + సత్వరం = భవాత్సత్వరం, భవాత్సత్వరం
- (10) భవాత్ + టీకతే = భవాంట్టికతే
 భవాత్ + రకారేణ = భవాంఘ్రకారేణ
- (11) భగవత్ + తనోషి = భగవంస్తనోషి
 భవాత్ + ధుటతి = భవాంఘటతి
- (12) భవాత్ + లిఖతి = భవాల్లిఖతి
 భవాత్ + లునాతి = భవాల్లునాతి
- (13) భవాన్ + జయతి = భవాఙ్జయతి
 భవాన్ + రూషయతి = భవాఙ్గూషయతి
 భవాన్ + ఇకారేణ = భవాఙ్గికారేణ
 భవాన్ + శేతే = భవాఙ్శేతే
 కుర్వన్ + శూరః = కుర్వన్శూరః, కుర్వన్శూరః
- (14) భవాత్ + డీనః = భవాన్దీనః
 భవాత్ + ధౌకతే = భవాన్ధౌకతే
 భవాత్ + ణకారేణ = భవాన్ఞకారేణ
- (15) త్వమ్ + శంసని = త్వంశంసని
 త్వమ్ + సమర్థః = త్వంసమర్థః
 త్వమ్ + రమసే = త్వంరమసే

N. E. పదాంతమందు మకారము వికల్పముగా అనుస్వారమును బొందును.

- (16) దేవమ్ = దేవం, దేవమ్
పురుషాణాం = పురుషాణం, పురుషాణాం
- (17) త్వమ్ + కరోషి = త్వజ్కరోషి, త్వంకరోషి
త్వమ్ + చరసి = త్వచ్చరసి, త్వంచరసి
త్వమ్ + టీకసే = త్వణ్టీకసే, త్వంటీకసే
త్వమ్ + తరసి = త్వన్తరసి, త్వంతరసి
త్వమ్ + పచసి = త్వచ్ఛచసి, త్వంపచసి
త్వమ్ + పఠసి = త్వమ్పఠసి, త్వంపఠసి
- (18) సమ్ + యంతా = సంయంతా, సయ్యంతా
యమ్ + లోకం = యంలోకం, యల్లోకం
సమ్ + వత్సరః = సంవత్సరః, సంవ్యవత్సరః
- (19) వట్ + సంతః = వత్సంతః, వట్సంతః
- (20) వట్ + సంతః = వత్సంతః, వట్సంతః
దేవేట్ + సదృశః = దేవేట్సదృశః
- (21) ఉత్ + స్థానం = ఉత్థానం
ఉత్ + స్తంభనం = ఉత్తంభనం.

విసర్గసంధి.

1 విసర్గంబునకు-చ-ఛ-ట-ఠ-త-థ-శ-వ-స-లు పరంబు లగునపుడు
ఘకారంబు దేశంబగు. ఉ—తేజః + తిమిరము = తేజస్తిమిరము.

2 విసర్గమునకు కఖలు - పఫలు- పరంబులగునపుడు జిహ్వమూలీ
యము, ఉపద్మానీయ అనువర్ణములా దేశంబులగు.

ఉ॥ మనః + కాతిన్యము = మనః కాతిన్యము శ్రేయః, పాప్తి =
శ్రేయః పాప్తి.

విసర్గసంధివివరణము.

- (1) కః + చరతి = కశ్చరతి
 కః + చంద్రః = కశ్చంద్రః
 కః + ఛాదయతి = కశ్చాదయతి
 భవతః + ఛాగః = భవతశ్చాగః
- (2) కః + టీకతే = కష్టికతే
 కః + టత్వేన = కష్టత్వేన
 కః + రకారేణ = కస్థకారేణ
- (3) కః + తరతి = కస్తరతి
 కః + తృప్తిః = కస్తృప్తిః
 కః + ధుడతి = కస్థుడతి
 కః + ధకారః = కస్థకారః
- (4) కః + కరోతి = కఃకరోతి, కఃకనోతి
 కః + కంతుక = కఃకంతుక, కఃకంతుకః
 కః + ఖనతి = కఃఖనతి, కఃఖనతి
 కః + ఖల్వాటః = కఃఖల్వాటః, కఃఖల్వాటః
- (5) కః + పచతి = కఃపచతి, కఃపచతి
 కః + పఠతి = కఃపఠతి, కఃపఠతి
 కః + ఫలతి = కఃఫలతి, కఃఫలతి
- (6) భవతః + శయనం = భవతశ్శయనం, భవతఃశయనం
 కః + మండః = కష్టమండః, కఃమండః
 కః + సాధుః = కస్సాధుః, కఃసాధుః
- (7) కః + అత్రి = క్షోత్రి
 కః + అర్థః = క్షోర్థః
 కః + అయం = క్షోయం

(8) కః + గచ్ఛతి = కోగచ్ఛతి

రామః + గుణవాన్ = రామోగుణవాన్

కః + ఘనః = కొఘనః

కః + ధావతి = కొధావతి

కః + జకారః = కొజకారః

కః + యక్షః = కొయక్షః

నీలః + దామః = నీలోదామః

శూరః + లక్ష్మణః = శూరోలక్ష్మణః

శిష్యః + వందతే = శిష్యోవందతే

శీఘ్రః + హయః = శీఘ్రోహయః

(9) కః + ఆగచ్ఛతి = కఆగచ్ఛతి, కయాగచ్ఛతి

కః + ఇహ = కఇహ, కయిహ

కః + ఈదృశః = కఈదృశః, కయీదృశః

కః + ఉపరి = కఉపరి, కయుపరి

(10) పునః + రాత్రిః = పునారాత్రిః

హరిః + రమ్యః = హరీరమ్యః

శంభుః + రాజతే = శంభూరాజతే

గురుః + రక్షకః = గురూరక్షకః

హరే + రక్షణం = హరేరక్షణం

(11) కః + కః = కస్కః

సర్పిః + కుండికా = సర్పికుండికా

ధనుః + కపాలః = ధనుష్కపాలః

(12) నమః + కరోతి = నమస్కరోతి

పురః + కరోతి = పురస్కరోతి

అయః + కారః = అయస్కారః

అయః + కామః = అయస్కామః

అయః + కంసః = అయస్కంసః

ఇట్లే—అయస్కంభః, అయస్కాత్రిం, అయస్కాశాః

అయస్కర్తిః, అధస్పదం, శిరస్పథం

(13) నిః + ప్రత్యూహం = నిష్ప్రత్యూహం

ఆవిః + కృతం = అవిష్కృతం

దుః + కృతః = దుష్కృతః

(14) ద్విః + కరోతి = ద్విష్కరోతి, ద్విఃకరోతి

ద్విఃకరోతి

త్రిః + కరోతి = త్రిష్కరోతి, త్రిఃకరోతి

త్రిఃకరోతి

(15) కః + తస్యః = కఃతస్యః

ఘనః + క్షుభ్యతి = ఘనఃక్షుభ్యతి

ది త్వ స ం ధి .

(1) వట + చ్ఛాయా = వటచ్ఛాయా

కవి + చందః = కవిచ్ఛందః

తను + చవిః + తనుచ్ఛవిః = తనుచ్ఛవిః

(2) వేలా + ఛాదయతి = వేలాచ్ఛాదయతి,

వేలాచ్ఛాదయతి

క్రీడా + ఛాగః = క్రీడాచ్ఛాగః

(3) ఆ + ఛాదయతి = ఆచ్ఛాదయతి

మా + ఛిదత = మాచ్ఛిదత

(4) దధి + అత్త్రీ = దధ్యత్త్రీ

సుధీ + ఉపాస్యః = సుధ్యుపాస్యః

(5) హరి = అనుభవః = హర్యనుభవః

హర్యనుభవః

స్వాది సంధి.

శివః + అర్చః = శివోర్చః

మనః + రధః = మనోరధః

విసర్గసంధిః సకారము (తేజః + తిమిరము = తేజస్తిమిరము) వచ్చునది విసర్గసంధి యనబడును.

శబ్దాంతమందుగల విసర్గకు రుత్వమువచ్చి అది ఓత్వముగా మారునది స్వాదిసంధి యనబడును.

ఉదా॥ శివసు + అర్చః = శివ + రు + అర్చః = శివ + ఓ + అర్చః = శివోర్చః.

Exercise.

సా ధ క ము.

I

ఈ క్రిందివానికి సంధులు సేయుడు.

నిరూఢ + ఆత్మండు, ఋషి + ఈశ్వర, పృథు + ఊరువు, పితృ + ఋణము, నర + ఈశ్వరుడు, నృప + ఉత్తముడు, సప్త + ఋషి, తన + బ్రాహ్మణ, దళిత + వన, దిన + ఓకసులు, ప్రతి + అర్థి, విష్ణు + అంశము, పితృ + అంశము, బ్ర + ఆకృతి, తపస్ + శక్తి, శిరస్ + ఛేదము, సుహృత్ + జనుడు, మనస్ + మట్పదము, ధనుస్ + టంకారము, తత్ + టీక, విద్యుత్ + లత, వాక్ + మయము, సత్ + అమలము, భవిష్యత్ + భారతము, తను + ఛాయ, మాయా + ఛలము, ధిక్ + శబ్దము, తేజః + తిమిరము, మనః + కాతన్యము, శ్రేయః + ప్రాప్తి, తపః + వృత్తి, మనః + ఇంద్రియము.

II

ఈ క్రిందివానికి సంధిచేయుడు.

విలసత్ + గాండివ, చాలన + ఉద్ధతి

విద్యుత్ + లత, సముద్యుత్ + గర్జ
జలద + ఆకారత, పర్జన్య + ఆకర్షి, దోస్ + బల
తీవ్ర + ఆరి, దుష్ + విషహ, నిస్ + మూర్తి
తురంగమ + ఉత్కరము, సంగ్రామ + అర్హ
మనస్ + రథము, దోస్ + గర్వము

Exercise.

సాధకము.

II

ఈ క్రిందిపదములలో సంధులను విడచియుడు.

సాదపాబ్ధి, సరస్వరస్వతి, దుస్సహ, దుష్కృతాంతకుడు, ఉజ్వలము
ఉద్ధత, దనుజేంద్రానీక, శుంభద్భజ, గర్వోన్మత్త, కల్పచ్ఛిద, నిర్వృత్తి,
ఉర్విభృద్ధన, అంతర్మ్యస్త, భాగ్యాక్షర, స్తోమాపాకరణ, సభాగారాంత,
జగత్ప్రసిద్ధ, దుగ్ధాణ్ణరాశి.

Exercise.

సాధకము.

III

 ఇందలి సంధులను గనుగొని విడచియుడు.

మ. రణభేరిప్రకటాంకభాంకరణ సంరావంబు త్రైలోక్య భీ
షణమైమ్రోయ భుజాసహస్రసముదం చచ్చితహేతిచ్చటా
ఘృణిశోభిల్లననర్హరత్నఖచిత ప్రేంఖచ్చతాంగాధిరో
హణుడైసంగరకేళికిన్ వెడలె నుద్యద్వాహినీయుక్తుడై.

మ. కృతనానావిధసాధనశ్రమ సమిత్క్రిడా చమత్కార ని
ర్జితబేతాళు లవక్రవిక్రమగుణ శ్రీతుల్యకంఠీరవున్
శతకోటి ప్రతిమానవిగ్రహు లుదంచ ధైర్యజాంబూన ద

క్షీణిభృతుల్భట సుఖముల్నడచె నక్షీణప్రతాపోన్నతిన్.

శా. లోకస్తుత్యవిధూతి నన్యపుతనాలుంటాకబాహుబల
శ్రీకల్మీశరథదంతిఘోటక భటశ్రేణీసుముద్ధాంత సే
నాకల్ప ధ్వజవిభ్రమంబున సుహృద్యప్రోద్యముండె శతా
నీకుండుద్ధతి నేగుదెంచె నఖిలానీకంబు లుప్పొంగగన్.

శా. భీష్మద్రోణకృపాదిధన్వి నికరాభీలంబు దుర్యోధన
గ్రీష్మాదిత్యపటుప్రతాప విసరాకర్ణంబు శస్త్రాస్త్ర జా
లోష్మస్ఫారచతుర్విధోజ్జ్వల జలాత్యుగ్రంబుదగ్రధ్వజా
ర్చిష్మత్త్వాకలితంబు సైన్యమదియేఁ జేరంగశక్తుండనే.

మ. అచలాధీశ్వరధీరు రేకపలిదుగ్గాధ్యక్షు విద్వేషిరా
ట్పొచయోద్వేలబలావలేప తిమిర ప్రవ్యోతనుక విక్రమా
ర్కచరిత్రోత్తమ కావ్యనాయకుని వేడ్కంబ్రస్తుతింపందగన్
సుచరిత్రాధ్యుని వత్సవాయ తెలుగున్ ఊణీశ చూడామణిన్.

IV

ఇందలి సంధులు కనుగొని విడచీయుండు.

శా. గంధేభేంద్రసమానయాన ! తెలియంగాఁజూడు వీనిం జతు
ష్కంధి పోవృత మేదినీవలయ విశ్రాంతప్రతాపాబ్జినీ
బంధున్ యుద్ధకృతి ప్రసిద్ధబల వత్స్రత్యర్థిరాజన్య ని
ర్బంధున్ సాంబశివార్చనా సుగుణసంబంధున్ జరాసంధునిన్.

మ. ఘనమై నీపురుషాహు లాంగల ముఖాఘాతంబుతోడన్ జనా
ద్దనశాన్తచ్యుత సాయకావలియుఁ గందేర్పుష్పజాలంబు నీ
యనిరుద్ధోగ్రశిలీముఖాలియు మచీయాస్త్రాఘమున్ ధార్తరా
ష్ట్రునికాయోద్ధత కాయఖండనపటిష్ఠంబయ్యెడింబోరిలాన్.

CHAPTER V.

అర్థానుస్వార పరిజ్ఞానము.

తెనుఁగునందుఁ జీరకాలములనుండి పదమధ్యములయందును, రెండు శబ్దముల సంధియందును, అర్థానుస్వారమొకటి కానంబడుచున్నది. ఇది లోపించిన యొక హల్లును నూచించుచుండును. ఈ యర్థానుస్వారమునకుఁ బ్రస్తుతమునఁ బ్రత్యేకోచ్ఛారణ తరుచుగ లేకున్నను బూర్వము, అర్థానుస్వారమునకుఁ బూర్వమందుండు అచ్చును, అను నాసికముగా నుచ్చరించుచుండెడివారు.

ఇప్పుడు దీని ప్రయోజన మంతగాఁ గాన్పించకపోయినను “శబ్దముల యొక్క వ్యుత్పత్తులను, భిన్నస్వరూపములైన పదములయొక్క పరస్పర సంబంధములను దెలిసికొనుట కనుకూలమై యున్నది.” మఱియు భిన్నార్థముం దెలియఁ జేయుటకుఁ గూడ నుపయోగించును.

ఈ విషయమై విపులముగా వ్యాకరణములయందు వ్రాయఁబడక పోవుటచేత విద్యార్థులకు బండితులకుఁ గూడ దుర్జ్ఞేయముగా నున్నది.

బిందువు, పూర్ణము, ఖండము అని రెండువిధములు.

పూర్ణబిందువు—(౦) పూర్ణానుస్వారమనియు నిండు నున్న యనియు, నెఱి నున్న యనియు వ్యవహరింపఁబడును.

ఖండబిందువు—(౧) అర్థానుస్వారమనియు, అర్థబిందువనియు, అరనున్న యనియు, వ్యవహరింపఁబడును.

బిందువు మరల— సిద్ధబిందువనియు, సాధ్యబిందువనియు, వ్యవహరింపఁబడును.

సిద్ధమనఁగా— శబ్దములతోఁ గూడనే యుండునది.

సాధ్యమనఁగా— వ్యాకరణముచే సాధింపఁబడునది.

ఉదా:— కఠ = సిద్ధఖండము.

కొండ = సిద్ధపూర్ణము.

చదివెబొత్తము = సాధ్యఖండము.

చెంగలువ = సాధ్యపూర్ణము.

N. B:— ఇట్లు బిందువు—సిద్ధపూర్ణము, సిద్ధఖండము.

సాధ్యపూర్ణము, సాధ్యఖండము.

అని నాల్గు దెలుగుల నుండును.

ఆట, ఇక, చుడు, తోచు, లేత, కలగు, చెలగు, మీద,
ఇత్యాదులయందలి బిందువు సిద్ధఖండము.

ఆందము, వంకర, కుంద, గంప, ఇత్యాదులయందలి బిందువు సిద్ధ
పూర్ణము.

- (1) రాముడు, కృష్ణుడు, చేయడు, చేయుడు, చేయనువ్వాడు, ఇత్యా
దులయందలి డు వర్ణకమునకుఁ పూర్వము వచ్చినదియును,
- (2) చేయఁగలను, చేయింపఁగలను, చేయింపఁబడును, అని యిట్లు, కల,పడు
అనునవి పరమగునపుడు వచ్చినవియును,
- (3) ఇందుండఁ జూచితినీ, ఇంటిలోఁ జదువుము, తాఁజదివె, సింగపు
గొదమ, యిట్లు పరుషములు సరళములుగా మారునపుడు పూర్వ
మందున్న నకారము బిందువుగా మారునవియు, మఱికొన్ని సంధి ప్రక
రణమునందుఁ జూపఁబడినవియు సాధ్యఖండములు.

చెప్పఁబడియె, తెలుంగు, రాముండు, ఇత్యాదులయందలి బిందువు
సాధ్యపూర్ణము.

- (1) హ్రస్వము మీది యరసున్న వికల్పముగా నిండునున్న యగును.

ఉదా:— చూడఁబడెను.

చూడఁబడెను.

నెలత.

నెలత.

కృష్ణుడు.

కృష్ణుండు.

మొదలయినవి.

(2) దీర్ఘముమీఁది యరసున్నకు నిండుసున్న రాదు.

ఉదా—వీఁడు

వ్రాయఁచున్నాఁడు.

తోఁబట్టావు.

నేఁజూచితిని.

తోట.

}
|
> మొదలయినవి.
|
}

(3) ఇఁక, అట చుఁడు శబ్దములు దప్ప మాటల మొదటి హ్రస్వముపై నర్థబిందువు లేదు.

(4) అచ్చతెనుఁగు శబ్దములయందు బిందువు పరుషపరశములకు ముందే యుండునుగాని, స్థిరములకు ముందుగా నుండదు.

N. B. పరుషములకు ముందు తప్పక యుండవలెనని కాదు. ఉన్నచో నక్కడనే యుండవలెనని తాత్పర్యము.

ఉదా—పొంకము. కలఁక, కడంక,

కంచము, తలఁచుట, కలంచి,

} పరుషములు,

ఉదా— మెలఁగెన్, అడంగెన్, పెంగరవు,

చూచెఁగొండ, పట్టెఁగొమ్మ, కడఁజూఁ

నంజు, కురుంజు కెంజిగురు,

వచ్చెఁజాన.

}
|
> సరళములు.
|
}

సిద్ధానుస్వారమును గనుఁగొనుట మిక్కిలి శ్రమమైనను గొన్ని సంకేతములను బాలావబోధార్థము వివరించుచున్నాము.

అర్ధానుస్వారము సాధారణముగా లోపించిన యక్షరముయొక్క గాని అక్షరములయొక్క గాని స్థానమందు వచ్చును.

ఈక్రిందివానిలో యువర్ణాంత ధాతువులయొక్క యు వర్ణమునకు బదులుగా నరసున్న వచ్చును.

ఉదా— మేయు + మేత.

ఇట్లే— వ్రేత, వ్రాత, కూత, నేత, మోత, మోత, లాత, చేత, పోత, గీత, పూత, కోత, నవత, అలత, రోత,

ఏకరూపముగల కొన్నిశబ్దములు అరసున్నను గలిగియుండుట, లేకుండుట వలన సర్థభేదమును బొందుచు సిద్ధానుస్వారముల యావశ్యకతను వెల్లడించుచున్నవి.

ఉదా —

- 1 అట = అక్కడ; అఁట = ఆశ్చర్యార్థకము
- 2 ఆకరము = ఉనికిపట్టు; ఆఁకరము = కోపము
- 3 ఈగు = ఇగు; ఈఁగు = చొచ్చు
- 4 ఊక = ఉముక; ఊఁక = ఊఁగులాట
- 5 ఊచు = జబ్బుచే పెండ్రికలురాలు; ఊఁచు = ఊఁగఁజేయు
- 6 ఊతము = కుట్టుబడినది; ఊఁతము = పట్టు
- 7 ఊదర = గడ్డిహోని భేదము; ఊఁదర = ధూమము
- 8 కాచు = రక్షించు; కాఁచు = కాఁగఁజేయు
- 9 కాడు = శ్మశానము; కాఁడు = నాటుట
- 10 కాపు = కాయగాచు; కాఁపు = కాపురము
- 11 కాపు = కావలి; కాఁపు = శూద్రుఁడు
- 12 గాడి = బండి; గాఁడి = వంటకొఱకుఁద్రవ్వినది
- 13 చాగుట = నడుచుట; చాఁగుట = పొడవగుట
- 14 చూడుము = కనుము; చూఁడుము = కాల్చుము
- 15 చేత = విభక్తిప్రత్యయము; చేఁత = చేయుధాతువు
- 16 జిలుగు = చిక్కు; జిలుఁగు = మందము
- 17 డాగు = మచ్చ; డాఁగు = దాఁగు
- 18 తఱుగు = ఖండించు; తఱుఁగు = నశించు
- 19 తాకు = తగులు; తాఁకు = మూర్ఖుఁడు
- 20 తాచు = ఖచితముచేయు; తాఁచు = తన్ను
- 21 తాపు = చెక్కు; తాఁపు = తన్ను

- 22 తీగ = చెరువుముందరి స్థలము; తీఁగ = లత
- 23 తొలకు = ఉపరంధ్రము; తొలఁకు = చలించు
- 24 తోడు = ఆన; తోఁడు = కెళ్ళగించు
- 25 దాక = పెడలుపు మూతిగలకుండ; దాఁక = వఱకు
- 26 దాపరించు = ప్రాప్తించు; దాఁపరించు, దొంగిలించు
- 27 దాపు = చేరువ; దాఁపు = ద్వాఁచుకొను
- 28 దాపు = వాయింపు; దాఁపు = ఖచితముచేయు
- 29 నాడు = దేశము; నాఁడు = దినము
- 30 నూక = శంబూకము; నూఁక = వృక్షభేదము
- 31 నూగు = నూవు మొక్క; నూఁగు = చిన్నముండ్లు
- 32 నేత = ప్రభువు; నేఁత = నేయుధాతువు
- 33 పలుగు = దుష్టుఁడు; పలుఁగు = స్ఫటికము
- 34 పాడి = న్యాయము; పాఁడి = క్షీరము
- 35 పాత = కాచువాఁడు; పాఁత = బట్ట
- 36 పొలుడు = ప్రవాహము; పొలుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు
- 37 పూచు = పుష్పించు; పూఁచు = పూను
- 38 పూట = జామీను; పూట = దినములోనొకభాగము
- 39 పూత = వికసించు; పూఁత = చర్చ
- 40 పొలకు = ఫలవిశేషము; పొలఁకు = గడ్డికుప్ప
- 41 పోక = నడత; పోఁక = పోకకాయ
- 42 పోకు = నడవడి; పోఁకు = మంచుగలగడ్డి
- 43 పోగు = కుప్ప; పోఁగు = దారము
- 44 ప్రాచి = వృక్షవిశేషము; ప్రాఁచి = పాఁచి
- 45 ప్రోక = సముదాయము; ప్రోఁక = పోకచెట్టు
- 46 ప్రోగు = పోక; ప్రోఁగు = పోగు

- 47 బాజు = కాంతి; బాజు = శునకవిశేషము
 48 బెడద = భక్త్యవిశేషము; బెడద = బాధ
 49 మలక = తురక; మలక = చిక్కు
 50 మలపు = త్రిప్పు; మలపు = సర్తనము
 51 మాటు = మఱుగుచేయు; మాటు = తగులముగొనుట
 52 మాడు = వతికొంచు; మాడు = మాడిపోవు
 53 మిడుగు = గట్టిరాయి; మిడుగు = మిడుగురు పురువు
 54 మూక = మూగవాడు; మూక = సముదాయము
 55 మూకుడు = ఒక రాక్షసుడు; మూకుడు = వట్టిమూత
 56 మేడి = అత్తిచెట్టు; మేడి = నాగటివెనుకకొయ్య
 57 మోద = తపాలపాకులమోద; మోద = నైత్తురుగడ్డ
 58 రాజు = ప్రభువు; రాజు = నిష్పంతుకొను
 59 రేపు = ఉదయము; రేపు = రేచుట
 60 లాగు = విధము; లాగు = వస్త్రవిశేషము
 61 లేక = గుంపు; లేక = భటుడు
 62 లోడు = దిండు; లోడు = తోడు
 63 వలతి = చోటు; వలతి = స్త్రీ
 64 వాడు = ఉపయోగించు; వాడు = ఆతడు
 65 వెలుగు = కంచె; వెలుగు = కాంతి
 66 సాకు = మిష; సాకు = కాపాడు
 67 సాతు = వర్తకజనకమూహము; సాతు = ఒకానొకజాతి
 68 సురటి = రాగవిశేషము; సురటి = వట్టివవిగనకట్టి

అకారాదిగా కొన్ని ముఖ్యములయిన శబ్దములను సిద్ధానస్వారము గలవాఁ

ప్రేంద నుదహరించుచున్నారము.

అటు

అడగు

అనటి

అలత

అడు	అదోక	అబోతు	ఇక
ఈక	ఈగ	ఈగులు	ఈత
ఈదర	ఈదు	ఊరు	ఊరు
ఊత	ఊదు	ఏకారు	ఏరు
ఏచు	ఏడు	ఏనుగు	ఏనుగులు
ఏబది	ఒడబడు	ఒనుగు	ఒనుగు
కడగు	కణజము	కలరు	కలరులు
కలగు	కలత	కాక	కాగు
కాచు	కాడ	కాడు	కాపడము
కాపు	కాపుడు	కూక	కూత
కొలరు	కొలరులు	కొలది	కోచ
కోత	కోతి	కొగిలి	కొజు
కోతి	గరిటె	గవరు	గవరులు
గీత	గూడు	గేదగి	గోగు
గోగులు	గోరు	గోరరు	చాడు
చీడు	చుడు	చూడు	చెలది
చేత	చేదు	జోణగి	టేరు
తరగ	తేరు	తేటి	తేరులు
తోడగు	తోక	తోగు	తోచు
తోడ	తోడు	తోపు	దాగ
దాగు	దాటు	నడురు	నవత
నాగెలు	నాడు	నాడెము	నీగు
నూక	నూకలు	నెరుగు	నెరుగులు
నేడు	నేత	పనటి	పయెరు
పయ్యెరు	పలుగు	పసిడి	పాచి

పాత్ర	పాప	పీచము	పీట
పులుగు	పూట	పూడు	పూత్ర
పూవు	పూబోడి	పెనగు	పైట
పైడి	పోక	ప్రేప	బాపి
పాపండు	బీట	బోటి	మడగు
మడత	మడుగు	మడుగులు	మణుగు
మాగు	మీదు	మునుగు	ముసిడి
మూగ	మూగు	మూడు	మూపు
మొసగు	మేక	మేత	మోకాలు
మోచేయి	మోత	మోదు	మోతు
మోతులు	మోత	రాత	రేగు
రేగులు	రోకలి	రోత	లాగు
లాత	లేగంటి	లేడు	లేత
లోగు	వలకు	వాడు	వాపు
వీగు	వీడు	వీపు	వెలగ
వెలగలు	వెలుగు	వేగి	వేగు
వేడి	వేడు	వేవ	వేపమాను
వేగుగి	వ్రాత	వ్రేత	గుంపగి
గుంపగె	గుంపెగ	గువ్వగి	మటుగు
నైచు.			

Exercises.

సా ధ క ము లు .

I

నెలతలారా ! మన మాడుకొందుమా ? ఇక నొక పని మనకు సాధ్యమై
మిగలుగునా ? పూత బంతి బారడవుడు, గేదగిరేకు కొప్పున బెట్టుక

బైటలో ఔట్టితివమ్మా ? పులుగులు గల మడుగునకు బోదము. అందు దెమ్మెరలు పీచునట. కావున మన యలత దీరుంజుడి. ఆహా ! ఆ పూగొమ్మలే ఔట్టుం గొగిలించింది. మోడుగుమ్రాకుపై మూగియన్న తేటికొదమల మోతసైచుట కష్టము. పులుగుల యెలుగులు చెవులు బీటవార వినబడు చున్నవి. గోగుచెట్టున బూతపసిడి గిండియలవలె గన్నులకు బెక్కుగ నింపు గలిగించు చున్నది. ఈ విరులం బోకమ్రాకులక్రిందికి బోయి యా పూబోడిం గూడి దండలు గుచ్చుకొండమా ! సంపగిపూవులు నాడెమై గంపలకొలది బూసి యవి కోతకు నలవిగాక చెట్టుమీదుగ గాన్పించు చున్నవి.

 ఇందలి సిద్ధ సాధ్యపూర్ణ ఖండబిందువులను వ్రాయుడు.

II

“కాబట్టి క్రొత్తగా వచ్చిన వానిని నమ్మరాదని చెప్పితిని. అసా విని నక్క కాకిని మిక్కిలి కోపించి చూచి యిట్లనియె. ప్రథమ దర్శన దినమందు మృగమునకు నీవుసహితము క్రొత్తవాడవే. అదియెట్లు నీతో మృగ మునకు స్నేహము రాగారాగా వర్ధిల్లుచున్నది.”

(నీతిచంద్రిక-మిత్రలాభము.)

 ఇందు అర్థానుస్వారములను పూర్తిసేయుడు,

III

“వారణాసియందు ధావకమల్లుడను చాకివాడు గలడు. ఒకనాడు మిగుల బట్టలుగుంజిన బడలికచేత మయిమఱచి గుటుపెట్టి నిద్రబోవుచుండెను. ఆ నడికిరేయి వాని యిల్లాక దొంగ చొచ్చెను. అప్పుడు వాని యింటివాకిట గాలిబందముతో గాడిదె నిలుచుండెను.”

(నీతిచంద్రిక-మిత్రభేదము)

 ఇందలి అర్థానుస్వార పదములను విడదీయుడు.

IV

“అనిన దమనకు డిట్లనియె. ఇప్పుడు త్వరయేల ! మెల్లగాబోయి భక్షిం
తము. ఎల్లజంతువుల కాహారనిదాభయములు సహజ ధర్మములు. కుక్షింభరిత్వ
ముచే గారవము రాబోదు. మిత్రమిత్రుల కుపకారాపకారములు చేయవేడి
బుద్ధిమంతులు రాజాశ్రయము కోరుదురు. స్వీకరమాత్రము భరింపనేడు లేడు !
ఏవాడు జీవింప ననేకులు జీవింతురు వాని మనుగడయే సఫలము. వానొకడు
జీవించువాడు.”

(నీతిచంద్రిక-మిత్రభేదము.)

 ఇందలి యర్థానుస్వార పదములను విడచీయుడు.

V

“అనిన గరటకు డిట్లనియె. రాజుల కొలువు గోరువారు మెలకువగలిగి
ప్రవర్తింపవలెను. వారి చిత్తవృత్తి యెఱిగి మెలగుట కడిసి. అది స్వచ్ఛంద
వృత్తివంటిదికాదు. నావుడు దమనకు డిట్లనియె. ఉద్యోగికి దూరభూమియు
విద్వాంసునకు బరదేశమును బ్రయవాదికి శత్రువును లేని యట్లు బుద్ధిమంతున
కసాధ్య మొకటిలేదు, సద్వర్తనముగలిగి నిచ్చు తమ్ము గొలుచువారిని రాజు
లాదరింతురు. భృత్యుడు తేనికోప ప్రసాదముల యంగ మచ్చు లెఱిగి
మెలగెనేని దదనుగ్రహమునకు బాత్రుడవును.

(నీతిచంద్రిక-మిత్రభేదము)

 ఇందలి యర్థానుస్వార పదములను విడచీసి వ్రాయుడు.

IV

 అంత గణ్ణు డరణ్యంబునుండి యేగుదెంచి. యెప్పటి యట్లు
తనకెదురురాక బెదరుగదరి సిగ్గున మూలమూలల దాగెడు శకుంతలనుకాచి
లోనిచూపున దత్కారణం బెఱిగి దానికిట్లనియె. తల్లీ ! నీకులగోత్ర సౌంద
ర్యంబులకు దగిన వల్లభుడు లభించె. గాంధర్వంబు త్న త్రిమూలకు విధిచోది
తంబు. నీగర్భంబున సర్వసర్వంసహి ధురంధరుండగు నందనుండున్నవాడు అని

పలికి దానికి గర్భరక్షణంబు నేయించున్నంత సంవత్సరత్రయంబునకు జక్రవర్తి
బ్రతుణ లక్షీతుండు సింహసంహననుండు నగు భరతుండును సుతుండుడయించె.”

(సూమనోమనోజ్ఞము)

 అందలి యర్థానుస్వార పదములను విడదీసి వ్రాయుడు.

CHAPTER VI.

Gender & Number.

స్త్రీప్రత్యయజ్ఞానముయొక్క యావశ్యకత—ఈస్త్రీప్రత్యయములు తెలియనియెడల సమాసములయందు, అకారాంతములు, ఈకారాంతములు, అకారాంతములుగాను, కొన్నియెడల నకారాంతములుగాను, ఇట్లు వివిధముగాఁ జరియోగములు జరుగుచుండును.

మఱియు నొకజాతిలో స్త్రీని వివక్షించునపుడు స్త్రీప్రత్యయము తెలియదేని “బ్రాహ్మణస్త్రీ” చక్రీవాకస్త్రీ, బ్రాహ్మణునిభార్య, చక్రీవాకముభార్య” ఇత్యాదులు విశేషణములువేసి చెప్పవలసి వచ్చును.

అది యొకానొకచో వేయక తప్పవలసివచ్చినను నెల్లెడల సమంజసములుగాను, సంగ్రహముగాను ఉండవు, “బ్రాహ్మణి, చక్రీవాకి” అని చెప్పిన సమంజసముగ, సంగ్రహముగ నుండును.

ఇందులకై పాణినీయ వ్యాకరణమందు స్త్రీ ప్రత్యయ ప్రకరణమని కొంత యేర్పడియన్నది. ఈ ప్రత్యయములు తెలుఁగునందుఁ దక్కువ “పాఱుఁడు, పాఱుత ఇత్యాదులు కొన్ని గలవు.

తత్సమభావయే ప్రస్తుతాంధ్రభాషయందు దెక్కువ వాడుకగా నుండుటచేఁ దరుచు తెలుఁగులోనికి వాడుకగావచ్చు స్త్రీ ప్రత్యయాంతశబ్దములను జాలమట్టుకుఁ బరిశీలించి వ్రాసితిమి.

1. తెలుఁగులో లింగములేదు, సంస్కృతమునందు, లింగమును దెలుపు ప్రత్యయములు గలవు.

అప్రత్యయములు సంస్కృతములో, “ఆ, ఈ” అని రెండుగలవు.

ఉదా—సీతా, లతా.

ఆ

నదీ, గౌరీ.

ఈ

తెలుగులో “కత్తె, ఎత, త” మొదలగునవి అమహదర్థకములు.

ఉదా—చెలికత్తె, అందకత్తె, కత్తె.
పాటుత, వేత. త.

మాలెత—ఎత.

గంజ్జుతమున లింగభేదము శబ్దములకుఁగాని, అర్థములకు గాదు.

ఉదా—జాయా=స్త్రీలింగము
కళత్రం=నపుంసకము
దారాః=పులింగము } ఈ మూఁడింటికి భార్యయర్థము.

ఒక్కశబ్దమునకే, ఒకయర్థమందే రెండు లింగములు, మూఁడులింగములుఁగూడఁ గలవు.

ఉదా—బింబం=పుంలింగము
బింబం=నపుంసకము } అర్థము, శబ్దము ఒక్కటియే.

మండలం=నపుంసకం
మండలీ=స్త్రీలింగం
మండలః=పుంలింగము } ఒక యర్థమందేమూఁడు లింగములు.

తెలుగునందు అర్థము ననుసరించియే లింగమేర్పడుచున్నది. అదే మూఁడు విధములుగా నున్నది.

ఉదా—అబ్బ, అమ్మ=పదభేదము.

సాలె, సాలెత=ప్రత్యయభేదము.

మగబిడ్డ, ఆడుబిడ్డ=పూర్వమొకపదముఁ జేర్చుటవలన.

పదభేదము—

మహత్తు	మహతి	మహత్తు	మహతి
పిత	మాత	తాత	అవ్వ
భ్రాత	స్వస	దున్న	గేదె
పురుషుఁడు	స్త్రీ	పుంజు	వెట్ట
భర్త	భార్య	పోతు	పెంటి

మహాత్ముడు	మహాతి	మహాత్ముడు	మహాతి
వరుడు	వధువు	బావ	వదినె
వృషభము	ధేనువు	న్నువ	జామాత
అన్న	అప్ప	భావుకుడు	ప్రజావతీ
అయ్య	అమ్మ	మగవాడు	ఆడుది
అల్లుడు	కోడలు	మగడు	పెండ్లము
ఎద్దు	ఆవు	మామ	అత్త
కొడుకు	కూతురు	రాజు	రాణి
తండ్రి	తల్లి	వాడు	అది
తమ్ముడు	చెల్లెలు	అశ్వము	బడబ

2. ప్రత్యయ భేదము నలన.

పుత్రుడు	పుత్రి	మృదుడు	మృడాణి
మిత్రుడు	మిత్ర	దీర్ఘనయనుడు	దీర్ఘనయన
అనుజుడు	ఆనుజు	విమలాంగుడు	విమలాంగి
శ్వశురుడు	శ్వశురువు	వామనుడు	వామని
ఇంద్రుడు	ఇంద్రాణి	పీవ	పీవరి
వరుణుడు	వరుణాని	పద్మనేత్రుడు	పద్మనేత్ర
భవుడు	భవాని	చంద్రముఖుడు	చంద్రముఖి
శర్వుడు	శర్వాణి	మాతులుడు	మాతులాని
రుద్రుడు	రుద్రాణి	ఆచార్యుడు	ఆచార్యాణి
బ్రాహ్మణుడు	బ్రాహ్మణి	రాక్షసుడు	రాక్షసి
పతి	సత్ని	దేవుడు	దేవి
వృద్ధుడు	వృద్ధ	గంధర్వుడు	గంధర్వి
జరత్తు	జరతి	ఖగము	ఖగి
కనిష్ఠుడు	కనిష్ఠ	పతత్రి	పతత్రిణి

మహత్తు	మహతి	మహత్తు	మహతి
జ్యేష్ఠుఁడు	జ్యేష్ఠ	పతగము	పతగి
కనీయాంశుఁడు	కనీయసి	అండజము	అండజ
భగవంతుడు	భగవతి	మశకము	మశకి
ఋఁడు	నారి	ఉప్ప్రిము	ఉప్ప్రి
కామి	కామిని	కృమేళకము	కృమేళకి
యోగ్యుఁడు	యోగ్య	క్షుత్త్రియుఁడు	క్షుత్త్రియ,
కరి	కరిణి		క్షుత్త్రియాణి
గజము	గజి	శూద్రుఁడు	శూద్ర (భార్య)
			శూద్ర (కులము)
అశ్వము	అశ్వ	అభీరుఁడు	అభీరి
అజము	అజ	వల్లవుఁడు	వల్లవి
చటకము	చటక	ఏడకము	ఏడక
కాకము	కాకి	నాయకుఁడు	నాయక
చక్రవాకము	చక్రవాకి	గాయకుఁడు	గాయకి
బకము	బకి	నర్తకుఁడు	నర్తకి
వాయసము	వాయసి	కలభాషి	కలభాషిణి
కుక్కుటము	కుక్కుటి	పారావతము	పాగావతి
గర్దభము	గర్దభి	శుకము	శుకి
నాగము	నాగి	కోకిలము	కోకిల
కలవింకము	కలవింకి	కలరవము	కలరవ
పక్షి	పక్షిణి	కపోతము	కపోతి
యక్షుఁడు	యక్షి	శ్యేనము	శ్యేని
ఉలూకము	ఉలూకి	పంచాస్యము	పంచాస్య
సఖుఁడు	సఖి	హర్యక్షము	హర్యక్ష

మహాత్ము	మహాతి	మహాత్ము	మహాతి
మృగము	మృగి	కేశరి	కేశరిణి
వీణము	వీణి	పుండరీకము	పుండరీకి
చమరము	చమరి	మూషకము	మూషిక
స్పృమరము	స్పృమరి	నైరభము	నైరభి
శశము	శశి	చక్రాంగుడు	చక్రాంగి
యువ	యువతి	సారసము	సారసి
మత్స్యము	మత్స్యి	మరాళము	మరాళి
ర్షుషము	ర్షుషి	దౌహిత్రుడు	దౌహిత్రి
పన్నగము	పన్నగి	పాతుడు	పాత్రి
ఉగరము	ఉగరి	మాతామహుడు	మాతామహి
బస్తము	బస్తి	పితామహుడు	పితామహి
హంస	హంసి	బాలుడు	బాల, బాలిక
చక్రారము	చక్రారి	వత్సుడు	వత్స
కాసరము	కాసరి	నారాయణుడు	నారాయణి
మహిషము	మహిషి	ద్రౌపదుడు	ద్రౌపది
లులాయము	లులాయ	గుణి	గుణిని
గవయము	గవయ	బుద్ధిమంతుడు	బుద్ధిమతి
శరభము	శరభి	సాధువు	సాధ్వి
శంబరము	శంబరి	తనువు	తన్వి
పృషతము	పృషతి	గురువు	గుర్వి
గంధర్వము	గంధర్వి	ద్విరేఖము	ద్విరేఖ
కిన్నరుడు	కిన్నరి	పృథువు	పృథ్వి
విద్యారుడు	విద్యాధరి	భ్రమరము	భ్రమరి
సుర	సురి	లఘువు	లఘ్వి
వ్యాఘ్రము	వ్యాఘ్ర	నకులము	నకులి

మహత్తు	మహతి	మహత్తు	మహతి
బహువు	బహ్వి	పద్మి	పద్మిని
భృంగము	భృంగి	ద్విరదము	ద్విరద
ప్రభువు	ప్రభ్య	శునకము	శుని
మట్పదము	మట్పది	మార్జాలము	మార్జాలి
పటువు	పట్వి	బిడాలము	బిడాలి
శుక్లము	శుక్ల	వానరము	వానరి
నీలము	నీల	భల్లూకము	భల్లూకి
శ్వేతము	శ్వేత	మర్కటము	మర్కటి
శుభ్రము	శుభ్ర	కీశము	కీశి
పాండురము	పాండుర	బలీముఖము	బలీముఖి
కుముద్వంతము	కుముద్వతి	భవకము	భవకి
హరితము	హరిత	కుర్కురము	కుర్కురి
ధూమ్రము	ధూమ్ర	వృషదంశకము	వృషదంశకి
లోహితము	లోహిత	చరణాయుధము	చరణాయుధ
రక్తము	రక్త	శోభావంతుడు	శోభావతి
పీతము	పీత	మతిమంతుడు	మతిమతి
పాటలము	పాటల	మయూరము	మయూరి
మండూకము	మండూకి	మేధావి	మేధావిని
దద్దురము	దద్దురి	ప్రగ్వీ	ప్రగ్వీణి
మాతంగము	మాతంగి	మధుకరము	మధుకరి
మాతంగుడు	మాతంగి	మాయావి	మాయావిని
ఇభము	ఇభి	యశస్వి	యశస్విని
హస్తి	హస్తిని	వర్చస్వి	వర్చస్విని
చండాయుడు	చండారి	విశాఖాక్షుడు	విశాఖాక్షి
ఘోటము	ఘోటి	అనద్వాహము	అనదుహి

మహాత్ము	మహాతి	మహాత్ము	మహాతి
తురగము	తురగి	విద్వాంసుడు	విదుషి
స్తంభేరము	స్తంభేరమ	ధీమంతుడు	ధీమతి
లక్ష్మీవంతుడు	లక్ష్మీవతి	మిండడు	మిండకత్తె
సోమయాజి	సోమపీఠిని	వేగ్రుడు	వేగ్రత
కచ్ఛపము	కచ్ఛపి	గొల్లడు	గొల్లత
కూర్మము	కూర్మి	కాపు	కాపుది
వరాహము	వరాహి	పోతు	పెంటి
నూకరము	నూకరి	చాక్తి	చాకిత
కోలము	కోలి	చెంచు	చెంచెత
పోతి	పోతిని	జనయితి	జనయిత
క్రోష్ట్రపు	క్రోష్ట్రి	3. పూర్వమొక పదము చేర్చుచుచేత.	
జంబుకము	జంబుకి	వచ్చునవి.	
వృకము	వృకి	మగపులి	ఆడుపులి
జనకుడు	జనని	పురుషశిశువు	స్త్రీశిశువు
దాత	దాత్ర	మగబిడ్డ	ఆడుబిడ్డ
పాఱుడు	పాఱుత	కోడెదూడ	పెయ్యదూడ
వగలాడు	వగలాడి	పురుషసంతతి	స్త్రీసంతతి
చెలికాడు	చెలికత్తె	పురుషజనము	స్త్రీజనము
మనమడు	మనుమరాలు	మగపిల్ల	ఆడుపిల్ల
చెలువుడు	చెలువ	మగశిశువు	ఆడుశిశువు

Pronouns.

పుం.	స్త్రీ.	న.		ఆ, ఈ, ఏ, శబ్దముల స్త్రీలింగ
అది	ఆమె	అది		రూపములు, ఏకవచనమందు, అమ
ఎవడు	ఎవతె	ఎది		హత్తునకు వలెను, బహువచనము
ఒకడు	ఒకతె	ఒకటి		నందు మహాత్తునకు వలెను అగును.
ఇద్దఱు	ఇద్దఱు	రెండు		ఇట్లువర్తమాన భవిష్యత్క్రియలందును నగును.

NUMBER.

ఏకవచన బహువచన రూపములు.

ఏక. బహు.

రాముడు=రాములు
గురుడు, గురువు=గురువులు, గురువులు
మగడు=మగలు
తేడు=తేడులు, తేడ్లు
త్రాడు=త్రాడులు, త్రాళ్లు, త్రాళ్ళు
హరి=హరులు
కత్తి=కత్తులు
వాహిని=వాహినులు
కలికి=కలుకులు
జిగి=జిగులు
పందిరి=పందిరులు, పందిళ్లు
పిడికిలి=పిడికిళ్లు, పిడికిళ్ళు
రాపిడి=రాపిడులు, రాపిళ్లు, రాపిళ్ళు
మాను=మాకులు
కొలకు, కొలను=కొలకులు
కలను=కలకులు
కెలను=కెలకులు
కొఱను=కొఱకులు
గవను=గవకులు
నెఱను=నెఱకులు
వఱను=వఱకులు

ఏక. బహు.

రేను, రేగు=రేగులు
గోను, గోగు=గోగులు
చేను=చేలు
పేను=పేలు
మీను=మీలు
రేయి=రేలు
తాయి=తాలు
వాయి=వాయిలు
వేయి=వేలు
ఆవు=ఆవులు, ఆలా
జాము=జాములు, జాలు
చుట్టము=చుట్టలు, చుట్టములు
చుట్టాలు
మీసము=మీసములు, మీసాలు
బాలుడు=బాలురు [మీసాలు
పగతుడు=పగతురు
అల్లుడు=అల్లురు
మనువు=మనువులు
వధువు=వధువులు
తరువు=తరువులు, తరులలు
గుండు=గుండులు, గుండ్లు

ఏక. బహు.

వలను = వలకులు

గొంటు = గొంటులు, గొంట్లు

గోరు = గోరులు, గోర్లు, గోళ్ళు

విలుకాడు = విలుకాండు, విలుకాటు

వేటకాడు = వేటకాండు, వేట
కాటు

చెయ్యవు = చెయ్యవులు, చెయ్యవులు

చీటి = చీటులు, చీట్లు

అనటి = అనటులు, అనంట్లు

తూడు = తూడులు, తూండ్లు

వజ్రము = వజ్రములు, వజ్రాలు

పగడము = పగడములు, పగడాల

పేరు = పేరులు, పేళ్ళు, పేళ్లు

కొడవలి = కొడవండులు, కొడవండ్లు

మొగిలి = మొగిళ్ళు, మొగిలులు,

మొగిళ్ళు

ఊరు = ఊరులు, ఊళ్ళు, ఊళ్లు

వీణు = వీణులు, వీళ్ళు, వీళ్ళు

విల్లు = విల్లులు, విండులు, విండ్లు

జెట్టి = జెట్టులు, జెట్లు

తడి = తడులు, తళ్ళు

ఆలు = ఆండు

చెల్లెలు = చెల్లెండు

కోడలు = కోడండు

ఏక. బహు.

కాలు = కాళ్ళు, కాలులు

కూతురు = కూతులు

పెండ్లి = పెండ్లిండ్లు

మఱదలు = మఱదండు

చెలియలు = చెలియండు

జవరాలు = జవరాండు

దయాళుడు = దయాళురు

దయాళువు = దయాళువులు

రాహువు = రాహువులు

రాహు = రాహులు

పుట్టువు = పుట్టువులు

పుట్టు = పుట్టులు

ధేనువు = ధేనువులు

సవిత్పడు = సవిత్తులు

సవిత = సవితలు

విధాతడు = విధాతలు

విధాత = విధాతలు

నేతడు = నేతలు

నేత = నేతలు

శుంతుడు = శుంతులు

శుంఠ = శుంతులు

అనురుడు = అనురులు

అనుర = అనురలు

దూతుడు = దూతులు

ఏక. బహు.

ముద్దరాడు = ముద్దరాండు

గండఁడు = గండండు

మిండఁడు = మిండండు

గొల్లండు } గొల్లలు

జాణఁడు } జాణలు

వృద్ధఁడు } వృద్ధులు

గృహస్థఁడు } గృహస్థులు

చరిత = చరితలు

అభిలాష = అభిలాషలు

అభిలాషము = అభిలాషములు

భ్రమ = భ్రమలు

భ్రమము = భ్రమములు

వధ = వధలు

వధము = వధములు

కంధరము = కంధరములు

కంధర = కంధరలు

నాసికము = నాసికములు

నాసిక = నాసికలు

మిత్రుఁడు = మిత్రులు

ప్రధానుఁడు = ప్రధానులు

పాత్రుఁడు = పాత్రులు

ఏక. బహు.

దూత = దూతలు

బిడ్డఁడు } బిడ్డలు

కర్మువు = కర్మువులు

వణిక్కు = వణిక్కులు

వణిజుఁడు = వణిజులు

ఋత్విక్కు = ఋత్విక్కులు

ఋత్విజుఁడు = ఋత్విజులు

భగవంతుఁడు = భగవంతులు

భగవానుఁడు = భగవానులు

హనుమంతుఁడు = హనుమానులు

హనుమానుఁడు = హనుమానులు

వయస్సు = వయసులు

వయసు = వయసులు

అంగిరుఁడు = అంగిరులు

అంగిరసుఁడు = అంగిరసులు

ప్రచేతసుఁడు = ప్రచేతసులు

ప్రచేతుఁడు = ప్రచేతులు

స్రక్కు = స్రక్కులు

స్రజము = స్రజములు

గరిమ = గరిమలు

గరిమము = గరిమములు

మహిమ = మహిమలు

మహిమము = మహిమములు

ఆత్మ = ఆత్మలు

ఏక. బహు.

పాత్రము = పాత్రములు

హంస = హంసలు

హంసము = హంసములు

ధర్మము = ధర్మములు

ధర్మవు = ధర్మవులు

కర్మము = కర్మములు

వస్తు స్వభావమునుబట్టి కొన్ని శబ్దములకు బహువచనము లేదు.

ఉదా— పైడి, పెండి, కేలు, మొన్న, నిన్న, రేపు, మాపు, ఈలాగుననే మఱికొన్ని శబ్దముల కేక వచనములేదు.

ఉదా— ఇరులు, కురులు, వడ్లు, పెసలు

ఏక. బహు.

ఆత్ముడు = ఆత్ములు

ఆత్మము = ఆత్మములు

మనసు = మనసులు

మనము = మనములు

పల్లకీ = పల్లకీలు

పల్లకి = పల్లకులు

Exercises.

సా ధ క ము .

I

సఖీ ! యీ యారామంబున వికసిత లతాకుసుమ మంజరీ పుంజుములు నదీతట ప్రాంతంబునందు మధుకరీ ఝంకారములచే నింపుగొలఁపుచుఁ గోకిలా రావములు గపోతీఘాంకారములు, శుకాలాపములుఁ గలిగి యున్నవి. అత్యుపగా మధ్యంబున హంస సంచారములును, జక్రవాక్షీ విహారంబులు గలిగి పద్మినులు నర్తకీ విలాసంబుంజూపి వానియందు జల వాయుసంబులును, నీరకుక్కుటీ పక్షియు నంత యింపు గాకుండినను వాని లోఁ గలసి శోభించు చుండెను. కాలుటడవికిఁ బోయిన నారీజనులకు చీతుగలుగక మానదు. ఏమనిన— వనగజవ్యాఘ్రీ, కాసరీ, కేసరిణీ ప్రముఖులగు మృగంబులును, నురగీ సంచయంబును మనమునకు బెగడు పుట్టిం

చును, ఏజీ, చమరీ, శశ, గవయాదులు కొన్ని మాత్రము సాధు జంతువులుండును. గ్రామీణంబులగు శునకములు, మార్జారీ సముదయంబులు, మేను గణంబులు నంతగా నింపుకొలుపవు. మయారంబు లిందు దమ పెట్టులంగూడి యాడుచున్నవి. వర్షర్తువు సమీపించెనేమో? పొద్దుపోయినది. యింకనైన యిండ్లకుఁ బోదము. ఆత్మహులు కోపించు చుండును. భర్తల కుపచారము సేయఁదడవైనది, మృడానీదేవిం బూజసేయువేళ తప్పినది. మాయమ్మజరతి గావున తుధాగ్తయై యుండును. మాతమ్మఁడు నన్ను బిలువ వచ్చెను. అత్తింటి కోడండ్రమైయుండి యిట్లు తోటలవెంట, దొడ్లవెంటఁ దిరుగుట భర్తయు గాదు. గౌరీ పోదము రా! మహాలక్ష్మీ! ఆలస్యమేల! సీతమ్మ! యింటికిఁ బోవలెనని తోచదాయని చెప్పుకొనుచు నిండ్లకుఁ బోయిరి.

 ఇందలి స్త్రీలింగ శబ్దములను వాని పుంలింగరూపములను వ్రాయుడు.

II

విద్వాంసుఁడు, జనకుఁడు, పోత్రి, అశ్వము, దాత, ఆచార్యుఁడు, జ్యేష్ఠుఁడు, భగవంతుఁడు, ఎద్దు, పుంజు, నరుఁడు, అండజము, మత్స్యము, కోకిలము.

 ఈ శబ్దములకు స్త్రీలింగ శబ్దములను వ్రాయుడు.

III

కొప్పి, పతత్రిణి, శరభి, చటక, కాకి, బలీముఖి, లఘ్వి, భీమతి, సోమపీఠిని, మరాళి, శుని, స్రగ్విణి, ఇభి, మతి మతి, మాయానిని, మధుకరి, మయూరి, నకులి,

 ఈ శబ్దములకు పుంలింగరూపములను వ్రాయుడు.

IV

అండజము, నర్తకుఁడు, సఖుఁడు, ఆభీరి, ఏడకము, చకోరి, గర్దభము, మహిషి, గవయము, నారాయణుఁడు, సాధువు, శ్వేతము, మేధావి, స్తంభేరము, ద్వీరదము, నైరభి, చక్రాంగి, హరితము, ఘోటి, పద్మిని, కుముద్వతి.

 ఇందలి స్త్రీలింగ ప్రత్యయ రూపముల విడదీయుడు.

CHAPTER VIII.

శబ్దమలయొక్క వివిధరూప పరిజ్ఞానము.

Different forms of the same word.

వాక్యరచనయందు రూపభేదములు తెలియకున్నఁ గొన్ని యెడల నప్రతిపేద్య రూపములు దొరలవచ్చును. మఱికొన్నియెడల వాక్యము సరళముగా యమకముగా నడపుటకు నొక్కటియే రూపము తెలిసిన యెడల నాయుద్యమము నెరవేరదు. రూపాంతరములే లేకున్నఁ గొన్నిచోట్ల ఒద్యమము నడువదు.

ఉదా:— అమ్మక్కా ! యొక్క పనికై యిక్కడకు వత్తువతో
వచ్చితివి.

అమ్మక్కా, ఒక్క, ఇక్కడకు. ఈ శబ్దములు, అమ్మక, ఒక, ఈకడకు అని మాత్రమే తెలిసియున్నయెడల యమకము కుదరదు.

“ రమ్మ రయంబె కుండిన పురమ్మనకు న్నచివాప్త బంధు జా
తమ్మలఁగూడి నీకవితథమ్మగ నిచ్చట రుక్మిణికి వివా
హమ్మొనరితు రాజనివహమ్మలు మెచ్చఁగ నంచు జాళువా
కమ్మలిఖించి పంచె గుతుకమ్మలరన్ శిశుపాలు పాలికిన్.”

ఇచ్చట “ రమ్మ ” “ కమ్మ ” ఈ శబ్దమలయందు రూపాంతరములు లేవు. వీనితో “ వివాహమ్మ ” “ జాతమ్మ ” “ అవితథమ్మ ” “ నివహమ్మ ” “ కుతుకమ్మ ” ఈ శబ్దములకు నీ రూపమున్నదని తెలియక యొంటి మకారముగల రూపములు మాత్రమే తెలిసిన యెడల నీపద్యము యమకముగ నడవదు. ప్రాసలుగూడ సంభవించవు.

కావున ముఖ్యములైన శబ్దముల రూపభేదముల నీక్రింద నుదాహరించుచుంటిమి.

N. E. అరసున్న నిడునున్నయగు రూపాంతరముల నిందు జేర్పలేదు.

మిత్రుఁడు, మిత్రము

శరణుఁడు, శరణము

పాత్రుఁడు, పాత్రము

భాజనము, భాజనుఁడు

వృక్షము, వృక్షమ్మ, వృక్షంబు

మిత్రము, మిత్రమ్మ, మిత్రంబు

మిత్రములు, మిత్రమ్ములు, మిత్రంబులు దూత, దూతుఁడు

ఇట్లు అమహదర్శక అకారాంత యోధ, యోధుఁడు

శబ్దములన్నియు నెఱుంగునది. శుంత, శుంతుఁడు

గురువు, గురుఁడు

వృద్ధుఁడు, వృద్ధ

మూర్ఖుఁడు, మూర్ఖ

విష్ణుఁడు, విష్ణువు

శంభుఁడు, శంభువు

వసుఁడు, వసువు

విధాత, విధాతృఁడు

ధాత, ధాతృఁడు

సవిత, సవితృఁడు

నేత, నేతృఁడు

నీచు, నీచుఁడు

గృహస్థు, గృహస్థుఁడు

చార్వాకు, చార్వాకుఁడు

చరిత్ర, చరిత్రము, చరిత, చరితము

అలక, అలకము

ఆశ్విలాషము, ఆశ్విలాష

భ్రమము, భ్రమ

విజృంభణము, విజృంభణ

వధము, వధ

వేగము, వేగ

స్ఫరణము, స్ఫరణ

హంసము, హంస

కంధరము, కంధర

నాసిక, నాసికము

భిక్ష, భిక్షము

దంష్ట్ర, దంష్ట్రము

గీప, గీపము

పాదుకము, పాదుక

ఉల్కము, ఉల్క

ఋత్విజుఁడు, ఋత్విక్కు

నీవృతము, నీవృక్కు

హనుమానుఁడు, హనుమంతుఁడు

హనుమ

భగవానుఁడు, భగవంతుఁడు

వణిక్కు, వణిజుఁడు

పుష్పముక్కు, పుష్పముచుఁడు

వేదవిత్తు, వేదవిదుఁడు

పాలితకకుష్ప, పాలితకకుభుఁడు

అక్షతము, అక్షత

తరంగము, తరగ

అమృతలిట్టు, అమృతలిఘఁడు

త్వక్కు, త్వచము

తటిత్తు, తటితము

జలముక్కు, జలముచము

మధులిట్టు, మధులిహము

కకుష్ఠ, కకుభము

ప్రావృట్టు, ప్రావృచము

ఆపత్తు, ఆపద

తృప్తి, తృచ

గుంపత్తు, గుంపచ

ముత్తు, ముదము

క్షుత్తు, క్షుధ

దృక్కు, దృశ

దిక్కు, దిశ

రుట్టు, రుచ

త్విట్టు, త్విష

బ్రహ్మ, బ్రహ్మము (తత్త్వతపోవేద
యోగవాచకము)

బ్రహ్మ, (విధాతృవాచకము)

ఆత్మ, ఆత్మము, ఆత్మఁడు

మహిమ, మహిమము

అణిమ, అణిమము

గరిమ, గరిమము

ఘృతస్పృక్కు, ఘృతస్పృశుఁడు

సురద్విట్టు, సురద్విషుఁడు

పీతిమ, పీతిమము

నీలిమ, నీలిమము

రక్తిమ, రక్తిమము

పటిమ, పటిమము

శోణిమ, శోణిమము

శ్వేతిమ, శ్వేతిమము

ధవళిమ, ధవళిమము

విశదిమ, విశదిమము

పాడిమ, పాడిమము

క్రసిమ, క్రసిమము

ద్రాణిమ, ద్రాణిమము

మృదిమ, మృదిమము

స్థేమ, స్థేమము

ప్రేమ, ప్రేమము

స్నేమ, స్నేమము

వరిమ, వరిమము

ద్రాఘిమ, ద్రాఘిమము

బృదిమ, బృదిమము

జగము, జగత్తు

ఇంద్రజి, ఇంద్రజిత్తు, ఇంద్రజిత్తు మ

రాహువు, రాహు

బాహువు, బాహు, బాహ

ఉరము, ఉరన్ము, ఉరసు

లఘిమ, లఘిమము
 ప్రథిమ, ప్రథిమము
 బంహిమ, బంహిమము
 కాళిమ, కాళిమము
 తపము, తపసుస్స, తపసు
 శిరము, శిరసుస్స, శిరసు
 సదసు, సదసుస్స, సదము
 యశము, యశసుస్స, యశసు
 అర్చి, అర్చిసుస్స
 భనువు, భనుసుస్స
 గోచి, గోచిసుస్స
 ఆయువు, ఆయుసుస్స
 అంగిరుడు, అంగిరసుడు
 ఉగ్రశ్రీవుడు, ఉగ్రశ్రీవసుడు
 ప్రచేతుడు, ప్రచేతసుడు
 ఊర్ధ్వరేతుడు ఊర్ధ్వరేతసుడు
 పురోధ, పురోధసుడు
 బల్లిదుడు, బల్లిదము
 అక్కజుడు, అక్కజము
 కావలుడు, కావలము
 బెట్టిదుడు, బెట్టిదము
 బెడిదుడు, బెడిదము
 మిసిమింతుడు, మిసిమింతము
 మొక్కలము, మొక్కలుడు
 కలను, కలకు
 కెలను, కెలకు
 కొలను, కొలకు

తేజము, తేజసుస్స, తేజసు
 వక్షుము, వక్షుసుస్స
 మనము, మనసుస్స, మనసు
 తమము, తమసుస్స, తమసు
 వఱును, వఱుకు
 వలను, వలకు
 రేను, రేగు
 గోను, గోగు
 కన్నియ, కన్నె
 జన్నియ, జన్నె
 వన్నియ, వన్నె
 కొంచయము, కొంచెము
 కొండియము, కొండెము
 ముత్తియము, ముత్తెము, ముత్యము
 విడెము, విడియము, విడ్యము
 వీడియము
 బత్తెము, బత్త్యము, బత్తియము
 కడెము, కడియము, కడ్యము
 అందలు, అందొలు
 పెక్కండు, పెక్కురు
 పలుగురు, పలుగుండు
 వారు, వారలు, వాండు
 అది అద్ది, ఆయది, అయ్యది
 అవి, అవ్వి, ఆయవి, అయ్యవి
 ఇది, ఇద్ది, ఈయది, ఇయ్యది
 ఏడు. ఏవాడు, ఏవ్వాడు, ఏ
 ఎవ్వడు

కొఱను, కొఱఁకు

గవను, గవఁకు

నెఱలు, నెఱఁకు

మాను, మాఁకు

ఎది, ఏది, ఎద్ది, ఏయది, ఏయ్యది

ఎవి, ఏవి, ఎవ్వి, ఏయవి, ఏయ్యవి

ఎవ్వరిత, ఎవర్త, ఎవ్వత, ఎవరిత,

ఎవర్త, ఎవత, ఎవ్వరితి,

ఎవ్వర్తి, ఎవ్వత, ఎవరితి,

ఎవర్తి, ఎవతి, ఎవ్వరితె,

ఎవ్వరై, ఎవ్వరు, ఎవరితె,

ఎవరై, ఎవతె, ఎవ్వర్తుక,

ఎవ్వతుక, ఎవర్తుక, ఎవ

తుక

అతఁడు, అతఁడు

ఇతఁడు, ఈతఁడు

ఎతఁడు, ఏతఁడు

అమె, ఆపె, ఆకె,

ఈమె, ఈపె, ఈకె,

ఏమె, ఏపె, ఏకె

నీవు, ఈవు

మీరలు, మీరు, ఈరు, ఈరలు.

నేను, ఏను

మేము, నేము, ఏము

తాము, తారు, తమరు

ఏరు, ఏవారు, ఏవారలు, ఏవాండు

ఎవ్వారు, ఎవ్వారలు, ఎవ్వఁడ్రు,

ఎవ్వరు, ఎవ్వఁడు, ఎవరు,

ఎవండు

ఒక్కరువుఁడు, ఒక్కొరు

వుఁడు, ఒరుఁడు, ఒరు

వుఁడు, ఒండు, ఒడ్లు

ఒకటి, ఒకొటి, ఒక్కటి, ఒక్కొటి,

ఎకటి, ఒకఁడు,

ఒకొండు, ఒక్కఁడు,

ఒక్కొండు, ఒండు

ఒకరిత, ఒకర్త, ఒకర్తు, ఒకర్తుక,

ఒకత, ఒకతుక, ఒకరిత,

ఒకొర్త, ఒకొర్తు,

ఒకొర్తుక, ఒకొత, ఒకొ

తుక, ఒక్కరిత,

ఒక్కర్త, ఒక్కరు,

ఒక్కర్తుక, ఒక్కత,

ఒక్కతుక, ఒక్కొరిత,

ఒక్కొర్త, ఒక్కొరు,

ఒక్కర్తుక, ఒక్కత

ఒక్కొతుక, ఒకరితి,

ఒకర్తి, ఒకతి, ఒకొరితి,

ఒకొర్తి, ఒకొతి, ఒక్క

రితి, ఒక్కర్తి, ఒక్కతి

ఒక్కరితి, ఒక్కర్తి,
ఒక్కతి, ఒకరితె, ఒ
కరై, ఒకతె, ఒకొరితె,
ఒకొరై, ఒకతె, ఒక్క,
రితె, ఒక్కరై, ఒక్క
తె, ఒక్కరితె, ఒక్కరై,

ఒక్కతె, ఓర్త, ఓర్తి,

ఓర్త, ఓర్తక,

ఇద్దలు, ఇరువురు, ఇరుగురు, ఇరు,

ఇద్దరు

మొగురు, మొగురు, మొగురు, మొ

వురు, మొవురు, మొవ్వు

రు

నల్లరు, నలుగురు, నలువురు, నల్లరు

విదుగురు, అయిదుగురు

అటుగురు, ఆర్దురు, అటువురు, ఆర్దురు

ఏడుగురు, ఏడ్దురు, ఏడువురు,

ఏడ్దురు

పదుగురు, పదుగురు, పదుగుండ్రు,

పదుండ్రు, పదువురు

పలుగురు, పలువురు

వేగురు, వేవురు

తొగ, తొవ

పగలు, పవలు

పొగ, తీవ

తీగ, పొవ

ఒకడు, ఒకొడు, ఒక్కడు, ఒ

క్కొడు, ఒకరుడు,

ఒకొరుడు, ఒక్కరుడు,

ఒక్కొరుడు, ఒకరువుడు

ఒకొరువుడు,

ఎగురు, ఎవురు

ఇగురు, ఇవురు

పొగరు, పొవరు

తొగరు, తొవరు

సగము, సాము, సవము

దప్పి, డప్పి

డాగు, డాగు

దెప్పరము, డెప్పరము

దిగు, డిగు

భుజించు, భుజియించు

గుణించు, గుణియించు

రచించు, రచియించు

నగించు, నగియించు

పడియెను, పడెను

చెడియెను, చెడెను

అనియెను, అనెను

కనియెను, కనెను

కొనియెను, కొనెను

తినియెను, తినెను

వినియెను, వినెను

వేగు, వేవు

పోగు, పోవు

ఇవము, ఇగము

నగు, నవు, నవ్వు

అగును, అవును, ఔను

మిగులు, మివులు

తగులు, తవులు

ఉండుదురు, ఉందురు, ఉండురు

అంటివి, అనితివి

కొమ్ము, కొనుము, కొండు, కొనుడు అపుడు, అప్పుడు, ఆపు

కొందు, కొందురు, కొందు, కొం ఎపుడు, ఎప్పుడు, ఎప్పు

దురు

రంజిలు, రంజిల్లు

భాసిలు, భాసిల్లు

వర్ధిలు, వర్ధిల్లు

విలసిలు, విలసిల్లు

రాజిలు, రాజిల్లు

సంధిలు, సంధిల్లు

భేదిలు, భేదిల్లు

కంపిలు, కంపిల్లు

చాక, చావక

నోక, నోవక

కమ్ము, అగుము, అవుము, ఔము

కండు, అగుడు, అవుడు, ఔడు

చాడు అనడు, అనండు

చనియెను, చనెను

మనియెను, మనెను

ఇడియెను, ఇడెను

పడ్డ, పడిన

చెడ్డ, చెడిన

ఇడ్డ, ఇడిన

అనుదురు, అందురు, అండురు

చెప్పము, చెపుము

చెప్పడు, చెపుడు

ఇపుడు, ఇప్పుడు, ఇప్పు

కావుతను, కాతను, కాక

అగుట, కావుట

అగుడును, కావుడును

కానను, కావునను

అనుడున్, అనవుడున్, నావుడున్

ఔడు, అవుడు

చెప్పగన్, చెప్పగాన్

గవుసెన, గొసెన

పూవు, పూ, పువ్వు, పువు

తెగులు, తెవులు

తిగియు, తివియు

ఆరుదెంచు, అరుగుదెంచు

ఏతెంచు, ఏగుదెంచు

కానఁడు, కనఁడు, కనండు
నేచెను, నేరిచెను, నేర్చెను
నేరఁడు, నేరవఁడు, నేర్వఁడు
పోదురు, పోవుదురు

పోడు, పోవఁడు
పొదము, పదనూ, పొమ్ము
పిలఁడు, పిలువఁడు
పిలుము, పిలువుము
లెమ్ము, లెండు
కుండేలు, కుందెలు
తోడేలు, తోడెలు
నాఁగేలు, నాఁగెలు
నేరేడు, నేరెడు
మారేడు, మారెడు
వూరేడు, వూరెడు
తంగేడు, తంగెడు

ఊయేల, ఊయెల, ఊయ్యేల, ఉయా ఎక్కిరింత, ఎకిరింత
ల, ఊయల, ఊయ్యల, ఉ ఎడ్డ, ఎడ
య్యెల, ఉయ్యెల, ఉ
య్యల, ఉయ్యల

అట్టు, అటు
గొట్టియ, గొటియ
నన్ను, నను
మమ్ము, మము
కల్లు, కలు

పంపు, పనుపు, పన్ను, పనుచు, పంచు
పన్ను, అనుపు, అన్ను
అనుచు, అన్ను, అంచు
పుచ్చు, పుత్తెంచు

నల్లెరు, నల్లెరు
పల్లెరు, పల్లెరు
పెన్నేరు, పెన్నెరు
మానేరు, మానెరు
ఆడేలు, ఆడెలు
అయ్యారె, అయారె
అవ్వారి, అవారి
ఇట్టిక, ఇటిక
ఉప్పవడము, ఉపవడము
ఉమ్మి, ఉమి
ఎక్కసక్కియము, ఎకసక్కియము
ఎకసెక్కియము,

ఎమ్మక, ఎముక
కజ్జాయము, కజాయము
కట్టిక, కటిక
కప్పురము, కపురము
కమ్మటము, కమటము
కమ్మతము, కమతము

ఇల్లు, ఇలు

పల్లు, పలు

ముల్లు, ములు

విల్లు, విలు

పిల్లు, పిలు

అక్కట, అకట, కట్ట, కటా, కట, గిజ్జిగాడు, గిజ్జిగాడు

కట్ట

అట్టిక, అటిక

అట్టుక, అటుక

అట్టె, అటె

అయ్యో, అయో

చెమ్మట, చెమట

చెల్లియలు, చెలియలు

జవ్వాజీ, జవాజీ

జాబిల్లి, జాబిలి

తమ్మటము, తమటము

తమ్మలము, తములము

తల్లి, తలి

తుమ్మికి, తుమికి

తువ్వర, తువర

తెల్ల, తెల

దవ్వు, దవు

దివ్వియ, దివియ

నిద్దుర, నిదుర

నివ్వరి, నివరి

నివ్వాలి, నివాలి,

కువ్వాడము, కువాడము

కొట్టిక, కొటిక

కొమ్మ, కొమ

కొయ్యగూర, కొయగూర

గయ్యళము, గయాళము

గుజ్జరాతి, గుజరాతి,

చిట్టి, చిటి

చిన్న, చిన

చిమ్మట, చిమట

చెన్నటి, చెనటి

బొమ్మికము, బొమికము

బొమ్మిడికము, బొమిడికము

బొమ్మిడికము, బొమిడికము

మజ్జ, మజ

మత్తాబు, మతాబు

మల్లారము, మలారము

ముక్కు, ముకు

ముద్దయ, ముదియ

మెట్టిక, మెటిక

మొక్కరము, మొకరము

మొగ్గరము, మొగరము

మొల్లాము, మొలాము

రడ్డి, రడి

లాట్టిపిట్ట, లాటిపిట

వట్టి, వటి

మువ్వ, నువు
 నేట్టిక, నెటిక
 నెమ్మలి, నెమలి
 పువ్వలించు, పవలించు
 పిన్న, పిన
 పుల్లియ, పులియ
 పెద్ద, పెద
 పొట్టి, పొటి
 పొక్కు, పొక్కు
 పెగ్గడ, పెగడ
 బెగ్గడు, బెగడు
 బొమ్మ, బొమ
 అమ్మ, అమ
 అక్క, అక
 అవ్వ, ఆవ
 అయ్య, అయ
 అప్ప, అప
 అచ్చట, అచట
 ఇచ్చొట్టు, ఇచ్చొట్టు
 అచ్చట, అచట
 ఇచ్చట, ఇచట
 ఎచ్చొట్టు, ఎచ్చొట్టు
 ఎచ్చట, ఎచట
 హడవము, అడపము
 హరిదళము, అరిదళము
 హాలది, అలది

వయ్యలి, వయ్యలి
 సన్నియ, సనియ
 సవ్వడి, సవడి
 సివ్వంగి, సివంగి
 అట్టు, అటు
 ఇట్టు, ఇటు
 ఎట్టు, ఏటు
 అన్ని, అని
 ఇన్ని, ఇని
 కొన్ని, కొని
 మిమ్ము, మిము
 తమ్ము, తము
 పెండారము, పెండరము, పెండేరము
 పెండేరము
 బంగారము, బంగరము, బంగరు,
 బంగరువు
 బేహారము, బేహరము, బేహారము
 వీటతాటము, వీటతటము, విటతటము
 సంతోసము, సంతొసము, సంతసము
 ఓయారము, ఓయారము
 కొలె, కొలె
 కడంగు, కడంగు
 గూడారము, గూడారము
 గోరువంక, గోరువంక
 జోహారు, జొహారు
 నీలుగు, నిలుగు

శీలుగు, శీలుగు

నెగయ, ఎగయ

పొందు, ఒందు

పొనరు, ఒనరు

వూను, ఊను

పొదవు, ఒదవు

ఆరాటము, ఆరటము

కక్కురుతి, కక్కురితి

కేళాకూళి, కేళకూళి, కళాకూళి

కొమారుడు, కొమరుడు

కొమరిత, కొమరిత

గంబూరము, గంబురము, గంబూర,

గంబురా

డాకలి, డాకలి

డిగు, డిగు

డూయు, డూయు

డెందము, డెందము

డెప్పు, డెప్పు

డొంగ, డొంగ

డొప్ప, డొప్ప

ఏతము, ఏతాము,

కళ్ళము, కళ్ళాము

గాలము, గాలాము

గుడ్డము, గుడ్డాము

గోణము, గోణాము

గోతము, గోతాము

మారు, మరు

మూలుగు, ములుగు

మోఱుకు, మోఱుకు

అడగు, అణంగు

చిల్లాడము, చిల్లాణము

తడగము, తణగము

నాడెము, నాణెము

పోడిమి, పోణిమి

మిడుగు, మిణుగు

వడగు, వణగు

మిడుగులు, మిణుగులు

దక్కు, డక్కు

దగ్గలు, డగ్గలు

కినుక, కిన్క

కానుక, కావ్క

చిలుక, చిల్క

కాలువ, కాల్య

అడుగు, అడ్డు

కడువు, కడ్పు

పెరుగు, పెర్గు

కూరుకు, కూర్కు

కలికి, కల్కి

ములికి, ముల్కి

బుడిపి, బుడ్పి

పొలతి, పొల్తి

అబ్బరము, అబ్రిము

జాజము, జాజాము
 జుంజము, జుంజాము
 జోతము, జోతాము
 తణగము, తణగాము
 బొండ్లము, బొండ్లాము
 మండము, మండాము
 లాతము, లాతాము
 వీణము, వీణాము
 మ్రొన్నడె, మ్రొనుపడె
 మినుకడె, మిన్వడె
 కత్తురువారు, కత్తుర్వారు
 కారుకొనియె, కార్హొనియె
 రాములు, రాముల్
 వనములు, వనముల్
 అడే, అధుగో, అదిగో
 అడగో, వాడుగో
 ఇదిగో, వీడుగో
 కద, కదా
 కినుక, కిన్క, కింక
 గుడ్డి, గుడ్డి
 తుక్కు, తక్కు
 నిక్కువము, నిక్కుము
 పక్కు, పక్క

కప్పురము, కప్రము
 నెత్తురు, నెత్తు
 అదురుచు, అద్రుచు
 ఎదురుచు, ఎద్రుచు
 పదురుచు, పద్రుచు
 జూదము, జూజము
 ఆవుదు, ఆవుజు
 జవాది, జవాజి
 జాది, జాజి
 జాదు, జాజు
 విరవాది, విరవాజి
 అల్ల, అల, ఆ
 అవల, అవ్వల, అవతల, ఆతల, ఆవల
 ఇదే, ఇదుగో, ఇదిగో
 మొగము, మొకము
 ముందు, మున్, మునుపు, మున్ను
 మొక్క, మోక, మోసు
 మొగిలు, మొయిలు
 లొంగు, లోగు
 రొక్కము, రోకము
 సుమీ, సుమ్మి, సుమ్మా, సుమి
 సువ్వే, నూ, సువె
 హెచ్చు, ఎచ్చు

Diminutives.

అల్పార్థములు.

వృక్షము, వృక్షకము
 బాలుడు, బాలకుడు

స్వము, స్వకము
 పుత్తుడు, పుత్తరుడు

సింహము, సింహకము
శరభము, శరభకము
రాసభము, రాసభకము
అశ్వము, అశ్వకము
శుర్వము, శుర్వకము

చిలుత, చిలుతుక
నెలత, నెలతుక
పాలతి, పాలతుక
ఏడము, ఏడకము

Exercise.

సా ధ క ము .

I.

శిష్టచరితులైన బుద్ధిమంతులెల్లం బౌరుషంబుఁ గొనియాడుదురు.
స్వశక్తిచేఁ గార్యంబుల నెఱవేర్చికొననేరని క్షీబు లదృష్టంబు గొనియాడుదురు.
సకల కార్యంబులు దైవపౌరుషంబులయందు సుప్రతిష్ఠితంబులై యుండు.
కర్మంబు పూర్వకృతంబు నైహికంబనియు నిరుదేహఁగులయి యుండు. ఇందె
య్యది బలవత్తరంబది తక్కటి దానికిఁ బ్రతికారియగు. తద్బలాబల పరిజ్ఞా
నంబు ధనంబున ననుమేయింపదగు ఫలోఫలభిక్తి బ్రత్యక్షంబైన హేతువు
లేకున్నది పూర్వకర్మజన్యంబని యెన్నందగు. మానిసి జతనం బల్పంబయ్యు
నొక్కతటి నెక్కుడుగ ఫలించెనా యదియు ముందటి కర్మంబున నయ్యెనని
యందురు. (శుక్రనీతిసారము)

 ఇందేశబ్దములకు రూపభేదము కలదో కనుఁగొని వానిరూపాంత
రములను వ్రాయుడు.

II

పరీక్షుకులు మార్దవంబున గౌరవంబున వర్ణంబున సువర్ణంబున సువర్ణంబు
గరఁగి పరీక్షించునట్లు రాజు భృత్యునిఁ గర్మంబున సహవాసంబున గుణంబున
శీలంబునఁ గులంబునఁ బరీక్షించి విశ్వాస్యుని విశ్వసింపవలయు. కర్మశీల
గుణంబులు పూజ్యంబులగునట్లు కేవల జాతిగుణంబు లేనాఁడును బూజ్యం
బులు గావు. జాతికులంబుల వలన శ్రేష్ఠ్యంబురామి వివాహంబుల భోజ
నంబులందక్క నుద్యోగంబులఁ గులజాతి పరీక్షణం బనావశ్యకంబు. సత్య

వాదులు నభిజనకంతులు ధనికులు సద్వంశ్యులు నుకీలురు సత్కర్మ నిరతులు
స్వకార్యంబు నందలి యత్నంబు కంటె రాజకార్యంబునఁ బెక్కు మడుఁ
కులు యత్నాధిక్యము గలవారు భృతిచేతన సంతసించు వారును బహిష్కార
దత్తులు రాజున కపరాధంబు గావించు పుత్తుని రాజున కర్పించువారును
సత్కార్యంబున నచిరక్రియలు ననలనులు నసత్కార్యంబునఁ జిరక్రియలు
ప్రభునన్యాయ గామియైన దామట్టివారుగాక ప్రబోధించువారు రాజునందు
రాణివాసంబునందు రాజపుత్తునిందు మిత్రులందుదోషంబులు దడవనివారు
వారిని శ్లాఘింపనివారు నిందింపని వారు రాజదత్తంబైన వస్త్రమాల్యాదులు
నతని యెదుట ధరించువారు నాయంబునకుం దగిన వ్యయంబు గలవారు
దయాళురు శూరులు రాజు నకార్యంబు రహస్యంబున బోధించువారునగు
భృత్యులు ప్రశస్యులు. (శుక్రనీతిసారము)

ఇందేశబ్దులకు రూపభేదముకలదో గనుఁగొని వాని రూపాంత
రములను వ్రాయుఁడు.

III

భటులు భృతిచే ధనమాత్రంబు గొందురు. రాజును యువరాజును
నమాత్యాదులచే మిగుల మాన్యులును వారి కంటె నమాత్యాదులు న్మాన్యు
లునగుదురు. ఆమాత్యాదులకంటెఁ దక్కిన యశికారి గణంబు న్మాన్యు
అయుతికుండు మంత్రితుల్యుండు; రాజుతో సమంబుఁ నమాత్యాదులు
క్రీడింపందగదు; క్రీడించిన రాజును విశేషింపఁ జేయవలయు. మంత్రి
లచే రాజు నవరోధనంబును, బంధులును, మిత్రులును, మిగులఁ బూజ
నీయులు. నేవకుండు రాజుచే నామాతుండగుడుఁ గార్యకతంచేసి త్యజి
యించి సత్వరంబుగఁ బోవుచు వారిచే నుమంత్రితంబయిన కార్యంబు
మిత్రునకే నెఱిగింపక భృతిందక్కనదత్తంబయిన రాజద్రవ్యంబు నభిర
క్షింపక రాజు నానతి నొందక కార్యమాధ్యస్థిక భృతినపేక్షింపక యాప
త్కార్యంబునఁ బుత్త్రధనప్రాణాదుల నేని రాజురక్షించుచు నున్నాడని

బెన్నండేని గ్రహియింపక, ద్రవ్యలోభంబున సత్కార్యంబుఁ జేయుటకుఁ
రాజునకు దుర్బోధంబు నేయక శాస్త్ర వ్యతిరేకంబుగను దీక్షణంబుగను
దండించు భూపుని రాజ్యగుప్తిక యేకాంతంబున నిగ్రహించి బోధించు
చుండవలయు. (శుకగ్రీవీతిసారము)

 ఇందేశబ్ధములకు రూపభేదము కలదో కనుగొని వాని
రూపాంతరములను వ్రాయుడు.

IV

బ్రహ్మచారి గురుకులంబున వసించుచు దాంతుడై గురువునకు హిత
మాచరించుచు నతనియందు దృఢసౌహార్ద్రంబు పెట్టి దానునిరీతి నీచుడై
సాయంప్రాతర్వేళల గుర్వగ్న్యాదిత్యనురోత్తముల నుపాసించుచు గాయి
త్రుని జపించుచు సంధ్యాత్రయము నుపాసింపవలయు. సాయంప్రాత
స్నంధ్యలందు మానముఁ బూనవలయును. గురువు పిలిచెనేని విషయముతో
ఁజూసి యారంభావసానంబుల నాచార్యుచరణములు శిరస్సుసోక సాష్టాం
గప్రణామంబు నేసి వేదములఁ జదువవలయును. తమతమ నూత్నోక్త
ప్రకారంబున మేఖలయు నజినము వస్త్రము దండముఁ గమండలు వుపవీ
తము దర్భపవిత్రము ధరింపవలయు. (శ్రీమదాంధ్ర వచన భాగవతము)

 ఇందేశబ్ధములకు రూపభేదము కలదో కనుగొని వాని
రూపాంతరములను వ్రాయుడు.

V

అంత నుపవసించి కృతస్నానలై యనాహతములఁ గట్టి యగ్ని
హోత్రము నిర్వర్తించి గోవిప్రభూతముల కుచితగ్రాసాదు లాసంగి బ్రా
హ్మణుల స్వస్తివాచనంబు వడసి గురభిధూపము లాభ్యదీపములు నేపార
వొప్పుకాలాభ్యంతరంబునం బ్రాణ్ముఖ కుశాగ్రంబులందు సురానురు
లాసీనులైరి. అట్టియెడ దుకూలము గట్టిన శ్రోణీతటంబు భారమునం జేసి
తిన్నవినడతోఁ గనకనూపురరవంబు చెలువార మదవిహ్వలంబైన చూడ్కి

సారించ్చుచు నమ్మామామంభ స్తులి యుచ్యుతకుంభముఁగొని యాశాలగోనికిఁ జనుదెంచుటయుఁ గనకకుండల మండిత కర్ణయుగళ నాసికా కపోలచా యవదన విలసితయై విగళిత స్తనావరణయై పరదేవతాఖ్య నొప్పు నా శ్రీసఖిం జూచి యనుగులుద్దత భయవీక్షితంబులతో మోహ మెనసిరి.

(శ్రీమదాంధ్రవచన భాగవతము.)

 ఇందే శబ్దములకు రూపభేదము కలదో కనుఁగొని వాని రూపాంతరములను వ్రాయుఁడు.

VI

 ఊ క్రింది శబ్దములకు రూపాంతరముల నిండు.

దూతుఁడు, తటి, ధనువు, కీర్తనము, పడిన, సీమంగు, పరశ్వత తారు, పరువు, ఘోటక, విహంగమము, పేద, గుర్వు, రనము, దిగ్గు, మస్తము, వక్షస్థలి, మెఱుపు, పోయెడు, సారువు, ఒనర్తువు, సాధులు, జనులు, పాలనము, పుట్టుగు, సములు, ఏను, మును, సోదరియులు, తనము.

VII

వరియింపుము, విను, నీవు, నాన్, ఎద్ది, పోమన్, ఎవ్వరు, పంపు, అంకూరము, బోధము, నగవు, ఇట్లు చరిత, గాడ్పు అచ్చొట, అపుడు, తన్ను, ఎడఁద, చట్టరాయి, ఊర్ధ్వబాహువు, ఏడులు, తునిమి, హుతాశుఁడు, అబ్రము, అంటివి, ఎవ్వి, అవధరింపుము, పెక్కురు, చుమి, నేరుపు, ఒకఁడు, వారు, పెండిలి, కర్మము పురువు, అవును.

VIII

అట్టులు, శృజించెన్, నాలుగు, నడువడి, అనుట, ద్రుమ, ఒనుచు, చిగురు, కై, అందురు, ఆడంగు వగవు, రాతిరి, కానక, మృగుల, నడవు, మానుషుఁడు, పృథ్వి, పోరాట, మడువు, భుజంగము, భల్లుకము, వేడ్క, చెరలాడు, ఈయక, అరుగుదెంచు, గోరులు, సుధాంధనులు, గెల్వక, పారానుణ, శరణు, ఒనర్తుక, భజింతున్, తనూజుఁడు.

IX

నివురు, తీగె, తేటులు, చిలుక, మెయి, సంపత్తు, నిషేవము, పుణుకు, మనము, దావము, హనుమంతుడు, అనుచు, చేయి, నమ్మిక, అమలొకించి, భుజి, నలువురు.

X

చెపుమా, హాలాహలము, విడువుము, పరిరంభణ, బంధువు, కోరిక, చెలిమి, వినిచెదక, నన్ను, వధించె, ఆత్మ, ఓయిరము, పంపు, అడ్డంపెట్టు, దాయ, దిగు, తోడితెచ్చి, తపము, ఉన్నవాడు, అగుచుక, అరవము, పేరక, వలవదు.

CHAPTER IX.

Orthography.

శబ్దముల వర్ణక్రమనిర్ణయము.

అంధ్రభాషయందుఁ జాలమంది చిరకాలమునుండి యనేక శబ్దముల యొక్క వర్ణ విన్యాసమును, యథావిధిగా వ్రాయక యెవరికిఁ దోచినట్లు వారనేక విధములుగా వ్రాయుచున్నారు.

ఈ విషయమై ప్రాచీనాథు నాతన వ్యాకరణములయందు విపులముగాఁ జెప్పఁబడి యుండలేదు. అనేకమైన అమద్రిత ప్రతులయందును, తండ్రిపతండములుగా నున్న మద్రిత ప్రతులయందును నీవిషయమైన తప్పులెక్కువఁగాఁ గాన్పించు చున్నవి.

ఆచ్చు : పొత్తమన్నంత మాత్రముచేత శుద్ధప్రతియను భ్రమతో నాయాగ్రంథములను జదువుచుండు బాలరతు వాని వలన ననిష్ఠము గలుగుచున్నది.

ప్రారంభదశలో మద్రణము, సంస్కారులు కానివారును విదేశీయులు నైనవారి చేతులలోఁ బడుటచే భాష యనేక ప్రమాదములకు లోనైనది.

యథాశక్తిని, అట్టి వర్ణక్రమ దోషమును, వాని సాధురూపముల నీ క్రిందఁ జూపుచుంటిమి.

బిం దు వు .

ఈ క్రింది శబ్దములలో బిందువు నిత్యము. ఈ బిందువు, ర, శ, వ, గ, హ, ఇవి పరమైనయపుడు నిత్యముగా వచ్చును.

ఉదా: — సంసారము, సంహారము, సంశయము, సంక్షయము. వికల్పముగా బిందువుగాని “ కఖ గఘ ” లు పరమైనపుడు, జ, ‘చఛ జఘ, లు పరమయినపుడు, ‘ ఇ , ‘ టత డఢ , లు పరమవునపుడు ‘ ణ , ‘ తథ దధ,’ లు పరమైనపుడు ‘ న , ‘ పఘ బఘ, లు పరమయినపుడు ‘ మ ’ ‘ మలవలు, పరమయిన యపుడు యలవలే వచ్చును. వానికిఁ దెలుఁగున బిందువులను వాడుచున్నారు.

ఉదా—అహంకారము, సంగతి, సంఘాతము, సంచయము, కంజాతము, అహంత, సందర్భము, సంధానము, సంనాహము, సంపద, సంబంధము అహంభావము, సంమతి, సంయమి, సంలక్షితము, సంవత్సరము.

సంస్కృతము.

తెలుఁగు.

ఉదా—పక్షి	...	...	పంక్తి
అఙ్కము	...	...	అంకము
పుష్పితము	...	...	పుంఖితము
గఙ్గ	...	...	గంగ
జఙ్ఘ	...	...	జంఘ
అఞ్చితము	...	...	అంచితము
రిఞ్చోలి	...	...	రించోలి
అఞ్జనము	...	...	అంజనము
కణ్డకము	...	...	కంటకము
కణ్ఠము	...	...	కంఠము
అణ్ణము	...	...	అండము
తన్తువు	...	...	తంతువు
మన్దము	...	...	మంధము
మన్దరము	...	...	మందరము
బన్ధము	...	...	బంధము

సంస్కృతము.

తెలుగు.

అన్నము	...	...	అన్నము
కప్పము	...	...	కంపము
లమ్మము	...	...	లంబము
బమ్మరము	...	...	బంభరము

మొదలయినవిగలవు.

N. B. తెలుగున బిందురూపశబ్దములకు సరియైన సంస్కృత రూపములు చూపబడియెను.

కాని తెలుగులో వీనిని అనుస్వారరూపముగానే వ్రాయుచు బ్రాసలుగూడ ననుస్వారముతోడనే వేయుచున్నారు.

ఇని, అంధ్రభాషయందుఁ జిరకాలమునుండి వాడఁబడుచు వచ్చుట చేతఁ బ్రయోగార్హములుగా గ్రహింపఁబడుచున్నవి.

“అంకముజేరిశైలతనయా స్తవదుర్గములాను వేళబా
ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచన్దబలింపఁ బోయి యా
వంకఁగుచంబుఁ గానకహివల్లభ హారముఁగాంచి వే మృణా
ళాంకుర శంకనంబెడు గజాన్యునిఁగొల్తు నభీష్ట సిద్ధికిన్”

ఈ పద్యమందు అంక, అంక, అంకుర ఇవి సంస్కృత శబ్దములు కావున జకారమాదియందుఁ గల కకారముగలవి “వంక” శబ్దము తెలుగు గావున అనుస్వారము ముందుగల కకారముగలది. దీనికిని వానికిని అలసాని పెద్దన్న గారు పోసవేసిరి. ఆయనయే—

“ప్రాంచదూభవణబాహుమూలరుచితోఁ బాలిండ్లు వొంగారఁబై
యంచుల్మోయఁగ గొంగిలించి యధరంబాసింపహాశ్రీహరీ
యంచున్ బ్రాహ్మణుఁడోరమోమిడితదీమాంసద్యయంబంటి పా
మ్మంచుందోచెఁగలంచునే సతులమాయల్ ధీరచిత్తంబులన్.”

అని పోగులు వేసినారు.

ఈ పద్యమందు; “పాంచత్” అనునది చకారముతోఁ గూడిన చకారము ఇది సంస్కృతము. తక్కిన మూడు ప్రాసములును తెలుగులు కావున అనుస్వార పూర్వక చకారములు.

తెలుగుశబ్దములలో.

బిందువుయొక్క యచ్చారణ, “న, ణ, మ” లకుఁగూడ గలుగు చున్నది.

ఉదా—వంట, వట్ట—కొండ, కొణ్ణ—పంతము, పస్తము—అందము, అస్తము—గంప, గమ్మ—కంబము, కమ్మము—ఇట్లున్నవి.

కావుననే యిట్టి స్థలములయందు “ నణమ”లతో యతి వేయుచు వ్హారు.

ఈ శబ్దములు బిందువులతోడనే వ్రాయవలెను గాని రెండవ రూపముగా వ్రాయఁగూడదు.

సిద్ధసాధ్యాది బిందుభేదము లిదివరకే చెప్పఁబడినవి.

వ్రాతల యందుఁ స్థిరవర్ణమునకుఁ బూర్వమందు బిందువును వ్రాయుట తప్పు.

“పరగనుధాబ్దియం దమృత పానముమాటికిఁ జేయుచుం బయో
ధతుఁ డుడు రూపముల్ స్ఫటికధారుణిపై వడఁగడ్లు రాల్చినన్
బొరనెడు నంతపాటి పదమున్ క్షణమాత్ర కఠోరభావముల్
నిరతనుభోద్ధిరంబులు మనీషుల ప్రాతిభసూక్తులొప్పుగాన్
ఇది బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి యాంధ్రప్రసన్న
రాఘవ విమర్శనములోని పద్యము.

ఈపద్య తృతీయ చరణమునందువలె పొల్లేగాని అనుస్వారము మాత్రము వ్రాయఁగూడదు.

ట, గలశబ్దములు.

మకుష్టకము, స్పష్టము (అడఁగఁబడినది.) ఉక్ష్పష్టము దృష్టి, అట్టము, కష్టము, వృష్టి, అనిష్టము, ఇష్టము, చేష్ట, అభీష్టము, స్పష్టము,

పరిశేష్టము, దుష్టఁడు, దృష్టఁడు, (చూడఁబడినవాఁడు) దృష్టఁడు
(దురుసుఁవాఁడు) నికృష్టము, అవకృష్టము, అష్టమి, అష్టకము; అష్టమము;
దృష్టాంతము, దృష్టి, తృష్ట; క్రోష్టావు, ద్విష్టము, ఆదిష్టము, ఆదేష్ట. అరి
ష్టము, ఉపవిష్టఁడు, నష్టము, వేష్టితము, మష్టము, ముష్టి, ప్లుష్టము, దష్టము,
పుష్టము, భ్రష్టఁడు, ఉద్దిష్టము, దిష్టి, ఇష్టి, ఇష్టము, విష్టరము, విష్టపము,
పిష్టము, భ్రాష్ట్రము, మిష్టము, శిష్టఁడు, తుష్టము, ఆవిష్టము, రుష్టము,
శేష్ట, నేష్ట, పుష్టి, సృష్టి, స్పష్టము, స్పష్టము, హృష్టము, జుష్టము.

త గల శబ్దములు.

వరిష్టము, బరిష్టము (వర + ఇష్ట = ఈ ధముగా ఇష్ట ప్రత్యయములు
బచ్చు శబ్దములన్నియు నొత్తు 'త' గలవి.)

శ్రేష్ఠము, భూయిష్ఠము, బంహిష్ఠము, గరిష్ఠము, లఘిష్ఠము, అల్పి
ష్ఠము, వరిష్ఠము; ప్రేష్ఠము, ద్రాఘిష్ఠము, పటిష్ఠము, మహిష్ఠము, ఆజీష్ఠము,
హ్రీష్ఠము, ప్రిష్ఠము, జ్యేష్ఠఁడు, కనిష్ఠఁడు మొదలయినవి.

ప్రతిష్ఠ, విష్ఠ, అంగుష్ఠము, కుష్ఠము, బహిష్ఠ, అంబుష్ఠఁడు, అధిష్ఠాత,
అధిష్ఠానము, అధిష్ఠితము, కనిష్ఠఁడు, నిష్ఠరము, అనుష్ఠానము, పృష్ఠము
(వీపు) అష్ఠీవత్తు, అప్రతిష్ఠ, యధిష్ఠిరుఁడు, వసిష్ఠఁడు, వష్టి, (తిథి)
గోష్ఠము, సజ్యేష్ఠఁడు, ద్విష్ఠఁడు, త్రిష్ఠఁడు, మంజిష్ఠము, అపష్ఠము, పుంజి
ష్ఠము, భూమిష్ఠము, పరమేష్ఠి, అగ్నిష్ఠఁడు, కాష్ఠము, కాష్ఠ, నీష్ఠ, నైష్ఠా
ర్యము, నిష్ఠరము, ప్రవృత్తవాహము, ప్రవృష్టి, ప్రవృష్టఁడు, సుష్ఠు, ధుష్ఠు,
ప్రకౌష్ఠము, హతాత్తు.

ధ—ధ.

వీని యచ్చారణమందును, వ్రాతయందును, 'ధ ధ' లకు భేద
మంతగాఁ గాన్పించకుండుటచేత శబ్దజ్ఞానము లేనివారి విషయములో విస్తృ
తము తప్పులు చేయుచున్నవారు. కావున నీ భేదములుగల కొన్ని ముఖ్యము
లయిన శబ్దముల నీ క్రింద జూపుచుంటిమి.

1 “స” అను అక్షరము క్రింద “ధ” అనునది గాని “ధ” యెన్నఁడు నుండదు.

ఉదా—స్థానము, స్థితము, ప్రస్థము, స్థిరపడుట, వ్యవస్థ, స్థూలము, అస్థిరము, ఆస్తి, మొదలయినవి.

2 శబ్దాది యందున్న యక్షరములు “ధ” లుగాని “ధ” లుకావు.
ఉదా—ధనము, ధాన్యము, ధార, ధట, ధీరుఁడు, ధీర, ధాత, ధృతి, ధర, ధ్వని, ధ్యానము, మొదలయినవి.

3 సజాతీయ ద్విత్వములలో “అశ్వత్థ” అశ్వత్థామ, ఉత్థానము, ఉత్థితము, తప్పదక్కినవి “ధ” లుగాని “ధ” లుకావు.

ఉదా—బద్ధము, రుద్ధము, యుద్ధము, సన్నద్ధము, అనిరుద్ధుఁడు, బుద్ధి, విద్ధము, ఉద్ధాతము, మొదలయినవి.

ధ. గల శబ్దములు.

కథ, ప్రథమము, ప్రథ, చతుర్థము, చతుర్థి, తిథి, పథము, మంథము, గ్రంథము, ఉద్ధీకము, సోమపీఠి, వ్యథ, వృథ, యథా, తథా, పృథివి, పార్థుఁడు, పృథువు, పృథ, రథము, కథించుట, ఆథ, నాథుఁడు, శిథిలము, శ్లేథము, శైథిల్యము, మధుర, (కృష్ణుని మధుర) రథ్య, భగీరథుఁడు, భాగీరథి, దాశరథి, దశరథుఁడు, పరిపంథి, గ్రథితము, అర్థము, (ధనము, వస్తువు, ప్రయోజనము, శబ్దార్థము) వ్యర్థము, మిథునము, మైథునము, మృథము, ప్రథనము, (యుద్ధము) మిథ్య, మిథము, మిథిల, మైథిల, సారథి, పథ్యము, అశ్వత్థ, అశ్వత్థామ, తీర్థము, ప్రమథుఁడు, మన్మథుఁడు, పార్థివుఁడు; అర్థి, రుక్థము, రిక్థము (ధనము)

ధ గల శబ్దములు.

అంధుఁడు, బధిరము, వధ, నుధ, బుధుఁడు, క్రోధము, వ్యాధి, బాధ, నాథుఁడు, ప్రధానము, విధి, బోధ శోధనము, మేధ, రాధ, సాధనము, సిద్ధుఁడు, కృద్ధుఁడు, ఆధారము, ఆధరము, మధువు, విధవ, క్రోధనము,

కోధము, కోధి, కృధ, విరోధము, విరోధి, సంధానము, పిధానము, విధాత, ఆధానము, మధుర. (మీనాక్షిమధుర) మధురము, గంధము, కంధి, వార్ధి, అంబుధి, లుబ్ధుడు, అర్ధము (సగము, కొంతముక్క) గృధ్రము, నిధనము, నైఘనము.

N. B. ఋ (ృ) రు () గల శబ్దములు.

“ఋ” వర్ణమును “రు” వర్ణముగాను, “వటు” వసుడి” ని “కొమ్ము” క్రావడి” గాను వ్రాయుటతప్ప.

ఋక్కు, ఋక్తము, ఋక్షగంధ, ఋక్షగంధిక, ఋక్షము, ఋజీషము, ఋజువు, ఋణము, ఋషి, ఋతము, ఋతి, ఋతీయ, ఋతుమతి, ఋతువు, ఋతుధ్వజుడు, ఋత్విజుడు, ఋద్ధము, ఋద్ధి, ఋభుక్షుడు, ఋభువు, ఋశ్యకేతువు, ఋశ్యప్రోక్త, ఋశ్యము, ఋశ్యమూకము, ఋశ్యశృంగము, ఋషభి, ఋషభము, ఋషము, ఋషి, ఋష్యప్రోక్త, ఋగ్వేదము.

రు—గల శబ్దములు.

రుంజ, రుండము, రుంద్రము, రుక్కు, రుక్మకారకుడు, రుక్మము, రుచకము, రుచి, రుచిరము, రుజ, రుటుము, రుట్టు, రుతము, రుతి, రుత్త, రుత్తు, రుదితము, రుదురక్క, రుద్దు, రుద్రజట, రుద్రభూమి, రుద్రాక్షము, రుద్రాణి, రుద్రాక్షి, రుధిరము, రుధిరోద్ధారి, రుద్ధము, రుబ్బు, రుబ్బగుండు, రుమ, రుమాల, రురువు, రువాణము, రువారము, రువ్వ, రువ్వము, రువ్వ, రుశతి, రుష, రుసి, రుహ.

సంస్కృత శబ్దములలో శబ్దాదిని ఉండుహల్లులపై నీక్రింద నుదహరించిన శబ్దములదప్ప, ఋకారము (ృ) లేని, రేఫ ఉకారము (కొమ్ము) క్రారముడవు.

తెలుగునందు, ఋకారమును ఋకారచ్చిహ్నమగు (ృ) వటువసుడిలేదు.

ఉదాహరణము.

[illegible]

శబ్దాదిని హల్లులపై ఋకారములువచ్చు (౨) కొన్ని శబ్దముల నిందు
దాహరించు చున్నాము.

ఉ దాహరణము.

కృష్ణుడు జ్ఞంభణము
కృప జ్ఞంభ

కృషి	తృణము
గృహీతము	తృష్ణ
ఘృతము	దృష్టి
ఘృణ	దృష్టము
ధృతము	మృదఃపు
ధృష్టుఁడు	మృత్యువు
నృపుఁడు	వృకము
నృత్యము	వృత్తి
పృథివి	శృంఖలము
పృవతము	శృంగము
బృహస్పతి	శృగాలము
బృంద	సృతి (త్రోవ)
భృతము	హృదయము
భృత్యుఁడు	హృతము
మృగము	హృషీ కేశుఁడు

శబ్ద మధ్యాంతరములయందువచ్చు ఋకార రేఫ ఉకారముల విశే

శ్రణము.

శిగు	అక్రూరుఁడు
విశ్రుత	ఉక్రుఁడు
కుశూవ	శతద్రువు
నిసృతి	పితృ
భభృ	మాతృ
కదుర్వ	భాతృ
పౌరదుర్	గుంస్కృతము
విదుర్మ	అమృతము
శతృవు	వికృతి

వట్టువ

ఉజ్జ్వంభణము

అద్రిచెన్	} ఇవి నొక్కి	నిష్క్రతి
విద్రిచెన్		ఆవిష్క్రతి
చిద్రిపలు		ప్రకృతి

రేఫ అకారము లంతమందుఁ గల శబ్దములు మహదర్థకమం దుకారమును పొందును. అట్టిచోట్ల రేఫ ఉకారములు వ్రాయవలయుననుట గురుతుగా నుంచుకొనవలెను.

ఉదాహరణము—ఇంద్రిఁడు, చంద్రిని, విప్రునిచేతన్, మిత్రిని, కొఱకున్, పత్రమువలనన్, నమ్మినియందున్, దీప్తునకున్.

N. B. ఋకారము, రేఫ ఉకారములు సుకరమయిన యెడల శబ్దసౌష్ఠ్యమునకు లాపమేకాక యతిప్రాసములయందుఁ గిరోధము గూడఁగలుగును కావున వీనిని దెలియుట యావశ్యకము.

CHAPTER X.

Common Mistakes.

సాధారణపు తప్పులు.

ఇప్పటి యాంధ్రవిద్యార్థులు తెలుగు భాషను తగినంత శ్రద్ధతో నభ్యాసము చేసికొనక పోవుటచే హాస్యాస్పదములగు తప్పు లనేకములు వ్రాయుచున్నారు. సంభాషణ శైలికిని గ్రాంథిక శైలికిని గల వ్యత్యాసమును సంపూర్ణముగ గ్రహించినఁగాని యీ స్వల్పదోషములు పోవు.

శబ్దసావ్యవము తెలియక చేయు దోషములు నిఘంటు సాహాయ్యమున జిద్దుకొనవచ్చును.

సఁధి దోషములు కొలఁది సఁధి నూత్రముల వలన నివారింపఁబడఁదగిన వయ్యను నా నూత్రములను జిలుకపలుకులవలె పఠించి వాని యుపయోగమును వ్యాసరచనయఁదుఁ జూపలేక యున్నారు. ఇది శ్రద్ధలేమిని గలుగుచున్నది.

కళాదుర్జిత ప్రకృతిక శబ్దపరిజ్ఞానము మిక్కిలి కొఱతగా - నున్నది. సమాస సంఘటనమున విస్తారము, తప్పులు దొరలుచున్నవి, విభక్తిదోషములు పెక్కులు గానవచ్చుచున్నవి. శబ్దార్థ పరిజ్ఞానము లేమిని గలుగు తప్పులు పాండితినిం బట్టి యుండినను దక్కిన తప్పులు కొంచెము పరిశ్రమతో నివారించుకొనఁదగినవైయున్నవి.

అంగ్లేయభాషలో దారిలేని శబ్దముల వర్ణక్రమము నేర్చుకొనుటకై పడుశ్రమములో సహసాంశము శ్రమగూడ నక్కఱలేకయే యీ క్రింద నుదాహరించు తెలుగుభాషలోని తప్పులను మరల్చుకొనవచ్చును.

అసాధువు.

సాధువు.

తత్త్వము
 సత్త్వగుణము
 పత్రము
 క్షుత్తియుఁడు
 మహత్త్వము
 మాహత్త్వము
 జాగ్రత
 సన్యాసి
 కాస్తూలు
 కండ్లు
 యవ్వనము
 తక్షణము, (వెంటనే)
 కృషి
 బ్రహ్మ
 వాక్పచ్చ
 శిశూవు
 నాయకి
 పాముఖ్యత
 మదియ్యము
 స్వీయ్యము
 దార్ద్రము
 నాగరికత
 నాగరికము
 కాలీనులు

తత్త్వము
 సత్త్వగుణము
 పత్తము
 క్షుత్తియుఁడు
 మహత్త్వము (మహిమ)
 మాహాత్మ్యము
 జాగ్రత్త
 సన్న్యాసి
 కాస్తూలు
 కన్నులు
 యావనము
 తక్షణము
 కృషి
 బ్రహ్మ
 వాక్పచ్చ
 శుశూవు
 నాయిక
 పాముఖ్యము
 మదీయము
 స్వీయము
 దార్ద్రము
 నాగరకత
 నాగరకత
 కాలినులు

అసాధువు.

కూతురితోడన్

చేతు

వాదన

రజితము

ధ్యుర్యము

త్మరు

వ్రాశి

అభ్యశించు

చేశిచాయంగల

రాయుడు

కృష్ణదేవరాయలు

శేవకుడు

కొంచము

ద్వారా }
గుండా }

యడల

అంమ

చెంద్రుడు

ఏనుగ

వారసత్వము రీత్యా

బొబ్బట్టు

వణ్ణము

ముఖతా

బేధము

సాధువు.

కూతుతోడన్

చేయుదురు

వాదము

రజితము

ధైర్యము

తమరు

వ్రాసి

అభ్యసించు

చేసిచేయంగల

రాయడు

కృష్ణదేవరాయలు

నేవకుడు

కొంచెము

వలన

యెడల

అమ్మ

చంద్రుడు

ఏనుగు

వారసత్వపు రీతిచేత

బొబ్బట్టు

అన్నము

ముఖమునుండి

భేదము

అసాధువు.

సాధువు.

శనేర్చరుఁడు

శనైశ్చరుఁడు

పల్లవాధరి

పల్లవాధర

బహుశా
బహుశః }

బహుశముగా

అనేకవిధముల

సభికుఁడు (సభార్హుఁడు)

సభ్యుఁడు

పాటకుఁడు

గాయకుఁడు

పద్మనేత్ర

వద్మనేత్ర

గుణవంతుఁడు

గుణవంతుఁడు

శితము (తెలుపు)

శితము

శితము (వాడియైనది)

శితము

అనుకూలము

ఆనుకూల్యము

అనుగుణ్యము

ఆనుగుణ్యము

శీతము

శీతము

చలివెందల

చలిపండిలి

శీత

శీత

వసిష్ఠుఁడు

వసిష్ఠుఁడు

దేసుఁడు

దేవుఁడు

బాలులు

బాలురు

అద్ధాన్నము

అద్ధానము

సామర్థ్యము

సమర్థులు

అభ్యంగనము

అభ్యంగము, ఆభ్యంజనము

సామితె

సామెత

రొండు

రెండు

దృఢ

దృఢ

అసాధువు.

సాధువు.

పదకొండు

పదునొకండు

పన్నెండు

పందొండు

పదమూడు

పదుమూడు

పద్నాలుగు

పదునాలుగు

పదిహేను

పదునేను

పదహారు

పదునారు

పదిహేడు

పదునేడు

పద్దెనిమిది

పదునెనిమిది

పంభొమ్మిది

పదితొమ్మిది

ఇరవై

ఇరువది

ముప్పై

ముప్పది

సాయంత్రము

సాయంత్రము, సాయంకాలము

యోచించి

యోజించి

చతురశ్రము

చతురశ్రము

అస్తమానము

అస్తమయము

తోటి

తోడి

నిండా

నిండ

మాత్ర

మాత్ర

అల్లాగా

అలాగుననా

వాండ్లు

వాండ్లు

సింహము

సింహము

కంసాలి

కమసాలి

అక్షింతలు

అక్షుతలు

పౌర్ణమి

పూర్ణిమ

అసాధువు.

సాధువు.

సౌహార్ద్రము

సౌహార్ద్రము

వయిద్యము

వైద్యము

ద్రౌపతి

ద్రౌపది

దణ్డము

దండము

దణ్డము

దండము

భావ

భావ

అనందభావములు

అనందభావములు.

వ్రయము

వ్యయము

నిఘంటు

నిఘంటువు

బాలింత

బాలెంత

ఇవ్యఁగా

ఇవ్యఁగా

చేశిరి

చేసిరి

నివశించిరి

నివసించిరి

అగుపడు

అగపడు

ఒడయుండు

ఒడయండు

కాశ్వతము

కాశ్వతము

తలముల్పు

తలముండ్లు

పుస్తకము

పుస్తకము

దుఃఖము, దుక్కము

దుఃఖము

తతిమ్మా

తక్కిన

శరణు

శరణు

వరాహావతారము

వరాహావతారము.

చెనుడు

చెవుడు

చెఱుచు

చెఱుచు

అసాధువు	అసాధువు.
తతాలున	తటాలున
ఎగర	ఎగుర
ప్రాముఖ్యుఁడు	ప్రముఖుఁడు
దురాదృష్టము	దురదృష్టము
అబద్ధము	అబద్ధము
మరిగింపక	మరగింపక
తెలిసి	తెలిసి
రాయభారము	రాయభారము
ఎలిక	ఎలుక
వెలపలికి	వెలుపలికి
ఫలహారము	ఫలాహారము
పరియవసానము	పర్యవసానము
దట్టి	దట్టి
తునకలు	తునుకలు
తఱుగని	తఱుగని
గండగొడ్డలి	గండ్రొగొడ్డలి
సిరము	శిరము
ఉద్ధవిడి	ఉద్ధవిడి
కుమ్మరిపురుగు	కుమ్మరపురుగు
రాయడి	రాయిడి
పూజ్యతుఁడు	పూజితుఁడు
కురువింద	గురువెంద
భ్రమయించు	భ్రమియించు
లెఖ్క	లెక్క

అసాధువు.

సాధువు.

అవలంబించు
 దరిద్రము
 భుస్సున
 కృంకు
 వెంట్రుకలు
 ఆయిష్టము
 మధ్యాన్నము
 చూడ్కి
 వేట్క
 మాట్కి
 నూర్యరస్మి
 మచ్చకంటి
 పశిడి
 కృష్ణాజనము
 భాద
 చెదలేలు
 చమరించుట
 కుష్టవ్యాధి
 అర్ధరాత్రి
 మహర్నవమి
 మహర్దశ
 ఝుమ్మఝుమ్మ
 ఝుళిపించు
 పూర్వీకులు

అవలంబించు
 దారిద్ర్యము
 బుస్సున
 క్రింకు
 వెండ్రుకలు
 ఆనిష్టము
 మధ్యాహ్నము
 చూడ్కి
 వేడ్క
 మాడ్కి
 నూర్యరశ్మి
 మచ్చెకంటి
 పసిడి
 కృష్ణాజినము
 బాధ
 చేదలేలు
 చెమరించుట
 కుష్టవ్యాధి
 అర్ధరాత్రము
 మహానవమి
 మహాదశ
 జుమ్మజుమ్మ
 జలిపించు
 పూర్వులు

అసాధువు.

దృష్టాంతరము
ఆధిక్యత
నిమిషము
ఛత్రము
తద్యోత
సముజ్వల
తద్రవ్యముల్
కృమేణ
ప్రకాశించు
అకస్మాత్తుగ
నూర్జితా
స్పృశిన్ముక్తి
వర్షాశ్రమ
ఘోరిల
వర్షింప
జగత్పూర్ణ
ఫల్గునాడు
నిర్విద్రత
త్రినయనుకు
మధురాయమానంబగు
దుస్వప్నము
చతుష్పదజంతువులు
అంభోధి
ఉచ్ఛాటన

సాధువు.

దృష్టాంతము
ఆధిక్యము
నిమిషము
ఛత్రము
తద్యోత
సముజ్వల
తద్రవ్యముల్
కృచుముగా
ప్రకాశించు
అకస్మికముగ
నూర్జితా
స్పృశించుముక్తి
వర్షాశ్రమ
ఘోరిల
వర్షింప
జగత్పూర్ణ
ఫల్గునాడు
నిర్విద్రత
త్రినయనుకు
మధురాయమానంబగు
దుఃస్వప్నము, దుస్స్వప్నము
చతుష్పదజంతువులు
అంభోధి
ఉచ్ఛాటన

అసాధువు.

భేతాళుడు

సదృశులు

ధృవ

చాలా

కూడా

వ్రానేది

చెప్పేది

మళ్ళా

తిరుగా

రావాలి

స్వంతము

కాచుక

పంచుక

తన్నుక

చించుక

కట్టుకపోవునా

పెట్టుక

కూడుక

పిల్చుక

కప్పుక

విదుల్చుక

పుచ్చుక

తోడుకపోమ్ము

సాధువు.

బేతాళుడు

సదృశులు

ధృవ

చాల

కూడ

వ్రాయనది

చెప్పనది

మఱలన్

తిరుగఁ

రావలెను

సొంతము

కాచుకొని

పంచుకొని

తన్నుకొని

చించుకొని

కట్టుకొనిపోవునా

పెట్టుకొని

కూడుకొని

పిల్చుకొని

కప్పుకొని

విదుల్చుకొని

పుచ్చుకొని

తోడుకొనిపోమ్ము

N. B. పట్టుక ఇత్యాది అమృతమాల్యద ప్రయోగములు సాధు

వులుగావు.

అసాధువు.

ప్రకటింపుచు
 ప్రార్థింపుచుకొ
 ఘోషింపుచుకొ
 దర్శింపుచుకొ
 చెల్లింపుచుకొ
 అపనయింపుచుకొ
 అంకురింపుచు
 పాటింపుచు
 ప్రతిష్ఠింపుచుకొ
 వితర్కింపుచుకొ
 సేవింపుచు
 భజింపుచు
 వసింపుచు
 విలొకింపుచు
 ఆవహింపుచు
 కీర్తిడింపుచు
 చింతింపుచు
 సందడింపుచు
 పఠియింపుచుకొ
 తేవడము
 రావడము
 చెయ్యడం
 వకటి
 యెవ్వరు

సాధువు.

ప్రకటించుచు
 ప్రార్థించుచుకొ
 ఘోషించుచుకొ
 దర్శించుచుకొ
 చెల్లించుచుకొ
 అపనయించుచుకొ
 అంకురించుచు
 పాటించుచు
 ప్రతిష్ఠించుచుకొ
 వితర్కించుచు
 సేవించుచు
 భజించుచు
 వసించుచు
 విలొకించుచు
 ఆవహించుచు
 కీర్తిడించుచు
 చింతించుచు
 సందడించుచు
 పఠియించుచుకొ
 తెచ్చుట
 వచ్చుట
 చేయుట
 ఒకటి
 ఎవ్వరు

అసాధువు.

సాధువు.

వద్ద

{ ఒద్ద. కొందఱు వద్దయనిగూడఁ
బ్రయోగించు చున్నారు.

పుష్ప

ఉష్ప

పూరు

ఊరు

N. B:— తెలుఁగున పు, పూ, వొ, వోలును యకారముతో
గూడిన మొదటి యక్షరములుగల శబ్దములును లేవుగాన ఆయాస్థలములలో
అచ్చులే వ్రాయవలెను.

ఏలనన

ఏలయన

వాడున్నా

వాఁడును

దానినిన్నీ, నిన్నున్నా

దానిని, నిన్నును

ఆభీష్టం

ఆభీష్టము

క్షేమం

క్షేమము

దండకం

దండకము

శలవు

నెలవు

నాదెగ్గర

నాదగ్గర

వీటిని

వీనిని

కోర్కెలు

కోర్కులు

వాడిచదువు

వానిచదువు

అందుకు

అందునకు

ఇందుకు

ఇందునకు

ఎందుకు

ఎందునకు

నుంచి

నుండి

వస్తువకు

వస్తువునకు

కొందరికి

కొందఱకు

వాడుకు

వాడునకు

అసాధువు

సాధువు

రాజుకు

రాజునకు

నడుముకు

నడుమునకు

అతను

అతఁడు

ఇతను

ఇతఁడు

ఎతను

ఎతఁడు

దాన్ని

దానిని

దానయుద్ధృంధములు

దాననుద్ధృంధములు

కానయిహపర

కాననిహపర

శబ్దాదినియుండవలయును

శబ్దాదినుండవలయును.

ఇప్పటికినియున్నారు

ఇప్పటికినున్నారు.

మేనెడు యెద్దు

మేనెడు నెద్దు

ఉండు ఇంటి బిడ్డలు

ఉండు నింటిబిడ్డల

వచ్చు యేనుఁగు

వచ్చు నేనుఁగు

ఉగ్రుఁడను గొడుగు

ఉగ్రుఁడను కొడుగు

అనుగొండొక

అనుకొండొక

చెంచెతల్పలుకు

చెంచెతల్పలుకు

చంపి చచ్చుటకు

చంపి చచ్చుటకు

చావక జంప

చావక చంప

పంచేంద్రియములు

పంచేంద్రియములు

పెక్కుచందముల సిన్నక

పెక్కుచందములఁ జిన్నక

మునుపు పెట్టిన

మునుపు పెట్టిన

కడుచిన్న

కడుఁచిన్న

దురితపు పగ్గములు

దురితపుఁ బగ్గములు

అసాధువు.

కానతత్పరత

పోవన్ కృపా

వానింభద్రపఱచు

తోడఁజుప్పల

ఘటించితిది

ఒనరించితీశ

జాతునొప్పున

ఈఁచిది

అదిరాజులుని

పత్తిరిడి

తిమ్మిరెత్తక

దాసోహంబని

అనఁకఁదపసి

కూర్చొని

వద్దు

కద్దు

బాగా

తెలుసును

అంశములు

ఘేచ్చపాటలు

అనేకమంది

శాంకరీ నెలవంక

పేటికా పుటమా రేడాకులు

యావన్నంది

సాధువు.

కానదత్పరత

పోవఁగృపా

వానిన్ భద్రపఱచు

తోడఁజుప్పల

ఘటించితినిది

ఒనరించితినీశ

జాతునొప్పున

ఈఁదియిది

అదిరాజు నల్లుని

పత్తిరియిడి

తిమిరియెత్తక

దాసోహమ్మని, దాసోహమని

అనకతపసి

కూర్చుండి

వలదు

కలదు

బాగుగ

తెలియును

విషయములు

ఘేచ్చులపాటలు

పెక్కుమంది

శాంకరి నెలవంక

పేటికా పుటిమా రేడాకులు

యావజ్జనము

అసాధువు,

ప్రసన్నతామదిన్

పరివారసురలన్

అధిక గారాబము

పలుమనుష్యులు

అకులంబుఁ గలిగించితివి

బహుకొద్ది

బహుగొప్ప

పుత్తుడు

అనుకూలవతులు

స్వతంత్రంబు చేకూరె

దోదూయమాననుండు

ప్రళామము

మాతాపితరులు

ఇవ్వర

అవశ్యకంబు

దుర్మదత

గారాపునుత

మృతువునైతి

నూతన యేర్పాటులు

సంశయించక

రిత్త సేతులు

బెదరించుచు

కులభూషణ

పాటలాధరి

సాధువు,

ప్రసన్నతామతిన్

పరివాసురులన్

మిక్కిలి గారాబము

పలువురు మనుష్యులు

అకులత్వముఁ గలిగించితివి

మిక్కిలి కొలఁది

మిక్కిలిగొప్ప

పుత్తుడు

అనుకూల్యవతులు

స్వాతంత్ర్యంబు చేకూరె

దోదూయ మానమాననుండు

ప్రళమకము

మాతాపితరులు

ఈయరా

అవశ్యకంబు

దుష్టమైన నదత

గారాపునుత

మృత్యువనైతి

నూతనమైన యేర్పాటులు

సంశయింపక

రిత్త చేతులు

బెదరించుచు

కులభూషణము

పాటలాధర

అసాధువు.	సాధువు.
విద్రుమాధరి	విద్రూమాధర
దాహంబు	దప్పి
ఎలనే	ఏలే
అనే కమ్మ	అనుకమ్మ
సిఖ	శిఖ
శింధూర	సిందూర
సద్యశులు	సదృశులు
బాహ్వంఘ్రిలు	బాహ్వంఘ్రిలు
చిత్తైధమానజడిమ	చిత్తైధమానజడిమ
దంపతీపుంజము	దంపతిపుంజము
ఉద్ధతనేతెంచి	ఉద్ధతినేతెంచి

N. B. య, ధ, థ, శ, స, ణ, న, ఈ యక్షరములు వ్రాయునపుడు సందియము గలిగినేని నిఘంటువును జూడనగును.

Exercise.

I

మాట్లాడెను, వధ్యమనిశియం దిందుమఖి, కీధినాటకము, వృధాశపి యించెను. వానిమహత్వము, శక్దతత్వము, సౌఖ్యముల్ అబ్బడే. నేవించి లన్. కుజేరు చెల్మడలి. దినదిన సంవర్ధ్యమాన తేజోనిధికిన్. ఆత్మదలిర్చిన.

 ఇందలి తప్పులను గనుకొని సాధురూపముల వ్రాయుడు.

II

తడవుచు పంచమధ్వనుల. * ఆనవుడు కనుంగొనల గగుర్పొడవంగ ప్రియద.....ముందట పిరుందన్, అందు చలవృక్షములన్. అమరపతంగ

వేపుడు, చెలువొందె, తందె, అంత, పువుబోడికి. కడుచొద్యమునన్, అతిశయిల్ల, పొత్తమర.

 వీని సాధురూపములను వ్రాయుడు.

III

డెందంపు కెండమ్మి, గుట్టంపు పాజు, దయ్యంపు తొయ్యలులు, తర్కోక్తులకుక, కంఠశోషంబు, బాధక పడలేక, నాదమునకుక తోయజ్జ, కడున్ పచ్చని, లతాంగి బోటులకు, శృంగారంపు గొప్పు, ఆటవికుని బాహ్మణ, చిందమృతంపు బిందువులు, వేటలాడెఱుకు.

 వీని సాధురూపములను వ్రాయుడు.

VI

వేయేసిచ్చును, చెయ్యిచ్చి, చెయ్యన్, ఈశ్వరోహంబని, సోహంబని, కేలుదోయి, తిన్ననిగని, వెంకటార్యుని బిలిపించి, కోపంబున బాయట, నేకైయ్యంగ, నూర్వరుజచ్చినన్, చేతులజేర్చి, తొరుంగగ, తన్ను జెనకఁడొ, కృంచి, నూతన యేర్పాటులు, ఆనుచుగొనియె, ఎడబాసి, వారిలోపలదోగ్గి, తొండానగ్రోలిన. శరిజఁపి, ఒనగూర్చె, ఫాలఁట్టికల జిగురు, చాల ద్రావిన, చూపులబట్టించు, నినుగొల్వ, పువుదేనియ, పూదీగ, కన్నగవ, ఊరు గాయలు, చక్కదనంబు, తియ్యదనంబు, ఉండఁన్,

 వీని సాధురూపములను వ్రాయుడు.

V

ప్రతిబింబంబన చంద్రకాంత ... కడున్ పచ్చని, ఒనరించితీళ్ళ, ఈదీది, విడిదిఁడ్లు, తలఁచ, గొటిగించ, అతిశయించ; పఱచ, వస్తువుకు, చిలుకుకు, ఇందుకు, ఒనరించినాను. చేరినాము, వచ్చాడు, రామునితో యిందుమతి ప్రియాణనుచేసెను. ఏలననగా, యెవరక్కడ, పూరికిబొమ్ము, వుమ్మెత్తలు జిల్లెళ్ళు మొలచెను. యెదిరించి నిలువలేవు. వొదినా వొప్పుల కుప్పలాడుదమా. వకమాటవిను. యెంత పార్థింఁచినా వినవు, యేమిచెయ్య

వయ్యా, చూతాముపద. ఆడుదామురా, వస్తున్నా, వెంకట్రాయుడు, పెడతాడా, యెన్ని చెప్పివా వినకుండా యున్నాడు, యేంచెయ్యను, వచ్చిరాని మాటలు, చూచీచూడని చూపులు, పూచీపూయని పూమొగ్గులు.

 వీని సాధురూపములను వ్రాయుడు.

VI

నేటికి, ఎన్నడు, తలపు, మునిగి, కలగంగ, దాపున, మీద, కొలదులు తలపన్, తీగెలు, కావరే, నేడు, తలచు, అలదు, ఆకొన్న, బెణకెడు, అణగు వరగింప, పోడుముల్, తోడుకొంచు, కాచు, పూర్వపు, వేవేగ, పోతు.

 ఇందెక్కడ అర్ధానుస్వారము లుండవలెనో కనుగొని వ్రాయుడు.

VII.

వినీలినచూ, మాక్తికచత్ర, వర్షాశ్రమ, ఘోర్నల్ల, వక్తింప, ప్రాణ నాయకి, అచ్చటి స్త్రీలు భక్తిపారవశ్యము, వారెల్లరు హితులు, వారినిపల్లవ భోగ్యులనరాదు.

 ఇందలి శబ్ద సాధుత్వమును విచారించి తప్పులను సవరించి వ్రాయుడు,

VIII

కండ్లకు పొరలు గ్రమ్మినవి, పుస్తకము తీసికొనిరా, దీన్నెత్తే ఎంత తయినా కొంటాను. పొట్టివాడికి పుట్టెడుబుద్ధులు, తల్లిప్రక్కనుండి దూపించెను. వెదకుటకై బంపియుండెను. చాలా దూరాభారం నడిచాడు, కామిని ఏలనే కాలమునోప్పినే. క్రమమైన యవుషధము పుచ్చుకుంటే వ్యాధి నిమ్మలిస్తుందిలే.

 ఇందలి తప్పులను సవరించి వ్రాయుడు.

IX

సరసానన పద్మ సంపదశరదాయె, న్యాయతీర్పులు, మల్లవస్త్రే మాటు
చుక్కదు. ప్రస్తాప గ్రంథకాలము, ప్రస్తాపించెను. నిఖా యజ్ఞోపవీతాలు
తెంచివేసినాడు. కుష్టువ్యాధి బహుచెడ్డది.

 ఇందలి తప్పులను సవరించి వ్రాయాడు.

CHAPTER XI.

రేఫ శకట రేఫల నిర్ణయము.

రేఫ శకట రేఫలంగూర్చి యాదినుండియు భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. ఎప్పుడో యొకప్పుడు శకటరేఫకు, అలఘూచ్ఛారణము కలగియుండే యుండెను. కాని అది సర్వత్ర పాటింపబడటలేదు, ఐనను వర్ణసముదాయ మందిది యొక ప్రత్యేకాక్షరముగాఁ జెప్పఁబడటయు, సంస్కృతము నందిది లేకుండటయుం బట్టి యిది కేలాఁధభావయందు మిక్కిలి పరిపాటిగా జూడబడుచున్నట్లు తోచెడిని.

మహ్వాతికవంతు తత్సమ శబ్దమయమైయున్న యాంధ్రభాషలో ర, అల భేదముఁ గనుఁగొనుట కష్టమయిన పనిగానే యున్నది, కాని ప్రాజ్ఞులగు పండితులెల్లరు నేదోయొక విధముగ దీనినిఁ గనుఁగొని తమ గ్రంథముల యందు వేఱు వేఱుగా వ్రాయుచున్నారు.

ఇతర ప్రయోజనము లటుండ సంస్కృతాంగ్రీ శబ్దముల భేదముఁ గనుఁగొనుటకైన నిది యెక్కువ లాభకారిగా నుండును.

ప్రతిభావయందును ఇట్టి కష్టసాధ్యములగు విషయములు కలవు. వాని నా యా భాషజ్ఞులు పరిగణించుచునే యున్నారు.

బహుగ్రంథ పరిశోధనమువలనఁ జిరకాలానుభవముంజేసి గ్రహించిన విధులు కొన్ని యీ క్రిందఁ జూపుచున్నారము.

N. B :—భారత కవిత్రయమువారి శిష్టాచారము ననుసరించు తలఁపుగల విద్యార్థులు దీనినిఁ బాటింపవచ్చును. ఇది పాటింపఁ బడకపోయినను ప్రతిబంధము లేదు.

శకటరేఫలంగూర్చి వ్రాయుచుంటిమి గావునఁ దక్కినవి సాధురేఫ లని గ్రహించవలెను.

1. ద్విత్వముతోఁ గూడుకొనిన వన్నియు వాని రూపాంతరములును శకట రేఫములే.

ఉదాహరణము.

మిట్ట	—	మిఱుత	చుట్ట	—	చుఱుచుఱు
కొట్ట	—	కొఱుత	కట్ట	—	కఱుకోల
వట్ట	—	వఱుత	ముట్ట	—	ముఱుగు
మొట్ట	—	మొఱు	కుట్ట	—	కుఱువెండు
అట్ట	—	అఱుత	పట్ట	—	పఱుకట [కల
చిట్ట	—	చిఱుచిఱు	ఎట్ట	—	ఎఱుపు
తొట్ట	—	తొఱుట	గుట్ట	—	గుఱుక
బొట్టి	—	బొటియ	చొట్ట	—	చొఱుచు
పట్టె	—	పటియ	చిట్టికూర	—	చిఱుతలబొడ్డు
మొట్టి	—	మొఱు	అట్ట	—	అఱుగు [తగ
జట్ట	—	జఱుజఱు	వట్టె	—	వటియ
పట్ట	—	పఱుపఱు	గిట్ట	—	గిఱుగిఱు
బిట్ట	—	బిఱుబిఱు	కట్ట	—	కఱుకఱు
జట్ట	—	జిఱుజిఱు	గట్ట	—	గఱుగఱు
గొట్ట	—	గొఱుగొఱు	ఎట్ట	—	ఎఱుఎఱు
గుట్ట	—	గుఱుగుఱు	తుట్ట	—	తుఱుతుఱు
జిట్ట	—	జిఱుజిఱు	తట్ట	—	తఱుతఱు
పుట్టె	—	పుటియ	బట్ట	—	బఱుబఱు
గొట్టె	—	గొటియ	బుట్ట	—	బుఱుబుఱు
కట్టి	—	కటియ	కిట్ట	—	కిఱుకిఱు

మట్టి
బొట్టి
జిట్టి
పుట్టి

చిట్టనఁజీరి
నిట్టనీలిగి
ఉట్టింక
పుట్టి

జుట్టు	కుట్టు
వెట్టి	కట్టు
పట్టు	బుట్టి
గుట్టులు	బుట్టు
తోట్టుపట్లు	తిట్టి
విట్టువీగి	తోట్టి
జట్టునబారి	ఉట్టుటలు
పట్టునబారి	

2. ఏవి అన్యవర్ణములతో సంయుక్తములై యుండునో యవి రేఖములుగాని శకట రేఖములు కావు.

ఉదా—తనర్చె, పొనర్చె ఒనర్చె.

3. శకటములు సంయుక్తములు గావు.

 ఈ క్రింది శబ్దజాలమంతయు భారతప్రయోగముం బట్టి చూపబడినది.

అఱచె	ధాన్యమా తఱగ
తఱిమి	తఱిమె
అన్నమఱిగె	తెఱచె
క్రిక్కిఱిసె	దుఃఖముతోఱగె
ఉఱికె	నఱికె
ఉఱిమె	నుఱివె
ఎఱిగె	పఱచె
ఎఱిగె	తెప్పిఱె
ఒఱిగె	వెఱికె
ఒఱిలె	
ఒఱిసె	కమ్మఱె
ఒఱివె	ఏమఱె

కఱచె	మఱచె
కిటిపె	కుమ్మటె
కొఱలె	నీళ్ళుచుటిగె
కొటికె	రుచిమఱగె
గొటిగె	మెఱసె
చఱచె	కన్నొఱగె
చిటిగె	కుక్కమొటిగె
చెఱచె	వఱలె
జటిగె	విటిచె
సనుద్రము తటిచె	వెఱచె

4. అడు, ఉము, ఉపు, అంతమందుఁ గల శబ్దములు : శకటరేఖలము

కొఱకు	కఱుపు
కఱడు	చఱుపు
వెఱడు	వఱుపు
బెఱడు	మఱుపు
ఓఱడు	ఓఱుపు
వఱడు	చెఱుపు
మొఱడు	పఱుపు
నఱుము	మఱుపు
నుఱుము	విఱుపు
ఉఱుము	వెఱుపు
మెఱుము	అఱుపు

పలువుఱు	పఱచె	అఱ
మఱు	పొఱువ్వాడు	అఱగొఱ
శ్రమంఱు	ఓఱగె	అఱచు

మేకయటచె	ఎఱగె	అఱజాతి
అఱువది	కొఱడు	అఱడా
అఱగొఱలు	తొఱడు	అఱడు
తొఱగామి	తొఱము	అఱపు
మొఱకులు	మఱిడి	అఱమర
కనుకిటికె	వఱకము	అఱమరిక
పండ్లతోగొటికె	పిఱుదు	అఱవడు
పఱతెంచె	పిఱుసన	అఱవము
కొఱలె	కొచ్చఱ	అఱవరలు
చిఱు	కొమ్మఱ	అఱరలు
గుఱుద్రొంబుతటిపె	అఱక	అఱిమఱి
నుఱిపె	అఱకడ	అఱిసియ
అఱిసె	ఒఱగడ్డము	చెఱమ
అఱు	ఒఱగొడ్డెము	చెఱి
అఱుకువ	ఒఱవబడు	చెఱుము
అఱకము	ఒఱుబీజము	ఉఱవు
అఱుకొమ్మ	కఱకుట్టు	ఉఱిది
అఱుళు	తఱపియావు	పఱియ
అఱుత	తఱియబడు	ఉఱియు
అఱుపు	తొఱుమాఱు	ఉఱు
అఱుము	తెఱగువడు	చెఱువు
అఱుగు	కుఱుమట్టము	ఉఱుత
అఱడి	కుఱుమాడు	ఉఱుపు
అఱగొండెతనము	దూఱుదుంకెన	ఉఱుము
అఱగొడ్డెము	అఱు	ఉఱువు

అఱవఱసేయు	అఱ్ఱుమ	చేఱు
అఱిమెనకుండలు	అఱువాళ్ళు	ఉఱుట
ఇఱుకట	అఱుస	ఉఱు
ఇఱుకాటుము	ఇఱికి	చఱుచు
ఈఱతారలు	ఇఱియు	పఱుచు
చెఱకడము	ఇఱుకు	చఱి
చెఱపనచేట	ఇఱుము	ఎఱ
ఉఱువాళ్ళు	చీఱు	ఎఱ్ఱుకత
కఱుకోల	చెఱ	ఎఱుకువ
చేఱుబొందు	ఈఱమి	ఎఱుపు
చేఱులకోల	ఈఱము	ఏఱుజాజి
ఒఱకటము	చెఱఁగు	ఏఱుపుచ్చ
ఒఱ కాటుము	ఉక్కఱు	చొటిగాఁడు
ఒఱఁబడు	చెఱకు	ఒఱవ
ఒఱకము	ఒఱ	తెఱచు
ఒఱవు	ఒఱటు	కుఱు
ఒఱపిడి	ఒఱపరి	నఱుకుపరువడి
జఱభి	ఒఱవ	నఱుకుబియ్యము
కఱకటి	ఒఱవు	గుఱగుఱ్ఱు.
కఱకఱ	తఱక	గోఱజము
కఱచు	తఱచు	నుటిచియాడు
కఱద	కఱ	నుటిసి
తఱిమెన	తఱటు	నుఱుచు
తఱివడు	కఱకు	నుఱుపు
కఱవాడు	తఱు	చిఱచిఱ
తఱుఁగు	కఱటి	నుఱుమాడు

కలుకుట్లు	కలుత	నులుము
తలుసలి	తటి	నెలువు
కటియ	కలువు	బిలుబిలు
తీటిక	కటి	బిటాన
తీలుపు	కలుపు	బిటీన
తులుఁగలి	కలుక్కు	బిటీలున
తెలుఁగు	కలుగు	బిలుబిలు
తెలువ	తలు	బిలును
కుటినువ్వు	కలు	నెలువేలు
చాటు	తిటికి	బీటు
ఏలు	తీలు	బీలు
ఏలువ	కిలుకిలు	నెలుసటి
చూటు	కిలుదు	నెలు
చూటు	తెలు	నెటి
చూటు	కుటుకుటు	నేటా
కులుకు	మలు	పలువ
తెలులు	నలుకులాడు	తొలుద్రొక్కు
కులుగడ	గిటికొను	కొలుకచ్చు
తెలువ	గుటికొండి	దొలుయు
కులుచ	గులువులు	కొలుపము
కులుపు	బులుటకొమ్మ	కొలుముట్టు
ఉలువు	నెటిక	కొలుసంది
తేటి	నెటిపడు	కోలుడము
తేలు	నెటియ	క్రచ్చర
తేలుగడ	బొటియ	నలుకుడు
తొలుఁగు	పలుఁగు	నలుమాడు

కొఱ	పఱగడ	కఱగ
కొఱు	పఱచు	గీఱునామము
నఱుకు	పఱత	గొఱిపము
నఱుక్కు	పఱతి	గొఱె
నఱుజు	పఱతెంచు	చిఱి
నఱుము	పఱద	చిఱు
గఱగఱ	పఱపఱ	చిఱుము
గఱి	పఱపు	నెఱ
గిఱుకు	మఱది	నెఱకు
గిఱుపు	మఱక	నెఱక
గీఱ	మఱకువ	నెఱకాడు
గీఱు	మఱచు	నెఱను
గుఱిచి	మఱలు	నెఱపు
గుఱుకొను	మఱి	నెఱయు
గుఱుతు	మఱిగ	నెఱవాది
నీఱు	మఱుగు	బఱు
కొఱ	గొఱుగు	ముఱుగుడు
కొఱత్ర	పఱి	పాఱవేయు
కొఱకు	మఱువ	పాఱాడు
వఱకు	పఱిక	పాఱు
మిఱు	పఱిగ	మెఱచు
పాఱుడు	పఱిగపిట్ట	మెఱము
దూఱు	మఱుగు	మెఱమెచ్చు
కొఱడు	మఱుగంజ	మెఱవడి
కొఱను	పఱిగొను	మెఱికలు

కొఱలు	మాఱకము	మెఱియ
కొఱవ	మాఱట	మెఱయడు
కొఱవి	పటిపటి	మెఱుగు
కోఱ	మాఱు	మెఱుకు
నఱకు	పటియ	మెఱు
నఱుము	పటివోవు	పాణుటాకులు
గఱగొఱ	పఱుచు	పాఱుడు
గఱి	పఱుపు	పాఱు తెంచు
గఱుకు	మిణు	పాఱువేట
గఱుగు	మొఱుడు	మొఱు
గఱువ	పాఱ	మొఱు గు
గిఱక	పాఱుదోలు	మొఱుక
గిఱుక్కు	ముఱకటము	మొఱుకు
నివ్వెఱ	ముఱకము	మొఱు మొఱు
గుఱి	ముఱి	మొఱువ
గుఱించు	ముఱికి	మొఱుగుడము
గొఱకు	ముఱియు	మొఱి
గొఱియ	ముఱు	మొఱికి
మెఱుగు	తొగతుంగ	తొడ్డ
మెఱుగుడు	తొచు	తొడ్డు
మొఱువు	తొయి	తొమ్ము
పిఱికి	తొపు	తొలోలు
మొఱకము	తొపువ్వు	వెఱు
మొఱకు	తీంగు	వెఱుగాయ
పెఱుతివియు	తీకము	వెఱుమగడు
పెఱుదు	తీక్క	వఱు

పిలుచుకొనా	టిక్కించు	వఱగొడ్డకు
రూపఱు	టిచ్చ	వఱదు
పిలుము	టిప్ప	వఱద
పుటియ	టిమ్ము	పెటిక
ఱంకు	టివ్వు	వఱపు
ఱంకె	ఱుప్ప	వఱల
ఱంతిల్లు	ఱువ్వు	వఱలు
ఱంతు	ఱూవు	వఱువట్లు
ఱంపము	ఱొక్క	వఱువాత
ఱంపిల్లు	ఱొప్ప	పెటికాటుము
ఱంపు	ఱొల్లు	పెఱుకు
ఱంపె	ఱేచు	పెఱుగు
ఱక్కు	ఱేడు	జాఱు
ఱట్టు	ఱేకు	వాఱెన
ఱప్ప	ఱేపు	నైజాఱు
ఱవఱచ	ఱేయు	విటివి
ఱవిక	ఱేల	విటిచికట్టు
ఱస్వ	ఱొక	విటివి
ఱాఁగ	ఱొచ్చ	వఱుగు
పొఱదు	వెఱపు	వేటిమి
వెఱ	వెఱపిడి	వేఱు
వెఱగు	వెఱబొమ్మ	పోఱఁదు
పొఱయు	పొటిపుచ్చ	పోటి
వెఱక	వెఱనెఱపాటు	
వెఱచఱచు	వేఱడము	

 శకటరేఫములుగల కొన్ని ముఖ్యములయిన శబ్దముల సర్థముతో విద్యార్థుల యుపయోగార్థమై యీ క్రింద వినరించుచున్నారము.

అఱగొట్టెము = సాహసకృత్యము

అఱగొఱ = మర్మన్యూనత

అఱచుట = బొబ్బలు పెట్టుట

అఱువది = సంఖ్యాశబ్దము

అఱముట = అభిక్రమము

అఱవలు = కఠినులు, నిర్దయులు

ద్రావిడులు

అఱగు = వేదిక

అఱువుళ్ళు = రంధ్రములు

అఱుగుట = జీర్ణమగుట

అఱడు = స్త్రీమెడను గట్టుకొను

పూస

అఱటిచెట్టు = మోచావృక్షము

అఱపొఱడు = వామనుడు

అఱడి = వ్యర్థము

అఱుపులు = బొబ్బలు

అఱు = రోమావళి, మట్స్సంఖ్య

ఉఱక = యుగపదర్థకము, శీఘ్రము

ఉఱియుట = కుఱియుట

ఉఱుట = విశ్రాంతి

ఉఱుట = స్రవించుట

ఉఱుకుడు = చాలించుట

ఎఱబటికము = అసమ్మతము

ఇఱకటము = సంకటస్థలము

ఇఱికికొనుట = అవకాశములేని తావు

నఱ బ్రవేశించుట

ఇఱుకు = వైశాల్యము లేకయుండు

ఇఱును = రథావయవము

ఇఱియుట = కదియుట

ఇఱుముకొనుట = దట్టమగుట

ఉఱుకుట = వేగనడచుట, పడుట్టు

వెడలుట

ఉఱుత = చిక్కిడము

ఉఱువు = గొప్ప, విస్తారము

ఉఱిది = బిగి

ఉఱడు = లక్ష్యము, నేయడు

ఉఱుములు = గర్జితములు

ఉఱు రోసము = ఉడుగనికోపము

ఉఱ = ఇష్టముగొప్ప

ఉఱియ = దిట్ట

కఱటి = మూర్ఖుడు

కఱువు = దుర్భిక్షము

కఱతఱ = అనుకరణవిశేషము

కఱడవి = సాంద్రాటవి

కఱులు = నిష్ఠురోక్తులు

కఱియ = కష్టము

ఎఱుక = జ్ఞానము
 ఎఱుగుట = తెలియుట
 ఎఱుకున = జ్ఞానము
 ఎఱుగుట = వ్రాయుట, మొక్కుట
 ఎఱకలు = పక్షములు
 ఎఱుకు = కిరాతుడు
 ఎఱచి = మాంసము
 ఎఱమంటలు = ద్వీపజ్వాలలు
 ఎఱువ = సీమ
 ఎఱు = నది
 ఎఱపు = సాగము, విలాసము
 ఒఱ = ఖడ్గకోశము
 ఒఱకటము = నిమ్నోన్నతము
 ఒఱలుట = ధ్వనితోబొరలుట
 ఒఱన = వక్రము
 ఒఱు = ధ్వని
 కఱకంఠుడు = శివుడు
 కఱకటి = బలాత్కారము
 కఱచుట = నేర్పుట, దంతపీడనము
 కఱతలు = పోకిళ్లు
 కఱములు = వంచనలు, మోసములు
 గఱి = పక్షము
 గఱగొఱ = శోపము, న్యూనత
 గఱిసె = కొల్తభేదము
 గఱిపె = దర్పి

కాఱుపోతులు = కఠినమహిమము
 కీఱుమిట్లు = ఉపాసనములు, పాంక్తోళ్లు
 కీఱుపుట = కదల్పుట
 కుఱుకులు = రాసులు
 కుఱుకుఱు = స్వల్పము
 కుఱుమాపు = కొంచెపుమాపు
 కుఱుగట = సమీపము
 కుఱుచలు = నృత్యములు, హాస్యములు
 కుఱుపు = వ్రణము
 కొఱలుట = నిండుట, ప్రకాశించుట
 కొఱకొఱలాడుట = కోపవికారము
 కొఱకుట = దంతపీడనము
 కొఱను = బీడు
 కొఱత = తక్కువ, కొఱు
 కొఱవి = ఆలాపము, కురువకవృక్షము
 కొఱ = మనోజ్ఞము, పని, తక్కువ
 కుస్యవిశేషము, మత్స్యశేషము
 కొఱ = వండ్రి
 కొఱడము = కూరత్వము
 గఱిక = తృణము
 చాఱపప్పు = ఒకజాతిబీజములు
 చిఱుత = బాలుడు, చిన్నదారు
 ఖండము, మృగవిశేషము
 చిఱుకొట్టుట = వ్యసనపడుట

గిత్తులు = గుండ్రనిగీటులు

గిటికలు = చిక్కులు

గిటిగొనుట = నాటుకొనుట,

కొనుట

గీత్తుట = నాటుట, దంతపీడము

అకర్షించుట

గుత్తుకొనుట = ఉద్యోగించుట, య

త్నముచేయుట

గుత్తుగుట్టించుట గుత్తుపెట్టుట

గుత్తుతు = అభిజ్ఞానము, ఆనవాలు

గుటిచి, ద్వితీయావిభక్తి ప్రత్య

యము

గుటించి = ద్వితీయావిభక్తి ప్రత్య

యము

గుత్తుకొండి = మర్మము, రహస్యము

గుత్తుములు = బీజములు

గెఱు = గుండ్రనిగీటు

గొఱుగొఱు = అనుకరణధ్వని విశేషము

గొఱుగుట = క్షౌరముచేయుట

గోఱుజము = మదము, కస్తూరి

జంతుభేదమని కొందఱు

చఱుచుట = కొట్టుట, సాగగొట్టుట

చఱులు = సానువులు

తఱియుట = ప్రవేశించుట,

చూచుట

చిఱు = చిన్న

చిఱుముట = చిమ్ముట, చిదుముటయని

కొందరు

చుఱుకు = వాడి, కాక

చుఱుపుచ్చుట = కాల్చుట

చుఱుచుఱు = అనుకరణవిశేషము

చెఱుమలు = నాసాపార్శ్వములు

చెఱిసగము = సమభాగము

చెఱుకు = ఇక్షువు

చెఱులాడుట = భ్రమించుట

చెఱువు = తటాకము, సత్రిము

చెఱుముట = రాచుట

చెఱుచుట = పాడుసేయుట

చెఱు = కారాగృహము, స్త్రీల బాంధవ్యము

తొరముగాఁ బట్టుట

చెఱు = అంజలిలో సుగము

చేఱు = పేట

చొఱు = మధ్యవిశేషము

చోఱు = మత్స్యవిశేషము

తఱుగఱి = బేహరి

తఱుగుట = కోయుట, తక్కువ

యగుట

తఱిగొనుట = ఉద్యోగించుట

నీఱు = భస్మము

నీఱుపాఱుట = శరీరదృఢతపోవుట

తఱి = సమయము

తఱిపి = ముదురు

తఱుముట = పాఱగొట్టుట

తఱుట = పరుగెత్తుట

తీఱు = విధము

తుఱగలి = విఱుగుడుపాటు

తుఱుసంటితనము = బౌద్ధత్వము

తుఱగలించుట = భ్రమించుట,

ప్రకాశించుట

తుఱుముట = అలంకరించుట

తూఱుపు = పొగ్గిశ

తూఱుట = చొచ్చుట

తెఱువ = తెలివి

తెఱుపి = బయలు

తెఱుగు = విధము, సందర్భము,

కృమము

తెఱువ = స్త్రీ, బయలు

తెఱుచుట = వివృతముగావించుట

తెఱుగొల్పుట = బయలుపరచుట

తెఱులుట = బయలుదేరుట

గఱుకుట = తులముగావించుట,

ఖండించుట

నఱుము సేయుట = చూర్ణము సేయుట

నఱుజు = నూత్నము;

నిఱుపేద = అతిదరిదుగ్డు

నుఱుపుట = మర్దించుట

నుఱుము = చూర్ణము.

నూఱు = శతసంఖ్య

నెఱులు = కేశములు

నెఱిక = కచ్చభేదము, గాగరా

నెఱుకులు = శల్యములు

నెఱుసరి = సింహభేదము

నెఱువు = విశాలము, దీర్ఘము

నెఱి = సిగ్గు, కుటిలము

నెఱుతనము = శ్రేష్ఠత్వము, పూర్ణ

త్వము, చతురత్వము

పఱియలు = శకలములు

పఱుపు = శయ్య

పఱుతెంచుట = మీఁదికి వచ్చుట

పఱివోవుట = చెడిపోవుట

పఱిగొనుట = ఆక్రమించుట, చెడఁ

జేయుట :

పఱుపఱియలు } = చిందఱువందఱు
పఱుపఱు

పఱుగు = శీఘ్రగమనము

పఱుకెలు = పక్షివిశేషము

పఱిగలు = ధాన్యాదులను నూర్చుతావు

పఱిటి = కుంభము

పఱుచుట = చేయుట, ధావనము

సేయుట

పొలుట = ప్రవహించుట, వ్యాపిం
చుట

పిలుద = వెనుకను

పిలుదు = నితంబము

పిలువోవుట = వెనుకకుఁబోవుట

పెటికలు = గోనెలు

పెలుకుట = పెల్లగించుట

పోఱఁడు = చిన్నవాఁడు

బలుకుట = నెత్తురువచ్చునట్లుఁగోకుట

బటబట = అనుకరణధ్వని

బిటబిట = శీఘ్రము

బిటనులు = బాణసంచు

బీలువోవుట = వ్యర్థమగుట

బులుజులు = కోటమీఁద నాలుగు

వైపులను గట్టునిండ్లు

మఱకువ =

మఱపు విస్మృతి

మఱది = పెనిమిటితమ్ముఁడు, అప్ప

పెనిమిటి

మఱవ = కుండ

మఱదలు = భార్యచెల్లెలు, తమ్ము

భార్య

మఱుగుట = తపించుట

మఱుసటిదినము = పరదినము

మఱుపడుట = మారుపడుట

మఱి = పునర్దర్శకము

మాఱుకొనుట = తాకుట

మాఱట = రెండవది

మాఱుచుట = చంపుట

మఱుగు = చాటు

మఱునాఁడు = పరదినము

మిఱుమిట్లు = కన్నులచీకట్లు గ్రమ్ముట

మిఱుచూపు = ఊర్ధ్వదృష్టి

మిఱుట = అతిక్రమించుట

ముఱిముఱి = కొంచెము

మెఱుపులు = మించులు, కాంతులు

మెఱయుట = ప్రకాశించుట

మెఱుగు = తటిత్తు, తఱుకు, దీప్తి

మెఱము = లంఘనవిశేషము

మొఱక = వెలితి

మొఱవోవుట = కుంతితమగుట

మొఱుగుట = వంచించుట

మొఱుగుట = శునకధ్వని చేయుట

మొఱమొఱ = చూర్ణాదుల పరుసదశము

ఱంతు = దర్పవికారము

ఱంపము = క్రొకచము

ఱంపిల్లుట = ధ్వనిచేయుట

ఱంకు = వ్యభిచారము

ఱంకె = వృషభధ్వని

ఱట్టు = పరీవాదము

ఱవిక = కంచుకము

ఱనఱవ = కోపవికారము

మాటు = ప్రతి
 అవలు = వజ్రశకలములు
 తాచు = రుద్దు
 తాఁగ = ధూర్తు
 తివ్వన = ధ్వనివిశేషము
 తిగున = అనుకరణము
 తిక్కలు = లొట్టలు
 తువ్వట = విసరివేయుట
 తప్ప = పక్షము
 తమ్మ = తేకు
 తక్కలు = పక్షములు
 తల్లు = తృణవిశేషము
 తేసుట = హెచ్చుట
 తేచు = మృగవిశేషము
 తేచుట = పురికొల్పుట
 తేలచెట్టు = వృక్షవిశేషము

అవ్వ = అపవాదము
 తేఁడు = రాజు
 తొమ్మ = వక్షము
 తోయుట = వెదకుట
 వలుత } ప్రవాహము
 వలుద }
 వలుడు = ముగులినక్క
 వలులుట = ప్రకాశించుట
 విటివోటు = ద్వేషము
 విటిగాలి = ఈదరగాలి
 విలుగుట = చెదలుట
 వీటిడి = వెట్టి
 వెలుపు = భీతి
 వెలుబొమ్మ = దృష్టిప్రతిమ
 సొన్నారి = కంసారి

ఉపన్యాసరచనయందు రేఫ శకటరేఫముల సంతగాఁ బాటింపకు
 న్నును దోషములేదని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

CHAPTER XII.

శబ్దవృత్తులు.

ప్రతిభావయందును ఎక్కువ మాటలతోఁ జెప్పఁ నభిప్రాయమునఁ
సంగ్రహించి చెప్పుట భాషాప్రాడిమను, ఆభాషను వాడిన జనులు నాగర
కతా మహాదశను వెల్లడించును.

ప్రతిభాషకును ధాతువులు (క్రియలు) ముఖ్యములు వాని నుండిఁ
నామవాచకములు, విశేషణములు, అవ్యయములుఁ బుట్టి భాషావ్యాపార
మును నడుపుచుండును.

1 ఉదా—నడచు = ధాతువు

నడచుచున్నాడు = క్రియ

నడక = నామవాచకము (ఇదియే కృదంతము)

నడచు = విశేషణము ఉదా—నడచు బాలుఁడు,

నడచి = అవ్యయము

ఇట్లొక్క ధాతువుమీఁద ననేక శబ్దము పుట్టి యనేక వ్యాపార
ములను దెలుపుడి చేయుచున్నవి.

ఇట్లు శబ్దములయొక్క వృత్తులను దెలిసికొనినచో ధాతువుయొక్క
కృదంతాదిరూపములను గుఱ్ఱిఁగి వ్యాసరచన సులువుగా సంగ్రహముగా
ప్రాధముగాఁ జేయవచ్చును. అట్లు తెలియనిపక్షమున సంగ్రహరూపములు
తెలియక యనేక పదములను గూర్చవలసి వచ్చును.

2. “చిత్రానక్షత్రయుక్త మయిన పార్లమాసి” ఈ విషయమును
దెలుపుడిచేయుట కొక్క శబ్దమున్న పక్షమున భాషకు సంగ్రహమును
దానిని వాడుకొను వారికి సౌఖ్యమును గలుగును. అట్టిమాట ‘చైత్రీ,

అంగ్లేయ భాషయందుగూడ నిట్టి సంగ్రహశబ్దములు గలవు.

Occurring once in five years = quinquennial.

That cannot be wounded = invulnerable.

చైత్ర = ఇది చిత్ర (Noun) పైని బుట్టిన తదితాంతము.

3. 'వృక్షముయొక్క మూలము, దీని సంగ్రహరూపముగాఁ జెప్పవలయునని 'వృక్షమూలము, అని చెప్పవలెను.

ఇట్లు చేయుటవలన వృక్షమూలము ఒక సమాసమయినది. ఇదియే సమాసవృత్తి

ఉదా — వృక్షము వృక్షము = వృక్షములు, రాముఁడు, రాముఁడు రాములు, ఇల్లు, ఇల్లు = ఇండ్లు, బండి, బండి = బండ్లు

ఇట్లెన్ని శబ్దములున్నను, ఒక్కశబ్దమే కాన్పించుటవలన భాషా సంగ్రహము కలుగును వందచెట్లను దెలుపునపుడు వందసారులు చెప్పక “చెట్లు” అని యొక్క శబ్దముతోఁ జెప్పట యేక శేషవృత్తి.

సంస్కృతములోఁ గొన్ని భిన్నరూపములుగల శబ్దములకుఁగూడ నేక శేష వృత్తికలదు.

ఉదా — మాతా + పితా = పితలు

మయూరి + మయూరము = మయూరములు

స్వస + భ్రాత = భ్రాతలు

దుహిత + పుత్రుడు = పుత్రులు

5 “ చూడవలయునను నిచ్చ ” దీనికేకపదము “దిదృక్ష”

ఇచ్చట “దృశ్” అనునది ధాతువు “నన్” ప్రత్యయము.

ఆప్రత్యయము పరమైన యపుడు ధాతువునకుం బునకుక్తివచ్చి “దృశ్, దృశ్” అయినది. అందు మొదటిరూపమునకుఁ జివరనాల్లు లోపించుట, ఋకారమునకు, అకారమువచ్చుట, దానికి ఇకారమువచ్చుట కలుగఁగా “దిదృశ్” అయినది. ఆశబ్దమునకు మకారమువచ్చి యది కకారమయినది. ఆకకారముతో సకారముగలసి మకారమై “దిదృక్ష” అయినది. దిదృక్ష ఇది సనాద్యంత ధాతువృత్తి.

ఇట్టి వృత్తులవలన శబ్దసంగ్రహము స్థాపింపబడుచున్నది.

“ Succinctness - Brevity of diction ” is recognised to be one of the Six main qualities of composition.

(1) కృద్వృత్తి—Verbal Nouns,

తెలుఁగునందుఁ గృతప్రత్యయములు పలుధాతువులపైఁ బలు తెలుఁగులఁ గానవచ్చుచున్నవి కావున వానిని శబ్దస్వరూపమువలనఁ దెలిసికొనువలయును.

ధాతువు	కృదంతము	ధాతువు	కృదందము
వ్రాయ్	వ్రాంత	కొనుట	కొలు
కోయ	కోత	కలయ	కలయిక
పోవు	పంపు	తేరు	తేట
చూచు	చూపు	ఎఱుగు	ఎఱుక
పెంచు	పెంపు	ఏలు	ఎలుబడి
అడఁగు	అడకువ	ఏలు	విలిక
వ్రాయ	వ్రాత, వ్రాయి	తీరు	తీర్పు
పూను	పూనిక	ఒప్పు	ఒప్పుదల, ఒప్పు
అమ్మ	అమ్మకము	నొచ్చు	నొప్పి
చేయ	చేయి, చేత	ఓర్చు	ఓరిమి
పన్ను	పన్నిక	చూచు	చూపు, చూడ్కి
ఉండు	ఉనికి		చూపలు
పూయ	పూత	తీరు	తీర్పు
వచ్చు	రాక	కడఁగు	కడక
అడు	ఆట	తలంచు	తలపు
పుట్టు	పుట్టు, పుట్టువు	తనియ	తనివి

ధాతువు.	కృదంతము.	ధాతువు,	కృదంతము.
ఇచ్చు	ఈగి, ఈవి	విను	వీను, వినుకలి,
పడు	పాటు		వినికి, వినికిడి.
నమ్మి	నమ్మిక	విడు	విడుపు
పోలు	పోలిక	కరచు	కాటు
ఈను, ఈడు	ఈత	తనియు	తనివి
నేర్పు	నేరమి, నేర్పు	కినియు	కినుక
ఊరు	ఊటు	చేయు	చేత
తలపోయు	తలపోత	చచ్చు	చావు
నడచు	నడక, నడత, నడవడి	చెండు	చెండు
ఎండు	ఎండ	సైచు	సైరణ
పోవు	పోక	తెలుచు	తెరపి, తెరవ,
మరచు	మరపు		తెరప
వంగు	వంశ, వంకర,	కాలు	కాక
	వంపు	నలుకు	నలుకు
నిలక	నిలకడ	కొప్పు	కొప్పు
పోరు	పోరు, పోరితము,	చెడు	చేటు, చెట్టు
	పోరాటము	ఓడు	ఓటుమి
మారు	మార్పు	కను	కన్ను, కానుక,
పలుకు	పలుకు		కాన్ను
తేలు	తేలిక	తెలియు	తెలివి
కొలుచు	కొలుపు, కొలువు,	ముడుచు	ముడుపు
	కొల్త	తిరియు	తిరిపము
తునియు	తునుక	తిను	తిండి
అదరు	అదరు	తడియు	తడుపు

ధాతువు.	కృదంతము.	ధాతువు.	కృదంతము.
ఆవులించు	ఆవులింత	కన్ను	కాన్ను
పీగు	పీక	మునుఁగు	మున్క
వ్రేయు	వ్రేటు	కలుగు	కలిమి
పొడుచు	పొోటు	తాలు	తాలిమి
పీచు	పీవన	కాచు	కాపు
చేరు	చేరిక, చేరువ, చేరు	చొచ్చు	చొరవ
	బడి, చేరువల,	కోరు	కోరిక, కోరికె
	చేరుగొండి	గీయు	గీత
డయ్య	డప్పి	పొందు	పొందిక
అలుగు	అలక	వచ్చు	రాక
కడఁగు	కడఁక	రోయు	రోత
పారు	పారుదల	వేగు	వేకువ
వండు	వంట, వంటకము	పాయు	పాయ, పాపు
పట్టు	పట్టుదల	అలుకు	అలుగు
మురియు	మురుపు, మురిపెము	పరపు	పరపు
తరలు	తరలిక,	మురుగు	మురుగుడు
తడయు	తడవు	నిలుచు	నిలువరము, నిలువ
కూర్చు	కూర్మి		నిలుపు
వచ్చు	వచ్చుబడి, రాబడి, కినియు		కినక
ఆడు	అట	గెల్చు	గెలుపు
ఎసఁగు	ఎసకము	ఎక్కు	ఎక్కిరింత, ఎక్కుడు
తక్కు	తక్కువ	పడు	పాటు
తగు	తగవు	పాడు	పాట
చొచ్చు	చొరవ, చొప్పు	పిలుచు	పిలుపు

ధాతువు.	కృదంతము,	ధాతువు.	కృదంతము.
ఏయు	ఏటు	ముదియు	ముదిమి
వైచు	వాటు	విడియు	విడిది
ఏచు	ఏత్ర	తగులు	తగులము, తగులాటము
వ్రేయు	వ్రేత, వ్రేటు	ఉబ్బు	ఉబ్బు
వ్రేయ్య	వ్రేయ్య, వ్రేక్క	మాయు	మాపు
మోను	మోను		

N. B:—ధాతువుపై “ట” చేర్చినయెడలనది భావాన్తరము=ధాత్వార్థము నిష్పన్నమగును. అదియు నొక కృదంతము,

ఉదా—చేయు = చేయుట, పూయు = పూయుట.

2. తద్గితవత్తి.

నామములపై మఱియొక యర్థమునిచ్చు ప్రత్యయముచేఁ పాఠిపదములగు శబ్దములు తద్గితములగును.

ఉదా—చుట్ట.

దీనిపై ‘టిక’ ప్రత్యయము చేరఁగా—చుట్టటిక—అయినది. ఇది పాఠిపదికరూపము.

అమహదర్థక రూపమగుటచే దీనికి ‘ము’ చేరఁగా—‘చుట్టటికము’ అయినది.

‘చుట్ట’ యనఁగా బంధువుఁడు ‘చుట్టటిక’ మనగా ‘బంధుత్వము’ బంధువుఁడగుట.

ఉదా—కులములో వన్నెతక్కువ యయ్యెనేగాధి పట్టికి మేనక చుట్టటికము. (మనుచరిత్ర)

అకారాంతములపైనివచ్చు “మత్” ప్రత్యయ మకారమునకు వకారము వచ్చును.

ఉదా—గుణ + మత్ = గుణవత్

గుణశబ్దము, అకారాంతము గావున దానిపై “మతుప్” ప్రత్యయ మకారమునకు వకారాదేశము గాలేదు.

ఇట్లు మి, మీ, మూ, అంతమందుఁగల శబ్దములపై “మతుప్” ప్రత్యయ మకారమునకును వకారమువచ్చును.

ఉదా—భూమివంతుఁడు, లక్ష్మీవంతుఁడు, చమూవంతుఁడు;

తద్ధితాంతముల కుదాహరణము

విత్వాకువంశంబున దళరథుండను రాజుగలఁడు, ఆధ్ధాశరథంబగు నైశ్వర్యముఁజేప్ప బార్హస్పత్యంబగు నాలుకయుఁజాలదు. వానిగజతావిశేషంబులును, ఆశ్రితశౌర్యంబులును, ధానుష్క పార్శ్వధిక శాక్తిక, ప్రాసిక, కౌంతిక ప్రముఖవీరుల సాహసంబులును, నాయోధ్యక జనులు పెక్కు తెరఁగులఁ బోగడుచుందరు. పార్థివుండన నాతండేయగు. అయ్యాజినగరంబునంకల నాగరులు కానుంభాది వస్త్రములచేతను, సౌవర్ణభూషణముల చేతను, కానుమమాల్యంబులచేతను, నలంకరించఁబడి కుసుమితంబులగు నారామంబులు రామణీయకంబుఁ దాల్తురు. ఆతనికిఁ బ్రాజాపత్యంబగు సాయశుము మాహాత్మ్యంబున నవమతిథియందుఁ బుత్రుచతుష్టయంబుగలిగె నందుఁ గౌశలేయుండగు రామండాదిత్య నక్షత్రంబున జనించె. కైకేయా సుతుండగు భరతుండు బార్హస్పత్యంబగు నక్షత్రంబున నుదయించె. సౌమిత్రులగు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు సార్పంబున నుద్భవించిరి.

వారు బాఙ్యంబున గుణులును, మేధావులును విద్యావంతులును ధీమంతులునునయి యన్యోన్య కుహాయ్యకంబున నాటలం బాటలం బెఱుగుచు నుందురు.

ఆక్షత్రియపుత్రులు ద్వైపంబగు రథంబుపై రథ్యలవెంబడి నరుగుచుండ జూచువారిదే యైందిరియ కాతికిత్వము. అట్లుండ స్థాండిల శేఖరుండగు గాధేయుఁడొకనాఁడు సదన్యులతో నొత్తరకోసులుండగు దళరథుండుండఁ దొవారికునిచేఁ దన రాక నెఱింగించి యాతం డర్ఘ్యపాద్యాదులచేఁ గౌర

నంబు నలుప హైమపీఠి నలంకరించి తన తార్కికత్వ వైయాకరణత్వాది
వైపుణ్యం బేర్పడ నిట్లనియె.

ఓ రాజన్యవరా ! నీచే నిద్దేశంబు రాజన్వంతంబయ్యె. మావలు
సౌఖ్యంబున మనుచుండిరి. పథికులునైతము నాత్మీయ దేశమునంబలె
నీరాజ్యంబున సుఖితులగుచుండిరి. అత్రులం జెప్పనేల ? రాజపాశులు,
మరుత్వత్కల్పిండ్లవును కుబేరదేశీయుండవును, వరుణదేశ్యుండవును నగు
నీకుం దుల్యలగుదురా ?

ఆంధ్రభావయందొక్క శబ్దమున్న పక్షమున దానియనేక సంబంధ
ములను బట్టి తదర్థబోధకములగు పలు శబ్దములు పుట్టును.

ఒక శబ్దము యొక్క ప్రతిరూపమును నూతన శబ్దమునకొనుట భాషా
సాగర మీదఁ దలంచువానికిఁ క్లేశతరముగా నుండును. భాష యట్లేగ్నడి
నదియుఁగాదు.

ఉదా:— తత్ = ఆ అనుశబ్దము
తదీయము = వాని సంబంధమయినది.
తతః = వానివలన
తత్ర = వానియందు
తథా = అప్రకారము
తదా = అప్పుడు
తావత్ = అంత

ఉదా:— “రథ ” శబ్దము
రథికుఁడు = రథాధిపతి
రథ్య = రథములకు యోగ్యమైనది.

ఉదా:— “యుష్మత్ ” నీవు
యుష్మదీయము =
యాష్మాకము =
యాష్మాకీణము = } మీసంబంధమైనది.

మదీయము =
 మామకము =
 మామకీనము =

} నాసంబంధమైనది.

ఇట్లే యొక్క శబ్దములనుండి అర్థభేదము ననుసరించి అనేక ప్రత్యయములం బొంది బహుశబ్దములు పుట్టుచున్నవి.

అట్టి ముఖ్యమైన కొన్ని శబ్దముల నీ క్రిందఁ తెలియఁజేయుచుంటిమి.

త ద్ధి తా ం త ము లు .

అపత్యార్థకములు.

తద్ధితములు.

రాఘవుఁడు - రఘువు

జానకి - జనక

దాశరథి - దశరథ

కాంతేయుఁడు - కుంతి

పార్వతి - పర్వత

ద్రౌపది - ద్రుపద

ద్రోణి - ద్రోణ

మారుతి = మారుత

పాకశాసని - పాకశాసన

వింద్ర - ఇంద్ర

రావణి - రావణ

వాసిష్ఠుడు - వసిష్ఠ

శౌనకుఁడు - శునక

గార్గ్యుఁడు - గర్గ

బౌదరాయణి - బౌదరాయణ

పారాశరుఁడు - పరాశర

దైత్యుఁడు - దితి

ఆదిత్యుఁడు = అదితి

వైనతేయుఁడు - వినత

గాంగేయుఁడు - గంగ

సంబందార్థకము.

భవదీయము - భవత్

పౌష్పము - పుష్ప

మాధుకరము - మధుకర

భ్రామరము - భ్రమర

కౌసుమము - కుసుమ

సారసత్వము - సరస్వతి

వార్షము - వృక్ష

దాండము - దండ

వాస్త్రము - వస్త్ర

పౌస్తకము - పుస్తక

పాత్రము - పత్ర

వానము - వన

గాంగము - గంగ

సమూహార్థకములు.

అర్హభము—ఋషభ సమూహము

సారసము—సరస్

మాయూరము—మయూర

శౌకము—శుక

ఖాకము—ఋక

ఘాకము—ఘూక

మైకము—మిక

మైణము—మీణ

పౌంస్సము—పుంస్

బాణము—బాణ

హారము—హార

వాత్య—వాత

ధూమ్య—ధూమ

పాశ్య—పాశ

నైణము—స్త్రీ

భావార్థకములు,

యోగ్యత—యోగ్య

మనుష్యత్వము—మనుష్య

సౌకుమార్యము—సౌకుమార

గరిమ—గురు

బ్రాహ్మణ్యము—బ్రాహ్మణ

రమణీయకము—రమణీయ

మానోజ్ఞకము—మానోజ్ఞ

పాటవము—పటు

ప్రొక్తార్థకము,

కారకము—కరునిచే జెప్పబడినది.

అదిదీనియందుగలదు అను నర్థకములు.

నైతకము—సికత

శార్కరము—శర్కరా

వేతస్యంతము—వేతసా

నడ్వంతము—నడ

అదివీనికిగలదను నర్థకములు.

యోగ—యోగ

విద్యావంతుడు—విద్యా

ధనవంతుడు, ధని—ధన

ఇతరతద్ధితలు

ఈశ్వరుడు—విశ్వరూపు

ముని—మానము

దుహిత—దౌహిత్యము

పురము—పౌరులు

చుట్టము—చుట్టటికము

ఉద్ధతి—దౌద్ధత్యము

ఉచితము—దౌచిత్యము

సంగతి—సాంగత్యము

వీరము—వైరము

నిజము—నైజము

శృంగము—శార్దూలము

బంధువు—బాంధవము

లబ్ధము—లబ్ధి

అగ్గలము—అగ్గలికము
 రాజసము—రాజతము
 గిరి—గైరిక
 నగరము—నాగర, నాగరక
 విభవము—వైభవము
 శిల—శైలము
 గరుడ—గారుడము
 గంధర్వులు—గాంధర్వము
 కరుణ—కారుణ్యము
 దీనము—దైన్యము
 దుష్టము—దౌష్ట్యము
 శంకరుడు—శాంకరము
 సభి—సభ్యము
 బలము—బలిమి
 పటు—పాటవము
 రుద్రుడు—రౌద్రము
 అనురుడు—అనురము
 దితి—దైత్యులు
 భృతి—భృత్యుడు, భర్త
 ప్రకటము—ప్రాకటము
 స్థిరము—స్థైర్యము
 వృత్తము—వార్త
 అగ్ని—ఆగ్నేయము
 లఘువు—లాఘవము
 శ్రీమము—శ్రీవ్యము, శ్రావ్యము
 గంభీరము—గాంభీర్యము

మధురము—మధురిమ, మాధుర్యము
 ప్రాధ—ప్రాధి, ప్రాధిమ
 ధృఢము—నాశ్శ్యము
 సదృశము—సాదృశ్యము
 ప్రవీణము—ప్రావీణ్యము
 విభుడు—విభుడు, వైభవము
 వృత్తి—వార్తికము
 రథము—రథికుడు
 రథ్యము
 రథ్య
 సారథి
 విరళము—వైరళ్యము
 శిల—శైలము
 రుద్రుడు—రౌద్రము
 పర్వతము—పార్వతి
 విమానము—వైమానికము
 సుహృత్తు—సౌహృదము
 శత్రువు—శాత్రువుడు
 పూర్ణము—పౌర్ణిమ
 కవి—కావ్యము
 మిత్రము—మైత్రి
 ప్రణీతము—ప్రణేత
 శరత్తు—శారదము
 ధీరుడు = ధైర్యము
 రమణ—రమణి, రమణుడు
 రామణీయము

అతిథి - అతిథ్యము	తమస్సు - తామసము
తపస్సు - తాపసము, తాపసి, తపస్వి	సన్నిధి - సాన్నిధ్యము
జ్వలనము - జ్వాల	హృదయము - హృద్యము, హృదము
నాతి - నాతుక	భృగు - భాగ్యవృండు
కౌతుకము - కౌతుకము	భోజనము - భోజ్యము, భోక్త
సమానము - సామాన్యము	మహత్తు - మహిమ
మౌళము - కౌళము	మహేశ్వరుండు - మాహేశ్వరము
మనువు - మానవులు	శత్రువు - శాత్రవము
చక్రము - చక్ర	దివి - దివ్యము
శూలి - శూలి	పటువు - పాటవము
సుఖము - సుఖి, సౌఖ్యము	పఠనము - పాఠము, పాఠకుండు
ఘరంధరుండు, ధౌరంధర్యము	మిత్రుండు - మైత్రి
దనువు - దానవులు	సుందరము - సౌందర్యము
వృత్తి - వర్తనము, వార్తకము	సూభగము - సౌభాగ్యము
మృత్తువు - మర్త్యుండు	ద్రోహి - ద్రోహము
చెలి - చెలిమి	సహాయము - సాహాయ్యకము
సమము - సామ్యము	ఉదారత - కౌదార్యము
దంతము - దంతి	యశస్వి - యశస్
కూరుండు - కౌర్యము	అర్చిష్మంతుండు - అర్చిస్,

సంస్కృతశబ్దములపై “త్వ” “తా” చేర్చుటవలన భావార్థకమేర్పడును.

తెలుగు శబ్దములపై “తన” చేర్చుటవలన, భావార్థ మేర్పడును. ఇవి సర్వశబ్దముల పైవచ్చు ప్రత్యయములు.

ఇవిగాక కొన్నిశబ్దములపై గొన్ని ప్రత్యయములు వచ్చును. సంస్కృతశబ్దోవాహరణము లిదివరకే యిచ్చి యుంటిమి.

తెనుఁగునకు—కన్నెటికము, చుట్టటికము, రాచటికము, మేనటికము, ఇల్లటికము. పేదటికము.

‘కాఁడు, కత్తె’ యను ప్రత్యయములు స్త్రీలింగ పుంలింగముల యందు వరుసగా ‘మత్’ (కలదు) అను నర్థమందువచ్చును.

ఉదా—వన్నెకాఁడు, వన్నెకత్తె, చెలికాఁడు, చెలికత్తె, మిండ కాఁడు, మిండకత్తె, పనివాఁడు, పనికత్తె, బోనకాఁడు, బోనకత్తె, అందకాఁడు అందకత్తె.

కొన్ని యితరార్థములయందుఁ గొన్ని యితరప్రత్యయములు వచ్చుచు,

ఉదా—చదువరి, ముక్కిడి, చిన్నతనము, పేరిమి, తూమెడు.

మఱికొన్ని తెలుఁగు తద్ధితాంతములు.

ఆకొన్నతనము—(పెల్లఁకొన్నతనాన. భీమ. 2 అ.) ఆకొన్న వానితనము, ఆకొన్న దానితనము. ఓర్వలేనితనము, ఓర్వలేని దానితనము, ఓర్వలేనివానితనము.

పూజారి, పూజరి, సొన్నారి, చెంచిత, చెడుగఁడు, దుడుకఁడు, నిడుపఁడు, వేఱడము, వెల్లడి, తెలివిడి, విరివిడి, వినికిడి, లేమిడి, రాపిడి, ఇంపితము, బిగితము, పోరితము, ఒప్పిదము, తప్పిదము, పెల్లిదము, కొర్పిదము, బెట్టిదము, వాపిరి, నాయికరము, చెలికారము, నయగారము, నుడికారము, కొలగారము, చలిమిరి, ఒంటి, తనమయము.

CHAPTER XIII.

స మా స ము లు .

—(0)—

Phrases.

పదము లొక యభిప్రాయమును బోధించుటకుఁ బదముల కూడిక యావశ్యకము. ఆపదములను గూర్చునప్పుడు వాని వానికిఁ గల సంబంధము దెలియఁజేయుటకు మధ్య విభక్తులను జేర్చుచుండవలెను. ఎట్లనఁగా—

ఉదా—రాముఁడు, పుస్తకములు.

ఇచ్చట నీరెండు శబ్దములవలనఁ దెలిసికొనఁదగిన విషయ మేమియును లేదు. అయితే, పుస్తకములు రామునివని తెలియజేయువలసి వచ్చినచో “రామునియొక్క పుస్తకములు” అనవలెను. ఇవి భిన్నపదములు. ఇచ్చట భిన్నపదములకు “యొక్క” యను విభక్తి ప్రత్యయముచేత సంబంధము నూచింపఁపడినది. సంగ్రహార్థమై యొక్క యనునది తీసివేసి, “రామునిపుస్తకములు” అనిన పక్షమున నిది సమాసమగును. ఇది తత్పురుష సమాసము.

విభక్తి లోపింపకుండ “నీచేతిపోరు” అని చెప్పిన పక్షమున నిడు యలుక్సమాస మనఁబడును. “అలుక్” అనఁగా విభక్తి లోపింపనిది.

(2) “రాముని పుస్తకములు” ఇచ్చట రాముని, పుస్తకములు అనూరెండు శబ్దములును దత్సమములు (సంస్కృతములు) వీని సమాసము సాధ్యము. అనఁగా;—శబ్దములు తత్సమరూపములను బొందియైన సమాసము.

రాజభృత్యుఁడు = రాజయొక్కభృత్యుఁడు, ఇచ్చట రెండుశబ్దములును సంస్కృతములు. ఇచ్చటఁగూడ యొక్క అను నర్థముగల “జస్” అను విభక్తి సంస్కృత వ్యాకరణముచే లోపించినది. ఇది సిద్ధసమాసము.

(3) “చెఱువు సుదకము = తటాకోదకము.” ఇచ్చట చెఱువు తెలుగు, ఉదకము సంస్కృతము. కాఁబట్టి మిశ్రసమాసము.

(4) నలుగడలు = నాలుగు దిక్కులు. ఇచ్చట రెండు శబ్దములును తెలుగులే యగుటచేత, ఆచ్ఛికసమాసము.

ఇట్లు రెండుపదములే కాక సిద్ధములయిన సంస్కృత సమాసముల యందు నెన్నిపదములయిన నుండును.

ఉదా—“అంబర చుబిశిరస్సర జ్ఞరీపటుల ముహుర్ముహుర్లుటదభంగ తరంగమృగంగ నిస్వనన్ముటనటనానురూప పరిపుల్లకలాపికలాపజాలముకై” సమాసవివరణము.

తత్పురుష సమాసము — స్వీతీయ మొదలుకొని, సప్తమిపర్యంతము గల విభక్తులతో నొక్కపదము సమసింపఁబడు డా యా తత్పురుష యగును.

ఉదా—నెలతొల్పు = చంద్రుని ధరించినవాడు	(ద్వితీ)
నెలతక్కువవాడు = మాసముచేత చిన్నవాడు	(తృతీ)
దేవరమేలు = దేవరకుమేలు	(చతు)
దొంగభయము = దొంగవలనభయము	(పంచ)
రామునిబాణము = రామునియొక్క బాణము	(షష్ఠీ)
మాటనేర్పరి = మాటయందునేర్పరి	(సప్త)

ఇవిగాక సంస్కృతమున “నఞ్” తత్పురుషమని యొకటికలదు.

ఉదా—అబ్రాహ్మణుడు

ఇచట, ‘అ’ అనునది ‘న’ (నఞ్) అను దానియొక్క హల్లు లోపింపఁగా మిగిలినది. కావున నిది నఞ్ తత్పురుషమనఁబడును. ‘న’ అనఁగా కాదను నర్థము.

ద్వంద్వసమాసము—ఇది రెండింటికిఁ దక్కువగాకుండఁ గొన్నిపదముల చేక విభక్తియందు సముచ్చయముగా వచ్చి సమసించును.

ఉదా—రామలక్ష్మణులు, కాకకూర్మమృగమూషికములు, క్షిప్రము, రథగజతురగపదాతి.

కర్మధారయసమాసము—ఇందు రెండుపదములలో నొకటి విశేషము, ఒకటి విశేష్యమునై యుండును.

ఉదా—నల్లగలువ, కృష్ణసగ్పము, మయూరవ్యంసకము,

(a) ఉపమాన పూర్వ పదకర్మ ధారయము—ఇందు మొదటిపదము ఉపమానమై యుండును.

ఉదా—శంఖపాండువు = శంఖమువలెఁ దెల్లనైనది.

(b) ఉపమానోత్తర పదకర్మ ధారయము—ఇందు రెండవపదము ఉపమానమై యుండును.

ఉదా—పురుషవ్యాఘ్రము = పులివంటి మనుష్యుఁడు.

(c) అవధారణ పూర్వ పదకర్మ ధారయము—ఇదియే రూపకసమాసము. దీనియందు మొదటిపదము “ఏవ” అను పదముయొక్క యర్థముతోఁ గలసి యుండవలెను. ఏవ = అ నెడు.

ఉదా—యశోధనము = కీర్తియనెడు ధనము.

బహువ్రీహిసమాసము—ఇందు రెండవ పదము “కల” అనుమాటతోఁ గలసిన యర్థముకలదై యుండవలెను.

ఉదా—పీతాంబరుఁడు = పచ్చని బట్టగలవాఁడు.

ఇది రెండుపదములేగాక ననేకపదములు గలిగియుండవచ్చును.

ఉదా—రక్తవిశాల నేత్రుఁడు = ఎఱ్ఱనెనట్టియు, విశాలములైన చుట్టియుఁ గన్ములుగలవాఁడు.

ఇట్లు “నఖో” బహువ్రీహియని యొకటికలదు. దానికి నుత్తరపదమును “లేని” యుండవలెను. నకారముతోపము తత్పురుషము వలెనే వచ్చును.

ఉదా—అగుణుఁడు = గుణములేనివాఁడు.

సహపూర్వపద బహువ్రీహి సమాసము—ఇందు మొదటిపదము “సహ” అనునది వికల్పముగా లోపించును. ఈ సమాసమందు “కూడిన” అను నర్థము రావలెను.

ఉదా—సలక్ష్మణుఁడు = లక్ష్మణునితోఁ గూడినవాఁడు.

ఇందు “సహ” శబ్దముయొక్క “హ” లోపించినది. సహలక్ష్మణుఁడనియు, నుండవచ్చును.

ఉదా—సహగుణుఁడు = గుణములతోఁ గూడినవాఁడు.

ఇందు “సహ” శబ్దముయొక్క “హ” కారము లోపించలేదు. “సగుణుఁ” డనియు నుండవచ్చును.

ము ఖ్యాం శ ము లు .

సమాసములు చేసినఁ జేయవచ్చును. మానిన మాసవచ్చు.

ఉదా—సీతారాములు = ఇది ద్వంద్వసమాసము.

ఉ సమాసముమాని ‘సీతాయన, రాముఁడన’ అనియం జెప్పవచ్చును. ఇట్లు తక్కిన సమాసములను.

తెలుఁగుశబ్దము సంస్కృత శబ్దముతోఁగాని, సంస్కృత శబ్దము తెలుఁగుశబ్దముతోఁగాని తెలుఁగు శబ్దము తెలుఁగు శబ్దముతోఁగాని తమ తమ విభక్తివికారములను బొంది తత్పురుషకర్మధారయసమాసములు చేయఁబడవచ్చును. విభక్తివికార మనఁగా—విభక్తి పరమైనయపుడు శబ్దమునకు వచ్చుమార్పు.

ఉ॥ దేవునిపేరు.

ఇచ్చట దేవశబ్దము వస్త్రీవిభక్తి కావున వస్త్రీవిభక్తి ప్రత్యయమగు యొక్కపరమై యుండునపుడు “దేవునియొక్క” అని యుండునుగదా కావున “దేవుని” అనునది విభక్తివికారమయినది. అట్టి వికారము పొంది “పేరు” శబ్దముతో సమసించి “దేవునిపేరు” అయినది.

ఇది సంస్కృత శబ్దము తెలుఁగు శబ్దముతో సమసించుట.

ఉదా — వేడికిరణము.

ఇది సంస్కృతముతోఁ దెలుగు సమసించినది.

ఉదా — మేటివేల్పు.

ఇది తెలుఁగు తెలుఁగుతో సమసించుట.

‘మేటివేల్పు, వేడికిరణము’ అనుచోట విభక్తి పరమగునపుడు మూర్ఖురారు గావున నట్లుగానే సమసించినవి.

Exercises.

సా ధ క ము లు .

I

“మాన్దమందు రాకుమారుల కశ్రీమంబుగ ముచ్చటలుం జెప్పుచు మానిచందుగ్రిండు తండికంటె నెక్కువ మక్కువతో వేళ కన్నపానాదులారసి వన ప్రయాణంబు విహారంబుగతిఁ గనుపింపఁ జిత్రకథా ప్రశంసల నింటిమీఁది భ్రమఁబుట్టినక నైపుణ్యంబుఁ జూచి తోకొని కొంతయేగి యొక్కసర స్తటంబునంజేరి సంధ్యాసమయంబగుడుఁ గాల్యకృత్యంబు లొనర్చి వారలచే నిర్వర్తింపించి త్సుత్తుష్టా నివారణంబులు, మనశ్శరీరపుష్టి కారణంబులు, తేజఃప్రసారణంబులునగు బలాతి బలలను విద్యలు బ్రాహ్మి స్త్రీద్యస్త్ర శస్త్రాబులును బ్రయోగోప సంహారంబులతో సవిస్తరంబుగ నుపదేశింప రాఘవులు మహాప్రసాదమని స్వీకరించిరి.” (శృంగారకవి సర్వా రాయని శ్రీరామజననము.)

 ఇందలి సమాసములను విడఁచి యుఁడు.

II

“ఆ శాబరదేశమున నేమి కారణముననో గాలి తరుచుగా, శీతలకాలమున భయంకరములైన గాలి వానలు గలుగుచుండును. నీలవర్ణమైన యాకాశము నిర్మలముగా నుండ, నంతలో నల్లని మేఘపక్షులు బలసి దిశలఁగి

విజృంభింప చక చక మని మెఱుపులు మెఱయసాగును. పెట పెటమని యెఱుము లెఱుమఁజొచ్చును. వానికిఁ దోడ్పడి జఱుగానిలము రూం రూమ్మని గఱహముఖంబుల ఘోష బెట్ట నారంభించును. అంతట ఘేళ ఘేళ లాడుచు విరిగిన శాఖలతో వృక్షములు నేలకుఁ ద్రొక్కుచుండును.”

(బయపునేడి వేంకటజోగయ్య కళావతీ విజయము.)

 ఇందలి సమాసములను విడఁదీయుఁడు.

III

“ ఆప్పుడు పుండరీకాక్షుండును, జనుదెంచుడు, గామపాలండు స్వాములకుం బ్రణామంబు సమర్పింపుము పీఠలిచ్చుటఁ జాతుర్మాస్యంబు శలుప నిచ్చగించిరి. మనభవనంబునం దునిచి శుభద్రును బరిచర్యనేయఁ బనుపుము. నావుఁడు నేకతఁబున నతఁడిట్లనయె. ఆన్నా ! యీ సన్నాసిత తారుణ్యంబు గలిగి రూపంబునఁ జౌరందరి చందంబున నున్న వాఁడు, జన్మనియగు మన కన్నెను బరిచర్యకుఁ బనుపనగునే ? ఏకాంత కాంతా దర్శనం బెంతవారి నయినఁ గంతుబారిని దోయఁగలదు. అనవుఁడుఁ దమ్ము నింజూచి నేనిమ్మాట విచారింపక పనిచినాఁడనే ? సన్నాసములకుఁ గన్నియలే శుశ్రూషను జేయువారు. వీరియం దపోహపడుట మనకుఁ దోషము.

(వడ్డాది శుబ్బారాయకవి శుమనోమనోజ్ఞము.)

 ఇందలి సమాసములను విడఁదీయుఁడు.

IV

చంద్రశర్మయు రాజానుమతంబున వివిధశిల్ప కలాకుశులలగు శిల్పుల రావించి రాజమందిరాంగణంబున విద్యుమస్తంభ సంభృతంబును, నీలో పరి దారు శంఖుటితంబును, నానావిధ రత్నస్థగిత కవాటద్వార బంధ బంధం రంబును, ముక్తామృతనీలపట్ట పట వితాన మండరంబును, మరకత తోరణా వరణ విరాజితంబును, క్రీముక కదళీ సుస్థాపిత ద్వారదేశ సుశోభితంబు

నుంగా వివాహ మండపంబు రచియింపం జేసి తన్మధ్యంబున వివాహవేదికయు సంతరింపించి, దానిచుట్టును, మృగమదమిళిత పన్నీరంబున పలికించి ముత్తి యంపు రంగవల్లులు హత్తుకొల్పించి, రాజునకెఱింగించెను. అంత నాభూషణ భుండు నువ్వూర్తంబెల్లి యెల్లవారిని దెల్లవారు జామున లేచి కన్యావరులకు మంగళ స్నానంబులు నిర్వర్తింపను ఒరిణయోచితా లంకారంబులు నెఱపను బనుపుచుని చంద్రశర్మకుం జెప్ప నాకర్మకుండు వరుని వారలకును వధువు వారలకును, రాజు నాజ్ఞాదెలిపి నిజకృత్యంబునం దప్రవత్తుండై వర్తించు చుండెను. (శ్రీ)మాన్ కొమాండూరి అనంతాచార్య సోమశర్మా భృద యము)

 ఇందలి సమాసములను విడదీయుడు.

V

‘ఆహా ! దైవమా ! నరప్రచార శూన్యమై మిన్నలు పడ్డచో నన్నిట్లు పాఠవైషణ్మి యపరాధంబొనరించితే ? ఇండ్లకొరలో నాగడవఁ దెల్పు కొందు ? ఇంకేది దిక్కు ? అని యవ్వధంబున ఒహు ప్రకారంబులఁ బల వించుచు వన్యశలాసవంబులచే తుత్పిషాసా నివృత్తి సల్పకొనఁచు గహ నంబులఁ దిరిగి తిరిగి యొక్కెడ నొక యశ్వత్థంబు క్రిందగూర్చుని శ్రీమన్నా రాయణుని పాదపంకజంబులఁ దలంచుచుండె.

(మాడభూషి వేకటాచార్యుల వారి వదన మోహన చరిత్ర.)

 ఇందలి సమాసములను విడదీయుడు.

VI

అనేకకుర్చీలు, అనేకసారులు, అనేకమాట్లు, అనేకమాటలు, సతత వివరణదండతీ చారుడేహ, శతదండతీరతి ప్రకటనములు. శ్రేభువనీ ధన్వన్త్య ద్యా పరీక్షకుండు, కడుచిన్న, ఇది సకాలంబున కారంభించితిమి, బుద్ధి బాధ్యుడు, నుతుని భూరియోగ విచారతాపము, అసతిచ్చినలక్షణా

కారులు, దీవరక్షణుండను, బిరుదక్షుగుండు, బయ్యచెన్నుండు.

 ఈ సమాసములయందలి తప్పలను సవరించి వ్రాయుము
VII.

రామకాస్త్రీ ఎఱ్ఱాప్రిగ్గడ, నన్నయభట్టు, నన్నపాయ్యడు. కృష్ణమ
రాజు, కొంబులకల్ జనించెసభకున్. (ఉ. రా. 6.) కొన్నారాచములు,
మూడుకొని నుదురేయన్. (రా. ఆర. కాం. 1) నెమ్మనము, పెన్నగము
ముంగోపము, సగరాజ్యము, కడుంబెద్దదవ్వుపోయినయట్టి. (భార. ఆది. 1)
ఎట్టిడునానిజేకుండు. (రా. సుం.) ముయ్యేడుమాటుల్. (భార. ఆది. 1)
ముయ్యాయుమార్గణముల. (రా. యు. కాం) ఆయున్న పౌష్యపాలికిబోయి
[భార. ఆ. 1] గనగన నిప్పులు (స్వా ఆ. 4) తళతళని తరణిమెఱుంగులు,
నిగనిగని కుందనంపుడగడు, కమ్మందేనె, (నైష ఆ. 2) ఒడలుతెల్లని
తురగోత్తము వాలంబు. (భార. ఆది. 2) తనువు మీనోల్లసచ్చు. (భార.
ఆది. ఆ. 3)

 ఇందలి సమాసములను గనుగొని చిత్రములను గూర్చి
యోజించుడు.

VIII

తమ్ముంగుఱ్ఱలు నీవుడగవిపినంబున కరిగితిరి. (భార. అర. 7)
మోదము వెలిజిలుకఁ జిలుక మొకరింబలికన్. (కుక ఆ 2) ఆయిదేశం
బననేల. (సా. ఆ. 1.) ఎత్తివెంచినవారి, కలిగిన యొప్పనిదోషములు.
కొట్టినతిట్టిన యాతడు, చలితెలిమంచుతుంపరలు, తొంగలితఱచు తెప్పల
(భార. విరా. ఆ. 2) తొలిప్రాతకుప్పసంబు, నిడువాలికకన్నులు, విన్న
కన్నయర్థము, తెలినునుసోగవెన్నెలలు. (రా. ఆ. 2) ఈ కన్నులు.

 ఇందలి సమాసములను గనుగొని చిత్రములగూర్చి
యోజించుడు.

IX

చిగురుంబోడి, పూవుంబోడులు, ముల్లొకములు, ఒక్కతడవ,
ఒకతూరి, ఒకతేప, ఒకమాటు, చెడుతడవలకు. పదునొకండు, తొంబండ్రు,
పదియునొక్కండు రుదుల బాటనిడిచె. [కాశీ. ఆ 7.] కఱకంతుడు,
అన్నాదమ్మలు (ఉ. హరి. ఆ 4.) అప్పాచెల్లెండు నిర్వ ఆ 3.) తల్లి
దండ్రులు (భల్లా ఆ 4) అందచందములు, వెచ్చసచ్చములు, కూడుగుడ్డ,
తూరగాయ, దరిదాపు, రేవగలు, తాకుడగులు, బొంగాములు, చెల్లుచెల్లు
ములు, వచ్చురాములు, విని వినములు, తొవదమ్మి విందు, విన్నకన్నది,
అవసరమక్కరలు, రాహుకంతము దెగి దేహము ధరణిబడియె. [భార. అది.
ఆ 2] బహువేద ఘోషములజేసి నిరస్తసమస్త కిల్బిషోత్కర లగుచున్న
భక్తులు. (భార. ఆర. ఆ 1.) వారి యస్మదీయోః చమూసమూహములు,
(ఉ. హరి. ఆ 2) అం దొకటిచే జనితాధరపీడయై (కళా. ఆ 5.)

 ఇందలి సమాసములను గనుగొని చిత్రములనుగూర్చి యో
జింపుడు.

X

అందాక, అచ్చతెల్పు, ఆదోక, ఎడవంక, ఎగుదల, దిగుదల,
కప్పురవీడెము, గందవొడి, గొబ్బండు, చిత్తరుబొమ్మ. చిచ్చునగోవి,
చిటుచప్పుడు, చప్పురమంచము, నడురేయి, నాన్నాళ్లు, నిక్కల, నిడు
మోము, పసిపట్టు, పెత్తనము, పొంగట్టు, బెబ్బలి, బెల్లమండెగ, బోన
పుట్టిక, మిండతపసి, ముంగల, ముయ్యేడు, మోసల, వలిపవెన్నెల, వాతెఱ,
వాలురమ్మ.

 వీని పదచ్ఛేదముచేసి సమాసము లగునప్పుడు గలుగుమాన్మ
లను తెలిసికొనుడు.

Common Phrases.

‘అమందానంద కందళిత హృదయారవిందులై,

ఈ సమాసము పలువురిచే నిట్లే ప్రయోగింపఁ బడుచున్నది. బాణో
చ్ఛిష్టమిదంజగఁ త్తనునట్లుగా శబ్దములన్నియు పలువురు వాడియే యుందురు.
ఒకరువాడిన ప్రక్రియ మఱియొకరు వాడమని ప్రతిజ్ఞ చేయుట దుష్కరము.
కాఁబట్టి విద్యార్థు లీక్రింది సమాసములను తమరు వ్రాయునప్పు డుచితరీతి
నుపయోగించుకొనవచ్చును.

అమంద = విస్తారమయిన, ఆనంద = సంతోషముచేత, కందళిత =
మొలకయెత్తిన, హృదయారవిందులై = పద్మము వంటి హృదయము కల
వారయి అని యర్థము, దీని నిట్లు మార్చవచ్చును.

1. అతికుతుకాంకురిత మనఃపద్ములై,

2. అమంగానందావిష్ట చిత్తాబ్జులై.

3. అమందానంద సందోహబంధుర హృదయారవిందులై

ఆనందముల యొక్క సందోహ = సమూహము.

2. నిజాప్త ద్విజనికర పరివేష్టితుండై.

నిజ = తన సంబంధమయిన, ఆప్త = ఇష్టులయిన, ద్విజ =

బ్రాహ్మణుల యొక్క, నికర = సమూహముచేత, పరి

వేష్టితుండై = ఆవరింపఁబడినవాండై.

దీని మార్పు — ఇచట ఆప్త ద్విజులుగాక మఱి యెవ్వరినైనను
శుందర్భోచితముగాఁ జెప్పవచ్చును.

1. నిజపుత్ర మిత్ర కళత్రాది పరివేష్టితుండై

ఇట్లే మార్పులను శబ్దముల లింగాది పరిజ్ఞానము కలిగి చేయ
వచ్చును.

2. నేత్రముల కపూర్వపర్వంబు లొనరించె.

నేత్రములకున్ = కన్నులకు, అపూర్వ = కొి తయైన.

శర్వంబులు = పండుగలు, ఒకరిచేన్ = కలిగించెను.

ఈతను ద్యుతియే తెల్పును, (నీతిచంద్రిక విగ్రహము.)

తనుద్యుతి = శరీరకాంతి,

నీకుదోచెదనో కాని తనుద్యుతి బాసితింజుమీ, ప్రభావతి ప్ర.)

ఇట్లే తనుద్యుతి యనేకులచే వాడబడినది.

అమాలాగ్రముగ = మొదటి నుండి చివరదాక.

అతిథేయ సత్కారము లాచరించి = అతిథుల, విషయమై యోగ్యమైన,

సత్కారములు = గౌరవములు, అచరించి = చేసి,

కుశలప్రశ్న పూర్వకంబుగా } = ఔమము నడుగుట ముందు కలుగు
ఔమము యోగపురస్సరముగా } నట్లుగా.

అబాలప్రసిద్ధంబులు = పిల్లలు మొదలకొని ప్రసిద్ధమైనవి.

శ్రుతిపూర్వంబు = పూర్వమందు వినబడినవాడు.

ఇష్టకథాగోష్ఠి = ఇష్టమైన కథలయొక్క ప్రసంగము.

ప్రహృష్టాంతరంగంబులై = సంతోషించుచున్న మనస్సులు గలవియై

హస్తిష్ఠశకాంతరము = ఏనుగుకు, దోమకుగల హెచ్చు తగ్గు (వాసి)

కన్నులమిడుంగురులురాల } = కన్నులనుండి అగ్ని కణములు
నేత్రముల విస్ఫులింగములు జాతి } రాలినట్లు.

కుటిల భ్రుకుటియై = వంకరయైన బొమముడిగలవాడై (ఇదికోపానుభావము)

కృతాంతనిశాంతంబున కతిధిం జేసి = యముని యింటికిబడిపి.

సుస్మితాన్యుండై } = చిఱునవ్వుతోఁ గూడిన ముఖము గలవాడై.
హాసన్ముఖుండై }

డెందంబు డోలాఁదోళనంబు నొంద = మనస్సు నుయ్యెలవలెసూగ.

దోధూయమానమానసుఁడు = కడులుచున్న మనస్సుగలవాడు

దోధూయమాన మానసుఁడు } దుఃఖించుచున్న మనస్సుగలవాడు.
చింతాడోలాయమాన మానసుఁడు }

పులిసోరి కడజారి పడట్లు = (నీతిచంద్రిక, విగ్ర.)

“పులిసోరికండ విడిపడ్డగతిందలపట్టి చూచుచుం, (ప్రభా. ప్రశస్తి.)
 అధిజ్యోకరాసనుండై = ఎక్కువెట్టించడిన నారిగల ధనస్సుగలవాండై
 దరహాసచంద్రికా సుందర వదనేందుండై = మందహాసమనెడు, వెన్నెలచేత
 సుందర = సొగసైన, ముఖమనెడు, చంద్రిండు గలవాడు
 వీరశాంతాదిగుణంబుల సురభాసమాశ్రిత మధుకోశంబు చందంబున =
 వీరము శాంతము మొదలయిన గుణములచేత, తేనెటీగలచేత, ఆశ్రయించబడిన
 తేనెపెరవలె.

ప్రజాపాలన దక్షుండై = ప్రజలయొక్క పాలించుటయందు సమర్థుండై

ఫలచ్ఛాయాసమన్వితంబగు మహావృక్షంబు = పండ్లతోడను, నీడతోను కూడుకొనిన పెద్దచెట్టు.

హీనమానవపదాశ్రియుండు = నీచుండైన మానవునియొక్క పాదము ఆశ్రియముగా గలవాడు.

దుఃఖభాజనము = దుఃఖమునకు పాత్రమైనది.

అధారాధేయభావము = } ఆధార = ఒకదానినిధరించునది, అధేయ =
 ఆశ్రయాశ్రయధర్మము = } ఒకదానిని ధరించబడునది, (వీనియొక్క)
 భావము = ధర్మము.

అవగ్రహనిగ్రహంబు = అనావృష్టిచేతనైనబాధ

మనఃపరితాపము = హృదయ సంతాపము, చిత్తభేదము

కార్యభారమగ్నుండై = కార్యములయొక్క బరువునందు మునిగినవాండై

మధుర శంబరపూరితంబగు సరోవరంబు = తియ్యనైన నీళ్ళచేత నిండిన తటాకము.

హస్తోత్కర్షంబు = సంతోషముయొక్క అతిశయము

నామమాత్రావశేషంబై = పేరుమాత్రముచేత, మిగిలినదై

శోకవిస్మయపరీతస్వాంతులై = దుఃఖముచేతను, ఆశ్చర్యముచేతను, వ్యాఘ్రమైన చిత్తముగలవారై

అన్యోన్య ముఖావలోకనంబులు = పరస్పరము యొక్క, మోములయొక్క
చూచుటలు

అదరవినయ సంభ్రంబులు = గౌరవము, నమ్రతతోట్రుపాటులు

అంగీకారపిశునమందహాస కందళనుందరంబగు మొగంబు = ఒప్పుదలకు నూచనము

చేయునట్టి చిటునగవుయొక్క మొలకలచేత సాగనైనముఖము
అనిరోధ క్రోధము = అడ్డులేనిక్రోధము

మద్భావానురోధము = నాయభిప్రాయము ననుసరించుట

రోషాతిభీషణుండు = కోపముచేత మిక్కిలి భయంకరుడైనవాడు.

సంవర్తనమయభీషణ హుతాశః కీలిపోలికన్ = ప్రళయకాలమందైన, భయం

కరమైన అగ్నియొక్క జ్వాలవలె,

పరమకృపానిరతుండు = ఉత్కృష్టమైన దయయందు, అసక్తుడు.

దయాసుధానిధి = దయకుసుముద్రుడు.

శరణాగతభరణైకబిరుదాంకుండు = రక్షణమును గూర్చివచ్చువారి యొక్క

భరించుటయందు ముఖ్యమైన బిరుదమే చిహ్నగలవాడు.

బహుతరప్రియాస గమ్యంబు = మిక్కిలి విస్తారమైన కష్టములతోఁ బొందఁ
దగినది.

ప్రకంపమానాంగుండై = వడకుచున్న దేహముకలవాడై.

అమోఘసుంకల్పుడు = వ్యర్థముకాని ఉద్దేశముగలవాడు.

నిజప్రతాపదీపాంకుర నిరస్తసమస్తవైరి వీరదుర్వారగర్వాంధ కారుండు =

తన సంబంధమైన, ప్రతాపమనెడి దీపముయొక్క మొలకచేత,

పోఁగొట్టఁబడిన సమస్తమైన, శత్రువులైన, వీరులయొక్క, నివా

రించశక్యముగాని, గర్వమనెడు, చీకట్లుకలవాడు.

కంఠగతప్రాణులు = కంఠమును, బొందిన ప్రాణములు కలవారు.

భయానకమానసుండై = భయమందు, స్వాధీనమైన, మనస్సుగలవాడు.

కరుణాతరంగితాపాంగుండై = దయచేత, పుట్టిన అలలుగల, గీగంటిచూపు
గలవాడై.

అభ్యస్తసమస్తవ్యవహారుండు = నేర్చుకొనబడిన, సమస్తమైన, వ్యవహారము
గలవాడు.

వికాసహాసభాసురాననుండై = వికసించుటచేతను, నవ్వుచేతను ప్రకాశించుచున్న
ముఖముగలవాడై.

ప్రాప్తలాభముదితహృదయుండై = పొందబడిన, లాభముచేత, సంతోషించు
చున్న మనస్సుగలవాడై.

గుర్ధంత రిపుస్ఫురణహరణ పరిణతుండు = హరించ శక్యముగాని, శత్రువుల
యొక్క, ప్రకాశము యొక్క, హరించుట యందు పరిపక్వతను
బొందినవాడు.

విస్మయపరీతచేతస్కులు = ఆశ్చర్యముచేత, వ్యాప్తమైన, చిత్తముగలవారు.
కార్పణ్యదోషాపహత స్వభావము = దీనత్వముయొక్క దోషముచేత, కొట్టఁ
బడిన స్వభావము.

చిరంతర పరిపుల్లవనమల్లికా మతల్లికాజేల్లిత నికుంజపుంజరంజితంబై = ఎడతె
ఱపి లేనట్లుగా, వికసించిన అడవి మొల్లలయొక్క శ్రేష్ఠములైన
తీగెలచేత, ఆవరించబడిన పొదల యొక్క, సమూహము చేత
ప్రకాశింపజేయబడినదియై.

కుసుమవిసర పరిమళ మిళిత గళిత మకరందబిందు సందోహాస్వాదనా
గతమిళిందబృంద నుందరంబై = పువ్వుల యొక్క, సమూహముయొక్క
వాసనతోడ, కూడుకొని, జాటుచున్న, పూదేనెయొక్క బిందు
వులయొక్క, సమూహము యొక్క, ఆస్వాదించుట విషయమయి,
వచ్చిన, తుమ్మెదలయొక్క, సమూహముచేత, సాగసయినదయి.

వికట విటపి విటపచ్చటా రటచ్చకుంత సంతానాశ్రాంత తత రవాక్రాంత
దిగంతరాశంబై = సమీపమందయిన, చెట్లయొక్క పెద్ద కొమ్మల

యొక్క సమాహమందు, ధ్వనిచేయుచున్న, పక్షులయొక్క, సమాహముయొక్క, ఎల్లప్పుడయిన, విస్తరించిన ధ్వనిచేత, ఆక్రమించబడిన, దిక్కులయొక్క మధ్యప్రదేశముగలది.

జహజస్మక్త, నుక్తఫల స్వరూపంబు = విస్తారమయిన, పుట్టువులయందు, చేయబడిన, పుణ్యముయొక్క, ఫలరూపమయినది.

కృపాకటాక్ష వీక్షణంబులు = దయ ప్రధానముగల క్రింగటిచూపులు.

హిత కార్యధూర్వహుండు = ఇష్టమైన, కార్యముయొక్క, భారమును వహించినవాడు,

కర్ణరసాయనము } చెవులకు మధుద్రవ్యము.
శ్రోత్రపీయూషము } చెవులకు అమృతము.

చర్వితచర్వణంబు = నమలబడినదియే నమలుట.

అనితరసాధనోత్థాప్యంబులగు = వేరుసాధనములచేత లేవదీయశక్యముకానివి,
సరస వచన రచనా చాతుర్యము = రసముతోఁగూడిన వాక్యములయొక్క, కూర్పునందు నేర్పు.

అదరశీతలేక్షణంబులు = గౌరవముచేత చల్లనైన చూపులు.

మందహాసవిద్యోతవదనుండు = చిలునవ్వుచేత ప్రకాశించుచున్న ముఖముగలవాడు.

N. B. సమాసగత శబ్దముల కర్థము చెప్పనప్పు డేయే విభక్తులతోఁ జెప్పవలయునో చూపుటకై కొలది సమాసముల కర్థములు వ్రాయబడినవి. ఇట్లే ప్రాథమికవిగ్రంథ సమాసముల నర్థముతో నేర్చికొనుటవలన భాషాభివృద్ధియగును.

CHAPTER XIV.

ఉ ప స ర్గ లు .

N. B. తెలుగుశబ్దముల కుపసర్గలు లేవు.

తత్సమశబ్దముగానున్న యాంధ్రభాష నభ్యసించు విద్యార్థులు కొంత క్షణకాల సంస్కృతభాష నభ్యసించరేని కావ్యరచనకుఁ జాల కష్టములు వాటిల్లును. ఐనను వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయములచే సంస్కృత శబ్దములు, ఆంధ్రభాషం బ్రవేశించి యున్నవని యిదివఱకే చెప్పఁబడియెను.

సంస్కృతాంధ్రశబ్దపరిజ్ఞాన ప్రకరణమునఁ గొన్ని సంకేతములుఁ తెలుపఁబడినవి, ఇట్టి సంకేతములవలనఁ గొంతవఱకుఁ దత్సమశబ్దములకు వలయునంత సంస్కృత భాషామర్మములను దెలిసికొనవచ్చును.

అనేక సంస్కృత శబ్దము లుపసర్గముతోఁ కూడియున్నవి. వానిని విభజించినచో శబ్దముల యధారూపములు తెలిసికొనుట కవకాశమును గలుగును.

ఉపసర్గములు సంస్కృత శబ్దములకుఁ దరుచుగా ననుసంధింపఁబడుట చేత వాని యుపయోగము క్లుప్తముగా వివరించుచుంటిము.

సంస్కృతమునందు ధాతువులకును, మఱికొన్ని శబ్దములకును బూర్వమందు బ్రయోగించఁబడుచు అధాతు శబ్దముల అక్షరములకుఁ గొన్నిచోట్ల నుత్కర్ణము, కొన్నిచోట్ల నపకర్ణము, కొన్నిచోట్ల వానియర్థములకు వేఱర్థమును గలిగించుచు, గొన్నిచోట్ల తామే నిర్ణయకమగుచు పాదపూరణమాత్ర ప్రయోజనము గలవియై నిపాతలనియు ధాతువుతోఁ గలసినప్పుడు ఉపసర్గము, గతి అని పేరులుగల ప్రాదులుగలవు. ప్రాదులు 22 ప్ర, పరా, అప, అవ, సం, అను, నిర్, నిస్, ఆ, దుర్, దుస్, అధి, అపి, వి, ని, ఆతి, ము, అభి, ఉప, పరి, ప్రతి, ఉత్.

ప్రవర్ణణము	}	
అతివర్ణణము		
సువర్ణణము		
గుంధర్వణము	}	ఉత్కర్ణ
అధికర్ణణము		
పరివర్ణణము		
ఉద్వర్ణణము	}	
అవవర్ణణము		
అపవర్ణణము	}	అపకర్ణ
వివర్ణణము		
నిర్వర్ణణము		
నివర్ణణము	}	

పరాకర్ణణము = ఎదురువాన

అనుకర్ణణము = అనుగరించి వర్ణించుట.

అకర్ణణము = అంతట వర్ణించుట లేక, కొంచెము వర్ణించుట.

దుర్వర్ణణము = దుష్టముగా (వర్ణించుట.)

అవివర్ణణము = నిరర్థకము.

ఉపకర్ణణము = గమింపమందు వర్ణించుట.

N. P:—ఇవి యీ యర్థముల యందు సామాన్యముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును.

ఉపసర్గములతోఁ జేరిన శబ్దములు.

ప్ర.

1. ప్రకంఠముఁడు = ఎక్కువగాఁ గదల్చువాఁడు.

2. ప్రకటనము = ప్ర + కట = ఇచ్చట ధాత్వర్థమును మార్చి ప్రసిద్ధిమను సర్థము దెచ్చినది.

3. ప్రకరణము = ఇచట 'ప్ర' అనునది ధాత్వర్థమును మార్చి ప్రస్తుతమును నర్థమును దెచ్చినది.
4. ప్రకరము = ఇచట సమూహమును నర్థము దెచ్చినది.
5. ప్రకర్షము = ఇచట అతిశయమును నర్థము నిచ్చుచున్నది.
6. ప్రకాండము = ఇచట 'ప్ర' అనుదానికి కాండ శబ్దముతో సమాసము.
7. ప్రకామము = ఇదియున్లే.
8. ప్రకారము = ఇచట ధాత్వర్థమును మార్చి పోలిక అను నర్థము నిచ్చినది.
9. ప్రకాశము = ఇచట ధాత్వర్థమున కుత్కర్షము నిచ్చినది.
10. ప్రకీర్ణము = ఇచట కీర్ణ శబ్దముతో సమసించి వ్యాప్యమున దను నర్థము దెచ్చినది.
11. ప్రకృతము = చక్కగాఁ జేయుఁబడినది యను నర్థమును ధాత్వర్థమున కుత్కర్షమును ప్రస్తుతము అనునర్థముందు ధాతువున కర్థాంతరము నిచ్చినది.
12. ప్రకృతి = ఇచటఁ బ్రత్యయమున కాదియందుండు శబ్దస్వరూపమును దెల్పుచున్నది.
13. ప్రకృష్టము = ధాత్వర్థమును అతిశయమున దను నర్థమునకు మార్చినది.
14. ప్రకోపము = ధాత్వర్థమున కుత్కర్షము తెచ్చినది.

పరా.

1 పరాక్రమము = ఇచట 'పరా' అనునది ధాత్వర్థమును వీర్యమును నర్థమునకు మార్చినది.

2 పరాజయము = ఇచట ధాత్వర్థమును వ్యతిరేకార్థముగా మార్చినది.

- 3 పరాభవము = ఇచట ధాత్వర్థమును అవమాన మను నర్థముగా మార్చినది.
- 4 పరాయణము = ఇచట ధాత్వర్థమును ఆశ్రయ మను నర్థముగా మార్చినది.
- 5 పరానువు = ఇక్కడ అనుశబ్దముతోఁ గలసి తాను కొట్టుబడిన అనునర్థము కలది యయినది.

అప.

- 1 అపకర్షము = ఇచట 'అప' అనునది ధాత్వర్థమును తక్కువయను నర్థమునకు మార్చినది.
- 2 అపకారము = ఇచట ధాత్వర్థమును కీడు అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 3 అపకీర్తి = ఇచటకీర్తిశబ్దముతో సమసించి, అభివార్ధమును జెప్పాచున్నది.
- 4 అపకృష్టము = ఇచట ధాత్వర్థమును, అధమము అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 5 అపగతము = ఇచట నిరర్థకమైనది.

అవ

- 1 అవచ్ఛిన్నము = ఇచట 'అవ' అనునది నిరర్థకమైనది.
- 1 అవజ్ఞ = ఇచట ధాత్వర్థమును అవమానమను నర్థమునకు మార్చినది.
- 3 అవతంసము = ఇచట ధాత్వర్థమును కర్ణభూషణమును నర్థమునకు మార్చినది.
- 4 అవతమసము = ఇచట తమశ్శబ్దముతో సమసించి గాఢమను నర్థము కలదియైనది.
- 5 అవతరణము = ఇచట ధాతువును దిగుట అను నర్థమునకు మార్చినది.

సం

- 1 సంకటము = ఇచట 'సం' అనునది ధాత్వర్థమును ఇరుకు అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 2 సంకరము = ఇచట ధాత్వర్థమును గలిసిపోయినది యను నర్థమునకు మార్చినది.
- 3 సంకలనము = ఇచట నిరర్థక మైనది.
- 4 సంకల్పము = ఇచట ధాత్వర్థమును మనో ప్యాపారముగా మార్చినది.

అను

- 1 అనుకంప = ఇచట 'అను' అనునది ధాత్వర్థమును కనికరమును నర్థములోనికి మార్చినది.
- 2 అనుకూలము = ఇచట కూలశబ్దముతో సమసించి, అనుకూల్యమును నర్థము నిచ్చుచున్నది.
- 3 అనుక్షణము = ఇచట క్షణశబ్దముతో సమసించి ప్రతిఅను నర్థము కలదియైనది.
- 4 అనుగమనము = ఇచట గమధాతువుతో సమసించి, అనుసరించు అను నర్థము కలదియైనది.
- 5 అనుగ్రహము = ఇచట ధాత్వర్థమును ఏకకొను అను నర్థముగా మార్చినది.

నిర్

- 1 నిర్దగ్ధము = ఇచట 'నిర్' అనునది నిరర్థకము.
- 2 నిర్ణీతము = ఇచట ధాత్వర్థమును నిశ్చయము అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 3 నిర్దయుఁడు = ఇచట దయాశబ్దముతో సమసించి అభావార్థము కలదియైనది.

4 నిర్దళితము = ఇచట నిరర్థకమైనది.

5 నిర్దేశము = ఇచట ధాత్వర్థమును నిర్ణయమును నర్థమునకు మార్చినది.

నిస్

ఇది 'నిస్' యొక్క రూపమునే పొందును.

ఆ

1 ఆక్రమణము = ఇచట 'ఆ' అనునది ధాత్వర్థమును, ఆవరించు అను నర్థమునకు మార్చినది.

2 ఆక్రోశము = ఇచట ధాత్వర్థమును తిట్టు అను నర్థమునకు మార్చినది.

3 ఆగతము = ఇచట ధాత్వర్థమును దలక్రిందులుచేసి వచ్చు అను నర్థమునకు మార్చినది,

4 అఘాతము = ఇచట నిరర్థకమయినది.

5 అఘోషము = ఇచట, నిరర్థకమయినది.

దుర్

1 దుర్బలుఁడు = ఇచట, 'దుర్' అనునది బల శబ్దముతో సమసించి అభావార్థమును జెప్పుచున్నది. ఇది తఱచు ఈ యర్థమండే యుండును.

2 దుర్మార్గుఁడు = ఇచట మార్గశబ్దముతో సమసించి దుష్టమనఁ నర్థముకలదియైనది.

3 దుర్వహము = ఇచట అశక్యము అను నర్థముకలదియైనది.

4 దుర్దినము = ఇచట దుష్టము అను నర్థముకలదియైనది.

5 దుర్ఘటము = ఇచట ధాత్వర్థము సంఘటన కానిది యను నర్థమునకు మార్చినది.

దున్.

ఇది 'దుర్' యొక్క రూపమునే పొందును.

అధి.

- 1 అధికరణము = ఇచట 'అధి' అనునది ధాత్వర్థమును, అధారమనఁ నర్థమును మార్చినది.
- 2 అధికము = ఇచట అధి అనునది ప్రాతిపదికమై 'క' అను తద్ధిత ప్రత్యయమును బొందినది.
- 4 అధ్యయనము = ఇచట నిరర్థక మైనది,
- 4 అధిక్షేపము = ఇచట ధాత్వర్థమును ఆక్షేపించు అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 5 అధిగమము = ఇచట వ్యర్థమైనది.

అపి.

- 1 అపిధానము = ఇచట 'అపి' అనునది ధాత్వర్థమును కప్పు అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 3 అపినతము = ఇచట వ్యర్థమైనది.

వి

- 1 వికచము = ఇచట 'వి' అనునది ధాత్వర్థమును వికసించు అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 2 వికాలము } = ఈ రెండూ చోటుల 'వి' అనునది కాల, శంకట
విశంకటము } అను తద్ధిత ప్రత్యయములతోఁ గూడినది.
- 3 వికత్తనము = ఇచట నిర్థకము.
- 4 వికారము = ఇచట ధాత్వర్థమును వికృతి అను నర్థమునకు మార్చినది.
- 5 వికిరము = ఇచట ధాత్వర్థమును గజ కుంభాద్యర్థము కలదిగా మార్చినది.

ని.

- 1 నికర్షణము = ఇచట 'ని' అనునది మిక్కిలి అను సర్థము కలది.
- 2 నికషము = ఇచట నిర్ధకము.
- 3 నికారము = ఇచట ధాత్వర్థమును వంచన యను సర్థమునకు మార్చినది.
- 4 నికాశము = ఇచట ధాత్వర్థమును తుల్యము అను సర్థముగలదిగా మార్చినది.
- 5 నికృంతనము = ఇచట వ్యర్థము.

అతి.

- 1 ఆతిక్రమము = ఇచట 'అతి' యనునది ధాత్వర్థమును దాటి పోవు అనుసర్థముగా మార్చినది.
- 2 అతివృష్టి = ఇచట వృష్టిశబ్దముతో గమసించి మిక్కిలి యను సర్థము నిచ్చినది.
- 3 అతిరేకము = ఇచట ధాత్వర్థమును హెచ్చు అను సర్థమునకు మార్చినది.
- 4 అతిశయము = ఇచట ధాత్వర్థమును అధిక్యమును సర్థమునకు మార్చినది.
- 5 అతివాసితము = ఇచట మిక్కిలి యనుసర్థకము కలది.

సు

- 1 సుఖము = ఇచట 'సు' అనునది ఖ శబ్దముతో సివసించి సౌఖ్యార్థము నిచ్చినది.
- 2 సుగమము = ఇచట సుఖముగ అను సర్థము కలది.
- 3 సుగుణుడు = ఇచ్చట గుణశబ్దముతో గమసించి మేలైన యను సర్థము నిచ్చినది.

4 సులభము = ఇచటఁ దేలికియును నర్థము కలది.

5 సులూచనము = ఇచట మంచి యను నర్థము కలది.

అభి.

1. అభిభావము = ఇచ్చట ' అభి , అనునది ధాత్వర్థమును తిరస్కారము అను నర్థమునకు మార్చినది.

2 అభివాదము = ఇచట ధాత్వర్థమును నమస్కారము అనునర్థమునకు మార్చినది.

3 అభిషేకము = ఇచట యభి యనునది నిరర్థకము.

4 అభివృద్ధి = ఇచట యభి యనునది వ్యర్థమైనది.

5. అభియానము = ఇచట ధాత్వర్థమును యుద్ధమును నర్థమునకు మార్చినది.

ఉప.

1 ఉపగూహము = ఇచట ' ఉప ' అనునది ధాత్వర్థమును ఆలింగనముగా మార్చినది.

2 ఉపయమము = ఇచట ధాత్వర్థమును వివాహార్థము కలదానినిఁగా మార్చినది.

3 ఉపమ = ఇచట ధాత్వర్థమును బోలికగా మార్చినది.

4 ఉపమాత = ఇచట మాతృశబ్దముతో సమసించి దగ్ధు యను నర్థము కలదియైనది.

5 ఉపప్లవము = ఇచట ధాత్వర్థమును ఉపద్రవమును నర్థమునకు మార్చినది.

పరి.

1 పరిశుద్ధుఁడు = ఇచట ' పరి ' అనునది నిరర్థకము.

2 పరిధానము = ఇచట అంతట అనునర్థము గలది.

- 3 పరిదానము = ఇచట ధాత్వర్థమును మాన్పు అను నర్థముగా మార్చినది.
- 4 పరిభూతము = ఇచట ధాత్వర్థమును తిరస్కరించు అనునర్థముగా మార్చినది.
- 5 పరిభ్రమము = ఇచట అంతట అనునర్థము కలది.

ప్రతి

- 1 ప్రతికారము = ఇచట 'ప్రతి' అనునది ధాత్వర్థమును బదులుచేయుట అను నర్థముగా మార్చినది.
- 2 ప్రతికూలము = ఇచట కూలశబ్దముతో సమసించి వ్యతిరేకమైన అనునర్థము నిచ్చుచున్నది.
- 3 ప్రతిఘటనము = ఇచట ధాత్వర్థమును మార్పొట్టు అనునర్థమునకు మార్చినది.
- 4 ప్రతిజ్ఞ = ఇచట ధాత్వర్థమును 'ప్రతిని' యను నర్థముకల దానినిగా మార్చినది.
- 5 ప్రతిదానము = ఇచట తిరిగి అను నర్థముకలది.

ఉత్

- 1 ఉచ్ఛయము = ఇచట 'ఉత్' అనునది ధాత్వర్థమును సమూహము అను నర్థముగా మార్చినది.
- 2 ఉచ్ఛారణము = ఇచట ధాత్వర్థమును పలుకుట అను నర్థముగా మార్చినది.
- 3 ఉచ్ఛిష్టము = ఇచట ధాత్వర్థమును ఎంగిలి యను నర్థమునకు మార్చినది.
- 4 ఉజ్జీవము = ఇచట వ్యర్థమయినది
- 5 ఉల్లాసము = ఇచట ధాత్వర్థమును సంతోషమును నర్థమునకు మార్చినది.

CHAPTER XV.

వాక్యపరిచ్ఛేదము.

“పాటలీపుత్రమును పట్టణమును సుదర్శనుడను రాజు చక్కఁగా పాలించుచుండును.”

రాజు పట్టణమును పాలించు చుండును = ఇది ప్రధానవాక్యము.

ఇందు రాజు = కర్త.

పట్టణము = కర్మ.

పాలించుచుండును = క్రియ.

పాటలీ పుత్రమును = పట్టణమునకు విశేషణము.

సుదర్శనుడను = రాజునకు విశేషణము.

చక్కఁగా = క్రియావిశేషణము.

ఒక యభిప్రాయమును వెల్లడిచేయవలెనన్న నందులకుఁ దగినశబ్దముల నేరికొనుట, అట్టి శబ్దముల నా యభిప్రాయమును గుణముగాఁ జెప్పట. ఈ కేండ్లంశములు ముఖ్యములు. వై వాక్యమందు రాజు అనునది ఒక శబ్దము, పట్టణమునది మఱియొకటి. పాలించు చుండును. అనునది మూడవది. ఈ మూడను శబ్దములే అయినను, ఇందొకటి చేయు పని మఱియొకటి చేయదు. రాజు, నామవాచకము కర్త, పట్టణము, నామవాచకము, కర్మ. పాలించుచుండును, క్రియావాచకము. అవ్యయము. ఈ విధముగా శబ్దజాల మంతయు, (1) నామములు. (2) విశేషణములు. (3) క్రియలు, (4) అవ్యయములు, అని నాలుగు భాగములుగా నున్నవి. వీని పరిజ్ఞానము వాక్య కల్పన కావశ్యకము.

నామవాచకములు— Nouns.

1 వస్తువయొక్క పేరు విశేష్య మనంబడును.

ఉదా— రాముడు, చెట్టు, పుస్తకము.

2 జాతి, గుణ, క్రియా, సంజ్ఞలచే విశేష్యములు నాలుగువిధములు.
అందు జాతివాచకము సమానధర్మముగల వస్తు సముదామును
దెలుపును.

ఉదా— మనుష్యుడు, గోవు.

3 గుణవాచకము— అనగా వస్తువుల గుణములను జెప్పనది.

ఉదా:— చిన్నతనము, చక్కదనము.

తద్ధిత ప్రకరణమునందుఁ దెల్పఁబడిన, ఇమి తనము, తీకము, న
మొదలగు ప్రత్యయములతోఁ గూడిన పదములన్నియు గుణవాచకములే.

4 క్రియావాచకములు—వ్యాపార నామములం దెలుపును.

ఉదా—నడక, వండుట మొదలయినవి.

క్రియావాచకములు—క్రియలనుండి పుట్టును గావునఁ గృదంతము
అగుచున్నవి.

5 సుఖ్యావాచకములు—ఒక్కనామమే తెల్పుచు జాతిని బోధింప
నివి.

ఉదా—రాముడు, గోదావరి మొదలయినవి.

Adjectives.

విశేషణములు.

1 విశేష్యముల ధర్మములను దెలుపు పదములు విశేషణములనఁబడును.

2 గుణవాచకములు, సంఖ్యా వాచకములు, క్రియా వాచకములు నని
విశేషణములు మూడు విధములు.

3 విశేష్యముల గుణములను దెల్పునవి గుణవిశేషణములు.

ఉదా—తెల్ల మంచి మొదలగునవి.

4 ప్రాప్తికముగాఁ దెనుగు విశేషణములు స్త్రీలింగ సమము లయి
యుండునుగాన నవి లింగవచనాది భేదములు లేక యెల్ల విశే
ష్యములకు ముందు ప్రయోగింపఁబడును.

ఉదా—వెద్దమనుష్యుడు, మంచిపడఁతి.

5 సంఖ్యను దెల్పునవి సంఖ్యావాచక విశేషణములు.

ఉదా—రెండు, ఇద్దఱు.

6 సంఖ్యా వస్తువులు, సంఖ్యే యార్థకములు, పూరణార్థకములు, అవి సంఖ్యావాచకములు మూఁడు విధములు.

రెండు, మూడు మొదలగునవి—సంఖ్యార్థకములు,
ఇద్దఱు, ముగ్గురు, మొదలగునవి—సంఖ్యేయార్థకములు.

రెండవ, మూడవ మొదలగునవి—పూరణార్థకములు.

7 క్రియలవలనం గలిగినవి క్రియావాచక విశేషణములు.

ఉదా—కొట్టుచున్న, కొట్టిన, కొట్టఁగల.

8 ఒకానొకచోఁ గొన్ని విశేష్యములు విశేషణములుగా వాడఁబడును.

ఉదా:—పసిఁడి కంచము, పెండ్లిపల్లెము.

క్రియలు—Verbs.

1 క్యాపారములను దెలుపు పదములు క్రియలనఁబడును.

ఉదా—పోషించు, కొట్టు, తిట్టు.

2 ధాతువుకొనయం దుకారముండును,

(ప్రత్యయములతోఁ గూడక మునుపు క్రియకు ధాతువనియు నామమునకుఁ బ్రాదిపదికమనియుఁ బేరులు.)

3 క్రియలు తత్సమములు. అచ్చికములని రెండు విధములు. అందుఁ దత్సమక్రియల యంతమందించుగాగమము వచ్చును.

ఉదా—పోషించు.

ఈ యిండుగాగము కొన్ని దేశ్యక్రియల యంతమందుఁగూడఁ గానబడుచున్నది.

ఉదా—ఆరగించు, ఆవులించు, తిలకించు, పరికించు, పలవించు, మొదలయినవి.

4 ధాతువులు రెండువిధములు.

1 సకర్మకములు.

2 అకర్మకములు.

కర్మతోఁ గూడినవి (కర్మాపేక్షకలవి) సకర్మములు.

కర్మలేనివి (కర్మాపేక్షలేనివి) అకర్మకములు.

ఉదా—వ్రాయుచున్నాఁడు. ఇది సకర్మకక్రియ.

దేనిని వ్రాయుచున్నాఁడు, అని యపేక్షింపఁ బడుచున్నది.

కావునఁ బుస్తకమును అని అవశ్యముగా నుండవలెను.

వచ్చెను—ఇది యకర్మకక్రియ.

ఇందు దేనినివచ్చెను. అని కర్మాపేక్ష లేదు. కావున నిది యకర్మకక్రియ.

సకర్మక క్రియ కర్తృప్రయోగము, కర్మప్రయోగము అని రెండు విధములుగాఁ జూయోగింపఁబడును.

కర్తను జెప్ప క్రియ—కర్తృక్రియ.

ఇది వచ్చునపుడు కర్త ప్రథమగా నుండవలెను.

కర్మ ద్వితీయగా నుండవలెను.

కర్మను జెప్ప క్రియ—కర్మక్రియ.

ఇది వచ్చునప్పుడు కర్మ ప్రథమగా నుండవలెను.

కర్త ద్వితీయగా నుండవలెను.

ఉదా:—గొల్లవాఁడు పాలను బిరికించెను—ఇది కర్తృప్రయోగము.

గొల్లవానిచేఁ బాలు పిదుకఁబడెను—కర్మప్రయోగము.

క్రియలు వచనము, కాలము, పురుషము మొదలగువానింబట్టి రూపభేదములం బొందుచున్నవి.

మీని భేదములును, నామములమీఁద వచ్చు విభక్తిభేదములును విభక్తిచంద్రికాగుణవలనఁ దెలియవలెను.

Important points in the construction of sentences.

——(0)——

వి భ క్తు లు .

1 “కంటె” యనునది యొక్కటి తప్ప నన్ని విభక్తులును గ్రీయతో సంబంధించును. అనఁగాఁ గ్రీయమిఁదఁ ప్రశ్నలు వేసికొనిన యెడల నన్ని విభక్తులును వచ్చును.

ఉదా:—తినెను.

ఎవఁడు తినెను ? — కృష్ణుఁడు	...	తినెను.
దేనిని ? — అన్నమును	...	”
దేనిచేత ? — హస్తముచేత	...	”
వేనితో ? — బలరామునితో	...	”
దేనికొఱకు ? — తృప్తికొఱకు, తృప్తికై	...	”
దేనివలన ? — అఁకలివలన	...	”
దేనియందు ? — పల్లెరమందు...	...	”

వృత్తి కొన్ని యెడలఁ గర్మార్థమందును, గొన్ని యెడల సంబంధార్థమందును, గొన్ని యెడలఁ జతుర్థ్యర్థమందును, గొన్నియెడలఁ గర్తృర్థమందును వచ్చును గాని యది క్రియతోఁ జతుర్థ్యర్థమందు మాత్రమే సంబంధించును.

ఉదా:— దేవునికి నమస్కరించు చున్నాఁడు = దేవుని కొఱకు నమస్కరించు చున్నాఁడని యర్థము.

ప్రపంచమునకుఁ గర్త = అనఁగాఁ బ్రపంచమును జేయవాఁడు, అని యర్థము. కావున వృత్తి కర్తయను కృదంతముతో సంబంధించినది గాని చేయుచున్నాఁడను క్రియతో సంబంధించలేదు. ఇది కర్మార్థవృత్తి.

దేవునియొక్క గుణములు మంచినియై యున్నవి=ఈ యొక్క యనుష్ఠి సంబంధార్థమందు వచ్చినది గావున గుణములతో సంబంధించినది. క్రియతో సంబంధించలేదు.

ఈ హేతువువలననే ' తినెను ' అను క్రియపై నెవరియొక్క యనిగాని యెవరికనిగాని ప్రశ్నము పుట్టదు. కావున సంస్కృతముఁ గూడ వ్యక్తిని కారకములలోఁ జేర్ప లేదు. క్రియాసంబంధము గలవియే కారకములు. ప్రధమకు సంస్కృతమునఁ గారకత్వము లేదుగాని క్రియాసంబంధము గలదు.

కారకములు.

- 1 కర్త = క్రియయందు స్వాతంత్ర్యముకలది.
- 2 కర్మ = క్రియార్థముయొక్క ఫలమున కాధారమైనది.
- 3 కరణము = కార్యసిద్ధికి ముఖ్యముగా నుపయోగించువస్తువు.
- 4 సంప్రదానము = ఇచ్చుట కుద్దేశింపఁబడినది.
- 5 అపాదానము = రెండు వస్తువులలో నొక వస్తువు విడిరాశానక్కడ స్థిరముగా నున్నది. మఱియు—భయము, జుగుప్స, పరాజయము, ప్రమాదము, గ్రహణము, భవనము, త్రాణము, విరామము, అంతర్ధి, వారణము, ఇవి వేనివలన వచ్చునో యవి యపాదానమగును.
- 6 ఆధికరణము=ఆధారము.

ప్రధమ—క్రియచేతఁ జెప్పఁబడిన యర్థ మందుఁ బ్రధమ వచ్చును. ఉదా—కృష్ణుఁడు పుస్తకమును వ్రాసెను.

ఇచ్చట వ్రాసెను అనుక్రియ కర్తృత్వమందుఁ వచ్చినది గావునఁ గృష్ణుఁడు ప్రధమయైనది.

కృష్ణునిచేతఁబుస్తకము వ్రాయఁ బడెను—ఇచ్చట గ్రీకుకర్తార్థ మందు వచ్చినది గావునఁ గర్మప్రధమయైనది. కర్తృత్వమునఁ దృతీయయగును.

ఉదా-రాజుచేత భృత్యుడు చూడఁబడెను-ఇచ్చటఁ జూచు అనుక్రియ చేయుటకు స్వతంత్రుఁడు రాజు కావునఁ కర్తయనఁబడెను.

కర్మార్థమునఁ ద్వితీయ యగును..

మనుష్యుఁడు చెట్టును గొట్టెను-ఇచ్చటఁగొట్టెననుక్రియ యొక్క ఫలము నరుకఁబడుట, దానికాధారమైనది చెట్టు కావున నది కర్మ.

కరణార్థమందుఁ దృతీయయగును.

మనుష్యుఁడు గొడ్డఁటిచేఁ జెట్టును గొట్టెను-ఇక్కడఁ గొట్టుటకు ముఖ్యముగా నుపయోగించినది గొడ్డలి కావున నది కరణంబు.

సంప్రదానార్థమునఁ జతుర్థియగును.

భృత్యునికొఱకు జీతమిచ్చెను-ఇచట నిచ్చుట కుద్దేశింపఁబడినవాఁడు భృత్యుఁడు గావున సంప్రదానము.

అపాదానార్థమునఁ ఐంచమియగును.

చెట్టువలనఁబండుపడెను-ఇచటఁబండు విడిరాఁగా నక్కడ నిలిచి యున్నది చెట్టుకావున నది యపాదానము.

శత్రునివలన భయము— ఇచట భయము శత్రువువలనఁ గలిగినది. గావున శత్రువపాదానము.

సంసారము వలన జుగుప్స—(ఏవగింపు) ఇచట జుగుప్స సంసారము వలనఁ గలిగినదిగావున సంసార మపాదానము.

వైరివలనఁ బరాజయము—ఇచటవైరి, అపాదానము.

భక్తివలనం బ్రమాదము—ఇచట భక్తి అపాదానము.

గురువువలన విద్యనుగ్రహించెను—ఇచటగురువు అపాదానము.

హిమవత్సర్వకము వలన గంగ కలిగినది—ఇచట హిమవత్సర్వక మపాదానము.

రాముఁడు రాక్షసుల వలన యజ్ఞమును రక్షించెను—ఇచట యజ్ఞ మపాదానము.

వాఁడు చదువువలన విరమించెను—ఇచటఁ జదువు అపాదానము.

కృష్ణుఁడు తల్లి వలనఁడాగెను—ఇచటఁ దల్లి యపాదానము.

రాముఁడు దెబ్బలవలన నేనలవారిం చెను—ఇచట దెబ్బయపాదానము

ఈ భయాదులు వచ్చునపుడు విధించిన పంచమి హేత్వర్థమందు

వచ్చునని తాత్పర్యము.

అధికరణార్థమందు సప్తమి వచ్చును.

ఉదా:—రాజు పీఠమందుండెను—ఇచట పీఠమధికరణము.

దేవునియందు భక్తి—ఇచట దేవుఁడధికరణము.

CHAPTER XVI.

I

వాక్యకల్పన కావశ్యకములగు కర్తృ కర్మ క్రియలు, ఇతర కారకములు, మున్నగువానిం గూర్చి క్రిందటి ప్రకరణమందు వివరించితిమి. అయినా సంగతులను సంధించి వాక్యకల్పము చేసి చూపబడును.

4 పక్షులు ఎగిరెను— ఇచట నెగిరె నను క్రియ యకర్మకము అగుటచేత దేని నను ప్రశ్న పుట్టదు.

 ఈ వాక్యము నభివృద్ధి చేయు మాన్దము.

ఎట్టిపక్షులు ?— అనఁగా బక్షులను నిర్వచించు పదములుగాని వాక్యములుగాని కానలెను.

(a) నల్లనిపక్షు లెగిరెను.

(b) తెక్కలుగల పక్షులెగిరెను.

(c) తెక్కలుగల నల్లని పక్షులెగిరెను.

(d) కూయుచున్న తెక్కలుగల నల్లని పక్షులెగిరెను.

ఇచటి విశేషణములన్నియుఁ బక్షులకే యన్వయించును.

2 నల్లని పక్షులెగిరెను.

(a) మిక్కిలి నల్లని పక్షులెగిరెను.

(b) కాటుకవలె మిక్కిలి నల్లనయిన పక్షులెగిరెను.

(c) మర్దించిన కాటుకవలె నల్లనయిన పక్షులెగిరెను.

(d) మెత్తగ మర్దించిన కాటుకవలె నల్లనయిన పక్షులెగిరెను.

ఇచట నొక విశేషణమున కింకొకటి విశేషణమయినది.

3 బోయవాడు కొట్టఁబోయిన పక్షులెగిరెను.

(a) నీవుచూచితిని చెప్పిన పక్షులెగిరెను.

(b) చెట్లపై నివసించియుండఁగా నీవు చూచితిని చెప్పిన పక్షులెగిరెను.

(c) పిల్లలకు మేతలిడుచుఁ జెట్లవై నివసించి యుండఁగా నీవు చూచితిని చెప్పిన పక్షులెగిరెను.

ఇచ్చటఁ బక్షులకు విశేషణముగా వేసినని శబ్దములేగాక వాక్యములుగలవు.

4 పక్షులెగిరెను.

(a) పక్షులు మెల్లగ నెగిరెను.

(d) పక్షులు అక్కలచేత నెగిరెను.

(c) పక్షులు మేతకొఱ కెగిరెను.

(d) పక్షులు చెట్లవలన (నుండి) నెగిరెను.

(e) పక్షులొకసమున కెగిరెను. పక్షులుపోవుచు నెగిరెను.

(f) పక్షులు వాయువునం దెగిరెను.

5 పక్షులు మెల్లమెల్లన నెగిరెను.

(a) పక్షు లెగిరి క్రిందఁబడి మరల నెగిరెను.

(b) పక్షులు మేతకుఁ బోవుదమని యెగిరెను.

(c) పక్షు లడవిలో మేత దొరకునని యెగిరెను.

ఇట్టివాక్యములయం నెగురుట పదములతో వాక్యములతో నిర్వచనము చేయఁబడెను.

కీయలరూపములు

6 పక్షులెగిరెను (భూతార్థకము)

పక్షు లెగురుచున్నవి (వర్తమానార్థకము)

పక్షు లెగురఁగలవు (భవిష్యదర్థకము)

పక్షు లెగురును

పక్షు లెగిరెనును

పక్షు లెగిరెడిని

}

(తద్ధర్మార్థకము)

పక్షు లెగురవు (వ్యతిరేకార్థకము)
 పక్షు లెగురుట మానెను (భావార్థకము)
 పక్షు లెగిరిపోయెను (క్వాార్థకము)
 పక్షు లెగురక నిలిచెను (వ్యతిరేకక్వాార్థకము)
 పక్షు లెగుర నుద్దేశించెను (తుమున్నాద్యర్థకము)
 పక్షు లెగురుచునాడెను (శత్రుర్థకము)
 పక్షు లెగురుడు నాకులు కదలినవి (అనంతర్యాద్యర్థకము)
 పక్షులెగిరిన టెక్కలు కదలును (చేదాద్యర్థకము)
 పక్షులెగురుచున్న సమయము (వర్తమానార్థక విశేషణము)
 పక్షులెగురు (ఎగిరెడి) సమయము (తద్ధర్మాద్యర్థక విశేషణము)
 పక్షులెగురని సమయము, (వ్యతిరేకార్థక విశేషణము)
 పక్షులెగురుతన. ఎగిరెడిని (ఆశీరాద్యర్థకము)

మైవాక్యములలో “ఎగురు” అను క్రియ పొందఁదగిన యావత్క్రియాయూహములుం జెప్పఁబడినవి.

మ ధ్య మ పు రు ష .

నీవు తినుచున్నావు (వర్తమానార్థకము)

నీవు తింటివి }
 నీవుతింటి } (భూతార్థకము)

నీవు తినగలవు (భవిష్యదర్థకము)

నీవు తిందువు }
 నీవు తినెదవు } (తద్ధర్మార్థకము)
 నీవు తినెదు }

నీవు తినము (ప్రార్థనార్థకము)

మనము తిందము (ఉభయకర్తృక (ప్రార్థనార్థకము)

నేను తినవు (వ్యతిరేకార్థకము)

నేను తినకుము (వ్యతిరేకప్రార్థనార్థకము)

ఉత్తమ పురుష .

నేను వ్రాయుచున్నాను (కర్తృమానార్థకము)

నేను వ్రాసితిని (భూతార్థకము)

నేను వ్రాయగలను (భవిష్యదర్థకము)

నేను వ్రాయుచును (తద్ధర్మార్థకము)

నేను వ్రాయను (వ్యతిరేకార్థకము)

II

కర్త .

1. రాముడు రావణుని సంహరించెను — రాముడు కర్త. (నామవాచకము.)

2. జంతువులు మేత మేసెను — జంతువులు కర్త.

(అమహదర్థక నామము.)

3. వాడు శత్రువును సంహరించెను — వాడు కర్త. (సర్వనామము)

4. నిన్న డచినది — నిన్న కర్త. (అవ్యయము)

5. ఒకటి పైకి వచ్చెను — ఒకటి కర్త. (సంఖ్యావాచకము.)

6. వ్రాయుట నిలిచెను — వ్రాయుట కర్త, (భావార్థకము)

7. వ్రాయమి సంభవించెను — వ్రాయమి కర్త. వ్యతిరేక భావార్థకము)

8. మంచితనము రక్షించినది — మంచితనము కర్త. (భావార్థక తద్ధితాంతము.)

9. కడ్లు పండెను—కడ్లు కర్త. (నామము - నిత్యబహువచనము)
10. రాముడును, లక్ష్మణుడును జదివిరి—రాముడు, లక్ష్మణుడు
కర్తలు (ఒక క్రియకు రెండు కర్తలు)
11. మల్లు దీసి కొట్టి గొట్టె ననుమాట సత్యమైనది. మల్లుదీసి కొట్టి
గొట్టెననుమాట కర్త. (వాక్యము సామెత)

N. B.—సకర్మక, అకర్మక క్రియలకుఁ గర్త్ర పేక్ష లేకయుండదు.
సకర్మకక్రియలకుఁ గర్మాపేక్ష లేకయుండదు. ఈ రెంటికీ దక్కిన
కారకములు యధార్థముగా నున్నచో నుండ వచ్చు లేచో మానవచ్చును.
కర్తృప్రయోగమందు

కర్మ.

- 1 తాపనులు పండ్లను భక్షించిరి—ఇచట పండ్లనునది కర్మ. (ఆమహత్త్వము)
- 2 తాపనులు రామునిఁ జూచిరి—(కర్మమహత్త్వము)
- 3 తాపనులు వానినిఁ జూచిరి—(సర్వనామము)
- 4 తాపనులిద్దరినిఁ బిరి—(సంఖ్యావాచకము)
- 5 తాపనులు చూచుటను మానిరి—(భావార్థకము)
- 6 తాపనులు తినుమిని మొదలుకొనిరి—(వ్యతిరేకభావార్థకము)
- 7 తాపనులు గేనుదనము మానిరి—(భావార్థకతద్ధితాంతము)
- 8 తాపనులు పండ్లనేరికొనిరి—(నిత్యబహువచనము)
- 9 తాపనులు యజ్ఞముం దపస్సునుజేసిరి—(రెండు కర్మములు)
- 10 తాపనులు తామరాకులలో నీటివలె నుండవలెననుమాటను జెప్పిరి—
(వాక్యము)

N. B.—(1) కర్మార్థమందువచ్చు విభక్తులు.

ఉదా—పొండవులచే వనము పొందఁ బడెను—(వనము—ప్రధమ
కర్మ)

పాండవలు వనమును బొందిరి — (వనము-ద్వితీయకర్మ)

వాల్మీకి రామాయణమునకు వ క్తయ్యెయ్యడెను — (రామాయణమునకు-వష్టికర్మ)

కర్మార్థమందు వచ్చువష్టి కృదంతముతోనే సంబంధించి యుండును. గాని సమాపకక్రియతో సంబంధించి యుండదు.

Auxiliary Verbs,

ఉ ప క్రి య లు.

“ఉండు, కలుగు, పడు, కొను”

1 వర్తమానార్థమందు ‘ఉండు, వచ్చును (వర్తమానార్థ మనఁగా జరుగుచున్న కాలము)

ఉదా—చేయుచున్నాడు. ఇచట ఉన్నాడు అనునది యుండు ధాతువు.

2 భవిష్యదర్థమందు ‘కలుగు, వచ్చును. (భవిష్యదర్థకమనఁగా రాఁబోవు కాలము)

ఉదా—చూడఁగలడు. ఇచటఁగలడు అనునది కలుగుధాతువు.

Important Points.

1 కర్మార్థమందు ‘పడు, వచ్చును. (కర్మార్థమనఁగా గ్రియ కర్మనుచెప్పును)

ఉదా— బాలునిచేతఁ బుస్తకము చదువఁబడెను.

2 ప్రేరణయందు ‘ఇందు, వచ్చును. (ప్రేరణమనఁగా బని మఱియొకనిచే జేయించుట)

ఉదా—తల్లి బాలునికన్నము తినిపించుచున్నది.

3 ఆత్మనే పదార్థమందు ‘కొను, వచ్చును. (పనితననిమి త్తమై చేసికొనుట)

ఉదా— వాడు పుస్తకమును వ్రాసికొనుచున్నాడు.

- 1 నీవు చెట్టుకాచితివి—(మధ్యమపురుష)
- 2 నేను పుస్తకమును జదివితిని—(ఉత్తమపురుష)
- 3 గొల్లవానిచే బాలు పిదుకబడెను—(కర్మణిక్రియ)
- 4 గురువు శిష్యుని జదివించుచున్నాడు— (ప్రేరణకర్తార్థకము)
- 5 గురువుచే శిష్యుడు చదివించబడుచున్నాడు— (ప్రేరణకర్తార్థకము)
- 6 రాతు గుఱ్ఱమును దోలెను. [ఆత్మనేపదార్థకము]
- 7 రాతుచే గుఱ్ఱముతోలబడెను— [ఆత్మనేపదకర్తార్థకము]
- 8 రాజుచే గుఱ్ఱము తోలించుకొనబడెను— (ఆత్మనేపదప్రేరణ కర్తార్థకము)
- 9 రాముడు బాణమును దీసెను, గుంధించెను, వేసెను = [కర్తయు గర్మయు నొక్కొక్కటియే, క్రియలనేకములు]

Intransitive Verbs.

అకర్మక క్రియలు.

అగు, ఉండు, వెళ్లు, పోవు, వచ్చు, చచ్చు, పారు, కురియు, పుట్టు, అణుగు, నెరయు, తగు, చను, అరచు, చినుగు, నిలచు, తునుగు, మునుగు, తేలు, రేగు, తిరుగు, మను, నలగు, బిగియు, పాయు, పడు, లేచు, చెడు, ఉదయించు, నడచు, రంజిల్లు, నవ్వు, ఏడ్చు, శోభించు, శోకించు, ఆశ్రు లించు, నిద్రించు, విరుగు, తరుగు, పెరుగు, మలగు, మెలగు, ఎరుగు, మొలచు, చీలు, వ్రీలు, వ్రేలు, కూలు, తనియు, తెలియు, మడియు, అరచు, పెరచు, నొచ్చు, బ్రుంగు, వంగు, కాగు, సాగు, ఉడుగు, తరుగు, తొరగు, నిండు, అలుగు,

Transitive Verbs.

సకర్మక క్రియలు.

వండు, మట్టు, వ్రాయు, తలచు, కరచు, గ్రుచ్చు, ఓము, పఠించు, అలుకు, తిను, పెట్టు, కోయు, పోలు, మొరయు, తుడుచు. (మింగు, నోచు, వారించు, పలుకు, కొట్టు, చేయు, కను, కదియు, చూచు, ఎఱుగు, చెక్కు, భుజించు, డిగ్గు, తిట్టు, పట్టు, తీయు, మాను, తెరచు, ఇచ్చు, కప్పు, చెప్పు, చిలుకు.

N. B. కొన్ని అకర్మక క్రియలు, సకర్మకములుగా మారును.

ఉదా—వానగురిసెను (అకర్మకము)

మేఘము వానగురిసెను (సకర్మకము=గురిపించెనని యర్థము)

అకర్మక ధాతువులన్నియుఁ బ్రేరణమునందు సకర్మకములుగును.

ఉదా—శత్రువు చచ్చెను (అకర్మకము)

రాజు శత్రువును జంపెను. (ప్రేరణ)

Exercises

I

 ఈ క్రింది క్రియలతోఁ జిన్న వాక్యములను చేయుడు.

అనునయించు, నేర్చు, పట్టు, చేయు, పుట్టు, దొరకొను, సలుపు, కొను, చెల్లు, ఎఱుగు, కోలుపడు, వచ్చు, లేచు, పలుకు, వరియించు, పోవు, చెప్పు, అనుగ్రహించు, దనుసేయు, పాడము, తెగు, అడలు, తిరుగు, కూలు, పొరలు, ఊహించు, తీర్చు, పండఁబారు, కను, చను, తగు, అడుగు, అగపడు, కొట్టు, చెల్లు, చూచు, తూఁటాడు, పాదుకొలుపు, తోడ్కొను, వెల్బడు, తునుము, రక్షించు, అలయు.

II

 ఇంచుక్కు ఏ క్రియలకు వచ్చునో వ్రాయుడు.

III

 “పోషించు, పోషింపుచున్నాడు” ఈ విధముగాఁ జకారమునకుఁ బకారము వచ్చు క్రియ రూపములం దెల్పుడు.

CHAPTER XVII,

Rules of Syntax.

అంధ్రభాషయందు మధ్యమోత్తమ పురుషల యందుఁ గర్త వికల్పముగా లోపించును.

ఉదా—వచ్చితివి, నీవు వచ్చితివి, వచ్చితిని, నేను వచ్చితిని.

వాక్యకల్పనమునందుఁ గర్త కర్మ క్రియ యీ మూఁడును నవశ్యములని వ్రాసియుంటిమి. కొన్నియెడల మధ్యమోత్తమ పురుషలయందుఁ కర్త్యలోపము కాన్పించుచుండును. కొన్నియెడలఁ గ్రియ లోపించును.

వాక్యాన్వయమునకు సంబంధించని యవ్యయ సంబోధనాదులను వాక్యమునం దెచ్చటనైన రావచ్చును.

అంధ్రభాషయందు వలె స్థాననిర్దేశమునుఁజేర్చి కర్తృ కర్మ లేర్పడవు. కావున నీ భాషయందు స్థానవ్యత్యాసముంగూర్చి విచారింపవలసిన పనిలేదు.

ప్రసిద్ధములగు వచన కావ్యములనుండి ప్రసుంగతులను దెలియఁజేయు కొన్ని చిన్నవాక్యము లుదహరింపఁబడెను.

1 లింగవిభక్తివచనములు విశేష్యమునకు నెవ్వయో యవియే విశేషణమునకు నగును.

ఉదా— నందతనయుండు కృష్ణుండు నాకుదిక్కు.

ఇచటఁ గృష్ణుండు అనునది పుంలింగ ప్రథమైకవచనము గనుక దాని విశేషణమగు నంద తనయుండు అనునదియుఁ బుంలింగ ప్రథమైకవచనమేయైనది.

ఉదా— లక్ష్మణాగ్రజునకు రామునకు మొక్కెద.

ఇందు రామునకు విశేష్యము. పుంలింగ మష్టైకవచనము గావున విశేషణమగు లక్ష్మణాగ్రజునకు అనునదియుఁ బుంలింగ మష్టైకవచనమేయైనది.

ఉదా— ఉత్తములను రామలక్ష్మణులను నుతించెను.

ఇందు రామ లక్ష్మణులను అనునది పులింగ ద్వితియా బహువచనము. కావున దీని విశేషణమగు నుత్తములను అనునదియు నట్లేయెనది.

ఉదా— లోక జననికి నీతకు మ్రొక్కెద.

ఇచట నీతకు అనునది స్త్రీలింగ వస్త్యైకవచనము గావున దాని విశేషణమగు లోకజననికి ననునదిగూడ నట్లేయెనది.

2 స్త్రీ సమములగు విశేషణములయు, ముగ్ధాంత విశేషణములయు బహువచనమున కేకవచనము తరుచుగ నగును.

ఉదా— మాటలు పెక్కేల, మాటలు పెక్కులేల ?

ఇచట మాటలు అనునది బహువచనము. దాని విశేషణమగు పెక్కు శబ్దము, ఒకసారి యేకవచనము నొకసారి బహువచనము నయినది.

ఉదా— తీగెలు కుసుమితంబయ్యె, కుసుమి తంబులయ్యె.

ఇచట తీగెలు అనునది బహువచనము, దానికి విశేషణమగు కుసుమిత శబ్దము వికల్పముగా నేకవచనాంత మయినది.

మాటలు పెక్కేల, కుసుమితంబులయ్యె. ఇవి రెండును స్త్రీసమంబులు.

ఉదా— రుచిరమగు పదార్థములు, రుచిరములగు పదార్థములు.

ఇచట పదార్థశబ్దము బహువచనము. దీని విశేషణమగు రుచిరశబ్దము వికల్పముగా నేకవచనమైనది. ఇది ముగ్ధ కాంతమున కుదాహరణము.

3 ఒకానొకచోట నొక విభక్తికి మఱియొక విభక్తివచ్చును.

ఉదా— రాముడు పురమును వెడలెను— పురమునుండి వెడలెనని యర్థము.

ఉదా— వాడు వాహనము దిగెను— వాహనమునుండి దిగెనని యర్థము. ఇవి రెండును బంచమనర్థమున ద్వితీయులు.

ఉదా— బంధువులు సుఖమున్నారు— సుఖముతో నున్నారని

యర్థము. ఇది తృతీయార్థమునఁ బ్రథమ.

4 జడవాచకముల తృతీయాసప్తములకు ద్వితీయబహుళముగా వచ్చును.

ఉదా— వాలినొక్క కోలం గూలనేసెను— కోలచేసని యర్థము.

ఇది తృతీయార్థమందు ద్వితీయ.

ఉదా— దశరథుఁ డయోధ్యనుండె— ఆయోధ్యయందని యర్థము.

ఇది సప్తమ్యర్థమందు ద్వితీయ.

బహుళమనుటచేత నీకార్యము ఉకారాంతములకు బహువచనమఁ దేవచ్చును.

ఉదా— రాముఁడు రాక్షసులను బాణములను సంహరించె—

బాణములచేతననియర్థము. ఇది తృతీయార్థమందు ద్వితీయ.

ఉదా— మానులు వనముల వసింతురు— వనములయందని యర్థము.

ఇది సప్తమ్యర్థమందు ద్వితీయ,

5 జడవాచక ద్వితీయకుఁ బ్రథమ బహుళముగానగును.

ఉదా— జోదు బాణములు వేసె, బాణములను వేసె, ఇంతిపువ్వులు

గోసె, పువ్వులనుగోసె.

6 కాలవాచకములకును మార్గవాచకములకును బ్రాయకముగాఁ బ్రకమయగును.

ఉదా:— సంవత్సరము సదివె, నెలయందె ఆమడనడచిరి, పది క్రొసులు పోయిరి.

7 సంఖ్యావాచక సర్వనామమునందును, దాని విశేష్యమందును, నేది ముందుగ నుండునో దాని ద్వితీయాది విభక్తులకుఁ బ్రథమ బహుళముగా నగును,

ఉదా:— అన్ని చెట్లకు, అన్నింటికి చెట్లకు, చెట్లన్నిటికి, చెట్లకన్నిటికి.

ఉదా:— నాలుగు చెట్లకు, నాలుగింటి చెట్లకు, చెట్లు నాలుగింటికి, చెట్లకు నాలుగింటికి.

ఉదా:— నూఱు చెట్లకు, నూటిటికి చెట్లకు, చెట్లు నూటిటికి
చెట్లకు నూటిటికి, నూఱు చెట్లయందు, చెట్లునూటిటి
యందు, నూఱు చెట్లను, చెట్లు నూటిటిని, నూఱు చెట్లు
చేత, చెట్లు నూటిటిచేత, నూరు చెట్లకొకకు, చెట్లు
నూటిటి కొకకు, నూఱుచెట్లవలనన్, చెట్లు నూటిటి
వలనన్.

8 ఒకానొకచో విశేషణముల వస్తికిం బ్రథమయగును

ఉదా:— శాంతుఁడు మునికి రామునిచ్చె.

శాంతునికి మునికి రామునిచ్చె.

9 అగు మొదలగునవి విశేషణ విశేష్యములకు నడుమనుండెనేని యా
విశేషణముల విభక్తుల కన్నిటికిఁ బ్రథమ వచ్చును.

ఉదా;— తపశ్శాలియగు మునినిజూచె

తపశ్శాలియగు మునికి నమస్కరించె

తపశ్శాలులగు మునులను గలసిరి.

10 ధాతువు వలనం బుట్టిన యవ్యయములకును, విశేషణములకును గృదంత
ములకును గర్త ప్రథమయగును.

ఉదా:—నీవు చూచిన మునుష్యుఁడు వచ్చెను.

ఇచట నీవనునది చూచిన, అను విశేషణమునకు కర్త.

ఉదా:—పువ్వులు పూయుటచేఁ దోట ప్రకాశించును.

ఇచటఁ బువ్వులనునది పూయుట అను భావార్థక
మునకుఁ గర్త.

ఉదా:— చెట్లు తడియుదును బువ్వులు పూసినవి—ఇచటఁ దడి
యుదును అను నానంతర్యార్థమునకుఁ జెట్టు కర్త.

11 కర్మాది కారకములకుఁ బ్రధానత్వమును జెప్పునప్పుడు ధాతువువలన
బుట్టిన విశేషణములు కర్తతో వలెనే కర్మాదులతో సమపించును.

ఉదా:— రాముడు రక్షించిన భృత్యుడు — ఇచట రక్షించిన
అనునది కర్మయైన భృత్యునితో సమసించినది.
రాముడు వాలినేసిన బాణము—ఇచట నేసిన అనునది
కరణమయిన బాణములతో సమసించినది.
రాముడు గోవునిచ్చిన విపుడు—ఇచట నిచ్చిన అను
నది సంప్రదానమైన విపునితో సమసించినది.
రాముడు వెడలిన వనము — ఇచట వెడలిన అనునది
అపాదానమైన వనముతో సమసించినది.
రాముడు వసించిన గృహము—ఇచట వసించిన అనునది
అధికరణమగు గృహముతో సమసించినది,

N. B:—సమాసముగానిచో “రాముడు గృహమందు వసించెను”
అని యుండవలెను. ఇట్లు తక్కినవియు నూహించునది.

12 మనుష్యేతరములు కర్తలగునపుడు భూత తద్ధర్మార్థకముల బహు
వచనమున నేక వచనము వచ్చును.

ఉదా:— వనములు విలసిల్లె, వనములు విలసిల్లును, వనములు విలసి
ల్లెడును, వనములు విలసిల్లెడిని.

ఉదా:—గోవులు వచ్చెను, గోవులు వచ్చెను, గోవులు వచ్చును,
గోవులు వచ్చెడిని.

13 పూర్వమిది పరమిది యను నియమ మపేక్షింపక వాక్యమందెల్ల
పదంబులు వలచినట్లు ప్రయోగింపందగును — ఏని ప్రభృతి శబ్దంబులు
కొన్ని సాపేక్షంబులై యుండు.

ఉదా—గాలి చల్లగా వీచెను, వీచెను చల్లగా గాలి, చల్లగా
గాలివీచెను, వీచెను గాలి చల్లగా, గాలివీచెను చల్లగా, చల్లగా వీచెనుగాలి.

ఉదా—నీవు వచ్చెదవేని ఆనందము కల్గును — ఈ వాక్యమందేని
శబ్దము “వచ్చెదవు” అనుదాని తరువాతనే కాని మఱి
యెచ్చటను ప్రయోగింపరాదు.

దేవుని కనుగ్రహము గల్గినచోఁ సంపద గలుగును—ఇందు చో అనునది “కలిగిన” అనుదాని తరువాతనేకాని మరియొకచోఁ బ్రయోగింపరాదు.

కొండలు ధర్మివాచకములను ధర్మవాచకముగా వాడుదురు. అదిః తప్ప. కావున వాని నిందు స్పష్టము చేయుచుంటిమి.

ధర్మి.		ధర్మము.
సహాయఁడు, సహాయము	...	సాహాయ్యము.
మధురము	...	మాధుర్యము
మృదువు	...	మార్దవము
సుందరము	...	సౌందర్యము

Simple Sentences,

- 1 మిథిలయను పట్టణం బొకటి కలదు.
- 2 అనగరమును బ్రహ్మజ్ఞానముచేత మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడయిన జనకుండను రాజేలుచుండెను.
- 3 ఔర యిప్పుడు భూమిలో కూరుడే లేకపోయెను - ఇచ్చట వాక్యముతో సంబంధములేని “ఔర” యనుశబ్దము వాక్యాది యందుఁబడినది.
- 4 ఎవ్వనిదీగొఁత? - ఇందుఁగ్రియ అధ్యాహారమగుచున్నది. క్రియలు లేనప్పుడు, అగుధాతువుగాని, కలుగుధాతువుగాని అధ్యాహారముచేయఁబడుచున్నది.
- 5 విల్లెక్కడ, మేలైన పడుచెక్కడ - క్రియ అధ్యాహారము.
- 6 భగవంతుడగు యజ్ఞవల్క్యుని భార్య వ్రాసెను.
- 7 చిటికెలో పీనిం దొలఁగించెదను.
- 8 నడియైన కత్తితో సీతం గొనియెదను—కత్తితో సీతంగొనుట యప్పు సిద్ధము. కత్తిచే శత్రువులనఱకి సీతనుబుచ్చుకొందునని లాక్షణికార్థము.
- 9 ఒక మనుష్యునకు బది తలలుండెను.

- 10 ఈ రుల్ల సంతోషింపఁగినదిగదా వందిజాతి — కర్త చివరనున్నది.
- 11 ఇదె కలిగెడి వేయిచేతులతో నెదుటఁ గనఁబడియెడిని = ఇదె యను నది వేలు వాక్యము.
- 12 ఇందటి గూరులలో నొకఁడైన వింటినిమోపెట్టఁదాయెనా ? — ఇచటఁ బ్రశ్న క్రియతో సంబంధించినది.
- 13 ఒకానొక వీరావతారునిచే నారసములతోఁ గొట్టఁబడి మింట నరుగఁ బోలు.
- 14 చెలికాఁడా ! నాకు సంతోషమాయెను.
- 15 ఈ జనకుఁడు వేదాంత విద్య నెఱిగినవాడు — ఇందు క్రియ అధ్యాహారము. ఎఱిగినవాఁడు అను విశేషణము క్రియచేయు పని చేయుచున్నది.
- 16 ఓరీ ! నీవు ధర్మతత్త్వము నెఱుఁగవు.
- 17 పరశురాముని గండ్రొడ్డలి తఱతో నొక మాట చెప్పుమనెను — గండ్రొడ్డలి మాట చెప్పుట యప్రసిద్ధము. అది చేయుపనిని దాను జెప్పుచు దానియం దాఱోపించినాఁడు.
- 18 అక్కటా ! నన్ను జంపితివి.
- 19 ఏమి నాదురదృష్టము.
- 20 మన స్నేహతత్త్వ మెఱిగినది, నామనస్సొకటి (ప్రసన్న రాఘవము) కర్మార్థమందు ప్రథమ - క్రియలేదు.
- 21 వేంకటేశ్వరుల కిష్టుడిరువది యేడు సంవత్సరముల వయసున్నది.
- 22 సత్యవతి యొక్కమూఁడవ తప్పిదము శుచిగా నుండుట - ఇక్కడ శుచిగానుండుట మంచిదియైనను దప్పిదముగా వర్ణింపబడినది.
- 23 తర్వాతఁ బెండ్లికి వచ్చిన చుట్టము లందఱుం దమ తమ గ్రామములకు వెళ్ళిపోయిరి.
- 24 ఆమెకుఁ గావలసిన దానినిఁ దెచ్చుటకై సిద్ధముగా నుందురు. (సత్యవతి చరిత్రము).

- 25 విజయవర్మయు, వజ్రసేనుడును, విక్రమబాహుడును మొట్టమొదట పని కుపక్రమించిరి — ఇక్కడఁ గి)యకుఁ గర్తలు మూడు. (భానుమతీ కల్యాణము)
- 26 ధర్మకవచుఁ డామెభర్త — క్రియ యధ్యాహారము, క్రియలేనిచోట విశేషణములే క్రియలుగా నన్వయించును.
- 27 భార్యాభర్తల నిద్దఱినొకటిగాఁ గూర్చుటవలనఁ బుణ్యమేకాని పాపమురాదు. (ధర్మకవచోపాఖ్యానము)
- 28 అమ్మా ! యెవ్వఁడే నొకరాజ కుమారుడు వచ్చుచున్నాఁడు.
- 29 నీవతి శీఘ్రులుగ నాయుతంబుగము — ఇచట నాయుతమనునది మహాత్ములకు విశేషణమయ్యును అమహాద్రూపముగా నున్నది.
- 30 పెక్కుదుఃఖులనుకుఁ బెక్కున నవ్వ బుద్ధియగు — సామెత, (మదన మోహన చరిత్ర)
- 31 అదియుక్తమే — క్రియ యధ్యాహారము.
- 32 నీవానొప్పికుంటివాడవు — ఇక్కడ బ్రహ్మార్థకము కర్తతో సంబంధించెను.
- 33 ఎట్లుపోయెదవో తెలియదు.
- 34 అయ్యిరువురకును జాలసేపు వాదయ్యెను — (సోమశర్మాభ్యుదయము)
- 35 దైవమా ! నీకంటికి మేమే యగపడితిమా ! — ఇక్కడఁ బ్రహ్మార్థకము క్రియతో సంబంధించినది.
- 36 ఇప్పుడేవో దుష్టర విపత్తి గేస్తునకుఁ దటస్తిం చె.
- 37 కాళులేమో నేల నిలువక గజగజమని వడకుచున్నవి — ఇచట నేమో యనునది అన్వయముతో సంబంధించనిది మధ్యను బ్రయోగింపఁబడినది.
- 38 అతఁడు కోరిన రాజకుమారుఁ డెవఁడు ? — క్రియ యధ్యాహారము.
- 39 అయ్యా ! నీవు సదర్శుడవు, — క్రియ యధ్యాహారము.
- 40 లక్కయింటి బారికిఁ దొలఁగివచ్చిన మిమ్ము జూచి మాకన్నులు చల్ల నయ్యె,

- 41 మీకు నేడదిగా భద్రపాప్తియగును.
- 42 మే మెవ్వరమైనను తనకేమి ! ఇచ్చట క్రియ యధ్యాహారము.
- 43 ఇమ్మాటలే, మీ రాజుతోఁ జెప్పుము — ఇచట గర్తవై, ఏవార్థకము.
- 44 మీరు భూదేవతలో, దేవతలో, మహిపతులో, యెఱుంగనయ్యెద.
- క్రియ యధ్యాహారము. ఇచట ఓ అనునవి మూఁడును, అధ్యాత్మిక క్రియతో సంబంధించుచున్నవి.
- 45 రాజేంద్రా ! మీరు సిద్ధసంకల్పులరు—క్రియ యధ్యాహారము. సంక్షోభర యేకవచనమును, మీరు అనునది బహువచనము.
- 46 దైవానుకూల్యము లేని మామమంబు కొఱగాదు.
- 47 నీ యిష్టం బెయ్యది యెఱింగింపుము.
- 48 దైవబలముగల కాంతేయులఁ జెరుపఁదరమే !
- 49 వానితోఁ గలహంబు పాడియగునే ?
- 50 ధనంజయ ! నిన్నుజూచి యెన్నాళ్ళో యయ్యెనుగదా—ఇక్కడఁ జూచి యనునది చూచుటయును నర్థమందు వచ్చినది కావున నైవదియును క్రియ కిది కర్తగా నన్వయించుచున్నది.
- 51 రామా వేమారామానవేంద్రుని గుచ్చి గుచ్చి యమగుమన్నదాపు.
- 52 నీకోరికసఫలంబుఁ జేసెద-కర్త అధ్యాహారము. (నుమనోమనోజ్ఞము).
- 53 నే తపోదృష్టిం జూచితిని.
- 54 నీ తపంబు ఫలించె.
- 55 తాపసోత్తమ ! “అపుత్రస్య గతిర్నాస్తి” యనుస్మృతి స్మృతికివచ్చెఁ జూచి ! అనుకృతి.
- 56 పుడమిఁదే ! నీవు పలికినది నిక్కమ - క్రియ యధ్యాహారము.
- 57 దైవంబు గడువనేరితరము ? క్రియయధ్యాహారము.
- 58 కడచినదానికి వగచుట గతజలనేతుబంధనము - సామెత, క్రియ లేదు.
- 59 బిడ్డల మచ్చికకన్నఁ దండ్రికి ముచ్చట యెచ్చటఁ గలుగును ? - ఇచ్చట

యెచ్చటను ప్రశ్నార్థము వ్యతిరేకార్థమును జెప్పుచున్నది. ఎచ్చటను
గలుగుననఁ గలుగదని యర్థము.

60 మఱియొండు విశేషంబువాక్కుచ్చెద - కర్తలేదు.

61 ఎన్నాళ్ళునిహమునకె ప్రయత్నించినఁ బరమెటులఁగలుగు ! - ఎన్నా
ళ్ళు ఆనుట కెల్లప్పుడనియ్యర్థము. ఎటుల ననునది వ్యతిరేకార్థమునఁ
దెలుపుడి చేయుచున్నది.

62 ఎవ్వరు నీకెగ్గు గావించిరి.

63 కలికీ ! నీ కాబుడుతపై నలుకయేలా ? క్రియ యధ్యాహారము.

64 నాకు వసంబుఁ బట్టణంబు నొక్కతీర - క్రియ యధ్యాహారము.

65 భరతాభిషేకము నాయదిగా నెంచెదఁజూమి ! - అన్వయాసంతరమునఁ
జూమియనునది వాక్యపూర్తికె వ్రాసినది.

66 నీ సత్యప్రతిజ్ఞ నిల్వకొమ్మ ! - కర్తలేదు.

67 విచారించక యాశీర్వదించి పుచ్చుము, - కర్త అధ్యాహారము.

68 కాసల్య మూర్ఛిలైనను.

69 శరీరంబు జలబుద్బదప్రాయంబు - క్రియలేదు.

70 ఎఁడ కన్నెఱుంగని నుకుమారివి, - కర్తక్రియ రెండను అధ్యాహారము.

71 “ఆవశ్యమను భోక్తవ్యం, కృతం కర్మ శుభాశుభ ” మ్మనుట వినలేదె-
కర్మ నెద్దవాక్యము - ఆనుకరణము.

72 పులిమిగల నుయ్యలలూఁగఁదలఁచితివో ! - కర్త అధ్యాహారము.

73 నిలుము - కర్తలేదు.

74 చీ ! రా - కర్తలేదు.

75 పేలికటఁ జాలింపుమి - కర్మభావార్థకము.

76 నీ యాటలు నాయొద్ద సాగవు. (శ్రీరామజననము)

77 నేనును ప్రత్యక్షమై వరమడుగు మంటిని.

78 స్వామి ! నీకు శుశ్రూష చేయుచుందునుగాక. కర్త అధ్యాహారము.
క్రియ, అశీరార్థక పర్యవసాయిగా నున్నది.

- 79 కలదుగదా...సామవత్సర్యము - క్రియ ముందు జెప్పబడినది.
- 80 వారిలో, నొకాయనకొడుకు, ఈయింద్రదత్తుడు - క్రియలేదు.
- 81 నేను పుట్టగానే మాతంద్రి కాలము చేసెను.
- 82 ఇంతకాలమునకు శ్రుతధరుడు నీకుమారుడు మాకునొటికినాడు.
- 83 ఈలోపల సాతవాహన మహారాజు, అస్వస్థుడాయెను.
- 84 రాజా ! ఆరులక్షలగ్రంథము, ఆరుకథలను గాల్చి వేసితిని - ఇచట భిన్నవచనములగు రెండు కర్మలు ఒకక్రియతో నన్వయించు చున్నవి.
- 85 రాజు ఆమెకు వాసవదత్త యని పేరు బెట్టెను.
- 86 నీకీబాల యేమికావలయును? - కర్తలేదు.
- 87 మీరు జగడమాడు చున్నారు.
- 88 అయ్యో ! ఎంత సత్త్వహీనమైన ప్రభుత్వము వాసుకిది. వాసుకిది యనునది ప్రభుత్వమునకు విశేషణమై చివర నున్నది. క్రియ యధ్యాహారము.
- 89 అస్తమయము కావచ్చినది.
- 90 మేము విద్యలము, మీరుకళలు - క్రియలు లేవు.
- 91 మీ కుమారునికొఱకు వచ్చినారము - కర్తలేదు.
- 92 లోకప్రఖ్యాత యుజ్జయిని యను పురము కలదు.
- 93 నీవు ప్రత్యక్షమై యెరవనో చెప్పుము.
- 94 మద్రదేశములో పూర్వము శాకలమని పురముండునది.
- 95 సూర్యప్రభుడు రాత్రి త్రిలోకనుందరియైన కుముదావతితో నానా భోగముల ననుభవించెను. (కథాసరిత్సాగరము)
- 96 అట్లేని నీచేత సత్కారంబు గొనియెద - కర్తలేదు. (అరణ్య పర్వము భారతము.)
- 97 అశ్వత్థామ కృపాచార్యున కిట్లనియె. (సౌప్తిక పర్వము - భారతము)
- 98 పాండవులమీఁద నురికి పాడుతముగాక - ఇచటగ్రియవై గాక యనునది వాక్యపూర్తి (శల్యపర్వము - భారతము)

99 అది నీ ప్రశ్నఁజాల కుత్తరంబై యుండెడు. (అశ్వమేధపర్వము - భారతము)

100 పెద్దలయనుజ్ఞఁగొని కయ్యంబునేసిన జయం బగుట నిశ్చయంబు—
క్రియలేదు. (భీష్మపర్వము-భారతము)

Complex Sentences.

సంశ్లిష్ట వాక్యములు.

ప్రధానవాక్యమును, దానికి పేతువును జెప్ప నప్రధాన వాక్యమునుగలసి సంశ్లిష్టవాక్యమగును.

ఉదాహరణము—

- 1 నీవు వ్రాసితివేని నేను జరుపుదును.
- 2 వాడు వండినచో వీడు భోజనముచేయును.
- 3 వర్షముగురిసినఁ బంటులు పండును.
- 4 ధనమున్నయెడల సౌఖ్యము గలుగును.
- 5 శాంతిగలిగినప్పుడు మోక్షము గలుగును.
- 6 రాముఁడెక్కిడుటకు వంచనప్పుడే అవిల్లు పెళ్ళున విడిగినది. (ప్రణ
న్నరాఘవము.)
- 7 అంతటియనురాగ మింతకురాఁగా నేనుదలంపించి యేమికాఁబోలును ?
- 8 పెద్దవారితో నెవ్వరితోను జెప్పక బుద్ధితేని పని చేసినందులకు ఫలము
గలిగెను.
- 9 ఏహియుఁ బరీక్షించి చేయవలయును గాని యెదుటివారి వనస్సు తెలి
యక చేయరాదు.
- 10 స్త్రీలకు సమయమునకుఁదగిన యుక్తులు తోచును అనునదివాస్తవమే.
- 11 పుట్టిననాటినుండి కపట మెఱుంగని వారి మాటలు ప్రమాణము గావు.

గాని పరుల మోసపుచ్చుటయే విద్యగా నేర్చుకొనువారి మాటలు ప్రమాణము.

12 శకుంతల తనకు దైవముగూడఁ బ్రతికూలమాయెను గనుక యే యుపాయమును ఫలింపదని తలఁచెను.

13 కడుపులో విషము పెట్టుకొనియున్న యీతని తేనెలొలకు మాటలకు మోసపోయి యిట్లు స్వచ్ఛందచారిణి కావలసివచ్చెను. అని ముఖమున గుడ్డఁబెట్టుకొని యేడువసాఁగెను. (శకుంతల నాటమునకుఁ దెలుఁగు)

14 చీ మాధుఁడా ! పరశురాముని గొడ్డఁటి వాతఁబడిన కార్తవీర్యార్జునుఁడు, ఇప్పుడిక్కడి కెట్లువచ్చును ?

15 వినుము నాతండ్రియగు బలిచక్రవర్తి పాదపద్మముల నమస్కరించుట కై పాతాళమునకుఁ బోయి భూమండలమును నాచేతుల యందుంచుకొని యెన్నిమారులూ శేషునికి బరువులేకుండఁ జేసితిని.

(ప్రసన్న రాఘవము.)

16 ఇట్లు చెప్పినవారు చెప్పినను జెవియొడ్డి వినిన వారైన నవ్వకపోరు.

17 ఆమాయమాటలు చూచి యీతఁడేమో విశ్వాసపాత్రుండని భ్రాంతి పడి తప్పుచేసి యీగతి దెచ్చుకొంటిని. [నీతిచంద్రిక.]

18 జీమూతవాహనుఁడు, ఆక్షతదేహుఁడని యెఱిఁగి, అతని బంధువులభి నందించిరి.

19 ఆడవినుండి వచ్చినదిగాన నీమెకు, ఆపులైన వారెవ్వరునులేరు.

20 వజ్రనిర్మిత దేహుఁడనగుటచేత వజ్రప్రభుఁడని నాకు సార్థకనామము.

[కథాసరిత్సాగరము]

మహావాక్యములు.

1 అప్పుడు విక్రమసేనుఁడు తల్లినిజూచి తన ప్రయాణమునకు నెలవువేఁడఁగా, ఆమె కుమారుని బహువిధంబుల దీవించి కన్నుల నీరు కాలా.

వలు కట్ట ప్రేమాస్పదుడైన యీచిన్నవానిని సౌజన్యనిధి కొప్పు గించి “నాయనా ! ఈచిన్నవాణ్ణి వఱకెన్నఁడును తల్లిదండ్రులను విడిచి పరులయొద్ద నొంటిగాఁ మెలఁగినవాఁడు కాదు. లోకవ్యవహార మెఱుఁగని యీ బాలకుని కెట్లు బుద్ధిచెప్పి మంచి వానినిగా దిద్దు కొందురో మీదే భారము.” అని చెప్పి వెళ్లుటకు సెలవిచ్చెను.

(సతీమణివిజయము)

2 ఉద్యోగికి దూరభూమియు, విద్యాంనునకుఁ బరదేశమును, బ్రియవాదికి శత్రువును లేనట్లు బుద్ధిమంతుని కసాధ్యమొకటి లేదు.

3 దేవా ! తావకంబగు నపాంగావ లోకంబునకుఁ బాత్రంబైన యీ వన త్రేత్రంబున జంతుసంతానంబున కావంతయేని గొఱంత కుశలంబునం గలుగ దనం దావక నేవకులగు మావంటివారి. కయ్యదియడగంబనియేమి?

(చిన్నయనూరి నీతిచంద్రిక)

4 ఇంతలోఁ బోరుగాలి యొకటి కొట్టసాగఁగా దానికి నిల్వలేక భాను మతి నియమమును విడిచి లేవఁగా నామె చెలి రాజుతో ఈ గాలిలో నిలుచుట కష్టము, దేవరవారు మాని మేడమీఁదికి దయచేసిన మేలుగా నుండును” అని మనవి చేసిను.

(వేణీసంహారము)

5 నీ ప్రసాదంబున మలయానిలంబు పొపును వసంతంబు సహాయంబును నిండువెన్నెల చెలిమియుఁగలుగఁ బినాక పాణియగు హరునైన జయింపం జాలుదునని తలంతుం దక్కిన వారు నాకవ్వరు నెంత యని యుత్సాహంబునం బల్కినం బురంపరుఁడు సంకల్పితార్థంబు సఫలంబయ్యెనని యంతరంగంబున సంతోషించుచుఁ గంతున కిట్లనియె.

(హరవిలాసము)

6 వైద్యునింటికిఁబోయి యున్న గౌతముఁ డాయుంగరమును జేతనెత్తికొని పోయి పాతాళ గృహము దగ్గఱ కావలియుండెడు మాధవికకుఁ జూపి “రాణిగారు మాళవికను వకుళావళి కను జెఱిలో నుండి విడిచిపెట్టు నట్లుత్తరువు చేసిరి.” అని చెప్పెను.

(మాళవికాగ్నిమిత్రము)

7 అంతట సీతాకాంత సకాలాలంకృతయై చంచలాక్షు లంచలంబులఁగొల్చి
రా నంచయానంబు ముటి నింప మెయి మెఱుంగులు చూపరుల మోహ
తమ్ముమ్ములు దీర్ప జలదంబు వెలువడు తటిల్లత విధంబున నంతిపురంబు
నుండి యరుదెంచి తనచేతి కమల దామంబు రామకరంబున నమర్చి లజ్జా
మోహంబులు బెనంగొన నంతలోన లోనికిం జనియె.

(శ్రీరామజననము.)

8 అంతట బ్రాహ్మణులెల్లఁ దమసంతతి క్షయించునని భయపడినవారై
కలియఁబలికికొని, ఆతని నూరినుండి వెడలఁగొట్ట వలసినదని సిద్ధాంతము
చేసికొనిరి.

(కథాసరిత్సాగరము.)

9 తరువాత వఱువాతఁ గళావతి యదతికన్న ముందు మేల్కొని యాత
పస్వియున్న గది ద్వారము కడఁజేరి యాతకు మున్నె యాయన లేచి
నిత్యకృత్యములఁ దీర్చుకొని జపము నేయుటంగని యదిముగియు వఱువఁ
గళావతి గనిపెట్టుకొని యుండి పిమ్మట నాతనికి నమస్కార మొనర్చి
సమయమడిగి తన పూనిక సాంతముగా విన్నవించెను.

(కళావతి విజయము)

10 రాజా ! పూర్వము వయోవృద్ధుండును, గుప్తవ్యాధి బాధిత సర్వావయ
వుండును వికీర్యమాణ నఖిత్వమండును, మహాహేయ భాజనుండును నధిక
తోపనుండును నగు మౌద్గల్యుండను నొక్క మహామునిగలఁడు.

(నుమనో మనోజ్ఞము)

Synthesis.

మహావాక్యములను, సంశ్లిష్టవాక్యములను, స్వల్పవాక్యములుగా
విడఁదీయుటయు స్వల్పవాక్యముల చేరికచేత సంశ్లిష్టవాక్యములను, మహా
వాక్యముల నేర్పరచుటయు భాషాశైలి నేర్చుకొనువారికిఁ జాల ముఖ్యమగు
టచేఁ గొన్ని యుదాహరణలు చూపించుచున్నారము.

స ం శ్లి ష్ట వా క్య ము లు .

1

“ ఇట్లుపోయి పట్టణము చేరినది మొదలు ఆయనకు నాహారము రుచింపక నిద్రరాక యూర్వశిమిఁది చింతయే పెద్దదై రాజ్య వ్యవహారము లొకటియుఁ దోఁపక యున్నందున ఆయన తన స్నేహితునితో తన విరహ బాధ నంతనుం జెప్పుకొనెను. (విక్రమోర్వశీయము).

1 ఇట్లుపోయి పట్టణముచేరెను.

2 అదిమొదలాయన కాహారము రుచింపదయ్యె.

3 నిద్ర రాదయ్యె.

4 ఊర్వశిమిఁది చింతయే పెద్దదయ్యె.

5 రాజ్యవ్యవహారము లొకటియుఁ దోఁపవయ్యెను.

6 అందువలన నాయన తన స్నేహితునితోఁ దన విరహబాధనంతనుం జెప్పుకొనెను.

2

“ ఇక్కడ రాజును మాణవకుఁడును, ఆపట్టను నంతటను వెదకి చూచియును, అది దొరకనందున మాణవకుఁడు రాజుతలంపు నెట్లయిన వేటు విషయమునకు మార్చవలయు ననుకొనెను.” (విక్రమోర్వశీయము).

1 ఇక్కడ రాజు ఆపట్టను అంతటను వెదకిచూచెను.

2 ఇక్కడ మాణవకుఁడును ఆపట్ట నంతటను వెదకిచూచెను.

3 అది దొరకలేదు.

4 అందువలన మాణవకుఁడు రాజుతలంపు నెట్లయిన మార్చవలయుననుకొనెను.

3

“ నాతండ్రి తపమునేయ మందరగిరికిఁ జనునపుడు సుర లనురలపై దండెత్తి లోకసంతాప నుండయిన హిరణ్యకశిపుఁడు తన పాపముననే చీమలఁ

దినఁ జెడిపోయెనని పొంగుచు వాగవ పురస్సరులై యరుముటయు వారి
కోల్తల కోహటించి యనురులు పుత్రకళత్ర మిత్ర విత్త పశు గృహాదుల
విసర్జించి యాత్మత్రాణ పరాయణులై నలుదెసల విచ్చి పరచిరి,”
(భాగవతవచనము)

1 మాతండ్రి తపమునేయ మందరగిరికిఁ జనె,

2 ఆస్పదు సుర లనురలపై దండెత్తిరి.

3 లోక సంతాపనుండైన, హిరణ్యకశిపుఁడు దన పాపమునే చీమలు దినఁ
జెడియెనని పొంగిరి.

4 వాగవ పురస్సరులై యరిమిరి.

5 ఆనురులు వారికోల్తల కోహటించిరి.

6 పుత్ర కళత్ర మిత్ర విత్త పశు గృహాదుల విసర్జించిరి.

7 ఆత్మత్రాణ పరాయణులైరి.

8 నలుదెసల విచ్చిరి,

9 పరచిరి.

4

పిమ్మట నావృషభము వనములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచు నా
నాఁడు మంచి పచ్చికమేత కడుపొర దొరకఁబట్టి లెస్సగా బలిసి యొక
వాఁడు పర్వత గుహలు మాఱుచెలఁగఁ గణిల్లని అంకెవేసెను.

(నీతిచంద్రిక)

1 పిమ్మట నావృషభము వనములో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచుండెను.

2 నానాఁడు మంచి పచ్చికమేత కడుపొర దొరకుచుండెను.

3 కాఁబట్టి లెస్సగా బలిసెను.

4 ఒకనాఁడు పర్వతగుహలు మాఱుచెలఁగఁ గణిల్లని అంకెవేసెను.

5

“వారికథా శ్రవణ ప్రవణ హృదయుండైన పరీక్షిన్న రోత్తముఁడు
శుకయోగిస త్తమున కిట్లునియె.
(భాగవతవచనము)

- 1 పరీక్షిస్తూ తత్తముండు హరికథాశ్రవణ ప్రవణ హృదయుండయ్యె.
- 2 అతఁడు శుకయోగిస త్తమున కిట్లునియె.

6

“ పూర్వము భూలోక భూషణమైన వర్ధమాన నగరమందుఁ బోషకారియను పేర శత్రునాశకుడైన రాజౌకఁడుండెను. ”

(కథాసరిత్సాగరము.)

- 1 వర్ధమాన నగరము పూర్వము భూలోకభూషణమై యుండెను.
- 2 అందుఁ బోషకారి యను పేరుగల రాజుగలఁడు.
- 3 అతఁడు శత్రునాశకుఁడు.

7

“ మాకు విరుద్ధముగాను ధర్మమునకు బాధకముగాను మీరు ఏమి చేసినను దానివలన మీకు వినాశమే కలుగును. ” (కథాసరిత్సాగరము)

- 1 మీరేపనిచేసినను మాకు విరుద్ధమగును.
- 2 అట్లు మీరేపని చేసినను ధర్మమునకు బాధకమగును.
- 4 దానివలన మీకు వినాశమే కలుగును.

8

“ కొన్నిదినము లయినతరువాత ఒకనాఁటి రాత్రి రెండుమూఁడు గడియల ప్రాద్దురోయి నుందరమ్మకు నొప్పు లారంభమయినవి. ”

(సత్యవతీచరిత్రము.)

- 1 కొన్నిదినములైనవి.
- 2 ఒకనాఁటి రాత్రి రెండు మూఁడు గడియల రాత్రియైనది.
- 3 నుందరమ్మకు నొప్పు లారంభమయినవి.

9

“ ఉసీనర మహారాజౌకనాఁడు విద్యాంసు లనేకులు చుట్టును జేరి యుండఁగా సభలోఁ గూరుచుండి విద్యావ్యాసంగము చేయుచున్న సమయము

మందు పండిత మండలాగ్ర గణ్యుడయిన విద్యాసముద్రుడను బ్రాహ్మణుడు రాజానుమతంబున విద్యావిషయమై యీ క్రిందిరీతి నొక యుపన్యాసము చేసెను. ” (చంద్రమతీ చరిత్ర)

- 1 విద్యాఁగు లనేకులు ఉసీసర మహారాజునకుఁ జుట్టు జేరియుండిరి.
- 2 అట్లుండ నాతఁడు సభలోఁ గూర్చుండెను.
- 3 విద్యావ్యాసంగము చేయుచుండెను.
- 4 ఆ సమయమందు విద్యాసముద్రుడను బ్రాహ్మణుడు రాజానుమతంబు నొందె.
- 5 ఇతఁడు పండిత మండలాగ్రగణ్యుడు.
- 6 కావున విద్యావిషయమై ఒక యుపన్యాసము చేసెను.
- 7 అది యీ క్రిందిరీతి నుండెను.

10

“ సమయమునకు కుట్టుపనివాఁడు వచ్చుట మాణిక్యమున కెంతో యూరటగా నున్నది. ”

- 1 కుట్టుపనివాఁడు సమయమునకు వచ్చెను.
- 2 అది మాణిక్యమునకు నూరటగా నున్నది.
- 3 ఆ యూరట యెంతయో యైనది.

Analysis.

I

“ తొల్లి నేనీ యాశ్రమర్షులకు బహువర్షంబులు శుశ్రూషయొనర్పి హర్షించి త్రేతాయుగంబున శ్రీహరి దాశరథియై యరుదెంచు నాతని దర్శన స్పర్శనాద్యర్చనల మత్తురాలవోదు వంతదనుక నిరీక్షించి యుండుమని వారు బ్రహ్మలోకంబుఁ బొందఁ దత్ప్రకారంబున నేకాగ్రచిత్తనై యిటు నుంటి నిప్పటికిం గడగంటినని ప్రస్తుతించి చితిఁబేర్చి యందు దన శరీరంబుం బ్రతిష్ఠించి రామనామ స్మరణంబొనర్చుచుఁ బరమపద ప్రాప్తింజెండె.

(శ్రీరామ జననము)

- (1) ఇచట “ పరమపద ప్రాప్తిః జైదే ” అనునది ప్రధాన వాక్యము. కర్త “ఆమె” అధ్యాహారము.
- (2) “తొల్లి నేనీ యాశ్రమస్థులకు బహువన్నంబులు శుశ్రూష యొనర్ప” “ఇప్పటికిం గడగంటిన్” అను సమాపకక్రియతో “నేను” అను దానికి సంబంధము. ఇది యనుకృతివాక్యము. ఈ వాక్యములో “శ్రీహరి” యనునది “అరుదెంచున్” అనుదానితో సంబంధము.
- (3) “ జౌదువు ” అను క్రియకు “ నీవు ” అనునది యధ్యాహారము “ఉండుము” అనుదానికిని నల్లై.
- (4) “వారు” అనుదానికి “పొందన్” అనుదానితో సంబంధము.
- (5) “ఉంటిన్” అనుదానికి “నేను” అనుదానితో సంబంధము.
- (6) “అని” అనుమాట పర్యంతము నిది యనుకృతి వాక్యము.

Exercises.

సా ధ క ము లు .

I

“ఫిండిగారు నాకు బహు విషయములను గూర్చి నీతులకు బోధించుచు వచ్చినను చదివి చెడిపోదునేమోయను భీతిచేత నాకు ముఖ్యముగా ప్రతిదినమును తప్పక యెంతో శ్రద్ధతో పత్నివ్రతధర్మముల నుపదేశించుచుండును”
(ఆడుమళయాళము)

II

“భగవంతుడగు నారాయణుడు మనుష్యరూపము ధరించి ప్రత్యక్షముగ ద్వారకా నగరమునుండి జగముల నేలుచుండఁగనే నావంటి వృద్ధులకు నింతపాటును మనుష్యుల కింతటి చేటును గలుగుచున్నదిగదా”

(సౌందర్యతిలక)

III

“అట్లా సలీముధువన మోహినింగాంచి యామె గాన కళానైపుణ్యమున కానందించిన దాదిగ నన్నపానములనుండిచ్చలేక “కన్నులకునిడ్డురయన నెట్టివో యెఱుంగక వినోదములనొల్లక యహర్నిశములామె నె తలంచుచుఁ బరితపించుచుండెను.” (భువనమోహిని)

IV

“వంటచేయు విషయమున నిపుణతలేని బాలిక యిట్లు పలుకు పోదరులను తిండిపోతులని దూషించినను వారు మెచ్చుకొనునట్లుఁ బనులునేయుతుకు మరల మరల మంచి ప) మున్నములుజేయుము.” (ఇంగ్లీషువారి సంసారపద్ధతులు.)

V

“అమ్మహోత్సవంబు తమ కన్నుల నిసుక చల్లినట్లయైన జూడఁలేక దుర్యోధనాదులగు నచటి రాజులెల్లఁ గోపంబున నలిరేఁగి యీవిశ్రుతిండు తన ధనుర్విద్యా మహత్త్వంబున యంత్రంబు నేనుఁగాంచె.” (సుమనోమనోజ్ఞము.)

VI

“కలావతి వాఁడు బండి గుదుర్చుకొని వచ్చునంతలోఁ దనమంచంబునం దాచియున్న మగతాల్పు పుట్టుంబులుం దొడవులు గైకొని సోమశర్మతోఁ జెప్పిన చొప్పున మగవేషము వేసుకొని తానంతకుమున్ను ధరించియున్న యాఁడు దాల్పు బుట్టుంబులు దొడవులునెం దె పదిలపఱచి పనునంబునకు నాయుత్తమై వానిరాక కెదురు చూచు మండెను.”

VII

“అని పలువిధంబుల వ్యధనొందుచు విధిని దూఱుచు నిద్రాహారంబుల మాని మారినీమణి ప్రైవలపు నిలుప రామి వెట్టివలెం దిరుగుచు సముద్ర తీరంబున నొక రసాల వనంబున నొక యశ్వత్థ మూలంబునం

గూర్చుండి జన్మాంతర సుకృత పరిపాకవశంబునన శరణ్యుడగు శ్రీమన్నారాయణుని సంస్మరణంబు కల్గుటయుఁ దదాయత్తచిత్తుండై యిట్లుని యతని స్తుతింపఁ దొడంగె.”

VIII

“అని శుకుండు పలికెననినం బ్రహ్మోద హృదయులై శౌనకాదులు నూతుం గనుంగొని యయ్యనిరుద్ధుని విహారం బెవ్విధంబున నుండెనట మీఁదటి వృత్తాంతంబుఁ దేటపఱుపు మనియెను.” (అనిరుద్ధచరిత్ర)

IX

“అని యనేక ప్రకారంబులం బ్రార్థింప సాచిస్మితలసితంబుగా మొగంబు వాంచి యొక్కించుక భావించి యక్కాంచనగాత్రి గోత్రాకళ త్రునితో నిట్లనియె.” (శకుంతలా పరిణయము)

X

“ఈ యరణ్యము మనకు మాన్యక్షేత్రము ? లాఁతిచోటికిఁబోఁగూడదని నియమమా ? మఱి యరణ్యములేదా ? అభిజన మెవ్వరికిఁగాని దుస్స్వప్నమే.

ఇందలి ప్రధాన వాక్యములును, తక్కిన వాక్యములను విడల వీసి యన్వయముల దెల్పుడు.

XI

- 1 ఈ హయంబులు పవనగతిం బఱచు.)భార)
- 2 వాక్కుషణమే సుభూషణము. (భర్తృ)
- 3 పీఠభోజ్యము సుమ్మరాజ్యము. (భార అర 2)
- 4 బాహుకుండను వాఁ డెవ్వండో (భార. అర 2)
బాహుకుండు విశేష్యము. ఎవ్వండో సర్వనామము.
- 5 అవివేకి చెడుకా (స్వా. 3)
- 6 వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు. (భార. ఉద్యో అ. 3)

- 7 ఆశ్రీధనుడు కరంబధికుడు (భార. అ. 3)
- 8 మూడవవాఁ డెవ్వఁడు. (భార. అర. అ 2)
- 9 కొంచఱు పికాచంబని పఱచిరి. (భార. అర. 2)
- 10 ఇది నలు రథపోషము. (భార. అర. 2)
- 11 ఇది అవర్త్యుల కవిషయము. (భార. అర. 2)
- 12 ఏ రవ్వరయ్య. (భార. అది. 6)
- 13 మృగాకులొగ్గవనంబుల కరుగనేల. (భార. అర. 2)
- 14 ఏలావాలాయము నేయ. (స్వా. 3)
- 15 ఏ వితరులఁ గొలువనేటికి. (భార. ఉద్యో. 4) (ప్రార్థనావ్యాకరణము)

 ఇందలి విశేషములను విధేయములను వ్రాయుడు.

XII

 ఈ క్రింది వాక్యములలోని విశేషములను వ్రాయుడు.

‘అ. దాని విడిచిపోవఁగా నోప కఱచుచు । నంతరిక్షమునను హంస
లెల్లఁ । బిందుగట్టి తిరుగుచుండె’

క. “నలుఁడు ధరణీరాజ్యము । దలఁగఁగ సర్వంబు నపహృతంబైనఁ
గడుం । దలరి దమయంతిఁ దోడ్కొని । వెలువడియె నశేషరాజ్య విభ
వచ్యుఁడై.

‘మధ్యాహ్నం. నన్ను నా రాజునకు నెఱింగించి ‘కరుణ నాయందుఁ
గావింపు । మారంగ ననుడు నిషధవిషయమున కరిగియాహంస । వీర సేనజునకు
దాని గుణరూప విభవముల్ నెప్పె’ (భార. అర. అ 3)

- 1 వాడువచ్చునేని (లేక) వాడువచ్చిన వీడు వచ్చును.
- 2 వాడువచ్చునేని (లేక) వాడువచ్చిన వీడు రాడు.
- 3 వాడురాడేని వీడురాడు.
- 4 వాడురాడేని వీడువచ్చును.

5 నీ వియ్యవేని నే నియ్యును.

6 నీ వియ్యవేని నే నిత్తును.

7 నీ విత్తువేని నే నిత్తును.

8 నీ విత్తువేని నే నియ్యును.

వ. అయ్యిందుకకుఁ గలియిట్లనియె.

గీ. అవనిలో దమయంతి స్వయంవరంబు । విస్తరిల్లుట విని కడు వే
డకతోడ । నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడును । నని తేదర్శమై యరిగెద
నాసఁజేసి. (భార. ఆర. ఆ 2)

“గొంతిసంకటపాటుఁ గోడలిబన్నంబు” (భార. భీష్మ. ఆ. 2)

“చాన వేశ్యరునకుఁ దమ్ములకును, (నిర్వ. ఆ. 2)

“అక్కట మందభాగ్యునకు నట్టి తనూనవరత్న మ్మొధిన్ దమ్మ
విధాత నిర్దయుఁ డొడఁబకునే, (భార. క్రో. ఆ. 2)

“క. సరమగొనరు నూరవసులను । గురుశక్తిని భీష్మబాహ్నిమలఁగైకొ
నరు । ధృత జరాసంధుని వెర । వంగా మెచ్చరు మహేశ వర గర్వమునన్.

(ఉ. హరి. ఆ. 4)

“ఏవాని బంధుమిత్రులు । జీవధనంబులును డప్పఁ జెందురు గృహులు ।
నావాని నెన్నఁగాఁదగు,

(భార. శాంతి. ఆ. 1)

“ఉ. ధవళాక్షుల్ చనికొంచి రంతనెదురన్ దత్తీరదేశంబునం
దవదాతాంబుజ ఫేరపుంజ నిభు నయ్యశ్వోత్తమున్ దవ్వలన్.

(భార. ఆది. ఆ. 2.)

“తలవణంకుచునుండు తనపితృవరుల” (భార. ఆది. ఆ, 2)

“ఆ. నలునకాని నళినదళ సేత్ర పరియింపదట్టె” (భార. అర. ఆ. 2)

“వ. శక్రుండిదియేమి యెందులకుం బోయెద పని యడిగిన”

(పౌఢవ్యాకరణము)

(భార. అర. ఆ. 2)

CHAPTER XVIII

ఇంతకొకట జక్కగా వ్రాయుటకు వలయు భాషాసామాగ్రిని
యథోచితముగాఁ దెల్పియుంటిమి. ఇంక నావిషయములను వ్యాసమునఁ
దెల్లు సులక్షణముగా నుపయోగ పఠపవలయునో చెప్పెదము.

“శ్రీ. శబ్దసంస్కార మెచ్చటను జాతిఁగనీక
పదమైతి యర్థసంపదలఁబొదలఁ
దలవెల్ల నక్షిప్తతను బ్రదీపితముగాఁ
బునరుక్తిదోషంబు గొంతఁబోక
యాకాంతీతగుహూర్తి యాచరింపుచును శా
ఖాచక్రమక్రియ గడపఁ జనక
ప్రకృతార్థభావంబు పాదకో నదుకుచు
నుపపత్తియెందు నత్యుర్జితముగ

శ్రీ. శొకటఁబూర్వోత్తర విరోధ మొందకుండఁ
దత్తదవయవ వాక్య తాత్పర్యభేద
ములు మహావాక్య తాత్పర్యమునకు నొసరఁ
బలుక నేర్చుట బహుతపః ఫలముగాదె.”

(ప్రభావతీప్రద్యక్షము)

వ్యాసముల రచన

- 1 చెప్పవలయు సంశయములు ఎదుటివారికి బోధపడునట్టి సులభ శైలిని చెప్పుట.
- 2 ఆ చెప్పనది యథాస్థితముగా సరళశబ్దములతోఁ జెప్పుట.
- 3 ముఖ్యాంశము కప్పఁబడిపోవునట్లు, అనావశ్యక గ్రంథముఁ బెంచకుం
చుగ్రహముగ సంశయము దెల్లము నేయుట.

4. చెప్పేడు నంశమును ఇంపుగా దేశకాల వ్యవహారముల ననుసరించి మన స్సన విషయాంతురములు నాటుకొని యభివృద్ధి యగునట్లుగాఁ జెప్పుట.
5. విషయము కప్పబడనట్లు గాక యాయాస్థలముల కనుకూలమగునంత శబ్దాలంకారము కలిగియుండునట్లు చెప్పుట.
6. చెప్పేడు నంశమును సయుక్తికమగు నూహలతో బుద్ధివికాసమునకుఁ దోగఁజూపునట్లు చెప్పుట. ఇవి ముఖ్యాంగములు.

చెప్పవలయు నంశమును, ఎదుటివారికి బోధపడునట్టి సులభకైలినిఁ జెప్పుట మిక్కిలి ముఖ్యము.

ఇతరులకుఁ దాను జెప్పునంశము బోధపడకుండ నేనిఁ జెప్పినదంతయు శ్యర్థము

వినువాడు నిర్లక్ష్యముగా నున్నను అయస్కాంత మినుము నాకర్షించినట్లు వృద్ధులకు కుహరముజొచ్చి వానిని విషయాభిముఖునిఁ జేయునట్లుగా నుపన్యసింపవలెను.

దీపముచే వస్తువు వెల్లడిగాఁ గాన్పించునట్లు చక్కని శబ్దార్థములచే వక్తవ్యాంశము తేట తెల్లముగాఁ దెలియ వలయును.

ఈవిధముగాఁ జెప్పుటకుఁ గొన్ని ప్రక్రియలుకలవు.

1 క్రిష్ణము పనికిరాదు.

క్షిప్తమనఁగా—(a) అప్రసిద్ధ అప్రయోగములు. ఉదా—బుభు విభుండ
లేఖ సభామధ్యంబున భాసిల్లుమాడ్కి.

(b) దీర్ఘవాక్య ప్రయోగములు.

(c) ఒకవాక్యముఁ జెప్పచు నది పూర్తిగానుండ మఱియొక వాక్యమారంభించుట.

(d) ఒక యంశమునకు శాఖగా మఱియొక యంశమును దానికి శాఖగా నింకొక యంశమును జెప్పుచు ముఖ్యాంశమును వెనుక కణగఁ ద్రొక్కుట.

(e) కావలసిన శబ్దములేవో యవియేకాక మఱికొన్ని యనావశ్యక శబ్దములు ప్రయోగించుట.

(f) వాక్యములకు దూరాన్వయము కలిగియుండుట.

(g) అతి సంగ్రహము చేయుట.

ఇవిపనికిరావు.

శబ్దములు సందేహార్థములగునట్లు ప్రయోగించకూడదు. సందిగ్ధాన్వయములు పనికిరావు.

1

ఉదా— ఒక గృహమునందు వాగముచేయవాడు తనయింట నెన్నిగదలన్నవో, ఏయే గది కన్నెన్నిద్వారములన్నవో, అవి యెందెందున మనయోగపడుచున్నవో, ఎఱుగని శత్రువున అట్టివారిని జూచి యెల్లవారును నవ్వుదరుగదా ? ఆప్రకారముగానే మనయాత్మ సదావాగముచేయు శరీర గృహమునుగూర్చి మనకేమియు తెలియకపోవుటకంటె పరిహాసాత్పడవయిన సంగతి మఱి యేమండను ? కాబట్టి బుద్ధిమంతుడగు వాడు జాన్యాప్రకరణమును గుఱించి తెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుటకంటె మఱియొక తన్నుతా నెఱుఁగుటకయి ప్రయత్నపడవలయును.

2

తనయింట నిత్యమును జరుగుచుండెడు సంగతులనుఁ దెలిసికొఁజాలని వాడు దేశాంతరముల యందలి విషయములను గ్రహించుట కయి చేయు కృషి దే బుద్ధిమంతుడు మెచ్చఁదగినదిగా నుండను ? మనదేహము 2 హా కేవలముల యందు మనము వాగముచేయు గృహమును పోలియుండను.

3

స్తంభములు, దూలములు, వాసములు మొదలైనవి గృహము దృఢముగా నిలచుట కధారముగా నున్నట్లే, శరీరము దృఢముగానుండి తత్తద్వ్యాపారములకు చక్కగా ఉపయోగించుటకు పలువిధములైన యెముకలధారముగా నున్నవి. పయి చర్మము గృహముయొక్క కప్పును పోలి యుండును. స్వేదనా శ్రమలు మఱికినీరు పయికి ప్రవహించుట కనుకూల కనకూలపడు తూము క్యావలెనుండును, కన్నులద్వములతోఁజేసిన గవాక్షములవంటివిగా నుండును. ఈ విధముగానే శరీరమునందలి యితరావయవము లనెకములు మఱికొన్ని గృహోప కరణముల పోలికను కలిగియుండును, కాని శరీరావయవములకును గృహసాధనములకును మితిమీరిన వ్యత్యాసము కలదు. ఇంటిగోడలు మొదలయిన వాని వలెగాక శరీరము యొక్క యొక్కొక్క యవయవ మెన్నెన్ని విచిత్రములైన పనులతో యుపయోగపడును. ఒక్క యవయవములే యననేల ? ఒకచోట స్థిరముగానుండు గృహమువలెగాక మనదేహముంతయు మనసువచ్చిఁట్లు సర్వత్ర గంచరించు విచిత్ర శక్తికలదిగా నున్నది. అంతేకాక గృహములను పరిశుద్ధముచేయుట మొదలైన పనులయందవలె మనము పాటుపడవలసిన యావశ్యకవేమియు లేక తమంతనే వివిధవ్యాపారములను నెఱవేర్చు యంత్రములు దేహమునిండఁ బ్రత్యక్షముగా అమర్చబడియున్నవి.

4

మనము చూచెడి ఆవిరి యంత్రములు క్రిమముగా పనిచేయుటకై జలమును, బొగ్గులను, గవకూర్పవలసినట్లే ఇతరగ్ని సాహాయ్యముచే ఉష్ణత్యమపొంది గవస్తావయవములను ఒకేవృత్తములై దేహయంత్రము తిన్నగా పనిచేయు నిమిత్తము యత్తకాలమలయందు మనమాహా రోదకములను మాత్రము గవకూర్చు చుండవలయును. మానవ దేహ మను దివ్య యంత్రములయొక్క నిర్మాణకళలను వ్యాపార చమత్కారమును తెలిసి

కొనుట హృదయమున కింతంతనరాని యాహ్లాదకరముగాను వినోదకరముగాను ఉండును గనుక ముందుగా శరీరనిర్మాణమును గూర్చిన ముఖ్యాంశములను వివరించుచున్నాను. (శారీరశాస్త్ర పంక్తనాము.)

2

చెప్పునని యధాస్థితముగా సరళశబ్దములతోఁ జెప్పుట.

రూఢమయిన శబ్దములను బ్రయోగింపవలెను. పెటకుగా ముడు మాటలతో సహజముగాని శైలికము ప్రయత్నింపఁ గూడదు.

పుడమివల్య కొడుకు తోఁబుట్టువునాలుగా నున్నవాఁడని విష్ణువునకు దూరదూరముగా నర్థముగల చుట్టుతిరుగుకు మాటలను ప్రయోగించగూడదు.

అప్రసిద్ధములకు విశేషములతో గుణవిశేషమును వర్ణించుట పాడిగాదు.

ఉదా—శత్రురాజుల నెల్లఁ దుకుమాడెనతఁడు.

ఇచటఁ బరకురాముఁడని చెప్పుటకు నీశబ్దము చాలి యుండలేదు.

చిన్నచిన్న పదములతో స్వల్పవాక్యములకు గూర్చవలెను.

ఒకనియొ దొకగుణము లేకపోవచ్చునేమోయని మనసునకుఁ దోచు నపుడా గుణమున్నవని వృథాపరచుటకై రెండువక్యాలు (నిషేధములు) చేయవచ్చును.

ఉగా—రాముఁడు శౌర్యశాలి కాంతుఁడు కాకపోలేదు,

ఇట్టివోటఁ దప్పఁ దక్కినవోట్ల నెల్ల రెండు నిషేధములను వ్రాసుఁ గూడదు,

సరళశబ్దములతోఁ జెప్పుట.

1

ఉదా—వోలమండలమునకు రాజభాని యయిన కాంచీనగరమందు కాంచనవర్మయను పేరుగల మహాభంగుఁడయిన క్షుత్రియఃదొకఁడు గలఁడు.

అతని పెద్దకూతురు గౌరీదేవి. ఆమె మిక్కిలి కోపస్వభావముకలదియు. తిట్టుబోతును నయినందున కాంచీపురమునందలి వారందఱును ఆమెకు గయ్యాలిగౌరీదేవియు పేరుపెట్టిరి. ఆమెకు వివాహమాడుట కయి రాజపుత్రులనేకులు కాంచీపురమునకు వచ్చియు, పురజనులవలన నామె గయ్యాలితనమును విని యామెను చేపట్ట సాహసింపక తాము వచ్చినదారి నేమరల తమతమ పురములకుఁ బోవుచు వచ్చిరి.

2

అందుచే నామెకు వివాహమాడునంత ఖాత్రముగల పురుషుఁడు ప్రపంచములో దొరకునాయని యెల్లవారును సంశయపడుచుండిరి. అయినను కాంచనవర్మ మాత్రము తన పెద్దకుమార్తె పెండ్లిచేయనిదే చెడక కొమార్తె పెండ్లి చేయనని నియమముచేసికొని, పద్మావతియొక్క గుణసంపదను విని యామెను పాణిగ్రహణము చేసికొనుటకై ఎటువంటి గొప్పయింటి రాచకొమాళ్లు వచ్చినను వారి కెవరికిని కూతు నియ్యక నిరాకరించుచుండెను. అందుచేత బంధువులందఱును పెద్దకుమార్తె నిమిత్తమై చిన్నకుమార్తెను చెడఁగొట్టుచున్నాడని యాతని నిందింప మొరలుపెట్టిరి.

3

ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినపిమ్మట వివాహమునిమిత్తమై రుద్రమూర్తియను రాజకుమారుఁడు కాంచీపురమునకు వచ్చి ఆక్కడ గౌరీదేవియొక్క గుణ మహిమను పౌరులవలన శ్రద్ధముగావినీయు నెంతమాత్రమును వెనుక తీయక యామె సౌందర్యమును ధనమును ఆశించి యామెకు వివాహమై కాంతాత్మురాలును పరమసాధ్వీయు నైన భార్యుగా దివ్యుకొనుటకై నిశ్చయించుకొనెను.

4

అటువంటి అసాధ్యమైన పనిని నిర్వహింపఁ బూనుటకు సమర్థుఁడాతనితో సమానుఁడు మఱియొకఁడుండఁడు. ఆతఁడు మిక్కిలి ధైర్యస్థైర్యముగలవాఁడు. అనన్య సామాన్యమున బుద్ధికాశలమును, వాక్పాశుర్యమును గల

వాఁడు. నిజముగా మనస్సున నణుమాత్రమును కోపములేనప్పుడు పయికి కొండంత కోపమున్నట్లుభవించుటకును, మనస్సంతయు క్రోధమయమయి యున్నప్పుడు పయికి పరమశాంతభావమును గనబరుచుటకును లోకములో నాతనిని మించిన వాఁడు మఱియొకఁడుండఁడు.

5

అతఁడు సహజముగా తన్నుగూర్చి యితరు లెంద టేమనుకొన్నను తన కేమి కష్టములు వచ్చినను లత్యుపేట్టని క్షభావము గలవాఁడు. అతఁడు గౌరీదేవిని వివాహ మాడిన తరువాత తా నామెను వశపఱచుకొని సాధు చేయుటకయి వేఱుమాగ్ధములేదని కనిపెట్టి యాకార వికారముల చేతను మాటలచేతను చేష్టలచేతను దూర్వాసుని మించిన యతికోపశీలునివలె వటింప సాగెను.

6

రుద్రమూర్తి మొట్టమొదట కాంచనవర్మ యొద్దకుపోయి తన కుల గోత్రనామములు తెలిపుకొని, అతఁడో “నీకొమార్తె యయిన గౌరీదేవి యొక్క శాంతక్షభావమును నివయవిధేయతలను విని యామెను వరించు తలఁపుతో వధురావురమునుండి వచ్చితి” ననిచెప్పెను.

(గయ్యాళిని సాధుచేయుట)

3

మఃఖ్యాంశము కప్పబడిపోవునట్లు అనావశ్యక గ్రంథముల బెంచక సంక్రమాముగా నంశమును దెల్లముచేయుట.

1 ఆభిప్రాయమును కంక్షహముగాఁ జెప్పిన పక్షమున నక్కఱలేని మాటలను గూర్చుటకుఁ బడు శ్రమ తగ్గుటయెగాక యంశము మనస్సునకుఁ ద్వితగాఁ బోధపడును. క్రింథము పెంచినందువలన మఃఖ్యాంశము సందేహములోఁబడి జ్ఞాపక ముంచుకొనవలసిన మాటలు మరపువచ్చును.

2 ఎక్కువ యర్థమును దక్కువమాటలలో నిమిద్బుట రచనా ప్రాగల్భ్యమును నూచించును. సంగ్రహమనగా సఖ్యప్రాయమును దగ్గించుటకాదు. శబ్దజాలమును తగ్గించుట.

3 దేశీయములయందును, లోకోక్తులయందును, న్యాయముల యందును నీ సంగ్రహము కాన్పించుచున్నది.

ఉదా—అయ్యా ! కృష్ణుడనగా నెక్కరో మీరెఱుంగుదురా ?
నే నాతనిని కెప్పుడున్నాననినాడు.

అనునీవాక్యము — “కృష్ణునికెప్పెద” అనువాక్యములో నిమిడిన యర్థముగల్గదై యున్నది గావున నిట్లుచెప్పవలెను.

ఉదా—దశరథుండను భూతలాధిపతికిఁ బత్నుండగు రాముఁడు
అని కెప్పుడుకు మారుగా దాశరథియని చెప్పినంజాలు.

4 అనావశ్యకములగు విశేషణములను, ప్రస్తుతానకులము గాని వర్ణనలు తగ్గించుటవలన సంగ్రహ మేర్పడును.

5 తద్ధితవృత్తి, కృద్వృత్తి, కమాకవృత్తి, కనాఁర్యం ధాతు వృత్తి, ఏకశేషవృత్తి, అనువాని నుపయోగించుటచే సంగ్రహమేర్పడును.

6 కబ్దాలంకారమును దగ్గించుటకైన సంగ్రహమేర్పడును.

ఉదా—ధనుర్బాణములైకొని తిరుగు రామలక్ష్మణులఁజూచి
దిగ్ లాంది సుగ్రీవుఁడు దశమఁత్రులఁజూచి “వీరు వానిపంపునఁ గడలు మనసై
కస్త్రాస్త్రములతో నీవనమనఁ దిరుగుచున్నవారు” అన విని యెల్లరును
భీతిచే నందుండ వెఱచి కనాంతరమునకుఁ బోయిరి.

పిదప నా సుగ్రీవుని మఁత్రులు వనమఁతుని మఁదిడకొని చేతులు
జోడించియుండ నాతఁడా సుగ్రీవుఁజూచి “వీరు వానిపంపున రారేదు—

ఇట్టిపని వాలినేరుడు. నీవు క్రోధితులకు వివేకముచెడి యిట్లు భయము
చున్నావు” అను మాటచునిని “ఇట్లు వచ్చిన వీరక్ జూర భయము
పుట్టవండునా? వీరల వాలియే పంపివట్లు తోచెడిని, రాజు తెలులనైన
బగటఁ జంపనెఱురు. ప్రచ్ఛన్నులఁ జారులచేఁ దెలియఁదగు. వారల నే
వమ్ము. నీవుపోయి సంతతిఁ దెలిసికొని నిజముఁ మునులెయ్యెనచో మంచిఁ
దీసికొని రమ్ము.” అన విని మూజనేయును బ్రహ్మచారి వేదమున వాని
కడకేగి యిట్లనియె.

“అయ్యా! ఇట్టి మీరీ నుడవిలోఁ గోతుల భయపెట్టుదు దిరుకు
తును గతంబేమి? మీచేకులలోఁ గత్తులమున్నుకుని యున్నాము. మీకు
మునిరూపుఁదాల్చి వచ్చిన నరనారాయణులూ? ఇంద్రవరుణులూ? చంద్ర
నూర్యులూ? ఇట్టిమీరు భూమిసంతయు నేలుటకుఁ దగుదురుకదా! ఇట్లు
నారచీరలు గట్టనేల? వాలిభయమున నుగ్రీవుఁడు ఋశ్యమూకంబువై
నుండి మీతో సఖ్యమునకై పుసఁగా. గార్యవశంబున మాకువేదంబుతో
వచ్చితిని, వానిమంత్రిని. నాపేరు మానుమానుడు. మీరెవ్వరో చెప్పును.”

అన రామునియాజ్ఞచే లక్ష్మణుఁడిట్లనియె. ఆయనదశరథుని పెద్దకొడుకు.
రాముఁడు. నాకన్న. పిన్నవాక్య పరిపాలనకై యవవికిరా మేము తేలితరి
లక్కనుఁడొక్కఁ డాని భార్యయగు సీతను గొనిపోయె. వారింగానక
వెనకుమాడఁ ద్రోవలో ననుననువాఁడు నుగ్రీవు వలన నీసంతతి తెలియు
నని దివికేగె. మేమును నుగ్రీవునితోఁ జెల్మికైవచ్చితిమి. అక్కటా!
సీతవలన నెట్టి రాజున కెట్టియిక్కట్టు వచ్చినది! నాపేరు లక్ష్మణుఁడు.
మాయన్న వెంటనే నేను మునినై వచ్చితిని. అనవిని వాయుపుత్రుఁడిట్లనియె.

“మీకును నుగ్రీవునకును వేగమె చెల్మియగు. సీతన్ సాధింపఁగలరు.”
అన లక్ష్మణుఁడన్నంజూచి “ఈతఁడు మానమాటలు సావధానముగ వినుచుండఁ
గావున సఖ్యంబును”ననఁగా రాముఁడు “మేము నూర్యకులీనులము. తాను

మాయాకౌడకు కావునఁ జెలిమిసేయఁనగు"నన విని యాంజనేయుఁడు వారిం దోడ్కొనిపోయి నుగ్రీవునితో వారి వృత్తాంతముఁ జెప్పిన నుంతసించి శ్రీరాముని నన్నిధిం జేతులుజోడించి "శ్రీరామా ! నీగుణాతిశయమీ మాయాతివలన వింటిని. నీతో, జెల్మిసేయ బద్ధిపట్టుచున్నయది" అని చెప్పి చేతిలోఁ జేయఁచి యన్యోన్యాలింగన మాచరింపుడు వాయునుతుఁడగ్నిం బ్రజ్వరిల్లఁ జేయ వొడొరు లగ్ని సాక్షికముగఁ జెప్పిచేసికొనిరి.

పిమ్మట సంతోషించుచు రామునిజూచి "సీతయెందున్నను దెచ్చి యుచ్చెద విచారింపకు" మని యోదార్చి రావణుఁడు గొనిపోవునపుడు సీత పైటచెంగునఁ గట్టివైచిన యాభరణములు గుహనుండి తెచ్చి యెదుటఁ జెట్టుడు ననిచూచి రాముడు దుఃఖభరంబున మూర్ఛిల్లి పొల్లగఁ దేలివొండి యాతొడవలు బలుమారుఁజూచుచు నామె పైటచెంగును జూచి విచారింపుచు నామెం దలంచుచుండఁ దస్మయత్వ మొందుడు నామెయెదుట నన్నట్లు వగుచుచుఁ బట్టుజాలని కోపంబున "సీతం గొనిపోయిన రాక్షసుం డెందుఁడనో ? చెప్పమిప్పుడచంపెద" నన నుగ్రీవుఁడు "జనవరా ! స్నేహమున విన్నవించు చున్నాను. సుర్వార్థములకు మూలమగు శోకమును విడిచి కాలి నవలంభింపుము. నీకు వలసినసాయ మొరిచెద"నని పలుకఁ గన్నీరు తుడిచికొని "నుగ్రీవా ! యిట్టిసమయమున నినుబోలిన మిత్రుఁడు గలఁడా ? నీమాటలచేదుఃఖమును విడిచితిని. నెవ్వదిగ నుంటిని. నీవెద్ది జోడు నెఠకర్తును. సీతనెట్లు వెదకుదము ? రావణునెట్లు చంపుదము ?" అని యడగ నుతసమన నా నుగ్రీవుండెట్లను.

"మనమిరువురముం గలసినచో నింద్రుడమైన నవలీలం గొనంగలము. మన రాయముల మనము తెచ్చుకొనుట యేమిగొప్ప ! నీచెల్మిచే సర్వాదర జేయఁడనైతి నానంగతి నేఁజెప్పఁదగదు. లోకులవలన వినియెదుగాక. మేమిడివారి చెల్మి నిశ్చలమైనది గదా ? ఎట్టివారికిని మిత్రుఁడ పరమగతి.

వానిన పెద్దలు సర్వము స్విడుతురు” అని దగ్గరనున్నయొక చెట్టుకొమ్మం దెచ్చి దానిపై రాముండును దాసును హనుమంతుడు తెచ్చిన కొమ్మపై లక్ష్మణుండును గూర్చుండియుండ సుగ్రీవుండిట్లనియె.”

వాని నాప్రియురాలి నపహరించి నమ్మరిసుండి గెంటిన భయపడుచు నీ ఋష్యచూకంబున నున్నాడను. దిక్కుమాలినవాడను నన్ను రక్షింపు” అనుచు దీనతతో విన్నవింప విని “ఓయీ భయంకరంబులగునా యీ బాణంబులచే వాలినింజుపెద” ననగా “వాని కడు బలవంతుడు ఉపాయశాలి. మున్నతనిచే జచ్చిన యీమందుభి కళేబరంబుం జూడుము. వాలియు నేనుదక్క దీని నొరుకేత్తగలర ? అట్టివారికిఁ గోపము వచ్చెనేని సర్వమున్ సహరించును. కాబట్టి వాడు యుద్ధమునకు రాకుండగఁనె యొక్కబాణముచే జంపుమనిచెప్పఁగా నవ్వి లక్ష్మణుండు “మేమేమిచేసిన నమ్మెద” వన సుగ్రీవుండిట్లనియె.

“వాని యాయేడు సాలంబుల కొక్కమారుఁబట్టి యాకులం రాల్చును, ఈ రాముఁడొక్కబాణముచే వీనింగూల నేసిన నమ్మెద” ననుచు దుఃఖిమాపజాలక “శ్రీరామచంద్రా? ప్రియురాలిం గోలుపోయి తన్నియో గాగ్నిచే గాలుచు దుఃఖించుచున్నాను, నీవే నాకుదిక్కు. మనమగ్ని సాక్షికముగఁ జేసిన సఖ్యమాలోచించి నా దుఃఖముం బోగొట్టుము. దుఃఖా తిశయమ్మనన్ దోచినయట్లు పలుకుచున్నాడ” ననుచుఁ గన్నుల నీరు గ్రమ్మ మనంబు చంచలమగుడు నిశ్చేష్టుడై యారకుండెను.

(కిష్కింధా కాండ-సంగ్రహము)

చెప్పెడు సంశయమును ఇంపుగా దేశకాల వ్యవహారముల ననుసరించి మనస్సున విషయాంకురములు నాటుకొని యభివృద్ధియగునట్లుగాఁ జెప్పట.

1 వక్తవ్యాంశము నందలి ముఖ్య విషయములను బ్రస్ఫుటముగా నొక్కి చెప్పవలయును.

- 2 ఒకయంశమును జెప్పునప్పుడు ముఖ్యాంశములు కలిసియుండును. అందు ముఖ్యాంశములకుఁ బ్రాధాన్య వివక్ష కనఁబడునట్లు వ్రాయవలయును.
- 3 ప్రచుర పత్రికలను అచ్చవేయునప్పుడు ముఖ్యాంశములను బెద్దయక్షరములతో, రంగులతో, జేతిగుర్తులతో వేయుట మున్నగువారిచే బ్రధానాంశము వెల్లడిచేయఁ బడుటయు, నుపన్యాసములు చెప్పునప్పుడఁ ధ్వనిమార్పుట యభినయము మొదలగునవియు, జరుగును. ఇతరవాఁడఁ నప్పుడట్టి యాధారము లెన్నియులేవు. మాటలయొక్క బలమును బట్టియు నవి వాక్యమందుంచఁబడు స్థలమును బట్టియు నుపమానములం బట్టియుఁ వ్యతిరేకములను నిషేధించుటం బట్టియు, ఇది ముఖ్యాంశమని మరల మరలఁ జెప్పుటంబట్టియుఁ బ్రాధానాంశము వెల్లడియగును.

మాటలబలము

ఉ ౧ — విద్య నరులకు దాచిపెట్టిన ధనము, విద్యయే చక్కని రూపు, విద్యయే లక్ష్మీ, విద్యయే కీర్తి, విద్యయే భోగ భాగ్య సుఖకారిణి, ఇదియే గురుకోటికి మహాగురువు, విద్య విదేశ బంధువు, విద్యయే దైవము, దీనివలననే రాజవశ్యము గలుగును, ఇదియే తరణోపాయము, ఇది లేనినాఁడు మనుజుఁడు పశువుగును.

శబ్దములు వాక్యములందుంచుట.

ఉ ౨ — “తరచికదా సురాసుర వితానముగాంచిరి సంద్రమందు సుం దరతర వస్తుసంతతులఁ, దప్తముజేయఁగ దావెలుంగు బం గరువున వన్నెబుట్టెను గాదె దధిన్మధియింప వెన్న య కరణి విషర్జనంబునన కావ్యవిశేషము లుద్భవించెడిన్.”

(కా. బ్రహ్మయ్యకావ్య)

ఉపమానము.

ఉరా— మిత్రమా ! కేదునీరాక యిష్టదేవతాదర్శనంబు లభియిం
చితిట్లును, పర్వదినంబు చేకూరినట్లుగను, చిరకాల కాఁక్షితంబగు సర్థంబు
సిద్ధించినట్లు, నష్టద్రవ్యము తిరుగఁబొందిన చందంబునను మనంబున కత్యా
వలదంబు గుంధించుచుండె.

వ్యతిరేక నిషేధము.

ఉదా— భూవలుగావు మర్త్యునకు భూమియఁగద తారహరమల్
భూషితకేశపాశ మృదుపుష్పసుగంధ జలాభిషేకముల్
భూవలుగావు పూరుమని భూషితుఁజేయుఁ బవిత్రవాణి వా
గ్బాసణమే గుభూవణము, భూవణముల్పఁగియించునన్నియున్

4 యచ్చక్షతచ్చబద్ధస్వయము, మాత్రము, వినా, నిశ్చయముగా, వాస్తవముగా
నను నీకబ్ధములను బ్రయోగించుటచేత మఖ్యాంశము ప్రకటమగును.

5 ఉపసంహర వాక్యము మఖ్యాంశమతోఁ గూడి యుండవలయును.
అనఁగా ఫలితార్థమును జీవరఁ జెప్పుచుండవలెను.

6 వాక్యమం దేయే ధర్మములు చెప్పఁబడు వాని వ్యతిరేకములను గూడఁ
జెప్పి నిషేధించి పునరుద్ధారణము చేయఁచుండవలెను.

ఉదా—“చతురమతిప్రసిద్ధియా, వచఃపరికుఢ్ధి ప్రబంధవర్ధన
ప్రితికలనాగమృద్ధి, రససిద్ధియుఁగాంచి యగణ్యపుణ్యభా
గ తుతిత కీర్తిదేవాధరులై గుకవీశ్వరులయ్యెడ స్థరా
మృతి జనితోఁబ్రభీతులు కపిఁకక యిప్పుడు నున్నవారిన్”

ఉదా—“అలాకణ్యం రగణ్యం చా వీర్యం బనిర్వాచ్యంబు”

7 మాధవ్యము, సమత, జౌదార్యము, కమాధి, మున్నగు కావ్యగుణముల వలనఁ గూడ మఖ్యాంశము తేలును.

8 లోకోక్తుల నుపయోగించుటవలనఁ గూడ భావప్రకటనమగును.

ఉదా— “గడచినదానికై చింతించుట గతజలసేతుబంధనము”

9 ఆశ్చర్యార్థకములు శంతాపార్థకములు ప్రయోగించుటవలనఁ గూడ భావ ప్రకటనమగును.

ఉదా— ఎట్టెట్టా ! ఎట్టులగునా ? ఏమి యీ యన్యాయము ?

1 “శా. ఎట్టాయెట్టుగనయ్య పక్కదయలే కిన్నాళ్ళునీకూడె యీ పొట్టులెట్టి పహాళులై దనువుఁబోషించి యెన్నాళ్ళకే నెట్టే నొక్కతప్పి యొక్కప్రతి రాఁడే చూడఁడే తత్కృపన బట్టన్నీద దీనా నొదవి యా పుణ్యాశ్మయెట్లంటివే”

(అముక్తమాల్యద)

2 ఉ— “నీమోవి చిగురుతేనియలు గ్రోలెడియాస
నీమొకనవ్వ వెన్నెల చలువగొనునాస
నీమృదకపోలనన్నిధిని మోమిడునాస
నీమోహనశ్రోణి నిమరఁ గలిగెడునాస
నీదుపాలిండ్ల నానెడు పక్షమనునాస
నీదుశృంగారకళ కలవులంబెడియాస
నీదుమణితామృతము నింతుఁ జెవి ననునాస
నీదు లలితోరువు లేమ్మి నొత్తెడునాస
నొడలిలో బ్రాణవాయువులు నాకిందాక
పెడలకుండఁగ నిట్లు విన్నవించెదఁగాక.”

(ప్రభావతీ ప్రద్యమ్నము.)

3 ఉదా— “సీ. ఆయింతి బ్రద్యమ్న శాయఁగా బలికిన
గారిమాటకు బొంకు గలుగదనుము

దనుజ విరోధిపుత్తునకు నాదువ్వు దై
 త్యుడు తనంతఁ దనూజ నొసఁగఁడనుము
 ప్రద్యుమ్నుఁ డెట్లు ప్రభావతిపతియైన
 ద నవునకుఁ బోరు తప్పదనుము
 వజ్రపురము ప్రభావతికొడు కేలుట
 యసురకు జయమైనఁ బొసఁగ దనుము

గీ, చిత్రఫలకంబు ప్రత్యక్షసిద్ధచగుటఁ
 జేసియాకల యధికవిశ్వాసయోగ్య
 మదియు వేకువగావున సచిరభావి
 ఫలము దేవేంద్ర నీవెంచి తెలిసికొనుము.

(ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము,)

4 ఉదా—ఓరాజోత్తాసమా ! నీవెన్ని నుడివిననేమి ! ఆ కేల్పు తేండ్లకై
 పలికిన పలుకులన్నియుఁ దామరాకుసం బోసిన జల చిందువుల వలె
 నామనంబున హత్తవయ్యె. వారలు లోకాధిపతులైన నేమి ? లోకా
 ధిపతుల కధిపతులైన నేమి ? నామనంబు వారిపైఁజొరదనుము. రుచిర
 పదార్థములైనను గొందరికింగొన్ని రుచింపవుగదా. వేయేల కడ నాదువు
 వినుము. నీకునాయందు దయగలదేని నాపాణి నీపాణింజేర్చి ముద
 మొందంజేయుము. లేనిచో నీచారి నీవేగుము. నన్నటువై దైవమెట్లు
 సేయనున్నదో యట్లుగుంగాక. నాకుంగల పూర్వకృత మకృతముఫలించె
 నేని చాని మరల్చుటకు అనురలయినం జాలరుగదా.

విషయము కప్పఁబడునట్లుగాక యాయాస్థలముల కను
 కూలమగు నంత శబ్దాలంకారము కలిగియుండునట్లు చెప్పట.

1 చెవుల కింపుగానుండు శబ్దములను బ్రయోగించుటవలనను క్లిష్టమును
 బరిత్యజించుటవలనను రసానుగుణమగు శబ్దములవృత్తులు ప్రయోగించుట
 వలనను యిది నిర్వహింపఁబడును.

1 ఉదా: — ఓరోరి! నీ యట్టి జగజ్జటిలేడని మిట్టిపడబోకు, మహా భయంకరాస్మదీయ బాహుబంధ నిష్పిష్టనిఖిల గాతుండవై పేరు నూహ నడంగి పోయెదవు రారమ్ము, వెనుదీయకుము. ఇటువైగడంగవలయునది బాహుయుద్ధముగాని వాగ్యుద్ధముగాదు. ఇందులకు నీకు బెదరాదవేనేని సుర్వావయవంబులు బుడమిందాక సాష్టాంగ దండప్రజామంబు నొసరించి యోసరిల్లుము.

2 ఉదా: — “ ఆకాలంబున జరక్కరుండను నిరాబారి యొక్కరుండు గలఁడు. ఆతఁడు సంసారం బసారంబని దారపరిగహంబు నేయక బ్రహ్మ చారియై నానారణ్యంబులఁ గ్రుమ్మరువాడొక్క యిరవున నవును గంటనంటి యథోముఖులై వ్రేలుచున్న కొందఱు విపుల గాంచి వారి కిట్లనియె. తాపసులారా! ఈతపంబు మహోగ్రంబు. మిమ్ముఁ జూచి నప్పటినుండియు నాకిది యాచరింపం దలంపువుట్టెను. నన్ను మీవానిఁగా భావించి దీని కలరూపుఁ దెలిపి పుణ్యంబునంబొందు.

(సుమనోమనోజ్ఞము.)

చెప్పెను నంశమును సముక్తికమగు నూహలతో బుద్ధివికసమునకుఁ దోవ జూపుచట్లు చెప్పెట.

1. గుణాదివర్ణనమువలనఁ దదాధారములగు నవయవాదులు కన్నులకుఁ గట్ట నట్లుగా వర్ణించవలెను.

1 ఉదా: — ‘కలకల నద్వినట్లు తెలికన్నుల నిక్కము చూచినట్లు తోఁ బలుకఁ గడంగినట్లు కడుభావగంభీరతలబ్బునట్లు పెం । పాలయఁదనర్చి జీవ కళ యుట్టిపడన్ శివవ్రాసినట్టి యా । చెలువున కాభిముఖ్యము భజింప దలంకెను దాను బోఁటియున్.

(ప్రభావతీ ప్రద్యుష్ణము.)

2 ఉదా: — ‘పయ్యెనచెగు వెక్కనిలవై నొక యిచ్చుక జీరుకావఁగా నెయ్యపుబోటు లిర్వురటు నిద్ధపుతీవలఁ జూపుచుండఁగా । నొయ్యనఁ

గొప్పవీడ నొక యోరకు మాటికిఁ జేతదిద్దుచుం దొయ్యలి మృద్వియయ్యు
మరుతూఁపయి డెందము దాకె గొబ్బునన్.

(శశి రేఖా నాటకము.)

3 ఉదా:— ‘వన్నెల చిన్నెలందనరు బంగరు పీట వసించి యావుపాల్
గ్రన్ననదీయతల్లి వెనుకంజని వెన్నననాని గిన్నెలో నన్నినుపంగబాల
డుగు నందకుమారుడు వెన్నుఁడీ యెడం దిన్నని చూపుతో మనల
దేర్చి ముఖంబొడఁగూర్చు నెచ్చెలి.’

(కుచేల నాటకము.)

CHAPTER XIX.

వ్యాసముల రచనకనుకూలమయిన యజ్ఞకొన్ని
ముఖ్యాంశములు.

—(0)—

- 1 ఏనయిన నొక విషయమును జెప్పనప్పుడు వక్తవ్యాంశమును దానికి
సంబంధించిన యంశములను, ఒక యన్వయ సముదాయముగా నుండే
వలయును. ఈసముదాయ మెంతసంగ్రహముగా నున్న సంతమంచిది.
- 2 ఏదివ్రాసినను సావకాశముగా నాలోచించి వ్రాయవలయును. సముదాయ
మందలి ప్రధానవాక్యము ప్రారంభమునందే యుండుట మంచిది.
- 3 అంశము చిత్రఫలకమువలె, నవయనపరిమాణమును, వర్ణవిభేదమును, గలిగి
యుండవలెను. అనగా స్వల్పాంశమును వ్రాయుచునుకొని యాయం
శమునకుఁ దగని యంత పొడుగు యితిహాసములు, ఉపమానములతోఁ
గూడియుండరాదు.
- 4 యుక్తియుక్తముగను, సందర్భోచితముగను నుండవలెను.
- 5 వాక్యసముదాయముల నేదియో యొక క్రమము ననుసరించి వ్రాయ
వలెను.
- 6 అనేకవిధములయిన వ్యాసములరీతులనుబట్టి వాని ప్రక్రియ మారుచుండును
- 7 వ్యాసముల రీతులు.

1 కథలు:—చరిత్ర, మహాపురుషుల జీవితము, కథచెప్పుట, మొద
లయినవి.

2 వర్ణన:—జంతువులు, అచేతనములు, దేశము, పుస్తకభాండాగార
ము, కోట మొదలయినవి.

3 విమర్శ:—రాజకీయ, చారిత్ర, సాంఘికములు, గ్రంథ విమర్శములు మొదలయినవి.

8 ఇతరుల తెలిసనుకరింపక సహజతెలిని నిర్దుష్టముగా వ్రాయఁట నేర్చుకొనవలెను.

9 ఏ విషయముంగూర్చి వ్రాయుదుమో, అవిషయమును వ్యక్తీకరించు శబ్దజాలము నేర్పరచుకొన వలయును.

ఉదా—ఏనుఁగును గూర్చి వ్రాయఁదలఁతుమేని, ఈ శబ్దములను జ్ఞప్తిపెయిందుంచుకొన వలెను.

1. గజము, 2. కరి, 3. ద్విపము, 4. ఇభము, 5. స్తంభేరము, 6. పద్మి, 7. ద్విరదము, 8. అనేకపము, 9. హస్తీ, 10. దంతి, 11. దంతాశయము, 12. వాగము, 13. దాని, 14. ఏనుఁగు, 15. చేమికము, 16. చేతుచేవుల మెకము, 17. పలుగొమ్ముల మెకము, 18. ఎక్కుడు మెకము, 19. బలుకంజమెకము. 20. కుంభి, 21. కుండాలము, 22. అవ్యుద్గజములు, విరావతము, పుండరీకము, వామనము, కుముదము, అంజనము, శుష్పదంతము, సార్వభౌమము, ముప్రతీకము; 23. కుండాలము, 24. తొండము. 25 హస్తము, 26. కరము, 27. మాటీడు, 28. యంత. 29. స్పృశి, 40. అంకుశము, 41. హస్తీకుడు, 42. అంబారీ.

ఈ పర్యాయశబ్దములును, అవి వివరించు చోట్లును, తినునాహార పదార్థములును, వాని స్వభావమును, మన్నగు విషయములనుగూర్చి తెలిసికొనవలెను.

10 వ్రాసినదానినిఁ బయినుండి క్రిందికొకసారి పారఁజూడవలయును.

11 తాను చెప్పఁబోవు సంకము ఇట్టి రీతిగా, ఇది మొదలింతఁజూచు శిష్యులయొనని యారంభమున నేర్పరచుకొనవలయును. చెప్పచున్నప్పు డింత

వత్సకృతదనియు, ముందింత కావలయుననియు, నీ యంశమున కింతకాలము
చాలుననియు గురుతులో నుంచుకొనవలయును.

B. N:— విద్యార్థులు పరీక్షా కాలములయందుఁ బయినఁ జెప్పినవిష
యములను గురుతులో నుంచుకొనిన పక్షమునఁ జెప్పబోవు నంశమునూ
కాలము చాలకుండుటచే గొంతకొంతయే వ్రాసి విడుచుట తటస్థించును.

T

CHAPTER XX.

రెండవభాగము.

—:(0):—

ప్రథమభాగమందు వాక్యకల్పనకు వలయు వ్యాకరణాది ముఖ్య విషయములనుగూర్చి వ్రాసితిమి. వానిం జనుపుటవలన విద్యార్థులు తప్పులు లేకుండ వాక్యములను రచించుటకు సమర్థులు కావచ్చును. తప్పులు లేకుండ వాక్యములు వ్రాయుట నేర్చుకొని సంతమాత్రముచేత వ్యాస ముత్తరుము గాఁజాలదు. కావ్యకల్పనము చిత్రలేఖనమువంటిది. చిత్రలేఖకుని పరికరముల వంటివి శబ్దాదికములు. యథోచిత వైఖరి రంగులుపూయుట వంటిది. తప్పులు లేని కావ్యరచన జీవకళలేనిది చిత్తరువెట్లు శోభాహీనమై యుండునో రసములేనికావ్యము పిప్పివలెనుండును. కావున రసవంత మగునటుల వ్యాస మునుగాని కావ్యమునుగాని వ్రాయుటకు నేర్చుకొన వలయును.

Extracts about Rhetoric-

“శక్తియు, లోకము, శాస్త్రము, కావ్యము మొదలగు వానినిఁ జూచుటవలనఁ గలిగిననేర్పును; కావ్యము నెఱిఁగినవారినిఁ జూచుటచే నయిన యభ్యాసము నను నీమూఁడును కావ్యవిర్మాణశక్తికి హేతువులు.”

రసము కవియొక్క ప్రాగల్భ్యమును బట్టి యుండును. ఏమియో నాలుగు శబ్దములను వ్యాకరణముక్తముగా ఛందోబద్ధముగాఁ గూర్చిన వాఁడు కవి కాఁజాలఁడు.

గణదోషములెఱిఁగినవాఁడు, — వివేకి.

అనుప్రాసగల పదగుంభనఁజేయువాఁడు. — వాచికుఁడు.

అర్థములను బొందుపరచువాఁడు. — అర్థికుఁడు.

యచ క కవిత్వమందు సమర్థుఁడు. — శిల్పకుఁడు.

అలంకారయు క్తముగఁ గవనముఁ జేయువాఁడు. — భూషణార్థి.

రసతాత్పర్యముగలవాఁడు. — మార్దవ.

(సంప్రదాయసంజీవని)

రసానుభవము వలనఁ గల తత్కాల మహానందమే కావ్యమునకు
ముఖ్యఫలము. (అవరోబుఁడు)

కావ్యమునకు ధర్మార్థకామమోక్షములను ప్రయోజనము కలదుగాని
యోనందమే మిక్కిలి ముఖ్యగుఫలము.

వాక్యార్థదోషము లేనట్టియు, గుణాలంకారములతోఁ గూడి నట్టియు
వాక్యార్థములు కావ్యములు. (కవిశిరోభూషణము).

“ఇందియములకువలె శబ్దములకుఁ బదార్థ వివరణమునకుఁ దగినదియుఁ
గదలుటకు మారుటకు వీలైనదియు నగు వ్యాసారము నంగీకరించవలెను”
అనియు నాలోచించఁగా సుబంధమును సంధానము చేయుటయును బుద్ధి
విశేషము. అది యాత్మమందున్నది యనునను శబ్దసర్వముని వ్యవహరింపఁ
బడుచున్నదని సంప్రదాయవేత్తలు చెప్పుదురు.

(అవరోబలపండితీయము)

“అన్వయజ్ఞానము ముందుగలిగి తర్వాతఁ బదార్థజ్ఞానము గలుగునని
శౌందర్యు చెప్పెదరు.

ఉత్తమకావ్యమునకు ధ్వని ప్రధానము.

“ధ్వని యూహతోఁగూడి సమర్థమగుశబ్దమగును. విభక్తి అంతమందు
గల శబ్దము పదము. పదములకూడిక వాక్యము.

(అండ్లయ గ్రంథకర్త)

“అలోచించఁగా శబ్దార్థములు రెంటికిని వ్యంజనత్వ మున్నదిగాని
ప్రత్యేకశబ్దమునకు గాని ప్రత్యేకార్థమునకుఁ గాని లేదు. అయినను ఒకటి

ప్రభాసమును ఒకటి సాహాయ్యము చేయునదిగా నుండుటచేత నారీతిగా న్యవహారమని ధ్వనివేత్తల చాటింపు.”

“అలంకారముల వలెనే గుణములును రసమును శోభింపజేయునవి యాటవలన గుణములకు నలంకారములకు భేదమేలేదు అందుచేమో, అట్లు గాదు. అభేద సంబంధముచేత రసమును శోభింపజేయునవి గుణములు. భేదసంబంధముచేత రసమును శోభింపజేయునవి యలంకారములు.”

(అనూబలపండితీయము)

కాఁబట్టి రసము కావ్యమునకుఁ బ్రాణము.

ర స ప్ర క ర ణ ము.

ప్రాణములేని శరీరమందు హారాడల కేరీతిగా నలంకారత్వము లేదో, అట్లే రసములేని కావ్యమందు దలంకారత్వమును శోభాహేతువుగాదు.

అట్టి రసము ధ్వజమునకుఁ గలగళయము. ధ్వని యనగా విభావ, అనుభావ, సాత్విక, సంచారీభావములచేఁ బ్రకాశింపజేయుఁడు స్థాయి భావము.

భావములు.

1 స్థాయిభావము—కమద్రోము నందెన్ని నడులు గలిపినను వాని నణచి కమద్రోమే కాన్పించుటకు సంచారీభావములు మొదలయినవి మధ్యవధ్యమున కచ్చినను వానినణచి తానే కాన్పించునది స్థాయిభావము.

అది, రతి, హాసము, శోకము, యత్నము, (ఉత్సాహము) భయము, అగుప్య, శోషము, ఆశ్చర్యము, కాంతి అను వీనికలనఁ దొమ్మిది రసములు గలుగును. రతివలన శృంగారరసము, హాసమువలన హాస్యరసము, శోకము

వలన కరుణారసము, యత్నమువలన వీరరసము, భయమువలన భయానకరసము, జుగుప్సవలన బీభత్సరసము, కోపమువలన రాద్రరసము, ఆశ్చర్యమువలన నద్భుతరసము, శాంతివలన శాంతరసము నుత్పన్నమగును.

శ్రీ పురుషులకు భోగమందిచ్చగలుగుట రతి.

ఉదా — ఓచెలియో ! లోకమంద నేకులగు పురుషు లుందురుగాక కృష్ణనింబోలు సౌందర్యాదిగరిమ యెవ్వరికిగలదు ?

అకార వికారములు చేష్టావికారములు చూచుటవలనఁ గలిగిన మనోవికాసము, హాసము.

ఉదా — రాజా ! నీశత్రువులు నీరాకవనినంతనే వైటుబట్టలు జారఁగాళ్ళు తడఁబడ జుట్టువీడఁ బరువిడుచుండిరి.

ఇవ్వజనుల విడచుటచే మదిం గలిగిన దుఃఖము శోకము.

ఉదా — దైతమా ! మాతలను మమ్మ నెడబాపుజేసి తృప్తిఁబొందక హా ! వమ్మిట్లు చిరజీవితలం జేసితివే యని నీ శత్రుభావిను లేడ్చుచున్నారు.

గొప్పకార్యముఁ జేయఁగోరి చేసెడి ప్రయత్నము, ఉత్సాహము.

ఉదా — ముగ్ధివా ! వానఁవీరులు పరాక్రమంబున రాక్షసుల నెల్ల గుండఁపిడి జేసిన వైరావణ్యండు మనకు లొంగకుండఁడగదా ! కావున నాలసించక లంకకేగుదము.

భయంకరాకార చేష్టలఁజూడ మనమునం బుట్టిన భీతి భయము.

ఉదా — నీ శత్రురాజులు వనంబులంబడి పారుచు ముడ్లకెట్లు తెలుతుండగుల విడువిడు రక్షించుమని మీ సైన్యనాయకులు పట్టుచుండిరని భయపడుచుండిరి.

రక్తమాంసాదులను జూచుటవలనఁ గలిగెడి యేవగము జుగుప్స.

ఉదా — అయ్యారే ! యియ్యద్దంబున రక్తంబులు జలంబులుగను,
మెదడు నురుగులుగను, ఎముకలు చేపలుగను, గావించె. వారింజూచు
వారికి మనంబున నెట్లుండునో వేతి చెప్పనేల ?

శత్రువులు మొదలగువారు చేయు దుష్కార్యములం జూచి పుట్టిన
రోషము, కోపము.

ఉదా — అట్లు సభాస్థలి నాంజనేయుడు పలికిన మాటలు నైచక
మనంబునఁ గ్రోధముప్పొంగ రావణుడు కన్ను లెఱ్ఱఁజేసి పటపట పండ్ల
గొఱికినను.

మున్నెన్నఁడుఁ జూడని వస్తువులంజూచ మనమునఁ బుట్టెడి సంతో
షము విస్మయము.

ఉదా — రావణుం డట్లపరిమితమగు వానర సేనా విస్తారంబును
జూచి యయ్యారే ! యింతటి వానర సేనను మున్నెన్నఁడుఁ జూచి యుండ
లేదు అని యచ్చెరువొందెను.

వైరాగ్యమువలనఁ గలిగిన మనోవైశ్చల్యము శమము.

ఉదా — రాజా ! నీశత్రురాజులు విశ్వర్యహీనులై సంసారముల
నుజ్జగించి వైరాగ్యవృత్తిచే మానులంబోలే వనంబులఁ దపించుచుండిరి.

2 విభావము — అలంబన విభావము, ఉద్దీపన విభావమునని రెండువిధములు.
అందు స్త్రీపురుషాదు లాలంబన విభావము, (అనఁగా రసాధారముగను.)

వయసు అలంకారము మొదలగునది యుద్దీపన విభావము. (అనఁగా
రసము నుద్వేగింపఁజేయునది.)

ఉదా — రతిమన్మథులంబోలే నాసీతారాములు కలసి పరస్పరకోభా
హేతువులైరి. ఇది యాలంబనవిభావము.

ఉదా — ఆహా ! ఆమెను, ఆవయవము, అటెక్కు, అటుక్కు, ఎవ్వని
మనసుఁగరగించదు ! ఇది యుద్దీపన విభావము.

ఉద్ధీవనము నందు మస్మధచంద్ర మలయానిలాదలు తటస్థములని మఱి
యొక సంజ్ఞను బొందియుండును.

ఉ—ఓ మరుడా! యగ్నికిఁ గాలి తోడైనట్లు నీకు నీ చంద్ర
వశంత శుకపికాదు లెట్లు తోడయ్యెను!

3 ఆనుభావము—కారణమైన విభావముచేఁ గలుగు రగుమ వలనఁ బుట్టిన
కటాక్షాది వికారము లనుభావములు.

ఉదా—అ గోపిక చూపు మరలించుచు మరలించుచు ముందహాస
మించుక మోవిపై దళుకొత్తనిలచుచు నడచుచుఁ గృష్ణుం జూడసాఁగెను.

4 సాత్త్వికభావము—ఇతరులయందుగల సుఖదుఃఖాదుల జూచి తామునట్ల
సుఖదుఃఖాదు లననుభవించుట సాత్త్వికభావము.

ఇది సామాజికులు మోదలగు సహృదయులందుగూడ గలుగ
వచ్చును. ఈ సాత్త్వికభావ మెనిమిది విధములు.

- (1) స్తంభము = కదలకుండుట.
- (2) ప్రళయము = వశముదప్పుట.
- (3) అశ్రువు = కనులనీరు వెడలుట.
- (4) రోమాంచము = ఒడలు గగుర్పొడుచుట.
- (5) స్వేదము = ఒడలు చెమర్చుట.
- (6) విస్వరత్నము = గద్దడిక పడుట.
- (7) కంపము = ఒడలు వణకుట.
- (8) వివర్ణత్వము = ఒడలు రంగుమారుట.

ఉదా—అయ్యారే! యయ్యింతి పేరయనుంగాంచి చెయ్యలడగ
బల్లపుబొమ్మయై నిలచినది. (స్తంభము)

(2) అయ్యింతి నేమనవచ్చును! తనతోబుట్టిన మదియే వశముగాకుండెను.
(ప్రళయము)

- (3) తొలుకారు వానచే ముత్తైపుజిప్పల ముత్తైంబులు గలుగునట్లు తొలి
చూపున నయ్యింతి కన్నుగవ నశ్రువూరంబుతోరంబయ్యె. (అశ్రువు)
- (4) బాగుబాగు ! తొలుకారున నేలం బైరు లంకురించునట్లు రోమంబులు
మేనం గగుర్పొడిచె. (రోమాంచము)
- (5) తడవునకుం బ్రయునాలోకించిన యక్కోమలికిం బాండురగండ్డపాళిం
జెమట చినుకులు చంద్రకాంతశిలల జలబిందు సుందోహంబునంబోలె
వెడలసాగెను. (స్వేదము)
- (6) అచ్చెలి ప్రియునకు వార్తం బుత్తైచువో దూతికకు నప్పలుకులన్నియు
వేటింతిచే నుగ్గడింపఁ బడునట్లు వినవచ్చినవి. (విస్వరత్నము.)
- (7) అద్దిరయ్యా ! యిమ్ముద్దులగుమ్మ ప్రియుని నుద్దులు నుడువుచు గాలిం
జలించు మాబతియుం బోలె దూలి చలించుచుండెను. (కంపము)
- (8) ఓ నుందరాంగా ! యానుందరినెగురేమని చెప్పవచ్చును. తొల్లి
లచ్చియుంబోలె నుండునది పలుకులచెలి తెలిదాటుందాల్చి చెలికత్తె
లకును గురుతునేను నలవిగాక యుప్పుది. (వైరర్ణవము)
- 5 వ్యభిచారీభావము- దీనినే సంచారీభావము అందురు-రసోత్పత్తికి సహాయ
ములై పుట్టుచు నశించుచుండునవి సంచారీభావములు. ఇవి ముప్పది
మూడు విధములు.

1. నిర్వేదము, 2. శ్రమము, 3. దైవ్యము, 4. జాడ్యము, 5. స్థాని
6. త్రాసము, 7. శంక, 8. ఆర్తి, 9. రోషము, 10. గర్వము, 11. ఆవేశ
- ము, 12. ధృతి, 13. స్మృతి, 14. చాపలము, 15. ఉగ్రత్వము, 16.
- ఆవహిత్త, 17. తృప్తి, 18. విషాదము, 19. మదము 20. ఉత్సుకత్వము,
21. మతి, 22. నిద్ర, 23. మోహము, 24. బోధము, 25. మృతి,
26. మోదము, 27. ఆలస్యము, 28. వితర్కణము, 29. నుప్తి, 30. ఆ
- నూయ, 31, ధ్యానము, 32. భ్రమము, 33. విస్మృతి,

ఉదాహరణము —

నిర్వేదము — ఓ చెలీ ! యాతనిం జూడకున్న మణిమయాభరణంబులు శిలలుగను, హారములు సముద్రపు చినుకులుగను, గాన్పించుచున్నవి.

శ్రమము — అమ్మగనింజూచిన యచ్చగువకు నొడరెల్ల నాయాసకలితంబై చంద్రుంజూచినచంద్ర కాంతపు బొమ్మవలె స్వేదబిందు సంపూరితంబయ్యె.

దైన్యము — ఓమన్మథుడా ! పురవైరికిం దిరము దప్పించిన నీ కీవిరిబోడియన నెంత ! కరుణజూచి రక్షింపుము.

జాడ్యము — ఆసరసునకై పరికించి పరికించి యాతడు చెంగటంజేయనంతనే యేమి చేయుటకుం దోచక యూరకుండెను.

ద్దాని — తొల్లి పూలబంతులం జేబూనుటకైన నలపొందు నయ్యిందు వడన కొండకంటెను బరువగు నవ్వలపునెట్లు నెరించుచుండునోకదా.

త్రాసము — చిత్తరువునందు వ్రాసిన నున్మథునింగాంచి యయ్యింతి బెదరు మాపులతో దవ్వుగం బోవసాగెను.

శంక — తన చెలికత్తెలు పలుకుచుండఁ జిలుకలు పలుకచున్నవో యనియూ నిగ్గుటద్దముంగాంచి కలువతేడోయనియు నచ్చెలితలఁకుచుండె.

ఆర్తి — అబ్బాలకు నొడలంగల ముత్తైపుసరులు మన్మథజ్వరముచేఁ గ్రాగి పేలిపోవుచున్నవి.

కోపము — అగుమాగు మెక్కడికిఁ బోయెదవు. మేము రామ భటులమని యెఱుంగవో ! ఈపరుగు యమపురంబునకేజుమీ.

గర్వము — ఓకోరీ ! కొండలంజెందునటులఁ జెండితెచ్చిన మాకునీవొకఁడ వెదురే !

అవేగము — ఆరాక్షసభటుండు రామునికమరై కేలంగోలఁగీలించి కేలు వడఁక నందే విడిచెను.

శ్మథి — అంజనేయా ! యిక నాజన్మమునకు రామునొకసారి కన్నులు గాంచినంజాలు.

శ్లోతి— అల్లనాఁడు గోదావరీ పరిసరంబున మనమిరువురము నొకలేఁటి
కొడవతోఁజరికిన యాటలు నావృదయఁబున నాటకొని యండెనని
రాముని కెఱిగింపుము.

చాపము— అమ్మద్దులాడి, యమ్మనోనాయకుంగాంచి హారముల దిద్దుచుఁ
బోవుచు మరలుచుఁ జూచుచుఁజూపు మరలించుచుఁ బలుక గమకించుచు
మరల నూరకుండెను.

ఉగ్రత్వము— ఓరోరిర వణా ! జనకసుతను రామునకొసంగుము, అట్లుగా
నివో నీవును నీలకయ నమ్మహాత్ముని బాణాగ్రంబున శతాంశము
నకుం జాలవు.

అశపిత్థ— అరాజు గుణంబులనుడివి యారామామణి మేనం బులకలలుము
కొన “అబ్బా ! యీము త్రియంపుసరు లెత చల్లగానున్నవి” అని వాని
మరుగు పెట్టుచు.

శ్రవ— తన వరుని నామంబుఁ బరాకునంజేర్కొని తన నెచ్చెలి వినెగదా
యని యబ్బోటి మోమువంచె.

విషాదము— అప్పుబోడికి పువ్వులు మరుశరంబులు, చంద్ర కిరణములు
బాకలునైయుండె నికఁ నేమి చేయవచ్చును. భూవరునకు దయ
యందయించదాయెగదా.

మదము— అమ్మధువనంబునఁ గపివరులు మధుర మధుపానవ్యామత్తులై
తూలుచుఁ దేలుచు సోలుచు విఘ్న గతులఁ జెలంగం దొడంగిరి.

ఉత్సాహము— మరుత్సానుఁడు వచ్చి పోయినది మొద లాయమ రామ
లక్ష్మణులు లంక కెప్పుడరుదెంతురు ? రావణుం బరిమార్చుట యెప్పు
డు ? నామనః ప్రియుని యాననంబెప్పుడు విలోకించెదనని గడియలు
వెడలించుచుండెను.

మతి— ఔనాను. దాకరథి శరత్ త్వరూపమే కాకున్న నిట్లెట్లెడలం గాన్పిం
చుచే ? ఓసరమా ! యదియు నాకించుక భాగ్యమనియే తలంచెద.

విప్ర— అమిన్నకన్నియ శ్వశ్శుంబుననైనఁ బ్రియావలోకనంబు లభించు
నేమో యని నిద్రఁగోరి నేత్రకంజంబుల మూయుచుండెను.

మోహము—ఓ రళికశేఖరా ! ఆశరసిజారి మరుళరహతులచే ధరణికి నొరఁగి
మమ్మెల్లఁ బలుమారు వెతలం గుండించుచుండె.

జోధము— రాముని విజయవార్త వినునంతనే సీతకుం దొల్లిఁటి మాంద్యమును
గెంటి నవనవోద్భూతమగు తెలివి నెలవుకొనియె.

మృతి— ఇస్సిరో ! యీమె నేల నీవేణీభరంబు కుత్తుకకు హత్తించి
చుట్టిరాఁబెట్టి యొక్కపెట్టున బిగియలాగి యీ దొసగు టుగురులఁ
దొలఁగించక నిలుపనేల ?

మోదము— ఆహాహా ! మున్ను నే నొసర్చిన నోములు నేఁటికింబుండె నిట్టి
శమయంబు చేకూరునని తలంచనైతి. రాఘవేంద్రుండు గురవైరిం
దునిమెనఁట.

ఆలశ్యము— శ్మరవనోహరుడగు వరుం దలంచుచు నక్కురంగాక్షి సర
సం గల సరసిజాక్షులు తన్నుఁబిలువ నెగాదిగం జూచుంగాని మారు
మడువకుండె.

వితిర్కము— నాకిమ్మాడ్కి నుమ్మలికంబు గ్రమ్మకొన బ్రాణసఖులకుఁ
డెలఁపుదమన్న మనము వెనుకదీయును. తెలుపకున్న మరుఁడుకమ్మ
చ్చనంబట్టి సాఁగఁదీయును. ఏమిచేయఁగలదాన.

మృత్తి— అప్పువృబోడి నెవ్వగకానితో నెవ్వయెవ్వయో లీలావిశేషం
బులం దేలి పూఁబాన్పనకు నిడుర తమిని మేనుహత్తించెను.

అమాయ— అక్కటకటా ! గోపాలుఁడు అత్తపసి యిచ్చిన క్రొవ్విరి రుక్మి
ణికి నొసంగెనట. నన్నింత యనాదరించునే ?

ధ్యానము— అమ్మహామహుండగు రాఘవేంద్రుండు నాకన్నలకుఁగల నిష్ప
చ్చరంబెట్లు తీర్చును ? ఎప్పుడు నామనంబున కాశ్వాసంబు గలుగు ?
ఇది యెన్నఁడేని చేకూరునో !

భ్రమము— ఓ రసాలమా ! నావైదము గలిగెనేని సీత యేకాగ్ర నేతెంచెనో యానతిమ్ము.

విస్మయి— చెలులారా ! మన చెరికత్తెకు మార్గము బావేళించెను. కావున హితమనోహరుని నామంబు అకువైవ్రాసి యమ్మంత్రము నుడువ్రచు నీమె కైగేలికి రక్ష కట్టుకమా !

STYLE Etc.

వృత్తు లు.

వృత్తులు తరచనాశ్రయములుగాని శబ్దగతములుగావు. అవి కైశికి, ఆరభటి, సాత్వతి, భారతి, అను నాలుగువిధములు.

1 కైశికి—పృథువయి శృంగార, కరుణ రసములను దెలుపు అర్థ రచన.

ఇందు టవర్ణముతప్ప కకారము మొదలు మకారము దనుకనుండు వక్షరములు పూర్ణానుస్వార పూర్వకముగా గలవియు, దీర్ఘములులేని రేఫ నికారములును, సమాసము లేకపోవుటగాని కొలది సమాసము లుండుటగాని గలదియు, మనురపదములతో సంబంధము గలుగు నట్టివియు నగు మాధుర్యము గలిగియుండును.

ఉదా:— ఆ లతాంగులు మంద మందయానంబుల నందందు నింపుఁ గొలుప మెలంగుచు, లతాంతంబుల పువ్వులం గోరులం జిదుముచు, మంద హాసంబులు ముఖారవిందంబుల నంతురింప, చిలుక పలుకుల పలికించు మృదు తర వచనరచన విశేషంబుల నన్యోన్యంబు గరగించుచు, సంచరించు చుండిరి.

2 ఆరభటి— కవినమై, తీక్షణమై, రాద్ర, బీభత్సరసములను దెలుపు అర్థరచన.

ఇందు, వర్ణలలో నొకటి మూడవ యక్షరములతో రెండు నాల్గవ యక్షరములకు సంబంధమును, (i, e,) రక్షు, ద్విక్షు, శ్వచ్ఛు, ఉష్ణిత త్త్వాకృతి, ద్విష్ణు, ఉత్థా, ఉద్ధ, ఇత్యాదులు.) రేఫముతో క్రిందగాని మూడగాని రెండువోలులగాని యేదోయొక యక్షరమునకు సంబంధమును (i, e,) అర్ష, రుర్ష, ఆర్ష, ఇత్యాదులు, అక్షరములకు దనకు దనతో సంబంధమును. (i, e,) దిక్కరి, దిగ్గజ ఇత్యాదులు నకారములేని టర్గము దీర్ఘసమాసమును, కఠిన రచనయుగల ఓక్షోఘమును గలిగియుండును. ఉదాహరణము: —

మహోద్బుద్ధులు నఖండ ఖండన పాండిత్యంబున ఖడ్గబద్ధులేక కరి ఘటార్థులుంబుల కఠకఠ నఠకుచు పెక్కువగు నుక్కుర విక్రటిల్లు యోధయుధులు ధిక్కరించుచు నక్షీణశిక్షణ దక్షుండై కసా పటలం బులు బటపటఁ గొఱకుచు విస్తృతంబులగు నస్థిఘ్నాఘ్నంబులఁ బేటెత్త బాటింపక దూఱించుచు సుగ్రంబులగు రక్తపూరంబుల సుమగ్రంబుల జంఘావ బేఘ్నంబుగా దాటుచు సమరక్షోని నక్షీణ కాక్షేయ శిక్షావక్షత్వంబు వక్షిభయంకరంబు గావించె.

3 భారతి — కొంచెము ప్రాథమై హాస్య కాంతామృత రసములను దెలుపు నది. ఇందక్షరములు మిశ్రముగా నుండును.

ఉదా: — అమ్మనివరుండు సంసారం బసారంబు తలంచి సన్నన్త్రు శుర్వసంగుడై నదీ ప్రాంతంబులం గునుమిత ఫలితవనంబుల సారంగ పతంగా ములు తనకు సహచరులుగా నుటజాతరంబున నివసించి తపోనియమంబున నుండె.

4 సాశ్వతి — కొంచెము కోమలమై వీరభయానకరసములను దెలుపు నర్థ రచన. ఇచటఁ గూడ నక్షరములు మిశ్రములై యుండును.

ఉదా: — ఔరరా ! యెదురైన యోధవీరుల నతి భయాపాదయైన తన ధనుర్దండంబు నెక్కువెట్టి నిమంగంబుల నిఘసంచయంబు వెలువరించుట తెలియకుండ ధారాధరంబులారె బాణపరంపర లరులపైఁ గురియించె.

అర్థగాంభీర్యము పాకమనంబడును. అది రెండు విధములు 1 ద్రాక్షా పాకము, 2 నారికేళపాకము నని, వెలుపలను లోపలను స్ఫురించు చున్న రసము గలది ద్రాక్షాపాకము.

ఉదా:— వీనుల విందై యమృతపు
సోనలపొందై యనూన సుమచలదళినీ
గానము క్రందై యాస్వన
మానంద బ్రహ్మమైన నభిపతిపలికన్.

(వసుచరిత్ర.)

స్వప్నముగా బోధపడని గూఢమయిన రసము లోపల గలది నారికేళ పాకము.

ఉదా:— “ అద్భవాగ్ని బుధిమహోవచన కవ్యాహార మాహావచ ।
స్నిగ్ధమ్మాః కృతతాంగతః కలిరితి శ్రీనూక్తి విద్యాధరం ।
మిథోద్ధత్య మగాల్లయం హిమథి యా మిత్రం వదత్కిన్నర ।
వృద్ధీరాగ్రణి గెల్చుటుత్సవమునందయ్యెన్నభం బంతయున్.”

(అముక్తమాల్యద)

CHAPTER XXI.

Figures of Speech.

అలంకారములు.

శబ్దాలంకారములు.

అలంకారములు రెండు విధములు.

1. శబ్దాలంకారము, 2. అర్థాలంకారము.

శబ్దాలంకారములు, అర్థము విచారించక శబ్దము వినఁగనే చెప్పుట క్రిందిగా వినఁబడునవి. ఇందులో ననేక భేదములు గలవు.

చే కా ను పా) స ము .

రెండేసి యక్షరము లెడతెగక మరల మరల వచ్చుట.

ఉదా:— శ్రీకరకరణీయ దక్ష నీ నైపుణ్యాపుణ్యములు పా)కట కట కాధీశ్వరు లెన్న విపుల పులకాంకురములు మేన నుల్లసిలు.

వృ త్య ను పా) స ము .

ఒకటి రెండు మూడు మొదలగు నక్షరములు సంఖ్యావియోగము లేకుండఁ దిరిగి తిరిగి వచ్చుట.

ఉదా:— ఆమ్రోడ నయ్యించుబోడి మించిన యంచగముల బొంచి బొంచి యదలించుచు నందంబుగ మంద మంద గమనంబులఁ బొందికగా వయ్యరాశకచ మరాళ శ్రేష్ఠమును జీపట్టె.

“ అఖండ భూసుండల ప్రచండ రిపుప్రకాండవరకుండల మణిచుండిత శిరోవిఖండనాతి పండిత వేదండసుండానందనిభ భూకాండ కుండలీ కృత

కోదండ నిస్సరత్కండలి సమద్ధండ కాండ ప్రకాండ
ధర్మజరాజనూయము.

లాటానుప్రాసము .

తాత్పర్యభేదముతో వచ్చిన శబ్దములే మరల వచ్చుట.

ఉదా:— సత్య ధర్మచే నడచిన దిగము దిగము. భగవంతుని గుణములు
జేందిన కథ కథ. దయాదాక్షిణ్యాది గుణములు గుణములు. దీనులవై
జాపిన దయ దయ.

యమశము .

ఆర్థభేదముతో వచ్చిన శబ్దములే మరల వచ్చుట.

ఉదా:— వేడబంపు చెవులు విడి వాని వేడబంపుము. నీ విందు
నిడిచిన నాతని కన్నలకు విడుకలుగునే? ఇంపొందు మాటల బియ్య
పొందు గాంచుము.

ముక్తపదగ్రస్తము .

విడిచిన పదమే యవ్యవధానముగా మరల మరల వచ్చుట.

ఉదా:— వాని కీర్తి లోకమక్రమించు మించను మించు లేజంబు
జంబునదీ జంబులంబుంబోలు దమకాంతిచే నాతడు రంజిల్లు. జిల్లుల్వడ
జేయు మదనుని గర్వంబు రూపు రూపు మాపుకత్రియశంబుల నాతని శక్తి

అర్థా లంకారములు .

ఆర్థము ప్రధానముగా గలిగి కావ్యకోభాషేతువృత్తెన.

ఉపము .

ఒండు పదార్థములయందు వర్ణన వర్ణనములయందు మనోహరమగు
సామ్యమును స్పృష్టముగా జెప్పబడి యందెనేని యపమ యగును.

ఈ యలంకారమునకు—

1 ఉపమానము, 2 ఉపమేయము. 3 ఉపమావాచకము, 4 సాధారణ

ధర్మము; అని నాలుగవ యవములు కలవు.

① ఉదా:- రామని కీర్తి వెన్నెవరె డెల్లనైన లోకమున వ్యాపించి యున్నది.

ఒకదానితో నొకటి పోలికగల రెండు వస్తువులలో గొప్పదియగు నప్రస్తుతవస్తువు ఉపమానము. అది యందు వెన్నెల.

అది తెలిపుచేత గొప్పదియై, ప్రస్తుతము వర్ణించఁబడనిదియనై నున్నది కావున నుపమానము.

② ఉపమేయము—పోలికగల రెండు వస్తువులలో గొంచెము తక్కువయై ప్రస్తుతము వర్ణించఁబడఁచున్నది యుపమేయము. అది యందుఁ గీర్తయై యున్నది.

అది తెలిపుచే వెన్నెకంటెఁ దక్కువయైనదియై, ప్రస్తుతము వర్ణించఁబడఁచున్నదియను కావున నుపమేయము.

③ ఉపమావాచకము—ఉపమనుజెప్పుకల్బ ముపవాచకము. అది యందు “వలె”యైయున్నది,

అది కీర్తికిని వెన్నెఁకును సావ్యమును జెప్పుచున్నది కావున నుపమావాచకము. ఇట్లు పోలె, వంటి, తుల, ఉద్ది, ఈడు, శరి, జత, శమానము, తుల్యము, శదృశము, నిభము, సంకాశము, నీకాశము. విత్రము, బంధవు, చుట్టము, మొదలగునవియు నుపవాచకములే.

సాధారణధర్మము—ఉపమ నోప మేయములు రెంటియందుఁ గలిగినది (దేనిచేత రెండు వస్తువులకు సావ్యము గల్గినో యది) సాధారణధర్మము.

అది యందుఁ దెలుపు, లోకమున వ్యాపించుటయను రెండధర్మములై యున్నవి.

అవి యుపమేయవగు కీర్తియందును, నుపమానమగు వెన్నెయందును గలిగియుండుటచే శమానధర్మమని చెప్పఁబడెను.

ఇట్లు నాలుగుగు గలిగియున్నది] పూర్ణోపమమునుబడును. వీనిలో నొకటిగాని, రెండుగాని, మూడుగాని లోపించినది లుప్తోపమ. నాల్గులు లోపించినచో నలంకారమే యుండదు. ఇట్టి లుప్తోపమలో లోపించినవి తోచుచుండును.

ఉదా—1. వానిమోము చంద్ర సుందరమై యున్నది.

ఇచటఁ జంద్రః డుపమానము, మోముపమేయము, సుందరత్వము సాధారణ ధర్మము నున్నవి. ఉపమా వాచకములేదు. కావున నిది వాచక లుప్త.

2. పద్మముఖుడు.

ఇచట నుపమానమగు పద్మము, ఉపమేయమగు ముఖమునలవు. ఉపమా వాచకము. సాధారణధర్మమును లోపించినవి. కావున ధర్మవాచక లుప్త.

3. అతఁడు చంద్రునివలె నుండెను.

అతఁడు, ఉపమేయము, చంద్రుఁడుపమానము, వలె యుపమానాచక మును జెప్పఁబడినవి. సాధారణధర్మమగు నాప్లవకరత్వము జెప్పఁబడలేదు. కావున ధర్మలుప్త. ఇట్లు తక్కినవి యూహ్యములు.

Exercises,

1. ఈతఁ డర్కసమ తేజుఁడు.

2. పూవులతోఁగూడిన నారకు వాసన గలిగినట్లు సజ్జలులతోడ సావాసించు మూర్ఖునకు మంచిగుణము గలుగుట సహజము.

3. సంగ్రామంబున నాతఁడు రాఘవు నంతటివాఁడు.

4. ఈరాజు మేఘమునకుం బ్రతివచ్చును.

5. ఈతనికిఁ దేజంబున నీదగువారు లేరు.
6. శత్రువులచాలిట నాతండు యమునివలెనుండు.
7. భీము డనాతబలుండై యంతకాలాంతకుండునుంబోలె మల్లచఱచె.
8. రత్నముల బోలు గుణములచే నొప్పుచున్న యాసముద్రినిం జూచితివా?
9. రాముఁడు మేరుధీరుండై యలరారె.
10. అంత దొక్క పురుషసింహుండు నియమింప వారును మఱి యిరువురును బ్రాహ్మణగృహంబుల భిక్షమడిగి తెచ్చుకొనిరి.
11. ఓకారా ! యీతండు రతికాంతుం బరిహసించుచుండె.

 ఇందలి యుపమాలంకారభేదములను వాని నామములతోఁ గనుంగొని వ్రాయుడు.

అనన్వయాలంకారము.

ఉపమానము నుపమేయము నొక్కటియేయైన యెడల ననన్వయాలంకారము.

ఉదా — దాశ్యత్వంబునఁ గర్ణుఁ బోలువాడు కర్ణుడే, “ఆతని జతం డె సాటి, చతురబ్ధిపరీతమహీశలంబునన్” విజయవిలాసము.

ఉపమేయోపమ.

ఉపమానోపమేయములు రెండును ఒకదాని కొకటి యుపమానములైనయెడల నుపమేయోపమ.

ఉదా — రామునికి సముద్రిఁడే సాటి, సముద్రినికి రాముఁడే సాటి.

ప్రతీపాలంకారము.

ఉపమాన ముపమేయముగాను, ఉపమేయ ముపమానముగాను జేర్చుట ప్రతీపాలంకారము.

ఉదా — ఓరాజా ! కల్పవృక్షము నినుబోలియుండె.

రూపకాలంకారము.

ఉపమానధర్మ ముపమేయమందు గంగువలెఁ బూసి యుపమేయమును
నుపమానరూపమును బొందించుట రూపకాలంకారము.

ఉదా— ముఖమును పద్మముంజూచి యాశ్రిత మరాళము లానం
దించుచున్నది.

ఉల్లేఖాలంకారము.

ఒకవస్తువును బలువురు వారి కనుకూలించునట్లుగా బలుదెలుఁగులఁ
జెప్పుట యల్లేఖాలంకారము.

ఉదా— రాముని యాచక్షులు కల్పకృత్తుమగాను, శత్రురాజులు
యమునిఁగాను, పౌరులు తండ్రిగాను దలఁచెదరు.

భ్రాంతిమదలంకారము.

ఇతర వస్తువులయొక్క ధర్మము సంబంధించుటచే నొకవస్తువును
మఱియొక వస్తువుగా భ్రమ జెందుట భ్రాంతిమదలంకారము.

ఉదా— నల్లనగు రాముని దేహచ్ఛాయ జూచి మేఘమును నూహచే
వాతకములు సంతసించుచుండెను.

అపహ్నవాలంకారము.

ప్రస్తుత వస్తువును గడతాది శబ్దములచేఁ గాని యిదియని కాదని
నిషేధించుటచేఁ గాని, కప్పి మఱియొక వస్తువు నారోపించుట అపహ్న
వాలంకారము,

ఉదా— ఈయది వక్త్రమివంబున భువికిదిగిన చందురుండే.

ఇచట మిషశబ్దముచే ముఖమునుగప్పి చంద్రుఁడారోపించబడెను.

ఉదా— ఇది యింతిగాదు, చదురుగుణములేని మెఱుపు.

ఇచట ఇంతికాదని నిషేధించి మెఱుపారోపింపఁ బడినది.

ఉత్పేక్షాలంకారము.

అప్రిస్తుత వస్తువుయొక్క గుణము, క్రియమొదలగు వాని సంబంధముచేఁ బ్రస్తుతవస్తువును సప్రస్తుతముగా నెంచుట యుత్పేక్షాలంకారము.

ఈ యలంకారమునకు ధగ్గము, అప్రిసిద్ధము. ఉపమానమందుఁ బ్రసిద్ధము. దీనింబట్టియే ఈలంకారములకును భేదము. ఇది వాచ్యమని గమ్యమని రెండు తెఱఱగులనుండును.

తలంచెద, ఎంచెద, కత్యము, ఆదియో, అనునట్లుఁ ఇత్యాదులు ఉత్పేక్షావాచకములు. ఇవి గలిగియున్నయెడల వాచ్యోత్పేక్ష లేనయెడల గమ్యోత్పేక్ష.

ఉదా—అనాటివెన్నెల రామాకళ్యాణమహోత్సవ దర్శన సుఖాశంబగు జనుల యానందక్షీరసాగరమో యనునట్లు విలసిల్లె.

ఇచట “అనందక్షీరసాగరము” తెల్లనై లోకమందు వ్యాపించుట యప్రిసిద్ధము. కావున నుత్పేక్షాలంకారము.

ఇచట “క్షీరసాగరమో” అనుచో, “ఓ” అనునది యుత్పేక్షావాచకము. కావున వాచ్యోత్పేక్ష.

ఉదా—అయ్యవసరంబున యవజనహరిణంబుల వేటాడ కంబరాంతకుండు మంజులపంజరంబునఁ బెట్టి తెచ్చు కాంచనమయ మాయామరంగియోయన నుభద్రా భద్రదేభగవన వణివికార కిరీకారు ధయోజచ్చె.

ఇచట మన్మథుండు మరంగమును దీసికొనివచ్చుట యప్రిసిద్ధముగావున నుత్పేక్షాలంకారము.

“మరంగియో” అనుచో, “ఓ” అనునది యుత్పేక్షావాచకము.

ఉదా—రాముండు వనంబునకేగుచోఁ దద్రీధనమద్భుత ధూర్జపరంపరలు, అతనితో నేగు పారజనమనంబులు.

ఇచట “మనములు” రామునితో నేగుట యప్రసిద్ధముగావున నను త్రేక్షు. “మనములేమో” అను నుత్రేక్షావాచకములేనందున నిది గమ్యా త్రేక్షు.

ఉ దాహరణము.

- 1 భూదేవి ధరించిన పముగ్రు నెడు యొడ్డాంబురనుండు రత్నపు మొల కయన్నట్లు రత్న గోపురంబులనొప్పు ద్వారకవిలసిల్లె.
- 2 పొగ్గిక్కను నితి లలాటంబున నొప్పుచున్న సింహారపు తిలకంబున నూహ్యండుదయించె.
- 3 అమ్మమా కురంగము రామునికడ కేగి చొరరామా । తొల్లినీచే నిడుమల బడియు మరల గడ్డినినవచ్చితని చెప్పుచున్నదియోయర దృశాంకుర ముల మేయసాగె.
- 4 అట్టివగ్గాకాలంబునఁ దొలితొలివానచేఁ బుడమినుండి యావిరి యొడ వేడిమిబోవ నిట్టూర్పు పావలన నెగనె.
- 5 అకాశమను నేనుఁగును నూహ్యుడను మానిటీడస్తాద్రివై వలల వైచిన వెతఁగుడిచి క్రక్కిన రక్తమో యనునట్లు సాంధ్యరాగ మొలసె.
- 6 సముద్రుండు తన్ను మధిపఁడఁగు మందరముపైఁ గోపముచే వీచి బాహువుల నడంచదొడంగెను.
- 7 అపుడు ముకుళించుచున్న కలువపాదం జూచి నవ్వుచున్నదోయనఁ బద్మిని వికసించె.
- 8 ఆరాముని కళ్యాణోత్సవము జూచుటకు గగనలక్ష్మి కోటాన కోటా లుకన్నులం దాల్చెనోయన రిక్కలు పెక్కు పిక్కటిల్లె.
- 9 ఆరేయిఁ జీకటులెల్ల వేళల భవిష్య ద్రావణ కాంతాదుఃఖ పుంజంబు లునా గ్రమ్ముకొనియె.

- 10 దశరథుడట్లు కైక మాటలకు లోనై చింతించుచుండ నిట్టియధర్మము నవలోకింప సమర్థుండుగాక తద్వంశంబునకుం గూటస్థుండగు సహస్ర కరుం డస్త్రాది చాటునకుం జనె,
- 11 అప్పురిగోపురములు స్వర్గంబునంగల దేవగృహంబులు మనతోఁ దుల్యంబులగునా యని చూడ నగ్రులు సాచెనో యన మిన్నంటి శిఖరంబులతో నొప్పుచుండెను.
- 12 ఆరాజు కీర్తియనెడు స్వర్వాహిని నాగలోకంబునకుం జని యందిరకట మగుటచే నెలువ నెలవలవడమి మరలివచ్చుచోఁ బొడమిన నీటి బుడ గలో యన నప్పురి సౌధంబులుల్లసిల్లె.
- 13 అశ్వేథ సహస్రభానుండు తన కిరణ హస్తంబుల నప్పురి మేడలపైఁ గలుగు రతనంబుల నపహరించు తలంఁగననో యన జాలాంతరాళంబుల్లోనికిం జొనిపె.
- 14 రిక్కలను దూటులనొప్పు నింగి జల్లిడనుండి జారుపిండి యనునట్లు వే న్నైల నలుదెసల నలముకొనియె.

అతిశయోక్తి.

ఉపమేయమును గప్పివేసి, ఉపమానమును మాత్రము కవి ప్రార్థోక్తిమూలముగాఁ జెప్పబడిన అతిశయోక్తి యగును. ఇది యైదువిధములు.

- 1 గుంబంధమందు అసంబంధము. ఉదా:— ఆ రాజు దానాతీశయము విని కల్పవృక్షముల గానమడఁగెను.
- 2 అసంబంధమందు గుంబంధము. ఉదా— ఓ రాజా ! మలయపర్వతముపై నాగకన్యకలు నీ కీర్తిని బాడఁగా నది విను వేడ్క తన గుఱ్ఱుచుగు లేడి నడువమింజేసి పయ్యెరలు మెల్లఁగా వీడుచున్నవి.

- 3 భేదమందు అభేదము. ఉదా — మంచి గంధపు చిగురు కర్ణభూషణ మగుచున్నది. నీ చే జిగురు కర్ణమై యగుచున్నది. కావున నిదియే చాచి దీనికిని గల భేదము.
- 4 అభేదమందు భేదము. ఉదా — సకలంగ నూదరంబగు నీతని రూపము నలువ సృజించినదిగాక సౌందర్యవిధియగు మరు సృష్టిగావచ్చును.
- 5 కార్యకారణ వ్యత్యయము. ఉదా — ఎదిరిపోయినవై ధరం దొరంగిన వై నీశరంబు వాని శిరంబుం దుగ్రించె.

స మా సో క్తి .

ప్రకృతి వస్తువుయొక్క విశేషణ సామ్యముచే నప్రకృతవస్తువు గమ్య మానమైనచో సమాసోక్తి.

ఉదా—ఓ రాజా! నీ శత్రుభార్య లడవులం బరచుచుండఁ దీవల క్తో బొంపలుకలచేఁ బిలచి మాపండ్లు భుజిపుడని వారి పాదములపై నొరంగు చున్నవి.

ఇచటఁ దీగలయొక్క విశేషణముచే నతిసుల సత్కరించు స్త్రీయ దోచుచున్నారు.

స్వభావోక్తి.

వినువారి కింపుగా నున్నవస్తువు నున్నట్లుగా వర్ణించుట స్వభావోక్తి.

ఉదా—ఆ నెలయేలు లుభయకూలంబులకుండు చెట్టు విరిజల్లు లువై జెట్టులుగట్ట వాని తావులకుం దావులై తేటనీటి తేటలతో నింపు నింపు మధుర ధ్వనులతోఁ బ్రవహించుచున్నవి.

వి రో ధా భా స ము .

విరోధమున్నట్లు గాన్పించి విరోధము లేకుంట విరోధాభాసము.

ఉదా— మిత్రతేజో హరియయ్య నారాజమిత్ర తేజోహరియయ్య.

ఇచట మిత్రతేజోహారియైనవాఁడమిత్రతేజోహారియగుట విరోధము
జన్మించినది. మిత్రతేజోహారియనఁగా = మాత్రము యొక్కవలెఁ దేజస్సుచే
మనోహరుడైన వాఁడనియు, అమిత్రతేజోహారియనఁగా = శత్రువుల
తేజస్సును హరించువాఁడనియు నీ యర్థముఁ జెప్పుటవలన విరోధము
పోయినది. గావున విరోధాభాసము.

విభావనాలంకారము.

కారణములేని కార్యము కలిగినచో విభావనాలంకారము.

ఉదా — రాజా! నీకీర్తన చంద్రిడు లేని వెన్నెలలై వెలుగు
చున్నవి.

విశేషాక్తి.

కారణముండియుఁ గార్యము కలుగకుండుట విశేషాక్తి.

ఉదా — రాజా! నీ బాణవన్న మెల్లెడలఁ గురిసియు శత్రుభార్యల
యానంద సస్యములు వృద్ధిగొందుటలేదు.

దృష్టాంతాలంకారము.

సమాన ధర్మము లేదు వాక్యములలో నుపమానోపమేయ భావముచేఁ
జెప్పఁబడిన నది దృష్టాంతాలంకారము.

ఉదా — యుద్ధరంగమున మదోద్ధతులగు శత్రువుల మదమడంచినవాఁ
డీవృషకుంజయందు. పటు బలసమేతులై దేవేంద్రాదులు సరకునేమి
దితిసుతుల నతులబలముచే నిర్మూలించినవాఁడు రాముఁడు.

విషమాలంకారము.

కార్యవిరుద్ధమగు కార్యము గల్గినను ననర్థము గలిగినను విరుపము
లగు వానికి సంఘటన గలిగినను విషమాలంకారము. ఇది ముత్యముగలది.

ఉదా — విషధారవలె నల్లనగు నీకత్తివలన గంగాప్రవాహమువలె
జెల్లనగు కీర్తిగలిగె.

ఇది విరుద్ధకార్య విషమాలంకారము.

ఉదా- ఎలుక యొక వెదురుకెళ్ళ పాముపెట్టెలోఁ దాను దినుఁ టకుఁ దగిన భక్ష్యమున్నదని యదికొఱకఁగా భక్ష్యము లేకపోవుటయే గాక దానిలోఁగల పామెలుకను దినెను.

ఇది యనగ్రవిషమాలంకారము.

ఉదా- ఆకటకటా ! రత్నమయరాజ పీఠాధిస్థాతలగు నీశత్కుః రాజులెక్కడ ? కటకపాషణ సకలతంబులగు పర్వత నివాసము లెక్కడ ?

ఇది విరూప ఘటన విషమాలంకారము.

నిదర్శనాలంకారము.

సంభవించని ధర్మము గలుగునట్లుగాఁ జెప్పుటవలన స్వయం మనః కూలింపఁ యుపమానోపమేయముల కెచట పారిక తోఁచుచుండునో యచట నిదర్శనాలంకారము.

ఉదా — ఈ రాజు మేని సిరి మరుని సౌందర్యక్షిప్తినిఁ జెంది పొందు మీలుచున్నది.

ఇచట రాజు మేనికి మన్మథుని సౌందర్యము సంభవించదు గావున మన్మథుని సౌందర్యమువంటి సౌందర్యమని యుపమానముతోఁచు చున్నది. కావున నిదర్శనాలంకారము.

శ్లేషము.

ప్రక్కతా ప్రకృతిములకు శబ్దమాత్రసామ్యము కలిగి రెండు పక్షములయందు రెండర్థముల నిచ్చునది శ్లేషాలంకారము.

ఉదా — ఉచ్చతరులచే నొప్పుమీరుచు మంజు లతలచే మించు కొమ్మల కాకరంబగు నప్పురం బారామంబు కడిందినొప్పుమీలు.

ఇచట సమాన ధర్మములేకన్నను నగరముకును నారామ మనకును మచ్చురులచే నొప్పుమీఱుచు నిత్యాదిశబ్దములు రెండు పక్షములయందు సమానముగా నుండుటవలన శ్లేషాలంకారము.

ఉచ్చతరులచేన్ = మిక్కిలి యన్నతు లైన వారిచే = పురపరము పొడవగు చెట్లచే = ఆరామపరము. మంజు లతలచే = మృదు లత్వముచే మించు = ఒప్పుచున్న, కొమ్మలకు = స్త్రీలకు, అని పురపరము. మంజులత లచే = మృదువగు తీగలచే. మించు = ఒప్పుచున్న, కొమ్మలకు = వృక్షకాఢి లకు అని యారామపరము.

అర్థాంతరన్యాసము.

ఒకానొకవస్తువును ముందుగఁజెప్పి దానిని సవర్ధించుటకై వఱి యొక యర్థము జెప్పుట అర్థాంతరన్యాసము.

ఉదా- వెలలేని రతనములచే నొప్పుచున్న యాహివవంతాని స్థలమందు శోభ వహించెయలేదు. ఒక దోషము వెక్కు గుణమలయందు మునిగి పోవుచున్నది.

కారణమాలాలంకారము.

క్రమముగా నొకదానినొకటి కారణములుగాఁగొన్ని సంగతులను వర్ణించుట కారణమాలాలంకారము.

ఉదా— శివపూజవలన నైశ్వర్యము, విశ్వర్యముచే సాధుపూజ, సాధు పూజవలనఁ బుణ్యము, పుణ్యముచే నుత్తమ లోకా వాప్తియుఁ గలుగును.

ఉదా— నరకము పాపమువలనను, పాపము దారిద్ర్యము వలనను, దారిద్ర్యము దానహీనతవలనను, సుభంజించును. కాబట్టి దానపరుడవు కమ్ము.

సారాలంకారము

పూర్వ పూర్వమునకంటె సుత్తకోత్తర మధికముగా వర్ణించుట
సారాలంకారము.

ఉదా — తేనె తీయిది, అమృతము, దానికంటెఁ దియ్యిది, కవి
వాక్యము అమృతముకంటెను తియ్యినైనది.

CHAPTER XXII.

క వి స మ య ము లు .

—(0)—

కవులు, గ్రంథములయందు వర్ణనము నేయునపుడు కొన్ని వస్తువులను కొన్ని గుణములను నియమితముగా, పూర్వుల ననుసరించి వర్ణించుచుదురు.

అకాశము, పాపము, అపకీర్తి, వీనిని నల్లగను, కీర్తి, నవ్వు, ఇది తెల్లగను, కోపము, రాగము, ఎఱ్ఱగను; పద్మములు, గలువలు, మొదలగునవి నదులయందును, సముద్రములయందును, హంసలు మొదలగు పక్షులు నీరున్నచోట నెల్ల నుండునట్లును, చకోరములు, వెన్నెలఁ గ్రావుననియు, హంసలు వర్షాకాలమున మానససరస్సునకుఁ బోవుననియు, ఆశోకము స్త్రీల కాలితాపున బుప్పించుననియు. పొగడచెట్టు స్త్రీల గండూష (పుక్కిలింత) సవముదేఁబుప్పించుననియు, పిన్నవయస్సువారి యవయవముల హారము లుండునట్లును, వియోగమునందలి తాపముచే మనస్సు విడిపోవుననియు, తుమ్మెదపచ్చిమన్మథునకు నారిగను, పూవులు మన్మథునకు ధనుర్బాణములుగను, మన్మథ బాణములచేతను, స్త్రీల కటాక్షముల చేతను, యువజనుల మనము బ్రద్దలగుచుననియు, పగలు పద్మములును, రాత్రి కలువలును, వికసించుననియును, శుక్లపక్షమందు వెన్నెలయు, మేఘ ముఱుముచుండిన నెమిళ్ళాడుననియు, ఆశోక వృక్షమునకు ఫలములు లేవనియు, వసంతర్తువులో జాజి యుండననియు, మంచిగంధపుచెట్లకుఁ పండ్లు లేవనియు, ఇత్యాది కవి సమయములు మహాకవుల ప్రబంధములనుండి తెలియఁ దగును.

సమయమనఁగా సంప్రదాయము, అవి లేనివి కూర్చుట. ఉన్నవికూర్చుండుట, నియమమును బురస్కరించుటయనని మూఁడువిధములు.

లేనివికూర్చుట ఎట్లనఁగా ?

ప్రతి పర్వతమందును రత్నము లుండుననియు, ప్రతి జలాశయమందును హంసలు మొదలగు పక్షులుండుననియు, అకాశగంగయందు నీటియోనుఁగులు

మొదలగు జంతవు లుండఁననియు, నడులలోఁ గూడఁ బద్మము లుండఁ ననియు, చీకటి పిడికిలితోఁ జెట్టుకొనఁదగుటయు, నూదులతో భేదింపఁబడఁ టయు, కీర్తి పుణ్యము మొదలగు వానియందు తెల్లదనమును, అఁకీర్తి పాపము మొదలగు వానియందు, నల్లదనము ప్రతాపమునందు రక్తత్వము, ఉష్ణత్వము, క్రోధ, రాగములయందు, ఎఱ్ఱదనమును, నశోరములకు వెన్నెల త్రావు టయు, నాచునీరున్న చోట నెల్ల నుండఁజట్లును ఆకాలమందఁ గూడ స్త్రీల కాతాపుచే నశోకమును వారి గఁదూహనములచే వకుళమును, బూచు ననియు, స్త్రీలకు వళిత్రయము (మాడుమడతలు) నూగారును, లేకున్నను వర్జించుట.

ఉన్నవి కూర్చకుండుట ఎట్లనఁగా ?

వసుంతఋతువులో మాలతీపుష్పములును, గంధపుచెట్టలకుఁ బువ్వులు, పండ్లును, కామినీదంతముఁ యందను, మల్లెమొగ్గలయందును, రక్తత్వము, స్త్రీలకు క్యామత్వమును స్తవపతనము, మరియు లజ్జాకరమరు నంశమును, ఉండినను వర్జింపరాదు.

నియమ పురస్కారము ఎట్లనిన ?

భూర్జకృతులు, హిమవత్పర్వతమందే యుండఁననియు, గంధపుచెట్టు మలయు పర్వతమందే యుండఁననియు, హేమంత శిశిర ఋతువులలోఁ దప్ప నన్ని ఋతువులలోఁ బద్మము లుండఁననియు, పువ్వులు, నీడు, గొడుగులు, కస్తూరులు; జండాలు, చామరములు, హంసలు. మక్తా హారము, కొంగలు, భస్మము, ఇవి సామాన్యముగా తెల్లఁగను, కొండలు, చెట్లు, లేలు మొదలగునవి, వేళుములు, సముద్రము, భిల్లులు, రాక్షసులు, ధూపము, బరద, కేశములు, ఇవి సామాన్యముగ నల్లఁగను, గైరికాది భాతువులు, మాణిక్యములు, జపాపుష్పము, రత్నములు, నూర్యఁడు, పద్మములు, చిగుళ్ళు, మంకన, దాడిమ, నఖతంతములు, మొదలగునవి.

సామ్యముగ ఎఱ్ఱగను, సస్యము, కప్పలు, వల్లములు, పరాగము, ఇది
సామ్యముగ పచ్చగను, నెమిళ్ళ పొడి వన్నాకాలమందే యుండువనియు,
తొకిలధ్వని వసంతమందే యుండు ననియు, కమలాసంపదలు, నాగపర్వ
ములు, కృష్ణచారిద్వజములుగను, బుగరు, పరాగము, కుంకుమపువ్వు
మొవలగునవి పీతలోహితములుగను, చంద్రుని యందు చెవులపిల్లి, లేడియు
నున్నట్లును, మర్మగుని జుడా యందు మకర పానములు నున్నట్లును, దాన
వులు, అనుములు, దైత్యులు వీరికి వికృతమును, చిరకాలమును శివుని శిరం
ము నందలి చంద్రుడు బాలచంద్రుడుగను, చురుక్కున వర్ణింపవలయు శిరము
మొరలు పానమునఱుకును, దేవతల వర్ణింపవలయు పానాని శిరఃపర్వతము
లోకములు మూడనియు, ఏడనియు, పదునాల్గునియు, స్థలమందలి జీవము
లన్నియు, జలమందును నున్నట్లును, యుద్ధములోఁ జచ్చినవారు నూర్చుని
బ్రధులుచేసుకొని పోవుదురనియు జగత్తులపృష్టికి మొరట మహత్వమును,
తుదను, సూక్ష్మత్వమును, కొండలు మొవలగునవి ధ్వనిచే బ్రధుగుననియు,
ఆకాశము నూలు ధరస్సుల పెట్టు దూరముగఁబై గా నున్నట్లులును, శివుఁడు
ఆయాముపాఘులనుంబట్టి, వృషవాహనుఁడు, వృషాకుఁడు, వృషధ్వజుఁ
డనియు, శూలి యనియే కాని సుర్పియనరాదనియు, ఇందుమాళియేగాని
గంగామాళి కాడనియు, చంద్రుఁడు—శశియనియేకాని హరిణి యనఁ గూడఁ
దనియు వర్ణింపవలయును.

చంద్రుఁడు, ఇంద్రుని గుఱ్ఱము, కల్పరృక్షము, హిమవంతుఁడు,
మంచు, నవ్వు, తామరతూళ్ళు, ఆకాశగంగ, ఏనుగు దంతములు, అగ్రకము,
ఇసుక, అమృతము, శివుఁడు, పరశురాముఁడు, నాగముఁడు, బలరాముఁడు,
శేషుఁడు, ఇంద్రుఁడు, విరావతము, సింహము, సౌధము, శరన్నేనుము,
సూర్యకాంతము, చంద్రకాంతము, పాముసార, లొద్దుగ, గుణములు, కైరవ
ములు, శర్కర, ఇవి తెల్లనివి.

కృష్ణుఁడు, చంద్రుని కళంకము, వ్యాసుఁడు, కీరముఁడు, అర్జు
నుఁడు, శని, ద్రౌపతి, కాళి, రాకపట్ట, విమారజము, విషము, ఆకాశము

అమావాస్య, శస్త్రములు, అగురు, పాపము, చీకటిరాత్రులు, శృంగార
రసము, అద్భుతరసము, మదము, తాపింఛము, రాహువు, బలరాముని
శస్త్రము, యముడు, రతునుస్సులు, కాటుకపిట్టమెడ, నెమలిమెడ, కృత్య
చాయ, (నీడ) ఏనుగు, అంగారము, ఖలుని అంతఃకరణము, ఇవి నల్లనివి.

క్షుద్రధర్మము, త్రేత రాద్రరసము, చకోరములయు కోయిలలయు,
పారావశములయు కన్నలు, కోతిమఖము, తేజస్సు, పద్మము, అస్తమయము,
అంగారకగ్రహము, కుకువము, లెతుకుడు, జివ్వ, ఇంద్రగోపము
ఖడ్వోతిము, విద్యుత్తు, కుంజర బిందువులు, ఇవి యెఱ్ఱనివి.

దీపము, జీవము, ఇంద్రుడు, గరుత్మంతుడు, ఈశ్వర నేత్రము,
జడలు, బ్రహ్మ, వీరరసము, బంగారు, కోతి, ద్వాపరము, గోరోచనము,
కింజల్కములు, చక్రివాకి మొదలగునవి, హరిదళము, మణికిల, ఇవి
పచ్చనివి.

ధూళి, లూత, (సాలెపురుగు) కరభము, గృహగోధిక, కపోతము,
మామకము, దుర్గ, కాకకంఠము, ఖరాదులు, మొదలగునవి, ధూసురవర్ణము,
మూర్ఖునిగుఱ్ఱములు, బుధుడు, మకరతాడులు, హరిద్వర్ణములు. రెండు
రు పల స్న పుడను, ప్రసిద్ధికానియపుడను, నీయమము చెప్పబడినది.
విగిలినవి ఏయెట్లుండనో అవి అట్లే వర్ణింపవలయును.

CHAPTER XXIII.

ఉపమానోపమేయములు.

కావ్య కల్పనయందు భావప్రకటనార్థమునకును, కావ్య శోభకును, ఒక వస్తువును మఱియొక వస్తువుతోఁ బోల్చుచుఁడుట సంప్రదాయముగా నున్నది.

సమ స్తాలంకారమనకు నుపమ పూర్ణాదిగా నున్నది. దానినుండియే సమస్తాలంకారములును బుట్టినవి.

బాలకు యపమానోపమేయ వస్తువును దెలిసికొని ప్రయోగింపవలెను.

ఉపమాలంకారముల యందుఁ గలిదా సర్వతీయుఁడు. అసర్వజ్ఞుఁడు పార్వతీపరమేశ్వరుల కుపమానముగా వాగ్ధర్మములం జెప్పెను. ఇది సంచూతోపమ. ఇది సమస్త కాస్త్ర శోధోనకును నిలుచును.

ప్రాచీన కవులు వాఁడిన కొన్ని యపమానోపమేయముల నుదాహరించుచుంటిమి.

ఉపమేయము- అనఁగా ప్రకృతము వర్ణించు వస్తువు.

ఉపమానము- అనఁగా ప్రకృతమైన వస్తువు. (e, i.) దేవతతోఁ ప్రస్తుత వస్తువును బోల్చెదమో యది యపమాన వస్తువు.

ప్రాచీన కవులేర్పరచిన సంకేతములను కవిశవయములందరు. అవి యెట్లనఁ—

ఉదా— కీర్తి = తెలుపు, అపకీర్తి = నలుపు మొదలైనవి.

ఇట్లు ప్రసిద్ధములైన యపమానవస్తువులను స్వీకరించవలెను. గాని యప్రసిద్ధములను స్వీకరించరాదు. కీర్తినివర్ణించునపుడు హంతో సామ్యము చెప్పవలెను గాని కొంగతోఁ జెప్పఁగూడదు. అట్లు కొంగతోఁ జెప్పిన యెడల వీచోపమ దోషము పట్టును.

అవయవములు.

ఉపమేయములు.

ఉపమానములు.

1 కీర్తి-

చంద్రుడు, వెన్నెల, హాస, నురుగు, మువ్వలు,
వెండి, రజతాద్రీ, హిమవత్స్వతము, మంచు, శివుడు
అమృతము, శంఖము, కల్పవృక్షము, కాయధేనువు.
ఉత్పైశ్చశ్రవము, విరావతము, సింగము, ఏనుగుదం
తము, పాలు, మంచినందము, నారదుడు. కరస్వతి,
గంగ, బలభద్రుడు, రెల్లుపూవు, నక్షత్రములు,
వజ్రము, కర్పూరము.

2 ప్రతాపము — నూర్యుడు, అగ్ని, పద్మరాగము, కురునిదము,

3 మగవాని వక్షము- తలుపు

4 ముగురులు — ఇంద్రనీలములు, తుమ్మెదలు, చీకటి, నాచు, నీల
మేఘము.

5 కొప్పు — వింజామర, నెమిరిపింఛము.

6 జట — నల్లత్రాచు.

7 ముఖము — చంద్రుడు, పద్మము.

8 నుదురు — ఆర్థచంద్రుడు.

9 కనుబొమలు — విండ్లు.

10 నేత్రములు — తామరరేకులు, లేడికన్నులు, తుమ్మెద, కలువ,
చేపలు.

11 చూపు — బాణము.

12 నాసికము — తిలపుష్పము, సువెంగపుష్పము, కొర్రు.

13 అధరము — దొండపాడు, మంకెనపూవు, అమృతము, పద్మరాగ
మణి, పంచదార, లేనె, చెఱుకు, మామిడి చిగురు,
పగడము.

- 14 గడ్డలు — మట్టిపండు.
- 15 కర్ణములు — శ్రీకారములు, నవసంఖ్య, చక్కిలములు.
- 16 చెక్కిళ్ళు — అద్దములు, కర్పూరము, చంద్రశకలము.
- 17 పల్కలు — కోకిలవాక్కులు, చిలుకవాక్కులు, చక్కెర, తేనె
కర్పూరము, అమృతము, మామిడిపండు, చెఱకు.
- 18 దంతములు — మొల్లులు, ముత్యములు, దాడిమిబీజములు, వజ్రిత్ర
ముక్కలు, నక్షత్రములు, ముత్యములు.
- 19 గళము — శంఖము, పోకకుత్తుక.
- 20 వళులు — తరంగములు, నిచ్చెరమెట్లు, మేడమెట్లు, ఇనుక
తరంగములు.
- 21 నాభి — పొన్నపున్నము, నూడి, మడుగు, నూలు; చక్రము
- 22 నూగారు — తుమ్మెదల చాలు, చీమలబాగు, సలాకు, కత్తి, నల్ల
త్రాచి, ఇంద్రనీలమణిల పసుస, ధూచుము, మబ్బు
- 23 భుజములు — తామరతూండ్లు, పూవులదండలు, తీగెలు.
- 24 పురుషభుజములు — ఏనుగు తొండములు, పాములు, కాడి.
- 25 కరములు — పద్మము, చిగురు.
- 26 శ్రోణు — పద్మపు రేకులు, చిగుళ్ళు, పెసరకాయలు, పగడపు
తీగెలు.
- 27 నఖములు — నక్షత్రములు, ముత్యములు, పద్మపు పలుకులు, మొగలి
రేకులు.
- 28 నడుము — ఆకసుము, సింహము, పిడికిలి, పేదతనము, ఏనుగు
రేకుండుట.
- 29 పిరుదులు — భూమి, ఇనుకతిన్నెలు, బండి చక్రములు.
- 30 తొడలు — ఏనుగు తొండములు, అరటికంటములు.

- 31 పిక్కలు — మోగలు, కాహళములు, వరిపొట్టలు అంబులు పొదులు, ఆవుతోక.
- 32 మిగాళ్ళు — తాచేళ్లు.
- 33 పాదలము — పెట్టతావర, చెంగలవల, కెపులు, పగడములు చిగుళ్ళు.
- 34 మడమలు — మట్టిపండ్లు.
- 35 కనుకాంతి — బంగారు, మెఱపుతీగ, తుందనము, పచ్చపసుపు కొమ్ము.
- 36 తనుగంధము — కిర్పూరము, ఉల్పేము, పాటలపువ్వుము, పద్మము, పువ్వు, మంచిగంధము, మొగలిపువ్వు.
- 37 జేహము — తీగ, శంపాలత.
- 38 నగవు — వెన్నెల, పాలు, చంద్రకాంత వణలు, నరుగు, వల్లె పూవులు, వ్రామలు, కీర్తికిర జెప్పబడిన యింక నితరు వస్తువులు.
- 39 నడక — హంప, ఏనుగు.
- 40 మగవాని నడక — ఏనుగు, సింహము, ఎద్దు.
- 41 కంఠధ్వని — కోకిల ధ్వని, వీణానాదము.
- పోలికలు చెప్పటయందు ఒక్కొక్క గుణమున కొందఱు పురాణ ప్రసిద్ధులగు పురుషులను చెప్పటయు కవి సంప్రదాయము.
- దానమునకు — బలి, కర్ణుడు, దధీచుడు, శిబి, మేధుము, కల్పవృక్షము, కామధేనువు, చింతామణి.
- పపరాక్రమము — తుమారస్వామి, శ్రీరామమూర్తి, అర్జునుడు, పరశురాముడు, బలరాముడు.
- ధైర్యము — పర్వతము, (మేరువు)
- గాఢీర్కమ — గమద్రము.

సౌందర్యము — వలకూబరుడు, జయంతుడు, వసుతుడు, చంద్రుడు, నలుడు.

శాంతి — భూమి.

శాంతము — ధర్మరాజు.

ధర్మము — ధర్మరాజు, యమధర్మరాజు.

గత్యము — వారిశ్చంద్రుడు.

బుద్ధి — బృహస్పతి, బ్రహ్మ.

వాక్యములకు — శేషుడు, బృహస్పతి, బ్రహ్మ.

వైభవము — ఇంద్రుడు,

ధనము — కుబేరుడు.

విశ్వర్యము — ఈశ్వరుడు.

విద్యలు — బ్రహ్మ.

విద్య — పుంభవ గరస్వతి.

దయ — విష్ణుమూర్తి, బద్ధుడు.

సాత్త్వికత్వము — ఋషులు.

మాయ — రాక్షసులు.

శుచిత్వము — అగ్ని.

పాతివ్రత్యము — సీత, ఆరుంధతి, దవయతి, సావిత్రి, పార్వతి, గరస్వతి, లక్ష్మి.

నీతి — చాణక్యుడు,

వైరాగ్యము — మహర్షులు.

CHAPTER XIV.

Proper use of words.

కావ్యదోషములు .

———:(0):———

శబ్దములను సందర్భోచితములుగా నుపయోగించని కావ్యరచన హృదయమును గంజకముగా నుండకపోవుటయేగాక అపార్థములను గలిగించుచు రస విహీనముగా ననౌచిత్యముగా నుండును.

ఇట్టి దోషములలో ముఖ్యమైన వానిని గొన్నిటి నీ క్రింద వివరించుచుంటిమి.

1 అప్రయుక్తదోషము — ముడ్డి మున్నగు నీచ జనులచే వాడబడు శబ్దములను బ్రయోగించరాదు. ముడ్డినిషయమై చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు తదర్థబోధకమగు పిరుదుశబ్దము నుపయోగించవలెను. బూతులు, కావ్యరచనయందుపయోగించఁగూడదు. సుభోగాది శబ్దార్థములకు తెనుఁగు శబ్దములు నిండ్యములు.

2 అపృష్టార్థము — ప్రకృతమున నుపయోగముగాని పదముల నుపయోగింపరాదు,

ఉదా:— వింశత్యర్థానమని వింశత్యర్థరథు కొడుకు తునిమెను. అనఁగా, దశానమని, దశరథుని కొడుకు చంపెనని యర్థము.

ఇచట “దశ” అనుటకు ఇరువదిలో సగమని చెప్పుట యనుపయోగము. ఇట్లు చెప్పుటవలన నేమి యుఁ బ్రయోజనము గూడ కాన్పించదు.

3 నేయార్థము = తాను కొంతగాఁ గల్పించిన యర్థము. ఇట్టి శబ్దములు ప్రయోగించుట వలనఁ దనకే యర్థమగును గాని యితరుల కర్థములుకావు. లోకమునందుఁ బ్రసిద్ధమయిన పదములనే వాడుకొనవలెను.

ఉదా:— సాగర కర్ణయాన = సాగరమనఁగా నేనుఁగు చెవి యందుఁ బుట్టుమదము. సాగరకర్ణమనఁగా నేనుఁగు సాగరకర్ణయాన యన.

నఁగా నేనుఁగు నడకలవంటి నకడలు కలది. ఈ యర్థము క్రొత్తగాఁ గపి శ్వరుఁడు సంకేతించుకొనినదిగాని ప్రసిద్ధమయినదికాదు.

4 అసమర్థము — ప్రసిద్ధముగాని పదసంబంధము గలది.

ఉదా:— శరధర రాజ నికేతనుఁడు.

శరధర = సమద్రము, ఈశబ్దము ఈ యర్థమందుఁ బ్రసిద్ధప్రయోగము గాదు. శరధి, ఆబ్ధి ఇత్యాదు లుండవలెను. శరధర రాజ నికేతనుఁడనఁగా సముద్రశ్రేష్ఠము గృహముగా కలనాఁడు విష్ణుమూర్తియని యర్థము.

5 నిరర్థకము— పాదపూరణమునకై ప్రయోగించిన పదము.

ఉదా— “తలఁపగ వెలయుచు లలినుజ్జ్వలమగు నీతని విలాస సౌష్ఠ్య మనఁగల్గె.”

విలాసమను పదము మాత్రమిటు ననావశ్యకము. తలఁపఁగన్, వెల యుచున్. లలిన్ అను శబ్దములు నిరర్థకములు.

6 చ్యుతసంస్కారము— వ్యాకరణ దుష్టమయిన పదము.

ఉదా— శ్రీకనుబకాంతపదసేవా కర్మరుఁడు.

ఇచటఁ గమలాశబ్దము స్త్రీలింగము గావునఁ గమలాకాంతయని యుండవలెను.

“కరుణవారిధి” ఇచట కరుణాశబ్దము స్త్రీలింగము గావునఁ గరుణా వారిధియని యుండవలెను.

7 అశ్లేలము — సిగ్గు, ఏవగము అమంగళము, కలిగించు పదములు.

ఉదా—“వసుదేవ యోని గోపీ

విసర మహా పీనకుచ నవీనాశ్లేషో

ల్లసితుండనఁ గాలిందీ

రస విహరణ కరణ నిత్య రసికుం డనఁగల్గె”

ఇచట యోని యనునది, సిగ్గును గలుగఁజేయునది. పీ అనునది

దేహము.

కాలిందీర=పూర్తిగాఁ గాలిపోయెనను నర్థము స్ఫురించుచున్నది
గావున నమంగళము.

8 క్లిష్టము—మాగమైన యర్థముకలది.

ఉదా—పవనాశ నేంద్ర ధరమకుటాలంకారమణి జవకపుత్తీరమణ
కుమారరూప దీపితుఁగు.

పవన=వాయువు, అశన=తిండిగల పాములకు, ఇంద్ర=అధిపతి
యైన శేషుని, ధర=ధరించిన, ఈశ్వరునియొక్క, మకుట=కిరీటమునకు,
అలంకారమణి=అలంకార మాణిక్యమును చంద్రునికి, జవక=తండ్రియగు
సముద్రునియొక్క, పుత్తీ=కుమార్తెయగు లక్ష్మీదేవియొక్క, రమణ=పెని
మిటియగు విష్ణుమూర్తియొక్క, కుమార=కొడుకయిన మన్మథునియొక్క
వలె, రూప=సౌందర్యముచేత, దీపితుఁడు=ప్రకాశింప చేయఁబడినవాఁడు
మన్మథుఁడని చెప్పుట కింతదూరము చెప్పుట దోషము.

9 సంద్విధము—సందేహమునకు స్థానమగు పదము.

ఉదా—సమరధరిత్రీ సందీపిత జయశాలి పురందరమత విక్రముఁడు
రాముఁడు”

ఇచట జయశాలియనునది పురందరునకు విశేషణమా? రామునకు
విశేషణమాయని సందేహము గలుగుచున్నది.

10 విపరీతబుద్ధిప్రదము—విపరీతబుద్ధిని గలుగఁజేయునది.

ఉదా—అంబికావిటుఁడు = సాంబమూర్తి అని ప్రయోగించిన వాని
యభిప్రాయము. తల్లికి విటకాఁడని యర్థము స్ఫురించు
చున్నది.

11 పరుషము—వినుటకుఁ గఠినములగు పదములు గలది పరుషము.

ఉదా—“కుఢ్ఢేష్టాపతి మూర్ధధృతార్థోద్వధిపతి గొల్తు”

వాక్యగతదోషములు.

1 అక్రమము — క్రమముదప్పినది.

ఉదా — ఇతనికీర్తి శౌర్యచ్ఛాయలు, మూర్ఖచంద్ర కిరణములం బోలియున్నవి.

2 పునరుక్తి — చెప్పిన శబ్దార్థములు రెండును మరలఁ జెప్పుట.

ఉదా — “చక్రమున రాక్షసులద్రుంచు చక్రధరుఁడు”

3 అరీతి — రసముల కుచితముగాని పదవివ్యాసము.

ఉదా “విటజన హృదయ గ్రసనాగ్రహ గ్రహిణీనృప్తి సమగ్రో దగ్రమతివ శృంగారము”

4 భిన్నలింగము } అమదానిని మఁనానితోఁ బోల్చుట, ఒకనిని అనే
భిన్నవచనము } కులతోఁ బోల్చుట భిన్నవచనము.

ఉదా — ఇంతి చంద్రునివలె నుండును.

కత్తి పాములవలె నుండును.

5 పరుషము — కఠినార్థముగలది.

ఉదా — ఈతనికి ముఖబుడ్డ మృదుఁడు సహాయుడు”

6 విరుద్ధము — దేశకాలసాత్రాసు గుణముగాని యర్థము.

ఉదా — “సమదవిలోల భ్రమరముచంపక వనము

సముదంచిత కై తకంబుచైత్రాబనఁగఁ”

ఇచట చంపక వనమందుఁ దుమ్మెదలుండుటయు, చైత్రమున మొగలి పూవులుండుట, విరుద్ధము.

7 విరసము — అనుచిత రసముగలది.

ఉదా — ఓరాజా నీశత్రు స్త్రీలు గుహలయందు దుఃఖించుచుండ

శబరులు సరసమాడుచుండిరి.

8 అతిమాత్రము — లోకాతీత మయినదానినిగాఁ జెప్పుట.

ఉదా—ఉపద చనుదోయి యాకాశము నిండెను.

9 హేతుశూన్యము—హేతువులేనిది.

ఉదా—సతిగనుగొనె భృంగపక్షి చమదెంచెననన్ ”

10 నిరలంకృతి—గుణములు చెప్పటతో శూన్యమయినది.

ఉదా— “బాహుయుతుఁడు రాజు”

CHAPTER XXV.

Idioms,

దేశీయములు

“ ముంగొంగుపసిడి ” ఇది దేశీయము ఇచట మున్ + కొంగు = ముంగొంగు = ముందటికొంగు, పసిడి = బంగారము. ముందర కొంగు బంగారము. ముంగొంగు నున్న బంగారము. అనగా — ముంగొంగున నున్న బంగారమువలె సులభముగా నభివృద్ధిమును తీర్చునది.

శబ్దమందున్న యర్థముగాక ప్రయోగరూఢిచేత మఱియొక యర్థమును స్ఫురింపజేయుచు ననేకులచేతఁ జిరకాలమునుండి యథాస్థితిగా నుపయోగింపఁబడుచుండుటచే నిది దేశీయమని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఇట్టివి తెలుఁగుభాషలయం దనేకములు గలవు. వాని నాచిత్యమెరింగి ప్రయోగించిన కావ్యమునకు వన్నె వచ్చును.

ఇవి యిదివఱకెక్కడను బోవుగాఁ గూర్పఁబడి యుండని కారణమున మేమనేక ప్రసిద్ధ ప్రాథ ప్రబంధములను సాంగముగాఁ జూచి విద్యార్థుల యుపయోగార్థమై వ్రాయుచున్నాము.

1 తల్లియిల్లు = చొరవగాఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన స్థలము, సమస్తముగఁ గోరికలుదీర్చు స్థలము. ఉనికిపట్టు “అశేష ధర్మ విశేషములకుం దల్లియిల్లు” (ధర్మజ రాజనూయము)

2 ఆకాశహర్యము = ఆకాశమున మేడలకట్టుట అసంభవము, అనగా అసంభవమైనకోర్కెలు.

సీ. ఆకాశహర్యంబు - లనురించి యందుండి

స్వైర విహారంబు - సలుపదలచు

(చాటుధార)

3 పెన్నతోడ = చిన్నప్పటినుండియు, “సనవిల్తుకాస్త్రంబు మినుకులా
వర్తించు పని పెన్నతోడఁ బుట్టినది మాకు” (మనుచరిత్ర)

4 కన్నులఁ గప్పుకొనుట = అతిప్రేమతోఁ జూచుట, “కన్నవారి తెరల
గునఁ గన్నుల గప్పుకొను గొప్పతనంబు” (ధర్మజ)

“జేగమ్మెదురేగుదెంచి కడుఁగన్నులఁగప్పుకొనుం బదుండనన్”
(విజయవిలాసము)

“నన్ను నల్లభుఁడు కన్నులఁ గప్పికొనంగనుండి”

(పారిజాతాపహరణము)

5 శిలాశాసనము = స్థిరమైనది, శిలలయందుఁ జెక్కఁబడిన యక్షరము
శిలాక్షరము = లెట్లు శిథిలముగాక యుండునో, అట్లు ఎన్నఁటికినూ
మార్పు జెందక శాశ్వతముగా నుండునది.

“అన్నమాట యన్న మనమ్మున శిలాశాసనమ్ముగఁ దలంచుచుండెదరు”
(ధర్మజరాజ)

“అనతియిచ్చెనా యది శిలాక్షరము” (విజయవిలాసము)

“పలుకు శిలాక్షరంబు జయపాలనరూపములా నిరూపముల్”

(రామాభ్యుదయము)

6 అయిదుపది చేయుట = నమస్కరించుట, అనఁగా, అయిదయిదుగాను
న్న రెండుచేతుల ప్రేళ్ళను గలిపి పదిచేయుట.

“సామంత భూకాంతలు ... జయజయ నివాదములతో నైదుపది

చేయఁగా” (ధర్మజ)

నవ సమాగమ నేత్ర నయ్యవసరమున

నువిదలజ్జాభరంబున కోహటించి

యైదుపది చేసె వలరాజు నంతవాఁడు

నరయ నెవ్వనిసొమ్ము జయాప జయము”

(కృంగార్నైషధము)

7 మాటలు చెవిని నాటుట = తెలియఁజేయు స్వప్రముగాఁ జెప్పట.

“ఏయో నాలుగు మాటలు నీచెవి నాటుబూనుకొన్నాడ”

(ధర్మజ)

8 తలపట్టులు పట్టుకొనుట = వివాదపడట యని యర్థము. పట్టు పట్టు కొని పోరాడుట.

“తమలోఁ దాము తలపట్టులు పట్టుకొనుచు నవ్వ కవ్వముల పొలుగుదురు” (ధర్మజ)

“లోఁదలపట్లు పట్టుకొని కుయ్యో యంచు మొట్టో యటంచును తోభిల్లుచు.” (చాటుధార)

9 పట్టిపల్లార్చుట = వివాదముచే సిద్ధాంతముచేయుట.

“జారచోరాదులు సుజనములం బట్టి పల్లార్తురు” (ధర్మజ)

“నిజముగాఁబట్టి యిపుడింత నెలతలార

పట్టి చల్లార్చి నామీద పట్టి లేని

పోని వాడుజేయఁగఁ బడియానెమికు”

(రసికజనమనోరంజనము)

10 తాఁబెట్టినదేభిక్షుము = తనవలననే యారంభమైనది.

“నకలకృత్యములయఁదుఁ దాఁబెట్టినదే భిక్షుమనుచు తేని నధిక్షేపించుచు” (ధర్మజ)

11 కారాలు మిరియాలనూరుట = మిక్కిలి కోపముచేయుట, మొదట

కారము, అందులో మిరియములగుఁడఁ గలిపి నూరినపక్షమున మఱింత కారముగా నుండును.

“నోరెఱుఁగనివానివై కారాలు మిరియాలు నూరుచు” (ధర్మజ)

12 మక్కుకోతలు = చిక్కులు పెట్టుట,

“అనుచుకొనెతులు మక్కుకోతలకులొనై మొక్కఁగా చిక్కులే కునికికొ” (చాటుధార)

- “రైతులకు ముక్కుకోతలుగా రోతలువైచుచు” (ధర్మజ)
- 13 తల తాకట్టు పెట్టుట = తా నమ్ముడువోవుట
“ఎచ్చటనో తల తాకట్టుపెట్టి తెచ్చి” (ధర్మజ)
- 14 కానువీసము = కొంచెము, (ప్రైసలో 80 వ వంతు)
“కానువీసమేని వసూలుచేయ శక్యముకాదయ్యె” (ధర్మజ)
- 15 నున్న నున్నంగలిసె = నశించిపోయెను.
“పనులన్నియు నున్ననున్నలం గలిసెనని యప్పులదేలిచి యొప్పు
గింతురు” (ధర్మజ)
- 16 గడ్డిదినుట = లంచములఁ బట్టుట.
- 17 గడ్డి గఱచుట = చిక్కులఁబడుట.
“అడ్డ మయినగడ్డి గఱచుచు సామ్మ సంపాదించెను.” (ధర్మజ)
- 18 అచ్చుపొడిచిన యాఁబోతులు = స్వేచ్ఛగా (హద్దులేక) తిరుగు
వాఁడు.
“రాజభటుల నచ్చుబొడిచిన యాఁబోతులరీతిని విచ్చలవిడిగా విడ
వాడినచో” (ధర్మజ)
- 19 పెట్టనికోటలు = స్వతస్సిద్ధము నుండు కోటలు, ఆక్రమించ శక్యము
కానివారు, నిరాకరించ శక్యముకానివారు, రక్షించువారు.
“వారలకుం బెట్టనికోటలై” (ధర్మజ)
“పెట్టనికోటగాదె గజబృందములెందును రాజధానికికొ”
(విజయవిలాసము)
- 20 ముల్లుచూపుట = పక్షపాతములేకుండుట, త్రాగు రెండువైపుల సమాన
ముగా నుండునప్పుడు ముల్లు కాన్పించినే కాన్పించదు. ఎటు బరువుగా
నున్న హస్తపునకు వంగును.

ఉదా—ధర్మమువలనన ములునూవు, గౌరవంబున పేర్మిక్”
(భారతము)

21 అందెవేసివచ్చేయి = నేర్పరి, అందెవేయుట యనఁగా వొక విద్యయందు సంపూర్ణ ప్రజ్ఞ కలవానినిఁగాఁ దెలియఁజేయు చిరుదు.

“అష్టాంగమయిన యాయుర్వేదమునం దీతఁడందెవేసిన చేయి”
(ధర్మజ)

22 పేరుపెట్టుట = నే విట్టి ప్రసిద్ధుడన” పేరుతోఁ బలుకుట.

“లోకపాలుర సభలుగాని, యా కమలాసను సభగాని నీ సభ కట్టె చుటఁ జేరుపెట్టి పలుకం దగవు”
(ధర్మజ)

23 ముంగొంగు బంగారము =
ముంగొంగుపసిఁపసిఁడి = } సులభముగా నభివృద్ధును నీర్చునది.
కొంగుపసిఁడి =

“సాధువులకును సుధీజనులకు ముంగొంగు బంగారంబువై పూజ్యంబుగా రాజ్యంబు పాలింపఁగలవు”
(ధర్మజ)

“పరమార్థలాభతత్పరుడైన వానికి ముంగొంగుపసిఁడి శ్రీధంగళాయి”
(కవికర్ణరసాయనము)

“కోపమొకింతలేదు బుధకోటికిఁ గొంగు పసిఁడి”
(విజయ)

“భక్తజనులకు ముంగొంగు పసిఁడికాడె”
(సారంగధరచరిత్ర)

“మాట ముంగొంగు బంగారు మాట మాకు”
(రసికజనమనోరంజనము)

24 త్రవ్వితలకత్తుట = నిశ్శేషముగా నిచ్చుట. ఎక్కువగా నిచ్చుట.
అమితలాభము గలిగించుట.

“కొమరులు పుట్టి తమకేమో యట్టైత్రవ్వి తలకత్తెవరను చిత్తంబుతో”
(ధర్మజ.)

తమకు నేమి త్రవ్వి తలకత్తిరమరులీ, యువ్వి మనుజులేమి
యొసంగరైరి.” (వైజయంతీవిలాసము)

25 గోరికలీరిక లెత్తుట = గోరిక లభివృద్ధి నొందుట.

“ఉపవాసాయాసంబులచే మృక్కుచుఁ గోరికలీరిక లెత్త బిడ్డలంగని”
(ధర్మజ.)

26 కనుగీటుట = నెలవిచ్చుట, పురికొల్పుట.

“మీరు కాసంత కనుగీటినచో నెంతటి పనియేని రవంతలో గోట
మీటుకొని వచ్చువారము.”
(ధర్మజ.)

27 గోటమీటుట = నిర్లక్ష్యముగాఁ జేయుట.

“గోటమీటుపని గొడ్డంట చేయఁదగునా ! ”

28 కన్నుల కఱవు = కన్నులకు మంచి విషయ పదార్థము లేకపోవుట.

నీ విచ్చటికి విచ్చేయుటంజేసి యాకొన్న నాకన్నుల కఱవుదీరె.”
(ధర్మజ)

“కంటిమాతని కన్నుల కఱవుదీర ” (రసికజనమనోరాజము)

29 కరతలామలకము = అరచేతిలో నుండు ఉసిరికకాయ, అతిసులభముగా
నలవడునది. ఉసిరికకాయయే నిర్మలమై లోనుండు గింజులు వాపించును.
అది యరచేత నుండిన యెడల మఱియు స్పష్టముగాఁ గాన్పించుట కవ
కాశము కలిగియుండును.

“సకల వృత్తంబులును నీ చిత్తంబునకుఁ గరతలామలకమై యున్నవి”

29 కర బదరము = అరచేతిలోని రేఁగి పాడు, సులభమైనది.

“కరబదరసమానం ”

30 ముత్యమంత మాట = కొలది మాట,

“ సత్యమగు నీ ముత్యమంత మాట ” (ధర్మజ)

31 కన్నుగాన కుండుట = కంటితోఁ జూడని స్థితికి వచ్చుట, మత్తెక్కుట

“ జరాసంధుఁడు గర్వాంధ కారమునఁ గన్ను గావకున్నవాఁడు.”

(ధర్మజ)

32 కన్నీరు మున్నీరు = కన్నీరు సముద్రము. మిక్కిలి యేడ్చుట.

“ హంసుండు కన్నీరు మున్నీరగుచుండఁ గృపాణంబునకుఁ దన ప్రాణంబులు బలియిచ్చె ”

33 చిగిరింతయైశ్వర్యము = చిగిరింతగడ్డి మిక్కిలి యేపుగా నెదిగి అతిశీఘ్రముగా నెండిపోవును. దానివలె వెదిగి వెంటనే నశించు నైశ్వర్యములు.

“ ఈ చిగిరింత యైశ్వర్యమువలె యంతఃపాంగ నేల ”

34 చెవులు బట్టి యాడించుట = లోకువ చేయుట.

“ భూవిభుండారంభ రహితుండైనవోఁ బగవారు తలమీఁది వాని నయినం జెవులుబట్టి యాడింతురు.” (ధర్మజ)

“ నినుగీతి సాహితీమో హన వాణులు చెవులు బట్టి యాడింపంగాఁ ” (విజయ విలాసము)

“ చిన్నిప్రాయపుఁ లేడి జెవులు వట్టాడించు గతినున్నదీ రామ కన్నుదోయి ”

35 తలమీఁదివారు = తనకంటె నెక్కువ వారు.

36 మూటఁ గట్టుకొనుట = సంపాదించుట.

“ పాపంబు దక్కదా మూటఁగట్టుకొనుచుదేసియుఁ జూపట్టడు ”

(ధర్మజ)

37 విండ్లును బూండ్లు =

వీడులు బూడులు =

అనేక సంతసములు.

“ఎఱకలుగట్టుకొన్న మరియేడులుబూడులుబట్టు”

(మనుచరిత్ర.)

“మొట్టమొదటనుండి తుట్టతుదవఱకు వర్ణించుట కేడ్లుం బూండ్లునుబట్టును”

(ధర్మజ)

38 ముద్దులమూటగట్టుట = సొగసుగానుండుట,

“ముద్దుల మూటగట్టు తనపట్టి నట్టేయెత్తుకొని”

(ధర్మజ)

“పొదలు వేడుక ముద్దున మూటగట్టి”

(రసికజనమనోరంజనము)

39 కొండ పిండిగొట్టుట = దుర్ఘటమయిన కార్యమును సాధించుట.

“మేము ముగ్గురము పనికి మొగ్గితిమేని గొండ పిండి కొట్టినేర్తుము”

(ధర్మజ)

40 మూనాశ్శపట్టపగలు = అత్యల్పకాలము.

“మూనాశ్శపట్టపగటిసిరికే పట్టస్థములులేవు”

(ధర్మజ)

41 పట్టపగముల లేవు = పట్టుటకుఁ ద్రాళ్ళు లేవని యర్థము. అనఁగా లొంగఁడనుట.

42 బొగ్గుగఱచుట = } నీచదశకువచ్చుట.
పూరిగఱచుట = }

“వారు కట్టకడకు సిగ్గుపడి బొగ్గుగఱవకమానరు”

(ధర్మజ)

43 కన్నుగుట్టుట = గహించకపోవుట.

“వాని సిరిజూచి కన్నుగుట్టినది.”

44 నోటికి తాళమువేయుట = మాటరాడకుండఁ జేయుట.

“ఈపాటికి నోటికి తాళమువేయవచ్చును”

(ధర్మజ)

45 వెన్న బామునకు కబురందుట = కొట్టుట.

“నీకు వెన్న బామునకుఁ గబురందకున్నది.”

(ధర్మజ)

46 మన్ను మిన్ను గానకుండుట = క్రిందుమీఁదులు తెలియకుండుట.

“మీరు మన్ను మిన్ను గానకున్నారు” (ధర్మజ)

47 మూటికి ముడివేయుట = మొండికెత్తుట.

“మూటికి ముడివేసినవారికి సిగ్గేమి యెగ్గేమి” (ధర్మజ)

48 పోచికోలుతిండ్లు = పనియేమియుఁ జేయక తినుట.

“వెండిగిన్నెలో వెన్ననించుకొని; వైడిగిన్నెలో పాలుపోసుకొని పోచికోలుతిండ్లు తినుచు” (ధర్మజ)

49 రాలచేలకు గుంట్రకతోలుట = కష్టసాధ్యమయిన పని చేయుట.

50 మింటికి మంటికి నూత్రముపన్నుట = అసందర్భాలోచనముపేయుట.

“మింటికి మంటికి నూత్రములుపన్నుటవలన ఫలమేమి?”

51 పుక్కిటిపురాణము = వ్యర్థపుపలుకులు, అబద్ధపుపలుకులు.

“పుక్కిటిపురాణముల బ్రౌద్ధుఁపుచ్చునతడు చాలునె పురాణములు విప్పి చదివి చెప్ప” (రామలింగేశ్వరశతకము)

“కన్యకయిది పుక్కిటిపురాణమైతోఁచెఁజుమీ”

(రామాభ్యుదయము)

52 నేలఁబెట్టికాలరాచుట = మిక్కిలి కష్టపెట్టుట.

“అప్పడుచుల నప్పగిది నేలఁబెట్టికాలరాచునట్టి యాచిన్నవాండ్రు” (ధర్మజ)

53 ఉప్పులేక ముప్పందుము త్రాగుట = తనకాధారము లేకపోయినను గొప్ప పనులకుఁ బ్రయత్నించుట, బడాయిగొట్టుట, దంభములు గొట్టుట.

“ఉప్పులేక ముప్పందుము త్రాగుచు గద్దె పొంకములు చాల దిద్ద గలరే” (ధర్మజ)

54 గద్దెపొంకములు = అధికారపీఠముపైఁ గూర్చుండి చెప్పుమాటలు.

55 నల్లేరుపైఁ బండి = నిరభ్యంతరము, నులుపు.

“నల్లేరుపైఁ బండి నడకమాకు” (నానారాజసందర్శనము)

56 మిట్టపెత్తనములు = మెరకను గూర్చుండి చేయు పెత్తనము. పనికు
కట్టి పెత్తనములు = పయోగించడము.

“కుట్టగుంటలకుఁ బనులంటఁగట్టి మట్టగిడసలవలె మిట్టపడు మిమ్ము
మిట్టపెత్తనములకు విడిచి పెట్టుట మాతప్పె” (ధర్మజ.)

57 మొక్క మొలచిపోవుట = చెడుట, గింజ మొక్క మొలచుటచేత
చెడిపోవును.

“ఒక్కసారి యక్కడికా లిక్కడకు వేసినచో మొక్క మొలచి
పోరుగాని రండి” (ధర్మజ.)

58 ముక్కుపై వ్రేలువేసికొనుచు = ఆశ్చర్యపడుట.

“అక్కడి విశేషములు వీనుల కెక్కినంతన యెంతటి వారును మా
ముక్కుపై వ్రేలువేసికొనరు” (ధర్మజ.)

59 నక్కనడుముతోక్రుక్కుట = శుభశకున మగుట.

“మనమీ దిన మిక్కడికి నక్క నడఁము ద్రొక్కి వచ్చినారము”
(ధర్మజ.)

60 ముందరికాళ్ళకు బందములు వేయుట = రాబోవుగానికి, అడ్డుచెప్పుట.

“ముందరి కాళ్ళకు బందములు వేయుట యందెవరి నేని ముందుగా
నిన్ను జెప్పి చెప్పవలయు” ధర్మజ.

61 కార్యములు గట్టెక్కించుట = నెరవేర్చుట.

“సమరంబున నరి నేలమట్టి కార్యము గట్టెక్కించుకొనువాడను”
(ధర్మజ.)

62 కాలుతోక్కుకొనివచ్చుట = వెంటబడివచ్చుట.

“మీకును మాకును నీవైరంబెక్కడనుండి కాలుతోక్కుకొని వచ్చె
నో యెఱుఁగను” (ధర్మజ.)

63 డొక్కలో మెదలుట = ఎల్లప్పుడు బెదుతో జ్ఞాపకము వచ్చుట.
 “మేమనఁగా నిక నీడొక్కలో నొక ప్రక్క మెదలువారము”
 (ధర్మజ.)

64 ఆకాశపంచాంగము = నికాధారపు మాటలు.
 “నీయా కాశపంచాంగము నాచెగట విప్పఁజరదు” (ధర్మజ.)

65 తలగిల్లి మొలవవేయుట = తలకుంచి పాతివెట్టుట, అనఁగా నాశనము చేయుట.
 “నన్నేమో మీరు తలగిల్లి మొలవవేయుదునని భీతిల్లఁబోను”
 (ధర్మజ.)

66 లట్టాభట్టియము = అసంబద్ధ ప్రలాపము.
 “నీలట్టాభట్టియము లేల నేకరువువెట్టెదవు” (ధర్మజ.)

67 హృదయశూలము
 హృదయగతశల్యము
 హృదయశంకువు

}

బాధచేయునది.

“నేను మీకు హృదయశూలమనై యున్నాను” [ధర్మజ.]

“ఒప్పిదంబున వీనికొడిన శరణులు హృదయశల్యవ్యధ నెరియకున్నె”
 (కవికర్ణ రసాయనము)

68 పిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్రము = కొద్దినానిమిఁదవిస్తారప్రయత్నము చేయుట.
 “పిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్రమన్నటుల నిను గాలమట్టుటకు మేము మువ్వరమేల?” (ధర్మజ.)

69 రాయగుడ్డుట = దృఢముగాఁజెప్పుట.
 “నీవు బుద్ధిమాలినవాడవు గావున రాయ గుడ్డు బూటకములు పాటిం చితివి” (ధర్మజ.)

70 కొనాకులుమేయుట = వైవైనచూచుట, లోతునకుదిగి విమర్శింపకుండుట.

71 శేతసారకాయలు నరుకుట=దంభములు, పలుకుట, సారకాయ = అనపకాయ, శేతవి నరకుట మిక్కిలి తేలిక అనగా కార్యనిర్వహణకర్త. శేనిమాటలు చెప్పుట.

“మీరు శేతశేత సారకాయలు నరకువారు గావున మగతనమనునది మీయూరపేరఁ బలువగానరాదు” (ధర్మజ.)

72 ఊరిపేరఁబలుచుట=ఊరిలో పేరుపెట్టి బిలిచినను దొరకఁడు.

“ఊరిలోనే తేనపుడు వానికిని బొత్తిగా నాకరములేదు.”

73 మేకపోతు గాంభీర్యము=మేకపోతుయొక్కవలె ధైర్యము. ఒక మేకపోతు ఆడవిలోఁ దనమంద యంతయు ముందుపోఁగాఁ దప్పిపోయి తొలగిపోయిన తేలియక యొక చోటనుండఁగా నొక సింహమువచ్చి గడ్డయి పెంచితివేమని యడిగినది. అందుకు మేకపోతు నేనొకదీక్ష జేసితిని అంత పర్యంతము తురకర్మ చేయించుకొననని యా దీక్షయేమనఁగా నూరు పెద్దపులులను, ఇరువదియైదు ఎనుఁగులను, ఒక సింహమును దినవలెనని. అట్లు పెద్దపులులను ఎనుఁగులను దింటిని. ఒక సింహమును దినవలయును, తరువాత తురకర్మజేయించుకొనెనను. అని చెప్పఁగా మేకపోతు తన్ను దినునేమోయని సింహమును పారిపోయెను.

‘ వాయనందనుఁడు కను లెఱ్ఱవాఱ మిట్టిమిట్టి చూచూచు నేమో మేకపోతు గాంభీర్యము నభినయించుచున్నాడు. (ధర్మజ)

74 తూరుపాఱఁబట్టుట= తేలికచేయుట, ఎగురఁగొట్టుట, ధాన్యపుతూరు (ఆనఁగాఁ బొట్లు) గాలిలో నెగురునట్లు పట్టుట.

‘ నాలుకతుది పలుకులైన నూరక తూరుపాఱఁబట్టుచున్నాఁడవు. (ధర్మజ)

75 నాలుక తుది పలుకులు = అప్రధాన వాక్యములు.

76 త్రవ్వ తలపోసికొనుట = పూర్వపు సంగతులను మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు కొని యదియె యాలోచించుట.

‘లేనిపోనివి త్రవ్వ తలపోసికొననేల, (ధర్మజ)

77 వీనులు చిల్లులుపోవుట = } చీకాకుగా మాటలాడుట, శ్రుతి
చెవులు చిల్లులుపోవుట = } కటువుగా పలుకుట,

‘వీనులు చిల్లులుపోవ నాపొల్లుమాటలు వల్లించిన ఫలమేమి ?

(ధర్మజ)

‘చిలుకలు వల్కునో చెవులు చిల్లులుపోవఁగ నంచు నెన్నఁడున్,
(శృంగారనైషధము)

78 పుంఖాను పుంఖము = ఒక దాని వెంటి నొకటి, పరంపరగా

‘ఆ మగధ నాధుండును సాయుకాంబిహిత కంఠారవంబులు పుం
ఖానుపుంఖంబులుగా శ్రవణకుహరంబులు జొరబార, (ధర్మజ)

‘పులకలు పుంఖానుపుంఖముగ భీతిమదిన్ దలకొన,

(కవికర్ణ రసాయనము)

79 శాఖోపశాఖలు = ఒకమాట వెంటి దానితోఁ గలసిన మఱియొక మాట.
ఒక కొమ్మకు బయలుదేరిన మఱి కొన్ని చిన్నకొమ్మలు.

‘శాఖోపశాఖవారి, వైఖరిఁ దెలుపంగ,

(శంతనూపాఖ్యానము)

80 పెట్టిమొగము = తెలివిలేనివాఁడు

ఆ పెట్టిమొగము భీమునియండఁ జూచుకొనియే గుండె బెరుగు లేక
వాపోవనేరిచెను, (ధర్మజ)

81 గుండె చెరువగుట = భీతిపుట్టుట.

‘ఆ అహశానాళింగాంచి వారిగుండె చెరువైపోయెను, (ధర్మజ)

82 కుడిచి కూర్చుండటం = తీరికగా నుండటం.

‘ ఆగోపాలుడు కుడిచి కూర్చుండలేక చెట్టుగొట్టి వైనవేసికొనెను. (ధర్మజ)

‘ కుడిచి కూర్చుండి వెతఁదెచ్చుకొంటి మొకటి,
(ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము).

83 చెట్టుగొట్టి వైనవేసికొనుట = శ్రద్ధముగా బాధ తెచ్చికొనుట.

84 కాలు గదల్చుట = సడచుట, వెళ్లుట.

‘ తమరు కాసతకాలు గదల్చినంతన యెంతెటివారును, (ధర్మజ).

85 చెట్లపాలై గట్లపాలై = చెల్లాచెదురై.

‘ వారు చెట్లపాలై గట్లపాలై నోవఁజొచ్చిరి, (ధర్మజ)

86 ఎదురెత్తు = ఆడ్డు, పైయెత్తువేయుట. ‘అలదైవం బిత్తరి మన కెదురెత్తు వేయుచున్నది.’ (ధర్మజ)

87 దుంపలు దంపలుచేయుట = కష్టపడుట.

దుంపలు మెరకయందుఁబుట్టును. ఆట్టి మెరక తావులను పల్లపుతావులుఁగాజేయుట.

‘ దుంపలు దంపలుచేసికొని వచ్చితిమి’ (ధర్మజ)

88 దారముగట్టుట = స్వాధీనమా చేసికొనుట, మంగళనూత్రిము గట్టుట.

‘ ఏవారును మనము దారము గట్టితిమని మీఁదిచూపు చూడరాదు.

89 చేయిమీఁదగుట = ఇచ్చుట.

90 చేయక్రిందగుట = పుచ్చుకొనుట.

‘ ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపై దనువుపై హంసోత్తరీయంబుపై
బాదాబ్జంబులపైఁ గపోల తిటిపైఁ బాలిండ్లపై నూత్నమ

ర్యాదంజెందుకరంబుక్రిందగుట నా హస్తంబుమీఁదొటమే
ల్గదేరాజ్యము గీజ్యము స్సతతమే కాయంబునాపాయమే.

(భాగవతము.)

91 కత్తినురుట = యద్ధమునకు సిద్ధమగుట.

‘ ఇత్తటి మనవైఁగత్తినురుచున్న వాఁడెవండో యెఱుంగరా ?’

(ధర్మజ)

92 వెన్నుజూపుట = ఓడిపోవుట, పారిపోవునప్పుడు వీపుజూపెననుట.

‘ మున్నుగ నేవానికిఁ దనవెన్ను జూపమిక్తె యొక పన్నుఁడఁ
బన్నెను’ (ధర్మజ)

93 తలదన్నుట = అతిశయించుట.

‘ తోకమునందన్ను దలదన్నువాఁడు శేకుంఠనే ,

‘ జేదల దన్నం జనుఁట్లుమించెననినం దప్పేమి యొప్పేయగున్’

(కళాపూర్ణోదయము.)

94 మూఁడువూపులాఱుకాయలు = అభివృద్ధి, ప్రతి శువ్వనకొక్క కాయ
సహజము. ఇచట వూపునకు రెండుకాయలు చెప్పుట అతిశయ కథనము.

“మనపని మూఁడువూపు లాఱుకాయలుగా నున్నదని యెన్నఁడు
మురియరాదు. (ధర్మజ.)

95 అఱుమూఁడగుట = చెడెపోయె ననుట.

“నాపని యాఱుమూఁడయ్యెను, (ధర్మజ.)

96 పట్టినదెల్లబంగారు = ప్రయత్నించిన ప్రతికార్యము సఫలమగుట.

“పట్టినదియెల్లబంగరు ముట్టినయది యెల్ల నాణిముత్యైంబయ్యెన్”

97 బుజము బుజముకలుపుట = కార్యమునకు సహాయమగుట. సువారిమోయు
నక్కడొకఁడగుబుజము మఱియొకఁడు దిగుబుజమువేయక సరిగాపట్టుట

“ఎన్నిగతులఁజూచినఁ దమరావెన్నునితో బుజముబుజము గలుపు
టయేమేలు” (ధర్మజ.)

98 పాలముంచెదరో నీలముంచెదరో = మేలుచేసెదరో కీడుచేసెదరో.

‘ నీలవేణిరొ దీని నీలముంచెదవొ పాలముంచెదవొ నీ పాలమై
చితిని ’ (స్త్రీలపాటలు)

‘ నీ. నీదెభారమునుమ్ము నీటనుముంచెదో పాలనుముంచెదవొ యీ
బాలనింక . (శశిరేఖావాటకము)

99 మిన్నువిరిగి మీఁదఁబడుట = ఆపత్తు తటస్థించుట.

ఇప్పుడేమి మిన్ను విరిగి మీఁదఁబడునని యెన్నుకొనుచు ,
(ధర్మజ.)

100 నాలుగాకు లెక్కువచదువుట = ఎక్కువ తెలిసియుండుట.

‘ అందుకు నాలుగాకు లెక్కువయే చదివితివి ’ (ధర్మజ.)

101 మింటఁబెట్టిన దీపము = గొప్పతనము, ప్రసిద్ధము,

‘ వాఁడు మింటఁబెట్టిన దీపమువలె మిట మిట లాడుచున్నాఁడు ’
(ధర్మజ.)

102 తలఁబట్టుట = సమగ్రముగాఁ దెలియుట.

“చదివిన పురాణములన్నియు నాకుఁ దలఁబట్టి పోయినవి”
(ధర్మజ.)

103. తలకొట్టుట = నర్జీవము చేయుట, పరాధవము చేయుట.

“కట్టా! నాకుఁ దలకొట్టిన యట్టుల నట్టిపలుకులు నీయెడఁ బుట్టుఁ
జనునే, (ధర్మజ.)

104 గతజల సేతుబంధనము = గతించినదానికి విచారించుట. నీరుపోయిన
తరువాత సేతువుగట్టుట.

“గతజలసేతు సంబంధనము గాదె యిక్కం బరితాపమొందుటయ్యో”

(శంతనూపాఖ్యానము.)

105 గండకతైర = దాటకకముగాని కష్టము, చావునక మెడకుగతైర
దగుల్పుకొనుట,

“అ త్తటిదండజేరి గుత్తుకు గండకతైర పొసంగిన గతి గడగడ
వడంకుచు” (ధర్మజ.)

106 చాలుమూల, వీలువాలు = సందర్భము.

‘చాలు మూలలేని జాలుననాచే నాలాగున వాగించితివి,
(ధర్మజ.)

107 కాలు ద్రవ్యుట = కయ్యమునకు సిద్ధపడుట = అబోతు పోట్లాడు
నపుడు కాలిచే నేల త్రవ్వను. అందువలన రెండవ దానికి రోష
మెక్కును.

‘దవ్వు దవ్వుగా నిలిచి చివ్వుకుగాలు ద్రవ్యుచు! (ధర్మజ)

108 రామరాజ్యము = నుఖమయిన రాజ్యము.

‘జనులకు మీరాజ్యము రామరాజ్యముగ దోచుచున్నది.

(ధర్మజ)

ఈతి రహితమగునటుల భూమి రామరాజ్యముగ నేలుచుండి,

(సారంగధరచరిత్రము.)

109 నుగ్రీవాజ్ఞ = దృఢమైన కాగనము. అతిక్రమించగూడని ఆజ్ఞ

‘మీ యాజ్ఞ నుగ్రీవాజ్ఞగా దోచుచున్నది, (ధర్మజ)

110 సిగపువ్వులు జుట్టుట = స్వేచ్ఛగా నుండుట.

‘అభయంబనునది సిగపూవులు జుట్టె, (ధర్మజ)

111 తోసిరాజు = అలత్యుకెట్టుట. చడరంగపుటాటలో రాజుమీదికొక
జంతువును త్రోసి రాజునుట.

“కలికిముఖారవిందముల కల్వలు గాయనిదోసి రాజనుకొ”

(విజయవిలాసము.)

112 గోవిందలుకొట్టుచు = ఉత్సాహముతో గోవింద స్మరణ చేయుట.

“చతుర్విధాహార ప్రధానాభిష్ట పృష్టాన్నంబుల విందు పెట్టులకుకొంచు గోవిందలు కొట్టుకొంచు జిహ్వాలు చివ్చరించునట్లు భుజించుచు.

(ధర్మజ)

113 నేత్రపర్వము = } నేత్రముల కానందము చేయునది.
కనుపండుగ =

“ఏయేసీమల నేయేచిత్రంబుల నేత్రంబుల కపూర్వ పర్వంబు లొనర్చె.”
(నీతిచంద్రిక - విగ్రహము)

కన్నులపండువై ధగధగం జిగి రంగు తురంగలింపఁగా”

(కవికర్ణరసాయనము.)

114 శశవిషాణము = తేనిది. కుందేటికొమ్ము. కుందేటికిఁ గొమ్ముండదు

‘దేశాంతరమందున్న నాటి నామకలమో శశవిషాణము ,

నీతి చంద్రిక - విగ్రహము.)

‘శశవిషాణంబు దీర్ఘమై సంభవించె.

వికసితంబయ్యెగగ నార విందమపుడు , (కవికర్ణరసాయనము.)

115 వెనుకముందర = మంచియుఁ జెడ్డ.

‘అయిన నప్పటి వెనుక ముందర తాల్పోచించి ,

(నీతిచంద్రిక - విగ్రహము.)

116 వంటయింటి కుందేలు = స్వాధీనమైనది.

‘వంటయింటి కుం దేలిదియెందుఁబోఁగలదు. నేటికి నే మనియుండు

‘కుండులనొకటి (విజయవిలాసము)

117 నీటివ్రాలు = నిలిచి యుండనిది.

‘మన యత్నంబులన్ని నీటి వ్రాలగును ,

నీతిచంద్రిక - విగ్రహము.)

118 పులిసోరికండ = తప్పక నశించుటకు సిద్ధమైనది.

‘ఏమిచెప్పం బులిసోరికండ విడిపడ్డంతొ దలపట్టి మాచుకొంచు బెను
చేటుదప్పె ననుచున్’

(ప్రభావతీప్రద్యమ్నము)

119 కాళ్లుబట్టుకొనుట = బ్రతిమాలుకొనుట.

‘పాట్లకై యట్టిహేళుని కాళ్లు పట్టుకొని కవ్వపు జీవనము జీవించుట
కంటె’

(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

120 చెప్పక చెప్పెడు = ఒకరు చెప్పక తెలియబడుట.

‘స్రావపు జిలుకతనంబు మీమొగము చెప్పక చెప్పెడునద్దిరయ్య’

(మనుచరిత్ర)

121 నీళ్లు నమలుట = మాన్యమునకొనుట.

‘నీ విరియన్నియు నీళ్లుకరుక దిటుకరుక శోభించుకరంబుకరం
యుఁజుమీ నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

‘నావుడును నీళ్లుకమలుచు । నావిచాగముజెప్పబొంక, నంచము
దానిన్’

(ప్రభావతీప్రద్యమ్నము)

‘నీళ్ళునమలుచు మగువల నెలుగుపరిచి, నిక్కురాయంచ నీతిండ్ల
నీరుగాను’

122 పయిబూసికొనుట = సంబంధములేనివి కలుగజేసికొనుట.

‘అయినదానికిఁ గానిదానికి నడ్డమువచ్చి పయిబూసికొనక’

(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

123 కన్నెలుంగుట = అభిప్రాయమెఱుంగుట.

‘రాజు కన్నెటింగినవాడవై యాతని చిత్తవృత్తి ననువర్తింప
చలయు’

(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

124 చర్వితచర్వణము = } చేసినదియే మరలఁజేయుట,
 పిష్టశేషణము = }
 ' పొయినదాని మరలఁ ద్రవ్వట చర్వితచర్వణము '
 (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము),

125 చెవిజేయుట = చెప్పట.
 ' ఎప్పటి వప్పుడు మనచెవులజేసి చనుచండవలయును '
 (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము),

126 వ్రేలుమడచుట = లెక్కఁజెట్టుట,
 ' వ్రేలుమడచి యొక్కని నెఱిగింపుము '
 (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

127 చెవికిచేదు = వినుటకసహ్యమయినది.
 ' చెవికిఁజేదుగానున్నను దనకుఁదోచిన పితము నిశ్శృంకముగ వా
 క్రివ్యవలయును ' (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

128 గుజగుజలువోవుట = రహస్యమాడుకొనుట,
 ' కొంతనడి పొట్టపొరలై గుజగుజలువోయి దాయఁజూచిన '
 (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

129 తొననఁగ = బాగుగా నున్నదనఁగా,
 ' అంద తొననఁబ్రతికి ' (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

130 చేదోడువాదోడు = పనికిసహాయము, మాటకుసహాయము.
 ' చేదోడు వాదోడుగన్ '

131 చెవినిల్లుగట్టుకొనుట = తరుచుగాఁజెప్పుట.

‘ మేమెల్లఁ బలుదెరంగులఁ జెవి నిల్లుకట్టుకొనిపోరిన మామాటలఁ
 జూటిగాఁగొనక ’ (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

132 పెడచెవిబెట్టుట = వినకుండుట.

‘ పెడచెవిబెట్టి నీచుదిబట్టుకొన్న యున్మాదంబు మానవైతిని ,
(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

133 ఉవ్విళ్ళూరుట = మిక్కిలి ఉత్సాహపడుట.

‘ వాడుకనుంగవ సోల శయ్యవై
పడఁతులులేదు సంభ్రమము భర్తల నువ్విళ్ళూరెచ్చగ్రమ్మరన్ ,
(కవికర్ణరసాయనము.)

134 చేదుమేపుట = ఇష్టములేని పనినిజేయించుట.

135 కాటికిఁ గాళ్ళుజూచుకొనుట = చావసిద్ధముగానుండుట

‘ నేనిప్పుడు నిరాశ్రయతా దశను మృగి కాటికిఁ గాళ్ళుసాచు
కొనియుంటిని. (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

136 గుక్కిళ్ళుమింగుట = ఆశపడియుండుట.

‘ నేనిప్పుడు నీసాందునకే గుక్కిళ్లు మింగుచుందును ,
(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

137 గుండియ రావిపడి = ఒడలెటుంగక,

‘ మర్దాలంబామెటుకుం దూరమునుండి కాంచి గుండియరావిపడి
యంగ మాకంపింప నెలుకకిట్లనియె , (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

138 మనసువిరుగుట = ఇష్టముపోవుట.

‘ అంతనామాటల మనసువిరిగి’ (నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

139 కట్టికుడుపుట = అనుభవింపజేయుట.

‘ నాపాపఫలముతోడ నె కట్టి కుడిపినది ,

(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

140 నక్కిళ్ళుపడుట = మాటరాకుండుట,

‘ మారుతుండు దారసంబై యారసంబునఁ బోయనప్పుడు వారి నక్కిళ్ళుపడును , (నీతిచంద్రిక - విగ్రహము)

141 మేకవన్నె పులి = సాధువుగాఁ గాన్పించు నసాధువు.

‘ ఈసర్వజ్ఞుఁడు మేకవన్నెపులి , (నీతిచంద్రిక - విగ్రహము.)

142 నూరిపోయట = బాగుగ బోధ నేయుట.

‘ అప్పుడీతనిఁ జేరఁ తీయవలదని మీరందఱుఁడ తెన్నెన్ని విధములనో నూరిపోసిరి , (నీతిచంద్రిక - విగ్రహము.)

143 కర్ణరసాయనము = చెవుల కింవైనది.

‘ మాకు కర్ణరసాయనంబుఁ గావింపుఁడు ,

(నీతిచంద్రిక - సుంధి)

144 పూసగుచ్చిన రీతి = వికరముగా.

‘ తన యావద్వృత్తాంతమును బూసగుచ్చిన రీతిని వినిపించెను .

(నీతిచంద్రిక - సుంధి.)

‘ తెలుప మును విందుఁ జలుకల కొరికి తెఱంగెల్లఁ బూస గుచ్చిన రీతిన్ , (విజయ విలాసము)

‘ ఒకింతయును వీడ । పూసగుచ్చిన రీతి నప్పువ్వుబోడి । చెప్పినది విని, వారలచ్చెరువు నంది , (కళాపూర్ణోదయము)

145 ఉట్టికట్టుకొని యూగులాడుట = చావకుండుట.

‘ ఈ లా కమలా నే యెల్లకలము నుట్టికట్టుకొని యూగులాడుము , (నీతిచంద్రిక - సుంధి.)

‘ నిశ్చలతన్వేరిత వట్టికట్టుకొని దుస్సాధంబునుమ్మి ,

(పాండురంగ మహాత్మ్యము.)

176 చీటికి మాటికి = తరుచుగా.

‘చీటికి మాటికిఁ దానిమి దిగనాడుట వగపాడిగాదు.

(నీతిచంద్రిక-సంధి)

147 పులినాకి విడిచినవాడు = చావుదప్పినవాడు.

‘ఈ యపాయఁబు తోఁచఁబట్టి ప్రతికి పులినాకి విడిచిన వానినిగా భావించుకొనుచుంటిమి.

(నీతిచంద్రిక - సంధి.)

148 కుప్ప తిప్పలు = కమ్మి.

‘ఆట్టి నీవిత్తరి కుప్పతిప్పలుగా మ్రోల దుముకులాడుచు నన్ను భక్షింపనొల్లక,

(నీతిచంద్రిక - సంధి.)

149 గూకటివేళ్ళతోఁ బెల్లగించుట = కమూలముగా నాశనము చేయుట.

‘అతని రాజధానిం గూకటివేళ్ళతోఁ బెల్లగించి పేరులేకుండ నేల మట్టము గావించు,

(నీతిచంద్రిక - సంధి.)

150 తంగేటిజున్ను = సులభముగా లభించునది.

‘ఆపవర్గకాంక్షచే నాకొన్నవానికిఁ దంగేటిజున్ను క్రీరఁగకాయి.

(కవికర్ణరసాయనము.)

‘కలమలనున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి ‘ (మనుచరిత్ర)

‘తంగేటిజుంటి విధంబు కొరికల్, (దాశరథివిలాసము.)

151 కన్నులపండువ = శేత్రపర్వము, మనోహరమయినది.

‘కన్నులపండువై పాలుచుఁ గన్గొన నప్పుర లక్ష్మి ‘

(కవికర్ణరసాయనము.)

152 వీనులపండువ = చెవుల కింపుగా నుండునది.

‘పలుకులేచాలు వీనులకుఁ బండువునేయ, నెఱపాటలేలాకో నేర్పిరిట్లు ‘

(కవికర్ణరసాయనము.)

153 బ్రహ్మగుణగోష్ఠేరగుట = వ్యర్థమగుట, నీసలేని కాలువ,
 ' ఏలావిడ్డలులేని బ్రహ్మ గోష్ఠేరమ్యైః జింతింపఁగన్ ' ,
 (కవికర్ణరసాయనము)

154 తెల్లచెఱుకుపండు = ఆతి మధురిచుక్కై కల్పన జేసిన వస్తువు.
 క. ' కుండనము కమ్మవలపుం
 జేందిన చందమునఁ దెల్ల చెఱుకునఁబండ్డె
 నుందరియగు నక్కన్నియు
 యందెలబ్రామంబు విడువ నాయితమాయెన్ ' ,
 (కవికర్ణరసాయనము)

155 తెప్పలుతేలుట = ఎక్కువగుట,
 "నిచ్చినిచ్చలుగొత్తలై యెచ్చరించు
 భేలనంబుల దెప్పలుదేలుచుండె" (కవికర్ణ రసాయనము)

156 వాడివత్తలగుట = మిక్కిలికృశించుట
 "అలజడివాడివత్తలయి రక్కటయేనిక నున్న నేమి గాఁగలరా"
 (కవికర్ణ రసాయనము).
 "ఇటుకరాసనసాయకవృథా, భిన్నతవాడివత్తలయి"
 (మనుచరిత్ర)
 "కమలనాళములువాడివత్తలై డీలుపడియె"
 (రసికజనమనోభీరామము)
 "ద్వి॥ వాడివత్తయియేమి వాంఛచేసితివి"
 (విష్ణుమాయావిలాసము).

157 చేయెత్తి చెప్పట = దృఢముగాఁ జెప్పట
 "స్వతఃపితృక్యర్యానువాదరూపంబు గాఁజీయెత్తి విజుఘలాశీర్వాదింప"
 (కవికర్ణ రసాయనము)

158 ముక్కువిరచుట = ఇష్టపడకపోవుట. అక్షేపించుట.

“బాంధవులు ముక్కువిరువం, బుత్రులు వేసరం. గళత్రంబులు
వేసరింప” (కవికర్ణ రసాయనము)

159 పట్టుకొమ్మలు = ఆధారములు.

“పట్టుకొమ్మలు రమణీయభావములకు” (కవికర్ణ రసాయనము)

“నూన్పతలక్షికిఁబట్టుకొమ్మలై” (పాండురంగ మహాత్మ్యము)

“దయకుంగందువదానకేలి కిర వంతశ్శుద్ధికిన్ జన్మభూ

మి’ యదారత్వము రచ్చపట్టు జమలక్షిలీలకుంబట్టు కొ

మ్మయ విన్నూర్తికినాస్పవం నిఖిలవిద్యాతారతమ్యజ్ఞ తాశ్రయము,

(రామాభ్యుదయము.)

160 కనిగుడ్డి, వినిచెవుడు = తెలిసి తెలియకుండుట,

క. దనుజాంతకరేతస్కృత

జన మనవరతానుభూతి సాస్త్రంబులచే.

గనిగుడ్డియు వినిచెవుడును

జనవర నీయూయిక నసాధ్యముగలదే

(కవికర్ణ రసాయనము)

161 మేలుబంతి = శ్రేష్ఠము.

“తొరపుకాంతికి మేలుబంతి”

(కవికర్ణ రసాయనము)

162 నిలువునీరగుట = భయపడుట,

“నిలువునీరగు టెంతయ నంటికంబముల్”

(కవికర్ణ రసాయనము)

ముద్దులుగుల్కుట సాగముగానొందుట

163 ముద్దులుగుల్కు నీభువన మోహనకుండన రత్న వీధికుల్”

(కవికర్ణ రసాయనము)

164 చూరలాడుట=అంతయు హరించుట

“వీడే యలయించి వ్రేతలమానంబు చూరలాడిన లోక నుండ
రూడు” (భాగవతము.)

“లేనవ్వదొలంకు నీదునయంబులు నామది చూరలాడెడిన్”
(కవికర్ణ రసాయనము.)

165 తామర తంపరలు=సమృద్ధి తామరవలె వృద్ధిగా నుండునవి, తామర
లయొక్క సముదాయము.

“అఖిలైకధర్మములు తామరతంపరలై చెలంగె” (విజయవిలాసము)

“ప్రబలి తామరతంపరై పరిధిల్లి” (సారంగధరచరిత్ర),

“ఉత్తమతనయాది సంపదలు తామరతంపరలై ప్రవర్ధిలన్”
(కళాపూర్ణోదయము.)

“ఁ, పదతామరతంపరయై పాదలెన్ దళదిశల కీర్తి పూర్వము
పయ్యన్” (రామాభ్యుదయము.)

166 ఏనుఁగుపాడి=సమృద్ధి చాలపాలిచ్చుట.

“ఇచ్చెనా యేనుఁగుపాడి యీడగలరే రఘునాథ స్మరాల మాళి
కిన్” (విజయవిలాసము)

167 ఉక్కుతున్నలు = బలశాలురు. ఉక్కుముక్కలవలె బెళుసులేక
జిగి గలవారు.

“గాళకు లాపురీభట శిఖామణు లెక్కటియుక్కుతున్నలు”
(విజయవిలాసము)

168 చిదిమిపెట్టిన బంటులు = నిగ్గుదేలిన కూరులు.

“అభీలతరాళ్లనుల్ చిదిమిపెట్టిన బంటులు”

(విజయవిలాసము)

169 పిలువని పేరంటము = తనకుఁ దాను వచ్చినది.

“పిలువని పేరంటం బనుచు దెగ్గిలినాథుల కాగలింపఁగాఁ । బొలు
పుగ నందుఁ బెండ్లిసడుపుల్ నడుచున్వలినాలితెమ్మరల్ (విజయవిలాసము).

170 నిత్యకల్యాణము, పచ్చతోరణము = అవిచ్ఛిన్న శుభములు.

“నిత్యకల్యాణముఁ బచ్చతోరణమునై జనులందఱు నుల్లసిల్లగన్”
(విజయవిలాసము)

“నిండుగా దీవిలతు నీ యిల్లు నిత్య కల్యాణంబుఁ బచ్చతోరణ
ముగాఁగ” (దాసు కీర్తనామృతముగారి చాటుపు).

171 నడుమంత్రపుకల్మి = } మధ్యకాలములో వచ్చిన
నడుమంత్రపు సిరి = } యైశ్వర్యము.

“క్షీతినిటుగాదె యొక్కొరికిన్ నడుమంత్రపు కల్మిగల్గినన్”
(విజయవిలాసము.)

172 పుణికి పుచ్చుకొనుట = } సమానముగా నుంచుట.
పుడికి పుచ్చుకొనుట = }

“చందమామ నెలుఁగుల కొమరంతయుఁ బుణికి పుచ్చుకొనఁబోలుఁ
జామి” (విజయవిలాసము)

“ఎగుబజఁబులవాఁడు మృగరాజమధ్యఁబు పుడికి పుచ్చుకొను
నెన్నడుమువాఁడు” (విజయవిలాసము.)

173 చక్కట్లు దిద్దుట = తగవుఁ దీర్చుట.

“జక్కవ కవంజక్కట్టు దిద్దుంగుచానాంకారంబు” (విజయవిలాసము)

174 ఉట్టిపడుట = ప్రత్యక్షమగుట, జారిపడుట.

“శాంతరసమెల్ల నుట్టిపడఁగ నంగల పొందుకొన్”
(విజయవిలాసము.)

“ఉట్టిపడ్డట్టు లెందుండిటువచ్చె గడింది విలుదోయితో రాజ వీర
యంగము” (రామాభ్యుదయము.)

175 కామో పండో = సఫలమో. విఫలమో.

“పాలతి కామో పండో పోయినపనియన్నఁ జిలుక మాటుకు న
వ్వు సాలపుదేటు. (విజయవిలాసము.)

“చనినపని కామో పండో యనుచు నడుగ”

(రసికజనమనోరంజనము.)

176 పలుకు బంగారము = అపరూపము.

“చిలుకా నీతోవైనను పలుకంగారాదె పలుకు బంగారటనే”
(విజయవిలాసము.)

177 ఈదాడన్నఁ గోదాడమటు = ఒకటియైన మఱియొకటియనుట. ఈ
దాడు = గిలుకతాడిచెట్టు, కోదాడు = తాటిచెట్టులోని భేదము.

“ఈదాడన్నను మదనుఁడు, కోదాడనువాఁడు చిగువు కొనసాఁ
గునొకో” (విజయవిలాసము.)

178 తకపికలు సేయుట = ఎచ్చుతగ్గులు సేయుట.

“మకరాంకుని యనుఁగు మేనమామకునీకుం దకపికలు సేయవల
దనుము” (విజయవిలాసము.)

179 పచ్చకప్పురమయ్యె అపరూపమామెను.
పచ్చపూసాయె =

“పచ్చకప్పురమయ్యె భామపల్కు”

“సాలపుబయ్యెదఁ దేరిచూతునన్నంతనే, పచ్చపూసాయెఁబో
పాలతియారు” (విజయవిలాసము.)

180 ముక్కుమొగముజూడక మొగమాటుమాలొచింపక.

“ముక్కుమొగంబుజూడక టుబొమ్మ నెదేల” (విజయవిలాసము.)

181 చెక్కుచెమర్చకుండుట = కనుగందకుండుట.

‘ నెల తుమ్మెదలు చెక్కుచెమరింపకున్నవా చిగురుబోడి’

(విజయవిలాసము)

జమాంగనా సంగమంబునం బొసంగియుఁ చెక్కుచెరుప్పక, య
క్కురుపీరుండు’ (విజయవిలాసము)

182 వెండుక గట్టబడుట = నిరసించుట.

‘ కామతూపులు వెండుక గట్టబడును బామమూరక మేటికి :
జలదరింప’ (విజయవిలాసము)

183 ఒడలెల్ల గన్నులు = ఎక్కువ విమర్శ.

‘ సహస్రదృక్తనూజుని నొడలెల్ల గన్నులుగఁజూచిరి మానసుము
ల్లరంగఁగఁ’ (విజయవిలాసము)

184 తేకుమడచుట = కొట్టుట.

‘ వాని తండ్రెదురమందెదిర్చినను రేకుమడంతుము మాట లేటికిన్’
(విజయవిలాసము)

185 వాగవల్లి నిష్ఠరము = పనియంతయు నైనపిమ్మట పోరాడుట.

‘ లోలతనిక వాగవలిలోపల నిష్ఠరమేల పల్కఁగన్’
(విజయవిలాసము)

186 ఇంద్రభోగము = ఎక్కువభోగము.

‘ పరిధవము నింద్రభోగమే దొరకన్’ (విజయవిలాసము)

187 పయింబక్కబడుట = { స్నేహముగానుండుట,
ఎక్కువ మమతగానుండుట.

‘ పయింబక్కబడఁగఁ జక్కనికుమారుని మక్కువమీఁ’
(సారంగధరచరిత్ర)

188 అంగరంగ వైభవములన్ = } మిక్కిలి వైభవములచేత, అంగరంగవై
 రంగరంగ వైభవములన్ = } భవములు = శరీరస్థల వైభవములు,
 రంగరంగ వైభవములు = శరీరంగము
 లోని రంగనాకమస్వామి వై
 భవము.

‘ అంగరంగ వైభవముల సమగ్రంబులనున యారగింపుల,
 (సారంగధరచరిత్ర)

189 అను రుసురనుట = ఆయాసపడుట.

‘ అనురుసురై యలంతి నడు మల్లలవాడఁగ , (సారంగధరచరిత్ర)

190 కొట్టి కోలాహలముచేయుట = ఎక్కువ గండ్రగోళముచేయుట.
 చెండి చకపికలాడుట =

‘ కొట్టి కోలాహలముజేసి కూలకుమ్మి చెండి చెకపికలాడమా
 యుండెనేని , (సారంగధరచరిత్ర)

191 పీటబెట్టుట = స్థిరపడుట,

‘ తగరువైఖరిమాటి తెగువనీనురగాలి , పీటబెట్టిక పండి పీచమా
 డఁచు , (సారంగధరచరిత్ర)

192 కారాకూరము = విందర వందర.

‘ సారకు కేకలువేయుచు । గారాకూరము మనసు కళవళ ప
 డఁగన్ , (సారంగధరచరిత్ర)

‘ కారాకూరంబులై రాక్షసుల వృణయమున్ కార్పడన్ ,
 (ఉత్తరరామాయణము)

193 అరచేతిలో నిమ్మపండు = సౌఖ్యముగ నుంచవలసివస్తువు.

‘ నిమ్మం డరచేలోపలి నిమ్మపంటివలె నత్యాసక్తిచున్నింప ,
 (సారంగధరచరిత్ర)

194 దుద్దు పెట్టుట = మోసముచేయుట.

‘చక్కన్నను దుద్దు పెట్టి యారకంగఁదలంచెను’

(సారంగధరచరిత్ర)

195 తలపాణియు తోచకువచ్చుట = పాణితమునకు వచ్చుట, పాను
తల నకుక పాణియు తోచక పట్టును.

196 మూసిన ముత్తెము = ఎక్కువజాగ్రత్తగా నుంచినది.

‘మూసినముత్తెమై వెలుగు ముద్దుకుమారునిమీఁద’

(సారంగధరచరిత్ర)

197 ఎండకన్న నీడకన్న = కష్టములు

“ఎండకన్నను నీడకన్నెఱుంగున్న పుట్టుభోగికి,

(సారంగధరచరిత్ర.)

“త్రేతాగ్నికణ చూచుజాత మేఘములను నెండ కన్నెఱుంగని వృక్ష

ములును,

(తారాశకాంక విజయము)

198 ఒడికట్టుట = సిద్ధపడుట.

“ఱోకనింద కోడిగట్టితిగా”

(సారంగధరచరిత్ర.)

199 కుంభద్రోణముగా = అపరిమితముగా, కడవలతోఁ దూములతో ద్రిమ్మ
రంచినట్లు

“అకాలవర్షంబు గురియింపఁ బంపు మొగుల్భ గములఁబగళును కేలు

కుంభద్రోణములుగాఁగ”

(హరవిలాసము.)

“పాథోధరశ్రేణి కుంభద్రోణములు గ్రుమ్మరించె విమలాంభః

పూర ధారావళిన్”

(పాండురంగ మహాత్మ్యము.)

కుంభద్రోణముగాఁగ వానగురిసెన్ ఘోరాంబుధారాకృతిన్”

(వైజయంతి విలాసము)

200 చలి విడుచుట=భయము వదలిపెట్టుట" గడిచేయట.

“చలివిడిచినాడునాటికి జగ మెఱుంగ నతఁడు మెలఁగఁగదొడఁగె
(నిరంకుశోపాఖ్యానము.)

201 గుదిగుంపులు జేయుట = అవిచ్ఛిన్నము చేయుట.

“అదిగనుక దివిజవేశ్యల । సదసంబులనున్న మానిసంతతి తలఁపులో
గుదిగుంపులు జేసివధింపదె” (నిరంకుశోపాఖ్యానము.)

202 ఉప్పకుఁ జప్పకుఁగాఁజూచుట=మంచిచెడ్డలకుఁజూచుట.

“ఒకతె వలెనాడి యాడిం । చుకొనుటకే యిరుగుపొరుగు జూచె
జూకొయు । ప్పకుఁ జప్పకుఁ గా ననుజూ । చుక నడువఁగ వలెఁగులీన శుక
శల్లాపల్”

(నిరంకుశోపాఖ్యానము.)

203 చిచ్చుఁ పిడుగు=ఁట్టముగా బాధించునది.

“వచ్చెఁగదఁటుల పాలిటి । చిచ్చరపిడు గింక నేమి నేయుదునను
చున్, (నిరంకుశోపాఖ్యానము.)

204 బుద్ధి పెడతలఁట=బుద్ధిచెడుట.

“పెద్దతఁమబోయి బుద్ధి పెడతలఁ బట్టెన్”

(తారాశకాంకవిజయము.)

“ఉవిదలకు బుద్ధి పెడతల నుండుగాదె”

(పాండురంగ మహాత్మ్యము.)

205 చుట్టలనురభి=బంధువుల నాదరించునది.

“చుట్టలనురభయై సోగఁబెనెగాని నెన్నరెనచుట్టలబు దనకుఁ

గీ. ౨.

(పాండురంగ మహాత్మ్యము.)

206 మడివేయుట=వాదమునకు ఁట్ట ముడిపైవి ప్రతిజ్ఞచేయుట.

“మడియవైవగవచ్చు మొనదారసించిన శూరత్వమున వెన్నుఁజూపఁడ నుచు”
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

207 దిబ్బమెత్తుట=దీపముతోఁ బ్రమాణము చేయుట.

“దిబ్బమెత్తఁగవచ్చు నబ్బురంబగు కల్మషేర మీతినరీతి మెలఁగ డనుచు”
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

208 తప్పిదారి = పొరపాటు.

“ఈపరమగోప్యమౌపుత్ర యౌపురంధ్రీ తప్పిదారియొ యెఱిఁగింపఁ దరముగాదు”
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

209 అడుగులకు మడుగులొడ్డుట=గౌరవించుట.

“నడచుచు నడుగులకు మడుగు లొడ్డుచు”
(పాండురంగమాహాత్మ్యము.)

“గడనగల మగనిజూచిన | నడుగులకును మడుగులిడుదు రతివల దమలో”
(సూమతీశతకము)

210 ఈచెవిగాడ్పాచెవిం బోవుట=ఎక్కువ వడగాడ్పు పీచుట.

“ఏచి యీచెవిగాడ్పు నాచెవిబోవంగ నుబ్బిలింగముబోలె నుండు నెండ”
(పాండురంగమాహాత్మ్యము.)

211 కంపలపడ్డకాకి=చిక్కులలోఁ బడిన వస్తువు.

‘మరుద్భుక్కుటకున్ భజించు మతిపుట్టక కంపలపడ్డ కాకినై’
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

212 పులుగడిగిన ముత్యము = నిర్మలమైనది. వాసనలేకుండఁ గడఁగఁబడిన ముత్యము.

‘పులుగడఁగంగఁ బడ్డ నునుముత్యము బోలుచు వాలుచుం బురిన్’
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

‘ కలకంఠకంఠి యీగతిః బులుగడిగిన ముత్తిమంబు పాలుపొందంగా,
(పారిజాతాపహరణము.)

213 పిల్లిశీలము = కృత్రిమ స్వభావము.

‘ శీలమభిలంబు నిది పిల్లి శీలమనుచు ,
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

214 చిల్క చదువులు = నోట నుచ్చరించుటయే గాని మనస్సనఁబట్టి
పల్కులు.

‘ చదువు లిది యెల్లఁ జిల్కల చదువులనుచు,
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

215 తేనెపూసిన కత్తి = వైకి నెమ్మదిగాఁ గొప్పించుచు లోనఁ గ్రోయ
ముగలవాడు.

‘ తేనెపూసిన కత్తి ధాత్రీనురుండు
(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

216 కంటవత్తిడుకొనుట = ఎక్కువ శ్రద్ధగాఁ జెప్పుట.

‘ పెజ్జానె చరించి యరయించె విప్రసుతుని కంటవత్తిడుకొని నైక
ప్రభుండు ‘

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

217 తలలో నాలుక = నిరపాయముగా.

‘ తలలోపల నాలుక బలె మనసులు గలసి ,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

218 పూసలలో దారము = అభేదముగా, లోపల ప్రవేశించి, ఇవ్వముగా.

‘ పూసలలో దారంబు పాలఁజల్లిన నీరుం బలె వెలియెలుగక
మనసులు గలసి ,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

219 బంగారు కుండ = అందగత్తె.

‘బలిరా తేరకు తేరదక్క నిటులీ బంగారు కుండంచు ,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

220 తలపుండ్లు గమకుట = సూరక్షణ చేయుట, ఉపచారము చేయుట.

తలపుండ్లు గడిగించి తను బ్రతికించెఁగా యదని బోరాకాకుండ
యిన దెచ్చి ,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

221 కంచంత కాపురంబు = విస్తారము సంసారము.

‘కాపుగోడలు కంచంత గాపురంబు పొంపటి కులంబు గాడ్చ
శచి యురికె.

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

222 ఆకు మరుంగు పిందె = మృదువైనది.

ఆకుమరుంగుపిందెయను యంతి పురంబును బోలెనున్న .

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

223 నోరు మెదల్పుట = మాటలాడుట;

ఎన్నఁగ నింతరత్న చయమింతగభీరిమ యిత వార సం

పన్నతయంతశుద్ధియని బ్రహ్మము నోరుఁ గదల్పలేని య

త్యున్నతిఁగన్న పెన్దదలి నుత్తితమై వెలిదీని చెంగటన్ ,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

‘తన్నట్లు పలికి దొబ్బగ । మిన్నకచన నతె నోరు మెదపక ,

(కళాపూర్ణోదయము)

224 పుల్లవిలుచుట = భయముతీర్చుటకై పుల్లను విడిచిపారవైచుట, దృష్టి

దోషమును దీర్చునట్టిది.

‘పెనుచీకలులు గ్రమ్ము పెన్దైట వసియించి, వెఱచెగాయని పుల్ల

విడిచి విడిచి

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

225 పుల్లవిలుపుమాట = కలియకుండఁజేయు భేదవాక్యము.

226 నూచీమఖభేద్యము = దట్టముగా నున్నది, నూదితో భేదింపఁదగినది
 “ పెరిగి నూచీమఖభేద్యంబులగు సంధకార ధారాచ్చటల్లారుకొనిన ”
 (పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

227 తలవెట్టి=బుద్ధిమాంద్యము.

“తలవెట్టిపచరింప నేటికి సమిద్దానంబు చానంబు”

(పాండురంగమాహాత్మ్యము.)

228 గొంతెమకోర్కెలు = అలభ్యమయిన కోరికలు.

“ కొసరి గొంతెమ కోరికల్ గోరెనేని యడకపోఁబోలదిడఁ బోలదు ”

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

229 పొగచూరుట = వన్నెతగ్గుట, చెడుట,

“ నింగాసంగతి పొగచూరెను, (పాండురంగమాహాత్మ్యము.)

“ వారుని కోపాగ్ని పొగచూరి మరునిదాప మసితకేసుర పరివేష.

మయిననాడు ”

(శృంగారనైషధము.)

230 అసిధారావ్రతము = ఉత్కృష్టమైన వ్రతము = సౌందర్యవతియూ
 యావనవతియునైన స్త్రీతో నేకశయ్యయందు
 శయనించి యామెయందు మనసైనఁ ప్రసరింప
 కుండుట అసిధారావ్రతము. పదునైన కత్తివై
 నాలుక తెగకుండ రాయుట.

231 మెడఁజుట్టుకొనుట = అలుము కొనుట,

“ గోచికట్టిన కటువంటి గొడవ గడవరాక మెడఁజుట్టుకొనియె
 నూరక ” (పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

“ కొమ్మనీమెడఁ జట్టుకొనకున్న యీ పోకపూఁబొత్తి జిదిమిన
 భూరికలుషము ” (రామాభ్యుదయము.)

232 ముద్దుగురియుట =

233 ముద్దులు గుల్కుట =

} మనోహరముగా నుండుట

“ తరుణి లోచన బాష్పధారావలంబులు ముత్యాల సరులతో ముద్దు
చురిసె ” (శృంగారనైషధము)

మఱికొన్ని సంగతులు ముద్దులు మాటలు గట్టజాలు ”
(శ్రీనివాస విలాసము.)

“ చెల్వునిం | గలసిన చంటినొక్కలను గందియు ముద్దులు గుల్క
చున్న యుగ్మలి ”
(రసికజనమనోరంజనము.)

234 చెవిగఱచుట = రహస్యము చెప్పుట.

“ చేరువం జేరి యెవ్వరో చెవిగఱచెదరు ”
(చిన్నయనూరి నీతిచంద్రిక.)

235 కొమ్మ నుద్దులాడుట = సంకేతవృత్తాంతములు పల్కట.

236 నేలవిడిచిన సాము = నిరాధారవ్యాపారము.
“ ఊరక యేల నేలవిడిచి సాము చేసెదవు ? ”
(చిన్నయనూరి నీతిచంద్రిక.)

237 నాలుక మిగులుట } మాషించుట, వదరుట.
మాటమిగులుట. }
“ నాలుక మిగుల రాసకము ” (చిన్నయనూరి నీతిచంద్రిక.)

238 క్రిండుపడఁజేయుట = జయించుట.
కినుకమీఱు ననంతగిరి క్రిందుపడఁజేసె.
(పారిజాతాపహరణము.)

239 తలవూవాడక యుండుట = ఆయాసపడకుండుట.
“ తలవూ వాడక యుండుమి. ” (పారిజాతాపహరణము)

240 మిన్నందుట = ఉప్పొంగుట.
“ మిన్నంది వేగఁగకొని ” (పారిజాతాపహరణము)

241 ముశ్యమాటలు = కొండెములు.

“ పలు దెఱుగు ముశ్యమాటల | కలహమె కల్యాణమని ”
(పారిజాతా పహరణము.)

242 తేనెలుట్టిపడుట = మధురములుగా నుండుట.

“ పలుకులదేనెలుట్టిపడఁ బల్కవు నేడిదియేమి ”

243 కడగఁటఁజూచుట = కటాక్షదృష్టి దయతోఁ గూడిన చూపు.

“ నిడువారుం గడుగంటఁ జూడమనుచున్ ”
(పారిజాతా పహరణము.)

244 ప్రాణము ప్రాణముగా = ఏకీభావముతో.

“ అని కైసంబతినిన్ను బాసిచనునో ప్రాణంబు ప్రాణంబుగా నిను
మన్నింపఁడో ”
(పారిజాతా పహరణము.)

245 వైపెచ్చులు = ఎక్కువలు:

చందమామయుఁ దలంపులమాగకముఁ దలంపఁ బై పైచ్చులదీనికిన్
(పారిజాతా పహరణము.)

246 మక్కికిమక్కి = ఉన్నదున్నట్లు.

“ తెల్లునేయచో | మక్కికిమక్కియన్నటుల మార్చినకావ్యమా
కావ్యమెట్లుగున్ ”
(శ్రీనివాసవిలాసము.)

247 ఎడరొమ్మకుంపటి = గుండెలబరువు. అని వార్యమయిన కష్టమును
గలిగించువస్తువు.

“ పతికడరొమ్మ కుంపటిగఁ బాల్పడకుండని లక్ష్మీ ”
(శ్రీనివాసవిలాసము.)

248 నలుగురినోళ్ళలోఁబడుట = అల్లరిపాలగుట, అపకీర్తినిబొందుట.

“ పశుపతీడ్యుండయ్యఁ బనులఁగాచుచు నలుగురినోళ్ళలోఁబడ్డ
గురుకుశోప ”
(శ్రీనివాసవిలాసము.)

249 వేదము = ప్రమాణము.

“వారివోగుంభము వేదమే కవుల వారింపం దరంజే”

(శ్రీనివాసవిలాసము.)

250 పయిచేయి = అధికుడు.

“ఏరాజు ధారుణీభారంబు వహియింపఁ జిల్వరాయినికిఁ బైచేయి
యయ్యె”

(శ్రీనివాసవిలాసము.)

251 త్రాడుబారట = దృఢత్వమునొందుట.

“తావకాపరాధముల కంతంబుగలదె । త్రాడుబారెడు దౌష్ట్యంబు
దవులుకతన”

(శ్రీనివాసవిలాసము.)

252 చిటికలా = శిఘ్రముగా.

“ఒక చిటుకగదా ప్రియులయందుఁ జెలులకుఁగలకల్”

(శ్రీనివాసవిలాసము.)

253 అక్కముక్కాడనీయకుండుట = అవకాశము లేకుండఁ జేయుట.

“చలపట్టెనావైరి జనపాలకుల అక్కముక్కాడనీయక యుక్క
దంచు,

(కువలయాశ్వచరిత్ర.)

254 కాలిసంకెల = అడ్డు.

“తరుణితనగంధము కాలిసంకెలై నెరయఁగనిల్చి”

(కువలయాశ్వచరిత్ర.)

255 కత్తిమీడిసాములు = కష్టపుపనులు.

“దొరతనపు స్వరవుల్మఱి కత్తిమీడి సాములునుమ్మి,

(కువలయాశ్వచరిత్ర.)

256 సిగపట్టు = దెబ్బలాట, జుట్టులుజుట్టులు పట్టుకొనుట.

“పలుకులువారురేపి సిగపట్టుకు దగ్గరచేసి”

(కువలయాశ్వచరిత్ర.)

257 అరటిపండ్లొలిచి చేతికిచ్చుట = విప్పవ్వముజేయుట.

“భారతరామ కథార్థముల్ విభా । సిలఁగ నరంటి పండ్లొలిచిచేతికి
నిచ్చిన రీతి. (కళాపూర్ణోదయము.)

258 గగనకుసుమము = ఏమియులేనిది.

నభకుసుమము = “పగలను శబ్దమాత్రము నభకుసుమంబు నిజంబునాన్.

(కళాపూర్ణోదయము.)

259 ఒజ్జల పుచ్చకాయ = నేర్చినవిద్య మరిచిపోవుట.

“ధర్మవిధులన్నియు నొజ్జల పుచ్చకాయగావలయు,

(కళాపూర్ణోదయము.)

260 అంకురార్పణము = ప్రారంభము, అంకురార్పణమును నొకకర్మ, అన్ని
శుభకర్మలకుఁ బ్రారంభమునఁ జేయుకర్మ.

“రంభకు న్నవతి పోరుగణించుట కంకురార్పణం బదియుటకొంత
చేసితి” (కళాపూర్ణోదయము.)

261 పండ్లు గొరుకుట = కోపపడుట.

“పాప తుంబురుడాయంచుఁబండ్లుగొరుకు కొంచుకోకోస నుడికితిఁ
గొంతతదవు. (కళాపూర్ణోదయము)

262 కోటానకోటులు = విస్తారము.

“కోటానకోటులై కోటకొమ్మలయందు నవ్యుత్పన్న నిర్వాణంబు
లగు మాణిక్యదీపంబులు” (కళాపూర్ణోదయము.)

263 కన్నుండఁ గనుపాపదీయుట = మాయచేయుట.

“వినుకల్లభకన్నుండఁ గనుపాపదివియ నేర్పుగలమునిముచ్చీవనిత
(కళాపూర్ణోదయము.)

264 అఱచేతికిఁ బండ్లుకచ్చుట = ఎక్కువ శౌర్యముగచ్చుట.

“అఱపులుడిగిపోనీనీ । యఱచేతంబండ్లు వచ్చినప్పుడు మమ్ముం । గ
ఱచేవచ్చుగొనా” (కళాపూర్ణోదయము.)

265 నీనుదుటనె బొద్దుపొడిచెనా = అతము నీకే తెలియునా ?

“కానిమ్ము వేగిరింపకు నీనుదుటనె బొద్దుపొడిచెనే”

(కళాపూర్ణోదయము.)

266 చెట్లగట్టుట =
చెట్లపాలుచేయుట } కష్టపెట్టుట.

“అతనినే చెట్లగట్టితి నీతఁడేవోట లంకించు కొనియె నలంఘ్యచుయిన

(కళాపూర్ణోదయము.)

267 కాకదంతపరీక్ష = వ్యర్థసారము కాకికి దంతములుండవుకావున
నవి పరీక్షించుట వ్యర్థపుపని”

“నాని నేమడిగె దెవ్వఁడు గాకనీకేమి, యిది కాక దంతపరీక్ష

సంఘము”

(కళాపూర్ణోదయము)

268 వట్టిగొడ్డు తాకట్టు = వ్యర్థమైనది.

“ఇతని పోడిమిగంటిమ వట్టిగొడ్డుతాకట్టితఁ డెంతయున్ననిను

గారియవెట్టు”

(కళాపూర్ణోదయము)

269 మూఁడుమాట లాటుతప్పులు = ఎక్కువ తప్పులు.

“ఏమి యాయనకు దెలియు మూఁడుమాట లాటు తప్పులేము

మూఁకొనరఁబల్కఁగలమే”

(కళాపూర్ణోదయము.)

270 మామాటయేమాట = నిజము.

“మాభోగంబులె యాత్మభోగములుగా మామాటయే మాటగా”

(కళాపూర్ణోదయము.)

271 కొట్టినపిండి = స్వాధీనము, ఎఱిగినది.

“కొమలినాకునెట్టి యెడఁగొట్టినపిండి సమస్తహాకముల్”

(కళాపూర్ణోదయము)

272 ఎన్నిగుండెలుగలవు = ఎంతఘైర్యముండెను.

“ఎవఁడు నేతలక నేరికి నెన్నిగుం । డియలుగలవు నాదుప్రియను
జేర” (కళాపూర్ణోదయము)

273 గోటికి పడఁగెత్తుట = మిక్కిలి కలిగియుండుట.

“అన నిట్టి పలువ యజులకును గోటికిఁబడఁగెత్తి గురియగుపెద్ద
న్నిను నమ్మరాదుగాక” (కళాపూర్ణోదయము)

274 నేలకుఁగోలకుఁదెచ్చుట = మిక్కిలి బాధపెట్టుట.

“నీయవలొకనంబొదవ నేలకుఁగోలకుఁ దెచ్చుచున్నవాఁడు”
(కళాపూర్ణోదయము)

“చాలమును చిల్క జెప్పఁగ । నాలించిన చెలి పిఱుందునందపుచూ
పున్ । నేలకుఁగోలకుఁదెచ్చెను । వాలాయము తేనిమేను బలుడెందంబున్”
(రసికజనమనోరంజనము)

275 కకావికలగుట = చెదరిపోవుట.

“అల్పైనిక చయంబు, కావికలై కలంగి” (కళాపూర్ణోదయము)

276 చెండుబెండాడుట = ఖండించుట, బంతితో, బెండుతో నాడుట.

“ఈడితశక్తి నంగ జగదీశ్వరునైనికులట్లు చెండ్లుబెండాడఁగ”
(కళాపూర్ణోదయము.)

277 రేగులుదంగేళ్ళుగఁదొక్కుట = తొందరగాఁబోవుట. రేగుచెట్లన
దంగేడిచెట్లవలె దొక్కుట.

“కలఁగిపాఁత రేగులు । దంగేళ్ళుగఁదొక్కికొనుచు । దద్దముభీతిన్”
(కళాపూర్ణోదయము)

278 పింజ పింజ గఱచుట = ఒకదానివెనుక నొకటిపోవుట. పింజ = బాణము.
యొక్క వెనుకభాగము.

“లాఘవంబు పేర్చిపేర్చి యొండొరుపయి నేయఁ బింజపింజ గఱచు
కొని పొలుతూపు లొక్కటియవోలె” (కళాపూర్ణోదయము).

279 పయికాపు = పయిగా జాగ్రత్తపెట్టుట,

“కుచోత్తతభరంబునకుం బయికాపువోలె డబ్బిబ్బుగఁ జేతికిన్దొరకి
పెన్నిటివస్త్ర మురోవృతంబుగన్” (కళాపూర్ణోదయము).

280 బులియుచుండుట = ఉబ్బుచుండుట.

“ముక్తికన్యలను బెండ్లియాడి బులియుచున్న | కొత్తపెండ్లికొడుకు
(కళాపూర్ణోదయము).

281 తోడునీడ = సహాయము.

“అఖిలకళలందుఁ దోడునీడగుచు మెలఁగు” (కళాపూర్ణోదయము).

282 పెంపెసలార్చుట = అతిశయింపఁజేయుట,

“యతిపరంపరఁ బెంపెసలార్చు నమ్మహామహము”

(వైజయంతీవిలాసము).

283 ఘోటకబ్రహ్మచర్యము = గుఱ్ఱము బ్రహ్మచర్యము నేయుట, అనఁగాః
జేయదనుట

అజగరోపనాసము = కొండచిలువయనుపాము ఉపనాసము చేయుట.

పింగళాజపము = పింగళయను బోగముదాని జపము.

బకధ్యానము = కొంగధ్యానముచేయుట.

నక్కవినయము = నక్కయొక్క వినయము.

ఇవియన్నియు నసత్యములనుట.

“కదసిచూడ ఘోటక బ్రహ్మచర్యంబు | పింగళాజపంబు పిల్లిశిల
మజగరోపనాస మలబకధ్యానంబు | నక్కవినయమిట్టి నయములెల్ల”

(వైజయంతీవిలాసము).

284 పడిగాపులుండఁట = నిరీక్షించియుండుట.

“అంకణభూమిపల్లకులు, నందలము ల్పడి గాపులుండఁగన్”

(వైజయంతీవిలాసము).

285 బంగారుకాశ్మయ్య = శుభప్రదమయిన పాదన్యాసముకలవాడు.

“బంగారుకాశ్మయ్య జేజే వేయేడులు రాజ్యమేలుమనుచున్.

(వైజయంతీవిలాసము)

286 ఇసుకపాతర = హద్దులేనిది.

“అనఘవేశ్యావిడంబ వర్తనములెన్ను | నిసుకపాతర యీజోలియేల

త్రవ్వ”

(వైజయంతీవిలాసము)

287 ఒడలుదాచుకొనుట = పనిచేయకుండుట.

“నేజేతఁబనివట్టితే జూచిముందుగాఁ దానందుకొను నొడల్దాచు

కొనదు”

(వైజయంతీవిలాసము)

288 పదివేలకు = కాశ్వతముగా.

“వీరుమనవలదే పదివేలకనగ”

(దాశరథివిలాసము)

“చాలుపదివేలువచ్చె నీచలమువిడువు”

(రసికజనమనోరంజనము)

“చాలుపదివేలువచ్చెఁ బాంచాలిదొరకి | నట్టెగద”

(పాంచాలీపరిణయము)

289 తియ్యనినోరఁ జేదుమేయుట = మంచివాడైయుండియుఁ జెడ్డతనము జూపించుట.

“నీ యట్టి గట్టిదొరకు నుచితంబె తియ్యనినోరం జేదుమేయుట నా

యంబుగాదని”

(ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము)

290 కడుపుగక్కురితి = తొండరపాటు.

“తడవులఁబట్టియేము సంకతంబునుబోదుము వానివీటికిం | గడుమతి

చాలమిం గడుపు కక్కురితినుసరనాధ”

(ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము.)

291 పేనుగుక్కినపాటి = స్వల్పకాలము, నాలుపుగా.

“అరిదు నెంతటివారలడ్డమైనఁ జక్కడఁచుచుఁబేనుగుక్కిన పాటిగా

నిష్టమైన యర్థమెల్లఁబడసి”

(ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము.)

292 నాతోడు =

నాయన =

} నాపైఁబట్టు, నన్ను చంపుకొనినట్టు.

“నీ నెచ్చలితోడునుమ్మ సఖి నిక్కము చెప్పుము”

(ప్రభావతీప్రద్యమ్నము)

“కలయట్లుచెప్పుమీ కల్లలాడిననీకునాతోడునుమ్మ ప్రాణసఖి వీవు”

(ప్రభావతీప్రద్యమ్నము.)

293 చిన్నబోవుట = దైన్యమును బొందుట, ఉత్సాహము తగ్గుట, తగ్గు స్థితికి వచ్చుట.

“పొన్నవిరి నిక్కముగఁజూచి చిన్నవోదు” (ప్రభావతీప్రద్యమ్నము)

294 తోఁకత్రెంచుకపోవుట = పారిపోవుట.

“నీమాటవిన్నఁదానిలుచు నే మరుతేజి తోఁకత్రెంచుక కానఁదొలఁగి చనక” (రసికజనమనోరంజనము.)

295 వైవేసికొనుట = భారమువహించుట.

మీరలిప్పని బయవేసికొందుమని బల్కొక యించుక యన్నజాలు.

(రసికజనమనోరంజనము.)

296 కొంపతీయుట = నాశనముచేయుట.

“ఒరులకుఁజేరదవ్వగుచు నొజ్జుకొంపలుదీసి.

(రసికజనమనోరంజనము)

297 ఉప్పుతోఁ దొమ్మిదియునుబెట్టి = కృపణగత్తుణము గావించునే గుణ సముద్ర” (రామాభ్యుదయము.)

298 ఎదురు చుక్క = } విరోధము.
చుక్కయెదురు = }

“ఓరయికగా నెదురు చుక్కయును గాకున్నన్”

(రామాభ్యుదయము.)

299 బొమ్మపెట్టుట = వెక్కిరించుట.

“దేవతానటీ మణులకు బొమ్మపెట్టు క్రియమర్దలతాళనినాద పద్ధతిన్” (రామాభ్యుదయము.)

300 కమ్మచ్చునఁదీయుట = లొంగదీయుట.

301 నూతార్లు = విస్తారము.

“నొచ్చిన తరువాత దిరులు నూతార్లు వడన్వచ్చునె”

(రామాభ్యుదయము.)

“నూతాఱు సంత లేకీభవించిన భంగి” (పాంచాలీపరిణయము.)

302 మాటయిచ్చుట = కరారుచేయుట.

“కనుగొన్నంతనె యాదరించి తను లంకారాజ్యపట్టాభిషిక్తునిగా వింపఁగ మాటయిచ్చి” (రామాభ్యుదయము)

303 పుట్టిమున్గుట = నష్టమగుట. పుట్టియన నేరుదాటించుబుట్ట.

“గాడ్వొకూర్కి వట్టిముట్టివానిపుట్టి ముంచె గట్టులన్”

(రామాభ్యుదయము)

304 ఆటపట్టు = స్థానము.

“కలుములచేఁజే కోడలు నిగారపు తెల్లనిమేనిచాన పట్టులసిరి ఆటపట్టు” (రసికజనమనోరంజనము)

305 కొనలుసాగుట = వృద్ధిపొందుట, అగ్రము తెదుగుటనుబట్టివచ్చినది.

“వినెడువేడుకమదిలోనఁగొనలుసాఁగ” (రసికజనమనోరంజనము.)

306 కాపులకెల్లను నోముపంట = కాపులకు కార్యసిద్ధి.

“ఒప్పుకాపులకెల్ల నోముపంట” (రసికజనమనోరంజనము.)

“వెన్నునిదళ వాయి నూత్రవతి నోముల పంట కనుంగొనుంజయం । బని”

(రామాభ్యుదయము.)

307 మాటపట్టింపు = వివాదము.

“వారి మీరు వారిని చేయవచ్చుననెడు । మాట పట్టింపుఁబట్టి యమ్మచ్చకంటి” (రసికజన మనోరంజనము.)

308 మించిన దానినిత్రవ్వకొనుట = వెనుకటిగాధలను మరలఁదలపోసికొనుట

“చెవిం । బెట్టుక యూరకొంటి నిటుమించిన దానిని ద్రవ్వకొంటి”

(రసికజన మనోరంజనము)

309 చెవిలో సొంటికొమ్మముట = బాధపెట్టుట.

“మీ దొర మేదురాగ్రహ సమేతుడు నూర్యనుతుండు దేవతా ।
“నూదన బాణవేగమున సొమ్మసిలెం జెవిలోన సొంటి కొ । మూడిన వాడ
నైతివె యచో యిటువంటివె భృత్యకృత్యముల్ ” (రామాభ్యుదయము)

310 ముక్కుబట్టుకొని కూర్చుండుట = జపము చేయుచు గూర్చుండుట.

“అతడుంబోయి నికుంభిలాటవి నిశాటానీకినీ రక్షుండై । హస్త
భుక్సన్నిధి ముక్కుబట్టుకొని కూర్చున్నట్టి యాయుంద్రజి । ద్వితిజుంబోరికి
జీరి జంపిమరలెన్ దేవేంద్రుడున్నంగ ” (రామాభ్యుదయము)

311 తడిస్రాతను గొంతుగోయుట = ఆ మాసపెట్టిచూపుట.

“ఉడుపతిహిమఘ్నణిచేబలె , దడిస్రాతంగొంతుగోయు తగవెతీ
గితివో ” (పాంచాలీపరిణయము)

312 తలపట్టు = పోట్లాడుట.

“వాక్యోపవాక్యంబులం । గాతై ముందలపట్టుకుందొడగిరాకల్యాణ
వేదీస్థలిన్ ” (పాంచాలీపరిణయము)

313 నోరాడక = మాటాడరాక.

“అచ్చటనోరాడకాయన రచ్చగో నుదిరిగి యుగూరు మమస్మతతీని”
(శుద్ధాంధ్రనిరోష్ట్యనిర్వచన నైషధము)

314 పెద్దలచాటుది = అస్వతంత్రురాలు,

“నికటముగాగవింటి దరుణీమణి పెద్దలచాటువాన”

(ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము)

315 తలక్రిందగుట = వ్యతిస్తమగుట.

316 కుడిబుజమగుట = సహాయమగుట.

“కుడిబుజమైరమ్మ గొబ్బున నెనుబోతు, కానుకల్ జేతు నూకాలతల్లి
(కవిచకోరచంద్రోదయము)

317 చెట్టొకపిట్టయగుట = చెల్లాచెదరగుట.

“తరుణినీనీడలతో సరిరాకయంచల, చెట్టొకపిట్టయై చెదరిపారె”

(కవిచకోరచందోదయము)

“చెట్టొకపిట్టయైచనిరి నేనలవారలు”

(శశిరేఖానాటకము)

318 మీసాలపైతేనియల్ = అల్పసుఖము.

“మీసాలమీదితేనియ, లాగలపుంజంబుగిట్టి యైశ్వర్యంబుల్

(కుచేలోపాఖ్యానము)

“ఒడర్తిరమే చెప్పకుమిట్టి తుచ్ఛసుఖముల్ మీసాలపైదేనియల్”

(మనుచరిత్ర)

CHAPTER XXVI.

న్యాయములు.

న్యాయమనగాఁ బోలిక. న్యాయములను పేరితోఁగొన్ని పోలికలు పూర్వగ్రంథ దృష్టములగుచున్నవి.

ఇవి కమయోచితముగాఁ గొన్నిచోట్లఁ బ్రయోగించినచోఁ గాభ్యము క్రాశ్యముగా నుండఁగావున మాకుఁ దోచినవాని నీక్రింద వివరించుచున్నాము.

1. అంకుశన్యాయము = గొప్పదే నఁగు చిన్నదియగు నంకుశమునకు లోబడి నట్లు.

2. అంకోల బీజన్యాయము = ఊడుగుచెట్టుగింజలు క్రిందరాలి యరుము విసఁబడగానే మ్రానినంటుకొనును.

3. అండ విస్ఫోగభన్యాయము = బుడ్డను నమ్మి యేటఁబడెనన్నట్లు.

4. అలౌక్యీకా న్యాయము = కుండలో నున్న దీపము పైకి వెలుగక లోపలనే ప్రకాశించుచుండును.

5. అంధకరదీపికాన్యాయము = గుడ్డివానిచేతిలోని కాగడావాని కేమియు నుపయోగించదు.

6. అంధః కర్తవ్యన్యాయము.

7. అంధకూస న్యాయము = కొంతమంది గుడ్డివాఁడ్రు, ఒకరి వెనుక నొకరు పోవుచు చుందువాఁడు నూతిలోఁ బడఁగా దక్కినవారును నాలోవనే పోవుచున్నారు గావునఁ గ్రమక్రమముగా నుండఁజూ నూతఁబడిరి.

8. అంధగజన్యాయము = నలుగురు గుడ్డివాఁడ్రు ఏనుఁగును జూపుమని యడుగఁగా వాఁడొక యేనుఁగును నిడిపి తడవి చూడుడని చెప్పగా

నలుగురు నాశగవ యచిగులు బట్టి చూచి, ఇట్లు ప్రసంగింప నారంభించిరి. కాంతడవి చూచిన వాడు, ఏమిట రోయవలె నుండుననెను, తోచక చూచినవాడు, చీపురువలెనుండుననెను. చెవులు చూచినవాడు చేటువలె నుండుననెను. తొండముఁ చూచినవాడు రోకలివలె నుండుననె నన్నట్లు.

9 అంధగోక్షేత్రన్యాయము = గుడ్డియెద్దు చేనిలోఁబడి వెన్నులుదినుటకుఁ గాన్పించక గడ్డిపొకలే తినును.

10 అంధగోలాంగులన్యాయము = గుడ్డివాఁడు ఆవుతోఁక బట్టుకొనినడవి నట్లు.

11 అంధవర్షణన్యాయము = గుడ్డివాని కద్దముఁ జూపించుట వ్యర్థము.

12 అంధదీపికాన్యాయము = గుడ్డివానికి దీపమున్నను లేకపోయిన నొకటియే.

13 అంధపంకున్యాయము = గుడ్డివాఁడును కుంటివాఁడును ప్రియాణము చేయ నారంభించి గుడ్డివాని బుజము మీఁదఁ గుంటివాఁడు కూర్చుండి మార్గము దెల్పుచుండ గుడ్డి గాఁడు నడచెను. ఇట్లు భేరవలసిన తావుజేరిరనినట్లు.

14 అంధపరంపరాన్యాయము = ఒక గుడ్డివాఁడొక తెలివితక్కువపనిచేసిన యెడలఁ దక్కిన గుడ్డివాండ్రందఱు నదియేపని చేయుదురు.

15 అంధాంజనన్యాయము = గుడ్డివానికంటికి కాటుక పెట్టిన ఫలములేదు.

16 అంధాంధన్యాయము = గుడ్డివానికి గుడ్డివాఁడుతోనఁ జూపెనన్నట్లు.

17 అంధాశ్వపాలిన్యాయము = పుట్టును గుడ్డిదైనను గుడ్డిగ్గు తినుటలో సామర్థ్యమెక్కువ యన్నట్లు.

18 అంధాక్షిమిన్యాయము = గుడ్డికన్నులు మూసినందెరచిన నొకటియే.

19 అగ్నిరమిన్యాయము = అగ్నికి చెదలుపట్టునా ?

20 అగ్నివహ్నిన్యాయము = అగ్నిని అగ్నినిఁదగులఁ బెట్టఁగలదాయమునట్లు.

21 అచలచలన్యాయము = ఒడ మొదలగునవి యొక్క పోవునపుడు కదలకుండునట్టి తీరాదులు నడచుచున్నట్లును, నడచుచున్నయొడ నిలిచినట్లును గాన్పించుట.

22 అజగరన్యాయము = కొండచిలువ నిద్రపోవునట్టే యుండి యుండి జంతువును హతాత్తుగా మ్రింగివేయును.

23 అజాకృపాణీయన్యాయము.

24 అజాగతస్తనన్యాయము = మేకమెడ క్రిందనుండు స్తనముల పుట్టుక నిష్ప్రయోజనము.

25 అణుమళాచలన్యాయము = పరమాణువునకును పర్యవసానమునకుఁ జాల హెచ్చుతగ్గుండును.

26 అతిపరిచయన్యాయము = మిక్కిలి పరిచయముచేత మనుష్యునియందు అనాధరము కలుగును.

27 అపరాష్టాన్యాయము.

28 అపృచ్ఛోత్తరన్యాయము = అడుగుతుండ జవాబుచెప్పుట తప్పు.

29 అప్రసక్తనిషేధన్యాయము = వెనుకటి గ్రంథమువలన నెద్దియో యొకటి సంబంధములేని స్థలమందుఁ గూడఁ బ్రసక్తిచినపుడు దానిని నిషేధింప వలయునుగాని ప్రసక్తించనిది నిషేధించఁగూడదు. ఎట్లనినః—ప్రాతఃకాలమునఁ బువ్వులు వికసించును. అనువాక్యముచే నెల్లపూవులు వికసించుట చెప్పఁగా గలుగపువ్వులకుఁ గూడ వికాసము ప్రసక్తించినది. కావునఁ గలువలు వికసించవని నిషేధించవలయును. ఇది ప్రసక్తనిషేధము. చీకటి తెల్లగానుండదు. అని చెప్పుట అప్రసక్త నిషేధము.

30 అభావవిరక్తిన్యాయము = ఒకదానివిషయమై ప్రయత్నించి యదిదోషకనప్పుడు దానితో మనకేమిప్రయోజనము, అని యూహకుండుట.

- 31 అభ్యవయూరన్యాయము = మేఘమును జూచిన నెమిలికి కఠోవము నుట.
- 32 అయస్కాంతమాచీన్యాయము = నూడంటిరాతిని నూది చటుక్కు పఱచుట.
- 33 అరణ్యరుదితన్యాయము = అడవిలో నేడ్చుచున్నవాని నాడరించి యో దార్చు వారుండరు.
- 34 అర్థజాతీన్యాయము = శరీరమందుఁ గొంతభాగమున ముగలి తనమున్ను, కొంతభాగమున పడుచుదనమునుగల స్త్రీయొండదు.
- 35 అర్థత్యాగమున్యాయము = ధనము శిర్చుచేసిన ముఖమున్నదనుట.
- 36 అలక్ష్మితాకరచ్ఛేదన్యాయము = ఒడలయ నలకరించి, తలఁ దెగఁ వేయుట. అట్టివాని కలంకారమేల ?
- 37 అలాతపికాచన్యాయము = కొఱవిదయ్య వనటయేగాని చూచిన వార తరనుట.
- 38 అలాటూ పాషాణన్యాయము = రాతిలోఁబుట్టిన అసపకాయ రాతి నెరియ యెట్లుండనో అట్లే వెరుగుననుట.
- 39 అవినాభావ సంబంధ వ్యాయము = ఒక దాని కొకటి సంబంధించి యుండుట, కుండకు మట్టికివలె.
- 40 అవ్యాపారవ్యాపారన్యాయము = కూయుచున్న గాడిదె మేయుచున్న గాడిదను చెరవె నన్నట్లు.
- 41 అహికుండలన్యాయము.
- 42 అశ్మలోవ్యన్యాయము.
- 43 అశ్వత్థపత్రన్యాయము = రావాకుగాలి యుండినను శేకున్నను గూడఁ గదలు చుండును.

44 అక్షి కాణన్యాయము.

45 అక్ష్యంధభేషజన్యాయము = కంటికి రాయు మందు బుద్ధుకు వ్రాసినట్లు.

46 ఆకాశభేదనన్యాయము = ఆకాశమును బ్రద్దులు చేయుట కేమియును శేదు.

47 ఆకాశముష్టి హననన్యాయము = ఆకాశమును విడికిలితో గుద్దుటకు పీలు లేదనుట.

48 ఆదర్శన్యాయము = అద్దమువలె నిర్మలముగా నుండుట.

49 అదర్శగజన్యాయము = అంత యేనుగును జిన్న యద్దముగఁ గాన్పించుట.

50 ఆదర్శమలిన న్యాయము = అద్దమునకు మకిలపట్టుకొనిన నూలువుగా పోవుననుట.

51 ఆచ్రునణన్యాయము = అనేక వృక్షజాతులు గల తోటలో కొన్ని మామిడిచెట్లున్న మొదల దానిని మామిడితోట యన్నట్లు.

52 అమృనేక పితృతర్పణన్యాయము = మామిడిచెట్టు మొదలనే పితృ తర్పణఁ జేసినవోఁ జెట్లుకు నీరు పోసినట్లును చితృతర్పణము చేసినట్లును గూడనగును.

53 ఇషుకారన్యాయము.

54 ఉత్పాత దంష్ట్ర భుజగన్యాయము = కోరలు తీసిన పాము వైకి భయంక రముగాఁ గాన్పించుటయే గాని కరువలేదు.

55 ఉలాఖల మర్దనన్యాయము = గోలువెళ్ళి నన్ను అంకతుఁ గొట్టెదరని మద్దెలతోఁ జెప్పఁగా మద్దెల నన్నొకవైపుననే గొట్టెదరుగాని నన్ను రెండు వైపులను గొట్టెదరని చెప్పెను.

56 ఉలాఖల శేషన్యాయము = మొగమాటమి గల యుల్లుఁడు అత్తగార పట్టిన చలిమిడితినక రోటిలో మిగిలినది నాకినట్లు.

57 ఉష్ణకంటక భక్షణన్యాయము = లాటిపిట ముళ్ళకొమ్మలను నోటికి గుచ్చుకొనకుండ నమలును.

58 ఉష్ణిలగుడ న్యాయము.

59 ఉష్ణిశూలన్యాయము = రోకళ్ళతోఁ గుమ్ముట.

60 ఉష్ణరబీజన్యాయము = చవిటినేలలో విత్తనము జల్లినట్లు.

61 ఉష్ణరవృష్టిన్యాయము = చవిటినేల వర్షము గురిసినట్లు.

62 ఏకదేశ వికృతన్యాయము = ఒక భాగమందు వికారము గలిగినను అది మఱియొకటి కాదనునట్లు.

63 ఏకనాశ ఫల భాహుళ్యన్యాయము = ఒకకాడను చాలపండ్లు క్రిలుచున్నట్లు.

64 కంబళభోజన న్యాయము = గొంగుళిలో భోజనము చేయుచు పెండ్రుక తేరినట్లు.

65 కజ్జల జలన్యాయము = కాటుకలా నీళ్ళుపోసి మారిన నీళ్ళు నల్లబడవు. కాటుక కరగదు.

66 కణజమూషక న్యాయము = గాది క్రింది పందికొక్కు గాదిలోనే జీవించుననుట.

67 కతక రేణున్యాయము = చిల్లగిజ అరగదీసి నీళ్ళలోఁ గలిపిన నా గంధము నీటియందలి బురదను వేలుపరచి తాను గాన్పించ కుండఁ జోయినట్లు.

68 కదంబ ముక్షతన్యాయము = కడిమిచెట్టుపైవ్వు ఒక దానిలోనుండి యొకటి కరుసగా దండవలె నుండుననునట్లు.

69 కమరీదగ్ధ పానన్యాయము = ఏమియు లేదనుట.

70 కరకావృష్టిన్యాయము.

71 కరకదంతన్యాయము = కాకిదంతములు పరిశోధించ బూనుకొనినట్లు.

- 72 కరళలామః కన్యాయము = చేతిలోని యువరికాయవలె స్పష్టముగనున్న దనునట్లు.
- 73 కరదీపికాన్యాయము = తనచేతిలోని దీపము తన కుపయోగించక యితరుల కుపయోగించుకొన్నట్లు.
- 74 కరఙ్గరన్యాయము = చేతిలోని కేగుపండవలె తేలికగానుండనన్నట్లు.
- 75 కరభద్రోహనన్యాయము = ఆవుండగా గాడిదపాలు పీతికినట్లు.
- 76 కరికషితన్యాయము = పీనుగ మ్రొగిన వెలుగుపడు పండవలె నుండియు లోపలి గుంజలయు హరించునన్నట్లు.
- 77 కరిణీప్రసక్తన్యాయము = పండికి పదిపిల్లలు పుట్టుటకన్న నేనుగకొక పిల్ల పుట్టిన మేలనుట.
- 78 కర్క టీగర్భన్యాయము = పీత, పిల్లలు పుట్టివతోడనే చచ్చుననుట.
- 79 కాకతాళీయన్యాయము = కాకివాలగానే ఆప్రయత్నముగా తాటిపండు పడునట్లు.
- 80 కాకత్రోటిజన్యాయము = కాకిముక్కున దొండపండ గట్టునట్లు.
- 81 కాకపక్షున్యాయము.
- 82 కాకపికన్యాయము = కోవెల కాకులలో బెరిగియుండుదకు వేరే పోవుననునట్లు.
- 83 కాక బలిన్యాయము.
- 84 కాకరుత్రేభీరున్యాయము = పగలు కాకికూతవిని జడిసి పెనిమిటిని గొంగిరించుకొను వెలది, రాత్రి సర్మదానది దాటివెళ్ళినదనినట్లు.
- 85 కాకాక్షిన్యాయము = కాకికి ఒక కన్నే కనపడును. అది ఎటు త్రిప్పగలిగిన నటున్న కన్ను కాన్పించును.
- 86 కాంచనంభదీపన్యాయము = లాంతరులోని దీపము ఎంత గాలి వేసినను గదలకుండునట్లు.

87 కార్యకారణన్యాయము = కార్యవస్తువునబట్టి కారణవస్తువు వున్నట్లుకాని చినట్లు.

88 కార్యార్థిన్యాయము = కార్యములు గోరినవారికి గర్వమేల ? గర్వము వలన గార్యము చెడునన్నట్లు.

89 కాశకుకావలంబనన్యాయము = దగ్భ దొరకనిచో రెల్లే దగ్భగాఁ బెట్టి కొనినట్లు.

90 కుంభవీపికాన్యాయము = కుండలోఁ బెట్టిన వీపమువైకిఁ గార్పించునది నను లోపలనే వెల్లుచుండునట్లు.

91 కుశాలకీటన్యాయము = కుశురపుష్ప మట్టిగో దూరుచుండినకు చుట్టి యగుటకొనకుండునట్లు.

92 కుక్షిస్థకుక్షికాన్యాయము = కడుపులోఁబడ్డ యీఁగ తినిన యగ్న శుభ్ర యు వెళ్ళఁగొక్కించుట.

93 కూపకూర్మన్యాయము = కూతిలోనున్న తాఁబేలు ఆకూరుమే సమస్త ప్రపంచమని యూహించునట్లు.

94 కూప ఖననన్యాయము = కొంపలంటుకొనిన తర్వాత నూయిద్రవ్యినట్లు.

95 కూపమండూకన్యాయము - కూపకూర్మన్యాయమువలెనే.

96 కూర్మాంగన్యాయము = తాఁబేలు తన తల కాశుమొవలయునని లోపలికి లాగుకొని జాగ్రత్తపెట్టుకొనునట్లు.

97 కూష్మాండబీజన్యాయము.

98 కూష్మాండస్త్రీయన్యాయము = గుమ్మడికాయల దొంగాయనిర బుజము తడవి చూచుకొనెనన్నట్లు.

99 కృత్రువుపుత్త్రికాన్యాయము.

100 కృపణ ధనన్యాయము = బిడ్డని ధనము పరుల పాలగుట.

- 101 కేకగాక్షన్యాయము = మెల్లకంటినాడు ఒకని వైపు చూచుచుండ
మఱియొకని వైపు జూచుచున్నట్లు కాన్పించుట.
- 102 కేకీకుహమన్యాయము = మొగలిచూపు ముగంధముగలదియైనను ముండ్ల
చేత తోసికొన శక్యముగానట్లు.
- 103 ఖండితశాఖాన్యాయము = కొమ్మతెగఁగొట్టిన మరలఁజిగురుపెట్టునన్నట్లు.
- 104 ఖన్దకోశన్యాయము = ఒకజూచి కత్తికలదని జడిసి జాకిపోయినట్లు
- 105 ఖగాశ్వన్యాయము = మావఁగా గుఱ్ఱము గాడిదయైవదనునట్లు
- 106 ఖగ్వాపేక్షత ఫలన్యాయము = పొట్టివాడు అందనిపంటికిఁ జేయఁ
జూచినట్లు.
- 107 ఖతే కనాతన్యాయము = కళ్ళములలోఁ బ్రాప్తమగువాని గింజలు
దనుచుండఁగా వానినిబట్టుటకై యెఱుకలవాడు వలవేయఁగా
నవియున్నయు నొక్కమాటుగా లేచి వలయెత్తుకొని పోయివనుట,
అన్నియు నొక్కమారుగా లేవకున్న వలమీఁదికి లేవదు.
- 108 ఖల్వాట విల్వీయన్యాయము = నీడ న పేక్షించి బట్టతలవాడు మారేడు
చెట్టుక్రిందికిరాగా కాయనెత్తమీదపడి నెత్తి చిల్లిపడ్డట్లు.
- 109 గగనకుసుమన్యాయము = ఏమియు లేవనునట్లు.
- 110 గగనరోమంధన్యాయము.
- 111 గజపద్మన్యాయము = గజశ్రీర్థ.
- 112 గడ్డలికాన్యాయము.
- 113 గతజల సేతుబంధన్యాయము = నీరుపోయినతర్వాత గట్టువేసినట్లు.
- 114 గర్భజంబుకన్యాయము = గుంటనక్క చేష్టలు.
- 115 గర్భభచందనన్యాయము = గాడిదమీద నెంత గంధపుచెక్కవేసిన
దాని మనాసన తెలియకుండుట.
- 116 గుంజాగ్నిన్యాయము = గురవిందగింజలను నిప్పునుకొనుట.

- 117 గుడజహ్వికాన్యాయము = బెల్లము నాలుకమీఁద నున్నంత సేతే దుచ్చి
యనునట్లు.
- 118 గుడోపలన్యాయము = బెల్లముగొట్టిన రాయివలె ననునట్లు.
- 119 గురుశిష్యన్యాయము.
- 120 గృహదీపికాన్యాయము = ఇంటదీపమున్నయెడల నిల్లంతయఁ బ్రకా
శింపఁజేయును.
- 121 గృహబద్ధకుమారీన్యాయము = కలబందయింట్లోగట్టిన పెరగను పెరగదు
చావనుచావదు.
- 122 గృహమార్జాలన్యాయము = బయటనున్నను సేనుంగువకు గలగౌరవము
ఇంటనున్నను పిల్లికిలేదు.
- 123 గేహీనూరన్యాయము = ఇంట్లో డొంబములు కొట్టువాఁ డేపనికిఁబనికి
రాఁడనునట్లు.
- 124 గోపుచ్చన్యాయము = మొదటలావుగానుండి క్రమముగా సన్నము
నుండునట్లు.
- 125 గోబలీవర్ధన్యాయము = గోశబ్దమునకు, ఆవును నెద్దులుకూడ వర్ధము,
బలీవర్ధిశబ్దమున కెద్దు లర్ధము. గోబలీవర్ధమనునపుడు, బలీవర్ధిశబ్ద
మున్నందువలన గోశబ్దమున కావులేయర్ధము చెప్పవలయునన్నట్లు.
- 126 గోమయపాయసీయన్యాయము = పేడపరమాన్న మగు నాయనునట్లు.
- 127 గోమఃఖవ్యాఘ్రీన్యాయము = ఆవుమఃఖముగల పులినిజూచి, అవనునూ
మాతో నితరజఁతువులు దగ్గఱకురాగా వానినిమింగివేయునన్నట్లు.
- 128 గోవత్సన్యాయము = ఆవునమ్మినప్పుడు దూడకువేతే కరీదులేదనుట.
- 129 గోశృంగన్యాయము.
- 130 గోశ్వాసన్యాయము.

- 131 గోక్షీరన్యాయము = గేదెపాలైనను, అవుపాలు కొంచెము కలిసిన యెడల పవిత్రమగుననుట.
- 132 గ్రామదూరన్యాయము = ఈయూరి కాయూరెంత దూరమో అయూరి కీయూరంతే దూరమనురట్లు.
- 133 ఘంటామణిన్యాయము.
- 134 ఘటియంత్రీ న్యాయము = ఏతమువలెకార్యమగునంతవఱకు వంగియుండి కార్యముకాగానే మీఁదికి నిక్కుట.
- 135 ఘటకుటీ ప్రభాతన్యాయము = ఒక వ్యవహారముఁ దొక పట్నముచేరి తన వ్యవహారము చేసికొని పోవునప్పుడా పట్టణములోని ఘాటిపాక దగ్గఱనుండి వెళ్ళినచో నుంకమియవలసి వచ్చునని యర్థరాత్రి వేళ మారుత్రోవను బోవలయునను తలంపుతో బయలుదేరి యా పట్టణము నుండులు గొండులు దిరిగి త్రోవతెలియక తుదకు ఘాటిపాకదగ్గఱకు జేరునప్పటికిఁ దెల్లవారినది. కనుక ఆయాసపడుటయు, నుంకమియక తప్పక వచ్చెననుటయు ననునట్లును.
- 136 ఘరట్టన్యాయము = తిరుగఁగదివ్వులు తిరుగునదియు తిరుగనిదియు రెండునుండినగాని ఒక్క తిరిగేదానితోనే పని నెరవేరదనుట.
- 137 ఘుణౌక్షురన్యాయము = ఒకపురుగు ఒకకఱ్ఱను దొలుచుకొని పోఁగా పోఁగా నది యొక యక్షురాకారముగా నేర్పడును, అది యప్రయత్నముగా నేర్పడినదిగాని పురుగుయొక్క ప్రయత్నముచేతఁ గాదనునట్లు.
- 138 ఘృతకోశన్యాయము.
- 139 ఘృతకోశాతకీన్యాయము = నేతిబీరకాయయని పేరేగాని అందులో నేయిలేదు సరేగదా చప్పగా నుండుననునట్లు.
- 140 చంద్రచకోరన్యాయము.

- 141 చంద్రచంద్రికాన్యాయము = చంద్రునివదలి వెన్నెలయుండవనునట్లు.
- 142 చక్రభ్రమీన్యాయము = చక్రపు అంచు మీదికి క్రిందికి, క్రిందిమీదికి వచ్చుచుండునట్లు.
- 143 చక్షుశ్రవణన్యాయము = పామునకు వినికియున్నప్పుడు చూపును చూపున్నప్పుడు వినికియునుండవనునట్లు.
- 144 చర్వితచర్వణన్యాయము = నమలినదే మరల నమలినట్లు.
- 145 చాలినీన్యాయము = జల్లెడలో బోసి జల్లించినట్లు.
- 146 చిత్రపటన్యాయము = ముందురేఖలువైచి పిదప బొమ్మను తయారు చేయుట.
- 147 చిత్రితాంగజంబుకన్యాయము = పులినిజూచి నక్కవాత వెట్టుకొన్నదనునట్లు.
- 148 ఛత్రిన్యాయము = బట్టలు మొలలయిన వనేకముడగా గొడుగువేసికొని వెళ్ళువారు అని చెప్పునట్లు.
- 149 ఛాగపశున్యాయము = సామాన్యముగా పశుశబ్దము రృషభాదులర్థము కలదియైనను వేదమందొకానొకచోట మేకను చెప్పుటచేత యజ్ఞములయందు సామాన్యముగా పశువరగా మేకయేయగుచున్నదనుట.
- 150 ఛుకాకూష్మాండన్యాయము = ఎంతగుమ్మడికాయయైనను చిన్నకత్తి కోసివైచుననునట్లు.
- 151 జంబుకారగ్వధన్యాయము = నక్కరేలకాయలు దిని కడుపు నొప్పియెత్తియింక నెన్నడు రేలకాయలు దినరాదని యనుకొని కడుపునొప్పి పోగానే మరల రేలకాయలు తినుటకు వెళ్ళినట్లు.
- 152 జతుకాష్టన్యాయము = లక్కపుల్ల యెక్కడ విరిచిన నక్కడ విరిగి మరల అతికిన వతుకుకొని మరల విరిచిన విరుగునన్నట్లు.

- 153 జపాశ్శటికన్యాయము = మంకన పువ్వు శ్శటికము దగ్గఱఁబెట్టిన శ్శటికమంతయు నెఱ్ఱబడినట్లు.
- 154 జలతైలబిందున్యాయము = నీళ్ళమీఁద కేసిన నూనె చుక్క నీరంతటను గలియబారునన్నట్లు.
- 155 జలాగ్నిన్యాయము = అగ్నిజలము కలియునప్పుడు, అగ్నితక్కువయైన నగ్నియ, నీరు తక్కువయైన నీరును హరించు ననునట్లు.
- 156 జానపదన్యాయము.
- 157 జారభర్తృన్యాయము.
- 158 జాలమత్స్యన్యాయము = కలలోఁబడిన చేప లోపలనుండి సర్వముఁ జూచుచుండఁగాని యీవలికి రానేరదనునట్లు.
- 159 డిండిమన్యాయము
- 160 తటాకపరివాహన్యాయము = చేరువు నీరు తూముగుండా కొంచెము విడువని యెడల, ట్ట, ఒద్దలయి నీకంతయుఁ బోవుననునట్లు.
- 161 తప్తతైలాంబున్యాయము = కాగిన నూనెవై నీళ్ళ చుక్క జల్లిన భగ్గునమండునన్నట్లు.
- 162 తప్తాయఃపిండన్యాయము = కాలిన యనుపగండనకు పొగ యుండదు గాని తక్కిన యగ్నిలక్షణములన్నియుఁ గలిగియుండుననుట.
- 163 తప్తాయఃపత్రిబిందున్యాయము = కాలినయిన పరేకువైజలబిందువుపడి నయెడల నానురూపములు లేక నశించుననునట్లు.
- 164 తమోదీపన్యాయము = దీపమున్నచో చీకటి యుండదనునట్లు.
- 165 తరంగన్యాయము = ఒకదాని వెంబడి నొకటి విడువక వచ్చునన్నట్లు.
- 166 తరంగప్రతిబింబన్యాయము = తరంగమునందుఁ బ్రతిబింబించు నూర్యుఁ డొక్కడైనను. ప్రతి బింబములు తరంగముల యందుఁ జాలగా నిల్పించునట్లు.

- 167 తాళాధిరోహణన్యాయము = తాడిచెట్టెక్కు వాని నెంతదనుక నెఱ
దోయుదురన్నట్లు.
- 168 తిలశండులన్యాయము = నూవులు బియ్యముకలిపినఁ గలియును విడఁ
దీసిన విడునన్నట్లు.
- 169 తీరబకన్యాయము = ఒడ్డునకొంగ జపముచేయుదున్నట్లుండే చేపచేరు
వకురాగా మ్రింగునన్నట్లు.
- 170 తీర్థకాకన్యాయము = కాకిగంగాదితీర్థముల యందు మునుఁగులుగాని
దానివలనఁ గలుగుఫలము నెఱుంగదనునట్లు.
- 171 తుంభీరికల వీణాన్యాయము = తుంబకాయ బుట్టలేవిదే వీణసాదవను
నట్లు.
- 172 తులాదండన్యాయము = త్రాసునబరువుగానున్నవైపు క్రిందికి, తేలి
కగానున్నవైపు మీదిబోవుననునట్లు.
- 173 తృణజలూకాన్యాయము = గడ్డివైపునును మూతికి సమీపముందు రెండు
కాళ్లును, వెనుకవైపున చివర రెండు కాళ్లునుగలది. అది వెనుక
కాళ్ళతో నిలువఁబడి ముందునిలుచుట కాధారము చూచుకొనిముందు
కాళ్ళనక్కడఁబెట్టిన తర్వాత వెనుక కాళ్ళుతీయునన్నట్లు.
- 174 తృణరజ్జున్యాయము = బలములేని గడ్డిపరకలు పోగుజేసి త్రాడల్లి
యేనుఁగువైసం గట్టవచ్చుననునట్లు.
- 175 తేజస్తిమిరన్యాయము = వెలుగున్నచోటఁ జీకటియుండ దనునట్లు.
- 176 దండాపూతన్యాయము = చిలుకకొయ్యను గారెలుతగిల్పిరి, అచిలుక
కొయ్య యెలుకకొట్టివేసినది. అని చెప్పిన తరువాత గారెలుతిన్నదని
వేతెచెప్పనేల? దీనినే క్షమిత్యన్యాయమందురు.
- 177 దండాభావన్యాయము = కట్టలేనివానిని గొట్టెకరచినదనునట్లు.
- 178 దగ్ధపటన్యాయము = మడతబెట్టిన బట్ట కాలిపోయిన మడతలు మడత

లుగాను నూలిపోగులు స్పష్టముగాను గాన్పించును. కాని చేతితోఁ బట్టిన విడిపోవునన్నట్లు.

179 దగ్ధపదమార్జాలన్యాయము = నలుగురు దూదివర్తకులు పిల్లి నొకదానిని బెంచి బాని దాని నాలుగుకాళ్ళకు నలుగురు గజ్జెలు మువ్వలు మొదలయినవి కట్టుచునుండఁగా నుచునొకకాలకి దెబ్బ తగిలినది. ఆదెబ్బమాన్పుటకు ఆకాలుగలవాఁడు దానికిఁ జూరు గుడ్డ జుట్టగా నాగుడ్డచినర దీపమంటుకొని యాపిల్లిదూదిమూటలమీదఁ బరుగెత్తగా దూదియంతయుఁ గాలిపోయినది. తక్కిన ముగ్గురు దూదిదండుగ నాల్గవవాఁడీయవలసినదని ధర్మాధికారితో చెప్పికొనగా నాతఁడు నడచుటకు సాధనమయిన వీమూఁడుకాళ్లే. నడువలేని కాలితో దూదిమీఁదికి పిల్లియెట్లు వెళ్లును కావున మీరు ముగ్గురు వానినప్తము నీయవలసినదని ధర్మాధికారి తీర్పుచేయునట్లు.

180 దధిప్రీహిన్యాయము = పెరుగు వడ్లు గలసినట్లుగా నేమియు తోచక యుండెనన్నట్లు.

181 దర్వీపాక రసన్యాయము = గరిటె సమస్తవస్తువులలోను మెలఁగునైనను ఆవస్తువులయచి దానికిఁ తెలియదనినటులు.

182 దశానామేకాదశన్యాయము = ఏదియో కొంతమట్టునకుఁ గర్చుచేయవలసినచ్చినపుడు ఇంకొకకొంచు కర్చుకొనించవలెను పదిటిలోఁ బదకొండనునటులు.

183 దారుపురుషన్యాయము = కట్టిమొద్దుచూచి మనుష్యుఁడనిభ్రమపడుట

184 దివాతనచంద్రన్యాయము = పగటి చంద్రునివలెఁ గాంత హీనుఁడై యుండెనన్నట్లు.

185 దివాంధన్యాయము = అందటికి నిద్దురు పగలు గుడ్ల గూబలు అని వ్యయముగా నుండును.

186 దీపకలికాన్యాయము.

187 దూరగిరిన్యాయము = దూరముగానున్న పర్వతములు నునుపుగాఁ గా
న్నించును, దగ్గరకుఁ బోవగుట్టలు, మెట్టలు, ముఁడ్లుగానుండు
నట్లు.

188 దూర్వామూలన్యాయము = గరిష్ఠ వేరు ధూమిలోనుండియుండి చిగుకు
పడగానే చిగుర్చును. కాని యెన్నటికిని చావదనునట్లు.

189 దేవశీదీపన్యాయము = గడఁమిఁద దీపము బెట్టిన నింటిలోనఁ జైతు
గూడ నుపయోగించుననినట్లు.

190 సదీపమద్రన్యాయము = అన్నినదలకు నమద్రఁదేగతియనునటులు

191 సప్తాశ్వదగ్ధరథన్యాయము = యుద్ధములో ఒకినికి గుఱ్ఱము చచ్చెను.
ఇంకొకని రథము కాలిపోయెను. ఉభయులు గలిసిన రథికులయ్యెద
రనునట్లు.

192 నారికేళత్పణన్యాయము = కొబ్బరిచెట్టు నెందుకెక్కితివనఁగా దూవ
గడ్డికె యెక్కితివనినట్లు.

193 నారికేళాంబున్యాయము = కొబ్బరికాయలోనికి నీరెట్లుబచ్చినది తెలియ
దనినట్లు.

194 నాసికాఁగ్రుశీన్యాయము = ఎవని ముక్కు రంధ్రములో వానికొద్ద
జైనను పట్టుననునట్లు.

195 నిర్వాహారాంశ్చన్యాయము = పనిలేనివఁగలి పిల్లికలగొరిగెననినట్లు.

196 నీరనీరన్యాయము = నీరునునీరును గలిపియెడల విడఁదీయుట యసా
ధ్యమనునట్లు.

197 నౌ శకటన్యాయము = ఓడలు ఒడ్డుగను, ఒడ్డోడలగుననుట్లు.

198 పంచక్షాళన్యాయము = బరడతో దిగి కాళ్లు కడఁగుకొనుట కంటే
దూరముగా నొత్తిగిలుటయే మంచిది,

199 పంచమగ్నగజన్యాయము = బురదలో నేనుఁగుపడినచో దాని నెత్తుట దుర్లభము. దానినేనుఁగే యెత్తవలెననునట్లు.

200 శతకుటీరన్యాయము = డేరా యెక్కడ కావలయునన్న సచ్చట నిల్లుగా నేర్పడుననునట్లు.

201 పద్మినీపత్ర జలబిందున్యాయము = తామరాకులో నీరు ఆకునంట కుండు ననునట్లు.

202 పయోముఖ వివ కుంభన్యాయము = లోపల వివము, నోటపాలును గల కుండయనినట్లు.

203 పరిణామన్యాయము = కాలమును బట్టి ప్రతివస్తువును మార్పు గలగు ననునట్లు.

204 పరిశేషన్యాయము = ఆఁడువాండ్రిను మగవాండ్రిను గలిసి పదిమంది అందులో నలుగురు మగవాండ్రి, అని చెప్పఁగా మిగిలిన యారు గురు నాఁడువాండ్రిని చెప్పనక్కఱలేకుండగనే తెలియుననునటులు.

205 పర్జన్యన్యాయము = పేఁఱుఁడు చవిటి నేలను మంచి నేలనుగూడ వాన కురియును. మంచి నేలను గురిసినది యుపయోగించును. చవిటి నేలను గురిసినది వ్యర్థమగును.

206 పాటచ్చరయామికన్యాయము = దొంగవానిని గన్తీ దిరుగువానినిగా వైచిన యెడల వాఁడుచేయు దొంగతనము నెవ్వరుబట్టువారుండరను నటులు.

207 పాత్రేసమ్మితన్యాయము = భోజనసమయమునకు సిద్ధపడువారు పని కుపయోగించరనునటులు.

208 విపీలికాన్యాయము = చీమ పండు నిమిత్తము చెట్టు మొదటినుండియు చాకిపోయి పండునకు కన్నమువైచి లోని రసమాను ననునటులు

209 పిష్టపేషణన్యాయము = నూరిపిండినే చూపవట్టులు.

210 పిష్టప్రమిత్తపూపన్యాయము = పిండిమోతచో రొట్టెయూ నుతియే
యనునట్లు.

211 పూర్ణసుఖన్యాయము = నిండుకుండ తొలకవనునట్లు.

212 పూర్వాహ్లాన్యాయము.

213 పృష్ఠఖనీనన్యాయము = నోటికిబెట్టు కత్తెయి ముడ్డికి బెట్టె చనినట్లు.

214 ప్రతినిబన్యాయము = చస్తపు కవలిన వాని వీరముఁ గదలుచునట్లు.

215 ప్రధానమల్లనిబర్హాన్యాయము = సేనానాయకుని గొట్టిక యెడల
జేనయంతయు లొంగెననునట్లు.

216 ప్రవన్యిర్భర్తృకాన్యాయము = మరఁకు ప్రమాణము వెళ్ళగోవు
చుండఁగా మరఁడెరుట మండినను నేప్పినట్లు.

217 బధిరజాపన్యాయము = చెవిటివాని చెవిలో సేకాంతముఁ జెప్పె
ననునట్లు.

218 బధిర వీణాన్యాయము = చెవిటివానికి వీణనింపిచెన్నట్లు.

219 బధిర శంఖన్యాయము = చెవిటివాని చెవిలో సుంకూదినట్లు.

220 బిడాలవిన్మోచనన్యాయము = పిల్లిమలవిస్మరణము చేయునపుడు గోయిఁ
ద్రవ్వి అందు విడచి పూడ్చివేయుననునట్లు.

221 బీజాంకురన్యాయము = గింజయందు మొలక అనిగి యున్నట్లు

222 బ్రాహ్మణవసిష్ఠన్యాయము.

223 భల్లకముష్టిన్యాయము = ఎలుగుబంటి పిడికిలి యెన్నివిధములను విడువ
దనినట్లు.

224 భస్మచ్ఛన్నాగ్నిన్యాయము = బూడిదచేఁగప్పఁబడిన యగ్నిపముకి
లేనట్లుండి పైకి కణకణలాడుచుండును.

- 225 భక్తికా లవిత్రన్యాయము = తిత్తిలో నేదినైచినను వానికిభంగము లేదు. కాని కొడవలియుంచినచోఁ జీల్చివేయు నన్నట్లు.
- 226 భిక్షుపాదప్రసారన్యాయము.
- 227 భిత్తి బిడాలన్యాయము = గోడమీఁదిపిల్లివలె నిటునటుగాక యుండె ననినట్లు.
- 228 భేక రవ న్యాయము.
- 229 భ్రమరకీటన్యాయము = తుమ్మెరపురువుదెచ్చి తన గూటిజోనుంచి దానిచుట్టుతిరిగి ధ్వనిచేయుచుండఁగా మండగా నా పురుగు దీని యుండే మనసులిల్పి తుమ్మెర యగునట్లు.
- 230 మండూక తులాన్యాయము = కప్పలను దక్కెడలోఁ బెట్టఁగా నిలువక పారిపోవుచుండుననునట్లు.
- 231 మండూకఘ్రిన్యాయము = కప్పవాట్లు వేసినట్లు కొంచెము పనిచేసి యదివిడిచి మఱికొంత చేయుటయన్నట్లు.
- 232 మండూకమక్షికాన్యాయము = కప్ప పాముతోట నుండియు నీగను మ్రింగఁబోవునన్నట్లు.
- 233 మణినూత్రన్యాయము = పూసలలో దారమువలె లోపల కలసియుండు నన్నట్లు.
- 234 మధుకోశన్యాయము.
- 235 మధుమక్షికాన్యాయము = ఈగలు చేర్చినతేనె మనుష్యుల యధీన మగునన్నట్లు.
- 236 మయూరాండన్యాయము.
- 237 మరుమరీచిక న్యాయము = ఏడారిలో నెండమావులు నీళ్ళవలెఁ గాన్పించి యెంతదూరముపోయిన న్ణతేయిండుననునట్లు.

- 238 మర్కటకిశోరన్యాయము = కోతిపిల్లతల్లియెంత యజాగ్రతగానున్నను దల్లికడుపుబట్టుకొని విడువద నునట్లు.
- 239 మహానస శశన్యాయము = వంటయింటికుందేలు ఎక్కడికి పోగలదనునట్లు.
- 240 మహావాతగజన్యాయము = గొప్పగాలిలో నేనుఁగులే కొట్టుకొనిపోవుచుండఁగా నిక యల్పజంతువులలెక్క యేమియనునట్లు.
- 241 మాతస్యన్యాయము = పెద్దచేపవచ్చి చిన్న చేపను తినె ననునట్లు.
- 242 మార్జామూషికన్యాయము.
- 243 మార్జాలకబళన్యాయము = పిల్లి భోజనము చేయఁవారియొద్ద గూర్చుండి వారెత్తు కబళములన్నియుఁ దన నిమిత్తమే యని తలంచుచుండు ననునట్లు.
- 244 మార్జాలకిశోరన్యాయము = పిల్లి తననోటితోఁ బండ్లు తగలకుండ నతి జాగ్రతతోఁ బిల్లను దీసికొని పోవును.
- 245 మార్జాలశీలన్యాయము = పిల్లి శీలమన్నట్లు.
- 246 మూక్రిమిన్యాయము = వేరులో పురుగుబట్టిన చెట్టుంతయుఁ జచ్చి పోవు నన్నట్లు.
- 247 మూషకాహిమంజూషాన్యాయము = ఎలుక పాముపెట్టెయందేమా కలదని కొరికి పాముచేఁ దినఁబడె ననినట్లు.
- 248 మృత్కపాలన్యాయము.
- 249 మృద్ఘటన్యాయము = మట్టికుండ తేలికగా బద్దలగునన్నట్లు.
- 250 మేఘచాతకన్యాయము = చాతకపక్షి మేఘ మిచ్చు నీరేగాని త్రాగదనునట్లు.

251 మేషపుచ్చన్యాయము.

252 మేషయుద్ధన్యాయము = వాత్సేశు దెబ్బలాడుచుండఁగా మధ్యను నక్కపడి చచ్చెనన్నట్లు.

253 యధారాజన్యాయము.

254 యధాసంఖ్యన్యాయము = ఏక సంఖ్యగల రెండు వస్తు సముదాయమున్నప్పుడు మొదటివారికి మొదటివానితోను రెండవవారికి రెండవవానితోను ఇట్లు సంబంధము గలిగియుండును.

255 యవ వరాహన్యాయము = అడవిపంది చేరుమేయఁగా నూరపంది చెవులుగోనె ననినట్లు.

256 యవాళాగర్తప్లవనన్యాయము = గంజిగుంటవాటెనన్నట్లు.

257 యుధ్యక్కుక్కుటన్యాయము.

258 యూపపశున్యాయము = యూపస్తంభమునకుఁ గట్టిన పశువునకుఁ జావు సిద్ధమనినట్లు.

259 కండానివాహన్యాయము.

260 కథ్యాప్రవాహన్యాయము = వీధులలో నుండి వచ్చు పిల్ల కాల్యలా ఏరులై పాటుననునట్లు.

261 రాజసేవాన్యాయము.

262 రామరకరండన్యాయము = ఇంగువ పెట్టెలోని ఇంగువ తీసి వైచినను వాసనపోదు.

263 లవణామలకీయన్యాయము = సముద్రపు ఉప్పు అడవి యుసిరిక కాయ కలసెనన్నట్లు.

264 లకురథక్షన్యాయము.

265 లాంగూలతరణన్యాయము = కుక్క తోక కట్టుకొని గోదావరి యిదే
ననినట్లు.

266 లోహఘటన్యాయము = ఇనుప కుండకు రాతి తెడ్డనునట్లు.

267 లోహకపాలన్యాయము.

268 పంథ్యాశ్రుత్రన్యాయము = ఏమియు లేదనినట్లు.

269 వజ్రలేపన్యాయము = ఒకచోట నొక వస్తువయించి దానివైన గచ్చు
చేసినయెడల నెన్నటికి నది కదలదన్నటుల

270 కటబీజన్యాయము = చిన్నవట్టిగింజయందు పెద్దచెట్టిమిడియన్నట్లు.

271 వనచంద్రికాన్యాయము = అడవిగాచిన వెన్నెలయనునట్లు.

272 వర్షబిందున్యాయము.

273 వలీమఖనారికేళన్యాయము = తోతి కొబ్బరికాయ వైనండి పడదో
యటయేగాని తినలేదను నటులు.

274 వాయుస్కంధన్యాయము.

275 వాలకర్కటకన్యాయము = నక్క తనతోక పీతకన్నములోఁ బెట్టి
అది కట్టుకొనగా నీకలకు లాగితి నను నన్నటులు.

276 వాలుకాన్యాయము.

277 విప్రతిషేధన్యాయము = రెండుకార్యములకుఁ దుల్యల నిరోధము వచ్చి
నపుడు మొదటిదానినివిడిచి రెండవదానినిఁ జేయుటయనునటులు.
ఇది వ్యాకరణమర్యాద.

278 విషయమూచికాన్యాయము.

279 విషవృక్షన్యాయము = విషవృక్షము నైనదిగాఁచి తాను జంపఁగూడ
దనునటులు.

280 విహంగన్యాయము.

281 వృద్ధతమారణ్యాయము.

282 వృద్ధతరుణీన్యాయము.

283 వృద్ధవేశ్యాన్యాయము.

284 వృశ్చకచోరన్యాయము = దొంగవానినిఁ దేలుగుట్టెననుటలు.

285 వృశ్చకవాసరన్యాయము = అసలేకొతి, అందుపైఁదేలుగుట్టెన వికరచే
వైలు మఱి కొన్ని యెక్కువచేయనన్నటులు. . .

286 వృశ్చకఃకూషకన్యాయము = హాస్యగానికిఁ దేలుగుట్టెన యెడల నది
యను హాస్యమే యనుకొందురనుటలు. . .

287 వేదగన్యాయము = ప్రబులిచెట్టు ఏటియొడ్డుననుండి నీరువచ్చునప్పుడు
వంగి నీరుపోయినపుడు వరలనిలువఁడునన్నటులు.

288 వేశ్యాకాలన్యాయము = బోగముదానికి మగడు ఒకడని యేర్పాటు
లేనటులు.

289 వేశ్యాపుత్రిజనకన్యాయము = బోగముదానికొడమకుఁదండియెవఁ
డో తెలియదనుటలు.

290 వైరాగ్యన్యాయము.

291 వ్యఃదేశీన్యాయము = ఒకనికి నొక్కఁడే కొడుకున్నయెడల వానినే
శ్యమృఢనియు వానినే కనిమృఢనియు వ్యవహరించి టలు.

292 వాఘ్రిముఖన్యాయము.

293 వ్యాఘ్రోపవాసన్యాయము.

294 వ్రాత్యగంస్కారన్యాయము.

295 శతేపంచాశస్నన్యాయము.

296 శశి కపింజలన్యాయము.

297 శశిపాణన్యాయము = శివులకిల్లకి కొమ్ములేదనుటలు.

298 శాకటికన్యాయము.

299 శాఖాచంద్రమణన్యాయము = ఒక కొమ్మమీదనుండి యింకొక కొమ్మయొక్కినటులు.

300 శాఖాచంద్రన్యాయము = ఆ కాశమందున్న చంద్రుడు చెట్టుకొమ్మ దగ్గరగానుండెనని చూపించునటులు.

301 శిఖికర్పూరన్యాయము.

302 శుండానూచీన్యాయము.

303 శుక్త్యంబు బిందున్యాయము = ముత్యపుచిప్పలోబడ్డ నీళ్ళచుక్క ముత్యమగుటులు.

304 శుష్కతటాకమతస్యన్యాయము.

305 శ్మశానకుసుమన్యాయము.

306 శ్వపుచ్ఛన్యాయము = కుక్కతోకయెంత వంచికట్టెను వలకఁగిరద నునటులు.

307 శ్వశ్రాభిక్షాన్యాయము = ఒక ముష్టివాడురాగా కోడలు ముష్టిలే దుపోమ్మన, అదియత్తగారుచూచి వానినిపిలిచి ముష్టిలేనని చెప్పు టకు కోడలికి స్వాతంత్ర్యలేదు. నేను స్వతంత్రుగాలను కాబట్టి బిచ్చములేదు పొమ్మనె ననినటులు.

308 శ్వసభన్యాయము.

309 శ్వానమకరన్యాయము = మొసలి నీటిలోనుండి యేనుఁగునైన లాగు ను. పయికివచ్చి కుక్కచే భంగపడునటులు.

310 శ్రోత్రశృంగన్యాయము.

311 శ్రోత్రియ విటన్యాయము.

312 సంవంశన్యాయము = కారుతో నొక్కిపట్టికటులు.

313 సంధిన్యాయము.

314 సన్యాసియోహన్యాయము.

315 సముద్రకిట్టన్యాయము.

316 సముద్రవసుబిందున్యాయము = సముద్రములో నొక తేనే చుక్క వేసినదియ్యబడునా యనునట్లు.

317 సర్ప ఫణన్యాయము.

318 సర్వతో భద్రన్యాయము.

319 సింహఘంటాన్యాయము = సింహము మెడనున్న గంట యెవ్వరు విప్పలే రనునట్లు.

320 సింహావలోక న్యాయము = సింహము కొంతదూరము పోయి తిరిగి చూచుచున్నట్లు.

321 సుధార్థాకారిద్రాన్యాయము = సున్నముతోఁ దడసిన పనుపు ఎఱ్ఱ బడు నట్లు.

322 నూకరీప్రసవన్యాయము =

323 నూచీకటాహన్యాయము = ఒక పనివానికి కారొకటియు, నూది యొకటియుఁ జేయుమని చెప్పఁగాఁ గొంత కాలమునకు నూదియిచ్చి కారిమ్మని తొందర చేసినప్పుడు రెండు వస్తువులలో నొకవస్తువనిచ్చి తిని గదా, ఇంత తొందరచేసెదరేమి యనునట్లు.

324 నూచిశతపత్రన్యాయము = నూరు తామరరేవులు ఒకదానిపై నొకటి యుంచి నూదితోఁ గసిక్కున గుచ్చగా నన్నియు నొక్కమారు చిల్లులుపడినట్లు కాన్పించుననుకాని నూరును నూరుకాలములయందును జిల్లులుపడినవి, అతినూక్కునుగుటచేఁ దెలియదనినట్లు.

- 325 మాత్రకాటకన్యాయము = నూలుతో బట్టనేసిననగా; నూలును బట్టగా నేసెనని యర్థము.
- 326 సాధసోపానన్యాయము = చీడేన్నియు నెక్కకుండ నొక్కసారిగా మేడ యెక్కుట కష్టమనునట్లు.
- 327 స్థలీపులాకన్యాయము = ఉడుకుచున్న మెతుకులలో నొకమెతుకును బట్టి చూచిన యెడల నన్నమంతయు పదను తెలియునన్నట్లు.
- 328 వూడానిఖనన్యాయము = స్తంభమొకచోటఁ బాఁతి దిట్టముగానున్న దోలేదో యని చూచుటకైయూపెనన్నట్లు.
- 329 మూలారుంధతీన్యాయము = ఆరుంధతీ నక్షత్రము చిన్నదిగావున దానిని జూపుటకై కేంద్రనక్షత్రము నొకదానినిఁ జూపించి దాని సమీపమున నున్నదని చూపునట్లు.
- 330 స్కాతో నెవ్వున్యాయము = నీరుపల్ల పెఱుగును నిజముడేవుఁడెఱుగు నన్నట్లు.
- 331 శ్వదీపచుంబన్యాయము = తన దీపమని ముద్దు వెట్టుకొనఁగా మీసములు తెగఁగాతినది.
- 332 హంసపదన్యాయము.
- 333 హంస ౭కన్యాయము = కొంగెలో హంసయున్న దానిపేరు ప్రతివ్యయఁ గాన్పించదనునట్లు.
- 334 హస్తీపదన్యాయము = ఏనుఁ గడుగులో నన్ని జంతువుల యడుగులు నిడుదు నన్నట్లు.
- 335 హస్తీమళకన్యాయము = ఏనుఁగునకు దోమకు నెంతరువో యని నట్లు.

336 శ్రీరనింబన్యాయము = వేపచెట్టునకుఁ పాలుపోసి పెంచినను జేదుపోదనునటులు.

337 శ్రీరసీరన్యాయము = నీర్ముపాలు కతిపినటులు.

338 శ్రీరపాషణన్యాయము = పాలకొఱకై రాయిమోయవలెనన్నటులు.

339 శ్రీరమండన్యాయము.

340 ఘరికాఖడ్గన్యాయము.

341 క్షేత్రపాలన్యాయము.

CHAPTER XXV

లో కోర్తులు.

ఎక్కువ యర్థమును దక్కువ శబ్దములలోఁ జెప్పుట లోకోక్తియనఁ బడును. లోలోక్తులు తరుచు దేశీయపద సమ్మిళితములై దేశాచారములను దెల్పుచుండును.

ఎంతయైనా గ్రంథము మెంచి వ్రాయువలసిన విషయము నీ లోకోక్తులవలన సంకుచితముగా వ్రాయుటకు వీలుకలుగును.

1 తాడిదన్నువారికిఁ దలదన్నువాఁడుండును = ఒకని మించి మొకఁడుండును.

ఉదా— కడుఁ బ్రావీణ్య భువేనుడీతఁడయినన్ గాంధర్వ సంపూర్తి నె !
 లైదబ్రాహ్మణి వహించునాకునకటా ! యీతుబురుండంతయె !
 క్కుడు గా గానమునేఁటివాఁక నవనంత్రోభించుమన్ దాడిద !
 న్నెడువానిం దలదన్నువాడు గలఁడన్వేషింప నంచెన్నితన్.
 (కళాపూర్ణోదయము.)

2 పెరివీర లోకం కలఁజుట్టు పర్నట్లు = లోకం కలఁజుట్టు పర్నట్లే పెరివీర తీరలేదనుట.

ఉదా— అలయక వేదశాస్త్ర సతతాభ్యసన వ్యసన ప్రరంగతిం !
 దెలివిమొకింతఁ గాంచిన గతిన్ నుతికక్కియు పెరివీర లో!
 కలిదలఁజుట్టు మన్నక్రియ గా నొకకొందరు దల్తురప్పటిం ।
 గలుపపధప్రవర్తనమె కర్మపువాసన నమ్యుఁగొల్వగన్
 (కళాపూర్ణోదయము)

3 రాతిప్రతిచుకుఁ జక్కిరిగింశలు.

ఉదా— అనుడు లేవునాకు నాశంకలెవ్వియు
 నెన్ని చుట్లుజూడుమన్నఁజూతుఁ

బడఁ తికలదె రాతిప్రతిమకుఁ జక్కిలి
గింతనాదు భృతికి గెంటులేదు

(కళాపూర్ణోదయము)

4 ఎద్దులు బండియు నేకమైనఁ గొండమీఁదికిఁబోవును.

ఉదా— ఎక్కిసిద్దేశ యెవ్వరు నెరుగకుండ
నెట్లుకొనిపోయెదోయన నేల శంక
ఎందునెద్దులుబండియు నేకమైనఁ
గొండమీఁదికిఁబోవునో కొమ్మయనుచు.

(కళాపూర్ణోదయము)

5 కడువఁబోవుచుఁ గూరల చవులడుగనేల ?

ఉదా— ఏరీతి నింత మిక్కిలి

చేరికగా నాడితనియె సిద్ధుఁడు చూడం
గా రారె కడువఁబోవుచుఁ
గూరలచవులడుగనేల కోమలి యనియన్.

(కళాపూర్ణోదయము.)

6 ఇల్లలికినఁబండువగునా

ఉదా— తృత్యఁగ నేటికి నిలునిలు

మిల్లలికినఁ బండువగునె యింతటిలోనే
వల్లభునకుఁ గడు నచ్చిన
యిల్లాలవె యేనులాతి నే పోదోలన్.

(కళాపూర్ణోదయము)

7 పెదకోపము పెదవులచేటు.

ఉదా— ఏను గినుకఁబూని యిట్లుగావింప నే
మనుచు నుడుకు నొక బలాంతకుండు

పేదకోప మెంచుఁ బెదవులచేటుగా
కుడికి యేమిసేయ నోపునన్ను.

8 బట్టతలకు మాకాళ్ళకు ముడిపెట్టుట.

ఉదా—నాకుఁజూడ ధరణి నాయకయిది యసం
గతమ యీవిచిత్ర కథలఁదల్లి
దీనికొనరనేగతిని బట్టతలలుమా
కాళ్ళుముట్లు పెట్టుఁగలదో కాని.

(కళాత్పాల్లోపయము)

9 పూవులమ్మినయంగటనే కట్టె లమ్ముట.

ఉదా—వలవకుఁ గూఁటికినై నీ
చుల వేడఁబోడచొరవఁ జొచ్చునతఁడు పూ
వులు ముడిచిన యంగళ్ళనై
కలకలవీడెల్లనవ్వఁ గట్టెలుమానెన్.

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

కటకటా ! పూవులమ్మినంగడినై కట్టె
లమ్మఁజేసెను మిమ్ముదైవమ్మటంచు
సృద్ధవేశ్యల నొగింతు రుద్ధతప్ర
వర్తులగుధూర్తనటులు దుర్వారనటులు.

(వైజయంతీవిలాసము.)

10 ఈగకు నిలి, పాముకుబలిపెట్టఁడు,

ఉదా—ముంచియీగకుఁగాటు పామునకుఁబల్లియు
నొకఁగఁడనిపొక్కు భర్తకై యువిదవదిని.

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

11 ఎరిగి చేయి కాకికి వివర్ణనివాడు

ఉదా — క సరియెరిగిచేతఁ గాకి నేయనివాడు

సతతాన్నదాన ప్రశస్తుడయ్యె.

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

12 తెడ్డునకుఁ బాకగుణము తెలియునా ?

ఉదా — కర్తవు గావు హర్తవును గావభిరక్షిం గావు నీవు స

త్కిర్తినురీణ యింతకును గృష్ణుడై మూలము గాన పుణ్య వి

స్ఫుర్తియుఁ బాపవైకృతముఁ బూరుషుఁడొరచు నీ యస్వ

తంత్రతన్

కర్తియచున్కిఁ బెడ్డునకు కచ్చునె సాకగుణానుజారకు.

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము)

13 గుడి మ్రింగు వానికిఁ దల్ప లప్పడములు.

ఉదా — ‘ అలమి గుడి మ్రింగువానికిఁ దలుపు లప్పడములు గాకుండునే,

(పాండురంగ మాహాత్మ్యము.)

14 రోళ్ళా రోఁకండ్లంబాడినది.

ఉదా — ఏరితింబెనఁగిన నె

వ్వారెఱుంగు నీదుగుట్టు వనితామణి రో

ళ్ళారోఁకండ్లంబాడిన

కూరుము లిపుడింతదాచుకొన్న నడఁగునే.

(శభావతీప్రద్యుయ్యము.)

15 ముగ్గుఱిని గూర్చెను ముండదయ్యము.

ఉదా — ఓర్పిరణాంగణంబున నిజోగ్రనికాచరమీర సేనఁ జే

రార్చినఁగాంచి యాత్రిశయఁ సాఖిరమావణుల నితండు స

ప్తార్చి కుదగ్రతేజుడని యద్భుతమంది తలంచి ముగ్గురం

కూర్చెనే ముండదయ్యచుని కుంజిరి యుంజిడి కాత్మకాస్త్రముల్.

(కామూర్త్యుదయము.)

16 కొఱవితోఁ దలగోకికొనుట.

ఉదా—జలధిఁబడఁ గడపె మునునను

వలదు నర భ్రాంతినీకు వైరఁబేలా

బలవంతునితోఁ గొఱవిం

దలఁగోకికొనంగఁదగునె దనుజాధీశ.

(రామాభ్యుదయము.)

17 అందని మ్రానపండ్ల కట్టులు జూచుట.

ఉదా—ఎందఱిఁ జూడమిద్దరిణి నిందు నిభాశ్యలవారికెల్ల నీ

యందము చందముం గలదె యక్కట మిక్కటమైన కొర్కె చే

నందఁగరాని మ్రాని ఫలమాసు యొనర్చిన చందమాయెనే

మందు మనోజుఁడేగతిని నారడిబెట్టఁదలంచినాఁడొకో.

(తారాశకాంకవిజయము.)

18 వెదకఁబోయినతీగ కాళ్ళను దగుల్కొని నటులు.

ఉదా—వెదకం బోయిన తీగయు

పదములఁ దగిలిన వితంబు సాటింపఁగ ని

న్నెదుటనె కనుగొంటిని స

మృదమున హరిణాంక వినుము మానినివెతలన్.

(తారాశకాంకవిజయము.)

19 నాభాగ్యము దేవరచిత్తము.

ఉదా—ఏరుపడనికాపు

రము విలొకించి పాఁచాలిప్రాపుఁకాంచి

సంచరించెను మామకస్వాంతవీధి

చెలువభాగ్యంబు దేవరచిత్త మధిప.

(పాఁచాలిపరిణయము)

20 గుడినుండి గుడిత్రాళ్ళ తెగఁగోయుట.

ఉదా — కుడిచిన లుంటికి రెండె

ప్పుడుదలఁతు రనంగవలదు భూతలమెఱుఁగున్

గుడినుండియె గుడిత్రాళ్ళ

క్కుడుగాఁ గోయుట సుగోత్ర గుణములు నుమ్మి.

21 దయ్యపుకంటికిఁ బేలపుగింజ పెద్దది.

ఉదా — అక్కటకటా ! దయ్యంపునీకంటికిం బేలగింజయుం బెద్దదయ్యెనే.

(శృంగారనైషధము.)

22 లాటిపిటఁగూల రోకండ్లగానిపోదు.

ఉదా — అనుచు నయభాషణములాడి యాపలికిన

మంచిమాటల నరుగఁడీ మాల్గుబోఁతు

కతి నతర వాక్యములచేతఁగాని చక్క

గాదు లాటిపిట గూలరోకండ్లఁగాని.

(నిరంకుశోపాఖ్యానము)

23 పచ్చవైకము గుఱ్ఱముచచ్చిన దాఁకనె,

ఉదా — ఇచ్చకపుమాటలాడుచు

వచ్చెను మూన్నాళ్ళనుండి వదలవునేఁడుం

బచ్చపయికంబు గుఱ్ఱము

చచ్చినదాఁకనె యటన్నసామెత వినవే.

(నిరంకుశోపాఖ్యానము)

24 అరచేతికిఁ బండ్లువచ్చుట.

ఉదా — బతినప్పితప్పుచేతలఁ

బొటలక యిపు డోడినట్టి పాలఁతుకఁడే నీ

యఱచేతఁ బండ్లువచ్చినఁ

గఱతువుగాకిటు కార్ముకప్రతిపక్ష.

(నిరంకుశోపాఖ్యానము)

25 ఉట్టిఁబెట్టిన గుమ్మడికాయవలె.

ఉదా—అమ్మగువ గనుంగొనియెన్

ముమ్మరముగఁ బట్టెనామములు మైసెల్లం

గ్రమ్మికొన నుట్టిఁబెట్టిన

గుమ్మడికాయయునుబోలె గూర్చున్నతరిన్

(వైజయంతీవిలాసము)

26 నొసలుబత్తుఁడు నోరు తోడేలు.

ఉదా—నిడుదపట్టి తిరుచుణియ వైష్ణవముగాని

మీరలాడుమాట తీరుచూడ

ననఘ నొసలు బత్తుఁడును నోరు తోడేల

టున్నరీతి వోచుచున్న దిపుడు.

(వైజయంతీవిలాసము)

27 వ్రతముచెడ్డ నుఖముదక్కదు.

ఉగా—బ్రక్కవర్యంబునకు నుతరాయమొనప

జలజముఖమెత్తియును గొనసాగదయ్యె

వనుధఁబరికింప నిదినుమి వ్రతము చెడ్డ

నుఖముదక్కదటన్న వచోనిరూఢి

(వైజయంతీవిలాసము)

28 గొడ్డాయి బిడ్డకుట్టేమెఱుఁగును.

ఉదా—గోలతవిలు: డయినం దా

నేనా శ్లుఁపృజించు నిటువేశ్యలకుం

గీలెఱుగక చెఱిచెను విధి

కూర యిగొడ్డాయి బిడ్డకుట్టేమెఱుఁగున్

(వైజయంతీవిలాసము)

29 తన్నుగట్టఁ ద్రాళ్ళు తానే తెచ్చుకొన్నటులు.

ఉదా—తన్నుగట్టఁ ద్రాళ్ళు తానై

కొనివచ్చిన జాడయునుచుఁ గునియించి కరం

బునఁబాళముఁగొని దానన

వనధీకునిఁగట్టె ననురవర్యుండాజిన్

(కవికర్తరసాయనము)

30 రాజునుజూచిన కన్నుతో మగనిఁజూచిన మొట్టబుద్ధియును.

ఉదా—క్షీతిపతిఁగన్న కన్నులనె చెప్పు నర్యునిఁ జూపకోపకు

చతివయొకర్లు పల్క నొకఁడుంగన తానిటుపల్కె సత్యమే

యతివరొ రాజుమాముగని నట్టియొయారమెసంగఁగన్నులన్

మెతక మొగంబుగల్గు మగనిం గనినంతనె మొట్టబుద్ధియౌ

(శ్రీనివాసవిలాసము)

31 ఆసులొ కోవివలె.

ఉదా—అనురపురిఁ జేరవెరచు దిశాధిపతుల

కెఱుంగఁజేయంగ నచ్చటి కిచ్చటిని

నారదుండాను గోవిచందమునఁదిరుగు

(కువలయాశ్వచరిత్ర)

32 పారెనుబండ్లకెరుగు గాఁ గాళ్ళుజాతురా ?

ఉదా—దిన నేమాయెఁ గనుక ధరాధిపతులు

చే నుదగునట్టి యీ దుష్టశిక్షరీకుఁ

బడినభారంబె పారెనుబండ్లకెరుగు

కాళ్ళుసాతురె యొప్పెట్టికాన వినుము.

(కువలయాశ్వచరిత్ర)

34 ఈతను లోతేమిటి ?

ఉదా—ఈకలహంస మాన నను నెక్కడి కెక్కడినుండి తెచ్చెనా

హా కడుమూర మొకడన యక్కునఁజేర్పక జంపు మాటలన్

వ్యాకుల పెట్టుపెల్ల విరహాంబుధిముంపకపోదు నం జల
బే కదనీకుమంచి దిక సీతకు మిక్కిలి లోతుఁ గల్గునే.

(విజయవిలాసము).

35 ఏమిచేసిన సమకాలమువారు మెచ్చరు.

ఉదా—క్షీతిపయి వట్టిమౌక్తికులు చిగిర్చి వసంతుఁడు దారసోపగుం
భిత పరవాసనలైరపమెచ్చక చంద్రుఁడు మిన్నునం బ్రస
న్నతయును సౌకుమార్యము గనంబడరాల్గరఁగంగఁ జేసెనే
గతిరచియించిరేని సమకాలమువారలు మెచ్చరేకదా.

(విజయవిలాసము).

36 చదువజేసిన నున్నమతియుఁ బోయె

ఉదా—ఇన్నాళ్ళు నేవచేయుచు

నున్నదియుంబోయె నేడయోకాఁగిలి యి

మృన్నంతఁ జదువఁ బెట్టఁగ

నున్నమతియు బోయెనను టహో నిజమయ్యెన్,

(విజయవిలాసము).

37 విల్లములు కలవారికిఁ జల్లకడవలవారు తోడా ?

ఉదా—అలరువిలుకాడ యమృతము

చిలికడు నెలయేలుసామిచేగాదో వియో

గుల నేచఁగ విల్లములు

గలవారికిఁదోడు చల్లకడవలవారే.

(విజయవిలాసము).

38 అందితేలిఖి, అందకున్న కాళ్ళు.

ఉదా—శివుఁడిటురమ్మటంచు దయచేసినచోఁదలకక్కదుగ్నిత

భవమునఁజూచుచో నడుగుబట్టితివేమనవచ్చునీగుణం

బవునవు నందిన నిఖయు నందకయున్నను గాళ్ళుఁ బట్టుకొం
దువు హరిణాంక వేళకొలఁదు ల్లద నీనడకల్ దలంపఁగన్.

(విజయవిలాసము)

39 మనసెరుఁగనికల, ఒడతెరుఁగని సివముఁగలదా ?

మనసునకు మనసే సాక్షి.

ఉదా—అనిన నగి యెందుగలదే

మనసెరుఁగనికలయు నొడలు మరచిన సివముం

గనె దేలామనసునకున్

మనసేతా ర్కాణమని కుమారుఁడువేగన్.

(సారంగధరచరిత్రము)

“మన కేమి తెలియు శ్రీకృ. ప్లుని బూటకమును భూమినురవసుమహిమల్
మనసునకు మనసేతార్కా. నినుసామెతవీరియందెయందంబయ్యెన్.”

(కుచేలోపాఖ్యానము)

40 సముఖమున రాయభారమేల ?

ఉదా—అతరశాక్షి డెందమున నారటమొందుచు నేమిసేయుచున్

రాతికిఁదోడువోయినది రానుకుడెందము మెత్తగాదుదా

దాతికివచ్చియుండనికఁ దాలిమిసెల్లునే మారుడంటిమా

ఘాతకుఁడోర్వరాదు సముఖంబున నేటికి రాయభారముల్.

(సారంగధరచరిత్రము)

41 పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి ప్రవేశించినట్లు.

ఉదా—మేలుపిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి

వచ్చెననఁగ నపుడువానిపై

గగనభాగతలము నిగనిగచంద్ర కా

లనారముల్ని జొబ్బిలంగ నిండె.

(సారంగధరచరిత్రము)

“మెరసిపిచ్చగుటమింద భాగీధి । పచ్చిట్లు మిగులవాఁచగలిగి
స్వామిమిరటకుఁజను దెంచితిరికడు । భాగ్యయతుఁడనైతిఁబద్మనయన.

(కుచేలోపాఖ్యానము).

42 గచ్చపాద కదలించినట్లు.

ఉదా— కుచ్చితుగాలైన యచ్చపఁలోచనంజూచి పారు
లందఱు గచ్చకొని గచ్చపాదఁగదలించిన కైవడి విచ్చల
విడినోరికిపచ్చిట్లు వెచ్చాకిచ్చువారును.

(సారఁగధగచరిత్రము).

43 ఎఱుక పిడికెడుధనము.

ఉదా— పూర్వసఖుడైన యాదకపుంగువుండు
మిమ్మాఁబొడఁగెన్న సిరులెల్ల మిన్నకొనుఁగు
నెరుక పిడికెడుధనమన్న గురుతుమాట
తథ్యమాఁగాదె యెందైన దానవేంద్ర.

(కుచేలోపాఖ్యానము).

45 రాజుగొట్టఁగా మొగసాలకు మొరవెట్టుట

ఉదా— వగఁబొగలు దీనజనముల
ఖగ గమనుఁడుబోగకున్న గతియెక్కరిన్
మగువ విను రాజుగొట్టఁగ
మొగసాలకు మొరల వెట్టు మా ధులఁగలే.

(కుచేలోపాఖ్యానము).

45 తానొకటిదలచిన దైవమొకటి తలఁచును.

ఉదా— పూనుకొని తన ప్రయత్నము
లే నిజములు దైవముటన లిలలేకున్నన్
మానవుఁడొకటి తలఁచినఁ
దానొక్కటి తలఁచుఁగాక దైవంబ బలా.

(కుచేలోపాఖ్యానము).

46 నట్టింటనుండి నాభాగ్యమన్న దైవము తెచ్చి యిచ్చునా ?

ఉదా— పరగ నట్టింటనుండి నా భాగ్యమనిన

దైవమెక్కడ గొని తెచ్చి తనకు నిచ్చు

జేయఁదగిన ప్రయత్నము లేయఁజేయ

నధిప యటమిఁద వారి భాగ్యము కొలఁది.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

47 చేతులు చేయవు నోరు తినదు.

ఉదా— అదుగక యుండినఁ దగు వర

మిడునే నిష్కారణంబ యీశ్వరుఁడైనం

బుడమింజేయవు చేతులు!

కుడవదు నోరనెడఁమాటకును దప్పకునే॥

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

48 ముంజేయి యాడిన మోచేయి యాడును.

ఉదా— రంజలితామును మున్నుగ

నంజలి పడకిచ్చెనేని నయముగ మారుం

గొంజక యిత్తురు క్రమ్మర

ముంజేయును నాడెనేని మోచేయాడుకొ.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

49 ఆత్మబుద్ధి నుఖము.

ఉదా— ఆత్మబుద్ధియె కడు నుఖబుద్ధిఁటికినిఁ

జెలఁగిగురుబుద్ధి కొంత విశేషమరయఁ

బరుల బుద్ధి వినాశంబు బరగఁ జేయు

స్త్రీల బుద్ధులు ప్రళయముల్ చిత్తగింప.

(కుచేలోపాఖ్యానము)

50 కల్పవృక్షము దగ్గఱకు వెళ్ళి కాయయడిగినట్లు.

ఉదా— కల్పవృక్షమునకుఁ గదిసికాయడిగిన

చందమునను శౌరిసమ్ముఖమునఁ

జేరి తుచ్చమయిన సిరివేడికొననయ్యె

నాసదోసమెఱుఁగదనుట నిజము.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

51 తన దీపమని ముద్దుపెట్టుకొన్న నోరుగాలును.

ఉదా— ఇంటిదీపమనుచు నిగిలించుకొని ముద్దు

పెట్టుకొన్న నోరు బెట్టుగాలు

నృపులసమ్ముఖము నెవరులెంచును జను

వాఁడు మిగులఁ బరిభవము నొందు.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

52 పొల్లొల్లని పిల్లియున్నదా ?

ఉదా— ఈ లోకంబున రాజ్యము

లేలంగలిగినను బాబు నెంత విరక్తుం

డేలవిసర్జన నేయును

పొల్లొల్లని పిల్లిగలదె పరికింపరాన్.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

53 గోచిపాతరాయఁడు దొంగలమిండఁడు.

ఉదా— పేర్ని నదరుగుండె పిక్కబెనుగు లేక

నుండవచ్చుఁ జేదయులుకుదక్కి,

రమణగోచిపాతరాయఁడు దొంగల

మిండఁడనెనుమాట మేలు దెలిసి.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

54 మూలనున్నవాని ముంగిటబెట్టుట.

ఉదా— మూలనున్నవాని ముంగిటబెట్టవైచి
సిరులొసంగినట్టు చేసిశావు
దండిసంపదలు వృధాడంబరంబుల
యేలమమ్ము బోంట్లకిని మహాత్మ

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

55 బూడిదలో హోమముచేసినట్లు.

ఉదా— కూడిన ద్రవ్య మపాత్రుల
కాడంబరకృత్తివొసంగ నది వృధాయుగు
బూడిదలో హోమమువలె
బాడింటికి నిడిన దీపపత్తియుబోలెన్

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

56 పాడింట్లోదీపముబెట్టినట్లు

ఉదా— పాడింట్లోకి నిడినదీప పత్తియుబోలెన్

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

57 చచ్చినవాని పెండ్లికి వచ్చినంతయే కట్టును చానను.

ఉదా— తనగుట్టు బయలబెట్టి చచ్చినవాని పెండ్లికి వచ్చినంతయే కట్టును
చాలు నన్నటుల వచ్చినంత రాబట్టుకొనుచు,

(ధర్మజరాజనూయము.)

58 ఊరివైయూరుబడ్డకు గరణమువై గానుపడను.

ఉదా— ఊరివై యూరుబడినను గరణమువై గానైన బడనను వసువున
జేయిపాడైన మీకేమి? బీడయిన మీకేమి?

(ధర్మజరాజనూయము.)

59 పనిచేసిన సాతిక గట్టును.

ఉదా— దేశదేశములపాని గారలసిన వారము మేము పనిచేసిన సాతిక

శట్టవను మాట మదిఁబెట్టక లెట్లమొగములఁ గావలి బెట్టి గొట్టి
బోఁగొట్టుకొంటిమి.

(ధర్మజరాజనూయము.)

60 వానుమంతు నెదుట కుప్పిగంతులు వైచినట్లు.

ఉదా— వానుమంతు నెదుటనా కుప్పిగంతు లన్నట్లు నాయెదుటనా బిం
కంబులును బొంకంబులును,

(ధర్మజరాజనూయము.)

61 ఆడఁబోయిన తీర్థ మెదరైఁట్లు.

ఉదా— నీవు భీమునితోఁ బోరు తోరుకొనుటం జేసి మాకాడఁబోయిన
తీర్థ మెదరయ్యె.

(ధర్మజరాజనూయము.)

62 కానున్నది కాకమానదు.

ఉదా— కానున్నది కాకమానదు. కానున్నది కాకమానదు, నిన్నవఁ బని
యేయున్నది.

(ధర్మజరాజనూయము.)

63 గీడెంచి మేలెంచుట.

ఉదా— ఎందును గీడెంచి మేలెంచుట మంచిదిగాన నిటుల నీకు వినిపిం
చితిని.

(ధర్మజరాజనూయము.)

64 రాల రువ్వినవారినిఁ బూలరువ్వరు.

ఉదా— లొకఁబన నెట్టి ఁట్టె కును వ్రాతివాడికంబు చెట్టలఁ బట్టించక
పోదు. ఎవ్వరును రాలరువ్విన వారిఁ బూలరువ్వరు.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము.)

65 ఇంటఁ గుడిచి ఇంటివాసములు లెక్కబెట్టినట్లు.

ఉదా— ఓ స్వామిద్రోహీ! ఇంటఁ గుడిచి ఇంటివాసము లెన్నిక

యిడిన వడువున మాదేశమునఁ గ్రుమ్మరుచు మాస్వామినే యాక్షే-
పింపఁ జొచ్చితివి.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము).

66 దున్న యీనిన దనదూడను కట్టుమన్నట్లు.

ఉదా— చెప్పెడివాడొకశత్రుఁ జెప్పినను వినెడువారికయిన వివేక ముండ-
వలెనుగదా. అట్లుగాక దున్న యీనిన దన దూడను కట్టుమన్న
మతి పసు యొక్కటే రచ్చకెక్కుం గాని దాన నభిమత కార్య
కరణంబుచేకూర నేరదు.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

67 ఇనుమునుగూడిన యగ్నికి శుమ్మెట దెబ్బలు.

ఉదా— ఇనుమునుగూడి వేడివేల్పునకు శుమ్మెట పెట్టుబ్బునట్లు హీనుని
గూడిన మానసియునకు లాఘవంబుగలుగుట సహజము.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము).

68 తాఁజెడ్డకోతి వనమెల్లఁ జెరచెను.

ఉదా— తాఁజెడ్డ కోతి వనమెల్ల జెరచిన దన్నట్లు దుర్జనుండు తానుజెడుట
చాలక తనవారికిఁ గూడ వీడని కీడుఁ దెచ్చిపెట్టును.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

69 కుక్కతోఁకఁ బట్టికొని గోదావరి యీదుట.

ఉదా— కొత్తవాని సాహాయ్యంబునఁ బ్రత్యయంబునిడి కడిదిమార్తునఁ
బరిమార్తుమంట శునకవాలంబు బట్టుకొని కడలి గడవఁ గడ-
గుట.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము).

70 చెట్టు చెడుకాలమునకుఁ గుక్కమూతిపిందె.

ఉదా— చెట్టు చెడుకాలమునకుఁ గుక్కమూతి పిందెయన్నట్లు చేటు
కాలంబు కడునికటంబైన వీనికి దుర్బుద్ధి ఘటిల్లెనుగాఁబోలును.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము).

71 సిరిగానా కాలడ్డ నేల ?

ఉదా — సిరిగానా కాలడ్డ నేల ? మనపాలింటిఁ పుణ్యస్వరూపంబు నున్ని
హితంబయిన ట్టితని ప్రాపుదొరకినది.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

72 దోఁకఁదొక్కిన త్రాచువలె

ఉదా — అనినం దోఁకఁదొక్కిన త్రాచుచందంబున సముత్థితుండై నభక్ష
పక్షింద్రుండు రోహవేశంబున.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

73 అవు, అవు కుమ్మలాడి లేగకాలు విరగదొక్కినట్లు.

ఉదా — అవు నావునుం కుమ్మలాడి నడిమిలేఁబెయ్య కాళ్లు రాళ్లు విరిచినట్లు
రాజునుం బోట్లాడి మాత కెద్దునేయ దగ్గరుదురే ?

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

74 ఇంటగెలిచి రచ్చగెలువవలెను,

ఉదా — దేవా ! ఇంటగెలిచి మఱిరచ్చ గెలువవలయును. మనలోని మాట
విచారించుము.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

75 చిన్నపామునైనఁ బెద్దకఱ్ఱతోఁ గొట్టవలెను.

ఉదా — చిన్నపామునైనఁ బెద్దకఱ్ఱతో నే కొట్టవలయును కాఁబట్టి సర్వవైద్య
సమేతముగా నడచి యాకస్మికముగం బోయి.

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

76 చెలిమినిఁ చేదు మేపింపవచ్చుగాని బలిమి బానిద్రానింప లేదు.

ఉదా — చెలిమిమైఁ జేదు మేపించవచ్చుగాని బలిమిమైఁ బానిద్రానింప
రాదు అను లోకోక్తి వినలేదా ?

(నీతిచంద్రిక — విగ్రహము)

77 సన్నికల్లు దాచగనే పెండ్లియగునా ?

ఉదా— ఈతఁ డొక్కఁడు లేకున్నను మనకొక్క కొఱతెరాదు. సన్నికల్లు దాచినంతదే పెండ్లియగునా ?

(నీతిచంద్రిక — గ్రహము)

78 మ్రొక్కబోయిన గుడి విరిగి మీదఁబడ్డట్లు.

ఉదా— మ్రొక్కబోయిన గుడివిరిగి మీదఁ బడ్డట్లు తోడనే యాత్రాచు. బుసకొట్టుచు లేచి మనుష్యులు పాములం గంటఁబడినంతెటనే చంపుచుంగరు. కాఁబట్టి యట్లు నూకులంబున కెల్లను మృత్యు. స్రాయులైనవారు దొరికినపుడు దొరింపక విడువరాదని పలుకుచు నాలుక లార్పుచుం గవిసియాతనిపైబడి కరకబోయెను.

(నీతిచంద్రిక — సుధి.)

79 పిట్టతగవు పిల్లితీర్చును.

ఉదా— పిట్టతగవు పిల్లితీర్చినవనట్లు జరత మార్జాలంబు కాళ్ళతో నా రెంటినిఁ జిక్కంబట్టి యొక్కట మెడలు కొరికి చిత్రవధం బొనరించెను.

(నీతిచంద్రిక — సుధి.)

80 ఈనఁగాచి నక్కలపాల్సేయుట.

ఉదా— ఈనఁగాచి పొలమును నక్కలకుఁ బెట్టినట్లు బాహుబలాధిక్యంబు. పేరిమినిఁ గవ్వపడి రణంబునం గెలుచుకొన్న రాజ్యంబును ఫలకాలంబున నొరులపాఁజి నేయనేల.

(నీతిచంద్రిక — సుధి)

81 తన్నుమాలినధర్మము, మొదలు చెడ్డబేరములవా ? యను లోకాక్తి విన్నాడవుగావా ?

(నీతిచంద్రిక — మిత్రలాభము.)

82 లోడిలోఁ దలఁదూర్చి లోకలిపిటులకు వెరువవచ్చునా ?

ఉదా—కాకున్నది కాకమానదు. కోటిలోఁ దలఁ దూర్చి కోకటిపోటునకు వెరవఁచీరనా ?

(నీతిచంద్రిక—మిత్రలాభము)

83 నాలికతీపు లోనవిషము.

ఉదా—ఆ జిత్తులమారి మృగముయొక్క తేనెమాటలకు మోసపోయితిని. నాలికతీపు లోనవిషమని యెఱుంగుదునా ?

(నీతిచంద్రిక—మిత్రలాభము)

84 అడుసుదొక్కనేల ? కాలుగడగనేల ?

ఉదా—ధర్మార్థము ధనము గోరుటకంటె నిస్పృహత్వము మంచిది. అడుసు దొక్కనేల ? కాలుగడగనేల ?

(నీతిచంద్రిక—మిత్రలాభము)

85 చంద్రునికు నూలుపోగు,

ఉదా—చంద్రునికు నూలుపోగనునట్లు సర్వలోకాధీశుండగు శ్రీకృష్ణునకుఁ గుచేలుం డటుకుల నొసంగె.

(కుచేలోపాఖ్యానము)

86 కుట్టినతేలు, కుట్టకున్న కుమ్మరపురువు.

ఉదా—అస్మదీయక్షాంతికి ఫలంబుతోడనఁ గలిగె. కుట్టినం దేలండ్రు కుట్ట కున్నం గుమ్మరిపుర్వండ్రుగాదె.

(నీతిచంద్రిక—మిత్రభేదము)

87 గోరఁబాపునది గొడ్డఁ టనరకుట.

ఉదా—మనకప్పుడు గోరంబోవు పని గొడ్డంటం దీర్చరలసివచ్చును.

(నీతిచంద్రిక—మిత్రభేదము)

88 ఎద్దీననం గొట్టంబునం గట్టుమన్నట్లు.

ఉదా—పార్థివుండెద్దీనె ననం గొట్టంబునం గట్టింపు మనువాఁ డయ్యెనేని రెంకలుకొంతుమాని యిచ్చకు వచ్చినట్లు లేని కార్యంబులకు లోచి

యశోహానిం బట్టించి పరశోకదూరుఁ జేయుదురు.

(నీతిచంద్రిక — మిత్రభేదము)

89 తానుబట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళు.

ఉదా — నాకుం దోచినంత యొత్తి చెప్పితి. ఎంత చెప్పిన నతండు తాను బట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళుచున్నవాఁడు.

(నీతిచంద్రిక — మిత్రభేదము)

90 నేలవిడిచిన సాము.

ఉదా — ఊరకయేల నేలవిడిచి సాముజేసెదవు తాళుము.

(నీతిచంద్రిక — మిత్రభేదము)

91 అంబలు, నందలమెక్కిన, మోయువారెవరు ?

92 అంధునకు అద్దము జూపినట్టు.

93 అగ్నిలో మిడతపడ్డట్టు.

94 అడకతైరలోనిబాక.

95 అడ్డగోడమీఁదిపిల్లి.

96 అడవిని కాచిన వెన్నెల.

97 అడవియుసిరి కాయ, సుముద్రఉప్పు కలిసినట్టు.

98 అమగులొనే హంసపాదా ?

99 అత్తగొట్టినకుండ అడుగోటికుండ, కోడుగుగొట్టినకుండ కొత్తకుండ.

100 అత్తనుంచియు వేములతీపి నులేదు.

101 అత్తగారింటి నుభయు మోచేత దెబ్బనుంటిది.

102 అత్తయు నొకయింటికొడతే.

103 అత్తి పూచిట్టు.

104 అనవుగానిచోట నధికులనునరాదు.

105 అభ్యాసము కూసువిద్య.

106 అప్పుబోయిన నడవి కొనబోయిన కొఱవి.

- 107 అయ్యవారినిఁ జేయఁబోయినఁ గోఁతియైనది
 108 అరచేతి వెన్నఁబెట్టుకొని నేతికేడ్చినట్టు.
 109 అరచేతిలో వైకుంఠమునుఁపును.
 110 అరచే కుక్క కరవనేరదు.
 111 అవ్వనుబట్టుకొని వసుంఠము లాడినట్లు.
 112 ఆకును అందదు పోకను పొందదు
 113 ఆచారం మందగ అనాచారం వెనుక.
 114 ఆచారానకు అంశమూలేదు అనాచారానకు అనీశదు.
 115 ఆచార్యునితలఁచి నిప్పులో చెయ్యినెట్టితే కలగ ?
 116 అడనేరక మద్దెలమీద తప్పుచెప్పినట్లు.
 117 అడితప్పరాదు పతిఁ బొందరాదు.
 118 ఆకురగానిఁ తెలిసిమట్టు.
 119 అలులేదు చూడలేదు కొడుకుచేరు సోమరింకము.
 120 అర తిన్న అన్నకు యేకపారికదట.
 121 అవులవల్లంబినవాఁడు అట్టునుఁడు.
 122 ఆకకు అయిములేను.
 123 ఇల్లు కట్టిచూడు పెండ్లి చేసిచూడు
 124 ఇంట గొడవలేనివాఁడు నచ్చలమవా ?
 125 ఇల్లునిప్పి పదిరివేసినట్టు.
 126 ఇంట్లో యానపులి బయట పెద్దపులి.
 127 ఇంట్లో యానలమూరి బయట పరానలమూత.
 128 ఉట్టిఁ కుక్కలేవన్న పుస్తకమునకు గుఱ
 129 ఎగిరిన బ్రహ్మసాగ్య నిరసిఁగోదాగ్య
 130 ఎద్దుపుండు కలిగినా ?
 131 ఎఱకుఁ బల్లకాడు.
 132 ఎరిఁపంటఁ ప్రతిమఁలాడు.

- 133 ఒకయొక్క రెండుకత్తు లిరుదవు.
- 134 కట్టెనంక ప్రాయితీర్చుచున్నది.
- 135 కథకు కాళ్ళు లేవు మంతకుఁ జెవులులేవు.
- 136 కలిమి లేములు కావటికుండలు.
- 137 కాకిపిల్ల కాకికిముద్దు.
- 138 కానుగొడ్డునకు రూకబందె.
- 139 కుండలలో గుట్టములు తోలువాఁడు.
- 140 కుక్కకాటునకుఁ జెప్పదెబ్బమందు.
- 141 కూయుగాడిదెవచ్చి మేయుగాడిదను చెరపినది.
- 142 కొండతలక్రిందఁబెట్టుకొని రాళ్ళు పెదకినట్లు.
- 143 కొండఁద్రవ్వి యెలుకను ఒట్టినట్లు.
- 144 కొత్తవిచ్చపు వాడు ప్రొద్దెఱుగఁడు.
- 145 కొరికి కొబ్బరికాయ దొరికినట్లు.
- 146 గాజులబేరము భూజనమునకు సరి.
- 147 గుండ్రాయదాచిను కూతురుబెండ్లి నిలుచునా ?
- 148 గుడ్డియెద్దు జొన్నచేనఁబడ్డట్లు
- 149 గుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరించినది.
- 150 గురివిందగింజ తన యెరువేగాని ముడ్డిక్రింది నలుపెఱుగఁడు.
- 151 గొవులేనియూరగొడ్డుగేదె శ్రీమహాలక్ష్మి.
- 152 చల్లకువచ్చి మంత దాచికొన్నట్లు.
- 153 చావుతప్పి కన్నలొట్టమునట్లు.
- 154 చిత్తము శివునిమీఁద భక్తి చెప్పులమీఁద.
- 155 చెట్టు అయి వంగనిది మ్రానయివంగునా.
- 156 చెట్టుమందా విత్తుముందా యనునట్లు.
- 157 చెఱకుతీపియని వేళ్ళతో నమలవచ్చునా
- 158 జడ్డిములో మిడతపోటు

- 159 తనకలిమి యింద్రభోగము తనలేమిలోక దారిద్ర్యము.
- 160 తనకుమాలిన భర్మము మొదలు చెడ్డబేరము.
- 161 త్రాగలేనిపిల్లి బోర్లద్రోసికొన్నదట.
- 162 తాఁజెడ్డకోతి వనమెల్లఁ జెరచె.
- 163 తాఁకాకు చప్పుళ్ళకు కుదేళ్ళు చెవరువా ?
- 164 త్రాగుచాలక పోయిన నూయిపూడ్చుచున్నట్లు.
- 165 తావలచినది రంభ తావలనిగినది గంగ.
- 166 తిన్నయింటి వాసాలెన్నువాడు.
- 167 తిమ్మిబ్రహ్మిని బ్రహ్మిని తిమ్మిని బేయుట.
- 168 తులసి వనములో గంజాయి మొక్క మొలచినట్లు.
- 169 దివిటీక్రింది దీపము.
- 170 దూడయు బ్రెయ్యం నుండఁగా గుంజ యవచినదన్నట్లు.
- 171 దొంగవాకిట మంచమువేసినట్లు.
- 172 నక్కయొక్కడ దేవలోకమొక్కడ ?
- 173 నిమ్మకు నీరెత్తినట్లు.
- 174 నీళ్లుపల్లమెరుగు నిజముదేవుఁడెరుగును .
- 175 నెమలికంటనీరుగారిన వేటకానికెముద్దా ?
- 176 పిట్టకొంచెము కూతఘనము.
- 177 పిల్లకాకి యేమెరుగు నుండేలుదెబ్బ.
- 178 పిల్లికిచెలగాటము, యెలుకకు ప్రాణసంకటము.
- 179 పుట్టిననాటిబుద్ధి పుడకలతోగాని పోదు.
- 180 పుణ్యమునకు పుట్టెడిచ్చిన పిచ్చకుంచమని పోట్లాడినట్లు.
- 181 పులినిజూచి నక్కవాతపెట్టుకొన్నట్లు.
- 182 పెదవిదాటిన పెన్నదాటుచున్నది.
- 183 పెరుగుట విరుగుటకొఱకే.
- 184 పొదుగుకోసి పాలుత్రాగినట్లు.

- 185 పోరునష్టి పొత్తులాభము.
- 186 బూడెదలో పోసినపన్నీరు.
- 187 భక్తిలేనిపూజ పత్రిచేటు.
- 188 మాటలుతోటలుచాటును, కాలు గడప నాటలేదు.
- 189 మ్రింగమెతుకులేదు మీసాలమీడికి సంపెంగనూనె.
- 190 మూలగేనక్కమీద తాటికాయబడినట్లు.
- 191 రత్నాలన్నియునొకవోట, సత్తగుల్లలన్నియునొకవోట.
- 192 కాతుకొద్ది గుఱ్ఱము.
- 193 శంఖునఁబోసిన తీర్థము, పెంకులోఁబోసిననీళ్లు.
- 194 సీతపుట్టుట లంకచేటునకే.
- 195 హనుమంతునియెదుట కుప్పిగంతులా.
- 196 యోధైవిరిగి నేతబడ్డట్లు.
- 197 సన్నాభిపెండ్లికి జాట్టుదగ్గరనుండి గురువు.
- 198 స్వాతివానకు ముత్యపువిప్ప తెరుచుచూచునట్లు.
- 199 సామునుబోయె దిమ్మునుబట్టె.
- 200 సెనగలుతిని చేయకదుగుకొనినట్లు.

CHAPTER XXVIII

సంస్కృత లోకోక్తులు.

1 అహింసాఋషాధర్మః = హింసచేయకుండుట గొప్పధర్మము.

ఉదా — పరస్పర విరుద్ధములైన ధర్మశాస్త్రములు సహితము “అహింసా ఋషాధర్మ” యనుచో నైకమత్యము గలిగియున్నవి.

(నీతిచంద్రిక.)

2 సహసావిదధీత సక్రియాం = పనిని దొందరగాఁ జేయగూడదు.

ఉదా — ఐనను సాహసంపడి యుక్కకార్యంబు చేయఁజనదు. “సహ సావిదధీతసక్రియా” మని నీతికోవిదులు వక్కాణింతురు.

(నీతిచంద్రిక.)

3 నీచాఃకలహమిచ్ఛంతిసంధిమిచ్ఛంతి సాధవః = నీచులు జగడముం గోరుదురు. యోగ్యులు కలయికంగోరుదురు.

ఉదా — మా చేతనయింత దనుకం గలుపుకోలుతనంబునక కడంగుదుము “నీ చాఃకలహమిచ్ఛంతిసంధిమిచ్ఛంతిసాధవః” యని ధర్మజ్ఞులు వచింతురు గాదె.

(నీతిచంద్రిక.)

4 శరీరమాంద్యఖలు ధర్మసాధనం = దేహము ధర్మములను సాధించువానిలో మొదటిది.

ఉదా — శరీరంబు గల్గిన నెల్లధర్మంబులు సాధింపవచ్చును. “శరీరమాంద్యం ఖలు ధర్మసాధన” మని పా్మజ్ఞులు వక్కాణింతురు.

(నీతిచంద్రిక.)

5 యథారాజాతథాప్రజాః = రాజేట్లుండునో ప్రజలట్లుండురు.

ఉదా— భూనాథుండు సాధుచరిత్రుండయ్యెనేనిఁ బ్రకృతివర్ణంబట్టిగు
“యథారాజాతథాప్రజా” యని నీతికోవిదులు వక్కాణింతురు.
(నీతిచంద్రిక)

6 జీవన్ భద్రాణిపశ్యతి = జీవించినవాడై శుభములను జూచుచున్నాడు
ఉదా—సాహసంపడి రణమరణంబు శ్రేయంబని కడిందిమార్తురతో నొరసి
యనురు దొరంగుట ధర్మంబుగాదు. “జీవన్ భద్రాణిపశ్యతి” యను
వచనంబుం బాటెంపరాదె.

(నీతిచంద్రిక)

7 పృష్టతాడనాద్వైతభంగః = తుంటిన గొట్టివఁ బండ్లు రాలినవి.

ఉదా—వృక్షంబన నెక్కడ సాక్ష్యంబు పలికెన నెక్కడ ? “పృష్ట
తాడనాద్వైతభంగ” యనునట్లున్నది.
(నీతిచంద్రిక)

8 వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః = నశించుచోవు కాలమున వ్యతిరేకపు తలంపులు
గలుగును.

ఉదా—ఎంతచెప్పిన నతండు తాను బట్టిక మందేటికి మూడేకాళ్ళను చూర్చు
వాఁడు. “వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి” యను వచనంబేల తప్ప.
(నీతిచంద్రిక.)

9 శుభస్యశీఘ్రం = శుభమునకుఁ ద్వర కావలయును.

ఉదా—నిశ్చిత కార్యమునకు జాగేల “శుభస్యశీఘ్ర” మ్మనిన నవినయముగా
మంత్రియిట్లనియె.
(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము.)

10 అత్యుభ్రయః పతనహేతుః = మిక్కిలి యెరుగుట పడుటకుఁ గారణము.

ఉదా—అత్యుభ్రయః పతనహేతుః అని యాశ్వులు వచియుంతురు గావునఁ
బెఱిగెడివాడే విఱిగెడివాఁడు.

(నీతిచంద్రిక-విగ్రహము)

11 రాజ్యాంతే సరకంధ్రవం = రాజ్యాంతమున సరకమువచ్చుట నిజము.

ఉదా—పుడమివై నిట్టి రాజోత్తము లుండఁబట్టియేకదా “ రాజ్యాంతే సరకంధ్రవం ” మ్మను పండితోక్తి యెట్లెడలను బెల్లుగవిలసిల్లెను

(నీతిచంద్రిక—విగ్రహము.)

12 దుర్బలస్య బలంరాజా = బలములేనివానికి రాజే బలము.

ఉదా—రాజుల కార్త రక్షణంబుంబోలు ధర్మంబు లొందులేవు.

“దుర్బలస్యబలంరాజా ” యన వినివే.

(నీతిచంద్రిక—విగ్రహము.)

13 స్వాశ్రితావన సమా సహిధర్మః = అశ్రితుల రక్షించుటనో సమయగు ధర్మములేదుగదా ?

ఉదా—తత్వజ్ఞులెప్పుడును హింసకుం గడుదవ్వుగఁ జరియించు చుండును.

“స్వాశ్రితావన సమా సహిధర్మః ” యని వేదము ఘోషించుచున్నదా

(నీతిచంద్రిక—విగ్రహము.)

14 ఆత్మవత్సర్వభూతాని = సమస్తభూతములను దనవలెఁ జూడవలెను.

ఉదా—“ ఆత్మవత్సర్వభూతాని యనెడు పలుకు । సత్యముగ నామహాముని చక్రవర్తి । సకల జనము నిజప్రాణసమముగాఁగఁ దలచు శాంతియు దమమును దయయుఁగలిగి॥

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

15 అవశ్యమను భోక్తవ్యం కృతంకర్మశుభాశుభం = తాను జేసిన మేలయు నట్టియుఁ గీడఁజేయు కర్మ ముఖ్యముగా ననుభవించఁదగినది.

ఉదా—కావున “ అవశ్యమను భోక్తవ్యం కృతంకర్మశుభాశుభ ” మ్మను కతంబునఁ బూర్వజన్మంబునఁ జేసిన పుణ్యసాప ఫలంబులు వెంబడిని జీవులనంటియండి శుభదుఃఖంబు లనుభవింపఁ జేయు.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

16 విద్యాన్ సర్వత్రాపూజ్యతే = విద్యానుడంతటం బూజింపబడును.

ఉదా— గర్వముడిగి యట్లుండిన

నిర్వాణుల కేమియెగ్గు నీతిగ “ విద్యాన్

సర్వత్రాపూజ్యతే ” యన

నుర్వి నిద్వాధికుండు యోగ్యుడు సభలన్.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

17 ఆడంబరాణి పూజ్యాని = డంబములు పూజింపబడుచున్నవి.

ఉదా— అరయవాడంబరాణి పూజ్యాని యనుచు

జాటుచుండెడి నీతికాస్త్రము నిజంబు

బడుగులచోట కేగిన బడుకుగలదె

బూటకులఁగాని మెచ్చురు భూమి సతులు.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

18 బహోపకారార్థ మిదంశరీరం = ఈ శరీరము పనుల కుపకారము చేయుట కొఱకు.

ఉదా— అరయ “ బహోపకారార్థమిదంశరీర ” మ్మను వాక్యసారము గ్రహించి.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

19 అనిత్యాని శరీరాణి = దేహములు నిత్యములు గావు.

ఉదా— శ్మశ్రు “ అనిత్యాని శరీరాణి ” యనుమాట లాదరించు మేను

లద్యధముగ నణుతించి.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

20 పాపాయపగపీడనం = నెరనాదిని బాధించుట పాపము కొఱకు.

ఉదా— క్రియతుడై యన్యలకును

నేయెడఁగిడాచరించు హీనజనుడు “ పా

పాయపగపీడన ” మ్మను

న్యాయమునరొరవాది నరకములబడుకొ.

(కుచేలోపాఖ్యానము.)

21 జ్ఞానేనహీనః పశుభిస్సమాహః = జ్ఞానము లేనివాఁడు పశువుతో సమానము.

22 ఆతిసర్వత్రవర్ణయేత్ = అన్నిఁటియందు విస్తారము చేయుటను విడువ వలయును.

23 అధికస్య అధికంఫలం = గొప్పవానికి గొప్పఫలము కలుగును.

24 అన్నస్య తుధితం పాత్రం = ఆకలి గొన్నవాఁడే అన్నము పెట్టుటకుఁ బాత్రుఁడు.

25 ఆన్నాను రూపాస్తను రూపబుద్ధయః = దేహము. రూపు, బుద్ధి, ఆహారమునకుఁ దగినవైయుండును.

26 అన్యథాచింతితంకార్యందైవమశ్యత్రచింతయేత్ = యొకలాగు దలంచిన కార్యము దైవము మఱియొకలాగు దలంచును.

27 అపృష్టోపిశుభంబూయాత్ = అడుగకున్నను శుభమును చెప్పవలెను.

28 అర్థస్యపురుషోదాసః = ధనమునకుఁ బురుషుఁడు దాసుఁడు.

29 ఆల్పవిగ్యో మహాగర్వః = కొలది విద్యగలవాఁడు మిక్కిల గర్వము గలవాఁడగును.

30 ఆవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ సుభాసుధం = తాను జేసిన పుణ్య పాప కర్మను ముఖ్యముగా ననుభవించవలయును.

CHAPTER XXIX.

ధ్వని మొదలగు అనుకరణములు.

అంధ్ర భాషయందు ధ్వనులకుఁ బ్రసిద్ధములయిన అనుకరణములు గలవు. వాని నేవి యెట్లుపఁచెఁగింపఁబడినవో తెలిసికొనక తోచి నట్లుపఁచెఁగించుట బ్రసిద్ధముకాదు.

పూర్వకవులచే రూఢిగాఁ ప్రచోగింపఁబడిన వానిలోఁ గొన్నింటి నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాము.

- 1 నవ్వుట -- కికా కిక నవ్వుట, కిచ కిచ నవ్వుట, కవ కవ నవ్వుట, పక పక నవ్వుట, కిల కిల నవ్వుట, కల కల నవ్వుట
- 2 అల్లుట -- చీకిలి మాకిలిగా నల్లుట, చికటామకటముగా నల్లుట, అల్లి బిల్లిగ నల్లుట.
- 3 అడుట = జోగుట -- అల్లల నాడుట, అల్లలాడుట, జన జవలాడుట, చెంజి చెక పిక లాడుట.
- 4 రొప్పుట -- గొట గొటమని రొప్పుట.
- 5 నూక్కుట -- నూర నూర నూక్కుట.
- 6 మాడుట -- మల మల మాడుట.
- 7 వేగుట -- చిట పిట వేగుట, పెట పెట వేగుట.
- 8 మండుట -- బగ్గున మండుట, బగ్గు బగ్గున మండుట.
- 9 మోత -- గల్లున మోత, గుభ గుభ మందుభుల మోత.
- 10 ఏడ్చె -- హోతున నేడ్చె, బారున నేడ్చె, బావుగని యేడ్చె, కావు కావుగని యేడ్చె, గొల్లున నేడ్చె. పెక్కి పెక్కి యేడ్చె.
- 11 చొచ్చుట -- మర దురని చొచ్చి, గుడి దుడి పెడలుట.
- 12 పొక్కుట -- పుర పుర పొక్కుట.

CHAPTER XXIX.

ధ్వని మొదలగు అనుకరణములు.

అంధ్ర భాషయందు ధ్వనులకుఁ బ్రసిద్ధములయిన అనుకరణములు గలవు. వాని నేవి యెట్లుపఁచెఁగింపఁబడినవో తెలిసికొనక తోచి నట్లుపఁచెఁగించుట బ్రసిద్ధముకాదు.

పూర్వకవులచే రూఢిగాఁ ప్రచోగింపఁబడిన వానిలోఁ గొన్నింటి నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాము.

- 1 నవ్వుట -- కికా కిక నవ్వుట, కిచ కిచ నవ్వుట, కవ కవ నవ్వుట, పక పక నవ్వుట, కిల కిల నవ్వుట, కల కల నవ్వుట
- 2 అల్లుట -- చీకిలి మాకిలిగా నల్లుట, చికటామకటముగా నల్లుట, అల్లి బిల్లిగ నల్లుట.
- 3 అడుట = జోగుట -- అల్లల నాడుట, అల్లలాడుట, జన జవలాడుట, చెంజి చెక పిక లాడుట.
- 4 రొప్పుట -- గొట గొటమని రొప్పుట.
- 5 నూక్కుట -- నూర నూర నూక్కుట.
- 6 మాడుట -- మల మల మాడుట.
- 7 వేగుట -- చిట పిట వేగుట, పెట పెట వేగుట.
- 8 మండుట -- బగ్గున మండుట, బగ్గు బగ్గున మండుట.
- 9 మోత -- గల్లున మోత, గుభ గుభ మందుభుల మోత.
- 10 ఏడ్చె -- హోతున నేడ్చె, బారున నేడ్చె, బావుగని యేడ్చె, కావు కావుగని యేడ్చె, గొల్లున నేడ్చె. పెక్కి పెక్కి యేడ్చె.
- 11 చొచ్చుట -- మర దురని చొచ్చి, గుడి దుడి పెడలుట.
- 12 పొక్కుట -- పుర పుర పొక్కుట.

- 36 పాములు — బుసకొట్టును.
- 37 పిల్లులు — మేవుచును.
- 38 కొంగలు — కొంగొంగురనును.
- 39 ఆఱబోతులు — చిట్టుబుట్టుచును.
- 40 మేకలు — అఱచుట.
- 41 ఎలుకలు — గురగురలాడును, గునగునలాడును.
- 42 కొట్టుకొనుట — తెక్కలు తటతట కొట్టుకొనును, తెక్కలు పటపట కొట్టుకొనును, తెక్కలు పెటపెట కొట్టుకొనుట.
- 43 న. ద్వైతమాత్ర — ధణంధణం, ధింధిం, ధిన్మును.
- 44 మెరయుట — ధగ ధగ మెరయుట, ఒడలా చెక చెకమని మెరయుట.
- 45 నొక్కుట — చిటుక్కున నొక్కుట.
- 46 ఘల్లుచునుట — గాజులు ఘల్లుచునుట.
- 47 జల్లుచునుట — మనసు జల్లుచునుట, గుండెలు జల్లుచునుట.
- 48 తుమ్మెదలు — జుమ్మచును, దిమ్మనును.
- 49 చుగలు — జుమ్మచును.
- 50 ధ్యానములు — ఘళంఘళ ధ్యాను.
- 51 కంఠములచప్పులు — ఘళిల్లుఘళిల్లుచునుచప్పులు.
- 52 గభనేమీక్రేంకాగము.
- 53 భేరి భాంకారములు.
- 54 శంజినీ టంకాగములు.
- 55 వీరభటుల హంకారము.
- 56 విరదాల గిటుగిటు త్రిప్పుట.
- 57 చక్రము గిగగిరర త్రిప్పుట.
- 58 చీమ చిటుకు చునుట.
- 59 చొచ్చోయని యెద్దుచుకోలుట.

- 60 క్కుక్కుమిక్కు మనకుండుట.
 61 వీణా కలకలము.
 62 సింజలు షెళ షెళ మనుట.
 63 దువ్వలువలు పెళ పెళ లాడెను.
 64 ఉహ్లా అని యూదుట.
 65 ధుప్పని యుమ్మివేయుట.
 66 జజజజ పాకుట.
 67 జల్లున రాలెను.
 68 దొడ దొడ పడెను.
 69 దొణ దొణ పడెను.
 70 గుండియలు తొటుకు ముకుట.
 71 వీళ్లు కళ పెళ మర గెను.
 72 అన్నము గుడ గుడ మని యుడికెను.
 73 పాలు బుస బుస పొంగెను.
 74 నిప్పు భగ భగ మండెను.
 75 ఆవును ధేయని తోలుట.
 76 ఘూకములు కుహు కుహు మనెను.
 77 కోకెలలు కో కో యనును.
 78 చిలుకలు పలుకును.
 79 నిప్పు కన కన లాడును.
 80 ప్రయాణభేరి బోరనమ్మోసె
 81 నేయి సలసల క్రాగెను.
 82 గంధమువూత చిల చిల మనెను.
 83 నత్తుత్రములు మినుకు మినుకు మనెను.
 84 గంటలు గణ గణ మనును.

85 వాద్యమూషము = డిబ్బు డిబ్బు ఖంగు ఖంగు తంగు తింగుమను ధ్వనులు నేయను.

86 రాళ్లు గుల గుల జారె.

కొన్ని శబ్దము లనుకరణమువలెనుండి యొకానొక యగ్రవిశేషము నిచ్చుచున్నవి.

- 1 మనసు కళవళపడెను
- 2 చెకపికలాడెను
- 3 చిత్తము వకావకలయ్యెను
- 4 సొంపు సొటసొటవోయెను
- 5 బుడిబుడి యేడుపు
- 6 కాను నకనకలాడెను.
- 7 నెల వెలవెలఁ బారెను
- 8 వలవల కన్నీరు నించెను
- 9 వలవల యేడ్చెను
- 10 తొవలు విలవిల బడెను
- 11 కన్నూరి భుగభుగలు
- 12 బంగరు నిగ నిగలు
- 13 మెఱుపుల తళతళలు
- 14 పసిడిగాజుల మిసమిసలు
- 15 గర్వపు మిటమిటలు
- 16 శుకపికములు పిలపిలనేతేరెను
- 17 పొపట బొట్టుమోమున తకపిక
- 18 గుసగుసలాడుట [లునేసె
- 19 తక తక
- 20 హుటాహుటి
- 21 ముపిముసినవ్వులు

- 22 మిడిమిడియెండ .
- 23 యదాయదలై పఱతెంచె
- 24 కకాపికలా మదితోచె
- 25 దుమదుమ వీణాధ్వని
- 26 మాటలు తొకతొకలై వెడలెను.
- 27 గంటల కిల కిలలు
- 28 కత్తి ఝలిపించుట
- 32 బిసిబిసి మాటలు
- 33 తెల తెల వారెను
- 34 వెల వెల బారె
- 35 అంగంబుల చకచకలు
- 36 మెకమెకసాటు
- 37 మది చివుక్కుమనెను
- 38 బొజ్జ పుటపుటలాడెను
- 39 కట పెట తొటతొట రాలెడు పొటపొటచినుకులు ధరితిపాడ నట్లు వడన్ | సొటసొట నాకట సోలుచు | తటతటవడు చాతక ముల దైన్యము వాపెన్.
- 30 బుడిబుడి చనుడెంచుట
- 31 రవరవలు వొడముట = కోపము

CHAPTER XXX

ఉపస్కారపదములు.

1 చిన్నారి పొన్నారి	23 బంటు పెద
2 చేనుచెట్రి	24 మోదముసాదము
3 మడిమట్ర	25 నైరసచ్చలు
4 పులిమిట్ర	26 ఆనగి పెనగి
5 శేఖపాథ	27 కలసి మెలసి
6 చేటుపాటు	28 విధివిరామును
7 బ్రతుకు బండాగము	29 పూజాపురస్కారములు
8 మనవి సనవులు	30 లంచపంచము
9 చుట్టకక్కాలు	31 తగ్గుమొగ్గు
10 కాయగసురలు	32 అడగిమడగి
11 చెట్లు గట్లు	33 బంటుబానిస
12 సందుగొందులు	34 రాయిరప్ప
13 వేళ్ళు వెల్లందులు	35 పండుకొని వాచ్చుకొని
14 పెండ్లి పేరంటము	36 అనలు కొనలు
15 పేరుసెంపు	37 మచ్చుమగ
16 ఈడు నోడు	38 వెచ్చ సచ్చములు,
17 రూక రుట్లు	39 చెట్టుచేమ
18 పండువ పబ్బము	40 చింతలు వ్రంతలు
19 కాయగూరలు	41 మురువుమూట
20 పొచ్చెనునొచ్చెను	42 కొడుకులు కొమ్మలు
21 గెంటుకుంటు	43 అడ్డా దిడ్డములు
22 అంటుసంటు	

ఉదా—అక్కటక్కటా ! చుట్టపక్కలను వదలి చిన్నారిపాన్నా
రి వరుసలోఁ జెట్టుచేయునక, రాయిరప్పయనక పులిబుట్రియనక, ఈమ
జోడు, విడిచి వేళపాళలేక కాయగసయి, వేరువెల్లుయి దినుచుఁ
బేరపెంపుచేసి వన్నెయు కాసి ముంచరిగి పామని పట్టునులేక, చెట్టులగుట్టల
గుండుల గొండుల దిరుగుటచేత మాకయట్రియులేక, జంతునైనను తోడు
లేక మనని సవవులు మారమై అనఁగిపెడఁగి వారికిఁగలసి మెలసి యుండు
వారికి, చెట్టుపోలలను బొందువారికి, మూడసాదములదేఁగిపోవ మారమై
పూజాపురస్కారములు లేని దేవలవలె నా రాజపుత్తులు చింతయవ్రొంత
లఁబొందుచు మురువుమాటగట్టు మేనులు మచ్చుతుర మణఁగ నడవుల బెడఁ
గులవలె నిధినిరామములేక తిరుగుచుండిరి.

CHAPTER XXXI.

Common Discriptions.

1 వసంతఋతువు— ఇష్మధుమాగంబున దినకరుండు తన కరములచే

జోరుండునుంబోలె దిగంగనల మంచుమునుంగుల లాచికొనియె. కోవెల
పలుకులచే వగంత ప్రభుని రాకచాటఁబడు చున్నది. ఒకయెడ మహీ
రుహంబులు సారుగాకులరాల్చి దరిద్రులవలె గాన్పించు చున్నవి.
మఱియొక చోఁగొమ్మలెఱ్ఱని చివురు జొంపములచే గన్నులపండువజే
యఁచుఁ బెక్కు సిరులఁబోరలు వారివలె గనుపండువు నేయఁచున్నవి.
రసాలసాలంబులు నిండుపువ్వులచే గ్రన్మంబడి యిదియాకు, ఇదివ్రూకు,
ఇదికొమ్మ, ఇదిరెమ్మయని తెలియకుండనుండి నిద్రహులనైనాడి నేయు
మన్మథవీరుని గొవ్మకొమ్మంగల విరుల మొత్తమ్ములపై గ్రమ్మకొని
మనమ్మనకు సమ్మడిమ్మ గుమ్మరించుచున్నది. ఎల్లవారును దచదమ
చిన్ని కన్నెలకును జిన్నారి పొన్నారి వయస్సుగల వడుగులకును
బెండ్లిండ్లు చేపినవారును జేయఁబోవువారును మదికి నుత్సాహంబు బెచ్చు
పెరుగ నుత్సవంబు లాగురం జేయఁచుండిరి.

2 గ్రీష్మఋతువు— ఇక్కాలంబున నెక్కసంబగు పెట్టలచే దెరువ
రులు తెరవుచెంతంగల వృక్షంబుల నీడల నాగుచు మరలఁ బోవుచుఁ
బయనములు సాగమిక్త మదులఁ దొందరజెందుచు రోవుడు దయకల
వాడై యిడ్డినఁబలఁ బెద్దపొద్దు గలిగించె నితియెఱుఁచునని కొంత
సంతసించుచుఁ బోవుచుండిరి. ఖడిగాడ్చులు రివ్వరివ్వలఁ బడమింగల
పలురంగుల ధూకులపై విశ్వుగా రొప్పుచు బొంగరముద్రిప్పిన చెన్ను
గలిగించుచున్నవి. ఎండమావులఁజూచి గొప్ప నదలుగా బ్రమసి లేడి
గుంపులు, చిన్నకుట్టులును బరువిడి పరువిడి తొల్లింటి దూపకు మఱి

కొంతతోడ్పడ నలసి విసికి మెల్లనఁ జల్లన చెట్లక్రిందికిఁ జేరుచుండిరి. ఇసుకఁబయళ్ళుగల తొల్లింటి తెరవుల నోట్టిడిసెట్టు మార్గస్థు డొక్కఁడును గాన్పించుకుండె.

3 వర్షముతువు— అత్తఁజీఁ జొత్తిల్లు వర్షధారలచే భూమ్యంతరితు ములు చెదఁపొకుండ సతిదృఢఁబుగ బంధించిన నూలు పగ్గంబులం బోలె సతీసాంద్రంబుగా నుండ నాకనుజున మొగుల గమలను బుడమి మొగఁపొడలును విజృంభించి మాతనంబగు జలధార కుసుమ సముదయం ముల నల్లనిల్లుచుండ నక్కేతకీ కుసుమ గంధఁబులు జానీయ కునుమ విసర పారభ్యంబులును గలసి మెలసి యననుభూతచరంబగు నొకానొక క్రొత్తతావి జొత్తిల్లుజేయ నయ్యది దేశల పెదజల్లుచు శీతలవాతపోతంబులు నల్లడలఁ దిరుగుచుండ గట్టు పుట్టు మిట్టు పల్లము నేకమై స్రవంతీశతంబులు శరవేగంబున శరవేగంబుగాఁ బ్రవహించుచుండ హాళికులు పెండిలింబోలె నత్యత్సహంబుతో నొక్కడ నేతు పూరణంబగు నంబపూరంబు ద్రిగద్రోయవారును, నొక్కడ గట్టుల నెగఁ ట్టువారును నొక్కడ మహాధ్వానంబు లెసంగ దమ్ములం జిమ్మువారును సస్యాంకురంబులఁ దెమలించి మరల నాటువారునునై యల్లసిల్ల నక్కాలంబు దెందంబున కమంధానందం బొనర్చె.

4 శరద్రుతువు— అదెయదె కుశ్యంబులు ఫలోన్ముఖంబులయ్యె నదెయదె యేరులతోరంపుం దీరంబుల నీరపూరంబుల పొంగార మెల్ల మెల్లన జరుగఁదొడంగె. ఆహా ! మిన్నలచ్చి కత్తుక వత్తుకొని వ్రేలు ముత్తైపు గయలునా సంచగములు కొంచక సంచరించుచున్నవి. మబ్బులుబ్బుఁ దక్కి తొల్లింటి యీగి యీగిపోవ వెలవెలఁ బారు తెరంగునఁ దెల్లనై యుండె. శీరసాగరంబున ననంతశయానుఁడు మేల్కని కన్నలు విచ్చి యుండునప్పటి నీరి శరయు కడకతోఁ గుంభసంభవుం డాకనుంబున మండి తొంగి తొంగి చూడ గమకించె. తటినీమధ్యంబుల సురసీరుహం

బులు నిర్నిరోధంబుగా వికసింప నదీ కాంత లలపు దీర మోములు విక
సిల్ల నానందించు తెఱంగునఁ గాన్పించె.

5 హేమంతఋతువు — ఆహేమంతంబున సీమంతంబు కైవడి భూమి
నెల్లడల మార్గంబు లనర్గళంబుగాఁ గాన్పింపఁ బభికులు నిశ్చంకంబుగ
సంచరించు చుండిరి. పద్మినీకాంత దివస దైర్ఘ్యంబు సుకుచితంబగుటం
జేసి తనమనఃప్రియునిఁ బెక్కుదడవుగాఁ బొందుచు నానందించు భా
గ్యంబులేమింజేసి చింతించు చందంబునఁ దమ్మిమొత్తమ్ములు సిరివరిగి
యింపుగాకుండె. అట్టి హేమంతమ్మి కొమ్మలపై దయదప్పి దాక్షిణ్యంబు
వీడి ధృష్టనాయకునింబోలె వేడిఁ వెలుంగు తన సాగికి దేరుత్తరంబున
నడుప నానతి యొసంగె. ఎల్లయెడల నావరించియున్న సస్యలక్ష్మి
యప్పటి చలికి సహించఁజాలక యవయవంబుల ముడిచిన తెఱంగునఁ
జీలెల్ల గుప్పునుడియె.

6 శశిరఋతువు — ఆశమయంబున మిఠమ మంచునైరించు జాలక జను
లెల్లఁ దమ యంగంబుల దట్టాపు బుట్టాబులఁ గప్పికొనఁ దామనల్లు
సల్పుకైవడి దళదిశలును నీరంద్ర నీహారబిందు సుదోహ సమాచ్ఛాది
తంబులయ్యె. పడఁగుల వాతెఱులు బీటికలు వాఱ నధరామృతంబునకై
దగ్గటిల్లు కాంతల దంతక్షతంబులు నైసంజాలక మోములు ద్రిస్ఫుమండ
నక్కాముకుల తృష్ణలు గ్రీష్మంబున మరుదేశ పొనుకొనిపోలె నడక
వయ్యె హిమాతిశయంబున జతగంబునఁ గల్లు నగ్నియుఁ జల్లారుమఁ
దదుమ్భాతంబగు నుష్మంబుపై వెడలుమాడెకోయకు చుందులక నెల్లరి
మోముల నుష్మసూమంబు లుప్పటిల్లఁ దొవంగ. నెరవెరిసిన మెల్లప్పు
గుత్తుల మొత్తంబుల నావరించి మంచులకయి బెరుమఁ జేరితిరవం
బులు విరితేనియల నానుట లేకున్నను మంచుల నానుట సిద్ధించి యాకటం
గటకటంబడుచుండె.

విమానము.

“అయ్యెడఁ గ్రొక్కఱు మెఱుంగుల తెఱుంగున విరాజమానంబగు
నవ్విమాన రాజంబు జలయంత్రంబుం బోలెఁ బ్రవేశంబునకు గమకించు నంద
కంబు రకంబునఁ బొడవుగా నెరిగి యొక్కపరి రథంబు విధంబున మందగతిం
జనుచు నొక్కసారి లకోరిదారి రివ్వున నిగుడుచు, నొక్కతేప బొంగరంబు
రంగున బిరబిరం దిరుగుచు, నొక్కహుర గారిపటంబు నీటున నసి
యాడుచు, నొక్కయెడఁ జుక్క తెగిపడ్డ విధంబున డిగ్గుచు నొక్కచోటం
బుట్టుచెండు నడుపున నుప్పగంబునం బోవుచు నొక్కవంక జీలు (లంగరు)
దిగవైచిన కప్పరి (ఓడ) చొప్పునఁ గనలక నిచ్చుచు నొక్కపరి బయిడి
యెయారంబున నడ్డు నడపులంజూపుచుఁబోయె”

(మహాలయాశ్వచరిత్ర)

విద్యుద్దీపములు.

సీ. ఒకదీపమార్చిన నున్నదీపంబులు
నప్పుడ తమకుఁ దామారుటయును
దాలవ్విం తానిల చేశించ లాదిక
వ్యాపారములదీప మారమియును
నారిన దీపంబు నప్రయత్నంబున
మఱి చూడఁ జూడంగ మండుటయును
మండియారయు నారిమండిన దీపంబు
మెఱుంగుఁజీకటియుఁ గాపించుటయును

తే. గలుగు నట్లుగ పరశక్తిఁ గడకరాజు
శిల్పమున నవ్వలాటకుఁ జేయుచుండ
దరుణి కుతుక త్రసా త్పుతాతంక భార
సుంకటస్థాయివై నారిణాంకమయ్యె.

(శృంగారనైషధము.)

గుట్టము మీఁద బంటియాట.

“తన దెండంబు వెంబడిని వారువంబు తప్పక నిలిచియు, ముందరికిఁ జూచియుఁ దెలకులం దొరంగియు, వెనుకకు నేగుదెంచియుఁ గడువేడుక నొనరింప బంటి యాడుచో బంగరుకొల (bat) నడిమింటం దిమ్మర దగ్గఱ తీల్లి కొట్టుచు బంటి నెగరవైచి కొట్టుట యెంతటి పని యని ముందరికి విడిరి యదీ పుడమిం బడకుండ దానికన్న మున్నగఁ జిత్రగతి వారువంబుఁ బార దోలి క్రమ్మర మీఁదికిఁ గొట్టి తన చేతి రత్నఖచితంబగు కాంచన దండంబు కాంతులవైకిఁ గ్రమ్మి నాతండు మరల మండలాకారంబుగఁ దురగంబు దోలి యాడె, నావాయంబు మున్న మున్నగ మండలాకారంబున గిర గిరం దిరిగి కాన్పించె, నటువై జెంగటి ఘోటకంబులు చెదరిపారఁ జక్రాకృతినిఁ బరు విడినట్టు గాన్పించె, నటువై నవయవంబులు స్ఫుటంబుగా నొక్కయవయంబు మాడ్కిం దోఁచెఁ దుదకు గాని యలంకారముల కాంతులు మాత్రము కొఱవిం దిప్పిన చందంబున మెరపె.”

(ప్రభావతీ (పద్యమును.)

కా సా ర వ ర్ణ న ము .

“భువనసారం బను నొక్క కాసారంబుగలదు. అయ్యది చక్ర చక్రాంగ ప్రిముఖ వివిధజల విహంగమ సంచార రష్యంబయి పుండరీక మండ సాంద్రమరంద ధారాసార సంభ్రవద్భ్రమర ఝంకార సంకులం బయి యొసంగు.”

(నీతిచంద్రిక.)

CHAPTER XXXII.

Colloquial Language :—గ్రామ్యభాష.

—)0(—

ఆంధ్రభాష సంస్కృత పాకృత సమమై తత్సయము పేరను, సంస్కృత భవమై తద్భర మనుపేరను, దేశవ్యవహార సిద్ధమై దేశ్యయను పేరను, పామర జన వ్యవహార సిద్ధమై గ్రామ్యయను పేరను ఇట్లు నాలుగు విధములుగా నున్నది.

దేశ్యగ్రామ్యముల వలనఁగూడ భాషయొక్కవగా నేర్చుకొనుట కరకాశము గలదు. ఇది గ్రంథగతముగాదు. దీని వ్యవహార సిద్ధిచేతనే తెలిసి కొనవలయును.

దేశ్యగ్రామ్యములు సంస్కరింపబడక సలక్షణభాషం జేరఁజాలవు. సలక్షణమైన భాషయే రెండుకోట్ల యెనుబది నాలుగులక్షల యాంధ్రజను లచే సర్వసామాన్యముగ వాడఁబడఁదగినది.

దేశ్యగ్రామ్యములు సంస్కరింప నందున గంజాము జిల్లాలో మత్తశ భాషా సంబంధము వలన నొక భాషగాను, నైజాము రాజ్యమునఁ దురుష్క భాషాసంబంధము వలన నొక భాషగాను, దక్షిణదేశమున ద్రావిడ భాషా సంబంధమున నొకభాషగాను, మైసూరు రాష్ట్రమునందలి కన్నడభాషా సంబంధమువలన నొకభాషగాను, పశ్చిమఖండమున హళాదిభాషాసంబంధము వలన నొకభాషగాను, ఇట్లు ప్రత్యేకభాషలుగా నేర్పడి యొకరి భాష యొకరికిఁ గొంత వఱకుఁ దెలియకపోవుటయుఁ గూడ నుత్పత్తియగును.

హిం దూ స్తా ని తె లు ఁ గు .

“ ఖుసూ—సర్దార్ సాహెబు, శాకీ యిచ్చం యిది. పట్టుకొంటా
దండూ విస్తారంతుంది, ఖజానా విస్తారంతుంది, కస్తు విస్తారంతుంది. వఖుషం
వచ్చకమైనా బైతేని వచ్చుతే సాహెబు చక్కలైపోడ ముట్టకీకీ విలుస్తుంది

అనుభవం లక్కర్ మట్టడిదండూకి చుట్టుకొంటుంది. నూట్కి తొంబై తొమ్మది దాన్ని రాజావ్యయం నడిపిస్తాడు. అప్పుడు మనగతి హడ్ కత్తులో వక్రగతి అవుతుంది. అందుకు చేత సాహెబ్ నాకీ యిష్టయేమంటే, మమ్మ దండంతా నడుపుకొని రాజా యెక్కడ వున్నాడు అక్కడ వెళ్ళి రాజాకి వేట వీల్బంది కొంచెం వుంటుంది గన్న ముఖభంగా, రాజాకి పట్టుకొని దేశం వంతా స్వాధీనం వుచ్చుకొని యిక్కడ యీదండుతో తమరు నబాబ్ మేము గులాం వుండవచ్చును. ”

(ప్రతాపరుద్రీయము.)

అ ర వ తె లు గు .

ఉదా — మహీపతి — చూడండిమీ. ఆయదారు మానం కుయ్యకుండా గమ్మన ఉండండి, అప్పుడు మహీపతి యిట్లా వాడని మీరే చెప్పబోతారు.....

మహీపతి — అంతదానా ? అరుమాసుంతాళి యీ మీసుం గొరిగి వెయ్యండిమీ !

మహీపతి — పొద్దయింది వస్తాను.

మహీపతి — యిట్లావాణ్ణి అరిచేతిలో బంబరంవారె తిప్పుతును. అకా క్తిర దెగ్గిర మన ఆట నడిచిందేకాదు. అచ్చయ్యం ! వాడు మహీపతిని మింగే వాడుగ దావువ్వాడు. యేవిద నకనీ కొంచమ కూడ బయపడడే ! మన మ్మలో సందేహమే పెట్టడే, యేంచెయ్యొచ్చును ? కొడుకుపైని వాడికి కొండా విస్వాసం-వుణ్ణి, వుణ్ణి, మహీపతిరనుగా విడిచిడిచేవాడుకాడు. ఆ పక్కనతో వ తగలకపోతే యీ పక్కన తగలుతుంది. యిప్పుడు మరెగిం జేమి ? పొనురాను రేలుచార్జ్ దా లాబం ! గుంటూరులో నిలిచిందానికి వొళ్ళి ప్రయోజనం కానకపోయి, నెలకులోగానే కమర్త ! ఆదివోక మేలే అనిపెట్టుకో, పిల్లభరణాలి. నా దేఖాబుదెగ్గిర పాటుచెప్పకోకలా నింది. పిద్దాంతి వచ్చునని లంకాలోటిక్కానీఆటిని. ఇంకమీద యెన్నిసార్లు బోయి

రావలనో. ఇక్కడ కాస్తరికొడుక్కు దారంకట్టేదే మంఛిమోచవ. అది దా
అన్నింటికీ అనుకూలం. వాడువొకడు-మాదిరిపిల్లకాయ; నన్నంతగా గమ
నించేదిలేదు. కానీ, దానికీతోవకద్దు. ఎవరూవచ్చేది? కుకాల్ రాంపంతులా?
వా! తల్చిందేవచ్చెను!

(వరకుల్కునాటకము.)

బై బి లుఁ తె లు గు .

ఓ దేవరా యిప్పుడు పెట్టుము, దానినిమి త్తము పూటపడుము, నాకు
హస్తము యివ్వతగినవాడు యెవఁడు? యేమంటే వారి హృదయమునకు
జ్ఞానమును వరుగుచేస్తేవి! ఆయనందున నీవు వారిని హెచ్చనివ్వకుండా
వుండవు. యెవఁడు తనన్నేహితులతో కేటుకొరకు దోచాముగా మాట్లా
డునో దానిపిల్లల కన్నులు చెడిపోవును. వాడు నన్ను జనులలో సామిలేగా
వుంచివున్నాడు; వారియెదుట నేను అసహ్యమయినవాడవై యున్నాను.

(బైబిలు)

స ర్కారు తె లు గు .

ఘనమయిన ఆయా, త్మ ఆధీనఁల్లో వున్న బేచిరాకు గ్రామం
తాల్కా యావదాస్తీజిప్తు కేసినట్లున్న, సాతబాకీలు కైటాపు చేయించి
సట్టన్ను ట్రాన్స్ఫరు ఆస్తికేవననతో నిమిత్తం లేకుండా, పట్టా తల్దీలు
కేసినట్లున్ను కేలుస్తుంది. ఈ ప్రకారము చేయడము నావారకత్వమునకు
నష్టకరంగా వున్నందున నేను అది తొలగించమని మనవిచేసుకొనుచున్నాను.
తమరు న్యాయం కలిగిస్తారని తమకునాన్ని ప్రార్థిస్తున్నాను.

ఒట్లు దేశగ్రావ్యములు అదేక విధములుగాఁ గాన్పించుచున్నవి, వాని
కన్నిటికిని గలతఁబడెన భావయొక్కటియేయుండును.

దేశగ్రావ్యములుగా వ్రాయఁబడినవానిని గ్రహించి గలతఁబడెనభావకు
మార్చి యుదాహరణములు చూపించుచుంటిమి.

 గ్రావ్యభాషా ప్రయోగము సాధ్యమౌకాదు.

I గ్రామ్య భావ ,

“అంతయు ననుభవసాధ్యము. మొదలు మీ పండితు లిన్ని నాడీ భేదము లున్నవని యొప్పుకొనజాలరుగదా ? నాడివలన కాలువాపును కూల నొప్పియు నెట్లు గూడువని కేరడము నేతురు. మా గురువులవారు మైకూరు మహారాజులవారికి వారము దినములలో గోరుమట్టు లేచువని నాడీ పరీక్ష వల్లనే చెప్పి మెప్పువడసిరి. మహానుభావులు అట్టివారు మరి పుట్టవోరు.

(వరకుల్కు నాటకము)

స ల త్క ణ భా వ .

అంతయు ననుభవసాధ్యము. మొదల మీ పండితులిన్ని నాడీ భేదము లున్నవని యొప్పుకొనజాలరుగదా ? నాడివలనఁ గాలువాపును, కూల నొప్పియు నెట్లు తెలియఁగూడువని కేరడము నేతురు. మా గురువులవారు మైకూరు మహారాజులవారికి వారము దినములలో గోరుమట్టు లేచువని నాడీ పరీక్ష వల్లనే చెప్పి మెప్పువడసిరి. మహానుభావు లట్టి వారు మఱి పుట్టవోరు.

2. గ్రామ్యభావ.

“ఉన్నది, వున్నది. వెల్లిడిన ప్రకుల్లో ఆది యెక్కో బుద్ధియును చింపివేశారు. మా ముత్తాతగారి ప్రతి మాముట్లో వున్నది. దానిలో యీ అధ్యాయం వున్నది. చదివి చూచుకొనా. కలియదుగాని మన అధికృతికి కావలసిన వుసాహున్నీ, చెప్పవుచి. వెల్లిడిచేస్తే ఆనాగాని రల్లకాడై పోతవని యిన్నాగూ వూరుకున్నాను. యిప్పుడు బైబిలె సతాం కలియ్కా అడ్డదం మకతరమా !

(వరకుల్కు నాటకము)

కలకుణభావ.

ఉన్నది యున్నది. వెల్లిడియైన ప్రకుల్లో నది యెక్కో బుద్ధియును చింపివేసిరి. మా ముత్తాతగారిప్రతి మాముట్లో వున్నది. దానిలో నీ అధ్యాయ మున్నది. చదివి చూచుకొనా. కలియదుగాని మన అధికృతికి కావలసిన

యూపాయము లన్నియుఁ జెప్పియున్నవి. వెల్లడి చేసినవో నాచారము వల్ల పాడైపోవునని యిన్నాళ్ళు నూరకుంటిని. ఇప్పుడు బయటఁ బెట్టెదను. కలి మార్గము నెడ్డుట మనతరమా !

3. గ్రామ్యభావ.

“అహా ! శెట్టిగామా ! మీరు యెవరో అవతారపురుషులుగాని వట్టి వారు గారండీ. కేవలం నారద స్మృతిలో కలియుగాధ్యాయములోవున్నమాట కనిపెట్టే వేశారు.

(వరకుల్కనాటకము)

సలక్షణభావ.

అహా ! శెట్టిగామా ! మీరెవరో యవతారపురుషులుగాని వట్టివారు గారండీ. కేవలము నారదస్మృతిలోఁ గలియుగాధ్యాయములోవున్నమాటఁ గనిపెట్టివేసితిరి.

4. గ్రామ్యభావ.

“చేసినకార్యం గర్వకానుశ్యాకపోయినా ముండవాడు నమ్మినాడు. కామంటే. పట్నంబించి యీవూరి కీ యూరించి పట్నానికి తిరిగి అల్లాడేవానికి నాగ్యచారమా ? ”

(వరకుల్కనాటకము.)

సలక్షణభావ.

చేసినకార్యము గర్వకాను లేకపోయినను ముండవాడు నమ్మెను. కామన్నఁ బట్టినాడుమండి యీయూరికి, ఈయూరిమండి పట్టినాడువరకు వెరిగి అల్లాడుటకు నాగ్రహచారమా !

5. గ్రామ్యభావ.

“దాఖగకంటే వేనేయి చూపించను. నేనా అకళాకచ్చేరికిలే పట్టికురికాల్దామను. ఆలా మేయి జరుగలేదు. నేను భోజనానికి రచ్చిఁ ట్టోటికి అరెను రావని మార్తెనునేకమందిరో అన్నాడట అనకుమేగాక

“నేను అతను కలిసి యే యింటికి రెండేళ్ళ యీ మధ్య యెప్పుడూ భోజనములకు తటస్థించలేదు.”

(నిరపవాద ప్రహసనము)

సలక్షణభావ.

దాఖలాకంటే నేనేమిచూపించెదను. నేను, నాతడు కచ్చేరీలెక్కినఁ బట్టికు రికార్డుండును. అలాగున నేమియు జరుగలేదు. నేను భోజనమునకు వచ్చినచోటికతడు రాని మాత్ర మనేకులతో ననెనట. అనుటయేగాక నేను నితడును గలసి యేయింటికి రెండేళ్ళ యీ మధ్యమున నెప్పుడును భోజనములకుఁ దటస్థించలేదు.

6. గ్రామ్యభావ.

“అయ్య చెయినలుగారూ! తమరు నాకొక సహాయము చెయ్యలి, అపిల్ల నాబంధువురాలు. ఎవడో కృత్రిమంచేసి దొంగతనంగా తీసుకు వచ్చాడు. పెళ్ళిగాకుండావుండే సాధనం చెయ్యలి.

(విధవావివాహ ప్రహసనము)

సలక్షణభావ.

అయ్య ! చెయినలుగారూ ! తమరునాకొక సహాయముఁ జేయ వలయును. అపిల్ల నాబంధువురాలు. ఎవడో కృత్రమముచేసి దొంగతనముగాఁ దీసికొనివచ్చెను. పెళ్ళికాకుండనుండు సాధనము చెయ్యవలెను.

7 గ్రామ్యభావ.

“ నిజమే మర్చిపోయినాను. వెనుక కలకత్తాయోగి వచ్చినప్పుడు కూడా మన ముబేదారుగాలే వోడించారు. ఈయనకు గభాకంపములేదు. అందుక నే యెంతంతవాండ్రని యిట్టే బట్టలో పెట్టుతారు. ఆలోచించుకుందాము పట్టండి ఏప్రశ్నలడిగితే బాగుంటుందో ?

(మహాయోగరశ్య ప్రహసనము.)

సలక్షణభావ.

నిజమే మరచిపోతిని. వెనుకఁగలకత్తామోగి వచ్చినపుడుఁ గూడ మన ముచేదారుగారే యోడించిరి. ఈయనకు సభాకంపములేదు. అందుల కనియే యెంతెంతవాండ్రును నిట్టెబుట్టలలోఁ బెట్టుదురు. ఆలోచించుకొంద ముపట్టుండు ఏప్రశ్నములడిగిన పాగుగనుండునో ?

8 గ్రామ్యభావ.

“రామరామ, ఇదీ మా ఆయానవేసిన భవాదాయే. అతను చదువు తుంటూవుండగా ఒకరోజున మా ఆయన నా గాజులు తీసివెయ్యమని నన్ను బలవంత పెట్టేటప్పటికి అతనుకూడా సంస్కృతము చదువుకున్నవాడు కాబట్టి యేదోకాస్త్రానిచదివి గాజులుంచుకో వచ్చునని వాదించాడు. అప్పుడు మా ఆయన యేమి యెదురుజవాబు చెప్పకపోయేటప్పటికి నేను ఫత్కున నవ్వగానే భడవాముండా నీకూ వాడికీ యేదోవుందని అల్లరి చేశారు”

(చమత్కారన్నహాసనము.)

సలక్షణభావ.

రామరామ. ఇదియు మాయాయన వేసిన భవాదాయే. అతఁడు చదువుకొనుచుండఁగా నొకరోజున మాయాయన నా గాజులు తీసివేయమని నన్ను బలవంత పెట్టఁగా నతఁడు గూడ సంస్కృతముఁ జదువుకొనిన వాఁడు కావున నేమియో కాస్త్రములు చదివి గాజు లుంచుకోవచ్చునని వాదించెను. అప్పుడు మాయాయన యేమియు నెదురు జవాబుఁ జెప్పకపోఁగా నేను ఫత్కున నవ్వగానే భడవాముండా నీకును వానికి నేదియో యుండె నని యల్లరి చేసిరి

9 గ్రామ్యభావ.

“అయ్యో! అతడు నాభక్తే. అతఁడు యెలాకనపడకుండా వచ్చి వాఁడో చూడండి. ఇంతకు మునుపు యితఁడీమఠంలో ప్రవేశించడం చూచి

నాను. ఇప్పుడప్పుడే అక్కడవున్నాడు, అతడు ఇప్పుడక్కడికేలా వచ్చి నాడో వూహించడానికైనా వీలులేకుండా మహాద్భుతంగావున్నది.”

(చమత్కార రత్నావళి)

సలక్షణభావ.

అయ్యో, అతడు నాభర్తయే. అతఁ డేలాగునఁ గనపడకుండ వచ్చెనో చూడుండి. ఇంతకు మును పితఁ డీచితములొఁ బ్రవేశించుటఁ జూచితిమి. ఇప్పుడప్పుడే అక్కడనుండెను. అతఁడిప్పు డక్కడికి కేలవచ్చెనో యూహించుటకైన వీలులేకుండ మహాద్భుతముగా నున్నది.

10 గ్రామ్యభావ

“భూతభయం లేకుండా వుండడానికి నేను చిన్నప్పుడు నేర్చుకున్న మంత్రం జపం చేసుకుంటాను. ఇది తప్పకుండా దయ్యాలదేశము. మేము దయ్యాలతోను, భూతాలతోనూ, పిశాచాలతోను, గామినీలతోనూ, మాట్లాడుతూ వున్నాముగాని మనుష్యులతో మాట్లాడడంలేదు. మేమిరాకానులు చెప్పినట్లు వినకపోతే మమల్ని పీడించి పీక్కుతింటుంది.

(చమత్కార రత్నావళి)

సలక్షణభావ.

భూతభయము లేకుండ నుండుటకు నేను చిన్నప్పుడు నేర్చుకొన్న మంత్రము జపము జేసికొందుము. ఇది తప్పక దయ్యముల దేశము మేము దయ్యములతోను, భూతములతోను, పిశాచములతోను, గామినులతోను మాటలాడుచున్నాము. కాని మనుష్యులతో మాటలాడుట లేదు. మేమిరాకానులు చెప్పినట్లు వినకపోయిన మమ్ముఁ బీడించి పీకికొని తినును.

11. గ్రామ్యభావ,

‘ఎవరైనా అతన్ని భోజనానికి పిలుచుకొని పోయినారేమో! అతడు యింటికి రాకుండానే మధ్యదారిలో నుంచే వెళ్ళి వుండవచ్చును. భోజ

నానికి వచ్చేవేళ మించిపోయింది. ఇఖ మనం కనిపెట్టుకొని వుండనక్కరలేదు. భోజనం చేతములే. మగవాళ్ళు పరమ స్వతంత్రులు వాళ్ళేమిచేసినా మనమేమీ అనకూడదు. '

(చమత్కారరత్నావళి)

సలక్షణభావ.

ఎవరయిన నాతనిని భోజనమునకుఁ బిలిచికొని పోయిరేమో! అతఁ డింటికి రాకుండఁగనే మధ్యమున దారిలోనుండియే వెళ్ళియుండవచ్చును. భోజనమునకు వచ్చువేళ మించిపోయినది. ఇక మనము కనిపెట్టుకొని యుండనక్కరలేదు. భోజనము చేతములేమ్మ. మగవాండ్లు పరమ స్వతంత్రులు. వాఁడేమిచేసినను మనమేమియు ననఁగూడదు.

12. గ్రామ్యభావ.

“ఇంత అనువైన సంబంధము యివ్వకపోతే యావజ్జీవము పిల్లనుగూర్చి దుఃఖించాలిసాస్తుంది. వైవైకబుల్లెన్నయినా చెప్పవచ్చును. ఉరుకురుకు మనే వారేగాని తోడురికేవారు లేరుగదా. ఎవరికేంపట్టింది, ఎవరి పబ్బం వారు గడుపుకొని పోతారు”

(హనోరమ)

సలక్షణభావ.

ఇంత అనువైన సంబంధ మియ్యకపోయిన యావజ్జీవము పిల్లను గూర్చి దుఃఖించవలసి వచ్చును. పయి పయి కబురు లెన్నయినఁ జెప్పవచ్చును. ఉరుకు మురుకు మనువారే కాని తోడ నురుకువారు లేరుగదా! ఎవరికేమి పట్టింది. ఎవరి పబ్బము వారు గడుపుకొని పోదురు.

13. గ్రామ్యభావ.

‘మీరు వినలేదూ యిదేమాగాని దీని పెండ్లికే యిన్ని రాధాంతాలు పెట్టుదాం. భాగ్యరాచార్యుల వారు రావటము. పోట్లాడుట. యెన్నోనన్నీ.

ముణిగినయి. అబ్బబ్బ ఆ మేనరికము తప్పించుకొనేటప్పటికి చావు తప్పి కన్ను లొట్టపోయింది.

(మనోరమ)

సలక్షణభావ.

మీరు వినలేవా, యిదేమో కాని దీని పెండ్లికే యిన్ని రాధాంతములు పెనుయధములు. భాస్కరాచార్యులవారు వచ్చుట, పోట్లాడుట యెన్నెన్నో ముణిగినవి. అబ్బబ్బ! ఆ మేనతికము తప్పించుకొను నప్పటికిఁ చావుతప్పి కన్ను లొట్టపోయినది.

14. గ్రామ్య భావ .

“రాజమ్మకు గోటిశ్వరునియం దెక్కువ ప్రేమ. పెంపుడు బిడ్డను చూచినట్లు చూడదు. ఎవ్వరో నూటి కొక్కరు గోటి కొక్కరు తప్ప గోటిశ్వరుఁడు రాజమ్మ పెంపుడు కొడుకనుకొరు. గోటిశ్వరుఁడును రాజమ్మను చూస్తే ఆమ్మ అమ్మ అంటూ పంచప్రాణములు వదిలేవాఁడు. వాళ్ళకు వాళ్ళకు అలా అతుక్కు పోయింది గనుకనే యేపారుపులేకుండా వాండ్లు కావద్దాయని నలుగురిలో ఆనుపించుకొని బ్రతుకుచున్నారు.”

(మనోరమ)

సలక్షణ భావ .

రాజమ్మకుఁ గోటిశ్వరునియం దెక్కువప్రేమ, పెంపుడు బిడ్డను చూచినట్లుచూడదు. ఎవ్వరో నూటి కొక్కరు గోటి కొక్కరు తప్ప గోటిశ్వరుఁడు రాజమ్మ పెంపుడుకొడు కనుకొనరు. గోటిశ్వరుఁడును రాజమ్మను చూచిన నమ్మ యమ్మ యనుచుఁ బంచప్రాణములు వదిలువాఁడు. వాండ్రికు వాండ్రికు నాలాగున నదికికొని పోయినది. కావుననే యేపారుపులేకుండ వాండ్లు కావలదాయని నలుగురిలో ననిపించుకొని బ్రతుకుచున్నారు.”

15. గ్రామ్యభావ.

“అమ్మా ! మీతోడు నేను నిజం చెపుతూవున్నాను. నామాటలు నమ్మండి. అతణ్ని నేను చూచి తిన్నగా నిముషమయినా అయివుండదు.

అయిన నీ పేరు పెట్టి పిలిచి యెక్కడ వున్నావని కేకలువేస్తూ నీవు కన పడిన పక్షానికి నీ మొఖం నిండా గంట్లు పెట్టి నిన్ను విరూపిని చెయ్యకపోతే తెన పేరు మాటుపేరు పెట్టునుని వొట్టు పెట్టుకుంటూ వున్నాడు.”

(చమత్కార రత్నావళి]

సలక్షణ భావ.

అమ్మా! మీతోడు నేను నిజము జెప్పచున్నాను. నామాటు నమ్ముడు. అతనిని నేనుజూచి తిన్నగా నిమగ్నమయిన నయియండదు. అయిన నీ పేరు పెట్టి పిలిచి యెక్కడనుంటివని కేకలువేయచు నీవు కనబడిన పక్షమున నీ మొఖమునిండ గంట్లు పెట్టి నిన్ను విరూపినిఁ జేయకపోయిన దన పేరు మాటు పేరు పెట్టునుని యొట్టు పెట్టుకొనుచు నున్నాడు.

16 గ్రామ్యభావ.

“అక్కా! అక్కా ఇప్పుడే పెళ్ళీమిటి? ఎవళ్ళన్నా నవ్వు తారు చాలులే. అనిమనోరమను జేతఁబుచ్చుకొని యీ పసిదానికి దీనికా పెళ్ళి కాస్త నిన్ను మొన్నలేచి తచ్చాకు తున్నది. ఇప్పుడే యిన్ని ఆలోచన లెందుకు”

(మనోరమ)

సలక్షణభావ.

అక్కా! అక్కా! ఇప్పుడే పెండ్లిమేమి? ఎవరైనా నవ్వును చాలులే. అని మనోరమను జేతఁబుచ్చుకొని యీ పసిదానికి దీనికా పెండ్లి, కాసంత నిన్ను మొన్నలేచి తచ్చాకు తున్నది. ఇప్పుడే యిన్ని ఆలోచన లెందుకు!

17. గ్రామ్య భావ .

“మధురదా! అయిన నిన్నాప్రకారంగా నీమీద మోహం కనపడిచే మాయలన్నాగా? అయితే మరమ్మిదిగానే అలాగన్నాలో, లేక మానాని నికే అన్నాలో మాత్రులకల్లూ ముఖచేర్చులకల్లూ నీవురాగా కనిపెట్టి

నానా ? ఆయన గంభీరముగా చూచినాడా ? తెల్ల తెల్లపోయి చూచినాడా ? మొఖం విచారముగా వున్నదా ? సంతోషముగా వున్నదా ? అతని మన స్సేమయినా ముఖలక్షణమును ఒట్టి తెలుసుకో తగివున్నదో లేదో చెప్పు.”

శులక్షణభావ.

సుభద్రా ! ఆయన నిన్నాప్రకారముగా నీమీద మోహము గనపడుచు మాటులనినారా ? ఆయన మనస్సుగ్ధిగానే యాలాగున ననిరో లేక హాస్యమునకే యనిరో చూపులక్షణము, ముఖచేష్టలవలనను నీవు బాగుగ గనిపెట్టగలవా ? ఆయన గంభీరముగాఁ జూచెనా ? తెల్లతెల్లపోయి చూచెనా ? మొగము విచారముగా నుండెనా ? సంతోషముగా నుండెనా ? అతనిమనస్సేమయినను ముఖలక్షణమును ఒట్టి తెలిసికొనఁదగి యున్నదో లేదో చెప్పుము.

18. గా వ్య భా వ .

“వాడిచక్కదనము కాల్చిరి. నాతో అనేక సారలు వాడిమీద తనకనవ్యవసానినీ తెల్లపారు పడలేక వాడిదగ్గరకు వెళ్ళుతాననినీ చెప్పినది. మొన్న పెండ్లిలో చూడలేదా ? పేజువాటిరోజున మా ఆస్నగా రెక్కడికో వెళ్ళినప్పుడు నీవు గంధం పూయమంటివి.”

(స నియమహిను)

శులక్షణభావ.

వాని చక్కదనము కాల్చిరి. నాతో అనేక పర్యాయములు వాని మీద దన కనవ్యవసాయుఁ డిల్లిపారు పడలేక వాని దగ్గరకు వెళ్ళదనియుఁజెప్పెను. మొన్న పెండ్లిలోఁజూడలేదా ! పేజువాటిరోజున మా ఆస్నగా రెక్కడికో వెళ్ళినప్పుడు నీవు గంధము పూయమంటివి.

19 గ్రామ్యభావ.

“ ఏడావులే, గట్టిగా మాట్లాడంగానేసరా ? అది నన్ను ధగనేలేదు. దాని తల్లి కనపడి, “ మహారాజులు సంస్థానము కనిపెట్టుకొని యున్నాము. తమ నికానీ ఏదైనా వుండవలెను అన్నది. అప్పుడు జాలైనా కంపుటుంగరము యిచ్చాను. అప్పటి మాట పోనీ యిప్పటికైనా నన్ను దమ్మిడి అడిగి యెరుగునా ?

(ప్రణయమహిమ.)

సులక్షణభావ.

ఏడ్చితినే, గట్టిగా మాట్లాడగానే సరియా, అది నన్ను నన్ను ధగనేలేదు. దాని తల్లి కనబడి, మహారాజుల సంస్థానము గనిపెట్టుకొని యున్నాము. తమ నికానీ యేదైనా వుండవలెను అన్నది. అప్పుడు జాలియైనా కంపుటుంగర మిచ్చితిని. అప్పటిమాట, బోనిమ్ము. ఇప్పటికైనా నన్ను దమ్మిడి అడిగి యెరుగునా ?

20 గ్రామ్యభావ.

‘ సోనీగాని ఈ మాట విన్నావు ? ఇది పెండ్లిలో నన్నెట్లా ప్రార్థనయపడి పిలిచినరో ? ఎప్పుడూ నన్ను చూచే ఆభినయము చేసేది. సరసమైన జావళీలు పాడేది. స్వచ్ఛముగా సిగ్గువిడిచి అందరి యెదుట “రమ్మనే మహారాజుగ రమ్మనే” అని జావళి పాడుతూ నాయకుడిదగ్గరకి వచ్చి కూర్చుని ఆభినయము చేసింది.

(ప్రణయమహిమ)

సులక్షణభావ.

సోనిమ్ము కాని యీ మాట వింటివా ? అని పెండ్లిలో నన్నెట్లా ప్రార్థనయపడి పిలిచినరో ? ఎప్పుడూ నన్ను చూచియే ఆభినయము చేయసేది. సరసమైన జావళీలు పాడునది. స్వచ్ఛముగా సిగ్గువిడిచి అందరి యెదుట

‘రమ్మనే మహారాజుగ రమ్మనే’ అని జావళిబాడుచు నామొడి దగ్గఱకు వచ్చి కూరుచుండి యభినయము జేసినది.

21 గ్రామ్యభావ.

‘మంత్రవన్నప్పుడు వైదికపనాడిదే మంత్రమండి? యీ గోజ్జాలో వైదిక మంత్రాల మహిమ పోయిందండి. మంత్రమంటే నియోగ ప్రభువుదే మంత్రం. తమ వంటి ప్రయోజకులకు మంత్రం మూల్యముకూడదు.’

(కన్యాశుల్కము.)

సలక్షణభావ.

మంత్రమన్నప్పుడు వైదికపు నాడిదేమి మంత్రమయ్య? యీ గోజ్జా లలో వైదికపు మంత్రముల మహిమ పోయిందనినది. మంత్రమనిన నియోగి ప్రభువుదే మంత్రము! తమయట్టి ప్రయోజకులకు మంత్రము మూల్యముకూడదు.

22 గ్రామ్యభావ.

“ఇంత ముఖ్యమైన పద్యం మరచి పోవడం యెంత తప్పు! నోటు బుక్కు తీసి రాసుకో - “దమయంతి రెండవ పెండ్లికి, భరణండా రాజుల్ల దడదడ వచ్చిరి” - చూశావా! లోకంలో వూడే రాజులంతా వెనకని పెళ్ళాడడానికి వచ్చారట, (బుచ్చయ్యవైపు చూచి) చూశారా? కాస్త్రా) లన్నీ వొప్పుకోవడమే కాకుండా మీది మిక్కిలి వెనకని పెళ్ళాడకుండా వుండిపోతే దోషమని కూడా చెప్పుతూ వున్నాయి. ఇందు విషయమై శంకరాచార్యులవారు పత్రిక కూడా యిచ్చి యున్నారు. ”

(కన్యాశుల్కము.)

సలక్షణభావ.

ఇంత ముఖ్యమైన పద్యము మరచి పోవుట యెంత తప్పు! నోటు బుక్కుదీసి వ్రాసికొనుము—“దమయంతి రెండవ పెండ్లికి భరణండా రాజుల్ల దడదడవచ్చిరి”—చూచితివా! లోకములోనుండు రాజు లందఱు

విధవను పెండ్లియాడుటకు వచ్చిరంటే (బుచ్చమ్మవైపుజూచి) చూచితిరా? కాస్త్రములన్నియు నొప్పుకొనుటయే కాక మీది మిక్కిలి విధవలు పెండ్లి యాడకుండ నుండిపోయిన దోషమనినూడ చెప్పుచున్నవి. ఈ విషయమై శంకరాచార్యులవారు పత్రికకూడ నిచ్చియుండిరి.

23 గామ్యభావ.

“అబ్బ! ఎంతకన్న పడ్డానండి (కాకర్లతో) తామరసా వూరు తోమను, బోయిలాహళ్ళూ, బాబావాళ్ళోహళ్ళూ, వూరుచేరేటప్పటికి తోలానాలం లావుచేస్తారు. కాళ్ళు పీక్కువచ్చాయయ్యా, వెధవ పెద్దిసాలెం యంతదూరం వుండి! (తిరిగిచూసి) ఇదేమిటి పసుపుబట్టలూ పెళ్ళికూతురుతో కలిసి కూచోడవూ? పెళ్ళికొడుకుం చేయించుకున్నా వటయ్యా? ముదిమికి ముచ్చట్లులావు.”

(కన్యాశుల్కము)

సలక్షణభావ.

“అబ్బ! ఎంతకన్న పడితినండి. [నాకర్లతో] తామరసా పూరు కుండునును. బోయి లాకండు, బాబావాడొకంకు, వూరుచేరువప్ప టికి తోలానాలము లావుచేసెదరు. కాళ్ళు పీక్కుకొని వచ్చినయ్యా. విధవ పెద్ది సాలె పెంతదూరమున్నది! (తిరిగిచూచి) ఇదేమి పసుపుబట్టలను పెండ్లి కూతురో? కలిసి కూర్చుండుటయును? పెండ్లికొడుకును చేయించి కొంటి వటయ్యా? ముదిమికి ముచ్చటయిలావు.

24 గామ్యభావ.

“యలాగా, యిదుగో, యిలా చుట్టకాలిస్తే స్త్రీయు యింజన్ లాగ, భగ్, భగ్ మని పొగ ఆకాశానికి పరిగెత్తి మేఘమై వర్షం కురిపిస్తుంది. పొడుంగాని ఫీరుస్తే ఘాటుకి, ఆకాశం ఆర్పుకుపోతుంది. ముక్కంట మాత్రం చిరివర్షంకురిసి యిల్లు పోగొట్టుకూడా దర్జీ అవుతుంది. గనుగ పొడుంచేనే మూర్ఖుల యింట్లో వుండే పొగాకంతా దొంగిలించి చుట్టలుగట్టి తలెట్టి

వలసినదే. ఒకజేత, గిరిశంగారూ, తమరు దొంగతనం చేశారు, కొద్దిరోజులు
నరకానికి విజయంచెయ్యండి, అని దేవుడుగానీ, అన్నట్టయనా, ఒకచిన్న
తెచ్చరుకొట్టి, గభరాయింప జేస్తాను”

(కన్యాశుల్కము)

సలక్షణభావ.

ఏలాగున, ఇదిగో యీలాగునఁ జుట్టకాల్చిన స్త్రీమింజనులాగున భగ్గ,
భగ్గ మని పొగ యాకాశమునకుఁ బరుగెత్తి పేఘమై వర్షము గురిపించును.
పొడుముగాని ఫీల్చినచో నాగాటున కాకాశమార్చికొని నోవును. ముక్కు-
వెంబడిమాత్రము చిటువర్షముకురిసి యల్లు నొడలునుగూడ డర్పియవును
కనుక పొడుము చేయునట్టి మూర్ఖుల యింటిలోనుండు పొగాకంతయు దొంగి-
లించి చుట్టులగట్టి తగులఁ బెట్టవలసినదే. ఒకజేత గిరిశముగారూ, తమరు
దొంగతనము చేసితిరి. కొద్దిరోజులు నరకమునకు విజయం చేయుఁడు, అని
దేవుడుగాని అన్నట్టయిన నొక చిన్న తెచ్చరుకొట్టి గభరాయింపఁజేసెదను.

25 గ్రామ్యభావ.

“యీరావప్పంతులే యీలాటి అపవాదలన్నీ వేస్తావుంటాడు. కన
బడ్డవాడితో అల్లావును పెడితే వూరంతా అనుకోరా ? బంగారం లాటి
పిల్లని యీలాటిమాటలని బెంబేలు పెట్టకండి. తండ్రి పెళ్ళి పోయినాడని అది
రాత్రీ పొగలూ యేదుస్తాంది”

(కన్యాశుల్కము).

సలక్షణభావ.

ఈ రావప్పంతులే యిట్టియపవాదము లన్నియు వేయచుండును.
కనబడినవానితో నెల్ల నుబును పెట్టిన నూరంతయు ననుకొనరా ? బంగారము
వంటిపిల్ల నీలాటిమాటలని బెంబేలు పెట్టకుండు. తండ్రి పెళ్ళినని యిది
రాత్రీయుం బగలు వేడ్చుచున్నది.

26 గ్రామ్యభావ.

“మరి మీ మానాన మీరుపోయి, నిశిత్రాత్రివేళ నొక్కరై నీ నన్ను నదిలేస్తే యీ అడివిపూగోనాకు భయంకాదా ? అందుచేత పట్టిగా నుగున్న పిలిచి వేకాడుకున్నాను. తప్పేవుందీ ? నుంచు పడుతుంది లోపలికిగండి (తలుపు గడియతీసి) రండి. నా ఆట మీరాడండి. నేను పరుంటాను”

(కన్యాశుల్కము)

సలక్షణభావ.

మఱిమీయంతట మీరుపోయి నిశిత్రాత్రివేళ నొక్కరితను నన్ను వదిలివేసిన నీ నుడవి మూగోనాకు భయంకాదా ? అందుచేత పట్టిగా నుగురిని పిలిచి వేకాడుకుంటిని. తప్పేమియున్నది ? నుంచు పడుచున్నది. లోపలికిగండు. (తలుపు గడియతీసి) రండు. నా నూట మీరాడుడు. నేను పరుండెనను.

27 గ్రామ్యభావ.

“కాశీలో రెండువందల యాభై సువత్సరముల క్రిందట అలంగీర్ పాడుసావారి మామూలలో, ఓ వేటు మాతోటి సిద్ధులవందరిని కూటారికి పిలిచాడు. గంగ నడిచి పడవమీద వీసాలలో సారాయి భరాయించి, బంగారపు గిన్నెలతో అందిచ్చాడు. రెండుకూకుల రాత్రి ఆయే సరికి వీసాలు కాలీ అయిపోయినాయి. అంతా పడిపోయినారు.”

(కన్యాశుల్కము)

సలక్షణభావ.

కాశీలో రెండువందల యేబది సువత్సరముల క్రిందట అలంగీర్ పాడుసావారి మామూలలో నొక పెట్టి మాతోటి సిద్ధులవందరిని గూటు మునకుల దిలిచెను. గంగ నడుచు పడవమీద వీసాలలో సారాయి భరాయించి బంగారపు గిన్నెలతో అందిచ్చెను. రెండుకూకులరాత్రి యగు సరికి వీసాలు కాలీయైంది. అందరూ బడిపోయిరి.

28 గ్రామ్యభాష.

“కంటె పోయిందంటె మూడురూపాయలా చేతులా బెడతాడు
(విరసంగా నవ్వుచు) వీడితాళం పడతాను. (హెడ్ పారేసిన కాకితపు
ముక్కలు యేరి) ఇనస్సెక్టరుకి వొకటి, తాసిల్దారుకి వొకటి. ఆకాశ
రామన్న అజీజులు పంపుతాను. విధవ, మధురవాణి దగ్గరికి పెడతాడేమో
నేను యింటికిపోతే అరుగుమీద పడుకోవాలిగాని ఆ తిక్కలంజ తలుపు
తీయదు. లుబ్ధవధాన్లు యింటికి వెళ్ళితే వాడు కద్రుచ్చుకుంటాడు”

(కన్యాశుల్కము)

సులక్షణభాష.

కంటె పోయినదనిన మూడురూపాయలా చేతిలో బెట్టును ?
(విరసముగా నవ్వుచు) వీని తాళము బట్టెదను. (హెడ్ పారవైచిన కా
కితముక్కలేరి) ఇనస్సెక్టరున కొకటి, తాసిల్దారునకొకటియు నాకాశ
రామన్న అజీజులు పంపెదను. విధవ, మధురవాణి దగ్గరకు వెళ్లునేమో ?
నేనింటికిబోయిన నరుగుమీదబండుకోవలెగాని యాతిక్కలంజతలుపు
తీయదు. లుబ్ధవధాని యింటికి వెళ్ళినచో వాడు కట్టపుచ్చుకొనును.

29 గ్రామ్యభాష.

“మీరే హాశ్యలాడుతున్నట్టుంది. వెళ్ళితాయి పదిరోజులైంది. లుబ్ధవ
ధాన్లుగారి సంబంధం అక్కరలేదని మీరు గాకారట. అందుపైని యవడో
గుంటూరునుంచి వచ్చిన ఓకామర్లు కొమార్తని పన్నెండు వందలిచ్చి
వెళ్ళాడాడు”

(కన్యాశుల్కము.)

సులక్షణభాష.

మీరే హాశ్యములాడుచున్నట్లున్నది. పెండ్లియై పదిరోజులయినది.
లుబ్ధవధానిగారి సంబంధ మక్కరలేదని మీరు వ్రాసితిరట. అందుపై
నెవడో గుంటూరునుండివచ్చిన యొక కాశ్మీరుమార్తను బండ్రెండు వంద
లిచ్చి పెండ్లియాడెను.

30 గ్రామ్యభావ.

నామాటవిని యంతో ప్రయాసమీద యీగుట్టం కుదిర్చాను తానీల్దారు మీదగ్గర లంచంపుచ్చుకుని కూనీకేను మాపుచేశాడని, యిన స్పెక్టరు, డిప్టీకలెక్టరుకి గట్టిగా బోధపర్చాడు. కలెక్టరు సలహామీద యినస్పెక్టరు చాలా పట్టుదలగా పనిచేసి సాక్ష్యం అంతా రడిచేశాడు కేను రుజువైనట్టాయనా యావాతుందో అలోచించుకోండి "

(కన్యాశుల్కము.)

సలక్షణభావ.

నామాటవినుము. ఎంతయో ప్రయాసమీద నీగుట్టయు కుదిరిచి తిని. తనాస్సీలుదారు మీ దగ్గర లంచము పుచ్చుకొని కూనీకేను మాపుచేసె నని యినస్పెక్టరు డిప్టీకలెక్టరునకు గట్టిగా బోధపరచెను. కలెక్టరు సలహా మీద నిస్పెక్టరు చాలా పట్టుదలగాఁ బనిచేసి సాక్ష్యమంతయు సిద్ధము చేసెను. కేను రుజువయినట్టయిన నేమానో యాలోచించుకొనుడు.

 కవలల యందలి గ్రామ్యభాషాభాగములను బండితుల యొద్ద కుక్షణభాషాశైలిని వ్రాయుచుండుటకలన తప్పలు లేరయ్యను.

CHAPTER XXXIII.

సంఖ్యాసూచకములు.

మీ మాంస రెండు విధములు — పూర్వమాంస, ఉత్తర మాంస. తర్కము రెండు విధములు — న్యాయము, కాణాదము, రెండు ముఖములు గలవాడెన్ని, రెండు నాలుకలు గలది సర్పము, రెండు జన్మములుగలవారుద్విజులు, 2 లోకములు — ఇహపరలోకములు, 2 అయనములు — ఉత్తరాయణము, దక్షిణాయనము.

త్రిమూర్తులు — బ్రహ్మ, విష్ణు మహేశ్వరులు, త్రిలోకములు — స్వర్గ మర్త్యపాతాళములు, త్రిగుణములు — శక్తియు, రజస్సు, తమము, త్రికళరణములు — మనస్సు, నాక్కు, కాయము, త్రితాగుణములు — దక్షిణాన్ని, గాహకపత్యము, అహవనీయము. శక్తిత్రయము — ప్రభుశక్తి, ఉత్సాహశక్తి, మంత్రశక్తి. నాయకాత్రియము, స్వీయ. సరక్షయ సామ్య. నీతి త్రియము — వైదర్భి, గొడి, పాంచాలి, పాకత్రయము — నాశిత్రయము, కవలి ద్రాక్ష. ఋణత్రయము — దేవ. పితృ, మనుష్య. ఋణములు, అధస్తా త్రియము — బాగ్రిత్, స్వప్న, కుశుప్త్యవస్థలు. కాలత్రయము — భూత, భవిష్యత్, కతకమానకాలములు, తాపత్రయము — అధ్యాత్మికము, ఆధిభౌతికము, అది దైవికము, ధవగతిత్రయము — దానము, భోగము, నాశము, గణ త్రియము — భద్రగు, మందము, మృగము, త్రిలింగములు — శ్రీలింగ, పులిగ, నపుంసకలింగములు, త్రిలక్షణములు — జహల్లక్షణము, అజహల్లక్షణము, జహదజహల్లక్షణము, లక్షణములకు గలిగెడి త్రికోణములు, ఆతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి, అసంధవము. త్రిస్వరములు — ఉదాత్తము, అనుదాత్తము, స్వరితము.

నాలుగు ముఖములు గలవాడు బ్రహ్మ. చతుర్విధ పురుషార్థములు ధమక, అధక, కామ, మోక్షములు, నేనాచతురంగములు — గభ,

జ, తురగపవాతులు, చతురుపాయములు — సామ, దాన, భేద, దండ
ములు, వనోదస్థులు — బాఘ్య, కామార, యావన, వార్ధక్యములు, అంత
కణ చతుష్టయము, మనసు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము, చతు
రలంకారము — వస్త్రము, భూషణము, మాల్యము, ఆనులేపనముః.
చిత్రమచతుష్టయము — బ్రహ్మచర్యము, గాన్ధర్వము, వాన ప్రస్థము,
సన్న్యాసము, కావ్యవృత్తులు — కైశిక, ఆరభటి, భారతి, సాత్వతి,
వాద్య చతుష్టయము — తలము, అవధము, సుసిరము, ముక్తిచతుష్టయము —
సామీప్యము, సాలోక్యము, సారూప్యము, సాయుజ్యము, యుగ
చతుష్టయము, కృత, త్రేయ, ద్వాపర, కలియుగములు, రథిక చతుష్టయ
ము — అతిథి, మహాతిథి, సమరథి, ఆధిపతిధులు, క్రితుచతుష్టయము — ప్ర
థమ చంద్రాయము, ద్వితీయోక్త్యము, తృతీయాతిరాత్రయము, చోటిప్రోమము,
చతుర్వేదములు — ఋక్, యజుస్సు, సామము, అధర్వణము, ఉపాంగ
చతుష్టయము — మీమాంస, న్యాయ శాస్త్రము, పురాణము, స్మృతి,
ఉపబేద చతుష్టయము — అరుర్వేదము, అర్ధవేదము, ధనుర్వేదము, గాంధర్వ
వేదము, చతుర్విధపురుషశాస్త్రము — ధన్వంతరి, దత్తుడు, కూచిమాగుడు, పాం
చాలుడు, చతుర్విధ స్త్రీజాతులు — పద్మిని, హస్తిన, శంఖిన, చిత్తిన,
శుక్లచతుష్టయము — మనోధన, మక్కాసన, కర్ణ, శకునము. సాధన చతుష్ట
యము — నిత్యనిత్య వస్తునివేకము, ఇహము శాస్త్రఫలభోగ విరాగము,
శమాది మత్కుము. ముముక్షుత్వము. మోగచతుష్టయము, మంత్ర. లను
పాత, గాజగోరములు. వర్ణ చతుష్టయము, బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య,
శూద్రులు. చతుర్విధాగ్నులు — బడబాగ్ని. ఉదరాగ్ని, గృహ, వైమృతాగ్ని.

పంచధూతములు — పృథివ్యక్షేతో వాయు కాళములు, పంచహాసాత
కములు — సుగంధకేయ. మురాహా, బ్రహ్మకాత్య గురుపత్నిగమన మహా
పాతక. మహావాసములు, పంచభక్త్యములు — భక్త్య, భోజ్య, రేచ్యవోష్య
పానీయములు, విష్ణుపంచాయుధములు — శంఖచక్ర గదాఖడ్గ కాణ్డములు,

పంచామృతములు—ఉదకము, పాలు, పెరుగు, నేయి, తేనె. శివుని
పంచముఖములు—ఈశాన, తత్పురుష, వామదేవ, సుద్యోజాత, అఘోర
ములు. పంచబౌణములు—అరవిందము, అశోకము, చూతము, నవమల్లిక,
నీలోత్పలము. — మండారము, పారిజాతము, సంతానము, కల్పము, హరి
చందనము, జ్ఞానేంద్రియపంచకము—త్వక్కు, చక్షుస్సు, శోత్రము, జిహ్వ,
ఘ్రాణము. కర్మేంద్రియపంచకము—నాక్కు, పాణి, పాదము, పానువు,
ఉపస్థ, పంచమహాయజ్ఞములు—పాఠము, హోమము; అతిథిపూజ, తర్పణము,
బలి, పంచమహాపర్వములు—కృష్ణాష్టమి, కృష్ణచతుర్దశి, అమావాస్య, పున్నమ,
సంక్రాంతి, పంచప్రాణములు—ప్రాణము అపానము, వ్యానము, ఉదానము,
సమానము. పంచోపవాయువులు—నాగము కూర్మము, కృకరము, దేవదత్తము,
భనంజయము, పంచగంగలు—కావేరి, తుంగభద్ర, కృష్ణవేణి, గౌతమి,
భాగీరథి, పంచకిన్యలు—అనాల్యా, ద్రౌపదీ, తారా, సీతా, మండోదరము.
పంచాగములు—తిథివారనక్షత్ర గణాగకరణములు, పంచకార్యములు—గోమ
వంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, మాఘము, నైషధము. పంచ
వర్ణములు—తెలుపు, నలుపు, ఎఱుపు, ఆకుపచ్చ, పంచగవ్యము. గోమగా
త్రము, గోమయము, ఘోఘృతము, గోదధి, గోక్షీరము. పంచపల్లవములు—
రావి, జువ్వి మఱి. పేడి, మామిడి. పంచలోహములు—బంగారు, కాండీ,
తామ్రము, సీసము, ఇనుము. పంచయజ్ఞములు—దేవయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము,
భూతయజ్ఞము, బ్రహ్మయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము పంచగౌడము—శిత్కల,
మైథుల, కనోజ, కాన్యకుబ్జ, సాగర్వతులు. పంచాగ్నులు—గార్హపత్యాగ్ని,
దక్షిణాగ్ని, అహవనీయాగ్ని, ధార్యాగ్ని, పౌశాగ్ని. పంచశక్తులు—ఇచ్ఛా
శక్తి, జ్ఞానశక్తి, క్రియాశక్తి, ఆదిశక్తి, పరాశక్తి, పంచతస్మాగ్నిలు—
శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము. పంచముద్రలు—భూచక్రీ,
భేచక్రీ, వాద్యము, వణ్ణాఖి, శాంభవి. పంచనూత్రియములు—ఆస్తురీయము,
అశ్వలాయనీయము, కాత్యాయనీయము, బోధాయనీయము, వైఖానసీయము.

పంచాక్షరములు—న, మ, ళ్లి, వా, య, పంచసంస్కారములు—తాపము, పుండ్రము, నామము, మంత్రము, వైష్ణవేష్టి. పంచకోశములు—అన్నమయము, ప్రాణమయము, మనోమయము, విజ్ఞానమయము, ఆనందమయము.

అంశద్వంద్వములు—కమ. క్రోధ. లోభ. మోహ, మద, మాత్సర్యములు. మత్కుర్యములు—యజన, యాజన, అధ్యయన, అధ్యాపన, దాన, ప్రతిగ్రహములు. మద్రీసములు—కషాయము, మధురము, లవణము, కటువు. తిక్తము, అమ్లము, మత్స్యకృత్తములు—హరిశ్చంద్రోఃశోరాజా పురుకుత్స, పురూరవాః । సూరః కార్తవీర్యశృణుదేతేచక్రివర్తినః । మడంగములు—శిక్షా, వ్యాకరణము, ఛందశుని, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము. మడితులు—అతిష్ఠిరనావృష్టిర్మాషికాశృలభాశ్శుకాః, అత్యాసన్నాశ్చరాజానః, మదేతా ఈతయస్మృతాః, మద్గుణములు—సుధి, విగ్రహము, యాగము. ఆసనము, ద్వైధము, ఆశ్రమము. మద్గుణైశ్వరములు—మాహాత్మ్యము, ధర్మము, యశసుని, శ్రీ, భూతము, వైరాగ్యము. మత్కులములు—ప్రాతఃకాలము, సుగమకాలము, మధ్యాహ్నకాలము, అపరాహ్ణకాలము, సాయాహ్నము, అర్ధరాత్రి. మద్భింగములు—శిష్యము, శిష్యసంహారము. అభ్యాసము, అపూర్వత, అర్థవాదము, ఫలము, శిష్యపత్తి, మద్భుతువులు—వసుంతియుగువు, గీర్వాణయుగువు, వర్షయుగువు, శరద్భుతువు, హేమంతయుగువు, శిశిరయుగువు, మత్కుశలు—నిర్మితి, ప్రతిష్ఠ, విద్య, కాంతి, కాంత్యతీతము, నిష్కళము. శమాదిమత్కుము—శమము, దమము, శిష్యరతి, తీర్తి, శ్రద్ధ, సమాధానము.

ఏమి నాలుకలు గలవాడు, అగ్ని. సప్తపదపర్వతములు—మహేంద్రము, మలయాము, సుహ్యము, శుక్తిమంతము, గంధమాదనము. వింధ్యము, పారియాత్రము. సప్తసంతానములు—తనమండ్రు చెలువును, కాన్యంబు, నిధానము, గుడి, వసంబు, భూదేవస్థాపనమును, నను నీయేడును, జనుకాస్త్రము. అందు సప్తసంతితులనగణక. రాజ్యసప్తాంగములు—స్వామ్యమాత్య ముహూ

తోశ రాష్ట్రదృగ్బలములు, అథోలోకములు — అతల, వితల, సుతల, తలాతల, రసాతల, మహాతల, పాతాళములు. సప్తములు — కశ్యప, అత్రి, భరద్వాజ, విశ్వమిత్ర, శౌతమ, జహుగ్ని, వసిష్ఠులు. సప్త ద్వీపములు — జంబూష్ఠ, కుశక్రాంచకాకశాల్మల పుష్కలములు, సప్తవ్యసములు — జాదమాడుట, శ్రీల గోరుట, కల్లు దాగుట, వేటాడుట, కఠినోక్తు లాడుట, పగుల సొమ్ము నపహరించుట, సభా సప్తాంగములు — కవీకర్షరులు, విద్వాంసులు, పౌరాణికులు, పూర్వకథలు జెప్పెడివారు, నృతిపాఠములు, హాస్యకారులు, గాయకులు ఊర్ధ్వలోకములు — భూలోకము, భువన్లోకములు, సువన్లోకము, తపోలోకము, సత్య లోకము, మహాన్లోకము, జనన్లోకము, సుప్తమరుత్తులు — అనఘము, స్రవణము, సంవహము, శిద్ధహము, వహము, పరివహము, పరావహము. సప్తసముద్రములు — అవనిసముద్రము, చెఱుకుసాల సముద్రము, కల్లు, సముద్రము, నేతిసముద్రము, పాలసముద్రము, వెఱుకు సముద్రము, మంచినీళ్ళ సముద్రము, సప్తవిధ చిజీవులు — ఆశ్వత్థాను, బలిచక్రికర్తి, వ్యాస మహర్షి, హనుమంతుఁడు, విభీషణుఁడు, కృపాచార్యుఁడు, పరశురాముఁడు. సప్తతాళములు — ధ్రువతాళములు, మధ్యమ, రూపకము, చంపు, త్రిపుట, ఆట, ఏకతాళము, సప్తమండలములు — వాయుమండలము, వరుణమండలము, చంద్రమండలము, సూర్యమండలము, నక్షత్రమండలము, అగ్ని మండలము, జ్యోతిర్మండలము. సప్తమేఘములు — సంవర్తము, ఆవర్తము, పుష్కలావతకము, ద్రోణము, కాళమేఘము, నీలమేఘము. సప్తస్వరములు — స, రి, గ, మ, ప, ధ, ని,

అష్టైశ్వర్యములు — దానీజన, భృత్య, పుత్ర, మిత్ర, బంధువాహన, ధన, ధాన్యములు. గజమదములు — నానము, నీగువు, సారము, శీకరము, శక్యము, మదము, ఘర్మము, మేఘము. అష్టవక్త్రములు — అత్తుడు, ధ్రువుఁడు, సోముఁడు, అభ్యరుఁడు. అనిలుఁడు, ప్రత్యూషుఁడు, అనలుఁడు, ప్రభాకుఁడు.

శివుని యష్టమూర్తులు - పృథి, పృథ్వీ, వాయుకాశములు, సూర్యచంద్రులు. సోమ గూఢ. అష్టదిగ్గజములు - విరావతము, పుండరీకము. వామనము, కుముదము, ఆంజనేయము, పుష్పదంతుము, సూర్యభౌమము, నుప్రతీకము. అష్టాంగ మోగములు - యమ, నియమ, ఆసన, ప్రణామాయ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన ధారణ, సమాధులు. అష్ట కష్టములు - దాస్యము, దారిద్ర్యము భార్య లేకుండుట, స్వయంకృషి, చేయిచాచి యడుగుట తన్ను, యాచించిన వారికి లేదనుట. అప్పు పడుట, తొలగి నడచుట, అష్ట సిద్ధులు. ఆణిమ, మహిమ, లఘిమ, గరిమ, ఈశిత్వము, వశిత్వము, పాత్రిప్తి, పాత్రికామ్యము. అష్టాక్షరి - ఓం, న, మో, నా. రా, య, ణా, య, అష్టగురువులు, ఆక్షరాభ్యాసము చేసినవారు, ఊపనయన కాల మందు గాయిత్రీని ఉపదేశించినవారు, వేదాధ్యయనము జేయించినవారు. కాస్తూరిభ్యాసము జేయించినవారు. పురాణేతిహాసాదులను తెలియ జేసిన వారు, శైవవైష్ణవమత సాంప్రదాయములను బోధించినవారు, టక్కు, టమార, గజకర్ణ, గోకర్ణ, ఇంద్రజాల, మహేంద్రజాలాది విద్యల నుపదేశించినవారు. అష్టాంగ ననుస్కారములు - కరములు, పాదములు, రొమ్ము, లలాటము, భుజములు. అష్టావధానములు - చతురంగము కనిత్వము, వ్రాయుట, చదువుట, గణితము, సంగీతము, యుక్తిచెప్పుట వ్యస్తాక్షరి. అష్టదిక్పాలకులు - ఇంద్రుడు, అగ్ని, యముడు, నిర్భతి, వరుణుడు, వాయువు, కుబేరుడు, ఈశాన్యుడు అష్టదిక్కులు - తూర్పు, ఆగ్నేయము, దక్షిణము, మైత్రీ, పశ్చిమము, వాయువు, పడమర, కాశీగమ, ఉత్తరము, ఈశాన్యము.

నవరసములు - కృంగార, వీర, కరుణ, అద్భుత, హాస్య, భయానక, వీరత్న, రాద్ర, కాంతములు. నవరత్నములు - వజ్ర, మైదూర్య, గోమేధిక, తైవ్యరాగ, మరకత, మాణిక్య, పద్మరాగ, మాక్తిక ఇంద్రనీలములు. నవగీర్ణములు - మహాపద్మము, శంఖము, మకరము, కచ్చపము, ముకుందము,

నీలము, నరము. నవగ్రహములు — రవి, శని, కుజ, బుధ, శుక్ర, కుక్ర, శని
రాహుకేతువులు, నవఖండములు, — ఇవియే నవక్షములు — భరత, హేమ
కూట నైమధ, ఇలావృత, నీల, శ్వేత, కురు, భద్రాశ్వ, కేతుమాలానర్వ
ములు, నవఖండములు — భరతఖండము, ఇంద్రఖండము, చరుఖండము,
గభస్థిఖండము, నాగఖండము, తామ్రఖండము, నారుణఖండము, సౌమ్య
ఖండము, గంధర్వఖండము. నవరసస్తామూభావములు — ఇతిహాసము. శోక
ము, శ్రోధము, ఉత్సాహము, భయము, జుగుప్స, విస్మయము, కాంతము.

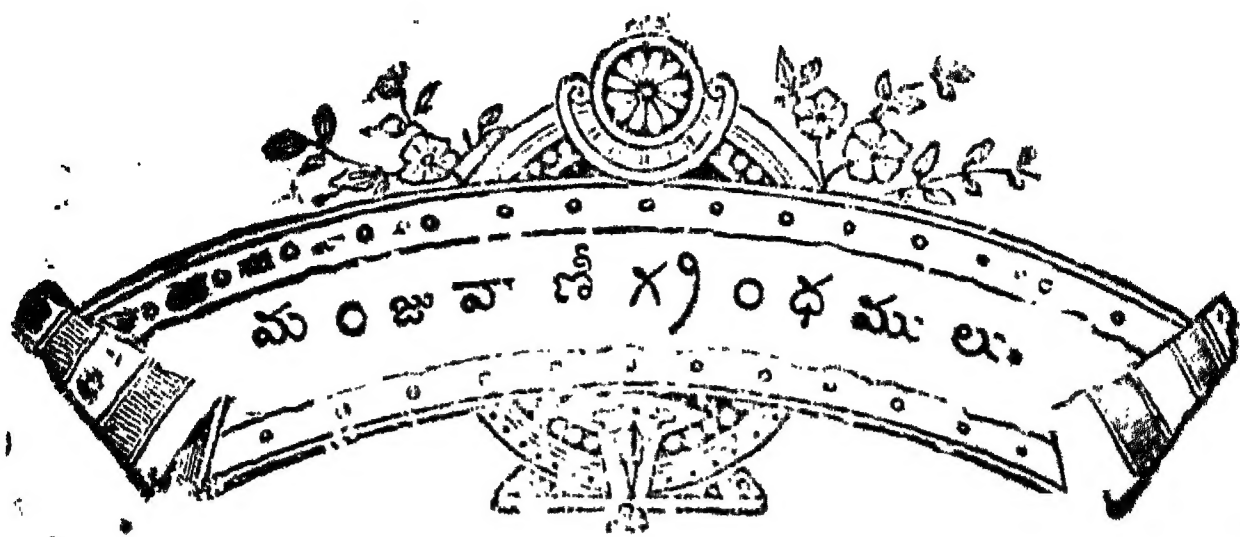
దశవిధ కావ్యగుణములు — శ్లేషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, సౌఖ్య
మార్గము, సమత, అర్థస్యక్తి, బోధార్యము, కాంతి, ఓజము, సమాధి. దశావ
తారములు — మత్స్యః కూర్మ వరాహశ్చ నారసింహశ్చ నామనః। రామారా
మశ్చకృష్ణశ్చ బుద్ధః కలికిమేవచ. దశవిధ మన్మదావస్థలు — చక్షుః స్మృతి, చున
స్సంగము, సంకల్పించుట, నిద్రాబోకుండుట, చిక్కిపోవుట, అన్నివస్తువుల
యందు ఆశలేకుండుట, సిగ్గువిడుచుట, చిత్తభ్రమనొందుట, మూర్ఛకొందుట
మరణమునకు యత్నించుట, దశదానములు — గోదానము, భూదానము,
తిలదానము, హిరణ్యదానము, ఘృతదానము, వస్త్రదానము, ధాన్యదానము,
గుడదానము, లవణదానము,

ఏకాదశరుద్రులు — ఉగ్రుడు, సోముడు, శర్ముడు, పృగవ్యా
ధుడు, రంతిజుడు, భిక్షువుడు, అహిర్బుధ్నుడు, పినాకి, పాదుకేశ్వరుడు,
కాపాలికేయుడు, భౌముడు.

ద్వాదశాదిత్యులు — ఆర్యుడు, మిశ్రుడు, వరుణుడు అర్కుడు
భృగుడు, ఇంద్రుడు, వివస్వతుడు, పూషుడు, పృథ్వీ, శ్వేత, విష్ణువు,
అజఘన్యుడు, ద్వాదశాశ్వారులు — వెరియాశ్వారు, పాయగ
యాశ్వారు, పూథతాశ్వారు. వేయాశ్వారు, తిరుమగియాశ్వారు,
నమ్మాశ్వారు, మధురకవియాశ్వారు, కులశేఖరాశ్వారు, భట్టరపిరాన్
తొండరడిస్పాడియాశ్వారు, తిరుప్పాణి యాశ్వారు, తిరుమంగయాశ్వారు.

చతుర్దశనునవ్రులు — స్వాయంభువు, స్వారోచిషుడు, ఉత్తముడు, తామనుడు, రైవతుడు, చాక్షుషుడు, వైవస్వతుడు, సూర్యసాగర్ని, దక్షసాగర్ని, బ్రహ్మసాగర్ని, భగ్మసాగర్ని, భద్రసాగర్ని, ఇంద్రసాగర్ని, చతుర్దశవిద్యులు — ఋగ్వజుస్సామాధర్వణములు, (4) శిక్ష, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పము, (6) మిమాంస, న్యాయశాస్త్రము, పురాణము, స్మృతి, (4) పదునాలుగు. చతుర్దశలోకములు — భూలోక, భువనలోక, సువనలోక, జగనలోక, నభోలోక, సువనలోక, సత్యలోక, అతిల, వితల, సుతల. తిలాతల, రసాతల, మహాతల, సాతాభలోకములు.

షోడశమహాగాఢులు — గయుడు, అంబరీషుడు, శశిబిందువు, వృషువు, నువహాగ్నిడు, భరతుడు, దిలీపుడు రంతిదేవుడు, మాంధాత, అంగుడు, శిలి, నురుత్తు, నృగుడు, రాముడు, యమాతి, భగీరథుడు. షోడశోపచారములు — ధ్యానము, ఆసనము ఆర్ఘ్యము, పాద్యము, ఆచమ్యము, స్నానము, గంధము, పుష్పము, వస్త్రము, ధూపము, దీపము, నైవేద్యము, తాంబూలము, ఛంద్రము, చామరము, పర్యంకము, షోడశకర్మలు, గర్భాభిషేకము, నీమంతము, పుంసదనము, జాతకరణము, నామకరణము, అన్నప్రాశనము, చాలము, ఉపనయనము, ప్రాణాపత్యము, స్నానము, అగ్నేయము, వైశ్యదేవము, గోదాసము, సమారర్తనము, వివాహము, అంశ్యకర్మ, షోడశమహావాసములు — శ్రేయ్యావాసము, ఛత్రవాసము, గజవాసము, అశ్వవాసము, కన్యావాసము, ఉపనయనవాసము, కాలత్రయవాసము, చాపవాసము, గృహవాసము, పుస్తకవాసము, పాత్రవాసము, సాలగోమీదవాసము, పామకాదాసము, అన్నవాసము, వివాహవాసము, కృష్ణాజనదాసము, షోడశచంద్రికలలు, — అమృత, మానద, పూష, తుప్తి, సృప్తి, రతి, భృతి, శశి, చంద్రికా, కాంతి, జ్యోతిస్స, క్రికర, క్రితి, అంగద, పూర్ణామృతము.

ప్రాథమిక గ్రంథములు

—:0:—

రాజవాహన విజయము - కాకమానిమూర్తి.

ఆంధ్ర టికాతాత్పర్యము	రూ. 1/-
సాంచాలి పరిణయము - కాకమానిమూర్తి	అ. 12
రాజశేఖరచరిత్రము - మాదయ్యగారి మల్లన్న	అ. 8
అచలాత్మజా పరిణయము - శ్రేష్ఠయమకచక్రవర్తి	
పెంకటాచార్యులు. ప్రతిపదార్థము	రూ. 1
నైజమంతి విలాసము - సారంగు తమ్మయ్య	అ. 12
రామేశ్వరమాహాత్మ్యము - వీనుగు లక్ష్మణశర్మ	అ. 12
నిరీప చరిత్రము - పెంకటకృష్ణకవి	అ. 12
వారకాంత - రాజాభుజంగరావు	రూ. 1

లక్షణ గ్రంథములు

అనూబల పండితీయము (కవి శిరోధూషణము)

ఆంధ్ర వ్యాకరణము	8-8-0
సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము - కూచిమంచి తిమ్మకవి	రూ. 1
ఆంధ్ర సాహిత్యదర్పణము - నందిరాజు చలపతిరావు	
(ఉపన్యాస దర్పణము)	రూ. 2
పాల సాహిత్యము - నందిరాజు చలపతిరావు	
చందకృష్ణము.	అ. 8
నిఘంటుత్రియము	అ. 12

మంజువాణీ ప్రెస్ లో దొరకును.